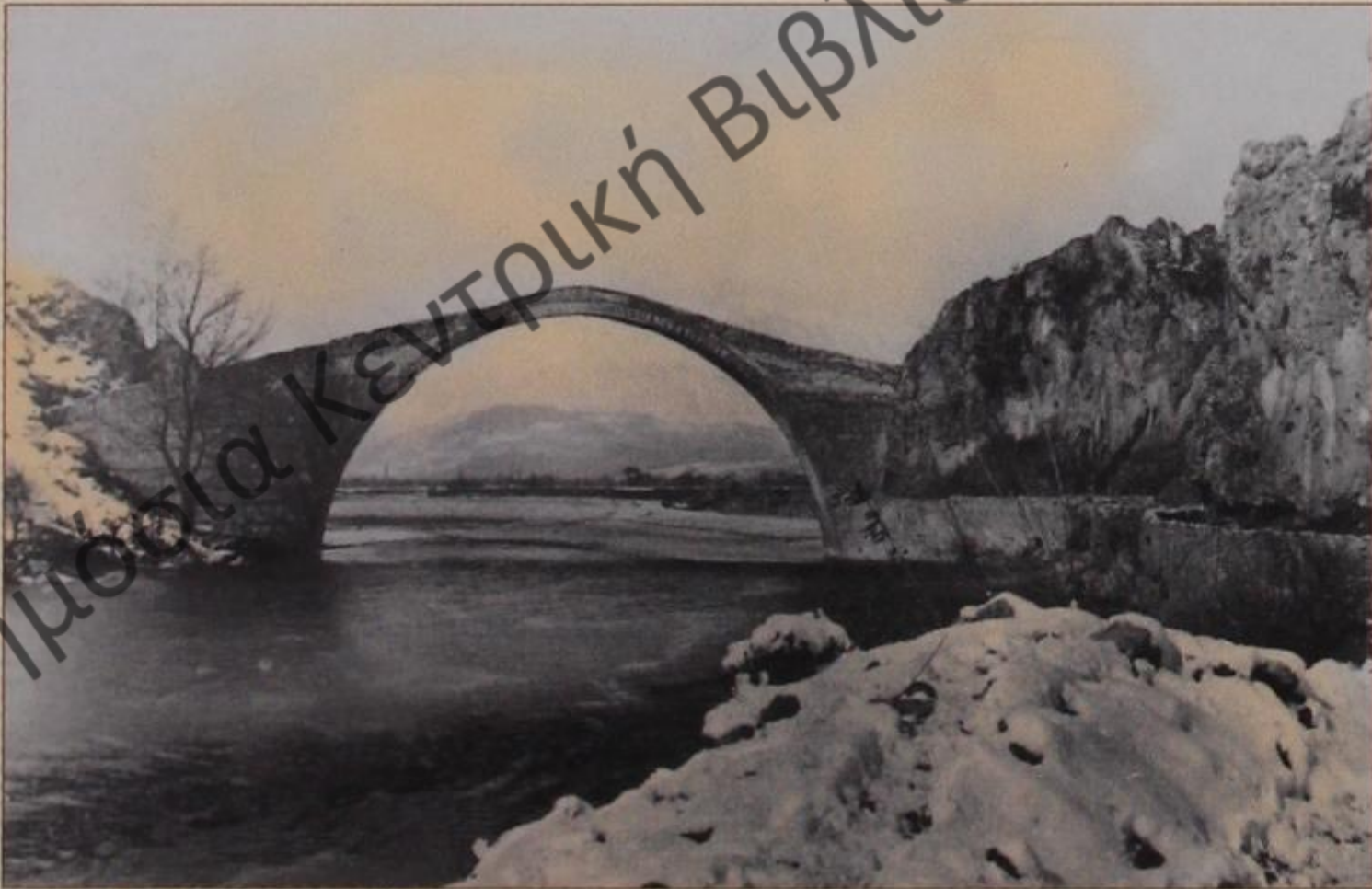

ΡΕΑ ΚΑΚΑΜΠΟΥΡΑ-ΤΙΛΗ

**Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες
Οι σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα**

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΥ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΚΟΝΙΤΣΑ 1999

Η Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη γεννήθηκε στην Αθήνα το 1968. Σπούδασε ιστορία στο Ιστορικό - Αρχαιολογικό τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Από το 1992 έως το 1998 κατείχε θέση Ειδικού Μεταπτυχιακού Υποτρόφου (Ε.Μ.Υ) στο Τομέα Ανθρωπιστικών Σπουδών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Αθηνών. Ως Ε.Μ.Υ εκπόνησε διδακτορική διατριβή με θέμα: *Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες: Οι σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα*. Έχει διδάξει Λαογραφία στο πρόγραμμα "Επανεκπαίδευση των Δασκάλων Πτυχιούχων Παιδαγωγικών Ακαδημιών Αλλοδαπής" καθώς και σε διάφορα σεμινάρια και επιμορφωτικά προγράμματα ενώ αυτή την εποχή διδάσκει μαθήματα της ειδικότητάς της στο πρόγραμμα "Ακαδημαϊκή και Επαγγελματική Αναβάθμιση Λειτουργών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης".

Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες:

Οι σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 52613
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 5.4.2011
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΡ. 304.809 ΚΑΚ

κωδ. εγ. 7016

Ρέα Κακάμπουρα - Τίλη

Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες.

Οι σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα

Διδακτορική Διατριβή

Πρόλογος του Μ. Γ. Μερακλή

Καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΥ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΚΟΝΙΤΣΑ 1999

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

© Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη 1999
Δαμάρεως 13-15, 116 33 Αθήνα
Τηλ. 01/7512907

*Η φωτογραφία του εξωφύλλου είναι από το Φωτογραφικό Αρχείο του
Ιωάννη Καπάϊου.*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Στο σύζυγό μου Θάνο

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Προλογικό σημείωμα

Το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Κόνιτσας θεωρεί τη γνώση της τοπικής ιστορίας και του τοπικού πολιτισμού απαραίτητη προϋπόθεση για οποιαδήποτε παρέμβαση στα τοπικά δρώμενα. Γι' αυτό και έχει επιδείξει μια σημαντική εκδοτική δραστηριότητα, παροτρύνοντας παράλληλα επιστήμονες να ασχοληθούν με την περιοχή και ενισχύοντας οποιαδήποτε προσπάθεια συμβάλλει σ' αυτή την κατεύθυνση.

Η έκδοση της ανά χείρας διδακτορικής διατριβής έχει μια ιδιαίτερη σημασία για μας, τόσο συμβολική όσο και πρακτική, διότι, εκτός του σημαντικού γεγονότος που είναι έτσι κι αλλιώς η έκδοση μιας διατριβής που αφορά τον τόπο μας, η συγκεκριμένη εργασία αναφέρεται στο ζήτημα των συλλόγων που παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στο πλαίσιο της Κονιτσιώτικης διασποράς αλλά και στα ίδια τα χωριά μας, γεγονός που τώρα πια, με τις συνενώσεις των κοινοτήτων, παίρνει και μια νέα διάσταση, αφού όλοι αυτοί οι σύλλογοι καλούνται να λειτουργήσουν σ' ένα νέο πλαίσιο συνεργασίας, αποκαθιστώντας ενδεχομένως και κάποιες ενότητες που είχαν αρχίσει να χάνονται.

Το Διοικητικό Συμβούλιο εκφράζει την ικανοποίησή του που το εκδοτικό του όραμα υλοποιείται κατά το καλύτερο δυνατό τρόπο με εργασίες υψηλού επιπέδου και αναμένει να ιδεί και άλλους νέους επιστήμονες να ασχολούνται με την περιοχή μας.

Το Δ.Σ. του Π.Κ.Δ.Κ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος Μ. Γ. Μερακλή	xv
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	xvii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.1 Τοπικοί σύλλογοι στην Αθήνα και εσωτερική μετανάστευση	1
1.2 Μεθοδολογία της εργασίας	10
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ	23
<u>ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΕΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ</u>	23
Κεφάλαιο πρώτο: Ηπειρωτικές αδελφότητες και σύλλογοι από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ως την απελευθέρωση της Ηπείρου (1913)	25
Κεφάλαιο δεύτερο: Ηπειρωτικές αδελφότητες και σύλλογοι της Αθήνας τον 20^ο αιώνα	42
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ	67
<u>ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ</u>	
Κεφάλαιο πρώτο: Παραδοσιακές μορφές	69
1.1 Το γεωγραφικό πλαίσιο των οικισμών της επαρχίας Κόνιτσας	69
1.2 Η επαρχία Κόνιτσας την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης (1430-1913). Ιστορικό πλαίσιο.	70
1.3 Παραγωγικές δραστηριότητες και κινητικότητα του πληθυσμού (18 ^{ος} αι.-1940 περίπου). Γεωργία και κτηνοτροφία αυτοκαταναλωτικού χαρακτήρα και τεχνικές ομάδες.	74
1.4 Μεταναστευτικές κινήσεις	80
1.5 Η παρακμή και η ερήμωση των ορεινών οικισμών	85
Κεφάλαιο δεύτερο: Σύγχρονη ζωή	92
2.1 Δημογραφικές εξελίξεις	92
2.2 Ο δομημένος χώρος: σύγχρονες εξελίξεις και λειτουργίες	98
2.3 Πόροι και έργα των κοινοτήτων	114
2.4 Ευεργέτες των κοινοτήτων και κληροδοτήματα	117

2.5 Η παραδοσιακή οικιακή παραγωγή τσίπουρου	120
2.6 Πολιτιστικοί σύλλογοι με έδρα τα χωριά της επαρχίας Κόνιτσας	122
2.7 Σύλλογοι με έδρα άλλες περιοχές της Ελλάδας (εκτός Αθήνας) και του εξωτερικού	126
ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ	129
<u>ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ</u>	129
Κεφάλαιο πρώτο : Η ίδρυση των συλλόγων	131
Κεφάλαιο δεύτερο: Η οργάνωση των συλλόγων	147
Κεφάλαιο τρίτο: Τα οικονομικά των συλλόγων	154
Κεφάλαιο τέταρτο: Κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες στον τόπο καταγωγής και στον τόπο εγκατάστασης	162
4.1 Κοινωφελή έργα των συλλόγων στα χωριά	162
4.2 Κοπή πρωτοχρονιάτικης πίτας	175
4.3 Χοροί	177
2.4 Εκδρομές	182
2.5 Πανηγύρια	189
2.7 Χορευτικά συγκροτήματα	207
2.8 Θεατρικές παραστάσεις και αναβιώσεις παραδοσιακών εθίμων	211
2.9 Λαογραφικά μουσεία, συλλογές και εκδόσεις	216
2.10 Άλλες εκδηλώσεις	224
Κεφάλαιο πέμπτο: Σχέσεις μεταξύ των αποδήμων και μεταξύ αποδήμων και μόνιμων κατοίκων της επαρχίας Κόνιτσας	228
5.1 Σχέσεις ντόπιων και αποδήμων	228
5.2 Σχέσεις κοινοτήτων και συλλόγων	231
5.3 Κοινωνικές σχέσεις των αποδήμων στην Αθήνα	231
5.4 Παραδοσιακοί γάμοι	234
5.5 Η νέα γενιά των αποδήμων	235
ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ	240
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	245
SUMMARY	263

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	265
Α΄ ΠΗΓΕΣ	265
Β΄ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ	268
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	268
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	281
ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΕΣ	285
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	288
Α΄ Ελληνόγλωσσο	288
Β΄ Ξενόγλωσσο	303
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	305

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Πρόλογος Μ. Γ. Μερακλή

Η μαθήτριά μου και πρόθυμη βοηθός μου για ένα σημαντικό χρονικό διάστημα κυρία Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη ασχολήθηκε επί μακρόν με την εκπόνηση της διδακτορικής διατριβής της, η οποία εγκρίθηκε από το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η εργασία αυτή, με ορισμένες αναγκαίες τροποποιήσεις, βλέπει σήμερα το φως της δημοσιότητας χάρη στην ωραία πρωτοβουλία του Δήμου Κόνιτσας.

Το θέμα που πραγματεύεται η εργασία αυτή είναι από τα σημαντικότερα που χαρακτηρίζουν ομαδικές τάσεις και νοοτροπίες στο σύγχρονο κόσμο· σε χώρες μάλιστα, όπως η δική μας, για τον πρόσθετο λόγο, ότι ο εξαστισμός του αγροτικού πληθυσμού έχει λάβει εξαιρετικά μεγάλες διαστάσεις, λόγω των μαζικών μετακινήσεων, που πραγματοποίησε ο πληθυσμός της περιφέρειας προς τα αστικά κέντρα και κατεξοχήν προς την πρωτεύουσα, την Αθήνα.

Τίθεται λοιπόν το ερώτημα, πώς διαμορφώνεται και πώς συμπεριφέρεται ο πληθυσμός αυτός, ποιες είναι οι αντιδράσεις του σ' αυτή τη διαδικασία μετάβασης και μετασχηματισμού. Η μελέτη των πολυαριθμότατων συλλόγων, που έχουν ιδρύσει οι εσωτερικοί μετανάστες στην Αθήνα, αναμφισβήτητα αποτελεί σημαντική συμβολή σε μίαν οπωσδήποτε ικανοποιητική απάντηση στο παραπάνω ερώτημα.

Γενικά άλλωστε η εμφάνιση και λειτουργία συλλόγων, υπό ευρεία έννοια πολιτιστικών, αποτελεί σημαντικό αντικείμενο προς μελέτη εκ μέρους επιστημόνων που θεραπεύουν κλάδους, οι οποίοι ερευνούν θέματα πολιτισμού. Ευνόητα το αντικείμενο αυτό ενδιαφέρει και τη (νεωτερική, προπάντων) λαογραφία, κάτι που αποδεικνύεται και έμπρακτα π.χ. στη Γερμανία, αλλά και την Αυστρία και τη γερμανόφωνη Ελβετία, όπου το Vereinwesen αποτελεί θέμα επανειλημμένων προσεγγίσεων.

Στην Ελλάδα δεν έχει γίνει σχεδόν τίποτα προς την κατεύθυνση αυτή, αν εξαιρέσουμε ορισμένες προσπάθειες κοινωνιολόγων κυρίως (με προεξάρχουσα την πρωτοβουλία και συνδρομή του Γρηγόρη Γκιζέλη), οι οποίοι πάντως επιδόθηκαν κυρίως (εύλογα) στην καταγραφή του δυναμικού των συλλόγων, στην ταξινόμηση και πρώτη «μέτρηση» του σχετικού υλικού.

Έπρεπε να ακολουθήσει και η συστηματικότερη μελέτη των συλλόγων: των αιτίων που προκάλεσαν ή προκαλούν τη δημιουργία τους και των σκοπών που τάχθηκαν να υπηρετούν και βέβαια της δομής, της λειτουργίας τους, των διακυμάνσεων ακμής και παρακμής τους, ανάλογα προς τις κρατούσες κάθε φορά συνθήκες, κ.λπ.

Η παρούσα εργασία της κυρίας Κακάμπουρα-Τίλη είναι η πρώτη, -όχι μόνο στη λαογραφική βιβλιογραφία του τόπου μας, αλλά, αν δεν κάνω λάθος, και στον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών και πολιτισμολογικών επιστημών, που επιδίδεται στη διερεύνηση των παραπάνω πλευρών των συλλόγων μιας ορισμένης περιοχής. Είχε ξεκινήσει την έρευνά της με τη συγκέντρωση υλικού για το σύνολο της Ηπείρου. Το ότι τελικά περιορίστηκε στην περιοχή της Κόνιτσας, οφείλεται στο γεγονός ακριβώς, ότι βρέθηκε μπροστά σ' ένα απροσδόκητα πλούσιο υλικό, -κάθε χωριό σχεδόν είχε σχηματίσει και τον «εθνοτοπικό» σύλλογό του,- το οποίο και την υποχρέωσε, για λόγους καθαρά επιστημονικής ακρίβειας και πληρότητας, να περιορίσει το αρχικό σχέδιό της.

Η εργασία διαρθρώνεται σε τρία μέρη, τα οποία οδηγούν συστηματικά από τα γενικότερα δεδομένα στο υπό ειδικότερη διερεύνηση θέμα της, όπως θα έχει την ευκαιρία να δει ο αναγνώστης. Προηγείται βέβαια η Εισαγωγή, στην οποία τίθενται ορισμένα βασικά στοιχεία για το φαινόμενο των τοπικών συλλόγων στη μείζονα περιοχή της Αθήνας (η οποία, σύμφωνα με μια έρευνα του 1977, συγκέντρωνε το 46,3% του συνόλου που είχε καταγραφεί σε όλη τη χώρα, κάτι που επιβεβαιώνει επίσης το γεγονός, ότι η πρωτεύουσα με την τεράστια οικιστική διεύρυνσή της αποτελεί το ήμισυ της Ελλάδας ...) και για τις θεωρητικές συζητήσεις που έχουν γίνει σχετικά με το φαινόμενο δημιουργίας συλλόγων, στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες χώρες.

Προλογίζω με χαρά την εργασία αυτή της κυρίας Κακάμπουρα, υπογραμμίζοντας, ακόμα, τον καίριο συνδυασμό μεθοδολογικών προσεγγίσεων (επιτόπια έρευνα, αρχειακή έρευνα, ιστορική τεκμηρίωση), που επέφεραν τη μεγαλύτερη δυνατή ασφάλεια στη συγκέντρωση των δεδομένων.

Μ.Γ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ
Καθηγητής Λαογραφίας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τους συλλόγους των Ηπειρωτών και κυρίως των αποδήμων της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα. Αποτελεί τη διδακτορική διατριβή μου, το αρχικό κείμενο της οποίας έχει εμπλουτιστεί με αναφορές στην πρόσφατη βιβλιογραφία, με γενικό ευρετήριο ονομάτων και όρων και αγγλόγλωσση περίληψη. Τη διατριβή διεξήγαγα ως Ειδική Μεταπτυχιακή Υπότροφος (Ε.Μ.Υ.) του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Θα ήθελα να εκφράσω και από τη θέση αυτή τις ευχαριστίες μου προς τα μέλη Δ.Ε.Π. του Παιδαγωγικού Τμήματος για την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν, ανανεώνοντας ομόφωνα τις ετήσιες συμβάσεις της υποτροφίας, και ιδιαίτερα προς τον Πρόεδρο του Τμήματος, καθηγητή Θεόδωρο Εξαρχάκο για την αμέριστη συμπαράστασή του.

Η Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή ήταν δίπλα μου σ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής πορείας. Ευχαριστώ θερμά τον κ. Μηνά Αλεξιάδη, καθηγητή Φιλολογικής Λαογραφίας, για τις σημαντικές βιβλιογραφικές υποδείξεις του και τον κ. Γεώργιο Λεοντσίνη, καθηγητή Κοινωνικής Ιστορίας, για τις ενδιαφέρουσες προτάσεις του όσον αφορά τη διαμόρφωση των κεφαλαίων της διατριβής.

Θέλω να εκφράσω τη βαθύτατη ευγνωμοσύνη μου προς τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Μιχάλη Μερακλή για τη διαρκή επιστημονική καθοδήγησή του στην επιστήμη της λαογραφίας, η οποία προχωρεί πολύ πέρα από τη διατριβή αυτή. Στο πρόσωπό του αναγνωρίζω ένα μεγάλο δάσκαλο, όχι μόνο της επιστήμης, αλλά και της ζωής.

Ευχαριστώ τα μέλη της Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής, τον κ. Αθανάσιο Παπά, καθηγητή του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αθηνών, τον κ. Νεοκλή Σαρρή, καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών, την κα Μαρία Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, επίκ. καθηγήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και τον κ. Βασίλη Νιτσιάκο, επίκ. καθηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, για τον επιστημονικό διάλογο και τις ενδιαφέρουσες επισημάνσεις και υποδείξεις τους κατά την κρίση της διατριβής.

Η εργασία αυτή είναι το αποτέλεσμα μιας συνεχούς και ζωντανής επαφής με τους Ηπειρώτες της Αθήνας και ιδιαίτερα τους απόδημους της επαρχίας Κόνιτσας, αλλά και τους μόνιμους κατοίκους της, οι οποίοι «έχουν γράψει» με τις μαρτυρίες τους ένα μεγάλο μέρος της διατριβής, ίσως το σπουδαιότερο. Τους ευχαριστώ όλους θερμά, επώνυμους και ανώνυμους: πρώτα τους πληροφορητές μου, μέλη Δ.Σ. των Ηπειρωτικών και κυρίως των Κονιτσιώτικων Συλλόγων, προέδρους και μέλη Κοινοτικών Συμβουλίων και απλούς Κονιτσιώτες (ονομαστικό κατάλογο παραθέτω στο τέλος της εργασίας). το Δ.Σ. της Πανεπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδας, που μου έδωσε την άδεια να ερευνήσω ένα μέρος των αρχείων της· τις κυρίες της γραμματείας της Π.Σ.Ε Όλγα Φώτη και Μαρία Ρίζου και την υπεύθυνη σύνταξης της εφημερίδας "Πανεπειρωτική" κυρία Βάντα Κουτσοκώστα για την ευγένεια και την προθυμία τους στην παροχή πληροφοριών για ποικίλα στοιχεία των Ηπειρωτικών Συλλόγων· τον πρόεδρο της Ομοσπονδίας Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας κ. Μιχάλη Μαρτσέκη, που διευκόλυνε την πρώτη επαφή μου με τους συλλόγους της Κόνιτσας και για το πλούσιο αδημοσίευτο υλικό από τις δραστηριότητες του Πανελλήνιου Συνδέσμου Πυρρομαννιτών και της Ομοσπονδίας Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας που έθεσε στη διάθεσή μου· το δήμαρχο της Κόνιτσας κ. Πρόδρομο Χατζηγεωργιάδη για την ποικιλότητα συμπαράσταση και τη ζεστή φιλοξενία, που πρόσφερε σ' εμένα και το σύζυγό μου, κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας στα χωριά της επαρχίας τον Αύγουστο του 1995· την κυρία Άννα Ρεμπέλη, πρόεδρο του Πολιτιστικού Οργανισμού του Δήμου Κόνιτσας την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας, πάντα πρόθυμη να προσφέρει χρήσιμες πληροφορίες, και τους συμβούλους κ. Κώστα Γαργάλα και τη σύζυγό του κυρία Τασία καθώς και τον κ. Παναγιώτη Γαργάλα για τη φιλία τους· το Ίδρυμα Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη στην Κόνιτσα και τον πρόεδρό του κ. Γιάννη Λυμπερόπουλο για το δανεισμό δυσεύρετων βιβλίων τοπικής βιβλιογραφίας από τη βιβλιοθήκη του Ιδρύματος.

Η μελέτη αυτή βλέπει το φως της δημοσιότητας χάρη στην απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Κόνιτσας και του Πνευματικού Κέντρου να την εκδόσει. Τους ευχαριστώ θερμά όλους.

Ευχαριστίες επίσης οφείλω στη Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού του Υπουργείου Πολιτισμού και στον τότε Διευθυντή της κ. Θεοχάρη Προβατάκη, για την άδεια που μου έδωσε, στα πρώτα στάδια της έρευνας των τοπικών συλλόγων, να ερευνήσω και αποδελτιώσω πολύτιμα στοιχεία από το Αρχείο των «Λαογραφικών Σωματείων νομού Αττικής», και ιδιαίτερα στις κυρίες Τέτη Χατζηνικολάου και Βασιλική Κουμπή, για την ενημέρωση πάνω σε ζητήματα πολιτιστικής πολιτικής της Διεύθυνσης απέναντι στους συλλόγους.

Αναγκαίο εξάλλου θεωρώ να ευχαριστήσω τον πρόεδρο της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, καθηγητή Δημήτριο Λουκάτο, για το ενδιαφέρον που επέδειξε για την εργασία μου και για τις πολύτιμες επιστημονικές παρατηρήσεις του.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τις πιο θερμές και εγκάρδιες ευχαριστίες μου προς τους γονείς μου, την οικογένεια του συζύγου μου και τους φίλους μου Έστερ Σολομών -που επιμελήθηκε γλωσσικά το κείμενο- και Κώστα Σταμούλη για τη διαρκή ενθάρρυνση και υποστήριξη που είχα στην έρευνά μου. Η εργασία αυτή δε θα είχε ίσως ολοκληρωθεί χωρίς την υλική και ψυχική συμπαράσταση του συντρόφου μου Θάνου Τίλη, ο οποίος με βοήθησε σημαντικά σε μεγάλο μέρος της επιτόπιας έρευνας τόσο στην Αθήνα όσο και στα χωριά της επαρχίας Κόνιτσας· σ' αυτόν αφιερώνω την παρούσα μελέτη ως ανταπόδοση ευγνωμοσύνης και υποθήκη αγάπης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Τοπικοί σύλλογοι στην Αθήνα και εσωτερική μετανάστευση

Ευθύς μετά τη Μεταπολίτευση (1974) παρατηρείται μια πολιτιστική έκρηξη. Οι απαγορεύσεις του καθεστώτος, που παρεμπόδιζαν τη σύσταση πολιτιστικών συλλόγων, καταργούνται και στην κοινωνική ζωή της χώρας δημιουργούνται σύλλογοι, σωματεία, λέσχες, άτυπες ομάδες πολιτιστικών ενδιαφερόντων. Οι πολιτιστικοί φορείς αναδεικνύονται κατά την πρώτη περίοδο της μεταπολίτευσης σε ανεξάρτητο κοινωνικό παράγοντα με ιδιαίτερο παρεμβατικό ρόλο, επηρεασμένο οπωσδήποτε από την πολιτική συγκυρία (Μπασκόζος 1993)¹.

Ο Μ.Γ. Μερακλής, αναφερόμενος σε σχετική μελέτη του (1982: 18-24) στην αμείωτη τότε αύξηση και ανάπτυξη των πολιτιστικών συλλόγων στην Ελλάδα, επισημαίνει την αναγκαιότητα μιας συλλογικής έρευνας, με τη συμβολή ίσως ενός ερευνητικού κέντρου, του φαινομένου αυτού, προτείνοντας εκτός από την καταγραφή των δραστηριοτήτων των συλλόγων και μια συνολικότερη ανάλυση της κοινωνικής και πολιτιστικής ιστορίας του τόπου. Στην ίδια εργασία του, διαιρεί τους πολιτιστικούς συλλόγους σε δύο κατηγορίες:

α) αυτούς που αναπτύχθηκαν κυρίως στα αστικά κέντρα (και κατεξοχήν στην Αθήνα) από τους αριστερούς που είχαν καταφύγει εκεί μετά τα Δεκεμβριανά (1944) και τον Εμφύλιο (1946-1949) και

β) εκείνους που δημιουργήθηκαν γύρω στα μέσα της δεκαετίας του '50, μέσα στο κλίμα του αναπτυσσόμενου φολκλωρισμού.

¹Ο Ι.Ν. Μπασκόζος υποστηρίζει στη διδακτορική διατριβή του, στην οποία μελετά τις πολιτιστικές τάσεις στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1974-1989, ότι οι πολιτιστικοί φορείς «διαγράφουν μια πορεία από την πολιτική πολιτιστική έκρηξη της Μεταπολίτευσης έως την εκτατική ανάπτυξη σε όλη την περιφέρεια στη διετία 1983-84, για να αρχίσουν να φθίνουν και να περιπίπτουν σε νάρκη ο ένας μετά τον άλλο προς το τέλος της εξεταζομένης περιόδου» (1993: 31).

Οι σύλλογοι έχουν απασχολήσει και τη διεθνή έρευνα από τη δεκαετία ήδη του 1950 (Bausinger 1959, Anderson 1959, Kerri 1976). Ο Martishnig (1982) ασχολείται με τους συλλόγους ως φορείς λαϊκού πολιτισμού σήμερα, με αφορμή έκθεση που έγινε στο Mattersburg σχετική με τη δράση τους². Ο Γερμανός λαογράφος W. Brückner συνδέει την παρουσία των πολυπληθών συλλόγων στη χώρα του με το φολκλορισμό (1966)³. Ο R. Basham (1978: 142) τονίζει τη σημασία των τοπικών συλλόγων ως μηχανισμών προσαρμογής των εσωτερικών μεταναστών στο αστικό περιβάλλον.

Οι τοπικοί σύλλογοι που συγκροτούν οι εσωτερικοί μετανάστες στον αστικό χώρο παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις τόσο στους σκοπούς ίδρυσης όσο και στην εν γένει φυσιογνωμία τους από χώρα σε χώρα. Η I. Bertaux-Wiame (1981), στην προσπάθειά της να εντοπίσει στο Παρίσι τους μετανάστες της γαλλικής υπαίθρου και να συγκεντρώσει τις βιογραφίες τους, προσέγγισε τους τοπικούς συλλόγους, τους λεγόμενους "amicales". Οι σύλλογοι αυτοί σκοπό έχουν την επανένωση των μεταναστών που προέρχονται από μια συγκεκριμένη περιοχή της γαλλικής υπαίθρου στην πόλη. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της έρευνας, η Bertaux-Wiame γρήγορα διαπίστωσε ότι οι σύλλογοι αυτοί αποτελούνταν μόνο από τους "επιτυχημένους" μετανάστες. Εκείνοι που κυριαρχούσαν ήταν οι αυτοδημιούργητοι επιχειρηματίες "που τα είχαν καταφέρει καλά", ή μετανάστες που ξεκίνησαν από την επαρχία με κάποιο

²Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου του (1982) ο Martishnig αναφέρεται στις ιστορικές μορφές και τα πρόσφατα είδη του σχηματισμού των κοινωνικοπολιτισμικών ομάδων. Οι ενότητες είναι: 1. Αδελφότητες 2. Συντεχνίες 3. Συντροφίες 4. Παρέες του τραπέζιου 5. Σύλλογοι 6. Σύλλογοι παραδοσιακών ενδυμασιών. Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναφερόμενος στο παράδειγμα του Mattersburg, ασχολείται με τους συλλόγους και τις πρώιμες μορφές τους ως φορείς λαϊκού πολιτισμού. Ειδικότερα, τα θέματα που τον απασχολούν είναι: 1. Αδελφότητες, συντεχνίες και συντροφίες 2. Ομάδες νεαρών 3. Γιορτές στη διάρκεια του έτους 4. Σύλλογοι με έδρα στο Mattersburg. 5. Εσωτερική οργάνωση των συλλόγων 6. Εξωτερικά σύμβολα των συλλόγων 7. Λειτουργίες των συλλόγων 8. Το μόνιμο τραπέζι των συντροφιών 9. Σύλλογοι με κοινωνική σκοποθεσία 10. Σύλλογοι με οικονομικό προσανατολισμό 11. Αθλητικοί σύλλογοι 12. Ένωση των ορειβατών 13. Σωματεία 14. Πολιτιστικοί σύλλογοι 15. Δευτερευούσες λειτουργίες συλλόγων 16. Αδρανοποιημένοι ή μη υφιστάμενοι σύλλογοι. Στο τρίτο κεφάλαιο θέτει τις επιστημονικές βάσεις της έκθεσης για τους συλλόγους, κάνοντας αναφορά σε αφιερώματα, που εκδόθηκαν με αφορμή επετειακούς εορτασμούς συλλόγων, καθώς και στα ερωτηματολόγια, που χρησιμοποιήθηκαν για τη συγκέντρωση στοιχείων για τους τοπικούς συλλόγους.

³Ως φολκλορισμό μπορούμε να ορίσουμε «την αναβίωση παραδοσιακών μορφών του λαϊκού βίου και πολιτισμού, οι οποίες δεν ανταποκρίνονται κατά τρόπο οργανικό και ζωτικό στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής, αλλά ασκούν, παρ' όλα αυτά μια γοητεία σε διάφορες κοινωνικές ομάδες» (Μερακλής 1972). Για το φολκλορισμό, βλ. επίσης Moser 1962 και 1964.

κεφάλαιο και προσπαθούσαν να ανέλθουν κοινωνικά, εκμεταλλευόμενοι ισχυρές γνωριμίες στο Παρίσι, καθώς και άτομα μορφωμένα. Εκείνοι που διοικούσαν τους συλλόγους δεν έκαναν καμιά αναφορά στους μετανάστες που δεν είχαν σημειώσει επαγγελματική και κοινωνική άνοδο, οι οποίοι αποτελούν πιθανότατα τη συντριπτική πλειοψηφία. Οι τελευταίοι δε γίνονται δεκτοί στα σωματεία αυτά. Ο βασικός σκοπός των amicales δεν είναι, όπως ισχυρίζονται τα ιδρυτικά μέλη τους, να κρατήσουν ζωντανή στην πόλη την κοινότητα των ανθρώπων που γεννήθηκαν σε κάποια περιοχή της Γαλλίας, αλλά να διατηρήσουν στο Παρίσι το είδος των κοινωνικών σχέσεων που είχαν στην αγροτική κοινωνία, δηλαδή τις πελατειακές σχέσεις, την επίδραση των χαρισματικών ηγετών κ.λπ. Εξαίρεση αποτελούσε η *Amicale des Bretons* στην οποία ηγούνταν κομμουνιστές-ακτιβιστές.

Μια πρώτη προσπάθεια συστηματικής κατάταξης των φορέων, που οργανώνουν στην Ελλάδα κοινωνικοπολιτιστικές δραστηριότητες, πραγματοποιήθηκε από το Ε.Κ.Κ.Ε., για λογαριασμό του Κέντρου Τεκμηρίωσης και Πληροφοριών της UNESCO (Γκιζέλης κ.α. 1977). Τα στοιχεία που προέκυψαν από τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων είναι αποκαλυπτικά: Η Αττική συγκέντρωνε το μεγάλο όγκο (46,3 %) των συλλόγων της Ελλάδας· εύλογα, αν λάβουμε υπόψη ότι η αναλογία του πληθυσμού της Αττικής προς το γενικό πληθυσμό της Ελλάδας ήταν 32% περίπου (μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970). Το 45% των συλλόγων που οργανώνουν κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες έχουν «τοπικιστικούς»⁴ σκοπούς ίδρυσης. Δεύτεροι, με μεγάλη διαφορά, έρχονται οι σύλλογοι που δίνουν προτεραιότητα σε καλλιτεχνικούς σκοπούς (18,8%). Ακολουθούν όσοι έχουν μαρφωτικούς σκοπούς (11,7%), θρησκευτικούς (9,9%), αθλητικούς (7,4%), διάφορους (5,2%) και γενικούς (1,5%). Από τη γενική κατηγορία των συλλόγων με «τοπικιστικούς» σκοπούς, η ομάδα των συλλόγων με «πολιτιστικούς» σκοπούς συγκεντρώνει μόνη της το 31,3% του συνολικού ποσοστού των σκοπών ίδρυσης, ξεπερνώντας σημαντικά όχι μόνο τις άλλες υποκατηγορίες των συλλόγων με «τοπικιστικούς» σκοπούς, αλλά και τις υπόλοιπες κατηγορίες. Η υποκατηγορία που ακολουθεί είναι εκείνη των συλλόγων με προεξέχουσες τις κοινωνικές δραστηριότητες (10,3%) πάλι από την κατηγορία των «τοπικιστικών» συλλόγων (ό.π.: 30-31).

⁴Ο όρος «τοπικιστικός» χρησιμοποιείται από τους ερευνητές που πραγματοποίησαν την παραπάνω έρευνα (Γκιζέλης κ.α. 1977).

Οι παραπάνω αριθμοί δείχνουν με σαφήνεια μια συγκεκριμένη τάση και στάση της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, που συνδέεται άμεσα με τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες που επικράτησαν στην Ελλάδα κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, η ξένη Κατοχή, οι εσωτερικές αναταραχές που κατέληξαν στον Εμφύλιο είχαν καταστροφικές συνέπειες για την ελληνική κοινωνία και οικονομία. Οι ανθρώπινες απώλειες υπολογίζονται στο 7-8% του πληθυσμού, η αγροτική παραγωγή μειώθηκε πάνω από 70% και η ναυτιλία έχασε περισσότερο από το 73% της χωρητικότητάς της. Η υποδομή της χώρας στο μεγαλύτερο μέρος της καταστράφηκε, το νόμισμα έχασε την αξία του ενώ περισσότερα από χίλια χωριά καταστράφηκαν (Σβορώνος 1986: 145-146). Οι συνθήκες αυτές σε συνδυασμό με την επίσημη κρατική πολιτική ενθάρρυνσης της μετανάστευσης, που κυριάρχησε έως το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1960, με την υπογραφή διμερών συμβάσεων, βάσει των οποίων πραγματοποιήθηκε η έξοδος εργατικού δυναμικού προς τις χώρες της Ευρώπης (ΚΕΠΕ 1978: 49, Μουσούρου 1991: 179), έδωσαν ώθηση στην εξωτερική (αλλά και εσωτερική) μετανάστευση του πληθυσμού της ελληνικής επαρχίας. Εξάλλου, η εξέλιξη των επικοινωνιών και η αυξανόμενη διείσδυση των ξένων αγορών στην Ελλάδα συνέβαλαν στη διαφοροποίηση των προσδοκιών από τη πλευρά των χωρικών (Aschenbrenner 1972, Baxevanis 1972: 56-61, Friedl 1962, Sutton 1983: 229). Οι λόγοι, που οι ίδιοι οι εσωτερικοί μετανάστες επικαλούνταν σε σχετικές έρευνες για να εξηγήσουν την εγκατάλειψη των χωριών τους, ήταν η ανεύρεση εργασίας που θα αμειβόταν με μετρητό χρήμα, η εκπαίδευση, ο γάμος με αστό και η αναζήτηση μιας συναρπαστικότερης ζωής (Baxevanis 1972: 60, Duboulay 1974: 233-236, Friedl 1976: 369, Moustaka 1964: 60, Sandis 1973: 91, Sutton 1978: 157-172 και 1983: 232).

Οι ανθρωπολόγοι και οι κοινωνιολόγοι που μελέτησαν ειδικότερα την εσωτερική μετανάστευση στην Ελλάδα, τη χαρακτήρισαν αγροτο-αστική (rural-urban migration, Sutton 1983)⁵. Το κυριότερο γνώρισμα της αστικής

⁵Η βιβλιογραφία για τη μελέτη της εσωτερικής μετανάστευσης στην Ελλάδα από οικονομική, γεωγραφική και δημογραφική άποψη εξετάζει το φαινόμενο αυτό σε συνάρτηση με τους εθνικούς και διεθνείς οικονομικοπολιτικούς όρους. Η ανθρωπολογική έρευνα, εκτός από την εργασία του Vermeulen (1970) για τη μετανάστευση και τις κοινωνικοοικονομικές συνέπειές της στην περιοχή των Σερρών και των Hirschon και Thakurdesai (1970), Gutenschwager (1971) και Hirschon (1976) για τις συνοικίες στην Αθήνα και στον Πειραιά, οι οποίες προσεγγίζουν συνολικότερα τις κοινωνικές παραμέτρους της εγκατάστασης των εσωτερικών μεταναστών και προσφύγων, εστιάστηκε στα αίτια και στους τρόπους που διεξήχθη η μετανάστευση των

διαμόρφωσης της χώρας αποτελεί η πληθυσμιακή αύξηση της πρωτεύουσας⁶. Ενώ μετά την επανάσταση του '21 η Αθήνα ήταν μόλις μια μικρή κωμόπολη, ήδη από το 1907 έφτασε να συγκεντρώνει το 10% περίπου του συνολικού πληθυσμού της χώρας και το 40% του αστικού πληθυσμού (Τσουκαλάς 1977: 171). Υπολογίζεται ότι κατά την περίοδο του μεσοπολέμου στην Αθήνα, το ποσοστό των ατόμων που προέρχονταν από εσωτερική μετανάστευση ήταν 43,1% και των ντόπιων 28,1%, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται και οι πρόσφυγες (Kaeser 1964: 33). Καθώς η μισή περίπου εσωτερική μετανάστευση διοχετεύεται στην πρωτεύουσα, ένα σημαντικό τμήμα των νέων κοινωνικών στρωμάτων της Αθήνας προέρχεται από τον αγροτικό χώρο (Τσουκαλάς 1977: 205-206).

Ο πληθυσμός της, στην κρίσιμη μετά τον Εμφύλιο εικοσαετία 1950-1970 διπλασιάστηκε⁷, ώστε από το ένα έκτο, που συγκεντρωνε μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, να φτάσει στις αρχές της δεκαετίας του 1970, το ένα τρίτο σχεδόν του συνολικού πληθυσμού (Burgel 1976: 19). Εντούτοις, παρά την αριθμητική της σημασία, η Αθήνα έμενε μια τεράστια κωμόπολη όπου οι οικονομικές και πολιτικές εξουσίες βρίσκονταν στα χέρια μιας μικρής μειοψηφίας, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των κατοίκων διατηρούσε τρόπους σκέψης και συμπεριφορές που δικαιολογούνταν από την ύπαρξη ζωντανών ακόμη δεσμών με την επαρχία ή τις αγροτικές περιοχές (ό.π.: 13-14).

κατοίκων συγκεκριμένων χωριών του αγροτικού χώρου κυρίως στην Αθήνα (Moustaka 1964, Allen 1973, Dubisch 1977, Friedl 1976, Sutton 1978). Έτσι, η ελληνική αγροτο-αστική μετανάστευση έγινε σταδιακά συνώνυμη της αγροτο-αθηναϊκής μετανάστευσης (Sutton 1983: 226). Η βιβλιογραφία είναι εκτενής και συγκεντρωμένη από το Ε.Κ.Κ.Ε., το Κ.Ε.Π.Ε., την Ε.Σ.Υ.Ε. και το Αθηναϊκό κέντρο του Ekistics. Τα στοιχεία και τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουν αυτές οι μελέτες είναι ιδιαίτερα χρήσιμα και για την κοινωνική λαογραφία και ανθρωπολογία. Βλ. ενδεικτικά Kayser 1968, Kayser κ.α. 1971, Ε.Σ.Υ.Ε. 1962 και 1964, Δημητράς κ.α. 1973, Χουλιαράκης 1973, Κοτζαμάνης 1986.

⁶Για τη μετανάστευση στην Αθήνα ο Burgel (1973: 16-56) δίνει μια συνθετική εικόνα του πληθυσμού και των συνθηκών ζωής στην πρωτεύουσα, με υλικό που προέκυψε από τη μεθοδική αποδελτίωση 3.000 ερωτηματολογίων οικογενειών της Αθήνας, ενώ ο Sandis (1973) αξιοποιεί το υλικό που είχε συγκεντρώσει στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ο Τ. Γιόκας και κάνει μια συγκριτική μελέτη των προσφύγων από τη Μικρά Ασία και των εσωτερικών μεταναστών στη Νέα Ιωνία, μια συνοικία (σήμερα πλέον μεγάλο δήμο) της Αθήνας. Ο ρόλος των φυσικών δημογραφικών εξελίξεων σε συνάρτηση με την εσωτερική μετανάστευση στην επέκταση της πρωτεύουσας εξετάστηκε από την Αινάλη (1973: 36-76).

⁷Υπολογίζεται ότι, από 1.378.586 το 1951, έφτασε τα 2.530.207 το 1971. Ο ρυθμός ανάπτυξης του πληθυσμού της Αθήνας, που ήταν ήδη σημαντικός στη δεκαετία 1950-1960 (34%), αυξήθηκε ακόμα περισσότερο κατά τη δεκαετία 1960-1970 (37%, Burgel 1976: 19).

Το έντονο ρεύμα της μετακίνησης από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές δε συνδέθηκε, όπως στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, με την εκβιομηχάνιση⁸, αλλά με τη φυγή από τη γεωργία (Φίλιας 1974: 268). Ο Β. Φίλιας (1985) χαρακτήρισε την ελληνική αστικοποίηση (από το 19ο ήδη αιώνα) «νόθα» και ο J. Meynaud υποστήριξε ότι η Ελλάδα έγινε ένα έθνος καταναλωτών⁹, πριν γίνει έθνος παραγωγών (1965: 456). Ο Μ. Μερακλής επισημαίνει ότι η μετάβαση από τον αγροτικό στον αστικό τρόπο ζωής επιβλήθηκε περισσότερο από εξωτερικούς παράγοντες και ότι «οι διάφορες «βοήθειες» των συμμαχικών σχεδίων και προγραμμάτων, από τον πόλεμο κι ύστερα, δε χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία των προϋποθέσεων μιας παραπέρα, αυτοδύναμης ανάπτυξης, αλλά για την κάλυψη καταναλωτικών αναγκών, όπως τις διαμόρφωσε η εισαγωγή, μαζί με τις βοήθειες, κι ενός διαφημιζόμενου (στην κυριολεξία του όρου) τρόπου ζωής, που δεν ήταν ισόρροπος με το οικονομικό επίπεδο του πληθυσμού. Έτσι ο πληθυσμός αυτός τρέφει ένα βαθύτερο διχασμό, είναι αγρότης και αστός μαζί, και μάλιστα με τρόπο που δεν γεφυρώνει τις διαφορές, αλλά οδηγεί σε σοβαρές ανισορροπίες και μεταπτώσεις» (1984: 26).

Οι εσωτερικοί μετανάστες μεταφέρουν στην πρωτεύουσα στοιχεία της υπαίθρου, τα οποία εντασσόμενα στο σύγχρονο τρόπο ζωής, επηρεάζουν τον αστικό χαρακτήρα του. Η διατήρηση των στοιχείων αυτών έχει και ψυχολογικά κίνητρα: είναι «η ανάγκη συσπείρωσης απέναντι σ' ένα περιβάλλον που δεν θέλει να δει ισότιμα τους "επήλυδες", οι οποίοι, γι' αυτό οργανώνονται σε δικές τους, περισσότερο ή λιγότερο κλειστές ομάδες». Με τη σειρά τους οι εσωτερικοί μετανάστες ασκούν βέβαια κι αυτοί επίδραση στους αστούς (Μερακλής 1989: 61-64). Πράγματι, η **τοπική ταυτότητα** (regional identity), η συνείδηση δηλαδή ατόμων από συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή ότι συναποτελούν ένα ιδιαίτερο πολιτισμικά και διαφορετικό από τα άλλα κοινωνικό σύνολο, ισχυροποιείται, όταν τα άτομα βρεθούν μακριά από τον τόπο καταγωγής τους¹⁰.

⁸Για τα ζητήματα της προσαρμογής και του βαθμού ενσωμάτωσης των Ευρωπαίων αγροτών-μεταναστών στις πόλεις και στις βιομηχανικές περιοχές κατά τη μεταπολεμική περίοδο, βλ. τη συστηματική μελέτη του Beijer (1963) για την εσωτερική μετανάστευση σε 12 ευρωπαϊκές χώρες.

⁹Για την καταναλωτική συμπεριφορά στην ελληνική κοινωνία την περίοδο 1960-1975, βλ. Καραποστόλης 1983.

¹⁰Η I. Bertaux-Wiame, που μελέτησε τη διαμόρφωση της τοπικής ταυτότητας των Γάλλων εσωτερικών μεταναστών, επισημαίνει την κοινωνική και ψυχολογική λειτουργία που έχει ο αυτοκαθορισμός και η επαναλαμβανόμενη δήλωση της τοπικής καταγωγής τους (1981).

«Τότε ο ιδιαίτερος τρόπος ζωής, ό,τι εσωτερίκευσε από την κοινωνικοποίηση μέσα στην οικογένεια και το άμεσο κοινοτικό περιβάλλον του παρέχει συναίσθημα ασφάλειας στο ξένο περιβάλλον που δεν αποτελείται από τους δικούς του ανθρώπους» (Βεργέτη 1994: 53). Η διατήρηση της τοπικής ταυτότητας αποτέλεσε τον κύριο λόγο της ίδρυσης εκατοντάδων τοπικών συλλόγων στον αθηναϊκό αστικό χώρο¹¹. Ο τοπικός σύλλογος εξάλλου αποτελεί πρόσφορο πεδίο για την επαφή του κοινωνικού λαογράφου και άλλων κοινωνικών επιστημόνων με τις ζώσες γενιές των εσωτερικών μεταναστών. Έτσι, με τη χρήση ποιοτικών μεθόδων (βιογραφική συνέντευξη, συμμετοχική παρατήρηση κ.λπ.) μπορεί να ερευνηθεί το ζήτημα της τοπικής ταυτότητας των εσωτερικών μεταναστών.

Ποικίλες είναι οι ονομασίες που κατά καιρούς έχουν προταθεί για τα σωματεία των εσωτερικών μεταναστών, όπως **επαρχιακοί σύλλογοι αποδήμων Ελλάδας** (Χιουρέας 1992) ή **σύλλογοι ατεροδημοτών** (Μπαΐλης 1994). Οι κοινωνιολόγοι (Γκιζέλης κ.α. 1977, Βεργέτη 1994) προτιμούν τους όρους **τοπικοί** ή **τοπικιστικοί** σύλλογοι. Η Μ. Βεργέτη διαχωρίζει τους τοπικούς από τους **εθνοτοπικούς** συλλόγους. Επισημαίνει ότι η τοπική συλλογική ταυτότητα προϋποθέτει συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο αναφοράς, όπου μετεξελίσσονται διαχρονικά τα πολιτισμικά πρότυπα και εισάγει τον όρο **εθνοτοπική ταυτότητα** (ethno-regional identity), την οποία ορίζει ως την «**ταυτότητα της κοινωνικής ομάδας, μέλους ευρύτερου έθνους, που μεταναστεύει μαζικά από τον τόπο καταγωγής του, χωρίς τη δυνατότητα μαζικής επιστροφής σ' αυτόν. Η ταυτότητα δεν είναι εθνική ή εθνοτική γιατί η ομάδα αποτελεί τμήμα ευρύτερου έθνους και δεν είναι απλά τοπική γιατί έχει χαθεί ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς**» (1994: 52-58)¹². Η ερευνητική ομάδα του Ε.Κ.Κ.Ε., που

¹¹Ο Guy Burgel, σημαντικός μελετητής της αστικής γεωγραφίας, στη διδακτορική διατριβή του με τίτλο «Αθήνα: η ανάπτυξη μιας μεσογειακής πρωτεύουσας» (1976) χρησιμοποιεί τον όρο «αθηναϊκός αστικός χώρος» για να προσδιορίσει το χώρο, που οριζόταν από την Κόρινθο δυτικά, τη Θήβα και τη Χαλκίδα βόρεια και περιλάμβανε το σύνολο της αττικής χερσονήσου ως το Σούνιο. Η πολεοδομική επέκταση της πόλης και η εξέλιξή της σε αστική περιοχή συνδέεται άμεσα με την αγροτο-αθηναϊκή μετανάστευση. Επομένως, όταν αναφερόμαστε στη σύσταση των τοπικών συλλόγων στην Αθήνα, δεν εννοούμε το Δήμο της Αθήνας, αλλά τον ευρύτερο αστικό χώρο (περιλαμβάνει π.χ. και τον Πειραιά), που έχει διαμορφωθεί από τη συνεχόμενη οικιστική επέκτασή της.

¹²Η Μ. Βεργέτη μελέτησε τη θεμελίωση και μετεξέλιξη της εθνοτοπικής ταυτότητας του ποντιακού ελληνισμού, που μετανάστευσε βιαίως από τον Ιστορικό Πόντο στο ελληνικό κράτος την περίοδο 1918-1924. Η ερευνήτρια χρησιμοποίησε ως αφετηρία για τον εντοπισμό των Ποντίων τους ποντιακούς συλλόγους.

πραγματοποίησε την έρευνα σχετικά με τους φορείς που διοργανώνουν στην Ελλάδα κοινωνικοπολιτιστικές δραστηριότητες (Γκιζέλης κ.α., 1977) εναλλάσσει τους όρους **τοπικοί** και **τοπικιστικοί** σύλλογοι, τονίζοντας ότι ο «τοπικισμός» αποτελεί βασικό και χαρακτηριστικό γνώρισμα της δράσεως των συλλόγων και αυτό φαίνεται σαφώς από τους σκοπούς των συλλόγων: προβάλλεται σταθερά ο τόπος καταγωγής των μελών και η διατήρηση των δεσμών μαζί του¹³. Ο «τοπικισμός» αποτελεί το ιδεολογικό πλαίσιο, μέσα από το οποίο δραστηριοποιείται ο τοπικός σύλλογος και εκδηλώνεται με διπλό τρόπο: ως αγάπη και φροντίδα των εσωτερικών μεταναστών για τον τόπο καταγωγής τους και ως προσπάθεια διατήρησης της τοπικής ταυτότητας και ορισμένων παραδοσιακών πολιτισμικών προτύπων στον τόπο εγκατάστασης.

Ένα μεγάλο ποσοστό των τοπικών συλλόγων ονομάζονται **αδελφότητες**¹⁴, δίνοντας έμφαση στην έννοια της αδελφοσύνης, που ψυχολογικά βοηθούσε τους εσωτερικούς μετανάστες να προσαρμοστούν στις «ξένες» και άρα δύσκολες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες των αστικών κέντρων εγκατάστασης (Νιτσιάκος 1995 : 111).

Η έρευνα της υπάρχουσας βιβλιογραφίας αποκάλυψε το κενό που υπάρχει, όσον αφορά τη συστηματική διερεύνηση της σύστασης και της φυσιογνωμίας των τοπικών συλλόγων κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Εκτός από τη διατριβή της Susan Buck Sutton (1978) για τους επαγγελματικούς τοπικούς συλλόγους, που ιδρύουν οι εσωτερικοί μετανάστες στους χώρους εργασίας τους στην Αθήνα προκειμένου να βοηθήσουν, μεσολαβώντας σε πολιτικούς φορείς και στην κυβέρνηση, τον τόπο καταγωγής τους και να κερδίσουν περισσότερες δημόσιες θέσεις και κοινωνικές παροχές για τα χωριά τους, η βιβλιογραφία εστιάζει περισσότερο την προσοχή της στην ιστορική εξέταση συλλόγων που έδρασαν κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας έως τις αρχές του 20ου αιώνα¹⁵.

¹³Έτσι οι περισσότεροι κοινωνικοί-πολιτιστικοί σύλλογοι των αστικών κέντρων, και βεβαίως της Αθήνας, δεν έχουν το χαρακτήρα της συλλογικής δράσης «σχήματος μεσολαβήσεως» (mediation), όπως θα ήταν αναμενόμενο σε συλλόγους αστικών κέντρων, στον οποίο τα άτομα συμμετέχουν αναλαμβάνοντας συγκεκριμένους ρόλους, και αποτελούν το πρότυπο των αστικών σωματείων, αλλά το χαρακτήρα του «σχήματος αφοσιώσεως» (allegeance), στο οποίο τα μέλη του συλλόγου είναι φορείς μιας κοινής πολιτιστικής ταυτότητας, συνήθως αγροτικής προέλευσης (Γκιζέλης κ.α. 1977: 20-21) και ο ρόλος τους συνίσταται στη διατήρηση μορφών της παραδοσιακής πολιτιστικής ταυτότητας των μελών τους.

¹⁴βλ. αναλυτικά παρακάτω το κεφάλαιο για τις ηπειρωτικές αδελφότητες και συλλόγους της Αθήνας από τα μέσα του 19^ο αι. έως την απελευθέρωση της Ηπείρου (1913)

¹⁵Στις ιστορικές μελέτες αξίζει να αναφέρουμε του Ν. Πανταζόπουλου για τις «συσσωματώσεις» των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατία (1958) με σχετική βιβλιογραφία, του Σ. Μπέτη για τις

Συμβολές στην έρευνα του φαινομένου αυτού αποτελούν οι μονογραφίες για τη δράση ενός συγκεκριμένου τοπικού συλλόγου, συνήθως από κάποιο μέλος του, που έχει αναλάβει ενεργό δράση στο σύλλογο και στη διοίκησή του¹⁶. Στοιχεία για την ίδρυση και δράση των τοπικών συλλόγων εντοπίζονται και σε μονογραφίες ερασιτεχνών λαογράφων που αναφέρονται στην ιστορία και τη λαογραφία του χωριού τους¹⁷.

Οι πανεπιστημιακοί λαογράφοι έχουν επισημάνει ότι η εμφάνιση και η δράση των τοπικών συλλόγων παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως πολιτισμικό φαινόμενο, που αξίζει να μελετηθεί από ερευνητική ομάδα και να αποτελέσει ιδιαίτερη μονογραφία (Μερακλής 1982: 18-24, Βαρβούνης 1994: 22 και 1995β: 16). Ενδιαφέρουσες επισημάνσεις -θα αναλυθούν εκτενέστερα παρακάτω- για το διαμεσολαβητικό ρόλο μεταξύ της τοπικής κοινωνίας και του αστικού κέντρου, που έπαιξαν ηπειρωτικοί σύλλογοι και αδελφότητες και τη συμβολή τους στην ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας έχουν διατυπωθεί από δύο κοινωνικούς λαογράφους, το Βασίλη Νιτσιάκο (1995: 110-117) και το Βαγγέλη Αυδίκο (1993: 89-95).

ηπειρωτικές αδελφότητες και συλλόγους της Τουρκοκρατίας (1984), της Κ. Μαμώνη για τους συλλόγους της Θράκης και Ανατολικής Ρωμυλίας από το 1861 έως το 1922 (1995) με βιβλιογραφία και της Λ. Παπαδάκη για τους ελληνικούς πολιτιστικούς συλλόγους το 19^ο αιώνα (1997).

¹⁶Βλ. ενδεικτικά Γιόσης (1983), όπου καταγράφει διεξοδικά το ιστορικό της λειτουργίας και δράσης του *Συνδέσμου της Κοινότητας Βουρμπιάνης* από το 1883 έως το 1983· Μαστρομηνάς (1985) και (1995), ο οποίος στην πρώτη εργασία αναφέρεται στην ιστορία του *Συλλόγου των Απανταχού Καρπαθίων* και στη δεύτερη κάνει έναν απολογισμό της δικής του προσφοράς στη διοίκηση διαφόρων Καρπαθιακών συλλόγων· Πάχος (1997), μονογραφία για τους συλλόγους των Λερών στην Αθήνα και τον Πειραιά, κ.ά.

¹⁷Παρόλες τις αδυναμίες της ερασιτεχνικής λαογραφικής καταγραφής -ο Μ. Μερακλής (1990: 18) τις εντοπίζει στο συναισθηματισμό, στην τάση για εξιδανίκευση του παρελθόντος ή της ιδιαίτερης πατρίδας, στην έλλειψη μεθόδου και στη λημματογραφική συγκέντρωση του υλικού, καθώς και στην τάση να αποσιωπούν στοιχεία που κρίνονται με υποκειμενικά κριτήρια είτε άνευ αξίας είτε μειωτικά για τον τόπο τους- οι μονογραφίες των χωριών αυτού του είδους έχουν το πλεονέκτημα της βιωματικής γνώσης της τοπικής κοινωνίας, που τις καθιστά πολύτιμη πηγή στο λαογράφο, στον ιστορικό και στον ανθρωπολόγο. Οι ερασιτέχνες συλλογείς συνήθως ήταν και είναι τοπικοί λόγιοι (εκπαιδευτικοί, δικηγόροι, κληρικοί), ενώ από τη δεκαετία του 1970 εμφανίστηκαν και κείμενα «νεοφανών αστών» (Βαρβούνης 1994: 19-26), που νοσταλγώντας την ιδιαίτερη πατρίδα τους και συνειδητοποιώντας την τοπική ταυτότητα στο χώρο της πόλης όπου έχουν εγκατασταθεί, ως στοιχείο της ατομικής τους ύπαρξης, ασχολήθηκαν με τον παραδοσιακό πολιτισμό του τόπου τους. Πολλές φορές τις εργασίες αυτές εκδίδει ο τοπικός σύλλογος του αστικού κέντρου όπου ζουν και σπανιότερα ο πολιτιστικός σύλλογος του χωριού.

1.2 Μεθοδολογία της εργασίας

Ο εντοπισμός των τοπικών συλλόγων αποδείχτηκε στην πράξη έργο εξαιρετικά δύσκολο, εφόσον προσέκρουε στην ανυπαρξία συστηματικής αρχειοθέτησής τους με βάση τους ιδρυτικούς σκοπούς τους. Είναι αδύνατο να προσδιοριστεί π.χ. πόσα από τα 20.000 σωματεία περίπου, που έχουν καταχωρηθεί από το 1914¹⁸ στο Πρωτοδικείο Αθηνών, είναι οι τοπικοί σύλλογοι. Αλλά και αν ακόμα υπάρχουν ενδείξεις για την ταυτότητα ενός σωματείου, δεν είναι εύκολη η προσέγγισή του, γιατί αρκετά από αυτά έχουν στο μεταξύ περιέλθει σε αδράνεια, ενώ άλλα δεν έχουν μόνιμο γραφείο και στεγάζονται στο σπίτι του εκάστοτε προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου, του οποίου η θητεία είναι συνήθως διετής.

Μια πρώτη προσέγγιση επιχειρήσαμε μέσα από την έρευνα του *Αρχείου του Τμήματος Λαογραφικών Εκδόσεων και Έρευνας της Διεύθυνσης Λαϊκού Πολιτισμού* του Υπουργείου Πολιτισμού. Διενεργήσαμε συστηματική αποδελτίωση των φακέλων με τίτλο *Λαογραφικά σωματεία νομού Αττικής*. Ο κάθε φάκελος περιείχε καταρχήν την αίτηση ενός συλλόγου για οικονομική επιχορήγηση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων του, όπως π.χ. είναι οι εκδόσεις με θέμα τη λαογραφική εξέταση του χωριού τους, η οργάνωση τοπικής λαογραφικής συλλογής ή μουσείου, η κατασκευή παραδοσιακών ενδυμασιών για τις ανάγκες του χορευτικού συγκροτήματος, η διοργάνωση θερινών πολιτιστικών εκδηλώσεων (πανηγύρια). Η *Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού* ζητούσε από τους συλλόγους που επιθυμούσαν να επιχορηγηθούν, να στείλουν αντίγραφο του καταστατικού ίδρυσης του σωματείου, συνοπτική αναφορά των δραστηριοτήτων τους και παραστατικά των εκδηλώσεών τους. Έτσι κάθε φάκελος περιείχε αρκετά στοιχεία (όχι πάντα πλήρη) για τη φυσιογνωμία και τη δράση κάθε συλλόγου. Αποδελτιώθηκαν 100 σύλλογοι ετεροδημοτών, που τα μέλη τους κατάγονταν από όλη την ελληνική επαρχία. Σύλλογοι ή εταιρείες επιστημονικού χαρακτήρα, όπως η Ελληνική Λαογραφική

¹⁸Ο υπολογισμός των σωματείων αφορά το χρονικό διάστημα από το 1914 έως το 1977 και περιλαμβάνεται στην έρευνα του Ε.Κ.Κ.Ε. για την «Πρακτική και Οργάνωση των κοινωνικοπολιτιστικών δραστηριοτήτων. Έκθεση και συλλογή στοιχείων για τον ελληνικό χώρο» (Γκιζέλης κ.α. 1977: 7-8). Ο αριθμός αυτός σήμερα είναι πολύ μεγαλύτερος, εφόσον -όπως θα φανεί και από την έρευνά μας- τη δεκαετία του 1980, αλλά ακόμα και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 που θεωρείται η εποχή παρακμής των τοπικών συλλόγων, είτε ιδρύονται καινούργιοι σύλλογοι είτε ανασυστήνονται παλαιότεροι, που είχαν πέσει σε αδράνεια.

Εταιρεία, η Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία κ.α., δεν ενδιέφεραν την παρούσα έρευνα και εξαιρέθηκαν.

Η πλήρης καταγραφή των ιδιαίτερα πολυάριθμων τοπικών συλλόγων της Αθήνας -δε θα αποτελούσε υπερβολή ο ισχυρισμός, ότι σχεδόν όλα τα χωριά της ελληνικής επαρχίας, των οποίων οι κάτοικοι έχουν μετακινηθεί στην Αθήνα, έχουν ιδρύσει από ένα αντίστοιχο σύλλογο- απαιτεί ομάδα ερευνητών, η οποία θα διενεργήσει έρευνα σ' όλους τους Δήμους του νομού Αττικής, εφόσον αρκετοί τοπικοί σύλλογοι συνεργάζονται με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Επιπλέον, η έρευνα θα πρέπει να επεκταθεί στα Υπουργεία Οικονομικών και Νέας Γενιάς, στη Νομαρχία Αττικής (φορείς από τους οποίους οι τοπικοί σύλλογοι ζητούν οικονομική ενίσχυση) και κυρίως στα δευτεροβάθμια (ομοσπονδίες) και τριτοβάθμια σωματεία, όπως π.χ. η *Παγκρήτιος Ένωση* για τους απόδημους Κρητικούς, η *Πανηπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας* για τους απόδημους Ηπειρώτες¹⁹.

Η μεγάλη έκταση του πραγματολογικού υλικού, αλλά και η δυσκολία στον πλήρη εντοπισμό του οδήγησαν στον περιορισμό του αντικειμένου της έρευνας στους ηπειρωτικούς συλλόγους²⁰ του αθηναϊκού αστικού χώρου. Η Ήπειρος - σύμφωνα με υπολογισμούς της Ε.Σ.Υ.Ε.²¹ (1969: 27-28)- είναι η πιο αραιοκατοικημένη περιοχή της Ελλάδας. Γεωφυσικοί²² και ιστορικοί²³ λόγοι συνέβαλαν στη γεωγραφική της απομόνωση και στην αποδημία του πληθυσμού της. Έχει παρατηρηθεί ότι όσο μεγαλύτερη είναι η γεωγραφική απομόνωση των πληθυσμών και όσο περισσότερο ευδιάκριτα είναι τα τοπικά ήθη και έθιμα, τόσο ισχυρότερη παρουσιάζεται η τοπική ταυτότητα, ιδιαίτερα στον απόδημο,

¹⁹Οι συνομοσπονδίες των τοπικών συλλόγων μπορούν να αποτελέσουν μία πρώτη βάση για την κατηγοριοποίηση του υλικού κατά γεωγραφικό διαμέρισμα (Μακεδονία, Θράκη, Ήπειρος, Νησιά Ιονίου, Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος, Νησιά Αιγαίου, Κρήτη), με την προσθήκη και περιοχών του ευρύτερου Ελληνισμού (Πόντιοι, Κωνσταντινουπολίτες, Μικρασιάτες κ.α.).

²⁰Σ' όλη την εργασία, η λέξη «ηπειρωτικός» αναφέρεται στο γεωγραφικό χώρο της Ηπείρου.

²¹Συγκεκριμένα στα τέλη της δεκαετίας του 1960, που ήταν σε έξαρση η αποδημική τάση του πληθυσμού της, αντιστοιχούσαν 38,3 κάτοικοι κατά τ.χμ. έναντι 92,1 των Ιονίων, 58 της Κρήτης, 55 της Μακεδονίας, 52 του Αιγαίου, 51,1 της Πελοποννήσου, 49,8 της Θεσσαλίας, 41,6 της Θράκης.

²²Το 72% του εδάφους της είναι ορεινό και μόνο το 14% είναι πεδινό, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για όλη την Ελλάδα είναι 43,26% και 31% (Μερακλής 1987³: 77).

²³Η Ήπειρος δοκιμάστηκε από αλλεπάλληλες κατακτήσεις αλλοεθνών (Νορμανδών, Βλαχοβουλγάρων, Φράγκων, Τούρκων, Αλβανών). Η βίαιη συμπεριφορά τους ενίσχυε το κλίμα ανασφάλειας στους ντόπιους, οι οποίοι πολλές φορές αναγκάζονταν να αποδημήσουν (Μερακλής ό.π.: 65).

για τον οποίο ο τοπικός πολιτισμός αναδεικνύεται στο χώρο της αποδημίας σ' έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής συνοχής²⁴ (Βεργέτη 1994: 54).

Η μελέτη των ηπειρωτικών συλλόγων έγινε από την οπτική της **Κοινωνικής Λαογραφίας** και ειδικότερα, ενός σχετικά νέου κλάδου, της **Αστικής Λαογραφίας**. Ο Hans Veurmeulen (1983) και άλλοι κοινωνικοί επιστήμονες (Τσουγιόπουλος 1984: 13, Τσοκόπουλος 1984: 17) έχουν επισημάνει την απουσία συστηματικής επιστημονικής έρευνας του αστικού χώρου στην Ελλάδα. Αλλά και στο διεθνή χώρο, οι συγγενικές με τη λαογραφία²⁵ επιστήμες, η οικονομική και κοινωνική ανθρωπολογία²⁶ άρχισαν να προσανατολίζονται στη μελέτη του αστικού χώρου μόλις κατά τη μεταπολεμική περίοδο, όταν οι αγροτικοί πληθυσμοί, που τους ενδιέφεραν επιστημονικά, μετακινήθηκαν και εγκαταστάθηκαν στις πόλεις²⁷.

Η ελληνική λαογραφία, από τη γέννησή της ασχολήθηκε σχεδόν αποκλειστικά με τη μελέτη του αγροτικού χώρου (επειδή προσφερόταν για τον εντοπισμό πολιτισμικών επιβιωμάτων από την ελληνική αρχαιότητα), γεγονός που διευκόλυνε το στόχο της ως εθνικής επιστήμης, την απόδειξη δηλ. της συνέχειας του ελληνικού έθνους²⁸. Εντούτοις, ήδη από τη δεκαετία του 1960,

²⁴Ο Τσαούσης ορίζει την κοινωνική συνοχή ως εξής: «κάθε μέλος αισθάνεται πως είναι «δεμένο» μαζί με τα άλλα σε μια ενότητα και πως το σύνολο που συνθέτουν δεν είναι κάτι το ξένο και το μακρυνό, είναι κάτι στο οποίο το μέλος ανήκει, αλλά και το οποίο ανήκει στο μέλος, είναι δικό του» (1987⁴: 127).

²⁵Με εξαίρεση την κοινωνιολογία, η οποία ενδιαφέρθηκε για τον αστικό χώρο από τις αρχές του 20ου αιώνα. Κριτική ανάλυση των κοινωνικών θεωριών του αστικού χώρου έκανε η Βίλμα Χαστάουγλου (1981).

²⁶Η βαθμιαία εξαφάνιση των λεγόμενων «πρωτόγονων» ή «κατά φύσιν» λαών, που αποτελούσαν το αντικείμενο μελέτης της εθνολογίας ή κοινωνικής ή πολιτισμικής ανθρωπολογίας, έστρεψε τους ανθρωπολόγους στην εξέταση των αγροτικών πληθυσμών ιστορικών λαών (Μερακλής 1984: 117-118), επιλέγοντας ως ερευνητικό χώρο τη μικρή κλίμακα της κοινότητας (βλ. ενδεικτικά την κλασική εργασία του Αμερικανού ανθρωπολόγου R. Redfield (1955) για τη μικρή κοινότητα (*little community*) ή της E. Friedl για τα Βασιλικά (1962).

²⁷Ο προσανατολισμός αυτός διαμορφώθηκε σε νέο επιστημονικό κλάδο, την αστική ανθρωπολογία (*urban anthropology*). Βλ. Fox 1977, Basham 1978, Kenny και Kertzer (1983).

²⁸Η ελληνική λαογραφία έχει επικριθεί γι' αυτές τις θεωρητικές θέσεις, οι οποίες όμως σχετίζονταν με τις ιστορικές συνθήκες που επικρατούσαν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όταν ιδρύθηκε ως αυτόνομη επιστήμη. Η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από τη διαμόρφωση των εθνικών κρατών στην Ευρώπη, την επικράτηση του ρομαντικού εθνοκεντρισμού στο Βαλκανικό χώρο, που το πολιτικό της ισοδύναμο στην Ελλάδα ήταν η Μεγάλη Ιδέα και από την αμφισβήτηση της ελληνικότητας των Ελλήνων από το Γερμανό ιστορικό Fallmerayer. Για την κριτική της ακαδημαϊκής ή ρομαντικής λαογραφίας βλ. Κυριακίδου-Νέστορος 1978, Παπαδόπουλος, 1982:

άρχισε να προσανατολίζεται στην έρευνα λαογραφικών φαινομένων του αστικού χώρου²⁹. Δύο πανεπιστημιακοί λαογράφοι, ο Δημήτριος Λουκάτος και ο Μιχάλης Μερακλής βάζουν τα επιστημονικά θεμέλια του νέου κλάδου, συμφωνώντας ότι ο μεταπολεμικός «λαός των μεγαλουπόλεων» ή ο «homo urbanus» είναι φορείς νέων λαογραφικών φαινομένων που λαμβάνουν χώρα στα πλαίσια μιας διαμορφωνόμενης αστικής ζωής³⁰. Ο Μ.Γ. Μερακλής υποστηρίζει τελικά ότι η «αστική λαογραφία εξετάζει τη ζωή των κατοίκων της πόλης, καθώς και των οικισμών, στους οποίους έχει εισχωρήσει το πνεύμα της πόλης, στην οποία, εξάλλου, διαπιστώνεται επικράτηση του τρόπου ζωής της αστικής τάξης, ως άρχουσας τάξης». Επισημαίνει επίσης ότι, εκτός από την

9-37, Διαμανάκος 1987, Μερακλής 1990: 16-22. Ο Μ. Μερακλής εξάλλου (1995: 13-33) σχετικά πρόσφατα θέλησε να δείξει ότι ο ισχυρισμός πως η παραδοσιακή λαογραφία δεν ασχολήθηκε παρά μόνο με την απόδειξη της συνέχειας, είναι αβάσιμος και αναληθής.

²⁹Οι πρώτες υποδείξεις λαογραφικών ενδιαφερόντων του αστικού χώρου είχαν γίνει ήδη από το 1909 από τον ιδρυτή της ελληνικής λαογραφικής επιστήμης Νικόλαο Πολίτη, ο οποίος είχε συμπεριλάβει σ' αυτά το «στρατιωτικό βίο» και τα «βιομηχανικά επιτηδεύματα» (1909: 12).

³⁰Ο Δ. Λουκάτος μίλησε πρώτος για τη «σύγχρονη» ή «αστική» λαογραφία «που πήρε να μελετήσει, ακόμα και στα χωριά, τους νέους τρόπους ζωής, με την προσαρμογή της καλλιέργειας, της κατοικίας, του ντυσίματος, των κοινωνικών σχέσεων και των εθίμων στις μεταβιομηχανικές αλλαγές και αντιλήψεις», καθώς επίσης και τα «εσωτερικά έθιμα των στρατώνων, των οικοτροφείων, των φυλακών, των εργοστασίων, των επαγγελμάτων και των συντεχνιών, που αποτελούν και κλασσικές περιπτώσεις, να διαπιστώσει κανείς το φαινόμενο της αναπαραγωγής ή δημιουργίας εθίμων (folklore) μέσα σε νέες ομάδες και βιώματα της κοινωνικής ζωής» (1963: θ-ι'). Ο Μ. Μερακλής επισημαίνει την εμφάνιση ενός νέου τύπου ανθρώπου, του homo urbanus, ο οποίος έχει αποβάλει κάποια βασικά γνωρίσματα του χωρικού ανθρώπου, όπως το κοσμικό δέος, την λατρευτική σχέση με τη γη και το συμπαγή, συλλογικό ελεύθερο χρόνο (1974 και 1989: 65-82). Διευρύνει την έννοια του λαού τονίζοντας ότι «η λαογραφία ασχολείται σήμερα με την αγροτική τάξη, αλλά και με την εργατική και με την αστική τάξη, σε όλα της τα επίπεδα: μικροαστικό, μεσοαστικό, μεγαλοαστικό» (1981: 27 και 1976). Για το «λαό» στη λαογραφία, βλ. επίσης Αλεξιάδης 1988, Ντάτση 1988. Η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος αναγνώριζε ότι ο σημερινός «λαός» είναι διάφορος με τον προβιομηχανικό, αγροτικό λαό, αλλά δεν πίστευε ότι μπορεί να είναι φορέας λαϊκής δημιουργίας, γι' αυτό αρχικά υποστήριξε ότι η λαογραφία πρέπει να μελετά τον παραδοσιακό πολιτισμό που άκμασε την περίοδο της Τουρκοκρατίας (1989: 86-110), θέση που φάνηκε στην πράξη να αναθεωρεί, όταν ασχολήθηκε με την προφορική ιστορία και μνήμη των προσφύγων της Μικράς Ασίας, που ζούσαν στα αστικά κέντρα της Βόρειας Ελλάδας (1989: 39-57). Η Κυριακίδου αναγνώριζε την ύπαρξη της «Νέας Λαογραφίας» που αναπτύχθηκε κυρίως στην ανατολική Ευρώπη και εξετάζει τις φολκλορικές εκδηλώσεις που διδάσκονται «εγκεφαλικά» και της «Σύγχρονης Λαογραφίας», η οποία μελετά «όλες τις σύγχρονες εκδηλώσεις που πηγάζουν "από την καρδιά" του λαού, άσχετα με την παραδοσιακή ή όποια άλλη μορφή τους» (ό.π. 88-92). Με την αστική λαογραφία (urban folklore) έχουν ασχοληθεί και Αμερικανοί λαογράφοι, όπως οι Alan Dundes και Carl Pagter (1975, 1987), ο Gerold Warshaver (1983) κ.α.

αναμφισβήτητη πολιτισμική ακτινοβολία του αστικού κέντρου στην περιφέρεια, παρατηρείται και ένα σημαντικό ποσοστό ακτινοβολίας της αγροτικής ζωής στην πόλη, με φορείς τους εσωτερικούς μετανάστες, οι οποίοι μεταφέρουν στοιχεία της υπαίθρου στην πόλη, προκειμένου να πραγματοποιήσουν μια δεύτερη ζωή, ανάλογα προσαρμοσμένη³¹ (1989: 61-64). Από τη δεκαετία του 1980 έως σήμερα και άλλοι λαογράφοι επιλέγουν να διερευνήσουν τον αστικό χώρο³².

Η μέθοδος, με την οποία επιχειρήσαμε την προσέγγιση του φαινομένου αυτού, προέκυψε από τη σύζευξη της **κοινωνικοϊστορικής μεθόδου με τη λειτουργική**. Η πρώτη θεωρεί τα λαογραφικά φαινόμενα ως κοινωνικά και ιστορικά φαινόμενα που λαμβάνουν χώρα σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Ο Μ.Γ. Μερακλής³³ την αναλύει ως εξής: «αφού περιγράψει (τα λαογραφικά φαινόμενα) με τη μεγαλύτερη δυνατή λεπτομέρεια και ακρίβεια, προσπαθεί να περιγράψει ύστερα και τις κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες, οι οποίες επικράτησαν κατά το χρόνο και στο χώρο της εμφανίσεώς τους. Σε μια τρίτη, τέλος, φάση εξετάζει η μέθοδος αυτή και το βαθμό, στον οποίο αντανακλώνται οι συνθήκες αυτές στα παρηγμένα από τις ίδιες λαογραφικά φαινόμενα, τα πολιτισμικά προϊόντα» (1989: 15-25).

Η μελέτη της υπάρχουσας ιστορικής και λαογραφικής βιβλιογραφίας της Ηπείρου κρίθηκε απαραίτητη, για την απόκτηση γνώσης των ιστορικών

³¹Βέβαια η Αστική Λαογραφία οφείλει να εξετάζει και αμιγή αστικά λαογραφικά θέματα, που ως τώρα αποτέλεσαν αντικείμενο άλλων επιστημονικών χώρων (κοινωνιολογίας, θεατρολογίας κ.λπ), όπως το λαϊκό θέατρο σκιών (βλ. Χατζηπανταζής 1984, Πούχνερ 1984), το ρεμπέτικο (βλ. Δαμιανάκος 1976 και 1987, Κοταρίδης 1996), τα καφέ-αμάν (Χατζηπανταζής 1986) κ.α.

³²Αξιόλογες εργασίες αστικής λαογραφίας αποτελούν δύο διδακτορικές διατριβές: 1) του Δημήτρη Ράπτη (1989) που εξετάζει τη βαθμιαία αστικοποίηση ενός χωριού του νομού Πρέβεζας (Καναλάκι) και τις μεταβολές που επέφερε στην πολιτισμική συμπεριφορά των κατοίκων του στην εικοσαετία 1965-1985 και 2) του Βαγγέλη Αυδίκου (1991) για τις αλλαγές που συνέβησαν στην Πρέβεζα τη μεταπολεμική περίοδο ως αποτέλεσμα της απώλειας του διαμετακομιστικού χαρακτήρα της πόλης. Τον Αυδικό απασχόλησε επιπλέον η θεωρία της Αστικής Λαογραφίας και έκανε ενδιαφέρουσες προτάσεις εμπλουτισμού της θεματολογίας της (βλ. 1990: 67-70 και 1995: 163-187). Ακόμα βλέπε και τις εργασίες των: Κωνσταντίνας Μπάδα (1985) για τους βαθμούς αστικοποίησης του αγροτικού χώρου της Ηπείρου κατά τη μεταπολεμική περίοδο και Μηνά Αλεξιάδη (1989) για τις λαϊκές επιγραφές και ονόματα σε ελληνικά αυτοκίνητα.

³³Ο Μ.Γ. Μερακλής έχει επιβλέψει μια σειρά μελετών και διδακτορικών διατριβών, οι οποίες εφαρμόζουν την κοινωνικοϊστορική μέθοδο (βλ. ενδεικτικά Μπάδα-Τσομώκου (1983), Θανάτσης (1983), Ρόκου (1983), Βρέλλη-Ζάχου (1985) και ίδρυσε στο Ιστορικό-Αρχαιολογικό Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, τομέα Λαογραφίας, που στελεχώνεται από λαογράφους, οι οποίοι σχεδόν στο σύνολό τους, ακολουθούν τις σύγχρονες θεωρητικές τάσεις που επικρατούν στο διεθνή επιστημονικό χώρο.

συνθηκών μέσα στις οποίες αναπτύχθηκε ο παραδοσιακός ηπειρωτικός πολιτισμός. Σπουδαίο βοήθημα για το μελετητή της Ηπείρου, αποτελεί η συστηματική και κριτική δημοσίευση των λαογραφικών αυτοτελών εκδόσεων και εργασιών της Ηπείρου (1970-1990) από το Μηνά Αλεξιάδη στο περιοδικό «*Ηπειρωτικά Χρονικά*» (1980, 1981, 1982, 1984, 1986/87α, 1986/87β, 1988/89, 1992, 1994) καθώς και των αυτοτελών δημοσιευμάτων της ηπειρωτικής βιβλιογραφίας (1571-1980) από τους Λουκία Δρούλια και Βασίλη Κόντη (1984). Από τη μελέτη της ηπειρωτικής ιστοριογραφίας προέκυψε η διαχρονική παρουσία της διασποράς των Ηπειρωτών και της ίδρυσης αδελφοτήτων και συλλόγων σε πόλεις της Ελλάδας και του εξωτερικού όπου είχαν εγκατασταθεί Ηπειρώτες, για να καταλήξουμε στο βασικό θέμα της έρευνάς μας, στη συγχρονική εξέταση των ηπειρωτικών συλλόγων του αθηναϊκού αστικού χώρου μέσα στα πλαίσια της ιστορικής συγκυρίας της μεταπολεμικής περιόδου.

Με δεδομένη την ανυπαρξία -από όσο γνωρίζουμε- μιας αντίστοιχης μελέτης, η συγχρονική εξέταση των συλλόγων ξεκίνησε θέτοντας τα εξής ερωτήματα:

- Πότε και για ποιους λόγους ιδρύονται οι σύλλογοι των Ηπειρωτών στην Αθήνα;
- Ποια είναι η οργάνωση των μη κερδοσκοπικών αυτών σωματείων, εφόσον πρόκειται για νομικά πρόσωπα;
- Ποιες είναι οι κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητές τους στον τόπο καταγωγής και στον τόπο εγκατάστασης;

Με άξονες τα βασικά αυτά ερωτήματα και με όχημα τα στοιχεία που προέκυψαν από την πρώτη καταγραφή των δραστηριοτήτων και της οργάνωσης των τοπικών συλλόγων κατά την έρευνα που διενεργήσαμε στα αρχεία της Διεύθυνσης Λαϊκού Πολιτισμού, συντάξαμε ένα **ερωτηματολόγιο**, με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών σχετικών με την ίδρυση των ηπειρωτικών συλλόγων της Αθήνας και τη δράση τους την περίοδο της μεταπολίτευσης, όταν, όπως ήδη επισημάναμε, σημειώνεται μια πολιτιστική έκρηξη.

Το ερωτηματολόγιο για τους ηπειρωτικούς συλλόγους περιλάμβανε τις εξής θεματικές ενότητες:

1. Ονομασία του συλλόγου
2. Έδρα (διεύθυνση, τηλέφωνο γραφείου του συλλόγου ή ενός υπεύθυνου προσώπου και αρμοδιότητά του στο Δ.Σ.)
3. Σκοποί ιδρύσεως του συλλόγου

4. Σωματειακή οργάνωση του συλλόγου
5. Οικονομικά του συλλόγου
6. Κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες στον τόπο καταγωγής και στον τόπο εγκατάστασης
7. Γενικές ερωτήσεις

Το ερωτηματολόγιο μοιράστηκε σε ηπειρωτικούς συλλόγους και ομοσπονδίες, που συμμετείχαν σε μια προσυνεδριακή συγκέντρωση της Πανεπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδας, της τριτοβάθμιας οργάνωσης των απόδημων Ηπειρωτών, που θα συζητούσε και θα λάμβανε αποφάσεις για την οργάνωση του Ε΄ Παγκόσμιου Πανεπειρωτικού Συνεδρίου, το οποίο και πραγματοποιήθηκε στην Πρέβεζα τον Αύγουστο του 1993. Η συμμετοχή αντιπροσώπων των ηπειρωτικών συλλόγων αποτελούσε μια πρώτη ένδειξη ότι ο σύλλογος που εκπροσωπούσαν ήταν ενεργός και όχι «σύλλογος-σφραγίδα», εφόσον ενδιαφερόταν για την οργάνωση ενός συνεδρίου της ηπειρωτικής αποδημίας. Το ερωτηματολόγιο δόθηκε κατόπιν σε 65 σωματεία της Π.Σ.Ε³⁴. Το δείγμα διαμορφώθηκε με τυχαία επιλογή, αλλά με την προϋπόθεση ο σύλλογος να έχει δραστηριότητα, γιατί η έρευνα επικεντρώθηκε στις ενέργειες των απόδημων Ηπειρωτών, που ενδιαφέρονται ακόμη για τη διατήρηση της τοπικής ταυτότητάς τους και τη μετάδοση στοιχείων του τοπικού πολιτισμού στις νεότερες γενιές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν εξετάστηκαν -σε ένα δεύτερο στάδιο- και οι λόγοι για τους οποίους αρκετοί τοπικοί σύλλογοι φθίνουν.

Οι εκπρόσωποι των συλλόγων που κλήθηκαν να απαντήσουν στα ερωτηματολόγια ήταν οι περισσότεροι ενεργά μέλη των Διοικητικών Συμβουλίων ή επίτιμα μέλη παλαιότερων Δ.Σ., και πάντως είχαν άμεση γνώση της λειτουργίας και των δραστηριοτήτων του συλλόγου τους. Ένας αριθμός ερωτηματολογίων συμπληρώθηκε αμέσως, ενώ κάποια άλλα συμπληρώθηκαν από τους συλλόγους αργότερα -καθώς δε θυμούνταν ορισμένα στοιχεία με ακρίβεια- και επιστράφηκαν ή με το ταχυδρομείο ή ύστερα από προσωπική συνάντηση είτε στο Πνευματικό Κέντρο των Ηπειρωτών είτε, συνηθέστερα, στα γραφεία του συλλόγου. Τελικά συγκεντρώθηκαν 50 επαρκώς

³⁴ Απ' αυτά, κάποια σωματεία είχαν την έδρα τους σ' άλλες πόλεις της Ελλάδας (π.χ. Κόρινθος, Βόλος) ή του εξωτερικού (π.χ. Γερμανία, Αυστραλία) και δεν ενδιέφεραν άμεσα την παρούσα έρευνα, που εστιάζεται στην Αθήνα.

συμπληρωμένα ερωτηματολόγια πληροφοριακού υλικού, τα οποία αναλύσαμε στατιστικά με το σύστημα SPSS για P/C³⁵.

Τα ποσοστά ωστόσο, δεν μπορούν να αναλύσουν σε βάθος και να ερμηνεύσουν τις επιλογές των ηπειρωτικών συλλόγων, οι οποίες σχετίζονται και με ιστορικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες του νομού ή της επαρχίας προέλευσης των μελών τους,³⁶ ούτε σε ερωτήματα όπως:

- Ποια είναι η ουσιαστική σχέση των αποδήμων με τον τόπο καταγωγής τους σήμερα;
- Τι κάνουν για τον τόπο τον οποίο αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν κατά τη μεταπολεμική περίοδο για ιστορικούς και οικονομικούς λόγους;
- Πώς επηρέασαν οι τοπικοί σύλλογοι τη σύγχρονη μορφή των ορεινών οικισμών που επλήγησαν από την εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση και ποια είναι αυτή;
- Ποιες είναι οι αντιστάσεις και ποιες οι αλλαγές, που έχουν επέλθει στην παραδοσιακή πολιτισμική συμπεριφορά των Ηπειρωτών της Αθήνας, όπως αυτή μπορεί να ανιχνευτεί τόσο στους χορούς που διοργανώνουν στην Αθήνα όσο και στα πανηγύρια των χωριών τους;

Τα ερωτήματα αυτά προϋποθέτουν τη χρήση της **ποιοτικής μεθόδου**³⁷ για να απαντηθούν: της **επιτόπιας έρευνας** (fieldwork)³⁸ με **συμμετοχική παρατήρηση** (participant observation).

³⁵Η αναλυτική ποσοτική ανάλυση των κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων των ηπειρωτικών συλλόγων την περίοδο της μεταπολίτευσης είναι υπό δημοσίευση. Εντούτοις, για ορισμένες δραστηριότητες των συλλόγων της επαρχίας Κόνιτσας, που κρίθηκε ότι παρουσίαζε ενδιαφέρον η σύγκριση με τις γενικότερες τάσεις των ηπειρωτικών συλλόγων, παρουσιάζουμε ορισμένα στοιχεία της στατιστικής ανάλυσης.

³⁶Η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος (1989: 41-55) έχει αναφερθεί στις τρεις φυσικές κλίμακες οργάνωσης του χώρου στον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό: α) η κοινότητα (μικροκλίμακα), β) η επαρχία, συστάδα ισότιμων χωριών ή «χώρα και χωριά», τα οποία συνιστούν μια πολιτιστική ενότητα (μέση κλίμακα) και γ) η περιφέρεια, η μεγάλη γεωγραφική και πολιτιστική ενότητα. Στην έρευνά μας οι ηπειρωτικοί σύλλογοι αντιπροσωπεύουν τη μεγάλη γεωγραφική ενότητα της περιφέρειας Ηπείρου και οι σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας, τη μέση κλίμακα, και συγκεκριμένα τα χωριά της επαρχίας Κόνιτσας που οι κάτοικοί τους έχουν μεταναστεύσει στην Αθήνα.

³⁷Η Αναστασία Κουβέλη (1984), αναφερόμενη στην αλληλοσυμπλήρωση της ποσοτικής με την ποιοτική μέθοδο, υποστηρίζει ότι «σε ορισμένες περιπτώσεις η ποιοτική μέθοδος εφαρμόζεται κατά την τελευταία φάση της έρευνας με στόχο είτε την επαλήθευση υποθέσεων διατυπωμένων με βάση τα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας, είτε τη διερεύνηση συμπερασμάτων ανεπαρκώς τεκμηριωμένων». Ούτως ή άλλως, καταλήγει η Κουβέλη, το στοιχείο της παραμόρφωσης υπάρχει και στις δύο μεθόδους, αφού η συλλογή-εξαγωγή της πληροφορίας βασίζεται στη συνέντευξη και καθορίζεται από τη σχέση κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ συνεντευκτή και ερωτώμενου.

Επειδή η ποιοτική ανάλυση απαιτεί από τη φύση της περιορισμένο ερευνώμενο πεδίο, επιλέξαμε ως τέτοιο τους συλλόγους της επαρχίας Κόνιτσας του νομού Ιωαννίνων. Αφορμή για την επιλογή αυτή στάθηκε η επιτόπια έρευνα που διενεργήσαμε για την *Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας* “*Το Κεράσοβο*” τόσο στην Αθήνα όσο και στο Κεράσοβο. Το στοιχείο που αναδείχτηκε ήταν η σύγχρονη επιβίωση της παραδοσιακής κοινοτικής συλλογικότητας στο χωριό και στην πόλη, με τη συνεργασία όλων των φορέων που έχουν συστήσει οι ντόπιοι και οι απόδημοι Κερασοβίτες (Κακάμπουρα-Τίλη 1996). Τις πρωτοβουλίες όμως για την υλοποίηση κοινωφελών έργων στην κοινότητα είχαν οι απόδημοι, με κεντρικό συντονιστικό φορέα την αδελφότητα της Αθήνας. Η διαπίστωση αυτή έδωσε ώθηση στην περαιτέρω διερεύνηση της δράσης των συλλόγων της επαρχίας Κόνιτσας.

Αρχικά εντοπίσαμε τους συλλόγους με στοιχεία που πήραμε από την *Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας*. Από τα 41 χωριά της επαρχίας Κόνιτσας, τα 31³⁹ έχουν ιδρύσει συλλόγους στην Αθήνα. Σ’ αυτή τη φάση εργαστήκαμε με την τεχνική της **ημικατευθυνόμενης συνέντευξης**⁴⁰,

³⁸Η επιτόπια έρευνα έχει χρησιμοποιηθεί με διαφορετικό τρόπο από λαογράφους (λημματογραφική συλλογή λαογραφικού υλικού) και κοινωνικούς ανθρωπολόγους (συγχρονική, ολιστική μελέτη μιας κοινότητας, κυρίως μέσα στο θεωρητικό πλαίσιο του λειτουργισμού). Η βασική υπόθεση της θεωρίας του *λειτουργισμού*, που συνδέθηκε με τις συγχρονικές έρευνες των κοινωνικών ανθρωπολόγων αρχικά στις πρωτόγονες και στη συνέχεια στις εγγράμματες (literate) κοινωνίες, είναι ότι οι διάφορες κοινωνικές σχέσεις στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης κοινωνίας συνιστούν ένα σύστημα, υπάρχει δηλαδή ανάμεσά τους μια λειτουργική αλληλεξάρτηση, η οποία τους επιτρέπει να υπάρχουν και να αναπαράγονται ως ολότητα, ως κοινωνία (Godelier 1988: 89). Η συστηματική έρευνα πεδίου και η ολιστική μελέτη της κοινωνίας πλούτισε μεθοδολογικά τη σύγχρονη λαογραφία, η οποία εφαρμόζοντας παράλληλα την κοινωνικοϊστορική μέθοδο ενσωματώνει την ιστορική αλλαγή στη μελέτη του παραδοσιακού και σύγχρονου λαϊκού πολιτισμού (Κυριακίδου-Νέστορος 1993: 227-232. Για την επιτόπια έρευνα ως μέθοδο της λαογραφίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας, βλ. ενδεικτικά Jenkins 1960, Μαζαράκης 1964, Friedl 1970, Dorson 1981, Jackson 1987, Ράπτης 1990, Βαρβούνης 1993: 50-51 και 1994.

³⁹Οι σύλλογοι είναι 30, γιατί η *Αδελφότητα Πηγιωτών-Νικανορητών* εκπροσωπεί τους αποδήμους δυο χωριών, της Πηγής και του Νικάνορα.

⁴⁰Για τις διάφορες μορφές ερευνητικών συνεντεύξεων ανάλογα με το είδος και το σκοπό της έρευνας, βλ. Φίλιας 1977: 129-137, Παρασκευόπουλος 1993: 128-129. Για την τεχνική της ημικατευθυνόμενης συνέντευξης και τα προβλήματα της σχέσης ερευνητή-πληροφορητή σε μια εθνογραφική τεχνολογική έρευνα για τους χαλκοτεχνίτες του ελληνικού χώρου, βλ. το οικείο κεφάλαιο της διδακτορικής διατριβής του Στέλιου Παπαδόπουλου (1982: 46-54). Ο Thomson (1978: 165) επισήμαινε ότι ο καλός ερευνητής αναπτύσσει τελικά μια παραλλαγή της μεθόδου, ανάλογα με την προσωπικότητά του, αλλά και με το είδος και το σκοπό της έρευνάς του, η οποία εκτείνεται από τη φιλική, άτυπη, «κουβεντιαστή» προσέγγιση έως τον πιο τυπικά ελεγχόμενο τρόπο διατύπωσης ερωτήσεων. Σημαντική μέθοδος, που ανθεί τις τελευταίες δεκαετίες στις

χρησιμοποιώντας πιλοτικά το ερωτηματολόγιο της πρώτης έρευνας όσον αφορά την ίδρυση, σωματειακή οργάνωση και δράση των συλλόγων. Το ερωτηματολόγιο εμπλουτίστηκε με ερωτήσεις που αφορούσαν την οικονομική και κοινωνική κατάσταση των ερευνώμενων χωριών πριν από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, την Κατοχή και τον Εμφύλιο, πριν δηλαδή, αρχίσει η πληθυσμιακή ερήμωση των ορεινών οικισμών της επαρχίας Κόνιτσας, όσο και τη σύγχρονη μορφή τους. Τα θεμελιώδη ερωτήματα ήταν: τι κάνει ο απόδημος της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα για το χωριό του, με φορέα την αδελφότητα ή το σύλλογο, πώς διαχειρίζεται την πολιτισμική του μνήμη στην πόλη και στο χωριό και τέλος πώς αυτή αντανακλάται στις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ αποδήμων και ντόπιων, αδελφοτήτων και κοινοτήτων και προσλαμβάνεται από τη νέα γενιά. Οι συνεντεύξεις (Απρίλιος-Ιούλιος 1995) έγιναν σε γραφεία των συλλόγων, στο Πνευματικό Κέντρο των Ηπειρωτών σε σπίτια μελών του Διοικητικού Συμβουλίου, σε «φυσικούς» δηλαδή χώρους για τα μέλη των συλλόγων. Η ερώτηση-κλειδί, που μου έκαναν όλοι ανεξαιρέτως οι

κοινωνικές επιστήμες, είναι η βιογραφική μέθοδος, βλ. Ferrarotti 1983. Η βιογραφική μέθοδος έχει χρησιμοποιηθεί από την προφορική ιστορία προκειμένου να ανοίξει νέες περιοχές μελέτης και να ξαναδώσει στους ανθρώπους που βίωσαν την ιστορία, κεντρική θέση (Thompson 1978: 7, Baum 1977, Πασσερίνι 1998). Στην Αμερική ιδρύθηκε το 1948 η American Oral History Association, η οποία χρησιμοποιούσε τη βιογραφική αφήγηση ως τεχνική ιστορικής τεκμηρίωσης. Στο χώρο της ελληνικής λαογραφίας ο Μ. Μερακλής συγκεντρώνει στα πλαίσια των Φροντιστηριακών μαθημάτων -από τα μέσα της δεκαετίας του 1980- λαϊκές αυτοβιογραφίες. Ήδη από το 1996 έχει ξεκινήσει η θεματική αποδελτίωση, η οποία αποκαλύπτει ένα σπουδαιότατο πρωτογενές υλικό. Η θεματική αποδελτίωση είναι ένα πρώτο στάδιο αξιοποίησης του υλικού αυτού, η σταδιακή αύξηση του οποίου θα οδηγήσει στο μέλλον στη διαμόρφωση μιας συνολικότερης εικόνας του νεοελληνικού παραδοσιακού και σύγχρονου λαϊκού πολιτισμού «διαφορετικής από εκείνη που έχει σχηματιστεί με το μωσαϊκό των πληροφοριών της παραδοσιακής λαογραφικής συλλογής» (Μερακλής 1983: 181-187). Βλ. και Αλεξιάδης 1985 και 1997, Μερακλής 1993: 257-264. Η Ά. Κυριακίδου-Νέστορος, με μια ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητών της, χρησιμοποίησαν βιογραφικές αφηγήσεις τριών γενιών προσφύγων από τη Μ. Ασία, για να παρακολουθήσουν την προοδευτική ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία, αλλά και τις μεταβολές που προκάλεσαν σ' αυτή. Μια ομάδα των μεταπτυχιακών αυτών εργασιών είχε ως θέμα τη μελέτη των προσφυγικών συλλόγων μέσα από τον εντοπισμό και την ανάλυση των καταστατικών τους, δίχως όμως τούτο να αποφέρει πολλούς καρπούς, λόγω του τυποποιημένου χαρακτήρα των καταστατικών. Η επισήμανση της Κυριακίδου ήταν ότι «οι προσφυγικοί σύλλογοι έχουν πολλά να μας πουν, αλλά εδώ χρειάζεται -επιβάλλεται, θα έλεγα- η έρευνα της προφορικής ιστορίας, η οποία δε μας δίνει μόνο τις προσωπικές μαρτυρίες των πρωτεργατών, αλλά ανακαλύπτει και τις γραπτές μαρτυρίες που πάντοτε υπάρχουν - πρακτικά συνεδριάσεων, κατάλογος εκδηλώσεων κ.τ.λ.» και αναφερόταν σε δύο εργασίες για προσφυγικά σωματεία των μεταπτυχιακών φοιτητριών της: της Μαριλίνας Παναγιωτοπούλου για το Σύλλογο Κρωμναίων στην Καλαμαριά και της Αδέλας Ισχυρλιάδου για το Σύλλογο Μαδυτινών Θεσσαλονίκης (1993: 237-238).

πληροφορητές⁴¹ μου, ήταν «από πού είμαι», ποιος είναι ο τόπος καταγωγής μου. Η καταγωγή μου από την Αθήνα τους άφηνε μάλλον αδιάφορους και με τοποθετούσε στην κατηγορία των «άλλων». Η ταυτόχρονη συμπληρωματική όμως δήλωση της συγγένειας εξ αγχιστείας από την Ήπειρο (ο σύζυγός μου γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Πρέβεζα, ενώ και η καταγωγή του είναι από το Βασιλικό Πωγωνίου, κοντινό και οικείο χωριό με τα ερευνώμενα χωριά της Κόνιτσας) και των έντονων προσωπικών δεσμών που με συνδέουν με τον ηπειρωτικό παραδοσιακό πολιτισμό, έσπαγε το ψυχρό κλίμα και αμέσως με κατέτασσαν στους «δικούς» («σ' έχουμε νύφη», μου έλεγαν χαρακτηριστικά).

Η επιτόπια έρευνα συνεχίστηκε τον Αύγουστο του 1995 σε οκτώ αντιπροσωπευτικά χωριά. Ο χρόνος που διαθέταμε μας επέτρεψε να επισκεφτούμε τα περισσότερα χωριά, αλλά να ερευνήσουμε πιο συστηματικά τα εξής: Μοναστήρι, Μόλιστα, Γαναδιό, Κεράσοβο, Δρασοπηγή, Πυρσόγιαννη, Καστάνιανη και Ασημοχώρι⁴². Ο σκοπός μας ήταν να εντοπίσουμε τα έργα που, σύμφωνα με τις περιγραφές των αποδήμων στην Αθήνα, οι σύλλογοί τους είχαν πραγματοποιήσει στους τόπους καταγωγής τους, να ελέγξουμε κατά πόσο η δραστηριότητα αυτή συντέλεσε στην αλλαγή της παραδοσιακής οικιστικής όψης των οικισμών και τέλος να ανιχνεύσουμε τις διαπλεκόμενες κοινωνικές σχέσεις. Οι πληροφορητές μας ήταν πρόεδροι κοινοτήτων, ντόπιοι, αλλά και απόδημοι που βρίσκονταν στο χωριό τους για τις θερινές διακοπές. Οι συνεντεύξεις έγιναν στο καφενείο ή στο κοινοτικό κατάστημα κάθε χωριού, προκειμένου να εξασφαλιστεί η μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή, αλλά και ο κοινωνικός έλεγχος του προφορικού λόγου. Συμπληρωματικά, πήραμε και ορισμένες ατομικές συνεντεύξεις σε περιπτώσεις που κρίναμε ότι ήταν απαραίτητες, προκειμένου να αποκτήσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της ιδιαίτερης πολιτισμικής φυσιογνωμίας των ανθρώπων που κατάγονται από τα ερευνώμενα χωριά.

Με **συμμετοχική παρατήρηση**⁴³ -με τη μορφή της «**παρατήρησης-ανταπόκρισης**», η οποία προσφέρεται για τη μελέτη συγκεντρώσεων, εκδηλώσεων, συνελεύσεων, καθώς και για τη μελέτη μιας συγκεκριμένης δραστηριότητας ή εκδήλωσης της ομάδας (Duverger 1990⁵: 296-298)-

⁴¹Για το ρόλο του πληροφορητή στην προφορική παράδοση, βλ. Μαζαράκης 1965.

⁴²Οι παλαιές και νέες ονομασίες όλων των χωριών παρατίθενται σε Πίνακα του Παραρτήματος. Στο κείμενό μας αναφερόμαστε συνήθως στην ονομασία του χωριού που οι κάτοικοί του χρησιμοποιούν.

⁴³Για τη συμμετοχική παρατήρηση, βλ. Πηγιάκη 1988, Bernard 1995²: 136-164.

ερευνήσαμε τις πολιτιστικές-κοινωνικές εκδηλώσεις των συλλόγων και κυρίως των χορών που διοργανώνονται στην Αθήνα και των πανηγυριών στους τόπους καταγωγής, καθώς και ορισμένων Γενικών Συνελεύσεων των συλλόγων. Ήδη από την πρώτη φάση της έρευνας των συλλόγων συμμετείχαμε σε πολλούς χορούς και πανηγύρια χωριών και πόλεων της Ηπείρου, προκειμένου να βιώσουμε το ιδιαίτερο κλίμα αυτών των εκδηλώσεων.

Παράλληλα, μελετήσαμε τις σχετικές γραπτές πηγές, όπως Πρακτικά Γενικών Συνελεύσεων και Διοικητικών Συμβουλίων ορισμένων συλλόγων, ιδρυτικά καταστατικά, εφημερίδες, περιοδικά (βλ. «Πηγές») καθώς και την τοπική βιβλιογραφία από τη Βιβλιοθήκη του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Κόνιτσας, από το Ίδρυμα Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη στην Κόνιτσα και από τα κοινοτικά γραφεία των χωριών.

Η εργασία αποτελείται από τρία μέρη. Το πρώτο αφορά τις ηπειρωτικές αδελφότητες και συλλόγους και περιλαμβάνει δύο κεφάλαια: στο πρώτο επιχειρείται η ιστορική επισκόπηση της ίδρυσης αδελφοτήτων και συλλόγων της ηπειρωτικής διασποράς την περίοδο της ύστερης Τουρκοκρατίας και ειδικότερα από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα έως την απελευθέρωση της Ηπείρου (1913)· στο δεύτερο εξετάζεται η ίδρυση των ηπειρωτικών συλλόγων τον 20ο αιώνα στην Αθήνα καθώς και οι σκοποί της ίδρυσής τους, μέσα από τη μελέτη των καταστατικών τους.

Στο δεύτερο μέρος, το οποίο αποτελείται επίσης από δύο κεφάλαια, αναλύεται η οικονομική και κοινωνική κατάσταση της επαρχίας Κόνιτσας. Στο πρώτο από αυτά, δίνονται οι παραδοσιακές μορφές οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης της περιοχής, που εν πολλοίς ίσχυαν μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και οι προπολεμικές και μεταπολεμικές μεταναστευτικές κινήσεις των κατοίκων της περιοχής προς την Ελλάδα και το εξωτερικό. Οι κινήσεις αυτές συνδέονται με οικολογικούς περιορισμούς και με την παρακμή των ορεινών οικισμών μετά τον πόλεμο. Η ερήμωσή τους ήταν αναπόφευκτο αποτέλεσμα του μη εκσυγχρονισμού της οικονομίας, ο οποίος με τη σειρά του καθορίστηκε από τις πολιτικές και ιστορικές συνθήκες της μεταπολεμικής περιόδου. Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφονται όψεις της σύγχρονης ζωής της υπό μελέτη περιοχής⁴⁴, με έμφαση τα οκτώ χωριά, στα οποία διενεργήθηκε η επιτόπια έρευνα. Η εξέταση μορφών της παραδοσιακής και της σύγχρονης

⁴⁴Η υπό μελέτη περιοχή περιλαμβάνει τους οικισμούς, των οποίων οι κάτοικοι έχουν ιδρύσει συλλόγους στην Αθήνα.

κοινωνίας κρίθηκε απαραίτητη, γιατί προσδιορίζει την ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα των αποδήμων.

Τέλος, το τρίτο μέρος αφορά τους συλλόγους της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα και περιλαμβάνει πέντε κεφάλαια. Από αυτά, τα τρία πρώτα αναφέρονται στην ίδρυση, την οργάνωση και τα οικονομικά των συλλόγων, στο τέταρτο αναλύονται διεξοδικά οι κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες στον τόπο καταγωγής και στον τόπο εγκατάστασης και στο πέμπτο γίνεται μια ανίχνευση των διάφορων σχέσεων που αναπτύσσουν οι απόδημοι μεταξύ τους, αλλά και με τους ντόπιους. Επίσης σκιαγραφείται η σχέση της νέας γενιάς των αποδήμων με τον τόπο καταγωγής τους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΕΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κεφάλαιο πρώτο

Ηπειρωτικές αδελφότητες και σύλλογοι από τα μέσα του 19ου αιώνα ως την απελευθέρωση της Ηπείρου (1913)

Οι κυριότερες μορφές σωματειακής οργάνωσης των Ελλήνων στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας ήταν τέσσερις: θρησκευτικές (κλήρος), πολιτικές (κοινότητες, εταιρείαι), στρατιωτικές (καπετανάτα, αρματωλοί και κλέφτες, κουρσάροι) και οικονομικές (εσνάφια, ρουφέτια, κομπανίαι, τσελιγκάτα, συντροφοναύται, Πανταζόπουλος 1958). Μετά την κατάκτηση της Αδριανούπολης από τους Τούρκους (1361), όλες οι επαγγελματικές ομάδες, τεχνίτες και έμποροι, οργανώθηκαν σε *συντεχνίες*, όπως και στη βυζαντινή εποχή, με τη διαφορά ότι η τουρκική ηγεσία τις αναγνώρισε επίσημα, προσδοκώντας οικονομικά οφέλη από την ελεύθερη διακίνηση των προϊόντων τους. Η ευνοϊκή μεταχείριση των συντεχνιών από την πλευρά των Τούρκων σε συνδυασμό με τη γνώση της μεσαιωνικής συντεχνιακής οργάνωσης συντέλεσαν στη γρήγορη ανάπτυξή τους το 16ο αιώνα, ενώ τη μεγαλύτερη ακμή τους γνώρισαν το 18ο αιώνα (Παπαγεωργίου 1982: 17-20).

Η πόλη των Ιωαννίνων παραδόθηκε στους Τούρκους ομαλά και χωρίς αντίσταση το 1430, ύστερα από διαπραγματεύσεις με τον πολιορκητή της, Σινάν πασά. Οι Γιαννιώτες πέτυχαν να εκδοθεί αυτοκρατορική διαταγή από το σουλτάνο Μουράτ Β', με την οποία τους παραχωρούνταν σημαντικά προνόμια (Άμαντος 1930: 208). Το γεγονός, αυτό σε συνδυασμό με την ύπαρξη οικονομικών, πολιτικών και στρατηγικής φύσεως σκοπιμοτήτων της Υψηλής Πύλης, συνέβαλε θετικά στην κοινοτική οργάνωση του ελληνισμού της Ηπείρου και στην οικονομική και πνευματική του άνοδο (Βακαλόπουλος 1992: 69). Οι πολυπληθείς επαγγελματικές ενώσεις “εσνάφια” ή “ρουφέτια”⁴⁵ της

⁴⁵Το ισνάφι των μαστόρων-χτιστάδων στα Γιάννινα π.χ. αριθμούσε 450 μέλη περίπου και το αποτελούσαν τεχνίτες ειδικευμένοι σ' όλους τους κλάδους της οικοδομικής: χτιστάδες, σοβατζήδες, μαντεμιτζήδες ή νταμαρτζήδες, μαρμαράδες-πελεκάνοι, μαραγκοί, ταβαντζήδες,

Ηπείρου απέκτησαν μεγάλη φήμη και δύναμη στην Οθωμανική αυτοκρατορία και έδωσαν τη δυνατότητα στους αντιπροσώπους των συντεχνιών να αποκτήσουν όχι μόνο οικονομική ισχύ, αλλά και πολιτική εξουσία ως μέλη των κοινοτήτων τους.

Ιδιαίτερο ρόλο στη λειτουργία των κοινοτήτων διαδραμάτισαν οι πολυάριθμες *αδελφότητες*⁴⁶ ή *αδελφάτα*, σωματεία ιδρυμένα ήδη από τη βυζαντινή εποχή. Οι αδελφότητες ήταν προσκολλημένες στην Εκκλησία και είχαν πιο περιορισμένους σκοπούς από τα ισνάφια, κυρίως θρησκευτικούς και φιλανθρωπικούς. Τα μέλη τους ήταν Έλληνες χριστιανοί, άντρες και γυναίκες, που αποκαλούνταν μεταξύ τους *αδελφοί* και *αδελφαί*. Αρχικά ήταν επιτρεπτό να προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα και επαγγελματικούς κλάδους, αργότερα όμως, τα μέλη περιορίστηκαν στον ίδιο επαγγελματικό

ξυλογλύπτες-ταγιαδόροι, ζωγράφοι κ.λπ (Χατζημιχάλη 1953: 283). Για τις συντεχνίες στα Γιάννενα την περίοδο της Τουρκοκρατίας, βλ. Σαλαμάγκας 1959 και κυρίως Παπαγεωργίου 1982.

⁴⁶Η λέξη «αδελφότης» έχει ληφθεί από την Α' επιστολή του Πέτρου (β' 17 και ε' 9) και χαρακτηρίζει την κοινότητα των πιστών στο Χριστό, οι οποίοι θεωρούνται μεταξύ τους «αδελφοί». Η πρώτη χριστιανική αδελφότητα ιδρύθηκε στην Αλεξάνδρεια και ονομαζόταν ο σύνδεσμος των λεγόμενων «παραβολάνων», ή «παραβόλων» ή «παραβολανών». Ήταν μια συλλογική οργάνωση μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας, υπό την επίβλεψη του επισκόπου και έργο της είχε την περίθαλψη των άρρωστων χριστιανών από λοιμώδη κυρίως νοσήματα. Τα μέλη της εκτελούσαν μέχρι και χρέη νεκροθάφτη (Collect. Const. Eccles. I 3, 18, Cod. Theod. XVI 2, 42, 43, Cod. Just. I. A. 3, 18). Τη χριστιανική κήδευση και ταφή των νεκρών είχε αναλάβει και μια άλλη αδελφότητα τον 4ο αι. μ.Χ., το «ασκητήριον», η οποία επιχορηγούνταν από το Μ. Κωνσταντίνο και το δημόσιο ταμείο (Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία 1962: σ. 406). Τη μεσαιωνική περίοδο, επειδή υπήρχε στενή αλληλεξάρτηση θρησκείας και επαγγέλματος, οι αδελφότητες συχνά ταυτίζονταν με τις συντεχνίες. Αρχικά (12ος αι.) οι αδελφότητες στη Δύση περιλάμβαναν μόνο τους επαγγελματικά ανεξάρτητους. Από το 14ο αιώνα όμως άρχισαν και οι μαθητευόμενοι να συγκροτούν αδελφότητες, οι οποίες βρίσκονταν σε πλήρη αντίθεση με τους κυρίους (*maitres*) (βλ. και Ελευθερουδάκης 1962: σ. 209). Έτσι, ενώ στις συντεχνίες ανήκαν όλες οι επαγγελματικές βαθμίδες μιας συγκεκριμένης τεχνικής ομάδας (τσιράκια, καλφάδες και μαστόροι), εντούτοις συγκροτούσαν, στις περισσότερες περιπτώσεις, διαφορετικές αδελφότητες. Με άλλα λόγια οι αδελφότητες χαρακτηρίζονταν από μία μεγαλύτερη κοινωνική ομοιογένεια. Έτσι οι χρυσοχόοι του Παρισιού είχαν συγκροτήσει τέσσερις αδελφότητες. Κάθε αδελφότητα είχε ένα προστάτη-άγιο, στη γιορτή του οποίου οργάνωνε θρησκευτική τελετή. Σκοπός τους ήταν η αλληλοβοήθεια των μελών και η φροντίδα των φτωχών. Κοσμική και εκκλησιαστική εξουσία αντιμετώπιζαν εχθρικά όσες αδελφότητες δεν ανήκαν στους κόλπους τους, γι' αυτό συχνά διαλύονταν. Γρήγορα όμως επανιδρύονταν, ώσπου από το 17ο αιώνα υπέκυψαν οριστικά στον έλεγχο της βασιλικής και θρησκευτικής εξουσίας και μετατράπηκαν σε θεματοφύλακες της κατεστημένης τάξης. Από την εποχή αυτή οι αδελφότητες αναγνωρίζονται και προστατεύονται από το Κράτος και χάνουν την ευρύτερη κοινωνική τους βάση, εφόσον συμμετέχουν μόνο οι αρχιτεχνίτες (Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Larousse-Britannica 1982). Βλ. και λήμμα «*fraternité*» Larousse Pierre (επιμ.) χ.χ.

χώρο. Κάθε μέλος κατέβαλλε μαζί με την εγγραφή και την ετήσια συνδρομή, ανάλογα με την οικονομική του δυνατότητα ενώ μπορούσε να συμμετέχει σε περισσότερες από μια αδελφότητες. Οι επωνυμίες των αδελφοτήτων έφεραν το όνομα τού προστάτη-αγίου του σωματείου, το οποίο αναγραφόταν στη σημαία και στη σφραγίδα του συλλόγου. Στη μνήμη του αγίου τελούσαν θρησκευτική τελετή και πανηγύρι (Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Larousse-Britannica 1982: 302).

Στα νησιά του Ιονίου την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας τα μέλη «brethren» των αδελφάτων ήταν ευγενείς, οι οποίοι υποστήριζαν το θεσμό των συναδελφικών ναών. Ο θεσμός της συναδελφότητας στα Κύθηρα έφτασε στο υψηλότερο σημείο της ακμής του κατά τη διάρκεια των πρώτων και μεσών βενετικών χρόνων, όταν το νησί μαστιζόταν από συλλογικές μεταναστεύσεις του πληθυσμού, πειρατεία και ασθένειες, γεγονότα που δεν επέτρεπαν στους περισσότερους ευγενείς να αποκτήσουν ιδιωτικούς ναούς (Λεοντσίνης 1991: 227-238). Το 18ο αιώνα, στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού και Νεοελληνικού Διαφωτισμού καθώς και της οικονομικής ανέλιξης της περιοχής, οι φιλελεύθεροι ευγενείς, που ήταν ακόμη μέλη των αδελφάτων, διαφοροποιήθηκαν από τους ευγενείς της συντηρητικής μερίδας και συνεργάστηκαν με την αστική τάξη⁴⁷. Στις αρχές του 18ου αιώνα η άνοδος της οικονομικής κατάστασης των ευγενών συντέλεσε στην παρακμή των συναδελφικών ναών. Ο Γ. Λεοντσίνης υποστηρίζει ότι «στο πλαίσιο της νεότερης πολιτικής και κοινωνικής αναδιοργάνωσης του νησιού (των Κυθήρων), τα αδελφάτα, μαζί με τους θεσμούς της κοινοτικής αυτοδιοίκησης των ευγενών της εξοχής (χωριών της υπαίθρου) και των συνοικιών της Χώρας συνέβαλαν στην ενδυνάμωση της πολιτικής και κοινωνικής συνείδησης των κατοίκων. Σ' αυτά προστίθεται και το γεγονός ότι τα ιδρύματα, όντας μοναδικά όσον αφορά τις κοινωνικές και πολιτικές δραστηριότητες όλων των τάξεων κατά τη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας, ενίσχυσαν την ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των κατοίκων στη στροφή του 18ου προς το 19ο αιώνα» (1991: 237).

Η στάση του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης το 19ο αιώνα ήταν επιτιμητική απέναντι στις αδελφότητες, όπως φαίνεται από επιστολή που έστειλε ο αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και Οικουμενικός

⁴⁷Μάλιστα η φιλελεύθερη ομάδα των ευγενών και των αστών της Χώρας των Κυθήρων υποστηριζόμενη από την ηγεσία των χωρικών προέβηκαν σε κοινές αγροτικές και αστικές εξεγέρσεις που κορυφώθηκαν την περίοδο 1797-1803 (Λεοντσίνης 1980: 216-243 και Leontsinis 1987: 131).

Πατριάρχης Γρηγόριος στις 27/1/1837 στο μητροπολίτη Χίου Γρηγόριο, με τίτλο «Κατά της συγκροτήσεως αδελφάτων». Στην επιστολή του ο Πατριάρχης ισχυριζόταν ότι «η αγία του Χριστού Εκκλησία ... δεν ανέχεται τας περί αυτά παρεκτροπάς και καταχρήσεις, όσαι εν προσχήματι ζήλου και ευλαβείας επενοήθησαν και τολμώνται επί ψυχική βλάβη των εν αυτάς παρεκτρεπομένων, αλλά σπεύδει εις την αναγκαιοτάτην αυτών ανατροπήν και κατάργησιν, απαλλάττουσα του βαρυτάτου πλημμελήματος τα πνευματικά αυτής τέκνα. Τοιαύτην τινά κατάχρησιν ψυχοβλαβή, και εναντίον εις τας ιεράς και σεβασμίους τάξεις της Εκκλησίας μας μανθάνομεν ότι επικρατεί αυτόθι· είναι δε η των λεγομένων αδελφάτων⁴⁸, ανοίκειος ταύτη εις το χριστιανικόν πολίτευμα, ώστε η μερική και εξιδιάζουσα των αδελφάτων συγκρότησις αντίκειται προφανώς εις την ενότητα της χριστιανικής πολιτείας, και ακολούθως υπάρχει λίαν κατάκριτος και ψυχοβλαβής ... καθότι με την πρόφασιν των αδελφάτων συνάζονται χρήματα όχι δια να δοθώσιν εις πτωχούς, αλλά δαπανώνται εις μάταια έξοδα, εις φαγοπότια, και άλλα ατοπήματα και αταξίας, όποι είναι πάντη απηγορευμένα εις το χριστιανικόν επάγγελμα· ... Διά ταύτα λοιπόν γράφοντες διά του παρόντος πατριαρχικού και συνοδικού ημών προγράμματος, ανατρέπομεν άρδην, και καταργούμεν, και ακυρούμεν την οποσδήποτε επικρατήσασαν συνήθειαν των αδελφάτων εντελλόμενοι και παραγγέλλοντες συνοδικώς ... ίνα από του νυν και εις το εξής εκλείψωσι διόλου τα αδελφάτα ...»⁴⁹ (Γεδεών 1888-9: 207-209).

Η τουρκική κυβέρνηση παρότι επίσημα δεν αναγνώριζε κανένα σωματείο «ουδέν παρενέβαλεν επισήμως εμπόδιον εις την κοινωφελή των Αδελφοτήτων και Συλλόγων εργασίαν» (Γεδεών 1934: 350). Ενδεικτικό της σιωπηλής αναγνώρισής τους ήταν ότι «κατά τα πρώτα έτη του βίου του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως υπουργοί τούρκοι, μέλη αυτού εκλεγέντες, απήντησαν προθύμως». Επίσης το συμβούλιο των λογοκριτών του Υπουργείου Παιδείας επικύρωνε τις Επετηρίδες του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου, οι οποίες είχαν υπεύθυνο ένα Τούρκο ιδιώτη (ό.π.: 350-351).

Η παρακμή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία είχε αρχίσει ήδη από το 17ο αιώνα, εντάθηκε κατά το 19ο αιώνα και εκδηλώθηκε μέσα από τις εθνικές εξεγέρσεις των υπόδουλων χριστιανικών λαών και τις χωριστικές τάσεις των τοπικών αρχηγών. Το χάτι-σερίφ του Γκουλχανέ, που εξέδωσε το

⁴⁸ Η λέξη «αδελφάτων» είναι γραμμένη με έντονα γράμματα στο κείμενο.

⁴⁹ Παραπομπές κειμένων γραμμένων πριν το 1982 (έτος καθιέρωσης του μονοτονικού συστήματος) παρατίθενται αυτούσια, ωστόσο, δεν ακολουθούν, δυστυχώς, τους κανόνες του ιστορικού τονισμού για τεχνικούς λόγους.

1839 ο Αβδούλ-Μετζίτ, εγκαινίασε μια περίοδο διοικητικών μεταρρυθμίσεων της αυτοκρατορίας, γνωστή με το όνομα *Τανζιμάτ*. Το χάτι-σερίφ υποσχόταν σεβασμό της τιμής και της περιουσίας και ισότητα πολιτική και θρησκευτική μεταξύ όλων των υπηκόων του σουλτάνου. Δεν ικανοποίησε ωστόσο ούτε τους Τούρκους ούτε τους υπόδουλους χριστιανούς⁵⁰. Ο Κριμαϊκός πόλεμος (1854) που έκλεισε με τη συνθήκη των Παρισίων (1856), είχε ως αποτέλεσμα την απόκτηση του δικαιώματος της προστασίας της Τουρκίας από το ευρωπαϊκό δημόσιο δίκτυο και την εγγύηση από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εδαφικής ακεραιότητας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Σε αντάλλαγμα ο σουλτάνος υποχρεώθηκε να εκδώσει το *Χάτι Χουμαγιούν* του 1856, με το οποίο καθιέρωνε την ισονομία και ισοπολιτεία μεταξύ των υπηκόων του Σουλτάνου χωρίς διάκριση φυλής και θρησκεύματος, και υποσχόταν μεταρρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του κράτους (Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, 1987: 107-115).

Οι σουλτανικές παραχωρήσεις στάθηκαν τυπικές περισσότερο· η ενίσχυση όμως της διείσδυσης της Δύσης στην Τουρκία, συντέλεσε στη δημιουργία ευνοϊκότερου κλίματος για τους χριστιανούς υπηκόους της τελευταίας και μάλιστα για τους πιο αναπτυγμένους απ' αυτούς, τους Έλληνες. Τον 19ο αιώνα το αποδημικό ρεύμα κατευθύνεται αρχικά από την ελληνική ύπαιθρο προς την Κωνσταντινούπολη και τα παράλια της Μ. Ασίας⁵¹. Σ' αυτές τις «κοινότητες σε αποδημία» –όπως εύστοχα τις αποκαλεί ο Ν. Σαρρής– δεν οφείλεται μόνο η επιβίωση αλλά και η όποια πολιτισμική, και ειδικά μορφωτική, προκοπή της γενέτειρας. Αυτή ενισχυόταν από μια διακοινοτική αλληλεγγύη, η οποία συντελούσε στην υπερίσχυση της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης – ιδιαίτερα σε περιόδους έντασης των υπόδουλων με τον κατακτητή– πάνω στον τοπικισμό (Σαρρής χ.χ.: σσ. 365-367).

Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαία η επισκόπηση των συλλόγων που ίδρυσαν οι Ηπειρώτες της Διασποράς από τα μέσα του 19ου αιώνα ως την απελευθέρωση της Ηπείρου. Για τη σύσταση, τους σκοπούς και τις δραστηριότητες των ηπειρωτικών συλλόγων που ιδρύθηκαν την περίοδο αυτή στην Κωνσταντινούπολη, την Ήπειρο, την ελεύθερη Ελλάδα, την Αίγυπτο, την

⁵⁰Η «ισότητα» ήταν αντίθετη προς τον αρχαίο ισλαμικό νόμο και δεν ικανοποιούσε τους Τούρκους, αλλά και οι υπόδουλοι χριστιανοί έβλεπαν ότι στην πράξη ήταν ανεφάρμοστη. Αλλά κι αν ακόμη εφαρμοζόταν θα σήμαινε κανονική θητεία στο στρατό και κατάργηση των κοινοτικών προνομίων τους, ενώ εκείνοι ζητούσαν την απελευθέρωσή τους από τον τουρκικό ζυγό (Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου 1987: 112).

⁵¹Στο διάστημα 1885-1910 ο ελληνικός πληθυσμός της Μικράς Ασίας αυξήθηκε πάνω από 50% και το μεγαλύτερο ποσοστό οφειλόταν στην αύξηση των μεταναστών (Dieterich 1918: 54).

Αμερική και τις Παραδουνάβιες χώρες, έχουμε βασισθεί κυρίως στην εμπειριστατωμένη μελέτη του Στέφανου Μπέτη (1984), στηριγμένη στις εφημερίδες της εποχής, όπως *Φωνή της Ηπείρου, Αγών, Ήπειρος, Ιωάννινα, Πύρρος* και σε ιδρυτικά ή αναθεωρημένα καταστατικά των σωματείων και στον Απόστολο Βακαλόπουλο (1992: 753-770).

Κωνσταντινούπολη: Μετά το Χάτι-Χουμαγιούν του 1856, οι Έλληνες των μεγαλουπόλεων της Τουρκίας, και κυρίως της Κωνσταντινούπολης, σημείωσαν μια έντονη πνευματική και πολιτιστική κίνηση, με τη σύσταση σωματείων φιλανθρωπικού και φιλεκπαιδευτικού χαρακτήρα. Τα σωματεία αυτά αναλαμβάνουν την ενίσχυση και διάδοση της παιδείας ανάμεσα στους υπόδουλους, αναζωπυρώνοντας, κατά κάποιο τρόπο, το πνεύμα του προεπαναστατικού διαφωτισμού (Παπαρρηγόπουλος 1932: 294).

Οι κυριότεροι σύλλογοι που κύριο στόχο τους είχαν την ενίσχυση της εκπαίδευσης στην Ήπειρο ήταν ο *Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως* (1861), ο *Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* (1869), τον οποίο διαδέχτηκε το 1886 η *Επιτροπή προς ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας* και ο *Ηπειρωτικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως* (1872). Οι Ηπειρώτες της Διασποράς χορηγούσαν σημαντικά χρηματικά ποσά ή άφηναν κληροδοτήματα⁵² στο *Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων*, ο οποίος είχε συσταθεί με ιδιωτική πρωτοβουλία στην Αθήνα. Αρχικά ο σύλλογος συνέδραμε κυρίως στη συντήρηση των παρθεναγωγείων του Βερατίου, του Δυρραχίου και της Πρεμετής. Με την άνοδο όμως του αλβανικού εθνικισμού⁵³, αύξησε σημαντικά

⁵² Για τους Ηπειρώτες ευεργέτες της Τουρκοκρατίας βλ. Μπέτης 1982

⁵³ Για πρώτη φορά τέθηκε διεθνώς το αλβανικό ζήτημα με το υπόμνημα που απηύθυνε στις Μεγάλες Δυνάμεις ο *Σύνδεσμος της Πριζρένης* (15 Ιουνίου 1878), ο οποίος αποτελούνταν από Αλβανούς φεουδάρχες, αρχηγούς φατριών, εμπόρους και εκπροσώπους της πνευματικής ηγεσίας, που απαιτούσαν την «ακεραιότητα του αλβανικού εδάφους». Ο Σύνδεσμος αγωνιζόταν εναντίον της επέκτασης του Μαυροβουνίου και εναντίον των ελληνικών διεκδικήσεων στην Ήπειρο. Το 1880 μάλιστα ο Αβδούλ Frasherî, επικεφαλής 30.000 ανδρών, προσπάθησε να εμποδίσει την προέλαση των Ελλήνων σε εδάφη ελληνικά, που βρίσκονταν ακόμη κάτω από την τουρκική κυριαρχία. Τον αλβανικό εθνικισμό ενίσχυαν η Αυστρία και η Ιταλία, οι οποίες, ύστερα από το συνέδριο του Βερολίνου (1878), ανταγωνίζονταν για την άσκηση επιρροής στο βορειοηπειρωτικό και αλβανικό χώρο. Οι Αυστριακοί, αφού εξασφάλισαν, με την έγκριση του Βατικανού, την εκκλησιαστική προστασία των καθολικών Αλβανών, που ήταν εγκατεστημένοι βόρεια του Γενούσου ποταμού, απέκτησαν και οικονομικά και πολιτικά ερείσματα, με την ίδρυση προξενείων και ταχυδρομείων, με την καθιέρωση ατμοπλοϊκής συγκοινωνίας με τις αλβανικές και βορειοηπειρωτικές ακτές, αποβλέποντας μακροπρόθεσμα στην εθνική αφύπνιση του αλβανικού λαού και στη συγκρότηση ενός προτεκτοράτου, που θα περιλάμβανε και το βόρειο τμήμα της

τις επιχορηγήσεις του σε περισσότερες από σαράντα ελληνικές κοινότητες της Ηπείρου. Επίσης αγωνίστηκε για την καταπολέμηση της ρουμανικής προπαγάνδας στην Πίνδο, ενισχύοντας την ίδρυση ελληνικών σχολείων σε πολλά βλαχοχώρια, όπως στη Λάιστα, το Δοβρίνοβο, τη Λεσνίτσα και τη Βωβούσα⁵⁴ (Βακαλόπουλος 1992: 753-755).

Ανάμεσα στα ιδρυτικά και από τα πλέον δραστήρια μέλη του *Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως*⁵⁵ ήταν οι Ηπειρώτες Ηρακλής Βασιιάδης⁵⁶ από το Δελβινάκι και ο Ιωάννης Σάββας, πασάς από τα Γιάννενα. Ο Ηρακλής Βασιιάδης ήταν η ψυχή του συλλόγου και αναφέρεται ότι έπεισε τον Ηπειρώτη ευεργέτη Χρηστάκη Ζωγράφο να ιδρύσει τη *Ζωγράφειον*

Ηπείρου. Για την πραγμάτωση των στόχων τους οι Αυστριακοί εκπρόσωποι της Ηπείρου συνεργάστηκαν στενότερα, και με τις ευλογίες της Πύλης, με τα όργανα της ρουμανικής προπαγάνδας και της εθνικής αλβανικής κίνησης, καθώς και με τους εκπροσώπους της βουλγαρικής Εξαρχίας. Η άσκηση της ηγεμονικής επιρροής της Ιταλίας στο βορειοηπειρωτικό και αλβανικό χώρο εντάθηκε από τις αρχές του 20ου αι. και απέβλεπε στην αναβίωση της ιταλικής επίδρασης στο Δυρράχιο και στην Αυλώνα, από όπου άρχισε η Εγνατία οδός, και στη συγκρότηση Μεγάλης Αλβανίας, που θα έφτανε μέχρι τον Αμβρακικό κόλπο κάτω από την ιταλική προστασία. Οι Ιταλοί ενίσχυαν τον αλβανικό εθνικισμό και με το σύνθημα «η Αλβανία στους Αλβανούς» προσπάθησαν να διαβρώσουν τους ξενόφωνους, κυρίως ελληνικούς πληθυσμούς. Η στάση της Ιταλίας συσχετίζεται με τη σημασία που είχε γι' αυτήν ο γεωγραφικός χώρος της Ανατολικής Μεσογείου και των Βαλκανίων. Ουσιαστικά λειτούργησε ως αντίβαρο απέναντι στην πολύ ισχυρότερη πολιτική επιρροή, που ασκούσαν οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) στα Βαλκάνια, αλλά και απέναντι στο γεγονός της παραχώρησης της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης στην Αυστροουγγαρία, μετά το συνέδριο του Βερολίνου (Βακαλόπουλος 1992: 607-616). Για τον αλβανικό εθνικισμό, βλ. Skendiς 1967, Κόντης 1979 και Kontis 1983, Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου 1987: 191-204.

⁵⁴Ο Στέφανος Παπαδόπουλος (1962) επισημαίνει ότι ο σύλλογος αυτός υπήρξε ο στενότερος συνεργάτης της Ελληνικής κυβέρνησης στον αγώνα της εναντίον του πανσλαβισμού, ο οποίος, εκείνη την εποχή, αντανακλούσε το ενδιαφέρον της Ρωσίας υπέρ των Βουλγάρων, οι οποίοι προσπαθούσαν να αποσχισθούν από το Πατριαρχείο και να υποτάξουν στην ανεξάρτητη εκκλησία τους χώρες με ελληνικό πληθυσμό.

⁵⁵Ο Μανουήλ Γεδεών αναφέρει ότι «Σύλλογοι και Αδελφότητες υπήρχον εν Κπόλει πολλοί· Τα λεγόμενα κοινώς Αδελφάτα ήσαν αρχαιότερα και της ΙΘ' και της ΙΗ' ίσως εκατονταετηρίδος, ως ήσαν εσχηματισμένα». Τα αδελφάτα της Κωνσταντινούπολης, αλλά και των επαρχιών, είχαν κυρίως θρησκευτικό χαρακτήρα και συνέβαλλαν στην οικοδόμηση και διακόσμηση ναών. Ο Γεδεών εικάζει ότι το αρχαιότερο αδελφάτο στην Κωνσταντινούπολη ήταν των κηπουρών, το οποίο δώρισε το 1772 εικόνα της αγίας Ματρώνης της Χιοπολίτιδος, που ήταν η προστάτιδα του σωματείου, στο ναό της Θεοτόκου Χαντζερλήδισας (του Τεκύρ-σεραγίου). Άλλα αδελφάτα ήταν των λεπτουργών, το αδελφάτο της Υπαπαντής, που αποτελούνταν από τακουνάδες που κατασκεύαζαν ξυλοπέδιλα, το αδελφάτο των Τριών Ιεραρχών. Τα αδελφάτα αυτά αποτελούνταν «εκ χειρωνάκτων και, κατά το πλείστον, υπό ολιγογραμμάτων» (1934: 343-349).

⁵⁶Για τον Ηρακλή Βασιιάδη βλ. Ανδρεάδου 1927.

Βιβλιοθήκη για την έκδοση Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων και το *Ζωγράφειον Αγώνισμα* για τη συλλογή ζωντανών μνημείων της ελληνικής γλώσσας (ό.π.: 753). Ο σύλλογος αυτός αποτέλεσε το έναυσμα για την ίδρυση 82 συνολικά συλλόγων με εκπαιδευτικές, φιλολογικές και φιλόμουσες δραστηριότητες, από τους οποίους οι 16 βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη (μεταξύ των οποίων και ο Ηπειρωτικός, ο Θρακικός και ο Θεσσαλικός), 60 στις επαρχίες, 2 στις ηγεμονίες και 7 στην ελεύθερη Ελλάδα (Μπέτης 1984: 203-204).

Το 1872 ιδρύθηκε στην Κωνσταντινούπολη, ύστερα από προσπάθειες οκτώ χρόνων του Ηρακλή Βασιάδη και μελών της ηπειρωτικής παροικίας, ο εν Κωνσταντινουπόλει *Ηπειρωτικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος*. Σκοπός του συλλόγου ήταν η διάδοση της δημοτικής εκπαίδευσης στην Ηπειρο με τη σύσταση διδασκαλείων για τη μόρφωση των δασκάλων, την ίδρυση δημοτικών σχολείων και νηπιαγωγείων, τη συντήρηση των ήδη υπαρχόντων, την έκδοση διδακτικών και άλλων βιβλίων και τη διανομή τους στους άπορους μαθητές. Ο Χ. Ζωγράφος και ο Κ. Ζάππας πρόσφεραν από 1.000 και 500 λίρες αντίστοιχα, ενώ ο πρώτος, το 1873, χορήγησε άλλες 2.000 λίρες, με τις οποίες δημιουργήθηκε οικοδόμημα (ολοκληρώθηκε το 1881) για τη συστέγαση του *Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου* και του *Ηπειρωτικού*. Η προσφορά του *Ηπειρωτικού Συλλόγου* στη εκπαίδευση της Ηπείρου ήταν σημαντικότερη, ιδίως στη συγκρότηση των *Ζωγραφείων Διδασκαλείων*⁵⁷, τα οποία λειτούργησαν το 1874 στο Κεστοράτι Αργυροκάστρου με τις χορηγίες του τραπεζίτη Χ. Ζωγράφου. Από τους πρωτεργάτες του *Ηπειρωτικού Συλλόγου* ήταν ο Κώστας Καραπάνος και ο μητροπολίτης Νεόφυτος Δέρκων⁵⁸. Στα σαράντα περίπου χρόνια της ζωής του (μέχρι το 1913) ο σύλλογος διέθετε για την εκπαίδευση της Ηπείρου ποσό που κυμαινόταν από 500 έως 1.000 οθωμανικές λίρες το χρόνο. Επίσης ενίσχυσε τα ελληνικά σχολεία στις βλαχόφωνες περιοχές της Ηπείρου, αντιδρώντας στη ρουμανική προπαγάνδα. Οργάνωνε κάθε χρόνο ένα διδασκαλικό συνέδριο στα Γιάννενα και εξέδιδε δύο επετηρίδες (Μπέτης 1984: 205-215, Βακαλόπουλος 1992: 755-758).

⁵⁷Τα *Ζωγράφεια Διδασκαλεία* ήταν μαζί με τα *Ζαρίφεια* της Φιλιππούπολης τα αρχαιότερα εκπαιδευτήρια συστηματικής μόρφωσης δασκάλων και διδασκαλισσών στον τουρκοκρατούμενο και ελεύθερο ελληνικό χώρο. Αργότερα ακολούθησε η ίδρυση του *διδασκαλείου Αθηνών* (1878), των *διδασκαλείων Τριπόλεως, Κερκύρας και Λαρίσης* (1880), το *ιεροδιδασκαλείο Βελλάς* (1911) και το *διδασκαλείο Ιωαννίνων* (1913). Για τα *Ζωγράφεια διδασκαλεία*, βλ. Κίτσος 1985, Βακαλόπουλος 1992: 712-719.

⁵⁸Για το μητροπολίτη Δέρκων Νεόφυτο βλ. Πατσέλης 1966β.

Οι σύλλογοι που ίδρυσαν οι απόδημοι Ηπειρώτες των πόλεων, οργανώθηκαν και λειτούργησαν κατά το πρότυπο του *Ηπειρωτικού της Κωνσταντινούπολης* και του *Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων της Αθήνας*, ενώ οι αδελφότητες ακολούθησαν το πρότυπο των σωματείων που είχαν συστήσει οι απόδημοι στα μεταναστευτικά κέντρα της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης⁵⁹. Τα σωματεία αυτά είχαν δημοκρατική οργάνωση και λειτουργία, με σκοπούς εθνικούς (ενίσχυση του υπόδουλου έθνους) και κοινωνικούς (αλληλοβοήθεια των μελών) και ονομάζονταν “αδελφότητες”, “κομπανίες”, “εταιρείες” κ.λπ. Υποστηρίζεται, ίσως κάπως υπερβολικά, ότι αποτελούν μικρογραφία των αυτόνομων πολιτειών της αρχαίας Ελλάδας και των αυτοδιοίκητων κοινοτήτων του Βυζαντίου (Μπέτης 1984: 204-205, πρβλ. Σ. Λουκάτος 1961: 304 κ.εξ.). Από τις πιο γνωστές αποδημικές οργανώσεις Ηπειρωτών –κυρίως Γιαννιωτών– ήταν οι *αδελφότητες της Σκόλας και του Αγίου Γεωργίου των Γραικών* στη Βενετία. Κατά τον Ι. Λαμπρίδη σύλλογοι και αδελφότητες είχαν τους ίδιους σκοπούς, μόνο που οι αδελφότητες ασχολούνταν με τη βελτίωση μιας μόνο κοινότητας, ενώ οι σύλλογοι είχαν εποπτικότερο ρόλο πάνω σε πολλές κοινότητες (Λαμπρίδης 1887: 31).

Με την έκρηξη του κινήματος των Νεοτούρκων και την κήρυξη της τουρκικής μεταπολίτευσης ιδρύθηκε στην Κωνσταντινούπολη ο «*Ηπειρωτικός εν Κωνσταντινουπόλει Σύνδεσμος*» (1908), με εθνικό-πατριωτικό χαρακτήρα, για να αναχαιτίσει την προπαγάνδα του ήδη υπάρχοντος *Αλβανικού Συνδέσμου* της Πόλης. Ο σκοπός του ήταν η περιφρούρηση της εθνικής υπόστασης των Ηπειρωτών και των πολιτικών και κοινοτικών τους συμφερόντων, η διαφώτιση της κοινής γνώμης μέσω του Τύπου για το αληθινό τους φρόνημα και η αδελφοποίηση όλων των Ηπειρωτών με τον παραμερισμό των τοπικιστικών και κοινοτικών διαφορών.

Εκτός από τους συλλόγους ιδρύθηκαν και τοπικές αδελφότητες από τους αποδήμους συγκεκριμένων ηπειρωτικών χωριών, που είχαν εγκατασταθεί στην Κωνσταντινούπολη. Η αρχαιότερη ηπειρωτική αδελφότητα στην Κωνσταντινούπολη ήταν η *Αδελφότης της Βήσσανης* (1873), η οποία οργάνωσε παρθεναγωγείο και αρρεναγωγείο στη Βήσσανη. Άλλες ηπειρωτικές

⁵⁹ Υπολογίζεται ότι ανάμεσα στο 1650 και το 1850, 1.500.000 Έλληνες εγκατέλειψαν τα χωριά τους, κυρίως από την Ήπειρο, τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία, και εγκαταστάθηκαν στην Κεντρική Ευρώπη και στη Ρουμανία. Το αποδημικό αυτό ρεύμα άρχισε να αραιώνει στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα και εξαφανίστηκε σχεδόν ολοκληρωτικά αργότερα (Τσουκαλάς 1992⁶: 108-109).

αδελφότητες με φιλεκπαιδευτική δράση στην Κωνσταντινούπολη ήταν η *Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης των Χλωμιωτών* από το χωριό Χλωμό της Βορείου Ηπείρου, η *Αδελφότητα των Νοβοσελιωτών* από το χωριό Νοβοσέλια της Πρεμετής, η *“Γέννησις της Θεοτόκου”* των Σχωριάδων (1869), η *“Φιλομάθεια”* των αποδήμων Πρεμετής, Κορυτσάς και περιχώρων, η *“Άμιλλα”* της Σαρακίνας (επαρχία Λιντζουριάς), ο *“Άγιος Αθανάσιος”* από το Βουλιαράτι και η *Φιλεκπαιδευτική αδελφότητα του χωριού Κλεισάρι Αργυροκάστρου* (Βακαλόπουλος 1992: 758-759).

Θράκη και Μακεδονία: Ηπειρωτικές αδελφότητες –κυρίως από Ζαγορίσιους– που ενδιαφέρθηκαν για τη σύσταση σχολείων και την εκπαίδευση σε χωριά του Ζαγορίου ιδρύθηκαν και στη Θράκη και στη Μακεδονία, όπως οι *αδελφότητες της Δοβράς* από τους Δοβριανίτες της Γενιτζέ, Κομοτηνής και Ξάνθης (1874) και του *Δρεστενίκου* και *Φλαμπουραρίου*, η *αδελφότητα του Βιτσικού* στις Σέρρες (1870), ο *«Σύνδεσμος Λαϊστίων»* στην Καβάλα (1907, Βακαλόπουλος ό.π.).

Ήπειρος: Στις αρχές του 20ου αιώνα ιδρύθηκαν σωματεία και στην Ήπειρο, άλλα με χαρακτήρα θρησκευτικό και φιλανθρωπικό και άλλα με πολιτικό-εθνικό. Επίκεντρο της σωματειακής δράσης ήταν τα Γιάννενα και επαρχιακά κέντρα της βόρειας Ηπείρου. Η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στην Ήπειρο ύστερα από το Βερολίνειο συνέδριο (1878) χαρακτηριζόταν από την εξαθλίωση των αγροτικών πληθυσμών, εξαιτίας της κυριαρχίας της αυθαιρεσίας και της αναρχίας που επέβαλλε η συμπεριφορά των τσιφλικούχων και αρκετών Ελλήνων προκρίτων και γαιοκτημόνων, της επιβολής αβάσταχτης φορολογίας και μιας χωρίς προηγούμενο κορύφωσης του ληστρικού φαινομένου, το οποίο διογκώνεται στα τέλη του 19ου αι., για να φτάσει σε ανεξέλεγκτη μορφή στις αρχές του 20ου αι. Η δυσμενής κατάσταση εντεινόταν από τα μέτρα της νεοτουρκικής πολιτικής για την εθνολογική αφομοίωση και αλλοίωση των ελληνικών πληθυσμών της Ηπείρου, με εποικισμούς Τούρκων στην περιοχή της Πρέβεζας-Φιλιπιάδας, ώστε να διακοπεί η συνέχεια του ελληνικού στοιχείου κατά μήκος της συνοριακής γραμμής με την Ελλάδα, καθώς και ο χαρακτηρισμός κτημάτων ως τσιφλικιών (1907), γεγονός που μετέτρεπε τους χωρικούς από ελεύθερους ενοικιαστές σε δουλοπάροικους (Πλουμίδης 1977). Τον αφελληνισμό της Ηπείρου είχε ως στόχο της και η ρουμανική προπαγάνδα με τη σύσταση ρουμανικών σχολείων στις βλαχόφωνες κυρίως περιοχές της Ηπείρου. Η προπαγάνδα αυτή συνδέεται με τις πολιτικές βλέψεις της δυσαρεστημένης μετά το συνέδριο του Βερολίνου

Ρουμανίας, της Αυστρίας καθώς και με τον αλβανικό εθνικισμό και την πολιτική των Νεότουρκων⁶⁰.

Το Σεπτέμβριο του 1908 ιδρύθηκε η «*Bashkimi*» (Ένωση), η αλβανική λέσχη των Ιωαννίνων, η οποία στηρίχτηκε αποκλειστικά και μόνο στους Αλβανούς κυβερνητικούς υπαλλήλους του μονοπωλίου καπνών και του τελωνείου Ιωαννίνων, αφού στα 225 χωριά που αποτελούσαν τον καζά των Ιωαννίνων δε ζούσε καμιά αλβανική οικογένεια παρά μόνο κάποιοι Αλβανοί υπάλληλοι. Ο σκοπός της ήταν η διάδοση της αλβανικής παιδείας με τη δημιουργία αλβανικών σχολείων και την ίδρυση διδασκαλείου στα Γιάννενα (Νικολαΐδου 1984). Οι Έλληνες των Ιωαννίνων αντιστάθμισαν τη δράση του, ιδρύοντας τον *Ελληνικό Πολιτικό Σύλλογο* (Αύγουστος 1908) με πρόεδρο τον Γ. Τζαβέλλα και σκοπό «την εξάπλωσιν των συνταγματικών αρχών και την εμπέδωσιν αυτών παρά τω λαώ» (Μπέτης, ό1984: 231). Ουσιαστικά πίσω από τον *Ελληνικό Πολιτικό Σύλλογο* βρισκόταν η Α΄ Διεύθυνση του *Ηπειρωτικού Κομιτάτου*⁶¹. Ο σύλλογος αυτός, για προσωπικούς λόγους ορισμένων μελών του, διασπάστηκε και συγκροτήθηκε νέος, ο *Λαϊκός Προοδευτικός Σύλλογος*, με πρόεδρο τον Ιωάννη Πισπιρή που υποστηρίχτηκε από τις λαϊκές τάξεις. Εγγράφησαν σ' αυτόν 1.000 μέλη, δημιούργησαν Νυχτερινή Σχολή στην οποία φοιτούσαν 120 μαθητές από διάφορες συντεχνίες, ηλικίας 10-40 χρόνων. Το 1909 απέκτησε και δική του εφημερίδα την «*Ήπειρο*» (Βακαλόπουλος 1992:

⁶⁰Η ρουμανική δράση –περιλάμβανε τις γεωγραφικές περιφέρειες της Μακεδονίας, Θεσσαλίας και Ηπείρου– κινήθηκε αρχικά, μετά το 1860, στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου Περιβόλι, Σαμαρίνα, Αρδέλα και Σμίξη και στα χωριά του Βερμίου Σέλι και Ξηρολίβαδο, για να κορυφωθεί μετά το συνέδριο του Βερολίνου, με την προστασία της Αυστρίας, με σκοπό την προσέλκυση του ελληνοβλαχικού στοιχείου και την αποτροπή της προσάρτησης της Θεσσαλίας και του σχετικού τμήματος της Ηπείρου στην ελληνική επικράτεια. Το πρόβλημα συνδέεται άμεσα με τη μειονεκτική θέση της Ρουμανίας, ύστερα από την τελική ρύθμιση των ορίων της το 1878. Η προσάρτηση της Βεσσαραβίας στη Ρωσία και η παρουσία εκατομμυρίων αλύτρωτων Ρουμάνων στις αυστρουγγρικές επαρχίες της Τρανσυλβανίας, του Βανάτου και της Βουκοβίνας προκάλεσαν τη δυσαρέσκεια της Ρουμανίας και την αναζήτηση άλλων εδαφών για να διεισδύσει. Έτσι, η Ρουμανία, με τη συμπαράσταση της Δύσης, αλλά και της Τουρκίας –ενδεικτικά αναφέρουμε ότι οι βλαχόφωνοι πληθυσμοί της Πίνδου δέχονταν πιέσεις από τα τουρκικά στρατιωτικά αποσπάσματα, για να δηλώσουν ότι είναι «Βλάχοι» και όχι Έλληνες– καλλιέργησε την ύπαρξη μιας ολιγάριθμης ρουμανικής μειονότητας στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία. Για τη ρουμανική προπαγάνδα στο Βιλαέτι Ιωαννίνων και στα Βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου, βλ. Νικολαΐδου 1995, Βακαλόπουλος 1992: 571-572 και 618-641. Για την αντίδραση των Ηπειρωτών στη ρουμανική προπαγάνδα, βλ. Μπόγκας 1960.

⁶¹Για τη δράση του *Ηπειρωτικού Κομιτάτου* και τη συμβολή του στην απελευθέρωση της Ηπείρου, βλ. Λιβαδέως 1964.

665-666). Άλλος σύλλογος με πολιτικό χαρακτήρα ήταν ο *Συνταγματικός Πολιτικός Σύνδεσμος*, ο οποίος συστήθηκε το 1911 και διαλύθηκε με τους Βαλκανικούς πολέμους. Ο *Συνταγματικός Πολιτικός Σύνδεσμος* ασχολήθηκε με επιστημονικές διαλέξεις και συζητήσεις γύρω από κοινοτικά προβλήματα.

Στα 1907 επανασυστήθηκε στα Γιάννενα η εμπορική και φιλολογική λέσχη “*Πρόοδος*” (είχε ιδρυθεί το 1870 και διέθετε πλουσιότατη βιβλιοθήκη και αναγνωστήριο). Αδελφότητες θρησκευτικού χαρακτήρα ήταν ο “*Θεολόγος*”, που ίδρυσε το 1906 ο μητροπολίτης Γεράσιμος και εξέδιδε την εφημερίδα “*Θρησκευτική Σάλπιγξ*” και η *Φιλόπτωχος των κυριών Αδελφότης “Η Ζωοδόχος Πηγή”*, που ίδρυσαν στα 1908 παλαιές μαθήτριες των Ελισαβετιανών παρθεναγωγείων, με σκοπό την περισυλλογή των ορφανών και άπορων κοριτσιών, που υπηρετούσαν σε γιαννιώτικες μουσουλμανικές οικογένειες και κινδύνευαν να αλλαξοπιστήσουν. Η “*Ζωοδόχος Πηγή*” διατηρήθηκε και μετά την απελευθέρωση, αλλά με διαφορετικό καταστατικό (Μπέτης 1984: 224-227). Το Δεκέμβριο του 1911 δημιουργήθηκε στα Γιάννενα και ο “*Πανηπειρωτικός Γυμναστικός Σύλλογος*”.

Στις αρχές του 20ου αιώνα λειτούργησαν στα Γιάννενα και αδελφότητες χωριών των γύρω περιοχών, όπως η *Αδελφότης “Τρεις Ιεράρχες”* της Κοβύλιανης (1908), η *Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Αγ. Παρασκευής* του Γραμμένου (1910), η *Αδελφότης “Πρόοδος”* της Βελτσίτσας (1910), η *Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης “Άγιος Δημήτριος”* του Γρεβενιτίου και η *Αδελφότης Πρωτοπαππας “Άγιος Νικόλαος”* (Βακαλόπουλος ό.π.: σ.761). Η *Ισραηλιτική Εκπαιδευτική Εταιρεία Ιωαννίνων* ήταν εβραϊκή αδελφότητα που λειτουργούσε από το 1875, εποχή ακμής της εβραϊκής κοινότητας των Ιωαννίνων, μέχρι και λίγο μετά την απελευθέρωση. Αφορμή για την ίδρυση της *Ισραηλιτικής Εταιρείας* στάθηκε η δημιουργία νέου σχολείου της εβραϊκής κοινότητας, στο οποίο διδάσκονταν η θρησκευτική εβραϊκή γλώσσα, η ελληνική και από το 1905 λίγα τουρκικά, ενώ όταν το σχολείο εντάχθηκε στην εβραϊκή εκπαιδευτική οργάνωση του Παρισιού *Alliance Israelite Universelle* διδασκόταν και η γαλλική (Μπέτης ό.π.: 238).

Εκτός από τα Γιάννενα, σύλλογοι και σύνδεσμοι με πολιτικό-εθνικό χαρακτήρα είχαν συστηθεί και σε άλλες πόλεις και χωριά της ενιαίας τότε Ηπείρου⁶², με σκοπό να παρακολουθούν την εφαρμογή των διατάξεων του

⁶² Από την ενιαία τουρκοκρατούμενη Ήπειρο μόνο η Άρτα είχε προσαρτηθεί στο ελληνικό κράτος με την ελληνοτουρκική σύμβαση της 20 Ιουνίου/2 Ιουλίου 1881, σύμφωνα με την οποία

νεοανακηρυχθέντος τουρκικού συντάγματος (1908), να καταγγέλλουν τυχόν παραβιάσεις του και σε περίπτωση βουλευτικών εκλογών να φροντίζουν για την εντιμότητα των εκλεκτόρων του εκλογικού τους τμήματος. Τέτοιοι σύλλογοι ήταν στο Αργυρόκαστρο η *Φιλελληνική Λέσχη* και ο *Συνταγματικός Πολιτικός Σύλλογος "Η Ένωσις"*, η οποία είχε διαμαρτυρηθεί το 1908 προς τις τουρκικές αρχές για την εκλογική νοθεία και τον παράνομο σχηματισμό των εκλογικών περιφερειών του τμήματος Αργυροκάστρου. Φιλανθρωπικό, θρησκευτικό, φιλεκπαιδευτικό και εθνικό χαρακτήρα είχαν οι αδελφότητες της Κορυτσάς οι *"Αγαπάτε αλλήλους"* (1870), *Αδελφότης Κυριών και Αδελφότης των Φιλομούσων "Η Αναγέννησις"* (1908). Η τελευταία πρόσφερε πολλά στην ενίσχυση των ελληνικών γραμμάτων και στην τόνωση του εθνικού φρονήματος, τα μέλη της μάλιστα, ίδρυσαν την *"Εθνική Άμυνα"* (1913) που αγωνίστηκε για τη ματαίωση της απόφασης των Μεγάλων Δυνάμεων. Αδελφότητες με φιλεκπαιδευτικούς σκοπούς ιδρύθηκαν στην Ερσέκα, ο *"Άγιος Σπυρίδων"* στην Πρέβεζα (1898) και η *"Κοίμησις της Θεοτόκου"* στην Θεσπρωτία και στην Άνω Λεσνίτσα Δέλβινου (1909).

Ηπειρωτομακεδονικές αδελφότητες: Στην τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα και στην πρώτη του 20ου, κοινά ήταν τα προβλήματα των μεταναστών, τόσο στους τόπους αποδημίας (εύρεση εργασίας, κατοικίας, στοιχειώδης κοινωνική πρόνοια), όσο και στους τόπους προέλευσης, απόρροια της πολιτικής Τούρκων, Βουλγάρων, Αλβανών και των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων. Επιπλέον, οι κοινές πολιτισμικές ρίζες των απόδημων Ηπειρωτών και Μακεδόνων (χαρακτηριστική είναι η αναγόρευση του Αγίου Γεωργίου ως προστάτη των σωματείων, ο οποίος γεννήθηκε στη Μακεδονία, αλλά μαρτύρησε στην Ήπειρο) συντέλεσαν στην ίδρυση ηπειρωτομακεδονικών αδελφοτήτων, όπως της *Φιλοπτώχου Ηπειρωτομακεδονικής αδελφότητος* στην Πάτρα (1892) και του *Ηπειρωτομακεδονικού Συλλόγου* στη Λιβαδιά (1906). Το 1907 συστήθηκε στο Αγρίνιο ηπειρωτομακεδονικός σύλλογος, ο οποίος σκοπό είχε την αντιμετώπιση των συλλόγων Βουλγάρων και Ρουμάνων και της επιχειρούμενης από τους τελευταίους υπονόμευσης του ηπειρωτικού και μακεδονικού Ελληνισμού (Μπέτης 1984: 296).

Ελεύθερη Ελλάδα: Άλλες ηπειρωτικές αδελφότητες και σύλλογοι στην ελεύθερη Ελλάδα ήταν η *Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Δρόβιανης Βορείου Ηπείρου* στην Πάτρα (1898), ο *"Άγιος Γεώργιος"* στο Μεσολόγγι, η *Αδελφότης*

παραχωρούνταν οριστικά στην Ελλάδα η Θεσσαλία και η Άρτα. Για το Συνέδριο του Βερολίνου και την προσάρτηση της Άρτας, βλ. Πατσέλης 1965 και 1966^a.

των Φώτων στα Τρίκαλα (1872), η *Ηπειρωτική Ένωσις* στα Τρίκαλα (1900), η αδελφότητα “*Άγιος Γεώργιος*” στο Βόλο (1900), ο πατριωτικός σύλλογος εφήβων Ηπειρωτών “*Η Δωδώνη*”, ο *Σύλλογος των εν Καρδίτση Σαμαρινιωτών* στην Καρδίτσα (1906) και τέλος ο *Σύλλογος Αλληλοβοηθείας* στην Κέρκυρα (1901).

Η οδυνηρή κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει ο ελληνισμός της Ηπείρου στα τέλη του 19ου αι., είχε ως αποτέλεσμα να ενταθούν οι μεταναστευτικές του κινήσεις. Υπολογίζεται ότι το 1906 το 30% του πληθυσμού είχε μεταναστεύσει. Η πληθυσμιακή αιμορραγία που αφορούσε αρχικά τους αγροτικούς πληθυσμούς, επεκτάθηκε με την πάροδο του χρόνου και στα μεσαία στρώματα. Οι προσπάθειες των μεταναστών στους χώρους αποδημίας τους στράφηκαν κυρίως στη δημιουργία μικρού κεφαλαίου, με το οποίο θα εξοφλούσαν τα οικογενειακά χρέη και θα αγόραζαν ένα κτήμα στη γενέτειρά⁶³.

Αίγυπτος: Η Αίγυπτος⁶⁴ μαζί με την Αμερική και την ελεύθερη Ελλάδα αποτέλεσαν την εποχή αυτή τους ισχυρότερους πόλους έλξης των Ηπειρωτών μεταναστών. Την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα οι Ηπειρώτες της Αιγύπτου ξεπερνούσαν τους 50.000. Το 1903 ιδρύθηκε στο Κάιρο η *Ηπειρωτική Αδελφότης Καΐρου* με φιλεκπαιδευτικό χαρακτήρα, ενώ το 1907 συστήθηκε η *Πανηπειρωτική αδελφότητα Αιγύπτου* με σκοπό την επικοινωνία των Ηπειρωτών της Αιγύπτου και την ενίσχυση των σχολείων της Ηπείρου. Το 1912 μάλιστα, οργάνωσε συλλαλητήριο διαμαρτυρίας κατά της συστηματικής προσπάθειας εξαλβανισμού της Ηπείρου. Η παλαιότερη τοπική ηπειρωτική αδελφότητα της Αιγύπτου ήταν η *Αδελφότης των Τσαραπλανιτών* από το σημερινό Βασιλικό Πωγωνίου. Ιδρύθηκε το 1870, είχε παράρτημα στα Γιάννενα, ίδρυσε υφαντουργείο στο χωριό και ενίσχυσε οικονομικά το Παρθεναγωγείο. Αρρεναγωγείο ιδρύθηκε και στα Δολιανά, με χρήματα της *Αδελφότητος Δολιανιτών Αλεξάνδρειας* (1903).

Αμερική: Πολυάριθμοι ήταν και οι Ηπειρώτες στις Η.Π.Α. (υπολογίζονται γύρω στις 30.000), οι οποίοι βοήθησαν την Ήπειρο στέλνοντας εμβάσματα ατομικά, αλλά και μέσω των σωματείων τους. Στη Μασσαχουσέτη συστήθηκε

⁶³Για την οικονομία και ιδιαίτερα για την αγροτική παραγωγή στην Ήπειρο και στην Μακεδονία την εποχή αυτή, βλ. την έγκυρη μελέτη των P. Rolley-M. De Visme (1915)· για την οικονομική και πολιτική κατάσταση του ελληνισμού της Ηπείρου στις παραμονές της απελευθέρωσής του, βλ. Πλουμίδης 1977.

⁶⁴Η Αίγυπτος άρχισε να προσελκύει Έλληνες μετανάστες από το 1840-1850 μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Υπολογίζεται ότι το 1930 βρίσκονταν 200.000 Έλληνες περίπου στην Αίγυπτο, ενώ εκατό χρόνια νωρίτερα ήταν μόλις 1.000 (Τσουκαλάς 1992⁶: 108).

το 1909 ο Σύλλογος αποδήμων Αργυροκάστρου, που ενίσχυσε τους συγχωριανούς του εναντίον των Τουρκοαλβανών. Στο Worcestos Mass συναντούμε την Αδελφότητα Τσαμαντιωτών "Ο Άγιος Γεώργιος" και τον Φιλεκπαιδευτικό Σύνδεσμο αποδήμων χωριού Χάσκοβο Αργυροκάστρου ενώ στο Manchester της πολιτείας Νιού-Χαμσάϊρ τη Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Φουρκιωτών (1905).

Παραδουνάβιες χώρες: Στις Παραδουνάβιες χώρες, κυρίως στη Ρουμανία και στην Αυστροουγγαρία το ακμάζον ελληνικό στοιχείο είχε οργανώσει από τις αρχές του 18ου αιώνα πλήθος συσσωματώσεων (κοινότητες, κομπανίες, εταιρείες, αδελφότητες, λύκεια κ.λπ). Ωστόσο, την εποχή αυτή, εκτός από τις ρουμανικές πόλεις Βράϊλας και Βουκουρεστίου, δεν αναφέρονται άλλού σημεία με έντονη την ελληνική παρουσία. Εξάλλου η επιδείνωση των ελληνορουμανικών σχέσεων στις αρχές του 20ου αιώνα και η διακοπή τους το 1905 έπληξε καθοριστικά τα συμφέροντα των Ελλήνων στη Ρουμανία. Επίσης, την ίδια εποχή, Ρουμάνοι μετανάστες συνέρρευσαν στην Ήπειρο και στη Μακεδονία με στόχο την εντατικοποίηση της προπαγανδας στις βλαχόφωνες κοινότητες (Βακαλόπουλος ό.π.: 636-637). Η επιδείνωση των ελληνορουμανικών σχέσεων συντέλεσε στην ανακοπή της μετανάστευσης των Ηπειρωτών. Έτσι, σ' όλη την έκταση των Παραδουνάβιων χωρών, ελάχιστες αδελφότητες δημιουργήθηκαν κι αυτές χωρίς ιδιαίτερη δράση ενώ σύντομα αποδείχτηκαν θνησιγενείς, όπως αυτή των Παπιγκινών στο Τούρνο-Σεβερίνο (1880), ο "Νεομάρτυς Γεώργιος" στο Πιτέστι (1900), η "Μέλισσα" των Αρτσιστινών στα Κρούσεβατς της Σερβίας και η "Αλληλοβοήθεια" Αρτσιστινών στο Κουμάνοβο.

Αθήνα: Η αρχαιότερη τοπική αδελφότητα της Ηπείρου στην Αθήνα ήταν η Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Βούρμπιανης. Ιδρύθηκε το 1883 με αφορμή το κληροδότημα του Βουρμπιανίτη Χαρίση Ζήκου, που περιλάμβανε δύο ακίνητα, αξίας πάνω από 60.000 δραχμές (βλ. αναλυτικά στο κεφάλαιο για την ίδρυση των συλλόγων της επαρχίας Κόνιτσας). Το 1897 ιδρύθηκε η Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Κονίτσης, με σκοπό την πνευματική ανάπτυξη των κατοίκων της Κόνιτσας και τη βελτίωση των εκπαιδευτηρίων της. Την πρώτη δεκαετία του 20ου αι. συστήθηκαν και άλλες τοπικές αδελφότητες από χωριά της επαρχίας Πωγωνίου και Κουρέντων με φιλανθρωπικό και φιλεκπαιδευτικό χαρακτήρα, όπως αυτές της Ζαραβίνας Πωγωνίου, των Κάτω Ραβενίων, της Λάβδανης Πωγωνίου, των Βησσανιωτών του Πειραιά και της Αθήνας "Ο Άγιος Νικόλαος" (υπήρχε πριν απ' το 1899 και ανασυστήθηκε το 1906, ίδρυσε παρθεναγωγείο και αρρεναγωγείο στη Βήσσανη), Κουκουλιών Κουρέντων, Ζελίστης

Κουρέντων, Μαυρονοριτών Κουρέντων, Μοσιοριτών. Οι απόδημοι της Πρέβεζας σύστησαν το 1909 τον *Ηπειρωτικόν Σύνδεσμον "Το Ζάλογγον"*. Στο κατάστημά του ο Σύνδεσμος είχε βιβλιοθήκη, όπου γίνονταν διαλέξεις και διάφορες συζητήσεις μεταξύ των μελών του, εκτός από πολιτικές. Την πρώτη Κυριακή, μετά τη χρονολογία της πρώτης πτώσης του Σουλίου (14/12/1803), τελούσαν μνημόσυνο υπέρ των πεσόντων τότε Σουλιωτών. Η εκδήλωση αυτή αποτελούσε την επετειακή γιορτή του Συνδέσμου.

Εκτός από τις τοπικές αδελφότητες, ήδη από τις αρχές της τελευταίας δεκαετίας του 19ου αι., οι Ηπειρώτες της Αθήνας εντόπισαν την αναγκαιότητα ενός ηπειρωτικού κέντρου, που θα αντιμετώπιζε τόσο τα προβλήματα των Ηπειρωτών μεταναστών της Αθήνας (εργασία, περίθαλψη, μόρφωση κ.λπ), όσο και τα προβλήματα (εθνικά, οικονομικά, εκπαιδευτικά) της Ηπείρου. Στο κεντρικό άρθρο της, η εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* (φ. 12, 4/12/1892) επισήμαινε την αξία της σύστασης ηπειρωτικών κέντρων, κατά το παράδειγμα του *Ηπειρωτικού Συλλόγου της Κωνσταντινούπολης*, με κοινωνικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς και «ουχί αδελφοτήτων ων σκοπός είναι να επιδεικνύονται τα μέλη αυτών με τίτλους»⁶⁵. Το 1893 ιδρύθηκε τελικά η *Φιλανθρωπική εν Αθήναις των Ηπειρωτών Αδελφότης*, η οποία είχε ξεκινήσει, δέκα χρόνια νωρίτερα, ως επιτροπή που συγκέντρωνε χρήματα από τα καταστήματα των Ηπειρωτών της Αθήνας και του Πειραιά, προκειμένου να πραγματοποιηθεί ο ετήσιος εορτασμός της μνήμης του Αγίου Γεωργίου του Φουστανελλά στην εκκλησία της Χρυσοσπηλιώτισσας· σ' αυτόν συμμετείχαν όλοι οι Ηπειρώτες της πρωτεύουσας. Η αδελφότητα ήταν σωματείο πανηπειρωτικό και ως σύμβολό της επέλεξε την επιγραφή των αρχαίων ηπειρωτικών νομισμάτων *ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ*. Η συμμετοχή των Ηπειρωτών της Αθήνας ήταν μεγάλη και ήδη από τον πρώτο χρόνο λειτουργίας της βοήθησε άπορους Ηπειρώτες χριστιανούς, εβραίους, οθωμανούς, και υποστήριξε τη διαθήκη της Ριζαρείου Σχολής. Στο συμβούλιο της αδελφότητας διακρίνονται ο Λ. Μελάς, συγγραφέας του «Γεροστάθη» και γενικός γραμματέας του σωματείου και ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Σ. Λάμπρος.

Οι πολλαπλές δυσκολίες που αντιμετώπιζε η Ήπειρος εκείνη την περίοδο λειτούργησαν αποφασιστικά για την ίδρυση της *Ηπειρωτικής Ενώσεως* το 1900

⁶⁵Ο Μ. Μερακλής αναφερόμενος στην εντυπωσιακή σε αριθμό ανάπτυξη των τοπικών συλλόγων στην Αθήνα επισημαίνει ότι οι κύριες αιτίες του φαινομένου στάθηκαν «η φιλοδοξία, το φιλόπρωτο και γενικά η ανάγκη κοινωνικής προβολής» των εσωτερικών μεταναστών (1989: 62-63).

από τους Ι. Δούμα, Σ. Αραβαντινό, Λ. Μελά, Σ. Λάμπρο, Χ. Ζάππα και άλλους. Το υψηλό μορφωτικό επίπεδο του διοικητικού συμβουλίου συντέλεσε ώστε να τεθούν ως στόχοι της Ένωσης η συνολική μελέτη –γεωγραφική, ιστορική, οικονομική, φυλετική– της Ηπείρου και η αύξηση και η αξιοποίηση των χρημάτων που πρόσφεραν οι απόδημοι στην πατρίδα. Την ίδια περίπου εποχή οι γυναίκες –ανάμεσα σ’ αυτές η Ειρήνη Γ. Δούμα και η Άννα Σπ. Λάμπρου– ίδρυσαν το *Σύλλογο Ηπειρωτισσών Γυναικών* ή *Ηπειρωτικόν Σύλλογον Κυριών*, που φρόντισε για την ίδρυση νηπιαγωγείων στην Ήπειρο και κυρίως στα αλβανόφωνα χωριά της και την αποστολή νηπιαγωγών σ’ αυτά. Ηπειρώτες φοιτητές σύστησαν το *Σύλλογον Ηπειρωτών Φοιτητών*, ενώ ο γεωπόνος Σ. Χασιώτης πρωτοστάτησε στην ίδρυση της *Αδελφότητας Ζαγορισίων* (1909) που επιδίωκε τη γεωργική ανάπτυξη του Ζαγορίου.

Οι απόδημοι Βορειοηπειρώτες Αρβανίτες της Αθήνας, που υποστήριζαν την ίδρυση αυτόνομης αλβανικής ηγεμονίας υπό την επικυριαρχία της Ελλάδας ή την ένωση των δύο χωρών σε ελληνοαλβανικό κράτος, σύστησαν το 1904 την *Αδελφότητα των εν Αθήναις Αλβανών “Η Ενότης”* με φιλολογικό και επιστημονικό χαρακτήρα. Σουλιώτικες οικογένειες σύστησαν το 1898 στην Αθήνα τον *Αρβανίτικο Σύνδεσμο*, τμήμα της εταιρείας *Ελληνισμός*. Το 1906 ο Σπ. Σπυρομίλιος ίδρυσε τη μυστική οργάνωση *Ηπειρωτική Εταιρεία*, με αμιγώς εθνικοαπελευθερωτικό σκοπό, την απελευθέρωση δηλ. της Ηπείρου από τους Τούρκους⁶⁶.

Πειραιάς: Στον Πειραιά η πιο αξιόλογη ηπειρωτική αδελφότητα ήταν ο *Σύνδεσμος των εν Πειραιεί Ηπειρωτών* (1876), ο οποίος εργάστηκε για την ενίσχυση της εκπαίδευσης στην Ήπειρο, την καταπολέμηση της ξένης προπαγάνδας, την ίδρυση Επαγγελματικής Σχολής και την ενίσχυση της Ιερατικής Σχολής της μονής Ελεούσας στο Νησί των Ιωαννίνων κ.λπ. Το 1905 πρόεδρός του ήταν ο Γ. Δάκας, αλευρέμπορος, και αντιπρόεδρος ο Β. Πανταζής, πρόεδρος των αρτοποιιών Πειραιά (οι αρτοποιοί της Αθήνας και του Πειραιά ήταν στην πλειοψηφία τους ηπειρωτικής καταγωγής). Άλλες ηπειρωτικές αδελφότητες στον Πειραιά ήταν η *Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Κρετσούνιστας Κουρέντων “Η Αγία Τριάς”*, η *Αδελφότητα Υψόλιανης “Η Αγία Παρασκευή”* (1901) και η *Αδελφότητα Λάβδανης*. Επίσης στο Λαύριο της Αττικής αναφέρεται και η *Αδελφότητα Βορειοηπειρωτών “Τα Ακροκεραύνεια όρη”*.

⁶⁶Για τη συμβολή της *Ηπειρωτικής Εταιρείας* στους Βαλκανικούς πολέμους 1912-13, βλ. Λιβαδέως 1953.

Κεφάλαιο δεύτερο

Ηπειρωτικές αδελφότητες και σύλλογοι της Αθήνας τον 20ο αιώνα⁶⁷

Οι ρυθμοί ίδρυσης των ηπειρωτικών συλλόγων στον αθηναϊκό αστικό χώρο, μετά την ενσωμάτωση της Ηπείρου στον εθνικό κορμό της Ελλάδας (1913), ακολουθούν τους ρυθμούς πύκνωσης της εσωτερικής μετανάστευσης των Ηπειρωτών. Την περίοδο του Μεσοπολέμου η παγκόσμια οικονομική κρίση που κορυφώθηκε με το κραχ του 1929 περιόρισε τη μετανάστευση και προκάλεσε την παλιννόστηση πολλών Ηπειρωτών. Η ελληνική υπερπόντια μετανάστευση προς τις ΗΠΑ –είχε φτάσει στο απόγειό της μεταξύ των ετών 1840 και 1914– μειώθηκε αισθητά με την εφαρμογή του συστήματος των ποσοτώσεων (quotas) κατά το 1921 και 1924. Το σύστημα αυτό απέβλεπε στον περιορισμό των εισερχόμενων μεταναστών στην Αμερική, ευνοώντας τους Αγγλοσάξωνες και ουσιαστικά σταμάτησε να ισχύει με την οικονομική κρίση του 1929 (Μουσούρου 1991: 28-29). Μετά το 1922 και έως τις παραμονές του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου η μετανάστευση σε απόλυτους

⁶⁷ Το κεφάλαιο αυτό στηρίζεται στα αποτελέσματα της έρευνας που ενεργήσαμε αρχικά για την ίδρυση και τους σκοπούς ίδρυσης των ηπειρωτικών συλλόγων του αθηναϊκού αστικού χώρου. Το υλικό μας αποτελείται από ιδρυτικά ή αναθεωρημένα καταστατικά συλλόγων που μπορέσαμε να συγκεντρώσουμε και από 50 επαρκώς συμπληρωμένα ερωτηματολόγια. Το δείγμα αποτελείται από 46 συλλόγους (πρωτοβάθμια σωματεία: τα μέλη τους είναι άτομα) και 4 ομοσπονδίες συλλόγων (δευτεροβάθμια σωματεία: τα μέλη τους είναι σύλλογοι συγκεκριμένης περιοχής, συνήθως επαρχίας της Ηπείρου). Τα στατιστικά στοιχεία αφορούν τους συλλόγους, που απαρτίζονται από Ηπειρώτες μετανάστες της Αθήνας. Συγκεκριμένα, 19 σύλλογοι προέρχονται από το νομό Ιωαννίνων (41,3%), 8 από το νομό Θεσπρωτίας (17,4%), 7 από το νομό Πρέβεζας (15,2%), 5 από το νομό Άρτας (10,9%). Επίσης 4 σύλλογοι, των οποίων τα μέλη κατάγονται απ' όλη την Ήπειρο και συνεργάζονται άμεσα με κάποιο δήμο της Αθήνας, και 3 από τη Βόρειο Ήπειρο (6,5%), οι οποίοι διαφέρουν ως προς τους σκοπούς ίδρυσης (εφόσον ο τόπος καταγωγής τους ανήκει σ' άλλο κράτος, την Αλβανία) έχουν όμως πολλές κοινές δραστηριότητες με τους υπόλοιπους ηπειρωτικούς συλλόγους, γι' αυτό και συμπεριλήφθηκαν στο δείγμα.

αριθμούς ήταν μηδενική, αφενός γιατί μειώθηκε το μεταναστευτικό ρεύμα προς την Αμερική, αφετέρου αυξήθηκε σημαντικά η παλιννόστηση λόγω της οικονομικής κρίσης (Φίλιας 1974: 185). Η κατάσταση αυτή αποτυπώθηκε και στον τοπικό Τύπο της εποχής: «*Η εις Αίγυπτον, Ρουμανίαν και Αμερικνήν μετανάστευσις λόγω των περιοριστικών μέτρων σχεδόν εξέλιπεν. Ο δε πρότερος ειθισμένος κατ' έτος να μεταναστεύη Ηπειρώτης εγκατεστάθη οριστικώς εις το χωρίον του ζητών να εξοικονομήση τα προς το ζην εκ των εις λιβάδια μετατραπέντων αγρών του πατρός του*» (Αποστολόπουλος 1925: 1, πρβλ. Αυδίκος 1993: 115).

Αλλά και στην αθηναϊκή πρωτεύουσα δεν παρατηρείται μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα από την Ήπειρο κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Την εποχή αυτή όσοι εσωτερικοί μετανάστες είχαν συγγενείς στην Αθήνα ευνοήθηκαν κάπως τον πρώτο καιρό της εγκατάστασής τους στην πόλη, εφόσον είχαν μια πρώτη κατοικία και κάποιες κοινωνικές επαφές μέσα από τα συγγενικά δίκτυα, γεγονός που τους διευκόλυνε στην ανεύρεση εργασίας. Τα πρώτα επαρχιακά «στέκια» δημιουργήθηκαν στα διάφορα καταστήματα των συμπατριωτών που είχαν ήδη αποκατασταθεί επαγγελματικά και κυρίως στα τοπικά καφενεία, στα οποία συγκεντρώνονταν μετανάστες από συγκεκριμένα γεωγραφικά διαμερίσματα. Τα τοπικά καφενεία⁶⁸ ήταν κοινωνικοί χώροι πολλαπλής επικοινωνίας των εσωτερικών μεταναστών. Εκεί πληροφορούνταν τα νέα της ιδιαίτερης πατρίδας, δικτυώνονταν επαγγελματικά και συζητούσαν πολιτικά (Sutton 1983: 235). Ουσιαστικά τα τοπικά καφενεία της Αθήνας υποκαθιστούσαν τις κοινωνικές λειτουργίες του καφενείου του χωριού των μεταναστών. Οι σύλλογοι των εσωτερικών μεταναστών απαρτίστηκαν αρχικά από μέλη που προέρχονταν από κοινά γεωγραφικά διαμερίσματα, π.χ. της Πελοποννήσου, της Ηπείρου κ.λπ. Όσο αυξάνονταν οι μετανάστες ενός νομού, συστήνονταν σύλλογοι με μέλη από τον ίδιο νομό, όπως π.χ. οι σύλλογοι Μεσσηνίων, Κεφαλλονιτών, Γιαννιωτών κ.λπ. Οι τοπικοί σύλλογοι, που τα μέλη τους προέρχονταν από ένα χωριό, άκμασαν κατά τη μεταπολεμική περίοδο, όταν πύκνωσαν οι εσωτερικοί μετανάστες στην πρωτεύουσα (βλ. και Χιουρέας 1992: 3-5). Έτσι την περίοδο 1920-1923 ιδρύθηκαν στην Αθήνα και στον Πειραιά το 4,3% των ηπειρωτικών συλλόγων, την περίοδο της αβασίλευτης δημοκρατίας (1924-1935) το 19,6%, ενώ την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά, της γερμανικής Κατοχής και του Εμφυλίου πολέμου

⁶⁸Για τις πολλαπλές κοινωνικές λειτουργίες του καφενείου και για τον ανδρικό «συμποσιασμό», βλ. Παπαταξιάρχης 1992: 209-250

παρατηρείται ύφεση στη σύσταση ηπειρωτικών συλλόγων (13 %) εξαιτίας των πολιτικών συνθηκών της εποχής αυτής.

Η ενδοευρωπαϊκή, η υπερπόντια καθώς και η εσωτερική μετανάστευση αναζωπυρώθηκαν κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Οι αριθμοί των μεταναστών, που δίνονται σε έρευνες που έγιναν για την ηπειρωτική μετανάστευση της κρίσιμης μεταπολεμικής δεκαετίας του 1950, μπορεί να μην ταυτίζονται, εντούτοις δεν αποκλίνουν μεταξύ τους σημαντικά, γεγονός που μας επιτρέπει να τους λάβουμε υπόψη μας. Συγκεκριμένα ο Γ. Πατσούρος υπολογίζει ότι την περίοδο 1951-1961 μετανάστευσαν στο εσωτερικό της Ελλάδας, δηλ. από τα χωριά στις πόλεις, 26.896 Ηπειρώτες, ενώ 5.000 αποδήμησαν στο εξωτερικό (1964: 562), ενώ ο Λ. Λελοβίτης (1962: 740-741), για μικρότερο χρονικό διάστημα 1952-1961 ανεβάζει τον αριθμό των εσωτερικών μεταναστών της Ηπείρου σε 26.997 άτομα και των εξωτερικών μεταναστών σε 9.466 άτομα. Ενδεικτικό της αυξητικής τάσης των μεταναστευτικών κινήσεων των Ηπειρωτών στη δεκαετία του 1960 είναι ότι το 1961 ο αριθμός των μεταναστών παρουσιάζεται ίσος περίπου με τον αντίστοιχο της προηγούμενης εννεαετίας (1952-1960).

Η κύρια αιτία μετανάστευσης του αγροτικού πληθυσμού ήταν οι μικρές καλλιεργήσιμες εκτάσεις και η ανεπάρκεια του γεωργικού κλήρου⁶⁹ σε συνδυασμό με τη σταδιακή εισαγωγή των μηχανών· η τελευταία περιόριζε τους απασχολούμενους στη γεωργία αυξάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ανεργία. Η επιφυλακτικότητα που έδειχναν οι αγρότες προς τις εκσυγχρονισμένες καλλιεργητικές μεθόδους, συνάρτηση βεβαίως του αναφαλβητισμού και της προσκόλλησης σε παραδοσιακούς τρόπους παραγωγής, και η συνεχής πτώση διεθνώς της τιμής των αγροτικών προϊόντων, είχαν ως αποτέλεσμα την εισαγωγή φθηνών γεωργικών προϊόντων από το εξωτερικό και την υποτίμηση της παραγωγικής εργασίας του αγρότη. Η εποχική αποδημική παράδοση των ορεινών χωριών, που, εκτός από τη γεωργία και την κτηνοτροφία, είχαν ανέκαθεν συμπληρωματικές μορφές οικονομικής ζωής, όπως π.χ. τα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας και των Τζουμέρκων, όπου οι άντρες

⁶⁹Οι κυριότερες εστίες μετανάστευσης στην Ελλάδα συμπίπτουν με τις ζώνες που έχουν χαμηλή δημογραφική ανάπτυξη και χαρακτηρίζονται από τη μικρή ιδιωτική ιδιοκτησία. Ο Καραβίδας προσδιορίζει τις περιοχές αυτές: είναι η Πελοπόννησος, τα Ιόνια νησιά (Κεφαλονιά, Ιθάκη, Κύθηρα, Παξοί), οι Κυκλάδες, οι ορεινές περιοχές της Ανατολικής Θεσσαλίας, η Ήπειρος, τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου και η Δ. Μακεδονία (1931: 436 κ.εξ.). Αντίθετα λίγοι είναι οι μετανάστες από τις περιοχές των μεγάλων γαιοκτησιών, όπως από τη Θεσσαλική πεδιάδα, τη Στερεά Ελλάδα και τη βόρεια Εύβοια (Τσουκαλάς 1977: 112-123)

μετακινούνταν σε ομάδες (μπουλούκια μαστόρων, μαραγκών, αγιογράφων κ.λπ) τους θερινούς μήνες, μετατράπηκε σε οριστική μετανάστευση των ορεινών πληθυσμών (Λελοβίτης ό.π., Πατσούρος ό.π.: 432-435). Οι μεταναστευτικές κινήσεις των περιοχών αυτών ενισχύθηκαν από τις πιέσεις της εμπορευματικής και μετέπειτα κεφαλαιοκρατικής αγοράς (Τσουκαλάς 1977: 119-120).

Μεγάλο μέρος της εσωτερικής μετανάστευσης των Ηπειρωτών τη μεταπολεμική περίοδο κατευθύνθηκε προς την αθηναϊκή πρωτεύουσα. Αυτό φαίνεται και από την αυξητική τάση σύστασης ηπειρωτικών συλλόγων. Συγκεκριμένα, το χρονικό διάστημα 1951-1974 συστήθηκε το 30,4% των ηπειρωτικών συλλόγων και την περίοδο της μεταπολίτευσης το 32,6%. Παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των συλλόγων της Ηπείρου (63%) ιδρύθηκε τη μεταπολεμική περίοδο, ενώ μετά τη μεταπολίτευση το φαινόμενο ίδρυσης συλλόγων ενισχύεται από τους παλιννοστούντες Ηπειρώτες του εξωτερικού (πίνακας αρ. 1).

Οι περισσότεροι ηπειρωτικοί σύλλογοι (66,7%) δηλώνουν ότι δεν διέκοψαν τη λειτουργία τους. Το 2,4% των Η.Σ. σταμάτησε να λειτουργεί την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά, ενώ ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η ιταλογερμανική Κατοχή, όπως και η δικτατορία των συνταγματαρχών συντέλεσαν στην αναστολή της δράσης αρκετών συλλόγων (πίνακας αρ. 2). Παρατηρούμε επομένως ότι έως το 1974 οι παράγοντες που καθόρισαν την αναστολή της πολιτιστικής δράσης των ηπειρωτικών συλλόγων, ήταν οι δυσμενείς ιστορικές συνθήκες και τα μη δημοκρατικά καθεστώτα, ενώ μετά τη μεταπολίτευση ο βασικός λόγος είναι η αδράνεια και η έλλειψη συμμετοχής των μελών.

Πίνακας 1. Χρονικές περίοδοι ίδρυσης Ηπειρωτικών σωματείων της Αθήνας

ΧΡΟΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1920-23 (Μικρασιατικό)	4,3%
1924-35 (Αβασίλευτη δημοκρατία)	19,6%
1936-50 (δικτατορία Μεταξά, Κατοχή, Εμφύλιος)	13%
1951-74 (Μεταπολεμική περίοδος)	30,4%
1975-92 (Αποκατάσταση δημοκρατίας)	32,6%

Πίνακας 2

ΧΡΟΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΕΠΑΨΑΝ ΝΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ
1925-26, (δικτατορία του Μεταξά)	2,4 %
1940-44, (Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και Κατοχή)	9,5 %
1967-74, (Δικτατορία των συνταγματαρχών)	9,5 %
Στην Κατοχή και στη Χούντα	2,4 %
Λόγω αδράνειας των μελών	9,5 %
Δε σταμάτησαν ποτέ τη λειτουργία τους	66,7 %

Οι παρακάτω πίνακες αφορούν ηπειρωτικούς συλλόγους κατά νομό προέλευσης των μελών τους. Παραθέτουμε το έτος ίδρυσής τους και, για όσους έχουμε στοιχεία, την αναθεώρηση του αρχικού καταστατικού τους (με παύλα σημειώνουμε την πιστοποιημένη μη αναθεώρηση του καταστατικού του συλλόγου).

Πίνακας 3. Σύλλογοι νομού Άρτας στην Αθήνα

ΕΠΩΝΥΜΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ	ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ	ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ
Αδελφότητα Θεοδωριανιτών Άρτας	1930	
Σύλλογος Κυψελιωτών Άρτας "Ο Άγιος Κοσμάς"	1959	
Σύλλογος Βουργαρελιωτών Αττικής	1972	1977
Αδελφότητα Ροδαυγής Άρτας	1977	—
Αδελφότητα Ζυγιωτών Άρτας	1987	
Πολιτιστικός σύλλογος Δαφνωτής Άρτας	1988	

Πίνακας 4. Σύλλογοι νομού Θεσπρωτίας στην Αθήνα

ΕΠΩΝΥΜΙΑ	ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ	ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ
Αδελφότητα Κεφαλοχωρίου Θεσπρωτίας “Ο Πρόδρομος”	1925	
Αδελφότητα των απανταχού Πολυδροσιτών Θεσπρωτίας	1934	1935, 1978, 1990
Αδελφότητα Κουρεμαδιωτών Θεσπρωτίας Ηπείρου “Η Κοίμησις της Θεοτόκου”	1939	1963, 1971
Αδελφότης των εν Αθήναις και Πειραιεί Τσαμαντιωτών “Ο Άγιος Δημήτριος”	1946	1972
Αδελφότητα Βαβουριωτών Ηπείρου “Ο Άγιος Αθανάσιος”	1947	1968
Αδελφότητα αποδήμων Πέντε Εκκλησιών Θεσπρωτίας	1965	
Αδελφότητα Παλαιοχωριτών Θεσπρωτίας “Ο Άγιος Δημήτριος”	1971	
Αδελφότητα Κρυσταλλοπηγιτών (Σελλιανιτών) “Η Αγία Τριάδα”	1973	1982
Αδελφότητα Κρυονερίου (Λιμπόβου) Θεσπρωτίας “Ο Καλόγερος Σαμουήλ”		

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Πίνακας 5. Σύλλογοι νομού Ιωαννίνων στην Αθήνα

ΕΠΩΝΥΜΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ	ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ	ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ
Φιλεκπαιδευτικός Σύνδεσμος Κάτω Ραβενιωτών Ηπείρου	1900	1911, 1915, 1925, 1926, 1931, 1976, 1989
Αδελφότητα Στρατίνιστας Πωγωνίου Ιωαννίνων “Ο Άγιος Νικόλαος”	1921	1985
Αδελφότητα Ξηροβάλτου “Ο Άγιος Νικόλαος”	1925	1966
Αδελφότητα Λιθινιωτών Ηπείρου	1926	
Προοδευτικός και Αλληλοβοηθητικός Σύνδεσμος “Η Αγίας Τριάς”	1927	
Αδελφότητα Δημοκοριτών Πωγωνίου Ηπείρου	1928	1972, 1993
Αδελφότητα Βασιλοπουλιωτών Ηπείρου	1931	1982
Αδελφότητα Αγίας Βαρβάρας Κόνιτσης Ηπείρου	1933	1975
Αδελφότητα Ριαχώβου Ιωαννίνων «Άγιος Γεώργιος»	1947	1983
Αδελφότητα Καταρρακτιωτών Ιωαννίνων “Η Αγία Παρασκευή”	1953	1983
Σύλλογος Μηλιάς Μετσόβου	1955	1981
Αδελφότητα Καριτσαίων Ηπείρου	1957	1984
Αδελφότητα Μαζαρακιτών Ιωαννίνων “Άγιος Νικόλαος”	1957	–
Αδελφότητα Χρυσοράχων “Η Αγία Τριάδα”	1959	–
Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας “Το Κεράσοβο”	1959	1982
Αδελφότητα Μυροδαφνιωτών Ηπείρου “Ο Άγιος Παντελεήμων”	1965	
Σύλλογος Πλατανούσας Ιωαννίνων	1965	
Πατριωτικός Σύνδεσμος Χρυσοβίτσης Μετσόβου Ιωαννίνων	1965	
Αδελφότητα Λάλιζας Ιωαννίνων “Η Αγία Παρασκευή”	1966	1973
Αδελφότητα Πύργου Κόνιτσας	1967	1975
Αδελφότητα Μακρύνου Ζαγορίου	1970	
Αδελφότητα απανταχού Αγιοκοσμητών Πωγωνίου	1972	
Αδελφότητα Βαθυπεδιωτών Αθήνας “Το Βαθύπεδον”	1973	
Σύλλογος Αλεποχωριτών Ιωαννίνων “Ο Άγιος Γεώργιος”	1973	

Πίνακας 5. Σύλλογοι νομού Ιωαννίνων στην Αθήνα (συνέχεια)

ΕΠΩΝΥΜΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ	ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ	ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ
Σύλλογος Νέων Πωγωνίου	1975	
Σύνδεσμος Αδελφότητας Βερενίκης Ηπείρου “Η Κοίμησις της Θεοτόκου”	1975	
Αδελφότητα των εν Αθήναις Πεστιωτών	1976	
Σύλλογος Γανναδιωτών Κονίτσης “Οι Άγιοι Ταξιάρχαι”	1976	
Αδελφότητα Σταυρακίου Ιωαννίνων	1977	
Εξωραϊστικός Σύλλογος Πλαγιάς Κονίτσης “Η Ζέρμα”	1977	
Σύλλογος Μολιστινών Κόνιτσας “Η Μόλιστα”	1978	
Σύλλογος αποδήμων Γιαννιωτών “Οι Ζωσιμάδες”	1978	
Αδελφότητα Μοναστηριωτών	1978	
Σύλλογος των απανταχού αποδήμων Αρετιωτών Ηπείρου “Η Ζωοδόχος Πηγή”	1979	
Αδελφότης των απανταχού Μπισδουνιωτών Ιωαννίνων “Η Ελεούσα”	1979	
Αδελφότητα των Κρυφοβιτών της Αθήνας “Η Θεοτόκος”	1980	
Αδελφότητα Λογγάδων Ιωαννίνων “Η Κοίμησις της Θεοτόκου”	1980	
Σύλλογος Σκαμνελιτών Ζαγορίου Ιωαννίνων	1981	
Αδελφότητα Νεοχωριτών Ιωαννίνων “Ο Άγιος Γεώργιος”	1981	
Αδελφότητα Δωδωναίων της Αθήνας	1981	
Εκπολιτιστικός Σύλλογος Επισκοπικού Δωδώνης Ιωαννίνων	1981	
Αδελφότητα κοινότητος Κοπάνης Ιωαννίνων “Ο Προφήτης Ηλίας”	1981	
Αδελφότητα αποδήμων Πηγαδιωτών Δωδώνης “Η Αγία Παρασκευή”	1981	
Σύλλογος Εξοχιτών Κόνιτσας	1982	

Πίνακας 6. Σύλλογοι νομού Πρέβεζας στην Αθήνα

ΕΠΩΝΥΜΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ	ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ	ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ
Πολιτιστικός Σύλλογος "Άραχθος"	1935	1962
Σύλλογος αποδήμων Θεσπρωτικού "Τα Λέλοβα"	1970	
Σύλλογος Σκιαδατών Λάκκας Σουλίου	1971	
Πρεβέζης "Ο Άγιος Χριστόφορος"		
Αδελφότητα Ριζοβουνιωτών Πρεβέζης "Παναγία Καστρί"	1974	1977, 1988
Σύλλογος Νικολιτσιωτών Πρέβεζας "Η Αγία Κυριακή"	1975	
Σύλλογος Πρεβεζάνων σπουδαστών	1974	
Μορφωτικός-Εκπολιτιστικός-Εκδρομικός	1977	
Σύλλογος Λουριωτών "Ο Άγιος Βαρνάβας"		
Αδελφότητα Πρεβεζάνων Αθηνών	1979	
Σύλλογος των εν Αττική Αγιωτών	1979	-
Σύλλογος των απανταχού Κοτσανοπουλιωτών	1980	-
Πρεβέζης "Ο Βαλαωρίτης"		
Αδελφότης Αγίου Γεωργίου Φιλιππιάδος	1980	
Πρεβέζης "Ο Άγιος Γεώργιος"		
Αδελφότης Σκαφιδιωτών Λεκανοπεδίου Αττικής	1981	
Αδελφότητα Αγιοραϊτών Πρέβεζας	1983	

Στον προσδιορισμό των συλλόγων της Ηπείρου εναλλάσσονται κυρίως οι όροι «αδελφότητα» και «σύλλογος», ενώ ορισμένοι προτιμούν τον προσδιορισμό «σύνδεσμος» και «ένωση». Η τάση να χαρακτηρίζουν, σύμφωνα με την παράδοση, τα σωματεία τους αδελφότητες έχει μια χρονική συνέχεια και στην περίοδο της μεταπολίτευσης, παρά τη μετονομασία κάποιων αδελφοτήτων σε πολιτιστικούς συλλόγους. Οι κύριοι λόγοι, όπως υποστηρίζουν οι ίδιοι οι Ηπειρώτες απόδημοι που συμμετείχαν στην έρευνά μας, είναι ότι ο όρος αδελφότητα «δείχνει την αγάπη, την αδελφοσύνη και την αλληλεγγύη προς τον πατριώτη και συγχωριανό, που τόσο είχαν ανάγκη οι Ηπειρώτες στα πρώτα χρόνια της μετανάστευσης». Επίσης «υπενθυμίζει την κοινή καταγωγή και το

παρελθόν, καθώς και τις συγγενικές σχέσεις με τις οποίες συνδεόμασταν σχεδόν όλοι μεταξύ μας στα χωριά μας» και «παραπέμπει στην έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης των απόδημων για επαγγελματική στήριξη και κοινωνική προστασία στην άγνωστη αρχικά μεγαλούπολη της Αθήνας». Ο Β. Νιτσιάκος (1995: 111) παρατηρεί, αναφερόμενος στις αδελφότητες των Πυρσογιαννιτών –επισήμανση που ισχύει γενικά για τις πρώτες ηπειρωτικές αδελφότητες του Μεσοπολέμου στην Αθήνα– ότι «το ιδίωμα της συγγένειας χρησιμοποιείται με τονισμένη την ιδεολογική του διάσταση σ' ένα νέο πλαίσιο, όπου ο ηθικός δεσμός που συνεπάγεται η συγγενειακή σχέση είναι επιτακτική ανάγκη να ενώσει το σύνολο των «συμπατριωτών» για την αντιμετώπιση της νέας κατάστασης». Και τονίζει: «Φυσικά δεν πρόκειται για επιβίωση ή απλή μεταφορά νοοτροπίας, αλλά για δυναμική χρήση στοιχείων της πολιτισμικής υπόστασης της ομάδας με γνώμονα τις βασικές πραγματικές ανάγκες της στις νέες συνθήκες»⁷⁰.

Αλλά και «ο μιμητισμός των παλαιότερων θρησκευτικών αδελφοτήτων και κυρίως των ηπειρωτικών αδελφοτήτων που συστήθηκαν κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας στην Κωνσταντινούπολη, στην Αίγυπτο, στην Αμερική και αλλού, ο οποίος συνεχίστηκε και στη σύγχρονη εποχή» προβάλλεται ως λόγος της προτίμησης του προσδιορισμού «αδελφότητα». Πολλές φορές η επωνυμία της αδελφότητας συμπληρώνεται από το όνομα του αγίου-προστάτη της κοινότητας, στον οποίο είναι αφιερωμένη και η κεντρική εκκλησία του χωριού. Ο άγιος ή η αγία εξακολουθεί και είναι ο προστάτης των αποδήμων και της αδελφότητάς τους, η οποία ουσιαστικά είναι η προέκταση της κοινότητας έξω από το γεωγραφικό της χώρο (βλ. και Αυδίκος 1993: 90-92).

Αναλυτικότερα οι βασικοί σκοποί ίδρυσης των ηπειρωτικών συλλόγων, όπως παρουσιάζονται στα ιδρυτικά καταστατικά τους⁷¹ αλλά και στα ερωτηματολόγια της έρευνάς μας, είναι:

⁷⁰Οι W. Goode (1963) και M. Anderson (1971) έχουν αμφισβητήσει την παλαιότερη θεωρία που υποστήριζε την κατάλυση των παραδοσιακών δομών από την αστικοποίηση και έχουν δείξει ότι η προσκόλληση των μεταναστών σε παραδοσιακές συμπεριφορές και νοοτροπίες –όπως το φιλότιμο και οι έννοιες του λόγου και της τιμής των Ελλήνων μεταναστών στις ΗΠΑ., που τους βοήθησαν να αντεπεξέλθουν στις σκληρές συνθήκες της ελεύθερης ανταγωνιστικής αγοράς (βλ. Saloutos 1964)– φανερώνει τη νέα λειτουργικότητά τους στις συνθήκες των τόπων εγκατάστασής τους (πρβλ. Νιτσιάκος 1995: 111-112).

⁷¹Βλέπε χαρακτηριστικά τα καταστατικά των εξής συλλόγων: 1) Αδελφότητα Κουρεμαδιωτών Θεσπρωτίας Ηπείρου "Η Κοίμησις της Θεοτόκου" (1/12/1971, έτος ίδρυσης 1939), 2) Σύλλογος Νικολιτσιωτών Πρεβέζης "Η Αγία Κυριακή" (27/4/1975), 3) Αδελφότης Ριζοβουνιωτών Πρεβέζης "Παναγία Καστρί" (19/6/1977), 4) Σύλλογος των εν Αττική Αγιωτών νομού Πρεβέζης (10/6/1979), 5) Σύλλογος των απανταχού Κοτσανοπουλιωτών Πρεβέζης "Ο Βαλαωρίτης"

1. *κοινωνικοί*, αποβλέπουν δηλ. στη σύσφιγξη και ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των μελών του σωματείου και στην αλληλοβοήθειά τους (100%).
2. *πολιτιστικοί*, επιδιώκουν τη διάσωση και διατήρηση της τοπικής παράδοσης, την πνευματική και ηθική καλλιέργεια των μελών τους (100%).
3. *κοινοφελείς* (αποκαλούνται και εξωραϊστικοί), επιζητούν τη συντήρηση, τον εξωραϊσμό και την προστασία του περιβάλλοντος –φυσικού και οικιστικού – του τόπου καταγωγής (88,6%)
4. *τουριστικοί*, επιδιώκουν την τουριστική ανάπτυξη της ιδιαίτερης πατρίδας (61,4%)

Μολονότι σε αρκετά ιδρυτικά καταστατικά επισημαίνεται η αποχή ή και η απαγόρευση πολιτικών συζητήσεων μέσα στο σύλλογο, στην ερώτηση που κάναμε «αν υπάρχουν και κάποιοι, περισσότερο ή λιγότερο φανεροί, πολιτικοί σκοπού» το 11,4% των ηπειρωτικών συλλόγων απάντησε θετικά⁷². Το ποσοστό αυτό ίσως υποδηλώνει ότι η αρχική διάθεση αποφυγής επίκαιρων πολιτικών συζητήσεων αναιρείται πολλές φορές στην πράξη, όταν κατά τη διάρκεια συζήτησης θεμάτων που απασχολούν το χωριό τους, αναδεικνύονται και οι πολιτικές θέσεις των ομιλητών όταν καταλήγουν σε ανάλογες αντιπαραθέσεις.

Στους σκοπούς ίδρυσης είναι και η οικονομική ενίσχυση των αναξιοπαθούντων συγχωριανών (10%), ενώ οι τουριστικοί σκοποί⁷³ συνήθως στην πράξη εξαντλούνται στην κατασκευή ενός ξενώνα στο χωριό (πίνακας αρ.7).

(5/3/1980), 6) *Αδελφότης Αγίου Γεωργίου Φιλιπιάδος Πρεβέζης "Ο Άγιος Γεώργιος"* (28/5/1980), 7) *Αδελφότης Σκαφιδιωτών Λεκανοπεδίου Αττικής* (1/12/1981), 8) *Αδελφότης Βασιλοπουλιωτών Ηπείρου* (12/1/1982, έτος ίδρυσης 1931), 9) *Αδελφότητα Καριτσαίων Ηπείρου* (19/2/1984, έτος ίδρυσης 1957).

⁷²Ενδιαφέρον παράδειγμα αποτελεί η *Αδελφότητα Καστανιανιτών*. Τα μέλη της έχουν συμφωνήσει ότι, όποιος δημιουργεί κομματικά ζητήματα, θα πρέπει να αποχωρεί από την αδελφότητα. Η έλλειψη κομματικής επιρροής αποτελεί ζήτημα αρχής της αδελφότητας. Αντίθετα, επιδιώκουν να έχουν καλές σχέσεις με τους βουλευτές όλων των πολιτικών κομμάτων και με τους Ηπειρώτες υπουργούς, γι' αυτό το λόγο στέλνουν συγχαρητήρια τηλεγραφήματα «εις εκλεγέντας βουλευτάς απάντων των κομμάτων Νομού Ιωαννίνων» και «επί αναλήψει υπουργικών καθηκόντων Ηπειρωτών Υπουργών ήτοι: Γ. Μόλκος και Γ. Μελά» (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. αρ. 29: 15/2/1964).

⁷³Το θέμα της τουριστικής ανάπτυξης του χωριού αρχίζει να απασχολεί ήδη από το 1965 την *Αδελφότητα Καστανιανιτών*, γι' αυτό και πραγματοποιούν ενημερωτική συνάντηση με τον πρόεδρο του Ε.Ο.Τ. καθηγητή Στρατ. Καλογερόπουλο (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 35: 20/11/1965).

Πίνακας 7

ΣΚΟΠΟΙ ΙΔΡΥΣΗΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Κοινωνικοί	100%
Πολιτιστικοί	100%
Κοινοφελείς (εξωραϊστικοί)	88,6%
Τουριστικοί	61,4%
Πολιτικοί	11,4%
Φιλανθρωπικοί	10 %

Το πρώτο άρθρο των καταστατικών αναφέρεται στην επωνυμία και έδρα του συλλόγου, το δεύτερο άρθρο στους σκοπούς ίδρυσης και το τρίτο στα μέσα υλοποίησης των στόχων του συλλόγου ή στους πόρους, π.χ. η *Αδελφότητα Στρατίνιστας "Ο Άγιος Νικόλαος"* ιδρύθηκε το 1921 στον Πειραιά. Στο δεύτερο άρθρο του αναθεωρημένου καταστατικού της (19 Μαΐου 1985) αναγράφονται οι παρακάτω ιδρυτικοί σκοποί: «1. Η σύσφιγξη των σχέσεων μεταξύ των μελών της για την ηθική, κοινωνική και πολιτιστική ανύψωσή τους και ιδιαίτερα των νέων που εργάζονται ή σπουδάζουν στην Πρωτεύουσα. 2. Η προβολή και η προώθηση των προβλημάτων της Στρατίνιστας σε συνεργασία με την κοινότητα Στρατίνιστας. 3. Η διαφύλαξη και προβολή της πολιτιστικής παράδοσης και η συμβολή στην πνευματική ανάπτυξη της Στρατίνιστας. 4. Η εκτέλεση διαφόρων κοινωνικών έργων. 5. Η υλική βοήθεια στα μέλη της Αδελφότητας και σε κάθε καταγόμενο από τη Στρατίνιστα σε περίπτωση ανάγκης». Στο τρίτο άρθρο αναγράφεται ότι η αδελφότητα θα επιδιώξει τον παραπάνω σκοπό με τους εξής τρόπους: «α) οργανώνοντας κοινωνικές, παραδοσιακές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, β) πραγματοποιώντας παραστάσεις προς τις αρμόδιες αρχές, γ) εκδίδοντας έντυπα και δ) επιδιώκοντας συνεργασία με άλλα σωματεία και φορείς, δευτεροβάθμιους και τριτοβάθμιους, στα πλαίσια του παραπάνω σκοπού».

Παρατηρούμε ότι και στα ιδρυτικά καταστατικά, παρά την τυποποιημένη και επανάλαμβανόμενη μορφή τους⁷⁴, ο διαμεσολαβητικός ρόλος του τοπικού

⁷⁴Είναι συχνό το φαινόμενο της μίμησης και της αντιγραφής των σκοπών και των μέσων στα καταστατικά των συλλόγων, τα οποία συντάσσονται πολλές φορές από τους ίδιους δικηγόρους· οι τελευταίοι, συστημένοι, αναλαμβάνουν τη νομική κατοχύρωση του σωματείου. Βλ.

συλλόγου ανάμεσα στο χωριό και στην πόλη, στην κεντρική εξουσία και στην περιφέρεια, είναι εμφανής, εφόσον αναγράφεται στους σκοπούς ίδρυσης «η συνεργασία με την κοινότητα» και στα μέσα υλοποίησης των στόχων, η πραγματοποίηση «παραστάσεων προς τις αρμόδιες αρχές».

Οι Ηπειρώτες του Πειραιά είχαν συστήσει ήδη από το 1886 τη *Φιλανθρωπική Αδελφότητα Ηπειρωτών*, η οποία μετονομάστηκε σε *Ηπειρωτικόν Σύνδεσμον Πειραιώς*, ύστερα από αναθεώρηση του καταστατικού της το 1925 και το 1928. Κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας (18 Ιουλίου 1972) ο Σύνδεσμος αναθεώρησε πάλι το καταστατικό του, επισημαίνοντας την ανάγκη συσπείρωσης «των πενήντα περίπου χιλιάδων Ηπειρωτών που διαμένουν σήμερα εις τον Πειραιά και τους πέριξ αυτού Δήμους». Η νέα διοίκηση του Συνδέσμου τονίζει: «Τούτο θα επιτευχθή μόνον εάν όλοι, ή έστω οι πλείστοι των συμπατριωτών, αποτελέσουν ενεργά (και όχι διακοσμητικά) μέλη του Συνδέσμου». Η επαγγελματική ομάδα που πρωτοστάτησε στην ίδρυση του *Ηπειρωτικού Συνδέσμου Πειραιά*, αλλά και σε αρκετούς ηπειρωτικούς συλλόγους είναι εκείνη των αρτοποιών. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στο Διοικητικό Συμβούλιο του Συνδέσμου της χρονικής περιόδου 1971-1973 εξελέγη πρόεδρος ο Κοσμάς Αναγνωστόπουλος, πρόεδρος του *Σωματείου Αρτοποιών Νομού Πειραιώς*, ενώ ανάμεσα στους συμβούλους της Διοίκησης ήταν οι Πέτρος Παπαδόπουλος, αντιπρόεδρος του *Σωματείου Αρτοποιών Νομού Πειραιώς*, ο Νικόλαος Πελεκάνος, αρτεργάτης, πρόεδρος της *Ενώσεως Αρτοτεχνιτών Αρτοποιίας Πειραιώς* και ο Παναγιώτης Κρεμύδας, αρτοποιός, μέλος του Δ.Σ. του *Σωματείου Αρτοποιών Πειραιώς*. Οι Ηπειρώτες στον Πειραιά είχαν κυριαρχήσει στο επάγγελμα του αρτοποιού ως τοπική ομάδα ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου. Από τη στήλη «Αφίξεις» της εφημερίδας *Ηπειρωτική Ηχώ*, που εκδιδόταν την περίοδο του Μεσοπολέμου στα Γιάννενα, πληροφορούμαστε ότι οι Ηπειρώτες που είχαν εγκατασταθεί στον Πειραιά και ανακοίνωναν στην εφημερίδα ότι πήγαιναν στα χωριά τους για τις καλοκαιρινές διακοπές τους, ήταν στη συντριπτική πλειοψηφία τους αρτοποιοί (Αυδίκος 1993: 46).

Εικοσιέξι Σκιαδίτες της Λάκκας Σουλίου του νομού Πρέβεζας ίδρυσαν στη Γενική Συνέλευση της 15ης Νοεμβρίου 1970 το *Σύλλογον Σκιαδατών Λάκκας Σουλίου Πρεβέζης "Ο Άγιος Χριστόφορος"* με σκοπό την «πατριωτική ένωσι

χαρακτηριστικά τα καταστατικά της *Αδελφότητας Βαθυπεδιωτών Ιωαννίνων* (1 Απριλίου 1973) και της *Αδελφότητας Λαλίζης "Η Αγία Παρασκευή"* (2 Απριλίου 1973). Το δεύτερο άρθρο που αναγράφει τους σκοπούς των αδελφοτήτων είναι πανομοιότυπο.

υπό την στενήν τοπωνυμικήν σημασίαν της λέξεως, των εν Αθήναις, Πειραιεί και απανταχού διαμενόντων ανδρών και γυναικών, συμπεριλαμβανομένων και των εις το Εξωτερικόν διαμενόντων», και οι Παλαιοχωρίτες της Θεσπρωτίας ίδρυσαν στην Αθήνα, στις 11 Απριλίου 1971, την *Αδελφότητα Παλαιοχωριτών Θεσπρωτίας "Ο Άγιος Δημήτριος"*.

Ιδιαίτερη κατηγορία συνιστούν οι βορειοηπειρωτικοί σύλλογοι (πίνακας αρ. 8), οι οποίοι διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους ηπειρωτικούς ως προς τους σκοπούς ίδρυσης. Τα μέλη τους είναι Βορειοηπειρώτες που προέρχονται από περιοχές της νότιας Αλβανίας με έντονη την παρουσία της ελληνικής μειονότητας. Το βασικό πρόβλημα που απασχολεί τους συλλόγους των Βορειοηπειρωτών της Αθήνας είναι το αλυτρωτικό⁷⁵ και ως κύριο στόχο έχουν την απελευθέρωση της Βορείου Ηπείρου. Η Ένωσις Δροπολιτών "Ο Δρίνος" ιδρύθηκε στις 7 Νοεμβρίου 1965 από εικοσιεννέα Δροπολίτες της Αθήνας. Ο σκοπός τους ήταν «η παροχή πάσης προστασίας και υποστηρίξεως προς τους εν Αθήναις διαμένοντας Δροπολίτας, η διαφύλαξις των ηθών, εθίμων και παραδόσεων της Βορείου Ηπείρου, η διατήρησις αυτής ως τμήματος του Ελληνικού Έθνους και κυρίως η απελευθέρωσις αυτής». Ο Βορειοηπειρωτικός Σύλλογος "Σελασφόρος" των καταγομένων από τις περιοχές Κορυτσάς, Μοσχοπόλεως, Πρεμετής, Κολωνίας και Λεσκοβικίου ιδρύθηκε στις 23 Μαΐου 1948. Από το αναθεωρημένο καταστατικό (14 Μαΐου 1972) μαθαίνουμε ότι έχει όμοιους σκοπούς με εκείνους της *Ενώσεως Δροπολιτών*. Προσθέτει όμως στους σκοπούς του τον αγώνα για τη συστηματική καταπολέμηση κάθε εχθρικής προπαγάνδας στο εσωτερικό και στο εξωτερικό και επιδιώκει τη συνεργασία για την πραγματοποίηση των παραπάνω στόχων με την *Κεντρική Επιτροπή Βορειοηπειρωτικού Αγώνος (Κ.Ε.Β.Α.)*, καθώς και με κάθε βορειοηπειρωτικό σύλλογο. Η Ένωσις Επαρχίας Δελβίνου Βορείου Ηπείρου συστήθηκε στις 23 Σεπτεμβρίου 1945 από Βορειοηπειρώτες που προέρχονταν από την πόλη του Δελβίνου και τα περίχωρά της, την περιφέρεια Ριζών, την περιφέρεια Βούρκου και την περιφέρεια των Αγίων Σαράντα. Στο αναθεωρημένο καταστατικό (28 Ιουνίου 1972) αναφέρεται επιπρόσθετα ότι «μετά την απελευθέρωσιν της Βορείου Ηπείρου η Ένωσις θα καταβάλη συντόνους και αόκνους προσπάθειάς διά την από ηθικής και πνευματικής απόψεως προαγωγήν των κατοίκων της Επαρχίας Δελβίνου, δια την εξύψωσιν

⁷⁵Για το Βορειοηπειρωτικό ζήτημα, τη διπλωματική του εξέλιξη, τον αυτονομιακό αγώνα του 1914, αλλά και για την παιδεία στη Βόρειο Ηπειρο το 19ο και τον 20ο αι., βλ. ενδεικτικά Πατσέλης 1967α, Πρωτοψάλτης 1978, Παπαθεοδώρου 1985, Α. Παπαδόπουλος 1988.

του βιοτικού επιπέδου αυτών και την οικονομική ευημερίαν των». Στο τρίτο άρθρο επισημαίνεται ότι «η ένωση ουδένα πολιτικόν σκοπόν έχει», δήλωση που είναι ανακόλουθη προς το σκοπό ίδρυσης του σωματείου, που συνίσταται στην απελευθέρωση της Βορείου Ηπείρου. Οι βορειοηπειρωτικοί σύλλογοι αποτελούν ξεχωριστή κατηγορία, στην οποία αξίζει να ερευνηθεί η συνάρτηση της τοπικής με την εθνική ταυτότητα, η ενσωμάτωση των Βορειοηπειρωτών στην ελληνική κοινωνία, αλλά και οι σχέσεις των συλλόγων με την πολιτική.

Πίνακας 8. Σύλλογοι της Βορείου Ηπείρου στην Αθήνα

ΕΠΩΝΥΜΙΑ	ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ	ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ
Σύλλογος Βορειοηπειρωτών	1920	1973
Ένωση Δροπολιτών Β. Ηπείρου "Ο Δρίνος"	1935	1946
Ένωση επαρχίας Δελβίνου Β. Ηπείρου	1945	1972
Βορειοηπειρωτικός σύλλογος "Σελασφόρος" των περιοχών Κορυτσάς, Μοσχοπόλεως, Πρεμετής, Κολωνίας, Λεσκοβικίου	1948	1950, 1956, 1972

Με την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών και την αποκατάσταση της δημοκρατίας, ιδρύθηκαν σχεδόν αμέσως στην Αθήνα σύλλογοι σπουδαστών και νέων που κατάγονταν από επαρχίες και νομούς της Ηπείρου. Την 1η Δεκεμβρίου 1974 συστήθηκε ο Σύλλογος Πρεβεζάνων Σπουδαστών και τέσσερις μέρες αργότερα (5 Δεκεμβρίου 1974) ο Σύλλογος Θεσπρωτών Σπουδαστών. Στην εισαγωγή της ιδρυτικής πράξης του Συλλόγου Πρεβεζάνων Σπουδαστών αναφέρεται ότι ο σύλλογος δημιουργήθηκε «από την ανάγκη για συλλογική έκφραση του προβληματισμού και της δράσης των Σπουδαστών, που κατάγονται από τον νομό Πρεβέζης και που σκοπός τους εδώ είναι η μελέτη και προώθηση των προβλημάτων τους σε άμεση σχέση με τα γενικότερα σπουδαστικά, πολιτικά, κοινωνικά και πνευματικά προβλήματα του τόπου μας και ολόκληρης της Χώρας μας». Οι σπουδαστές της Πρέβεζας τονίζουν ότι το σωματείο τους «θα εργάζεται για την συνειδητοποίηση των προβλημάτων αυτών και για ένα μεγαλύτερο Ιδεολογικοπνευματικό ανέβασμα στα ίδια του τα μέλη και

σε ολόκληρο το λαό του Νομού μας σε συνδυασμό με την πρόοδο του Ελληνικού λαού».

Οι ιδρυτικοί σκοποί, που είναι όμοιοι και στους δύο τοπικούς σπουδαστικούς συλλόγους, ξεφεύγουν από τα στενά όρια της τοπικής κοινωνίας ή ακόμα και των ζητημάτων της παιδείας που άμεσα τους απασχολούν. Καταλήγουν να είναι ένα πολιτικό και κοινωνικό κείμενο που αντανακλά το ιδεολογικοπολιτικό κλίμα της εποχής και τις απαιτήσεις της σπουδάζουσας νεολαίας –ένα χρόνο μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου– για την κατοχύρωση των δημοκρατικών θεσμών, της εθνικής ανεξαρτησίας και της κοινωνικής απελευθέρωσης, όπως ρητά αναφερόταν. Τους παραθέτουμε: «Σκοπός του Συλλόγου είναι η οργάνωση της πλατιάς συμμετοχής των μελών του για την επίτευξη των κυριότερων στόχων που είναι: α) Η ανάπτυξη των θεσμών, η αλληλεγγύη και η σύσφιγξη των σχέσεων μεταξύ των Σπουδαστών που κατάγονται από το νομό Πρέβεζας (για το Σύλλογο Θεσπρωτών Σπουδαστών ενν. της Θεσπρωτίας). β) Η παροχή κάθε δυνατής υποστήριξης στα μέλη του. γ) Η προβολή των απόψεων των Πρεβεζάνων (Θεσπρωτών) Σπουδαστών πάνω στα προβλήματα του για τη διαφώτιση της Κοινής Γνώμης. δ) Η συμβολή στην πνευματική, πολιτιστική και κοινωνική ανάπτυξη των μελών του και του τόπου μας. ε) Η συνεργασία με Σπουδαστικούς Συλλόγους, επιστημονικούς, πνευματικούς οργανισμούς ή οργανώσεις και γενικά με κάθε φορέα ελληνικό ή αλλοδαπό ή διεθνή που επιδιώκει ίδιους ή παρόμοιους σκοπούς. Η δημιουργία κοινών επιτροπών μελέτης και έρευνας όλων των τοπικών προβλημάτων σε όφελος του λαού της Πρεβέζης. στ) Η καλλιέργεια και η πράσιση των Ιδανικών της Ελευθερίας, της Δημοκρατίας, της Εθνικής Ανεξαρτησίας,⁷⁶ της Λαϊκής κυριαρχίας, της δημιουργικής συνεισφοράς στην κοινωνική πρόοδο, στην κοινωνική απελευθέρωση, στην υπόθεση της ειρήνης και της φιλίας ανάμεσα στους Λαούς και τις Νεολαίες όλου του κόσμου. ζ) Η υποστήριξη των αγώνων των εργαζομένων για την προώθηση των άμεσων συμφερόντων τους. η) Η κατοχύρωση ανεμπόδιστου επιστημονικού διαλόγου, ελεύθερης ανταλλαγής επιστημονικών πληροφοριών, ελεύθερης διακίνησης κοινωνικών, πολιτικών και φιλοσοφικών ιδεών. θ) Συμμετοχή στην προώθηση και λύση των σπουδαστικών επιδιώξεων. Τέτοια είναι ο εκδημοκρατισμός και εκσυγχρονισμός του τρόπου παροχής των σπουδών και του περιεχομένου τους και η παροχή ίσων ευκαιριών εκπαίδευσης σ' όλα τα κοινωνικά στρώματα. Η δημιουργία της απαραίτητης

⁷⁶Η υπογράμμιση είναι του κειμένου.

υλικοτεχνικής υποδομής, για τη βελτίωση των σπουδών των Σπουδαστών. Η ουσιαστική κατοχύρωση της Πανεπιστημιακής Αυτοδιοίκησης και της αποφασιστικής συμμετοχής των φοιτητών στη διοίκηση των Α.Ε.Ι. Η κατοχύρωση των συνδικαλιστικών ελευθεριών στα Ανώτερα και Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και η κατοχύρωση του Πανεπιστημιακού Ασύλου».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την απεικόνιση του μεταπολιτευτικού κλίματος και της διάθεσης των σπουδαστών να διαρρήξουν κάθε σχέση με τα άτομα που είχαν στηρίξει το αυταρχικό καθεστώς, παρουσιάζει το τέταρτο άρθρο των καταστατικών, που αναφέρεται στα μέλη του συλλόγων. Οι σπουδαστικοί σύλλογοι αυτοί δεν δέχονταν μέλη «α) που έχουν αστυνομική ιδιότητα ή υπηρετούν στα σώματα Ασφαλείας, β) που είναι μόνιμοι στρατιωτικοί, γ) που διορίστηκαν μέλη Δ.Σ. τοπικών ή κλαδικών Φοιτητικών συλλόγων, κατά το χρονικό διάστημα από 21-4-1967 έως 23-7-1974, εκτός από όσους εξαιρεθούν σύμφωνα με απόφαση της Γ.Σ., δ) που προωθούν, διαδίδουν ή διέδιδαν φασιστικές ή νεοφασιστικές ιδέες, ε) που βαρύνονται με οποιαδήποτε αντιφοιτητική δράση, στ) που ανήκουν σε άλλο τοπικό Σύλλογο»⁷⁷.

Στις 28 Σεπτεμβρίου 1975 σαράντα νέοι που κατάγονταν από την περιοχή του Πωγωνίου του νομού Ιωαννίνων σύστησαν το Σύλλογο Νέων Πωγωνίου, ο οποίος κινήθηκε στο πνεύμα των υπόλοιπων ηπειρωτικών συλλόγων με τους γνωστούς κοινωνικούς και πολιτιστικούς σκοπούς, με την προσθήκη και «της μελέτης των προβλημάτων, τα οποία απασχολούν τον τόπο μας ως και της εξευρέσεως λύσεων προς ανάσχεσιν της αστυφυλίας, της μεταναστεύσεως και της εγκαταλείψεως της Κτηνοτροφίας, Γεωργίας και του γεωλογικού και δασικού πλούτου και όλων των συναφών» (καταστατικό 28/9/1975).

Άλλοι ηπειρωτικοί σύλλογοι, με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα που διαφοροποιούνται από τον κυρίαρχο τύπο του τοπικού συλλόγου, είναι ο Μορφωτικός-Εκπολιτιστικός-Εκδρομικός Σύλλογος Λουριωτών "Ο Άγιος Βαρνάβας", ο οποίος ιδρύθηκε στις 3 Οκτωβρίου 1976 από αποδήμους της κοινότητας Λούρου της Πρέβεζας, με σκοπό την «καλλιέργεια της σωματικής υγείας και φυσιολατρίας των μελών διά της οργανώσεως εκδρομών στο βουνό και στη θάλασσα» (καταστατικό 3/10/1976). Επίσης ο Πανελλήνιος Σύνδεσμος αποφοίτων Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς συστήθηκε στις 30 Μαρτίου 1977 από

⁷⁷ Η πηγή είναι τα ιδρυτικά καταστατικά του Συλλόγου Πρεβεζάνων Σπουδαστών (1/12/1974) και του Συλλόγου Θεσπρωτών Σπουδαστών (5/12/1974).

απόφοιτους του Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς Ιωαννίνων⁷⁸, προκειμένου «να παρέχει κάθε μορφής υποστήριξη στα μέλη του και τους σπουδάζοντες Βελλαΐτες και να βοηθεί τους αποφοιτούντες στην αποκατάστασή τους» (καταστατικό 30/3/1977) και η Εταιρεία Θεάτρου Ηπείρου, με στόχο «τη διατήρηση και προβολή των ηθών και εθίμων της Ηπείρου και γενικά του λαϊκού πολιτισμού της, την ανάπτυξη του καλλιτεχνικού δυναμικού της Ηπείρου και την ενθάρρυνση της θεατρικής λογοτεχνίας και τέχνης ...» (καταστατικό 30/5/1978).

Εκτός από τους τοπικούς συλλόγους των αποδήμων των χωριών της Ηπείρου, που αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία, δημιουργήθηκαν και σύλλογοι των αποδήμων των πόλεων, όπως ο Σύλλογος των Αποδήμων Γιαννιωτών “Οι Ζωσιμάδες” (16 Μαΐου 1979) και η Αδελφότητα Πρεβεζάνων Αθηνών (8 Απριλίου 1979), με σκοπούς παρόμοιους με τους συλλόγους των χωριών. Οι τοπικοί σύλλογοι των πόλεων αξίζει να διευρευνηθούν συγκριτικά με τους συλλόγους των χωριών, για την ανίχνευση των διαβαθμίσεων της τοπικής ταυτότητας. Η βίωση της πολιτισμικής διαφοράς είναι εντονότερη στο χωρικό από τον επαρχιώτη αστό της μεγαλούπολης.

Την περίοδο της μεταπολίτευσης οι Ηπειρώτες που είχαν εγκατασταθεί σε περιφερειακούς δήμους της Αθήνας –και κυρίως των δυτικών και νότιων προαστίων– άρχισαν να συνεργάζονται με τις τοπικές δημοτικές αρχές, ιδρύοντας συλλόγους (βλ. πίνακα 9), των οποίων τα μέλη κατάγονταν από όλη την Ήπειρο, αλλά έμεναν σ’ ένα συγκεκριμένο δήμο της Αττικής, όπως στα Άνω Λιόσια (Ένωση Ηπειρωτών Άνω Λιοσίων), στο Μενίδι (Ένωση Ηπειρωτών Μενιδίου), στις Αχαρνές (Ένωση Ηπειρωτών Αχαρνών), στον Μπραχάμι (Σύλλογος Ηπειρωτών δήμου Αγίου Δημητρίου “Το Κούγκι”), στην Αργυρούπολη (Αδελφότητα Ηπειρωτών Αργυρούπολης), στην Ηλιούπολη (Σύλλογος Ηπειρωτών Ηλιούπολης Αττικής) κ.α. Πρόσφατα (1997) ιδρύθηκε ο Σύνδεσμος Ηπειρωτών Νοτίων Προαστίων Αττικής “Ο Ρόβας” από Ηπειρώτες

⁷⁸Το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς Ιωαννίνων ιδρύθηκε στην ομώνυμη μονή το 1911 από τον τότε μητροπολίτη Βελλάς και Κονίτσης, μετέπειτα μητροπολίτη Ιωαννίνων και αρχιεπίσκοπο Αθηνών Σπυρίδωνα Βλάχο. Προετοίμαζε ιερείς και δασκάλους και κατόπιν τους αξιοποιούσε στην Κεντρική και Βόρεια Ήπειρο. Ο Σπυρίδων Βλάχος επέλεγε παιδιά φτωχών οικογενειών, τα οποία αφού γίνονταν δεκτά δωρεάν σε οικοτροφεία των κωμοπόλεων της επαρχίας του και φοιτούσαν για τέσσερα χρόνια στα ελληνικά σχολεία, τα εισήγε στο Ιεροδιδασκαλείο. Εκεί σπούδαζαν δωρεάν ως οικότροφοι για τέσσερα χρόνια ακόμη, αποκτώντας γενικές παιδαγωγικές και γεωπονικές γνώσεις. Σήμερα το ιεροδιδασκαλείο Βελλάς λειτουργεί ως Εκκλησιαστική Παιδαγωγική Ακαδημία και ως τριτάξιο Λύκειο (Βακαλόπουλος 1992: 726-727).

που κατοικούν σε δήμους των νοτίων προαστίων της Αττικής, όπως τη Γλυφάδα, τη Βουλιαγμένη κ.ά.

Πίνακας 9. Ηπειρωτικοί σύλλογοι δήμων της Αθήνας

ΕΠΩΝΥΜΙΑ	ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ
Ένωση Ηπειρωτών Βύρωνα	1933
Αδελφότητα Ηπειρωτών Αργυρούπολης	μετά το 1974
Σύλλογος Ηπειρωτών Ηλιουπόλεως Αττικής	1976
Ένωση Ηπειρωτών Αχαρνών	1980
Σύλλογος Ηπειρωτών δήμου Αγίου Δημητρίου "Το Κούγκι"	1981
Σύνδεσμος Ηπειρωτών Νοτίων Προαστίων Αττικής "Ο Ρόβας"	1997

Στους σκοπούς ίδρυσης αναφέρονται: η ανάπτυξη πνεύματος συνεργασίας και αλληλεγγύης μεταξύ των μελών, η πολιτιστική, κοινωνική και μορφωτική εξύψωση και ψυχαγωγία των μελών, η δημιουργία σχέσεων συνεργασίας μ' άλλους ηπειρωτικούς συλλόγους⁷⁹, η συνεργασία με τις τοπικές Δημοτικές αρχές, η παροχή βοήθειας στους άπορους και ασθενείς Ηπειρώτες του Δήμου (Αχαρνών) και «η ηθική και υλική συμπαράστασις των μελών προς την Ήπειρον, και τους αδελφούς Ηπειρώτας εις στιγμάς θεομηνιών» (καταστατικό της Ένώσεως Ηπειρωτών Αχαρνών, 30 Μαρτίου 1980).

Εκτός λοιπόν από την κάθετη κατηγοριοποίηση των ηπειρωτικών συλλόγων που συνδέει τους διασκορπισμένους σ' όλο τον αθηναϊκό αστικό χώρο Ηπειρώτες με το συγκεκριμένο τόπο καταγωγής, σημειώνεται και μια οριζόντια κατηγοριοποίηση: απόδημοι από διάφορα μέρη της Ηπείρου συσπειρώνονται γύρω από κάποιο δήμο της Αθήνας. Το φαινόμενο αυτό ακμάζει την περίοδο της μεταπολίτευσης και δηλώνει μια οργανικότερη ένταξη των αποδήμων στις λειτουργίες της πόλης και ένα πιο προχωρημένο στάδιο αστικοποίησης.

⁷⁹Βλ. το καταστατικό του Συλλόγου Ηπειρωτών Αγίου Δημητρίου (Μπραχαμίου) Αττικής "Το Κούγκι", 20 Απριλίου 1981.

Οι ενώσεις συλλόγων από κάποια γεωγραφική ή διοικητική περιοχή της Ηπείρου δημιούργησαν τις ομοσπονδίες (πίνακας αρ. 10), τα δευτεροβάθμια σωματεία. Οι ομοσπονδίες, εκτός από την ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς που, όπως έχουμε επισημάνει, αποτελούν τους βασικούς σκοπούς όλων των ηπειρωτικών συλλόγων, ενδιαφέρονται και για την ευρύτερη ανάπτυξη της περιοχής τους, συμπεριλαμβανομένου και του τουρισμού. Στο αναθεωρημένο καταστατικό της Ομοσπονδίας Αδελφοτήτων Τζουμερκιωτών αναφέρονται στους σκοπούς ίδρυσής της «η ανάπτυξις του οδικού δικτύου ολοκλήρου της περιοχής Τζουμέρκων και προς άπασας τας κατευθύνσεις, επί τω σκοπώ όπως αξιοποιηθή τουριστικώς άπασα η περιοχή και επιτευχθή η άνοδος του βιοτικού, πνευματικού και πολιτιστικού επιπέδου των κατοίκων» και η ενθάρρυνση «ιδρύσεως σωματείου (Αδελφοτήτων ή Συλλόγων) των εν Αθήναις, Πειραιεί και Προαστίοις διαβιούντων Τζουμερκιωτών των Κοινοτήτων άπασης της περιοχής Τζουμέρκων, αίτινες στερούνται τοιούτων» (άρθρο 4, παρ.δ και ε., 25/6/1986). Η Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Χωρίων Μουργκάνας⁸⁰ αποτελείται από 21 σωματεία⁸¹. αποσκοπεί στη «συλλογική και υπεύθυνα μελέτη, σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς, για όλα τα τοπικά προβλήματα ... και στη μέριμνα για την αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της περιοχής και τη δημιουργία των προϋποθέσεων για την πολύπλευρη ανάπτυξη της περιοχής, συσπειρώνοντας σ' αυτή την κατεύθυνση τους τοπικούς φορείς, τις αδελφότητες και το λαϊκό στοιχείο» (καταστατικό 26/9/1982, άρθρο 2, παρ. 4 και 5). Ο διαμεσολαβητικός ρόλος των ομοσπονδιών επεκτείνεται ανάμεσα στις τοπικές κοινωνίες της Ηπείρου, στους αποδημικούς συλλόγους και στις «πολιτικές και κοινοτικές αρχές» (ό.π. άρθρο 3, παρ. 4). Τα μέλη των ομοσπονδιών δεν πρέπει να είναι επαγγελματικά σωματεία και δεν πρέπει να έχουν έδρα στην Ήπειρο.

⁸⁰Οι αδελφότητες που ίδρυσαν την Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Χωρίων Μουργκάνας ήταν: 1) Αδελφότης Καλλιθέας Φιλιατών Ηπείρου "Ο Άγιος Γεώργιος", 2) Αδελφότης των απανταχού Λειωτών "Η Αγία Τριάς", 3) Αδελφότης Βαβουριωτών Ηπείρου "Ο Άγιος Αθανάσιος", 4) Αδελφότης Γλούστης Ηπείρου "Ο Πρόδρομος", 5) Αδελφότης Περάματος (Λεκοφάς) Γαρδικίου Φιλιατών Θεσπρωτίας "Η Γέννησις της Θεοτόκου", 6) Αδελφότης Νεοχωριτών Θεσπρωτίας "Ο Άγιος Νικόλαος", 7) Αδελφότης Λίστης "Ο Άγιος Προκόπιος", 8) Αδελφότης Χαραυγιωτών Ηπείρου "Η Κοίμησις της Θεοτόκου" (καταστατικό 26/9/1982).

⁸¹Οι πληροφορίες για τον αριθμό των συλλόγων που απαρτίζουν τις ομοσπονδίες προέρχονται από συνεντεύξεις με άτομα των Διοικητικών Συμβουλίων των ομοσπονδιών και από την Πανεπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας. Το ζήτημα αν οι σύλλογοι αυτοί είναι ενεργοί ή όχι και ποιες είναι οι σχέσεις τους με τις ομοσπονδίες, απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση.

Η *Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Τζουμερκιωτών* αποτελείται από 28 συλλόγους. Από το 1974 έως το 1985 δεν είχε δράση, ενώ από το 1986 και ύστερα οι σύλλογοί της συσπειρώθηκαν, ώστε σήμερα να αποτελεί μια από τις μαζικότερες ομοσπονδίες της Ηπείρου. Καθοριστική ήταν η συμβολή της ομοσπονδίας στη δημιουργία Κέντρου Υγείας στα Δυτικά Τζουμέρκα (Πράμαντα), στην περάτωση του εθνικού δρόμου Άρτας-Τρικήλων, στην τηλεφωνοδότηση της περιοχής Τζουμέρκων και στη δρομολόγηση λεωφορείων Αθήνας-Τζουμέρκων σε εβδομαδιαία βάση. Η ομοσπονδία εκδίδει από το 1990 τη διμηνιαία εφημερίδα *Τα Τζουμέρκα*. Η *Ομοσπονδία Άνω Καλαμά* αποτελείται από 20 συλλόγους. Ιδρύθηκε το 1988 και πραγματοποιεί σε τακτά χρονικά διαστήματα (κάθε τέσσερα χρόνια) αναπτυξιακά συνέδρια σε κάποιο χωριό της περιοχής και πολιτιστικές εκδηλώσεις, τα *Θυάμια*, κάθε καλοκαίρι σ' ένα χωριό της ομοσπονδίας εκ περιτροπής. Εκδίδει τη μηνιαία εφημερίδα *Παλμός Άνω Καλαμά*. Άλλες ηπειρωτικές ομοσπονδίες είναι η *Ομοσπονδία Ηπειρωτών Λάκκας Σουλίου* (32 σύλλογοι), η *Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας* (23 σύλλογοι), η *Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Νότιας Άρτας* (9 σύλλογοι) και η *Ομοσπονδία Ραδοβυζινών Ν. Άρτας* (13 σύλλογοι).

Πίνακας 10. Ομοσπονδίες Ηπειρωτικών συλλόγων στην Αθήνα

ΕΠΩΝΥΜΙΑ	ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ	ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ
Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Τζουμερκιωτών Ηπείρου	1947	1962, 1970/74
Ομοσπονδία Ηπειρωτών Λάκκας Σουλίου	1979	
Ομοσπονδία Αδελφοτήτων επαρχίας Κόνιτσας	1981	—
Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Χωρίων Μουργκάνας	1982	1986
Ομοσπονδία Άνω Καλαμά	1988	
Ομοσπονδία Ραδοβυζινών Ν. Άρτας		
Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Νότιας Άρτας		

Το 1937, αδελφότητες και σύλλογοι της Ηπείρου ίδρυσαν στην Αθήνα την *Πανηπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας*, το τριτοβάθμιο πλέον σωματείο της ηπειρωτικής αποδημίας, το οποίο περιλαμβάνει και τις ομοσπονδίες. Το αρχικό καταστατικό της τροποποιήθηκε έξι φορές (αποφάσεις του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών 5696/46, 14.500/58, 1243/70, 399/78, 853/83 και 473/1989). Στη Γενική Συνέλευση της 27/11/1988 παρέστησαν 135 μέλη (σωματεία και ομοσπονδίες), τα οποία αντιπροσωπεύθηκαν από 220 άτομα, σε σύνολο 194 ταμειακά εντάξει μελών (απόφαση 473/1989 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, σ.2), τα οποία ψήφισαν με πλειοψηφία άνω των 3/4 τις τροποποιήσεις και το νέο καταστατικό της Π.Σ.Ε. Από την απόφαση αυτή έχουμε μια επίσημη πληροφόρηση για τον αριθμό των ταμειακώς τακτοποιημένων συλλόγων και ομοσπονδιών⁸² της Π.Σ.Ε. (194) στα τέλη του 1988. Στην *Πανηπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας* συμμετέχουν νόμιμα αναγνωρισμένα σωματεία αποδήμων Ηπειρωτών, τα οποία εδρεύουν σ' όλη την Ελλάδα και το εξωτερικό, εκτός από την Ήπειρο. Οι σκοποί και τα μέσα υλοποίησής τους αναγράφονται στο δεύτερο άρθρο του καταστατικού που ψηφίστηκε στις 27/11/1988. Τους παραθετούμε:

«Σκοποί της Συνομοσπονδίας είναι:

α) Η ενιαία εμφάνιση και η κοινή εκπροσώπηση όλων των Σωματείων (Αδελφοτήτων, Ομοσπονδιών κ.λπ) των απόδημων Ηπειρωτών (με εξαίρεση τα επαγγελματικά Σωματεία), και ο συντονισμός και υποβοήθηση της δράσης των.

β) Η επαφή, η γνωριμία, ή σύμπνοια, η ενότητα και συνεργασία των μελών των σωματείων και όλων των απόδημων Ηπειρωτών για τη διατήρηση και την καλλιέργεια της αλληλεγγύης μεταξύ των, των πατροπαράδοτων ευγενών Ηπειρωτικών παραδόσεων, ηθών και εθίμων και της αγάπης για τη γενέτειρα.

γ) Η συμβολή στην ανάπτυξη της Ηπείρου και η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

δ) Η εξύψωση της Ηπειρώτισσας στον ιστορικό και κοινωνικό ρόλο της⁸³.

ε) Η συνεχής και έντονος προσπάθεια για την απελευθέρωσιν της Βορείου Ηπείρου και την ενσωμάτωσίν της εις την μητέρα Ελλάδα⁸⁴.

⁸²Μέλη της Συνομοσπονδίας εγγράφονται όσες ομοσπονδίες ανταποκρίνονται σε ολόκληρες γεωγραφικές ή διοικητικές ενότητες και με την προϋπόθεση ότι κάθε ομοσπονδία θα έχει μέλη της επτά τουλάχιστον αδελφότητες (καταστατικό της Π.Σ.Ε., ψηφισμένο από τη Γ.Σ. της 29/11/1988, άρθρο 4, παρ.β.)

⁸³Για πρώτη φορά αναφέρεται σε καταστατικό ηπειρωτικού σωματείου ο ιστορικός και κοινωνικός ρόλος της γυναίκας της Ηπείρου.

στ) Η μελέτη και η συμβολή στην επίλυση των προβλημάτων των απόδημων Ηπειρωτών, η εκτέλεση Φιλανθρωπικών έργων και η υλική και ηθική βοήθεια Ηπειρωτών που έχουν ανάγκη από αυτήν.

ζ) Η μελέτη και η συμβολή στην επίλυση των γενικότερων Ηπειρωτικών προβλημάτων (Γεωργία, Βιομηχανία, Βιοτεχνία, Οικοτεχνία, Τουρισμός, Υγεία, Μετανάστευση, Εκπαίδευση, Ιστοριογραφία, Λαογραφία, Λαϊκή Τέχνη, Λαϊκή Μουσική, Φυσικό Περιβάλλον κ.λπ) και γενικά κάθε προβλήματος σχετιζομένου με τους όρους εργασίας και διαβίωσης των Ηπειρωτών, που κατοικούν στη γενέτειρα, καθώς και η διεκδίκηση και ικανοποίηση των δικαιωμάτων και των δικαίων αιτημάτων τους⁸⁵.

η) Η ενθάρρυνση και η υποβοήθηση των γραμμάτων και των τεχνών και ιδιαίτερα του ζήλου της Ηπειρωτικής νεολαίας προς τα γράμματα, τις τέχνες και τις επιστήμες, για την πρόοδο της Ηπείρου και της Ελλάδας.

Τους παραπάνω σκοπούς η Συνομοσπονδία επιδιώκει με κάθε νόμιμο μέσο και ιδιαίτερα με τα εξής:

α) Με την υποβοήθηση ίδρυσης αδελφοτήτων και ομοσπονδιών με όμοιους σκοπούς (όπου δεν υπάρχουν) και με τη βοήθεια και καθοδήγηση της δράσης τους από τη Συνομοσπονδία.

β) Με τη συνεχή επαφή και συνεργασία της Συνομοσπονδίας με όλα τα Ηπειρωτικά Σωματεία, μέλη ή μη, και τη συνεχή επικοινωνία και συνεργασία με τις Αρχές, Οργανώσεις και Οργανισμούς της Ηπείρου και όλης της χώρας.

⁸⁴Ειδικά η παράγραφος αυτή, που αποτελεί πάγιο αίτημα των βορειοηπειρωτικών συλλόγων, είχε προταθεί το 1983 να τροποποιηθεί ως εξής: «Η επίδειξη ενδιαφέροντος για διασφάλιση των διεθνώς καθιερωμένων δικαιωμάτων της Ελληνικής (Βορειοηπειρωτικής) μειονότητας της Αλβανίας». Η απόφαση 853/1983 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών δεν ενέκρινε την τροποποίηση, η τελική έγκριση της οποίας εκκρεμεί στον Άρειο Πάγο.

⁸⁵Οι αναπτυξιακοί στόχοι άρχισαν να διαφαίνονται από το 3^ο Παγκόσμιο Πανηπειρωτικό Συνέδριο (Γιάννενα 27/8/1982), στο οποίο ο τότε πρόεδρος της Π.Σ.Ε Λεωνίδας Διαμάντης είχε επισημάνει ότι «στα 45 χρόνια της ζωής της, η Πανηπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας ενώ είχε πλουσιώτατη δράση κυρίως στον πολιτιστικό και κοινωνικό τομέα, έχει διοργανώσει μόνο 2 Συνέδρια. Το πρώτο, το έτος 1967 και το δεύτερο το έτος 1971. Αλλά και τα δύο, δεν ήταν καθαρώς αναπτυξιακά, γι' αυτό ενώ ήταν πάρα πολύ χρήσιμα, δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Συνεπώς, αν και το σημερινό μας συνέδριο είναι το 3^ο στη σειρά, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί το 1^ο, λόγω της μεγάλης ευρύτητάς του σε θέματα και σε συμμετοχές» (Πρακτικά 3^{ου} Παγκόσμιου Πανηπειρωτικού Συνεδρίου, 27/8/1982: 28). Στα δύο επόμενα πανηπειρωτικά συνέδρια που ακολούθησαν, η ανάπτυξη της Ηπείρου αποτέλεσε το θέμα των περισσότερων εισηγήσεων, οι οποίες στηρίζονταν σε επιστημονικά δεδομένα (βλ. Πρακτικά 4^{ου} Παγκόσμιου Πανηπειρωτικού Συνεδρίου, Άρτα 19-21 Αυγούστου 1988 και 5^{ου} Παγκόσμιου Πανηπειρωτικού Συνεδρίου, Πρέβεζα 19-22 Αυγούστου 1993).

γ) Με παραστάσεις και διαβήματα προς τις Κρατικές Αρχές και με γόνιμες συλλογικές ενέργειες και αγώνες.

δ) Με τη δημιουργία λεσχών, βιβλιοθηκών και τη διενέργεια συγκεντρώσεων, διαλέξεων, γιορτών και εκδρομών προς την Ήπειρο.

ε) Με την καθιέρωση υποτροφιών για τους αριστεύοντες άπορους μαθητές και σπουδαστές και με την απονομή σε ιδιαίτερα διακρινόμενους Ηπειρώτες και Σωματεία βραβείων και άλλων τιμητικών διακρίσεων.

ς) Με την επικοινωνία και συνεργασία με όλες τις Ηπειρωτικές οργανώσεις του εξωτερικού.

η) Με τη δημιουργία Ηπειρωτικής Εστίας, η οποία θα διευθύνεται από τη Συνομοσπονδία ή από όργανο, διοριζόμενο από αυτή και η οποία θα αποτελέσει το πνευματικό και εκπολιτιστικό γενικά κέντρο των απόδημων Ηπειρωτών με την ίδρυση και λειτουργία βιβλιοθήκης, ιστορικού και λαογραφικού Μουσείου, αίθουσα συνελεύσεων, διαλέξεων, ψυχαγωγίας και άλλων εκδηλώσεων και στέγασης σωματείων-μελών της Συνομοσπονδίας⁸⁶.

θ) Με τη συγκρότηση επιτροπών, ή ομάδων εργασίας από επιστήμονες και άλλους ειδικούς που επιθυμούν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους για την επίλυση των προβλημάτων της Ηπείρου και των απόδημων Ηπειρωτών.

ι) Με την έκδοση δημοσιογραφικού οργάνου και άλλων εντύπων της Συνομοσπονδίας⁸⁷ » (καταστατικό 27/11/1988).

⁸⁶Το Πνευματικό Κέντρο των απόδημων Ηπειρωτών βρίσκεται στον 7^ο όροφο του κτιρίου της οδού Κλεισθένους 15, το οποίο διαθέτει αίθουσες συγκεντρώσεων και διαλέξεων. Είναι ιδιοκτησία της Πανηπειρωτικής Συνομοσπονδίας και σ' αυτό στεγάζονται και συνεδριάζουν αδελφότητες και σύλλογοι της Ηπείρου, που δεν έχουν δικά τους γραφεία. Διαθέτει βιβλιοθήκη και στην κεντρική αίθουσά του συνεδριάζουν οι σύλλογοι και η Π.Σ.Ε, ενώ διοργανώνονται επίσης πολλές κοινωνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις.

⁸⁷ Η μηνιαία έκδοση της Π.Σ.Ε. από το 1977 είναι η εφημερίδα Πανηπειρωτική, η οποία το Δεκέμβριο του 1997 αριθμούσε 185 φύλλα.

148

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

**ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ**

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κεφάλαιο πρώτο

Παραδοσιακές μορφές

1.1 Το γεωγραφικό πλαίσιο των οικισμών της επαρχίας Κόνιτσας

Η επαρχία Κόνιτσας είναι μια από τις τέσσερις επαρχίες του νομού Ιωαννίνων⁸⁸, με έκταση 951.200 στρ. (19,06% του νομού, Εταιρεία «ΗΠΕΙΡΟΣ» 1993: 11). Βρίσκεται στο βόρειο άκρο της Ηπείρου και συνορεύει με την αλβανική και τη μακεδονική μεθόριο.

Το γεωγραφικό ανάγλυφο της περιοχής της Κόνιτσας αποτελείται από συμπαγείς ορεινούς όγκους με εξαιρετικά μεγάλο υψόμετρο για τη γεωγραφία της Ελλάδας. Βόρεια εκτείνεται ο Γράμμος (υψόμετρο 2.520 μ.), στα ανατολικά ο Σμόλικας (υψόμετρο 2.637 μ.) και στα νότια η Τύμφη (υψόμετρο 2.480 μ.), ενώ στα δυτικά αναπτύσσεται το λεκανοπέδιο της Κόνιτσας (Αράπογλου 1996).

Οι υδάτινοι πόροι της περιοχής είναι σημαντικοί και απ' αυτούς αρδεύονται οι πεδινές εκτάσεις. Ο μεγαλύτερος ποταμός είναι ο Αώος. Έρχεται από την περιοχή Βωβούσας και στα σύνορα μεταξύ Κόνιτσας και Κλειδωνιάς ενώνεται με το Βοϊδομάτη, ο οποίος ξεκινώντας από τη χαράδρα του Βίκου στα Ζαγόρια, ενώνεται στην περιοχή του Μολυβδοσκεπάστου με τον Σαραντάπορο και συνεχίζει τη ροή του μέσα στην Αλβανία.

Οι πεδινές εκτάσεις αντιπροσωπεύουν το 5% περίπου της συνολικής έκτασης, ποσοστό που θεωρείται σημαντικό με δεδομένη την κυριαρχία των ορεινών όγκων. Ο κάμπος της Κόνιτσας, έκτασης 15.000 στρ. περίπου (9.500 στρ. αρδεύονται), περιλαμβάνει το δήμο της Κόνιτσας και τους οικισμούς Ηλιόρραχη, Μάζι και Αετόπετρα. Οι κάμποι της Κλειδωνιάς (2.800 στρ., από τα οποία αρδεύονται 2.000) και της Καλλιθέας (1.700 στρ., αρδεύονται τα

⁸⁸Οι υπόλοιπες τρεις επαρχίες είναι αυτές της Δωδώνης, του Μετσόβου και του Πωγωνίου.

1.634) βρίσκονται μεταξύ των ποταμών Αώου και Βοϊδομάτη. Ακολουθούν μικρότερης έκτασης κάμποι, όπως του Αηδονοχωρίου, του Μολυβδοσκεπάστου, της Μελισσόπετρας-Καλόβρυσης, της Αγίας Βαρβάρας και της Εξοχής (Εταιρεία «ΗΠΕΙΡΟΣ» 1993: 12-13).

Το κλίμα της περιοχής είναι ηπειρωτικό, ορεινό και υγρό και χαρακτηρίζεται από το μακρύ, κρύο και βροχερό χειμώνα (τέλη Οκτωβρίου-αρχές Μαΐου), το σύντομο και ζεστό, αλλά με αρκετές τοπικές βροχές, καλοκαίρι (Ιούλιος-Αύγουστος) και τις πολύ μικρής διάρκειας εποχές της άνοιξης και του φθινοπώρου (Αράπογλου 1996).

Υποστηρίζεται ότι μετά την Ελληνική επανάσταση πολλοί μικροί οικισμοί κατά μήκος του Σαραντάπορου εγκαταλείφθηκαν, εξαιτίας της ανασφάλειας που προξενούσε στους κατοίκους της περιοχής η έξαρση των ληστειών και των καταστροφών από ένοπλες ομάδες Αλβανών. Ο πληθυσμός των μικρότερων οικισμών συσπειρώθηκε στα μεγαλύτερα κεφαλοχώρια της περιοχής (Πυρσόγιαννη, Βούρμπιανη, Καστάνιανη κ.λπ), όπου υπήρχε μεγαλύτερη ασφάλεια (Αλεξιάκης 1996: 168-169). Από οικιστική άποψη, οι ορεινοί οικισμοί της επαρχίας Κόνιτσας είναι χωριά ιδιαίτερα πυκνοκτισμένα. Οι μαχαλάδες τους, αν και χωρίζονται σε γειτονιές όπου είναι εγκατεστημένες οι συγγενικές ομάδες (πατριές, γενιές), δε διακρίνονται μεταξύ τους, συνθέτοντας έτσι ένα συνεχή οικιστικό χώρο (ό.π.: 180-181).

Οι περισσότεροι οικισμοί της Κόνιτσας αναπτύσσονται στις πλαγιές της λεκάνης απορροής του ποταμού Σαραντάπορου και των γύρω απ' αυτόν ρεμάτων. Ένας μικρός αριθμός οικισμών βρίσκεται στις βόρειες πλαγιές της λεκάνης απορροής του Αώου καθώς και στην περιοχή που απλώνεται δυτικά, γύρω από το λεκανοπέδιο (πόλγη) της πόλης της Κόνιτσας (Αράπογλου 1996). Από τις σαράντα κοινότητες της επαρχίας Κόνιτσας τριανταοχτώ χαρακτηρίζονται ορεινές και δύο πεδινές και βρίσκονται σε μια ορεινή ζώνη μεταξύ 700 και 1.400 μέτρων (Δημητράκος 1975: 206-208).

1.2 Η επαρχία Κόνιτσας την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης (1430-1913). Ιστορικό πλαίσιο

Στα τέλη του 14ου αι., ένα μεγάλο τμήμα της Κόνιτσας⁸⁹ φαίνεται να αποτελεί τιμάριο της οικογένειας Μπέρκου⁹⁰, μίας από τις αριστοκρατικές

⁸⁹ Η Κόνιτσα πήρε το όνομά της από το Παζαρόπουλο (Κόνιτσα στα σλάβικα σημαίνει Αλογοπάζαρο), την ετήσια εμποροπανήγυρη, της οποίας το βασικό εμπόρευμα ήταν τα άλογα που

οικογένειες που είχε δημιουργήσει η πολιτική του Σέρβου Δεσπότη της Ηπείρου, Θωμά Πρελιούμποβιτς (1367-1384). Ο Πρελιούμποβιτς προωθούσε τις επιγαμίες δικών του αξιωματούχων με χήρες παλαιών Ηπειρωτών αρχόντων, οι οποίες τους έδιναν ως προίκα τις περιουσίες τους. Ήταν επίσης ο πρώτος Δεσπότης της Ηπείρου, ο οποίος χρησιμοποίησε Οθωμανούς μισθοφόρους εγκατεστημένους στη Μακεδονία, στον αγώνα του εναντίον των Αλβανών εισβολέων. Στον αρχηγό των Οθωμανών μισθοφόρων Χατζή (Γαζή)-Εβρενόζ προσκύνησε ο Ισαήμ⁹¹, αργότερα ισόβιος Τοπάρχης της Πωγωνιανής, με τη βοήθεια του οποίου η Κόνιτσα περιήλθε στους Τούρκους το 1430⁹².

Η γεωγραφική θέση του οικισμού αλλά και της ευρύτερης επαρχίας της Κόνιτσας, μεταξύ Ηπείρου, Αλβανίας και Δυτικής Μακεδονίας, καθώς και η εγκατάσταση σ' αυτήν διοικητικών τουρκικών μονάδων (τοποθέτηση Καϊμακάμη και Κατή) συντέλεσαν στην εξέλιξή της σε σημαντικό κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου (Μακρής-Παπαγεωργίου 1990: 215-234) και στη διαμόρφωση ήρεμου κλίματος για τους χριστιανούς και μωαμεθανούς κατοίκους της.

Ωστόσο από το β' μισό του 18ου και στις αρχές του 19ου αι., η θέση των υπόδουλων άρχισε να επιδεινώνεται, εξαιτίας των ληστρικών επιδρομών από συμμορίες συγκροτημένες από αλβανικά φύλα, αλλά και της ανικανότητας των πασάδων να εξασφαλίσουν κλίμα ασφάλειας στον πληθυσμό. Η ταχεία εξισλάμιση του αλβανικού πληθυσμού αύξησε τη δύναμη των τοπικών μπέηδων που καταδυνάστευαν τους χριστιανούς, ιδιαίτερα του βορεινού τμήματος της Κόνιτσας (Λισκάτσι⁹³, Τούρνοβο, Χιονάδες, Πληκάτι, Σούρλας 1937, 1941). Οι Αλβανοί μπέηδες και αγάδες της Κολώνιας ή Ερσέκας είχαν μοιράσει μεταξύ τους την περιοχή σε ζώνες «προστασίας», τα «αγαλίκια» ή «σουμπασλήκια»⁹⁴. Στα 1830 ο Μεχμέτ Ρεσήτ πασάς διεκήρυττε σ' όλα τα

έρχονταν από την Αλβανία και ανταλλάσσονταν με τα γεωργοποιμενικά προϊόντα των ορεινών πληθυσμών. Για το Παζαρόπουλο, αλλά και το οχυρωμένο μεσαιωνικό Παζάρι, βλ. Λυμπερόπουλος 1971.

⁹⁰Για την οικογένεια των Μπέρκων, βλ. Λυμπερόπουλος 1993: 207-213.

⁹¹Ο Ισαήμ εξισλαμίστηκε (1380) για να σώσει τα προνόμια. Την πράξη του ακολούθησαν οι Γιαννιώτες (1430) και ύστερα οι Ζαγορίσιοι (1431), βλ. Πατσέλης 1966γ και 1967β.

⁹²Ιστορικές προσεγγίσεις του οικισμού της Κόνιτσας, αλλά και της ευρύτερης επαρχίας επιχειρούν οι: Σαλαμάγκας 1954, Ευθυμίου 1957, Δημητριάδης 1980, Δούσμπης 1991α, 1991β, 1991γ, Λυμπερόπουλος 1994.

⁹³Για τις παλαιές και νέες ονομασίες των χωριών της επαρχίας Κόνιτσας, βλ. Παράρτημα.

⁹⁴Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η προφορική παράδοση, η οποία μερικές φορές καταγράφεται από τους τοπικούς λόγιους, όσον αφορά την αντίσταση των ντόπιων απέναντι στον

χωριά της επαρχίας Κόνιτσας ότι «τα ειρημένα αγαθήκια και σουμπασλήκια από το κάθε χωρίον να είναι εμποδισμένα και άκυρα ή τις προεστός δώση με το κεφάλι του ...εξ αποφάσεως» (Σούρλας 1929).

Η αρχική παραχώρηση προνομίων, η ασθενής παρουσία των τουρκικών αρχών που ενδιαφέρονταν για τις κοινότητες κυρίως ως φορολογικών μονάδων⁹⁵, οι σουλτανικοί ορισμοί, αλλά και η έλλειψη ασφαλών συνθηκών διαβίωσης συσπείρωσαν τους κατοίκους γύρω από το θεσμό της αυτοδιοίκησης⁹⁶. Το οθωμανικό διοικητικό και φορολογικό σύστημα επιδίωκε τη σύσταση κοινοτήτων με κοινωνική και πολιτική συνοχή, θεμελιωμένο στη συλλογική οργάνωση (Κοντογιώργης 1982). Για την επαρχία Κόνιτσας από τα ελάχιστα μέχρι τώρα διασωσμένα στοιχεία από το προσωπικό αρχείο του επί σειρά ετών Γενικού Προεστού Γιάννη Σούρλα, υποθέτουμε ότι οι κοινότητες του βιλαετιού ήταν αυτοδιοικούμενες. Οι δημογέροντες των κοινοτήτων συγκεντρώνονταν στις αρχές κάθε χρόνου στα Γιάννενα και εξέλεγαν το Γενικό Προεστό του βιλαετιού (Σούρλας 1929, Ράπτης 1996). Ο Γενικός Προεστός διαχειριζόταν όλες τις υποθέσεις του βιλαετιού, εκπροσώπευε τους χριστιανούς

αλβανικό επεκτατισμό, βλ. ενδεικτικά την παραστατική περιγραφή της αντίστασης των Λουσιωτών (Λυκοραχιτών) στους Αρβανίτες από την Κολώνια το Σεπτέμβρη του 1779 (Σδούκος 1988: 18-25). Χαρακτηριστικό της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας αποτελεί το γεγονός ότι τιμάμε τους αγώνες και την αντίστασή μας στον ξένο κατακτητή. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά τις εθνικές γιορτές της 25^{ης} Μαρτίου (έναρξη εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα κατά των Τούρκων) και της 28^{ης} Οκτωβρίου (αντίσταση εναντίον των Ιταλών εισβολέων) και τον πρόσφατο εορτασμό της Εθνικής αντίστασης εναντίον των Γερμανών κατακτητών.

⁹⁵ Για τις κοινότητες της Τουρκοκρατίας, βλ. ενδεικτικά Μερακλής 1984: 85-89.

⁹⁶ Τα κοινοτικά και ιδιωτικά αρχεία της επαρχίας Κόνιτσας υπέστησαν καταστροφές κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Αν. Ευθυμίου (1979, 1980, 1981, 1982) δημοσίευσε στο περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία* έγγραφα που αφορούν πρόσωπα –και ορισμένες ενέργειές τους– που υπηρέτησαν στους διοικητικούς μηχανισμούς της Κόνιτσας την περίοδο της ύστερης Τουρκοκρατίας (Μουσελίμηδες και Καϊμακάμηδες, δηλ. υποδιοικητές της επαρχίας Κόνιτσας, δήμαρχοι της Κόνιτσας, στρατιωτικοί και αστυνομικοί, δικαστικοί υπάλληλοι και δικηγόροι, ταχυδρομικοί, τηλεγραφικοί και οικονομικοί υπάλληλοι, αλλά και ελεύθεροι επαγγελματίες, όπως γιατροί και φαρμακοποιοί. Πολύ σημαντική πηγή για τη μελέτη της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας στην επαρχία Κόνιτσας την περίοδο της Τουρκοκρατίας αποτελεί και η δημοσίευση –από τον Ευθυμίου– παλαιών εγγράφων, ιστορικών επιγραφών και ενθυμήσεων, κυρίως από την Κόνιτσα, τη Βούρμπιανη και την Πυρσόγιαννη. Το υλικό αφορά επιγραφές μονών (ευχολόγια), επιγραφές από παλαιά εξώφυλλα του Δημαρχείου Κόνιτσας και της Βούρμπιανης, εμπορικές επιστολές, πωλητήρια, διαθήκες, δημοπρασίες, αποδείξεις πληρωμών, προικοσύμφωνα, ομολογίες χρεών, διανεμητήρια κοινής περιουσίας, καταθέσεις μαρτύρων. Τα έγγραφα χρονολογούνται από το 1716 έως το 1877 (Ευθυμίου 1970, 1973, 1975, 1978, 1989, 1990).

και ήταν ο διαμεσολαβητής τους στις τουρκικές αρχές, οι οποίες, σε αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες του, προσέφεραν προστασία σ' αυτόν και στην οικογένειά του⁹⁷.

Το υψηλότερο σημείο στο οποίο έφτασε η συσπείρωση των κοινοτήτων της επαρχίας Κόνιτσας για την αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων τους ήταν η ίδρυση της αδελφότητας με τον τίτλο «*Ιερά Συμφωνία*» ή «*Προεστώτες των πέντε κύκλων*». Το ιστορικό συμφωνητικό γράμμα της 9ης Ιουνίου 1834 και τα άρθρα του Καταστατικού Χάρτη της Ένωσης υπέγραψαν οι πέντε εκλεγμένοι δημογέροντες των μεγαλυτέρων χωριών μαζί με τον προεστό του Βαρουσιού Κονίτσης⁹⁸. Οι «*Προεστώτες των πέντε κύκλων*» είχαν διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στους κατοίκους του βιλαετιού και στην Τουρκική διοίκηση, την οποία επιδίωκαν να έχουν με το μέρος τους, προκειμένου να απαλλάσσονται από τους Αλβανούς μπέηδες. Δύο απ' αυτούς ασκούσαν τη διοίκηση για έξι μήνες μόνο, και στη συνέχεια εναλλάσσονταν. Το σημαντικό ήταν ότι επιδίωξαν να ενώσουν τα χωριά του βιλαετιού αποφασίζοντας, όπως αναφέρεται στο ιστορικό συμφωνητικό γράμμα της αδελφότητας, «*να υποτάξωμεν τα πάθη και μίση και να ρίψωμεν εις λήθην όλα τα παρελθόντα και να πορευθώμεθα εις το εξής με αδελφικήν σύμπνοιαν και συσφιγμένην αρμονίαν*» (Σούρλας 1929: 208-211, πρβλ. Ράπτης 1996: 340-342).

Η επαρχία της Κόνιτσας απελευθερώθηκε από τους Τούρκους με τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων το 1913.

⁹⁷Η περίπτωση της μεγάλης κτηνοτροφικής οικογένειας των Σουρλαίων, οι οποίοι εκμεταλλευόμενοι την εύνοια των τούρκικων και αλβανικών τοπικών αρχών, απέκτησαν οικονομική (τραπεζικές δραστηριότητες στην Πόλη) και πολιτική δύναμη, έχει προσλάβει μυθικές διαστάσεις στη μνήμη των Πυρσογιαννιτών. Βλ. τις αυτοβιογραφικές και άλλες αφηγήσεις Πυρσογιαννιτών, καθώς και τη σχετική μελέτη για τη διαχείριση της κοινωνικής μνήμης στην Πυρσόγιαννη του Β. Νιτσιάκου (1995: 79-132).

⁹⁸Οι δημογέροντες που υπέγραψαν το ιστορικό συμφωνητικό γράμμα της Αδελφότητας –την αποκαλούσαν και Ένωσις, Αδελφική Ένωσις, Ιερά Φιλία, προεστία και συντροφιά– ήταν οι Ίωάννης Σούρλας, Αδάμος Νάσιου, Νικόλαος Γραμματικός, Ζήσης Κ. Δούμαρης και Γεώργιος Χ. Πρωτόπαπας.

1.3 Παραγωγικές δραστηριότητες και κινητικότητα του πληθυσμού (18ος αι.-1940 περίπου). Γεωργία και κτηνοτροφία αυτοκαταναλωτικού χαρακτήρα και τεχνικές ομάδες.

Η οθωμανική κατάκτηση και οι δυσμενείς κλιματολογικές συνθήκες⁹⁹ συνέβαλαν στη χειροτέρευση των συνθηκών ζωής στις αγροτικές περιοχές. Αποτέλεσμα ήταν οι αυτόχθονες πληθυσμοί να μετακινηθούν σταδιακά από τις πεδινές περιοχές στις ορεινές, καθώς στις πεδιάδες εγκαταστάθηκαν οι Οθωμανοί κατακτητές (Βακαλόπουλος Απ. 1961: 95, Μοσκόφ 1978: 53-60). Οι κτηνοτρόφοι ευνοήθηκαν από τη λιγότερο εντατικοποιημένη καλλιέργεια στις πεδιάδες και κέρδισαν προνόμια εξαιτίας της ανάγκης των Οθωμανών για τα κτηνοτροφικά προϊόντα. Έτσι, έως το τέλος του 18ου αι., σημειώνεται ανάπτυξη της κτηνοτροφίας (Ρόκου 1983: 49-53, Νιτσιάκος 1985: 18). Η εγκατάσταση πληθυσμών από τις πεδινές περιοχές στις ορεινές πιθανότατα συνεχίστηκε έως το τέλος του 18ου αιώνα, εποχή της οριστικής δημογραφικής και κοινωνικής ανάκαμψης τόσο στον ελληνικό όσο και στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο, η οποία εκδηλώνεται με την ανασυγκρότηση του ορεινού χώρου και με τον εποικισμό της πεδιάδας το 19ο αιώνα (Παναγιωτόπουλος 1988).

⁹⁹ Από το τέλος του 16ου ως το τέλος του 18ου αι. –κυρίως όμως το 17ο αι.– επισημαίνονται μετατοπίσεις των πληθυσμών που ζούσαν στα ορεινά, εξαιτίας του ψύχους που έπληξε τη μεσογειακή Ευρώπη. Αυτή «η μικρή περίοδος πάγου» συνέβαλε στον τερματισμό του νομαδισμού, φαινομένου που σχετιζόταν με την άσκηση μιας αρχαϊκής κτηνοτροφίας στα ψηλότερα ορεινά επίπεδα, και στη διαμόρφωση των πληθυσμικών κέντρων, δηλαδή των χωριών στα χαμηλότερα επίπεδα των βουνών. Επί τρεις αιώνες (μεταξύ 1500 και 1800) οι πληθυσμοί της ορεινής Πίνδου –ένα μεγάλο ποσοστό τους ανήκε στην εθνοπολιτισμική ομάδα των Βλάχων– κυριαρχούσαν με τη δραστηριότητα της αρχαϊκής και από το 17ο αιώνα της μεγάλης κτηνοτροφίας στους πληθυσμούς της πεδιάδας, διεκδικώντας τους βοσκοτόπους σε βάρος των γεωργών. Το οθωμανικό κράτος ενόησε την ανάπτυξη του κτηνοτροφικού χωριού, το οποίο εξασφάλιζε τη διατροφή τόσο των ορεινών πληθυσμών, όσο και των πληθυσμών των οθωμανικών πόλεων. Οι τελευταίοι αναπτύχθηκαν από την οικονομική πολιτική του κράτους που παραιτήθηκε από τις αρχικές φορολογικές απαιτήσεις. Σημαντικές συμβολές στην ανάλυση της κοινωνίας του κτηνοτροφικού χωριού την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης μέσα από το παράδειγμα των Βλάχων του Μετσόβου, καθώς και των συνεπειών της ενσωμάτωσης της βλάχικης κοινότητας της Αετομηλίτσας της επαρχίας Κόνιτσας στην εθνική οικονομία και κοινωνία, αποτελούν οι διδακτορικές διατριβές της Β. Ρόκου (1983) και του Β. Νιτσιάκου (1985).

Κατά τα πρώτα χρόνια της Οθωμανικής κατάκτησης οι κάτοικοι των διάσπαρτων ορεινών οικισμών της λεκάνης του Σαραντάπορου ασχολούνταν με τη γεωργία και τη μικρή κτηνοτροφία της αυτοκατανάλωσης και της αυτοσυντήρησης¹⁰⁰. Ο Πέτρος Φρόντζος αναφέρει για την Πυρσόγιαννη: «Κάθε ένας είχε ιδιόκτητο χωράφι, υπήρχε όμως και σε κάθε συνοικισμό και αρκετός κοινόχρηστος χώρος για τη βόσκηση των αιγοπροβάτων και την προμήθεια καυσόξυλων, χόρτων και άλλων ειδών που μπορεί να παράγει ένα δάσος. Ελεύθερο δε ήταν στους χώρους αυτούς και το κυνήγι. Στην κορυφή των συνοικισμών το βουνό ήταν ελεύθερο για τη βόσκηση των ζώων και την προμήθεια ξυλείας για τις οικοδομές. Υπήρχαν όμως και οικογένειες στους συνοικισμούς γύρω από τις εκκλησίες Αγίου Αθανασίου και Αγίου Νικολάου που ασχολούνταν και με τις τέχνες, κυρίως με την κατασκευή γεωργικών εργαλείων από σίδηρο και οικιακών σκευών από χαλκό και οι συνοικισμοί αυτοί έφεραν το όνομα «Χαλκιάδες» (1980: 18). Οι μικροί οικισμοί της περιοχής απαρτίστηκαν από συγγενειακές ομάδες, δηλ. διευρυμένες γεωργοκτηνοτροφικές οικογένειες, η κάθε με το δικό της προστάτη άγιο και την αφιερωμένη σ' αυτόν εκκλησία. Το 17ο αιώνα, με πρωτοβουλία των κατακτητών συγκεντρώθηκαν στο σημερινό χωριό, γιατί αυτό διευκόλυνε τη συγκέντρωση των φόρων (Φρόντζος ό.π.: 19, Νιτσιάκος 1995: 83-85). Στο Κάντσικο (σημερινή Δροσοπηγή) η κτηνοτροφική απασχόληση ήταν κυρίαρχη μέχρι το 17ο αιώνα, οπότε και έβοσκαν συνολικά στην έκταση των βοσκοτόπων περίπου 30-40 χιλιάδες γιδοπρόβατα, βόδια και μουλάρια (Ζιώγας κ.ά. 1993: 76). Γεωργοκτηνοτρόφοι ήταν και οι Λυκαοναίτες: «Όργαναν τα χωράφια μέχρι την Πέτρα Μούκα και τα έσπερναν με σιτάρι, βρίζα, κριθάρι, καλαμπόκι. Στους κήπους τους έβαζαν φασόλια, πράσα, κρεμμύδια, ντομάτες ... Η σοδειά της χρονιάς εξαρτιότανε από τις καιρικές συνθήκες. Όλες οι γεωργικές δουλειές –και μέχρι το 1970 περίπου– γίνονταν με πρωτόγονα μέσα. Όσοι είχαν γιδοπρόβατα τα πήγαιναν το χειμώνα στα χειμαδιά και την άνοιξη τάφερναν στο χωριό» (Σδούκος 1988: 91).

Κατά το 18ο αιώνα το φαινόμενο της δημογραφικής ανάπτυξης των ορεινών πληθυσμών εντάθηκε εξαιτίας της συνεχιζόμενης εγκατάστασης επήλυδων. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τους οικολογικούς περιορισμούς που θέτει η περιοχή όσον αφορά τη διάθεση των φυσικών πόρων, προκάλεσε σοβαρό πρόβλημα στην συντήρηση των πληθυσμών των ορεινών οικισμών της επαρχίας Κόνιτσας. Την εποχή αυτή, επιταχύνεται η διαδικασία της στροφής

¹⁰⁰ Για τους όρους αυτούς, βλ. Ρόκου 1996.

πολλών κοινοτήτων της περιοχής προς την τεχνική ειδίκευση, προκειμένου να συμπληρώσουν τους αναγκαίους πόρους για την επιβίωση του πληθυσμού τους.

Πολλοί από τους ορεινούς οικισμούς εξελίσσονται αυτή την εποχή στα γνωστά Μαστοροχώρια της επαρχίας Κόνιτσας, από τα οποία τα ονομαστότερα ήταν η Πυρσόγιαννη¹⁰¹ η Βούρμπιανη, η Στράτσιανη, το Κεράσοβο, η Καστάνιανη¹⁰², το Κάντσικο¹⁰³, η Ζέρμα¹⁰⁴, το Λεσκάτσι, οι Χιονάδες, το Τούρνοβο, η Μόλιστα, η Σταρίτσιανη¹⁰⁵, ο Νικάνωρ, το Πεκλάρι, το Γκριζμπάν, η Ζέλιστα, η Βράνιστα, η Πλάβαλη, ο Ίσβορος, το Μπιλθούκι (Δημητριάδης 1974: 130).

Οι μαστόροι ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες, «τα εσνάφια των κουδαραίων». Σχημάτιζαν ομάδες από διάφορους τεχνίτες, τα «μπουλούκια», και ταξίδευαν στην Ήπειρο, στη Θεσσαλία, στη Μακεδονία και στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο, αλλά και στην Αμερική, την Αλεξάνδρεια, το Ασσουάν, την Τεχεράνη, την Αιθιοπία, το Χαρτούμ και αλλού. Κάθε ομάδα αποτελούνταν από 10-20 άτομα, τα οποία συνδέονταν συνήθως με συγγενικούς δεσμούς. Το πρόσταγμα είχε ο πρωτομάστορας ή αρχιμάστορας ή μαγίστορας ή

¹⁰¹ Το δημογραφικό πρόβλημα, που δημιουργείται στην Πυρσόγιαννη από τη συνεχιζόμενη εγκατάσταση επήλυδων από τον πεδινό χώρο, αλλά και από τη φυσική αύξηση του πληθυσμού το 18ο αι., ωθεί την πλειονότητα του ανδρικού πληθυσμού στην επίδοση της οικοδομικής τέχνης, προκειμένου να συμπληρώσει το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα. Εξαίρεση αποτέλεσαν οι ελάχιστες οικογένειες (π.χ. οι Σουρλαίοι), οι οποίες χρησιμοποιώντας την εύνοια των τουρκικών και αλβανικών τοπικών αρχών, απέκτησαν μεγάλη έγγεια ιδιοκτησία και στη συνέχεια ασχολήθηκαν και με τραπεζικές δραστηριότητες (Νιτσιάκος 1995: 79-125). Για τα μπουλούκια των κουδαραίων της Πυρσόγιαννης, που ήταν και τα πλέον φημισμένα, βλ. Μαυρομμάτης 1989, Γαίπας 1992.

¹⁰² Για την Καστάνιανη, βλ. Γκάσιος 1971.

¹⁰³ Στο Κάντσικο (σημερινή Δροσοπηγή) οι μαστόροι ήταν βοηθητικοί συντελεστές στη ζωή της φάρας μέχρι το 15ο αιώνα, όπου τα κύρια επαγγέλματα των κατοίκων ήταν η κτηνοτροφία και η γεωργία. Με τη σταδιακή αποσυγκέντρωση της φάρας και τη δημιουργία της μικτής γειτονιάς, άρχισε ο ρόλος του τεχνίτη να γίνεται περισσότερο υπολογίσιμος, αφού οι ανάγκες για νέα σπίτια αυξάνονταν. Το 18ο αι., σε συνδυασμό και με την υποχώρηση ή την εξαφάνιση άλλων επαγγελμάτων, η μαστορική τέχνη έφτασε να γίνει το κύριο επάγγελμα των κατοίκων του χωριού (Ζιώγας κ.ά. 1993: 201-242).

¹⁰⁴ Ο Γ. Γκατζουγιάννης (1982: 51-64) αναφέρει ότι και σε παλαιότερες εποχές ορισμένοι κάτοικοι της Ζέρμας ασχολούνταν με την οικοδομική τέχνη. Με τη μετοίκηση των Μητσαίων, που ήταν όλοι χτιστάδες, αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των χτιστάδων. Πριν το 1900 και ως την απελευθέρωση της Ηπείρου από τους Τούρκους (1913, μπουλούκια μαστόρων από τη Ζέρμα ταξίδευαν στο Άγιον Όρος, όπου έχτιζαν ή επιδιόρθωναν μοναστήρια, στη Β. Ήπειρο και αλλού.

¹⁰⁵ Για τη Σταρίτσιανη (σημερινή Πουρνιά, βλ. Χρηστίδης 1991).

αρχικούδαρης, ο οποίος είχε τη γενική επιστασία της κάθε δουλειάς¹⁰⁶. Το μπουλούκι περιλάμβανε χτιστάδες, σο(υ)βατζήδες, μαντεμτζήδες, πελεκάνους, ταβαντζήδες, μαραγκούς. Συχνά τους ακολουθούσαν και ζωγράφοι που διακοσμούσαν τα σπίτια, αγιογράφοι, ξυλογλύπτες –ονομαστές ήταν οι οικογένειες ζωγράφων από τους Χιονάδες¹⁰⁷ και σκαλιστάδων από το Τούρνοβο¹⁰⁸. Παραθέτουμε την παραστατική περιγραφή του Γιάννη Μαυρομάτη για τη σύνθεση των μπουλουκιών των μαστόρων της Πυρσόγιαννης, παραπλήσια, ως επί το πλείστον, και στα υπόλοιπα χωριά:

¹⁰⁶Για τις εργασιακές σχέσεις των οικοδόμων στην ηπειρωτική Ελλάδα μετά το 1800, βλ. τη διδακτορική διατριβή του Χαρίλαου Γκούτου (1985).

¹⁰⁷Ο Κίτσος Μακρής, στη μελέτη του για τους Χιοναδίτες ζωγράφους, αναφέρει ότι δεν ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες, αλλά συνέχισαν το χωρισμό σε φάρες, δηλ. κοινωνικές ομάδες που στηρίζονταν στην κοινότητα καταγωγής από τη σειρά του πατέρα. Ως το τέλος του 18^{ου} αι., ανήκαν σε δυο φάρες: τους Πασχαλάδες και τους Μαρινάδες. Στις αρχές του 19^{ου} αι., δημιουργείται ένα παρακλάδι των Πασχαλάδων, οι Τσατσαίοι Πασχαλάδες. Οι φάρες των Χιονάδων παραμένουν κτηνοτροφικές και ένα μέρος μόνο από τους άντρες επιδίδεται στη ζωγραφική. Ο Μακρής υπολογίζει ότι το χρονικό διάστημα μεταξύ 1880 και 1900 οι ενήλικοι άντρες ήταν γύρω στους 140 και απ' αυτούς οι ζωγράφοι ήταν 11 ή 12. Οι Χιοναδίτες ζωγράφοι είναι περισσότερο γνωστοί ως αγιογράφοι (βλ. και Παΐσιος 1962), το έργο τους όμως εκτεινόταν και σε ευρύ φάσμα της κοσμικής ζωγραφικής, όπως στην τοπιογραφία, προσωπογραφία, νεκρή φύση, ιστορικές σκηνές και διακοσμήσεις σπιτιών. Τα έργα τους εξαπλώνονται σε 101 χωριά και πολιτείες της Ηπείρου, Θεσσαλίας και Δ. Μακεδονίας (Μακρής 1981).

¹⁰⁸Ο Κ. Φαλλάης έγραφε ότι «το Τούρνοβο της Κονίτσης είχε τους πιο περίφημους ταλιαδόρους που εγύριζαν όλη τη Βαλκανική και την Μικράν Ασίαν, σκαλίζοντας τέμπλα εκκλησιών» (1928: 183). Οι πιο φημισμένες οικογένειες ταλιαδόρων ή ταγιαδόρων από το Τούρνοβο ήταν των Ταλιαδόρων και Σκαλιστάδων, οι οποίες πήραν το οικογενειακό τους όνομα από την επαγγελματική τους ιδιότητα. Η οικογένεια των Ταλιαδόρων ασχολήθηκε με την κατασκευή τέμπλων. Έργα του Αναστάση Ταλιαδόρου και των αδελφών του είναι το τέμπλο του Αγίου Χαραλάμπους στην Πρέβεζα, το τέμπλο του μητροπολιτικού ναού του Αγίου Αθανασίου των Ιωαννίνων και τα τέμπλα της Μητροπόλεως της Σωπικής της Βορείου Ηπείρου. Με εκκλησιαστικά έπιπλα ασχολήθηκαν και οι Σκαλιστάδες, ενώ ο Γιώργης Χρήστου από το Λισκάτσι (σημ. Ασημοχώρι) της Κόνιτσας φιλοτέχνησε με την ομάδα του, εσωτερικά διακοσμητικά σπιτιών. Για τη ξυλογλυπτική τέχνη στην επαρχία Κόνιτσας (εκτός από το Τούρνοβο, τη ξυλογλυπτική τέχνη στην επαρχία Κόνιτσας ασκούσαν και τεχνίτες από το Λισκάτσι, τη Βούρμπιανη και τους Χιονάδες), βλ. Σούρλας 1957. Αλλά καλοί ξυλογλύπτες ήταν και άλλοι Ηπειρώτες, όπως οι Μετσοβίτες, οι Σαμαρινιώτες, οι Καπεσοβίτες, οι Κρουσοβίτες, βλ. Σταμέλος 1993³: 27-75. Η κάμψη της ξυλογλυπτικής τοποθετείται γύρω στα μέσα του 19^{ου} αι., όταν με την επίδραση του νεοκλασικισμού και της αρχαιολατρίας, τα πνευματικά προϊόντα των αιώνων της Τουρκοκρατίας περιφρονήθηκαν, για να αναπαραχθούν ξανά, μέσα στο πνεύμα του φολκλωρισμού, τη μεταπολεμική περίοδο (Μερακλής 1992: 116-117).

«Κάθε Πυρσογιαννίτικο μπουλούκι μαστόρων είχε την περιοχή του που ταξίδευε τακτικά κάθε χρόνο, μόλις έπαιρνε λίγο η άνοιξη και συνήθως μετά τις πρώτες Απόκριες και την Καθαρή Δευτέρα μέχρι τον Άη-Θόδωρο. Ο Αριστείδης Μπαλτάς στα Πωγώνια, ο Αντώνης Ντούκας προς τη Λάβδανη, Κεράσοβο, ο Γιώργος Πετσίνης στην Πλεσίβιτσα, οι Καραγκιοζαίοι στην Παραμυθιά - Φανάρι κ.ο.κ. Τα μπουλούκια (ομάδες) αποτελούνταν συνήθως από αδελφοζάδελφα του πρωτομάστορα που ήταν αρχηγός της ομάδας και όταν δεν συμπλήρωναν και περίσσευε θέση, έπαιρναν κανένα άλλο πιο ξένο, πάντως χωριανό. Σπάνια έπαιρναν από άλλο χωριό εκτός κι αν τύχαινε κανένα παιδί για χουσμεκιάρι, να κουβαλάει την πέτρα από το νταμάρι με τα ζώα και να τα βόσκει τη νύχτα έξω στα χέρσα χωράφια, να μη ξοδεύεται η παρέα να αγοράσει άχυρο να τα ταΐσει. Η σύνθεση της παρέας ήταν σχεδόν η ίδια σε όλα τα μπουλούκια και αποτελούνταν από τις κάτωθι ειδικότητες: Από έναν ή δυο πελεκάνους, εκ των οποίων ο ένας ήταν ο πρωτομάστορας. Από δυο μαστόρους καθότι να χτίζουν απέξω τις προσόψεις του τοίχου¹⁰⁹, να σηκώνουν τις γωνιές, να κεμέρια (θολόλιθους) και τα λαμπαδιά (γωνιές θυρών και παραθύρων), να αλφαδιάζουν τις κορνίζες και τη γριπίδα που συνήθως ήταν πελεκητά με καλέμια ή με βελόνι και χτένια, ως επίσης να ξέρουν καλό αρμολόι (μύστρισμα). Από δυο ή περισσότερους κλειδοσάδες, δευτερότερους μαστόρους, να χτίζουν από το μέσα μέρος του τοίχου, που είναι απλός, χωρίς αφομογή των αρμών και το μύστρισμα σκέτο, με το μυστρί και κάπου κάπου καμμιά σαρδέλα (γραμμή). Από έναν ή δυο νταμαρτζήδες, που στην ανάγκη να χρησιμεύουν σαν βοηθοί χτίστες στα θεμέλια ή από τη μέσα μεριά του τοίχου, όταν οι πέτρες ήταν επί τόπου από κανένα χάλασμα. Τελος, από ένα-δυο παιδιά ή και περισσότερα, για να κουβαλούν τη λάσπη με την κοπάνα (πηλοφόρι) στις σκαλωσιές και την πέτρα και τον άμμο από τα νταμάρια με τα ζώα στην οικοδομή» (1989: 53-54).

Τα μπουλούκια των κουδαραίων συνήθως ξεκινούσαν το ταξίδι την άνοιξη, αμέσως μετά τις Απόκριες και επέστρεφαν το φθινόπωρο. Από τη Ζέρμα

¹⁰⁹Το γεγονός ότι οι καλύτεροι μαστόροι έφτιαχναν τις προσόψεις του τοίχου, στις οποίες διοχέτευαν όλη τους την τέχνη, ενώ το μέσα μέρος κατασκευάζονταν από «δευτερότερους μαστόρους» και ήταν πολύ απλό, αντικατροπτίζει και τις κοινωνικές αντιλήψεις της παραδοσιακής κοινωνίας της Ηπείρου, σύμφωνα με τις οποίες το κοινωνικό γόητρο του ατόμου και της οικογένειάς ενισχυόταν, με την φροντισμένη όψη εκείνου που όλη η κοινωνία κάθε μέρα έβλεπε, δηλαδή του εξωτερικού μέρους του σπιτιού, σ' αντίθεση με το σύγχρονο αστό, κάτοικο της απρόσωπης μεγαλούπολης, ο οποίος ενδιαφέρεται περισσότερο για την εσωτερική διαρρύθμιση και διακόσμηση του σπιτιού του, αυτή δηλ. που επιδεικνύει στο περιορισμένο συγγενικό και φιλικό του περιβάλλον.

αναχωρούσαν 10 με 20 Νοεμβρίου (Γκατζουγιάννης 1982: 52), ενώ από το Κεράσοβο¹¹⁰ φεύγανε τον Οκτώβριο και γύριζαν τον Ιούλιο. Θέριζαν τότε τα χωράφια, που είχαν ήδη σπείρει οι γυναίκες, αλώνιζαν και «αμπάριαζαν» για το χειμώνα (Κιτσάκης 1985: 18). Τον Αύγουστο μάζευαν τη «ρίζα». Το Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο «βάζανε τα κλαδιά και τα ζώα, το ζαϊρέ» (Κοτούλας Β.)¹¹¹. Οι ορεινοί οικισμοί της επαρχίας Κόνιτσας συντηρούνταν ουσιαστικά από τα εμβάσματα των ξενιτεμένων.

Οι τεχνίτες δεν ήταν μόνο κτίστες, αλλά και εμπειρικοί αρχιτέκτονες, μηχανικοί και καλλιτέχνες. Οι ομάδες τους χαρακτηρίζονταν από κλειστή οργάνωση και κοινωνική εσωστρέφεια, η οποία αποτυπωνόταν και στη χρήση μιας συνθηματικής συντεχνιακής γλώσσας, των «κουδαρίτικων» ή «μαστόρικων»¹¹². Ο Νιτσιάκος (1995: 104-105) εύστοχα παρατηρεί: «Ο

¹¹⁰Οι Κερασοβίτες θυμούνται τους εαυτούς τους πάντα να μετακινούνται, είτε ως χτιστάδες είτε ως κυρατζήδες (αγωγιάτες). Σε παλαιότερη εποχή, ποιά ακριβώς δε γνωρίζουμε (η μνήμη των πληροφορητών και οι παραδόσεις αναφέρονται στην περίοδο της Τουρκοκρατίας), οι Κερασοβίτες ήταν κυρατζήδες. Έκαναν μεταφορές ξυλείας, την οποία προμηθεύονταν από το κοινοτικό δάσος, προς την Κωνσταντινούπολη. Κάποια στιγμή ήρθαν οι Πενταλοφίτες και έχτισαν την εκκλησία του Αγίου Νικολάου. «Πήγαν οι Κερασοβίτες σα λασπόπαιδα. Κουβαλούσαν λάσπη και έτσι μάθανε την τέχνη από τους Πενταλοφίτες και έγιναν χτιστάδες» (Κοντοδήμος Δ.).

¹¹¹Στις παραπομπές που αναφέρονται σ' ένα όνομα, εννοείται ότι το άτομο αυτό είναι πληροφορητής. Οι πληροφορίες, οι απόψεις και οι κρίσεις των πληροφορητών που παρατίθενται μέσα σε εισαγωγικά προέρχονται από την πιστή απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων. Στο τέλος της εργασίας υπάρχει ονομαστικός κατάλογος των πληροφορητών, στον οποίο δίνονται στοιχεία για τη θέση τους στο Δ.Σ. της αδελφότητας, του συλλόγου ή της κοινότητας, η ηλικία, το επάγγελμα και ο χρόνος της συνέντευξης.

¹¹²Τα κουδαρίτικα (η λέξη παράγεται από το κούδαρης = κτίστης, κι αυτή από το λατινικό ρήμα *cuo* = κτυπώ, τικίζω, σφυροκοπώ) ήταν η συνθηματική γλώσσα που χρησιμοποιούσαν οι μαστόροι, όταν δεν ήθελαν να τους καταλαβαίνουν οι εργοδότες τους και γενικότερα οι ξένοι. Περιλαμβάνει κυρίως λέξεις που αναφέρονται σε θέματα δουλειάς (αμοιβή, υλικά), διαβίωσης (διατροφή), στις σχέσεις τους με τους τρίτους (εργοδότες, εξουσία) και στις γυναίκες. Ο Θ. Ζιώγας (1993: 216-230) υποστηρίζει ότι οι λέξεις του κώδικα, συνθηματικές ή μη, δεν πρωτοφτιάχτηκαν από τους μαστόρους, αλλά πάρθηκαν απ' τις γλώσσες που ομιλούνταν στον περίγυρό τους –ο βασικός συνθηματικός κώδικας ήταν στην ελληνική γλώσσα, που ήταν η αρχική και κυρίαρχη γλώσσα του τόπου– κυρίως από τις βαλκανικές γλώσσες και τη λατινική, που για εκατονταετίες ήταν η επίσημη κρατική γλώσσα στην περιοχή. Δεν είναι εξ' ολοκλήρου συνθηματική γλώσσα. Έχουν φυσικά λέξεις που άλλο σημαίνουν και άλλο εννοούν (π.χ. κουπί = κουτάλι), αλλά και λέξεις που σημαίνουν ό,τι ακριβώς εννοούν, μόνο που δεν είναι κατανοητές, γιατί είναι εσκεμμένα αλλοιωμένες (π.χ. γκουμούτσι = κοψίδι κρέατος) ή ξενικές (π.χ. ντένα = ημέρα). Για τα κουδαρίτικα, βλ. επίσης Μπογδανόπουλος 1952 και Γκατσόπουλος 1978. Εκτός από τα κουδαρίτικα των μαστόρων υπήρχαν και άλλα συνθηματικά επαγγελματικά γλωσσάρια, όπως τα *αλειφιάτικα* των καλατζήδων, τα *κομπογιαννίτικα* των εμπειρικών γιατρών, τα *σώπικα* ή

κλειστός χαρακτήρας των μπουλουκιών, η προσωρινότητα των επαφών, ο ανταγωνισμός και η εχθρικότητα του περιβάλλοντος υποδοχής, ο τοπικισμός και η καχυποψία που χαρακτηρίζουν το χωρικό αποτελούσαν ανασταλατικούς παράγοντες για μια ενδεχόμενη ουσιαστική επικοινωνία και αλληλεπίδραση, που θα μπορούσε να καταλήξει στην αποδοχή κοινωνικοπολιτισμικών στοιχείων και την εισαγωγή τους στην κοινότητα εκ μέρους των μαστόρων. Η αναπόφευκτη σύγκρουση με τον «ξένο» κόσμο ενδυναμώνει αναπαράγοντας το μύθο της ξενιτιάς και ευνοεί αναδιπλωτικές τάσεις που εκφράζονται τελετουργικά κατά την επιστροφή». Η κοινοτική αυτή εσωστρέφεια ενισχυόταν και από το γεγονός ότι ο γυναικείος πληθυσμός αποτελούσε παράγοντα σταθερότητας και διατήρησης της παράδοσης: σπάνια έβγαινε από τα όρια της κοινότητας, έχοντας επωμιστεί τις γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες και τη φροντίδα των παιδιών και των ηλικιωμένων¹¹³.

1.4 Μεταναστευτικές κινήσεις

Εκτός από τις περιοδικές εποχικές κινήσεις των ομάδων των τεχνιτών, στις περιοχές όπου επικρατούσε η μικρή και μεσαία αγροτική εκμετάλλευση, όπως η Ήπειρος, παρατηρήθηκε το 19ο αιώνα και ένα μεγάλο ρεύμα αποδημίας προς το εξωτερικό. Σε απόλυτους όρους το ρεύμα αυτό ήταν μεγαλύτερο από την εσωτερική μετανάστευση (Τσουκαλάς 1977: 97-123). Από την επαρχία Κόνιτσας, κάτοικοι ορεινών οικισμών μετανάστευσαν προς τη Ρουμανία – κυρίως στο Βουκουρέστι – (1800-1880) και την Αίγυπτο (1840-50 και 1870-1920). Στις περιοχές αυτές μετακινήθηκε ο ανδρικός κυρίως πληθυσμός. Συμμετείχε στη μικροαστική μεταπρατική τάξη της διασποράς ανοίγοντας μικροεπιχειρήσεις, όπως μπακάλικα-ταβέρνες, αρτοποιεία και εστιατόρια. Όσοι μετανάστευσαν από τα χωριά Μοναστήρι¹¹⁴, Μόλιστα, Γαναδιό¹¹⁵ και Πουρνιά

βαγενάδικα των βαρελοποιών, τα μουτζούρικα των αρτοποιών του Ζαγορίου και τα μπουκουραϊίκα των ραφτάδων των Τζουμέρκων (βλ. Μάλλιου-Καραγιώργου 1986).

¹¹³Για τη θέση, το ρόλο και τη σημασία της γυναίκας στην παραδοσιακή κοινωνία, βλ. Ρόκου 1991.

¹¹⁴Υπάρχουν μαρτυρίες για οικογένειες Μοναστηριωτών που μετανάστευσαν στην “παλαιά” Ελλάδα πριν από την Επανάσταση του '21.

¹¹⁵Ο Θ. Γκούτος αναφέρει για τη διασπορά των Γαναδιωτών τα εξής: «Οι Γαναδιώτες εκτός από τα Ζαγόρια και την παλιά Ελλάδα, όπου ταξείδευαν ως μαστόροι, ταξείδευαν επίσης στη Ρουμανία και την Αίγυπτο και αργότερα στις Η.Π.Α. και Αργεντινή, Αιθιοπία, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Δ.

στη Ρουμανία, την Αίγυπτο και την Αμερική ανέπτυξαν τέτοια εμπορική δραστηριότητα. Τα αρσενικά μέλη της κοινότητας, μόλις τέλειωναν το δημοτικό σχολείο, ακολουθούσαν τον πατέρα τους ή κάποιον άλλο συγγενή ή συγχωριανό στους τόπους αποδημίας. Στην κοινότητα έμεναν μόνο γυναίκες, ηλικιωμένοι και μικρά παιδιά. Οι άντρες έκαναν πολλές φορές 10 και 15 χρόνια να επιστρέψουν στο χωριό. Από τη δεκαετία του 1940 άρχισαν να παλιννοστούν. Όταν επέστρεφαν οι απόδημοι στο χωριό, επιδίωκαν να κατασκευάσουν ή να επιδιορθώσουν τις πατρικές κατοικίες. Αυτό άλλωστε ήταν και μια κίνηση ενισχυτική του κοινωνικού γοήτρου τους. Τον 19ο αιώνα, ορισμένοι Πουρνιώτες είχαν μεταναστεύσει στην Κωνσταντινούπολη¹¹⁶ μια επιδημία πανούκλας αποδεκάτισε τον πληθυσμό του χωριού και έτσι χάθηκε η επικοινωνία με την Πόλη καθώς οι νέοι απόδημοι στράφηκαν στο Βουκουρέστι. Εργάστηκαν ως σερβιτόροι ή άνοιξαν δικά τους εστιατόρια και από τα χρήματα που κέρδιζαν έστελναν εμβάσματα στις οικογένειές τους στο χωριό. Ορισμένοι έκαναν μεγάλη περιουσία. Όπως πολύ γλαφυρά παρατηρεί ο αντιπρόεδρος του Συλλόγου των Απανταχού Πουρνιωτών "Ο Έξαρχος" Κώστας Θεοδώρου, ένας συγχωριανός τους το 1922 «διέθετε κούρσα παρόμοια με του βασιλιά της Σουηδίας». Με την αλλαγή του καθεστώτος στη Ρουμανία έχασαν τις περιουσίες τους. Κάποιοι επέστρεψαν πριν απ' το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ άλλοι έμειναν εκεί και κατά τη διάρκεια του πολέμου, καθώς δεν κατόρθωσαν να φύγουν. Στην Πουρνιά γύρισαν με τη λήξη του πολέμου. Πολλοί από τους Βουρμπιανίτες εγκαταστάθηκαν ήδη από το 19ο αιώνα «μόνιμα εις τα Ιωάννινα, την Αθήνα, την Πάτρα, την Θεσσαλονίκη, την Λάρισα και ασχολήθησαν και με άλλες δουλειές και σπούδασαν τα παιδιά τους. Ορισμένοι από αυτούς διακρίθηκαν. Πολλοί συμπατριώτες εργάστησαν και εις το Λαύριο, το Μαντούδι, και την Λίμνη Ευβοίας και αρκετοί πήγαν και δούλεψαν κάμποσα χρόνια εις την Αβησσυνία, το Χαρτούμ και την Αντιμπάρα του Σουδάν.

Γερμανία, Κογκό, Αβυσσινία, (sic) Σουηδία ως μετανάστες και Πολωνία, Α. Γερμανία, Σιβηρία, Ουγγαρία και Ρουμανία ως πρόσφυγες με τον ανταρτοπόλεμο και το παιδομάζωμα. Υπάρχουν στοιχεία πως το 1820 ήταν ταξιδεμένοι Γανναδιώτες στη Ρουμανία και ότι από το 1740 ταξίδευαν στην παλιά Ελλάδα» (1986: 33).

¹¹⁶Το αποδημικό ρεύμα από τις ελληνικές αγροτικές περιοχές κατευθύνθηκε αρχικά προς την Κωνσταντινούπολη και τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας. Από το 1834 ως το 1846 είχαν κιάλας εγκαταλείψει το νεοαπελευθερωμένο ελληνικό βασίλειο 60.000 περίπου άτομα για να εγκατασταθούν στην Τουρκία, γεγονός το οποίο συνέβαλε στην ταχύτατη αύξηση του ελληνικού πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης (Τσουκαλάς 1977: 107).

Μικρότερος αριθμός ήταν εγκατεστημένοι εις την Κωνσταντινούπολη και την Σμύρνη» (Γιόσης 1983: 5).

Η κύρια κατεύθυνση της προπολεμικής μετανάστευσης ήταν προς την Αμερική –και μάλιστα τη Βόρεια Αμερική– όχι μόνο από την Ελλάδα, αλλά γενικότερα από την Ευρώπη. Η χρυσή εποχή της μετακίνησης αυτής διήρκεσε 75 χρόνια –μεταξύ 1840 και 1914– και επρόκειτο για μετακίνηση αγροτών προς γεωργικές αρχικά, και βιομηχανικές αργότερα, περιοχές. Η υπερπόντια προπολεμική μετανάστευση των Ελλήνων άρχισε ουσιαστικά στη δεκαετία του 1880· μετανάστευσαν 2.300 άτομα, όλα σχεδόν στην Αμερική. Υπολογίζεται ότι μεταξύ 1890 και 1920 το 95% των Ελλήνων μεταναστών μετακινήθηκε προς τις ΗΠΑ. Το φαινόμενο σημείωσε έξαρση μεταξύ 1906 και 1915, όταν από τους 250.000 Έλληνες, που μετανάστευσαν προς τις υπερπόντιες χώρες, οι 236.000 πήγαν στις ΗΠΑ. Οι περισσότεροι μετανάστες της περιόδου αυτής προέρχονταν από την Πελοπόννησο, όπου το «ασταφιδικό» πρόβλημα είχε προκαλέσει εκτεταμένη ανεργία (Μουσούρου 1991: 28-32). Προς τα τέλη του 19ου αι. και τις αρχές του 20ου ένας μικρός αριθμός Πουρνιωτών μετακινήθηκε επίσης προς τις ΗΠΑ. Μετά την απελευθέρωση της Ηπείρου (1913), πολλοί Καστανιανίτες μετανάστευσαν επίσης στην Αμερική. Οι περισσότεροι επέστρεψαν στο χωριό πριν από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κι έχτισαν τα σπίτια τους (τορισμένοι και μετά το 1940).

Η υπερπόντια μετανάστευση των κατοίκων της ορεινής Κόνιτσας είχε και άλλες κατευθύνσεις. Έτσι, κατά το 1912 περίπου, αρκετοί Δροσοπηγιώτες έφυγαν στην Αφρική και λίγο αργότερα στην Αμερική. «Αφήναν το παιδί στη σαρμάντα και τό 'βρισκαν για παντρεία» (Παπαδημητρίου). Η εξωτερική μετανάστευση των Κερασοβιτών κινήθηκε προπολεμικά προς την Αμερική, αλλά και την Αίγυπτο, την Περσία, τη Ρουμανία. Η ελληνική προπολεμική μετανάστευση κινήθηκε και προς τις Μεσογειακές χώρες και ιδιαίτερα την Αίγυπτο, συχνά πρώτος σταθμός του μετανάστη προτού μετακινηθεί σε κάποια Αφρικανική χώρα. Στην Αίγυπτο είχε δημιουργηθεί μια μεγάλη και ευημερούσα ελληνική παροικία. Οι Έλληνες εγκατέλειψαν τελικά με βίαιο τρόπο την Αίγυπτο κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και τις αρχές της δεκαετίας του 1960, με την αλλαγή του καθεστώτος. Η κατάρρευση της αποικιοκρατίας και η εφαρμογή της πολιτικής του Νάσερ έδωσε τη χαριστική βολή στις ήδη εξασθενημένες, οικονομικά και πολιτικά, ελληνικές κοινότητες της Αιγύπτου (Μουσούρου ό.π.: 33-36).

Μεταπολεμικά, το ρεύμα της υπερπόντιας μετανάστευσης άλλαξε πορεία και κινήθηκε στο μεγαλύτερο μέρος του προς την Αυστραλία. Κατά τη δεκαετία του 1950 και τις αρχές της δεκαετίας του 1960, περίπου 200.000 Έλληνες μετανάστευσαν στην Αυστραλία. Πρώτα μετανάστευσαν οι άντρες, κυρίως άγαμοι και μετά οι γυναίκες, επίσης άγαμες. Προπολεμικά το κύριο χαρακτηριστικό της μετανάστευσης ήταν ο υπερπόντιος χαρακτήρας, ενώ μεταπολεμικά ο ενδοευρωπαϊκός. Η κύρια κατεύθυνση της μεταπολεμικής μετανάστευσης από την Ελλάδα είναι προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Υπολογίζεται ότι μεταξύ των ετών 1955 και 1977 μετανάστευσαν κυρίως από τη Β. Ελλάδα 1.236.280 άτομα, από τα οποία τα 758.351 (61%) στη Δυτική Ευρώπη. Από τους μετανάστες αυτούς οι 638.141 (84%) ανεχώρησαν για την Ομοσπονδιακή Γερμανία (Κασιμάτη 1984: 16). Όσο διαρκεί αυτό το ρεύμα, παρατηρείται παράλληλα και κάποια κίνηση παλιννόστησης: πρόκειται για το φαινόμενο της «ρευστότητας» ενός αριθμού μεταναστών, οι οποίοι συνηθίζουν να παλιννοστούν, να μεταναστεύουν πάλι, να παλιννοστούν κ.ο.κ. (Μουσούρου ό.π.: 37-52).

Έτσι οι Κερασοβίτες, μεταπολεμικά μετανάστευσαν στην Αυστραλία, το Κογκό και τη Γερμανία. Οι περισσότεροι που έφυγαν για το Κογκό και τη Γερμανία επέστρεψαν στην Ελλάδα.

Η οριστική μετανάστευση του πληθυσμού των ορεινών οικισμών της επαρχίας Κόνιτσας άρχισε τη δεκαετία του 1960 και συνεχίστηκε και την επόμενη, όταν πολλοί έφυγαν για τη Γερμανία, ορισμένοι για την Αυστραλία και τη Σουηδία, ενώ ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού μετακινήθηκε σε μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας και κυρίως στην πρωτεύουσα. Από τη μελέτη του Γάλλου κοινωνιολόγου Ε. Μεντράς προκύπτει ότι ο αριθμός των μεταναστών των ορεινών οικισμών της επαρχίας Κόνιτσας είναι αισθητά μεγαλύτερος από εκείνον των πεδινών οικισμών. Οι εσωτερικοί μετανάστες, οι οποίοι διαρρέουν κυρίως προς την Αθήνα και τα Ιωάννινα, είναι σαφώς περισσότεροι από τους εξωτερικούς μετανάστες, οι οποίοι κατευθύνθηκαν προς τη Β. Αμερική και τις Λαϊκές Δημοκρατίες (Μεντράς 1959: 986). Το μεγάλο και οριστικό κύμα παλιννόστησης των εξωτερικών μεταναστών σημειώθηκε την περίοδο της μεταπολίτευσης και προσέλαβε αξιόλογες διαστάσεις από τα μέσα της δεκαετίας του 1970.

Ο περιορισμένος γεωργικός κλήρος και η έλλειψη ζήτησης οικοδόμων στις κοντινές επαρχίες, που είχε ήδη αρχίσει στη δεκαετία του 1950, ήταν οι δύο κύριοι λόγοι της μετατροπής της εποχικής μετακίνησης των «κουδαραιών»

Κερασοβιτών σε εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση του πληθυσμού της κοινότητας (Λελοβίτης 1962 : 741). Οι Κερασοβίτες ονόμασαν την έξοδο προς τα αστικά κέντρα τη δεκαετία του 1960 «το ντουγρού». Σύμφωνα με τον πρόεδρο της *Αδελφότητας Αγίας Παρασκευής*, όταν είχε έρθει ο ίδιος στην Αθήνα το 1962, ήταν εξαιρετικά δύσκολη η ανεύρεση εργασίας, γιατί «η Αθήνα τότε ήταν ακόμα ένα μεγάλο χωριό». Ο ίδιος πληροφορητής μας δίνει μια χαρακτηριστική εικόνα της εγκατάστασης των πρώτων μεταναστών στην Αθήνα: «Όταν ξεκίνησε (η μετανάστευση) ήταν περίπου δέκα άτομα εδώ, που εργαζόνταν ως οικοδόμοι. Μόνο ένας-δύο ήταν που κάνανε άλλη δουλειά. Ένας έμπορος, κάποιος ήταν ταμίας σ' ένα αρτοποιείο. Και ήρθαμε εδώ, στην Κυψέλη, στο Μαρούσι και τον Πειραιά. Σκορπισμένοι και τότε, σκορπισμένοι και τώρα. Οι περισσότεροι όμως είμαστε στην Κυψέλη, γι' αυτό και τα γραφεία της αδελφότητας είναι εδώ. Η μεγάλη μετακίνηση άρχισε από το 1959 και ύστερα. Άλλοι φεύγανε για Γερμανία, άλλοι για Αυστραλία, Καναδά, Αμερική και βάλε. Φεύγαν γιατί δε μπορούσαν να ζήσουν στο χωριό. Δε χτίζονταν σπίτια, μετά ο τόπος είναι φτωχός και δεν παράγει, όπως οι άλλες αγροτικές περιοχές» (Κοντοδήμος Δ.).

Το χωριό Μοναστήρι έζησε δύο κύματα μετανάστευσης. Το προπολεμικό είχε κατεύθυνση το Βουκουρέστι (βλ. παραπάνω). Το δεύτερο κύμα της μετανάστευσης των Μοναστηριωτών άρχισε μετά τη λήξη του Εμφυλίου (1949) σε ήπιους ρυθμούς και κινήθηκε προς την Αθήνα. Από τη δεκαετία του 1960 και εξής, η εξωτερική μετανάστευση κινήθηκε προς τη Γερμανία κυρίως, αλλά και προς τον Καναδά και τη Νέα Ζηλανδία. Άρχισαν να επιστρέφουν κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης. Έως τα τέλη της δεκαετίας του 1980 οι περισσότεροι είχαν επιστρέψει και εγκατασταθεί στην Αθήνα και στα Γιάννενα. Οι περισσότεροι από αυτούς είναι ενεργά μέλη της αδελφότητας, με συμμετοχή και στο Δ.Σ. Στις περισσότερες οικογένειες έφυγαν μόνο οι άντρες· οι γυναίκες, τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι έμειναν στο χωριό. Η μετακίνηση του ανδρικού μόνο πληθυσμού συντέλεσε ώστε να μη σημειωθεί μόνιμη εγκατάσταση των Μοναστηριωτών στη Γερμανία.

Από τη δεκαετία του 1960 η μετακίνηση των Γαναδιωτών έγινε προς τη Γερμανία, την Αυστραλία και τη Σουηδία. Στη Γερμανία έμειναν οκτώ έως δέκα χρόνια. Από τη δεκαετία του 1970 και ιδιαίτερα μετά τη μεταπολίτευση άρχισαν να επιστρέφουν. Οι παλιννοστούντες στην Ελλάδα Γαναδιώτες του εξωτερικού ίδρυσαν στην Αθήνα σύλλογο το 1976.

Στην Αθήνα υπήρξε αρχικά μια συγκέντρωση Μολιστινών στο Γουδί και στην Πλάκα, αλλά αργότερα διασκορπίστηκαν. Αρκετοί πάντως μένουν στου Ζωγράφου και στο Γουδί.

Η οριστική εγκατάλειψη του Ασημοχωρίου αρχίζει από τον Εμφύλιο για οικονομικούς κυρίως λόγους. Η μεγάλη και οριστική μετανάστευση του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού πραγματοποιήθηκε το 1960-1 με τη διάλυση του Δασικού Συνεταιρισμού. Η εσωτερική μετανάστευση, που ήταν και η μεγαλύτερη, κινήθηκε προς την Αθήνα (110 άτομα περίπου) και τα Γιάννενα (100 άτομα περίπου), ενώ η εξωτερική προς τη Γερμανία και τις ΗΠΑ (50-60 άτομα).

Την Πυρσόγιαννη άρχισαν συστηματικά να εγκαταλείπουν οι κάτοικοί της την περίοδο του Εμφυλίου. Τόποι εγκατάστασης Πυρσογιαννιτών ήταν τα Γιάννενα, η Ηγουμενίτσα, η Καρδίτσα, το Αγρίνιο και η Αθήνα. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ορισμένοι ταξίδεψαν σε συγγενείς τους στο εξωτερικό, μερικά νεαρά άτομα βρέθηκαν στην Α. Γερμανία, ενώ κάποιοι μετανάστευσαν στη Δ. Γερμανία και την Αυστραλία.

Οι μαζικές οικογενειακές μεταναστεύσεις Δροσοπηγιτών στο εσωτερικό της Ελλάδας έγιναν μεταξύ 1965-1970 και είχαν μόνιμο χαρακτήρα. Οι περισσότεροι άντρες εργάζονταν ως οικοδόμοι και στους τόπους εγκατάστασης. Δροσοπηγιτες έχουν εγκατασταθεί στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, τα Γιάννενα ενώ τα τελευταία είκοσι χρόνια και στην Καστοριά, όπου ασχολούνται κυρίως με την κατεργασία και το εμπόριο της γούνας.

Οι κάτοικοι της Πηγής και του Νικάνορα εγκατέλειψαν τα χωριά τους και μετακινήθηκαν στην Αθήνα κατά την κρίσιμη περίοδο των αρχών της δεκαετίας του 1960. Ο πληθυσμός της Λυκόραχης άρχισε να αραιώνει αισθητά από το 1948 λόγω του Εμφυλίου πολέμου. Από το 1963 οι Λυκοραχίτες κινήθηκαν στη γραμμή της εξωτερικής μετανάστευσης προς την Αυστραλία, τη Γερμανία και τη Σουηδία.

1.5 Η παρακμή και η ερήμωση των ορεινών οικισμών

Οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες στους ορεινούς οικισμούς της επαρχίας Κόνιτσας εξελίσσονταν αργά έως το 1950 περίπου. Η τοπική παραγωγή αγροτικών προϊόντων δεν επαρκούσε για τις ετήσιες ανάγκες των χωριών. Τα κυριότερα προϊόντα ήσαν δημητριακά, καλαμπόκι, πατάτες, ενώ

πολυάριθμα ήταν τα οπωροφόρα δέντρα. Σε πολλά χωριά καλλιεργούσαν αμπέλια για την παραγωγή κρασιού και τσίπουρου, ενώ η καλλιέργεια των κηπευτικών γινόταν στα πλαίσια της αυτοκατανάλωσης.

Στην έρευνα του Ε. Μεντράς –έλαβε χώρα στα τέλη της δεκαετίας του 1950 σε τρεις ορεινούς και τρεις πεδινούς οικισμούς της επαρχίας Κόνιτσας– καταγράφηκαν οι οικονομικές και κοινωνικές διαφορές που παρατηρούνταν ανάμεσα σε πληθυσμούς οι οποίοι στήριζαν την οικονομία τους στις γεωργοκτηνοτροφικές δραστηριότητες και σ' εκείνους που η έλλειψη καλλιεργήσιμης γης, αποτέλεσε μια από τις βασικές αιτίες ενασχόλησης με τεχνικά επαγγέλματα και αναζήτησης εργασίας σ' άλλους τόπους (Μεντράς 1959, 1960). Η μελέτη της επιφάνειας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων έδειξε ότι στην Πυρσόγιαννη (ορεινός οικισμός) κάθε οικογένεια διαθέτε ένα μικρό κομμάτι γη, επιφάνειας μικρότερης του ενός εκταρίου, ενώ στις εβδομήντα οικογένειες στο Μάζι (πεδινός οικισμός), οι εννέα δεν είχαν καμιά έκταση, ενώ πέντε αγροτικές εκμεταλλεύσεις διέθεταν από έξι έως σαράντα εκτάρια (Μεντράς 1959: 991). Προπολεμικά είχαν οικοκύβητη κτηνοτροφία. Αλλά και μεταπολεμικά για ένα διάστημα κάθε οικογένεια είχε ένα φορτηγό ζώο για τη μεταφορά ξύλων, μια αγελάδα και μέχρι είκοσι κατσίκες, ανάλογα με τη δυνατότητα κάθε νοικοκυριού. Ο ορεινός πληθυσμός παρουσιάζεται –στην παραπάνω έρευνα– απαισιόδοξος για τις δυνατότητες βελτίωσης της γεωργίας και αδιάφορος για τον εκσυγχρονισμό της με νέα καλλιεργητικά μέσα και μεθόδους. Το ενδιαφέρον τους στρέφεται περισσότερο στην κατασκευή δρόμων (θα πρωτοστατήσουν σ' αυτό, όπως θα δούμε παρακάτω, οι αποδημικές αδελφότητες και σύλλογοι) και εγγειοβελτιωτικών έργων. Ο Μεντράς παρατηρεί ότι οι Έλληνες αγρότες, σ' αντίθεση με τους Γάλλους, ενδιαφέρονται μόνο για την απόδοση της γεωργίας και όχι για την απασχόληση, την οποία μπορεί να απορροφήσει, σκέφτονται δηλαδή ως γεωργοπωλητές και όχι ως γεωργοεργάτες. Εξάλλου, η κατάσταση τούς φαινόταν τόσο απελπιστική, ώστε ελάχιστοι ζήτησαν την κρατική βοήθεια για την οργάνωση της διοχέτευσης των προϊόντων τους, αφού θεωρούσαν ότι τα πράγματα ήταν μη αναστρέψιμα (Μεντράς 1960: 318-322). Σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση της μετανάστευσης διαδραμάτισε και η προσδοκία των κατοίκων ότι τα παιδιά τους θα μορφωθούν καλύτερα και πληρέστερα στο αστικό περιβάλλον (ό.π.: 493-4). Εξάλλου η μεταναστευτική τάση, όπως εύστοχα επισημαίνει ο Κ. Τσουκαλάς (1977: 120), αποτέλεσε «την ιστορική λειτουργική απάντηση των ελεύθερων

Ελλήνων μικροκαλλιεργητών απέναντι στις πιέσεις της εμπορευματικής και μετέπειτα κεφαλαιοκρατικής αγοράς».

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής και ιδιαίτερα του Εμφυλίου, προξενήθηκαν καταστροφές στους οικισμούς, ενώ ο πληθυσμός συρρικνώθηκε. Ο Γ. Μαυρομάτης (1989: σ.139) αναφερόμενος στην Πυρσόγιαννη αυτής της περιόδου σημειώνει: «Η φυγή ενός μεγάλου μέρους των κατοίκων στα κέντρα του εσωτερικού να σωθεί από τη μια πλευρά και ένα άλλο μέρος με τη φυγή του ακούσια ή εκούσια στα γειτονικά κράτη προς αναζήτηση προστασίας σ' αυτά λόγω εξελισσόμενων πολεμικών επιχειρήσεων στην περιοχή, συνετέλεσαν στο να ερημωθεί το χωριό από τους ανθρώπους του». Και ο Γιάννης Λέτσιος από τη Μόλιστα συμπληρώνει: «Ο εμφύλιος πόλεμος δημιούργησε και εκείνος ένα πρόβλημα. Για εκείνους που ήταν οι κάπως αριστεροί υπήρχε μια άλλη μεταχείριση, ένας έλεγχος. Για να πας από δω στην Κόνιτσα έπρεπε να σου σφραγίσει ο αρχηγός των Μάηδων, που ήταν εδώ, ένα χαρτί. Από την Κόνιτσα έπρεπε να στο σφραγίσει ο αστυνόμος, για να επιστρέψεις στο χωριό. Όλα αυτά δημιούργησαν άσχημες καταστάσεις, που ανάγκασε κάποιο κόσμο να φύγει και γι' αυτή την αιτία. Σίγουρα όμως, η μεγαλύτερη αιτία ήταν το οικονομικό πρόβλημα. Έπρεπε να φύγει ο άλλος να δουλέψει παρακάτω, για να στείλει στην οικογένειά του χρήματα για να ζήσουνε. Ο κόσμος ο οποίος ζούσε εδώ, ζούσε όλος απ' τα ταξίδια. Παραγωγή δεν είχαμε εδώ τίποτα, αν βγάζαμε για πέντε μήνες το σιτάρι ζήτημα ήταν. Όλα φερόνταν απέξω, λεφτά, εμβάσματα απ' την Αίγυπτο, το Βουκουρέστι και την Αμερική. Αυτό το χωριό συντηριόταν έτσι μέχρι το '50. Ιδιαίτερα επηρέασε το γεγονός ότι έκλεισε το Βουκουρέστι με την αλλαγή του καθεστώτος, έκλεισε ο δρόμος της επικοινωνίας αυτής και ανάγκασε τον κόσμο να φύγει. Το Βουκουρέστι έκλεισε το '40 περίπου, μετά δημιουργήθηκε ο Εμφύλιος, αυτό ήταν και το κατρακύλισμα των χωριών εδώ».

Εξάλλου μία από τις σημαντικότερες μάχες του Εμφυλίου έλαβε χώρα στην Κόνιτσα (Χριστούγεννα 1947-4 Ιανουαρίου 1948). Στα περισσότερα χωριά της επαρχίας είχαν εγκατασταθεί αντάρτες, από τα οποία ξεκίνησαν για να καταλάβουν την Κόνιτσα, με σκοπό να γίνει η έδρα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης της Ελεύθερης Ελλάδας. Και οι δύο πλευρές υπέφεραν από βαριές απώλειες, οι οποίες ήταν καταστροφικότερες για τους ηττημένους αντάρτες. Υπολογίζεται ότι η κυβέρνηση έχασε το 0,3% των μάχιμων δυνάμεών της, ενώ ο Δημοκρατικός Στρατός έχασε το 1% και αντιμετώπιζε μεγάλες δυσκολίες στη στρατολόγηση νέων μαχητών (Richter 1996). Γεγονός είναι ότι ο Εμφύλιος αποτέλεσε αποφασιστικό παράγοντα που

ώθησε, τους αριστερούς κυρίως, να εγκαταλείψουν τα χωριά τους. Πολλοί έφυγαν για τις σοσιαλιστικές χώρες. Οι Ζερμιώτες κατέφυγαν στην Αλβανία, τη Ρουμανία, την Ουγγαρία, την Τσεχοσλοβακία, την Πολωνία και –κατά μεγάλο μέρος– στη Σοβιετική Ένωση. Άρχισαν να επιστρέφουν στην Ελλάδα το 1958, ενώ το 80% επαναπατρίστηκε από το 1974 έως το 1980 (Γκατζουγιάννης 1982: 157-166).

«Μαζί με το τέλος αυτού του εμφύλιου το 1949 σηματοδεύτηκε και το τέλος του χωριού μας (της Πυρσόγιαννης). Γιατί ας μη γελιόμαστε. Ύστερα απ' αυτή τη λαίλαπα ποιος θ' αποφάσιζε να γυρίσει στο χωριό; Από που να ξεκινήσει να φτιάσει το σπιτικό του; Αλλά ακόμα, ποιος θα του εξασφάλιζε τη σιγουριά και τη χωρίς φόβο αντεκδικήσεων ζωή του;» (Μαυρομάτης 1989: 140)

Η δεύτερη εκδοτική περίοδος του περιοδικού Κόνιτσα, που εξέδιδε στην Αθήνα ο Σύνδεσμος Κονιτσιωτών "Ο Αώος" (Μάϊος 1962-Μάϊος 1973) αποτελεί μαρτυρία της ερήμωσης και απορρύθμισης της επαρχίας στη δεκαετία του 1960. Την εποχή δηλαδή κατά την οποία το μεταναστευτικό φαινόμενο βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη αρχίζουν κάποιες προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό της περιοχής¹¹⁷. Διακόπτονται όμως απότομα με την επιβολή της δικτατορίας η οποία «ανανεώνει δραστικά το ρόλο που επεφύλαττε για την επαρχία της Κόνιτσας η στρατοκρατική πολιτική της μετεμφυλιακής περιόδου, να είναι, δηλαδή, η περιοχή το πεδίο του επαγγελματικού πατριωτισμού, ο χώρος των επίσημων εκδηλώσεων του αντικομμουνισμού» (Λαδογιάννη 1996: 539-550)¹¹⁸.

Ας δούμε, όμως, αναλυτικότερα την οικονομική και κοινωνική απορρύθμιση της περιοχής, που αποτέλεσε τον πιο καθοριστικό παράγοντα της ερήμωσής της, γιατί αφορούσε το σύνολο του πληθυσμού. Οι ορεινοί οικισμοί συντηρούνταν από τα εμβάσματα των ξενιτεμένων έως τη δεκαετία του 1950. Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 υπολογίζεται ότι υπήρχαν 120 μαστόροι στο Κεράσοβο, δηλαδή αντιστοιχούσε ένας σε κάθε δύο οικογένειες (Μεντράς 1959: 992). Εκμεταλλεύονταν ως κοινότητα και το δασικό πλούτο της περιοχής τους, τον οποίο πωλούσαν στη Θεσσαλονίκη, την Κωνσταντινούπολη κ.α. Οι

¹¹⁷Το Πρόγραμμα της οικονομικής ανάπτυξης της Ηπείρου (1960-1964) είναι δημοσιευμένο στο περιοδικό *Ηπειρωτική Εστία*, βλ. Πρόγραμμα Ηπείρου 1960. Βλ. επίσης Lacci 1961, Κοσσέρης 1961, Σκληρός 1961.

¹¹⁸Πάντως, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των κατοίκων, ντόπιων και ξενιτεμένων, τα μίσια που εκτρέφονταν από ένα εμφύλιο πόλεμο δεν εκδηλώθηκαν στα χωριά της ερευνώμενης περιοχής σε ακραίο βαθμό, π.χ. δεν υπάρχουν καφενεία με πολιτικούς διαχωρισμούς και γενικότερα δεν υφίσταται μετεμφυλιακό κλίμα.

συναλλαγές τους γίνονταν συνήθως σε είδος έως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά τη διάρκεια του οποίου γνώρισαν και τη μεγαλύτερη ακμή τους. Έχτιζαν σπίτια στην Παραμυθιά και την Ηγουμενίτσα και πληρώνονταν σε λάδι, το οποίο αντήλλασαν στα Γρεβενά με σιτάρι και καλαμπόκι. Οι καταστροφικοί σεισμοί που έγιναν τον Αύγουστο του 1953 στα Επτάνησα και το Μάρτιο του 1957 στα μεγάλα αστικά κέντρα της Θεσσαλίας (Βόλο, Λάρισα, Τρίκαλα), δημιούργησαν άμεσες ανάγκες για ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων σπιτιών. Αυτό στάθηκε αιτία να παραταθεί η εποχική μετακίνηση ομάδων Κονιτσιωτών μαστόρων μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1950. Η κτηνοτροφία του Κερασόβου μειώθηκε αισθητά από τη δεκαετία του 1960. Λιγότερες από δέκα είναι οι οικογένειες που ασχολούνται σήμερα με την κτηνοτροφία και τα ζώα που εκτρέφουν έχουν λιγοστεύσει (από 10-200 αιγοπρόβατα και 100-150 αγελάδες).

Οι αγροτικές ασχολίες των Ασημοχωριτών (Καντσιωτών) ήταν η κτηνοτροφία, η γεωργία και η αμπελουργία. Το Ασημοχώρι είχε παλαιότερα οικόσιτη κτηνοτροφία: 600 γιδοπρόβατα, 80 αγελάδες και βόδια, 50-60 μουλάρια. Κάθε οικογένεια μπορούσε να συντηρήσει 20 περίπου ζώα. Η αγροτική παραγωγή ήταν περιορισμένη και κυμαινόταν στα όρια της αυτοκατανάλωσης και της αυτοσυντήρησης. Στα κηπάρια καλλιεργούσαν φασόλια, πατάτες, καλαμπόκια, σιτάρια.

Η κοινότητα Δροσοπηγής έχει παραχωρήσει μια έκταση στους κατοίκους για την καλλιέργεια των κηπευτικών. Κάθε οικογένεια έχει από ένα μικρό τεμάχιο. Το νερό παλαιότερα ερχόταν από απόσταση ενάμισυ χιλιομέτρου μέσω ενός αυλάκα που έλεγχε ο αυλακάρης. Αυτός όριζε τη σειρά με την οποία θα ποτιζόταν ο κήπος κάθε οικογένειας. Τα χωράφια με σιτάρι και καλαμπόκι της Δροσοπηγής εγκαταλείφθηκαν μέσα στη δεκαετία του 1970, οπότε και δασώθηκαν. Υπήρχαν και αμπέλια που καταστράφηκαν όμως το 1927 από τη φυλλοξήρα. Η επόμενη γενιά τα ανανέωσε, ώσπου εγκαταλείφθηκαν οριστικά, με την εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση. Σήμερα λιγοστά υπάρχουν, από τα οποία βγάζουν λίγο κρασί και τσίπουρο.

Στην Καστάνιανη υπήρχαν μπουλούκια μαστόρων έως το 1940. Από το 1950 οι μαστόροι εγκαθίστανται μόνιμα στους τόπους αποδημίας ή κινούνται εποχικά, πλέον όμως ατομικά, και όχι ως οργανωμένες ομάδες. Η τελευταία ομάδα κτιστών από την Καστάνιανη λειτούργησε μέχρι το 1965-6. Την αποτελούσαν δεκαπέντε περίπου άτομα, που εργάζονταν στα Γιάννενα, την Παραμυθιά, τα Ζαγόρια, κ.α. Το 1965 η ομάδα αυτή εκτέλεσε στην Καμπέρα

του Ζαγορίου ένα μεγάλο αρδευτικό έργο, στην Παραμυθιά σπίτια και την εκκλησία του Αγίου Δονάτου και τέλος στα Γιάννενα, όπου ασχολήθηκαν με σύγχρονες οικοδομές. Εκτός από τους μαστόρους (υπάρχουν ακόμη κάποιοι ηλικιωμένοι παραδοσιακοί χτιστάδες) η Καστάνιανη έβγαλε, από τη δεκαετία του 1930 και εξής, πολλούς δασκάλους (πάνω από 30). Η Σχολή της Μονής Βελλάς, που έβγαζε παπαδοδασκάλους και η δημιουργία της Ζωσιμαίας Ακαδημίας στα Γιάννενα συνέβαλαν σ' αυτό.

Οι Ασημοχωρίτες ήταν μαραγκοί, πελεκάνοι (πελεκητές της πέτρας) και ασημουργοί (από αυτή την επαγγελματική ομάδα πήρε το χωριό τη σημερινή ονομασία Ασημοχώρι). Το χωριό είχε τρεις μαχαλάδες. Απ' αυτούς, ο ένας ήταν των ασημουργών. Έργο του Ασημοχωρίτη πελεκάνου Δημητρίου Τσεμπέλη είναι η είσοδος του Αρχιμαντρίου στα Γιάννενα, η οποία χρονολογείται στα τέλη 18ου-αρχές 19ου αιώνα (Τάτσης 1985). Ως το 1950, το χωριό συντηρούνταν κυρίως από τα εμβάσματα των ταξιδεμένων, ενώ γύρω από τον οικισμό υπήρχαν τρία ξυλουργικά «εργοστάσια», που λειτουργούσαν με ενέργεια από τις υδατοπτώσεις. Επίσης, έως το 1960, υπήρχε και Δασικός Συνεταιρισμός. Η διάλυσή του ενίσχυσε το μεταναστευτικό ρεύμα. Σύμφωνα με τον πρόεδρο της κοινότητας Ασημοχωρίου Γρηγόρη Στεργίου, τα τελευταία χρόνια τον οικισμό πλησιάζουν και αρκούδες για αναζήτηση τροφής. Οικοδόμοι υπήρχαν επίσης στην Πηγή, το Νικάνορα και τη Λυκόραχη έως το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η πληθυσμιακή συρρίκνωση των ορεινών χωριών της επαρχίας Κόνιτσας γίνεται εντονότερη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, με επιπτώσεις στη λειτουργία των οικισμών. Το 1962, η λειτουργία του υφαντηρίου της Βούρμπιανης παρουσίασε στασιμότητα, η οποία συνεχίστηκε μέχρι το 1967-8, οπότε τέθηκε ζήτημα μεταφοράς του σε άλλο χωριό (Γιόσης 1983: 106).

Τα αμπέλια που υπήρχαν στις υπώρειες του οικισμού της Μόλιστας και που την περίοδο της ακμής τους παρήγαν 1000-1500 οκάδες κρασιού, καταστράφηκαν από φυλλοξήρα μετά το 1950. Η περιοχή σιγά σιγά δασώθηκε χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση και περιήλθε στη δικαιοδοσία του δασαρχείου. Οι ιδιοκτησίες των χωραφιών ουσιαστικά χάθηκαν με την εγκατάλειψη των αμπελιών, αλλά και του ευρύτερου οικισμού, από τους ντόπιους. Κάποιες αναπτυξιακές σκέψεις που γίνονται για τη δημιουργία παρόμοιου θηριοτροφείου με εκείνου του Μπουραζανίου στα δασωμένα πλέον χωράφια τους, προσκρούουν στις απαγορεύσεις του δασαρχείου, από το οποίο πρέπει να πάρουν πλέον άδεια, αν θέλουν να υλοτομήσουν το χωράφι τους.

Στοιχείο απόδειξης της επιταχυνόμενης ερήμωσης της επαρχίας, αποτελεί η παύση λειτουργίας των σχολείων των χωριών της περιοχής. Το 1969 σταματά τη λειτουργία του το Δημοτικό σχολείο των Χιονάδων (Κόνιτσα, Ιούνιος-Ιούλιος-Αύγουστος 1968: 12-160), για να ακολουθήσουν την επόμενη χρονιά, τα σχολεία των κοινοτήτων της Πουρνιάς, του Μοναστηρίου, του Γαναδιού, της Αετομηλίτσας, των Πάδων, της Καλόβρυσης, της Τράπεζας, της Κλειδωνιάς (Κόνιτσα, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1970: 16).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κεφάλαιο δεύτερο

Σύγχρονη ζωή

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί περιγράφεται η σύγχρονη ζωή οκτώ, κυρίως, οικισμών της επαρχίας Κόνιτσας, στους οποίους διενεργήσαμε επιτόπια έρευνα τον Αύγουστο του 1995· συγκεκριμένα, του Κερασόβου, της Πυρσόγιαννης, της Δροσοπηγής, της Καστάνιανης, της Μόλιστας, του Γαναδιού, του Μοναστηριού και του Ασημοχωρίου. Εξετάζεται ο πληθυσμός των κοινοτήτων καθώς και στοιχεία του δομημένου χώρου, τα οποία συνδέονται τόσο με παλαιότερες όσο και με σύγχρονες βασικές λειτουργίες των οικισμών. Θεωρήσαμε απαραίτητη την πρόταξη αυτής της σύγχρονης εικόνας, για την κατανόηση του χωρικού και κοινωνικού πλαισίου των τοπικών κοινωνιών, μέρος των οποίων είναι και οι απόδημοι, καθώς επίσης και για να καταφανεί εναργέστερα η παρέμβαση των τοπικών συλλόγων με την οποία θα ασχοληθούμε στο επόμενο μέρος της εργασίας αυτής.

2.1 Δημογραφικές εξελίξεις

Η πληθυσμιακή συρρίκνωση των υπό μελέτη οικισμών είναι έκδηλη και στα στατιστικά στοιχεία των απογραφών του 1971, 1981, 1991 και πολύ περισσότερο στα στοιχεία που συγκεντρώσαμε κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνάς μας το καλοκαίρι του 1995, σχετικά με το μόνιμο πληθυσμό των χωριών, τους κατοίκους δηλαδή που μένουν στο χωριό τους και το χειμώνα. Οι πληροφορίες που μας παρείχαν οι ντόπιοι, προσεγγίζουν ρεαλιστικότερα την πραγματικότητα από τις στατιστικές της Ε.Σ.Υ.Ε. (βλ. πίνακα 11: η 2η, 3η και 4η στήλη είναι ο πληθυσμός του χωριού, σύμφωνα με τις απογραφές του 1961, 1971 και 1981, ενώ η 5η στήλη αφορά τον πληθυσμό που οι ίδιοι οι κάτοικοι δήλωσαν σ' εμάς ότι κατοικεί μόνιμα στο χωριό κατά την επιτόπια έρευνα του 1995), στις οποίες εγγράφονται και οι απόδημοι μαζί με τους μόνιμους κατοίκους, προκειμένου να επιτύχουν τα χωριά τη μεγαλύτερη, κατά

το δυνατόν, κρατική επιχορήγηση. Οι τοπικοί σύλλογοι μάλιστα πρωτοστατούν, διευκολύνοντας τους απόδημους να μεταβούν στα χωριά τους για την απογραφή¹¹⁹. Ο αριθμός του μόνιμου πληθυσμού διαρκώς μειώνεται· πρόκειται για γηρασμένο πληθυσμό που, στην καλύτερη των περιπτώσεων, ανανεώνεται πάλι από ηλικιωμένους.

Οι οικογένειες των μεταναστών –ιδιαίτερα των μεταναστών της Αμερικής, της θεωρούμενης «παραδεισένιας χώρας»– ξεχώριζαν στα χωριά. Στην Πυρσόγιαννη, οι γυναίκες των μεταναστών της Αμερικής αποκαλούνταν «Αμερικάνες», τίτλος ο οποίος κατέτασσε αυτές και τις οικογένειές τους σε ανώτερη κοινωνική θέση (Νιτσιάκος 1995: 107-109). «Έως τον πόλεμο οι οικογένειες που ξεχώριζαν στην Πυρσόγιαννη ήταν, εκτός από του πρωτομάστορα, του παπά, του προέδρου της κοινότητας και οικογένειες εμπόρων που είχαν αποκτήσει οικονομική ευμάρεια στην Αμερική» (Βετσκαλής). Αλλά και στην Καστάνιανη «οι οικογένειες που ξεχώριζαν, ήταν των μεταναστών στην Αμερική, γιατί ήταν πιο πλούσιες. Ιδιαίτερα ξεχώριζε η οικογένεια του Γκόσιου, που είχε τα περισσότερα κτήματα στο χωριό. Πολλές γυναίκες δούλευαν στα χωράφια του ή στο σπίτι του ως υπηρέτριες, για ένα κομμάτι ψωμί. Λέγεται πως, όταν περνούσε ο Γκόσιος, οι γυναίκες που κάθονταν σηκώνονταν μπροστά του. Ενδεικτικό του πλούτου του ήταν ότι στις αρχές του αιώνα, που δεν υπήρχαν μπάνια, εκείνος είχε μπανιέρα κατασκευασμένη από λαμαρίνα» (Σωτηρίου).

Οι περισσότεροι κάτοικοι των χωριών τώρα είναι συνταξιούχοι. Ο νεότερος κάτοικος της Καστάνιανης είναι τριανταπέντε ετών και έχει κτηνοτροφική μονάδα εκτροφής βοοειδών. Ο πρόεδρος της κοινότητας Καστανιανιτών μένει στην Πρέβεζα, αλλά έρχεται στο χωριό τακτικά, τα Σαββατοκύριακα, στις εορταστικές περιόδους και όποτε παρουσιάζεται έκτακτη ανάγκη.

¹¹⁹Την 4η Απριλίου 1981 ο Σύνδεσμος της Κοινότητας Βουρμπιάνης διέθεσε αυτοκίνητο για τη μετάβαση συμπατριωτών στη Βούρμπιανη, προκειμένου να παρευρεθούν στην απογραφή του πληθυσμού της χώρας (Γιόσης 1983: 145)

Πίνακας 11. Πληθυσμός κοινοτήτων επαρχίας Κόνιτσας

ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	1971	1981	1991	1995	1996 ¹²⁰
Αγία Βαρβάρα	84	71	101	13	10
Αγία Παρασκευή	610	513	394	250	176
Αετομηλίτσα	—	75	279		μετακινούμενη κοινότητα
Αετόπετρα	232	214	195		151
Αηδονοχώρι	243	178	207		40
Αμάραντος	151	87	124	40	47
Άρματα	147	113	81		50
Ασημοχώρι	83	90	79	20	20
Βούρμπιανη	194	232	148	80	42
Γαναδιό	63	110	103	5-10	9
Γοργοπόταμος	128	90	73		50
Δίστρατο	462	404	437		365
Δροσοπηγή	399	336	264	150	92
Ελεύθερο	170	187	182		75
Εξοχή	97	24	107		23
Ηλιόραχη	164	154	150		122
Καβάσιλα	90	67	50		52
Καλλιθέα	238	253	291		150
Καστανέα	176	244	201	50	57
Κεφαλοχώρι	188	229	190		155
Κλειδωνιά	248	230	213		189
Λαγκάδα	281	181	200		100
Μάζι	234	257	298		330
Μελισσόπετρα	149	157	143		51
Μόλιστα	73	107	86	3	8
Μολυβδοσκεπάστη	98	188	170		50
Μοναστήρι	65	99	108	12-20	13
Νικάνορας	107	47	57	45	30
Οξιά	61	44	98	25	8
Πάδες	64	144	91		24
Παλιοσέλι	153	180	135		70
Πηγή	225	191	199	80	103
Πλαγιά	187	218	172		48

¹²⁰ Η τελευταία στήλη του πίνακα αφορά τους μόνιμους κατοίκους των χωριών της Κόνιτσας. Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Κόνιτσα*, τεύχ. 66 (Γενάρης-Φλεβάρης 1996): 1. Αναφέρεται ο πληθυσμός τεσσάρων ακόμη χωριών: Θεοτόκος (32), Καλόβρυση (23), Πυξαριά (9) και Τράπεζα (22).

Πληκάτι	188	151	133		61
Πουρνιά	107	123	123	50	46
Πύργος	158	125	161		60
Πυρσόγιαννη	290	381	297		80
Φούρκα	93	68	56		47
Χιονάδες	14	72	52	30-35	3
Δήμος Κόνιτσας	3.226	2.859	2.858		
Πληθ. επαρχίας	10.037	9.663	9.306		

Οι Κερασοβίτες, από τη μεταπολίτευση και εξής, έχουν ανακατασκευάσει τις πατρικές κατοικίες τους ή έχουν κτίσει καινούργια σπίτια. Αρκετοί έχουν ως στόχο να επιστρέψουν μόνιμα στο χωριό, μόλις πάρουν σύνταξη. Ο πληθυσμός του Κερασόβου ανερχόταν σε 1140 άτομα το 1958 (Μεντράς 1959: 902), ενώ το 1985 οι μόνιμοι κάτοικοι υπολογίζονται μόλις σε 630 (Κιτσάκης 1985: 11-12). Οι πρόσφατες εκτιμήσεις του προέδρου της αδελφότητας κατεβάζουν τον πληθυσμό του Κερασόβου σε 250 άτομα περίπου, ενώ «το μεσοχείμωνο που κατεβαίνουν στην Αθήνα οι ηλικιωμένοι να δουν τα εγγόνια τους και τα παιδιά τους, είναι ακόμα λιγότεροι».

Οι μόνιμοι κάτοικοι της Δροσοπηγής είναι κυρίως συνταξιούχοι. Η τάση που επικρατεί μέχρι σήμερα είναι οι συνταξιούχοι να επιστρέφουν στο χωριό, το οποίο, ουσιαστικά, παραμένει ζωντανό χάρη σ' αυτούς. Είκοσι άτομα περίπου εργάζονται, οι περισσότεροι ως οικοδόμοι και λίγοι ως κτηνοτρόφοι. Και στη Δροσοπηγή παρατηρείται η γνωστή οικοδόμηση-συντήρηση και ανέγερση νέων κατοικιών, γεγονός που σημειώνεται στα περισσότερα χωριά της Ηπείρου την περίοδο της μεταπολίτευσης. Η ηλικία των κατοίκων τους είναι από εξήντα ετών και άνω. Είναι «πετράδες», αλλά δεν πελεκούν την πέτρα σήμερα, γιατί είναι μια διαδικασία επίπονη για την ηλικία τους. Συμπληρωματική απασχόληση αποτελεί η υλοτομία. Υπάρχει ένας Δασικός Συνεταιρισμός με εικοσιπέντε μέλη, τα οποία όμως δε μένουν στο χωριό, αλλά στα Γιάννενα και στην Καστοριά. Με άδεια από το Δασαρχείο υλοτομούν τους θερινούς μήνες (Ιούλιο και Αύγουστο) στην κοινοτική έκταση, πληρώνοντας ένα ποσό στην κοινότητα. Η μισή έκταση της Δροσοπηγής είναι κοινοτική και η άλλη μισή δημόσια.

Η τηλεόραση αποτελεί τη μοναδική σχεδόν ψυχαγωγία των μόνιμων κατοίκων τη χειμερινή περίοδο. Ένας βασικός λόγος που ο Σύλλογος

Πουρνιωτών δε δημιούργησε βιβλιοθήκη στο χωριό είναι γιατί «οι κάτοικοι δεν ήθελαν βιβλία, ήθελαν τηλεόραση» (Θεοδώρου Λ.). Εξάλλου «η έλλειψη ουσιαστικής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης κάνει πολλούς ηλικιωμένους να φεύγουν το χειμώνα από την Πυρσόγιαννη, όπως άλλωστε και από τα άλλα χωριά. Μένουν όσοι είναι γεροί» (Βετσκαλής).

Οι λιγостоί κάτοικοι του Μοναστηρίου, το χειμώνα απασχολούνται με την οικόσιτη κτηνοτροφία. Με την καλλιέργεια των κηπευτικών (κηπάρια) ασχολούνται, εκτός από τους μόνιμους κατοίκους και όσοι έρχονται στο χωριό κατά το Μάρτιο. Το Πάσχα αποτελεί οριακή χρονική στιγμή για τη ζωή των οικισμών, αφού αρκετοί συνταξιούχοι έρχονται σ' αυτά, προκειμένου να φροντίσουν τα κηπάριά τους.

Λιγότεροι από δέκα είναι οι μόνιμοι κάτοικοι του Γαναδίου, ηλικίας από 60 ετών και άνω. Το χειμώνα μένουν μέσα στα σπίτια, βλέπουν τηλεόραση, ανταλλάσσουν επισκέψεις. Οι άντρες παίζουν κάποιες φορές χαρτιά στο καφενείο, το οποίο παραμένει ανοικτό και το χειμώνα, γεγονός σπάνιο για την περιοχή, μαζί με τον πρόεδρο της κοινότητας και τον ταχυδρόμο της Μόλιστας. Στο χωριό υπάρχει και ένα ηλικιωμένο ζευγάρι μελισσοτρόφων, που τα μελίσσια τους το καλοκαίρι του 1995 δέχτηκαν επίθεση από την καφετιά αρκούδα της Πίνδου.

Οι κάτοικοι του Πληκατίου ασχολούνται με τη γεωργία, την οικόσιτη κτηνοτροφία και την εκμετάλλευση του δάσους. Μερικοί είναι κτίστες. Στο χωριό λειτουργεί ακόμη δημοτικό σχολείο. Κρατούν την παράδοση των παλαιότερων, ταξιδεύοντας μέχρι την Ηγουμενίτσα, τα Γιάννενα τη θερινή περίοδο, ενώ το χειμώνα, που σταματούν οι οικοδομικές εργασίες, επιστρέφουν στο χωριό. Στην Αθήνα είναι λίγοι (πέντε οικογένειες), γι' αυτό και ο σύλλογος που είχαν δημιουργήσει έχει πέσει σε αδράνεια.

Από τα τέλη του 1990 παρατηρήθηκε το φαινόμενο της αθρόας εισροής Βορειοηπειρωτών και Αλβανών στην ελληνική επικράτεια από τη γειτονική Αλβανία. Οι περισσότεροι κατευθύνθηκαν προς τα αστικά κέντρα για αναζήτηση εργασίας. Κάποιοι εγκαταστάθηκαν σε χωριά της Ηπείρου, απασχολούμενοι με οικοδομικές εργασίες (συντήρηση σπιτιών) και τη φροντίδα των κηπαρίων. Έτσι στο Μοναστήρι εγκαταστάθηκαν δυο Αλβανοί το 1990, οι οποίοι ασχολούνται με οικοδομικές εργασίες βοηθητικού χαρακτήρα. Έρχονται τον Απρίλιο και φεύγουν τον Οκτώβριο. Δε φέρνουν και άλλους μαζί τους, προφανώς για να μην τους πάρουν τις δουλειές. Η συνύπαρξη με τους ντόπιους δεν παρουσιάζει προβλήματα, αφού με τη

γήρανση του πληθυσμού των τελευταίων χρόνων η παρουσία εργατικών χεριών είναι απαραίτητη. Η αμοιβή τους, την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας, ήταν 3-5.000 δρχ. και η διατροφή τους. Αλβανοί ή Βορειοηπειρώτες δεν έχουν περάσει από την Πουρνιά, ενώ από τη Δροσοπηγή, μόνο περαστικοί. Στο Ασημοχώρι έχουν εγκατασταθεί έξι Αλβανοί και Βορειοηπειρώτες. Ασχολούνται κι αυτοί με τη συντήρηση των σπιτιών, τις μεταφορές καθώς και με αγροτικές εργασίες. Οι Ασημοχωρίτες τους παραχωρούν δωμάτια στα σπίτια τους. Από το Κεράσοβο περνούν πολλοί Αλβανοί, γιατί είναι πέρασμα προς τη Μακεδονία, αλλά και μέσω Σαμαρίνας πηγαίνουν στον κάμπο της Θεσσαλίας. Στο Μοναστήρι και στο Γαναδιό υπάρχουν τέσσερις Αλβανοί, οι οποίοι εξυπηρετούν και τη Μόλιστα. Έρχονται τον Απρίλιο και φεύγουν το φθινόπωρο. Γνωρίζουν την επεξεργασία της πέτρας, απ' την οποία έχουν κατασκευαστεί τα παλαιότερα σπίτια του οικισμού και ασχολούνται με οικοδομικές επισκευές· αναζητούν το μεροκάματο, ενώ οι απόδημοι, που έχουν έρθει για τις διακοπές τους στο χωριό, χρειάζονται εργατικά χέρια που θα τους βοηθήσουν να συντηρήσουν με χαμηλό κόστος την πατρική περιουσία. Τους φιλοξενεί η κοινότητα στο σχολείο, το οποίο δεν έχει πλέον κανένα μαθητή. Από το 1990 και μετά, οι εργολάβοι που αναλαμβάνουν κάποια έργα στα χωριά (βρύσες, σπίτια, πλακόστρωση πλατειών) προσλαμβάνουν Αλβανούς για εργάτες, μιας και αμείβονται με χαμηλότερα μεροκάματα σε σχέση με τους Έλληνες. Λαθρομετανάστες περνούν συχνά από τη Μόλιστα, αλλά δε σταματούν. Κατευθύνονται προς τη Σαμαρίνα και τα Γρεβενά.

Ωστόσο υπάρχει και η άλλη πλευρά του νομίσματος: Το Δ.Σ. της *Αδελφότητας Αμαράντου* κάνει πρόταση αντιμετώπισης των κρουσμάτων κλοπών από λαθρομετανάστες Αλβανούς και Βορειοηπειρώτες και έκκληση στην Πολιτεία να λάβει μέριμνα (Π.Δ.Σ.Α.Α.Η. 2/10/1991). Στο Κεράσοβο θρήνησαν ένα θύμα από επίθεση Αλβανού το 1995, ενώ στη Βούρμπιανη, Αλβανοί λεηλάτησαν τα σπίτια ορισμένων κατοίκων. «Οι μόνιμοι κάτοικοι της Βούρμπιανης είναι γύρω στους 80. Φέτος το χειμώνα (1995) πρέπει να ήταν λιγότεροι, γιατί ήταν το πρόβλημα των Αλβανών, οι οποίοι ρημάζαν τα σπίτια μας. Δεχτήκαμε τρομερές επιθέσεις. Λεηλάτησαν επτά-οκτώ σπίτια, το δικό μου τρεις φορές το άνοιξαν. Τώρα έχει πάει στρατός, οπότε νομίζω τα πράγματα έχουν κάπως βελτιωθεί» (Κιτσαντώνης).

2.2 Ο δομημένος χώρος: σύγχρονες εξελίξεις και λειτουργίες

Κατοικία: Ο Α. Ζάχος, που μελέτησε συστηματικά τις αρχοντικές κατοικίες των Ιωαννίνων και άλλων πόλεων της Β. Ελλάδας, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «... ο εξειλιγμένος τύπος των αστικών σπιτιών εις τον οποίον υπάγονται τα νοικοκυρόσπιτα και τα αρχοντόσπιτα, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων έχει πάντοτε τας βάσεις του ως προς την γενικήν διάταξιν εις την αρχιτεκτονικήν των σπιτιών των χωρικών. Ούτω τον αρχέγονον τύπον των σπιτιών των Ιωαννίνων δέον να αναζητήσωμεν εις τα σπίτια των Χωρίων της Ηπείρου» (1928: 298). Το συμπέρασμα αυτό έχει επιβεβαιωθεί και από μεταγενέστερους μελετητές του ηπειρωτικού λαϊκού σπιτιού (Κοσμάς 1956, Δημητριάδης 1974). Το «λαϊκό» σπίτι στην Ήπειρο περιλάμβανε συνήθως δύο ορόφους. Στον κάτω όροφο, το «κατώγι» ή «κατώ», βρίσκονταν οι αποθήκες και ο χώρος για τα ζώα, ενώ στον πάνω όροφο, το «ανώγι» ή «ανώ», υπήρχε μικρό «προστώο», ο «ηλιακός» και δυο δωμάτια για κατοικία. Ο Ε. Δημητριάδης (1974) που μελέτησε τη μορφολογία του σπιτιού της Μόλιστας, υποστηρίζει ότι ο απλούστερος τύπος του «λαϊκού» σπιτιού στην περιοχή της Μόλιστας είναι ο ορθογώνιος με το μακρύ τμήμα της κατόψεώς του, συνήθως γυρισμένο αντίκρυ στο υποτυπώδες οδικό δίκτυο, ανεξάρτητα από τον προσανατολισμό του. Στην αυλή, η οποία περιβάλλεται από υψηλή εξωτερική τοιχοποιία, βρίσκονται τα βοηθητικά παραρτήματα του σπιτιού, όπως ο φούρνος, το υπόστεγο, το «χαλέ» (αποχωρητήριο), και σε μερικά το «καζαναριό» (χώρος στον οποίο απόσταζαν τα σταφύλια για να βγάλουν το τσίπουρο). Η αυλόπορτα έχει συνήθως ευθύγραμμο ξύλινο υπέρθυρο όπου στηρίζεται η δόρυχη στέγη από σχιστόπλακες. Τα δυο χτιστά πεζούλια στη βάση της αυλόπορτας χρησιμεύουν για να κάθονται οι γυναίκες και να κουβεντιάζουν. Το «ανώγι» αποτελείται από τους εξής χώρους: την «κρεβάτα», μεγάλο χώρο για συγκεντρώσεις, τον «οντά», ένα δωμάτιο υποδοχής – χειμωνιάτικο ή καλοκαιρινό – συνήθως με τζάκι· επίσης το «μαντζάτο», το ζεστό χειμωνιάτικο δωμάτιο και τη «γωνιά», το καθημερινό δωμάτιο, στο οποίο μαγειρεύουν και τρώνε. Στο «κατώ» βρίσκονταν τα ζώα, το «κελάρυ» (αποθήκη τροφίμων) και η «μπίμσα», μια θολωτή αποθήκη κρασιών, που παλαιότερα είχε και τη χρήση κρυψώνας. Ο Δημητριάδης χαρακτηρίζει το σπίτι στην Μόλιστα (εννοεί τα

σημερινά χωριά Μόλιστα, Γαναδιό και Μοναστήρι¹²¹) ως «ενδοστρεφές και λιτό». Τα παλαιότερα σπίτια έχουν φρουριακό χαρακτήρα με λίγα ανοίγματα. Τα κύρια μορφολογικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν τον αρχιτεκτονικό χαρακτήρα της κατοικίας στη Μόλιστα –και σε ευρεία κλίμακα, θα λέγαμε, και στα υπόλοιπα μαστοροχώρια της επαρχίας Κόνιτσας– είναι η σκούρα βουνίσια πέτρα, οι χοντροί τοίχοι, η ψηλή στέγη καλυμμένη με γκρίζες σχιστόπλακες, η τετράγωνη ψηλόκορμη καμινάδα και οι φανερές ξυλοδεσιές (Δημητριάδης ό.π.: 143-179).

Την περίοδο του Μεσοπολέμου οι Ηπειρώτες που επέστρεψαν στη γενέθλια γη, ανακατασκεύασαν με τις οικονομίες τους τα σπίτια τους ή τα έχτισαν εκ νέου. Στο Κεράσοβο σημειώθηκε μεγάλη ανοικοδόμηση τη δεκαετία του 1925-1935, όπως προκύπτει και από τις χρονολογίες που σώζονται πάνω σε θεμέλιους λίθους των σπιτιών. Από αυτή την εποχή αρχίζουν να χρησιμοποιούν τον ασβέστη ως συνδετικό υλικό ανάμεσα στις πέτρες, σε αντικατάσταση και της λάσπης. Τα ασβεστόχτιστα σπίτια είναι πιο γερά, ο ασβέστης όμως είναι ακριβότερο υλικό, «γιατί θέλει την άμμο ξεχωριστά, ενώ παλαιότερα ο μάστορας έσκαβε στην αυλή του ή στο χωράφι του, έβγαζε χώμα και το πατσάλωνε» (Κοντοδήμος Δ.). Η έννοια της «ανάπτυξης» στους Κερασοβίτες αρχικά συνδέθηκε με την επισκευή των πατρικών κατοικιών στο χωριό ή με το χτίσιμο νέων σπιτιών, των λεγόμενων «αμερικάνικων», από τους μετανάστες της Αμερικής. Τις περισσότερες φορές δεν ακολουθούν την παραδοσιακή αρχιτεκτονική, κυρίως για λόγους οικονομικούς και ευκολίας (Τζίνας 1994: 4). Άλλωστε το μεταναστευτικό συνάλλαγμα την περίοδο 1971-1981 επενδύθηκε αποκλειστικά στην οικοδομή (Ζωγράφος 1981: 29).

Πολλά σπίτια του Μοναστηρίου είναι καινούργια. Χτίστηκαν πάνω στα θεμέλια παλιών σπιτιών και πάνω σε καλύβες, που σε παλαιότερες εποχές χρησιμοποιούνταν ως αχυρώνες. Τρία χτίστηκαν καινούργια από τα θεμέλια. Τα σπίτια του Ασημοχωρίου είναι χτισμένα το ένα δίπλα στο άλλο - για λόγους προφύλαξης από επιδρομές των κλεφτών παλαιότερα και σήμερα. Το αντάμωμα των απόδημων Μολιστινών, που πραγματοποιήθηκε με την ίδρυση της αδελφότητας, ανανέωσε το ενδιαφέρον τους για τη γενέθλια γη. Από το 1980 αρχίζουν τη συντήρηση των από χρόνια εγκαταλειμμένων σπιτιών τους.

¹²¹Το Μοναστήρι ονομαζόταν Μποτσιφάρι μέχρι το 1928 και ήταν ένας από τους τρεις μαχαλάδες της Μόλιστας (έτσι ονομάζεται σήμερα ο μεσαίος μαχαλάς, που μέχρι το 1919 λεγόταν Μεσαριά.). Ο τρίτος μαχαλάς της παλαιάς Μόλιστας είναι το χωριό Γαναδιό.

Η τάση που επικρατεί στους απόδημους Ηπειρώτες είναι η διατήρηση της πατρικής εστίας. Η παρατήρηση αυτή έχει τη σημασία της: η πώληση του προγονικού σπιτιού θα σήμαινε την οριστική απομάκρυνση του αποδήμου από τον τόπο της ιδιαίτερης καταγωγής. Ελάχιστες είναι οι αγοραπωλησίες σπιτιών στα χωριά της περιοχής μελέτης. Η ανακατασκευή των σπιτιών έχει υψηλό κόστος και η περιοχή δεν είναι τουριστικά αξιοποιημένη για να εγείρει το ενδιαφέρον ξένων. Άλλωστε οι ντόπιοι δεν επιθυμούν να πωλήσουν την πατρική κατοικία. Σε πολλές περιπτώσεις οι κληρονόμοι ενός σπιτιού είναι πολλοί και σπορπισμένοι σε διάφορα μέρη, οπότε υπάρχουν κωλύματα που σχετίζονται με το κληρονομικό δίκαιο.

Στο Γαναδιό δεν έχουν σημειωθεί αγοραπωλησίες σπιτιών. Κάποιοι που εκδήλωσαν ενδιαφέρον, δεν προχώρησαν σε αγορά, γιατί τα σπίτια ήταν εντελώς εγκαταλειμμένα και η επισκευή τους απαιτούσε υψηλό κόστος. Εδώ διαπιστώνει κανείς τη διάθεση ορισμένων αποδήμων που έχουν χάσει την επαφή τους με το χωριό, να πωλήσουν την πατρική εστία. Στη Μόλιστα, τα τελευταία χρόνια έγιναν τρεις αγοραπωλησίες σπιτιών, αλλά πάντα μεταξύ χωριανών. Τα σπίτια της Πυρσόγιαννης δεν πωλούνται ούτε σε ντόπιους ούτε σε ξένους. Δεν έχει εκδηλωθεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον, άλλωστε οι αγοραπωλησίες εμποδίζονται από το κληρονομικό δίκαιο, καθώς οι κληρονόμοι τους είναι πλέον πολλοί.

Ούτε στο Ασημοχώρι πωλούνται σπίτια, αν και παρατηρείται κάποια ζήτηση από ντόπιους. Η τάση είναι να συντηρούν ή να ανοικοδομούν τις πατρικές κατοικίες, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1980. Τις παραδοσιακές πλάκες με τις οποίες συνήθιζαν να καλύπτουν τις στέγες των σπιτιών, τις κατασκεύαζαν πλακάδες από τον Αμάραντο, τους Χιονάδες και το Γοργοπόταμο. Το Ασημοχώρι δεν έχει κεντρική πλατεία με πλάτανο, γιατί η δομή των σπιτιών είναι πολύ πυκνή και δεν υπάρχει χώρος για τη διαμόρφωση πλατείας. Παλιά σπίτια δεν μπορούν να συντηρηθούν, γιατί είναι πολλοί οι κληρονόμοι και ούτε διαθέσιμα οικόπεδα υπάρχουν για όσους επιθυμούν να χτίσουν παραθεριστική κατοικία στον τόπο της ιδιαίτερης καταγωγής τους.

Καταστήματα: Το κτίριο με το ξενώνα και τα μαγαζιά που κατασκεύασε η *Αδελφότητα Κερασοβιτών* στην πλατεία του χωριού τη δεκαετία του 1980, χτίστηκε στη θέση του «ημελλικού, παπάδικου, βακούφικου» κτίσματος, το οποίο χωριζόταν στα εξής μαγαζιά: καφενείο, μπακάλικο, χασάπικο, ταβέρνα-καφενείο, γραφείο (την περίοδο του Εμφυλίου διέθετε και ασύρματο, τον

οποίο χρησιμοποιούσαν για τις επικοινωνίες τους). Δίπλα βρισκόταν το καλατζίδικο. Το λειτουργούσαν πλανόδιοι γύφτοι που έμεναν στο χωριό από την άνοιξη μέχρι τη γιορτή και του Προφήτη Ηλία (20 Ιουλίου) και επιδιόρθωναν τα σιδερένια σκεύη των ντόπιων, αλλά και ανθρώπων από γειτονικά χωριά.

Στην Καστάνιανη υπάρχει ένα παντοπωλείο, ένα παντοπωλείο-καφενείο κι ένα καφενείο. Το μοναδικό κατάστημα του Μοναστηρίου, το οποίο επιτελεί πολλαπλές λειτουργίες (καφενείο, παντοπωλείο, ξενώνας), υπάγεται στην εκκλησιαστική επιτροπή, στην οποία ανήκει και ολόκληρο το κτίσμα. Οι δωρεές παλιά γίνονταν στην εκκλησία, η οποία παραχώρησε το κτίσμα στην αδελφότητα. Η *Αδελφότητα Μοναστηριωτών* της Αθήνας ανέλαβε τη δαπάνη για την ανανέωση του κτιρίου.

Στο Ασημοχώρι υπάρχουν δύο καφενεία-μπακάλικά, ενώ στην Οξιά ένα καφενείο-παντοπωλείο. Στη Δροσοπηγή η παρουσία μιας ψησταριάς, η οποία λειτουργεί και το χειμώνα, έδωσε ζωή στη χωριό. Πόλο έλξης των απόδημων στο χωριό αποτελούν και τα τρία παραδοσιακά καφενεία με πολλαπλές υπηρεσίες: λειτουργούν και ως μπακάλικά και υφασματάδικα. Το ένα μάλιστα πουλά ακόμα υφάσματα.

Στο Γαναδιό υπήρχε προπολεμικά και καφενείο-φωτογραφείο, ένα χασάπικο και ένα τσαγκάρικο. Μέχρι και υφάσματα ντόπια βρισκόνταν στα μαγαζιά, τα οποία έφτιαχνε ένας παπάς από τη Μεσαριά, που ήταν και ράπτης. Επίσης στο Γαναδιό ανήκε ένας ταμπακόμυλος κοντά στο ποτάμι.

Μπακάλικά υπήρχαν πολλά στην Πυρσόγιαννη την περίοδο της ακμής της· προμηθεύονταν τα τρόφιμα από τη Θεσσαλονίκη με ζώα (50-60 φορτία).

Σχολεία: Το σχολείο του Μοναστηρίου σταμάτησε να λειτουργεί το 1970, όταν το κτίριο περιήλθε στη δικαιοδοσία της κοινότητας. Η αδελφότητα της Αθήνας είχε αναλάβει τη συντήρησή του, εφόσον δεν υπήρχαν άλλοι οικονομικοί πόροι. Η Πολιτεία, από τη στιγμή που διέκοψε τη λειτουργία του το σχολείο, έπαψε τη χρηματοδότηση. Αυτό άλλωστε συνέβη και στους άλλους οικισμούς που εγκαταλείφθηκαν από τον πληθυσμό τους. Έτσι την επισκευή της ετοιμόρροπης στέγης του σχολικού κτιρίου ανέλαβαν οι ίδιοι οι κάτοικοι της κοινότητας, μέσω της αδελφότητας. Αφαίρεσαν την παραδοσιακή πλάκα γιατί η επισκευή της στοιχίζει ακριβά, αλλά και οι τεχνίτες που γνώριζαν την επεξεργασία της έχουν εκλείψει από τα χωριά. Επισκεύασαν τη μάντρα που περικλείει το σχολείο και τις τουαλέτες. Σήμερα στη μία αίθουσα του σχολείου στεγάζεται το αγροτικό ιατρείο, ενώ την άλλη χρησιμοποιούν για

τις εκδηλώσεις τους, ή και για φιλοξενία, π.χ. των εργατών του υδραγωγείου. Δεν υπάρχει καθορισμένη χρήση. Ανάλογα με τις ανάγκες συνεδριάζουν και αποφασίζουν.

Η Πουρνιά βομβαρδίστηκε το 1941. «Τότε καταστράφηκε και το σχολείο, που ήταν από τα πιο σύγχρονα για την εποχή του, με αίθουσα χημείας και γήπεδο βόλεϋ. Το δημοτικό σχολείο της Πουρνιάς, το 1955-1960 είχε 40 μαθητές» (Θεοδώρου Λ.). Κατά τον Εμφύλιο, η Πουρνιά δεν έπαθε καταστροφές. «Αρκετοί στράφηκαν προς τα γράμματα, γιατί ήταν η μόνη διέξοδος προκειμένου να αλλάξουν τη προδιαγεγραμμένη μοίρα του χωρίς προσόντα μετανάστη» (Θεοδώρου Λ.).

Το Κεράσοβο την περίοδο της ακμής του είχε τρία σχολεία. Το δημοτικό σχολείο που στις αρχές της δεκαετίας του 1950 είχε 350 μαθητές, το 1995 λειτουργούσε με πέντε μόνο παιδιά. Η Σχολική Επιτροπή μετέφερε στη δικαιοδοσία των κοινοτήτων την αρμοδιότητα για τα σχολικά κτίρια που έχουν πάψει να λειτουργούν λόγω ελλείψεως μαθητών. Η κοινότητα του Κερασόβου δεν είχε πόρους να συντηρήσει το σχολείο και έτσι ανέλαβε η αδελφότητα την επισκευή της οροφής, που ήταν ετοιμόρροπη.

Το δημοτικό σχολείο της Λυκόραχης, την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας είχε τριάντα μαθητές. Οι μαθητές προέρχονται και από τα κοντινά χωριά (Ζέρμα, Κάντσικο, Λαγκάδα). Το σχολείο στην Καστάνιανη είναι κλειστό από το 1979 και του Γαναδιού σταμάτησε τη λειτουργία του το 1977-8. Υποτυπώδη βιβλιοθήκη έχει δημιουργήσει η κοινότητα Καστανιανιτών.

Οι Ασημοχωρίτες «μάθαιναν γράμματα». Ο Χ. Χολέβας αναφέρει ότι η μητέρα του φοίτησε στο δημοτικό σχολείο από το 1910 έως το 1915. Ορισμένοι συνέχιζαν τις γυμνασιακές σπουδές τους στην Πωγωνιανή, στην Αθήνα (μικρό ποσοστό πριν από το πόλεμο) και στο σχολαρχείο της Βούρμπιανης. Ο πρόεδρος της κοινότητας Γ. Στεργίου υποστηρίζει ότι οι εξήντα οικογένειες του Ασημοχωρίου έχουν βγάλει εξήντα επιστήμονες από το 1940 και εξής, δηλ. αντιστοιχεί ένας επιστήμονας στην κάθε οικογένεια. Το κτίριο του σχολείου χρησιμοποιείται πια για τις θερινές εκδηλώσεις τους.

Οι κάτοικοι της Δροσοπηγής, ως το 1950, αποφοιτούσαν, στην καλύτερη περίπτωση, από το δημοτικό. Από εκείνη την εποχή αρχίζουν σιγά σιγά να στέλνουν τα παιδιά τους στο Γυμνάσιο της Κόνιτσας, ενώ αρκετοί νέοι συνεχίζουν τις σπουδές τους και γίνονται γιατροί, μηχανικοί, καθηγητές κ.λπ. «Τους περισσότερους μαθητές (180-200) είχε η Δροσοπηγή έως το 1947-8, οπότε κατά τον Εμφύλιο, αρκετά παιδιά βρέθηκαν στις σοσιαλιστικές χώρες (Αλβανία,

Ρουμανία και Ρωσία). Ο πρώτος επαναπατρισμός έγινε το 1956, όπου επέστρεψαν πλέον με τις οικογένειές τους στο χωριό. Στη Δροσοπηγή είχαν μείνει περίπου δεκαπέντε παιδιά, τα οποία σκόρπισαν στις παιδοπόλεις, στα Γιάννενα, στο Ζηρό. Το σχολείο επαναλειτούργησε το 1950 με σαρανταεννέα παιδιά, που είχαν επιστρέψει πλέον από τις παιδοπόλεις. Στη δεκαετία του 1950 έφτασε ο αριθμός των μαθητών στους 120, μαζί με το νηπιαγωγείο, ενώ στην επόμενη δεκαετία δεν υπήρχαν πλέον παιδιά στο χωριό και το σχολείο κατέρρευσε» (Παπαδημητρίου). Στις παιδοπόλεις λειτούργησαν και σχολές, καθώς και οικοτροφεία εκκλησιαστικού χαρακτήρα. Την “υψηλή” εποπτεία είχε η βασίλισσα Φρειδερίκη. Τα Γιάννενα είχαν τρεις παιδοπόλεις: τον Άγιο Κωνσταντίνο, την Αγία Ελένη και τον Απόστολο Παύλο.

Το κτίριο του σχολείου της Μόλιστας διατηρείται, γιατί η οροφή του ήταν κατασκευασμένη από τσίγκο, αλλά δεν έχει απολύτως καμιά λειτουργία. Τέλος, το σχολείο της Πυρσόγιαννης σταμάτησε να λειτουργεί στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Στη δεκαετία του 1930 ήταν τριθέσιο και είχε 180 παιδιά και 3 δασκάλους.

Κοινοτικά κτίρια: Τα κτίρια που στεγαάζουν τα γραφεία των κοινοτήτων βρίσκονται κατά κανόνα στην πλατεία των χωριών, λόγω του δημόσιου χαρακτήρα τους.

Το 1957 άρχισε η κατασκευή του κοινοτικού καταστήματος της Βούρμπιανης (Γιόσης 1983: 102). Η κοινότητα Καστανιανιτών έχει παραχωρήσει το κτίριο, που είναι καφενείο και υποτυπώδης ξενώνας, στον Προοδευτικό Σύλλογο που έχει την έδρα του στο χωριό, για λόγους τεχνικούς. Η κοινότητα έχει κρατήσει μια αίθουσα που χρησιμοποιεί ως γραφείο. Ο Προοδευτικός Σύλλογος συνήθως νοικιάζει το καφενείο, την περίοδο της έρευνας όμως, το είχε παραχωρήσει δωρεάν σε ιδιώτη, για να εξυπηρετούνται οι κάτοικοι. Ο ξενώνας έχει δύο δίκλινα δωμάτια. Το κτίριο χτίστηκε το 1960 πάνω στα θεμέλια του παραδοσιακού ξενώνα (χάνι), που υπήρχε στο ίδιο σημείο και απαρτιζόταν από ένα καφενείο, δωμάτια και χώρους για τη διαμονή των ζώων.

Ο πρόεδρος της κοινότητας Δροσοπηγής επισημαίνει την κακή κατάσταση των κοινοτικών γραφείων και τονίζει την αναγκαιότητα μιας ακόμα ψησταριάς για την εξυπηρέτηση των αναγκών του πανηγυριού, στο υπόγειο του κοινοτικού κτιρίου.

Τα κοινοτικά κτίρια του Γαναδιού είναι: α) *Η Σπυριδώνειος Σχολή*: σχολαρχείο, το οποίο κατασκευάστηκε γύρω στο 1870 από το κληροδότημα

του Σπύρου Ξυνού, που πλούτισε ως έμπορος στη Ρουμανία. Η Σχολή διέθετε το 1930 και κινηματογράφο! Οι Ιταλοί κατά τον πόλεμο πήραν την κινηματογραφική μηχανή και την καμπάνα της εκκλησίας. β) Το *Παρθεναγωγείο* κατασκευάστηκε κι αυτό την ίδια περίοδο από το κληροδότημα του Σπύρου Ξυνού –όπως άλλωστε και τα κοινοτικά κτίρια του σχολείου, του μύλου, του ξενώνα, του καφενείου, η εκκλησία της Παναγίας και το γυφτοκάλυβο (Γκούτος 1986: 4)– χωρίς στέγη την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας, στο οποίο άλλοτε μάθαιναν οι κοπέλες του χωριού υφαντική, κεντητική, ραπτική, αλλά και καλούς τρόπους. Έχει ενταχθεί στο κοινοτικό πρόγραμμα Leader 2, προκειμένου να διαμορφωθεί σε ξενώνα. Τη μελέτη ανέλαβε η τεχνική εταιρία Ήπειρος.

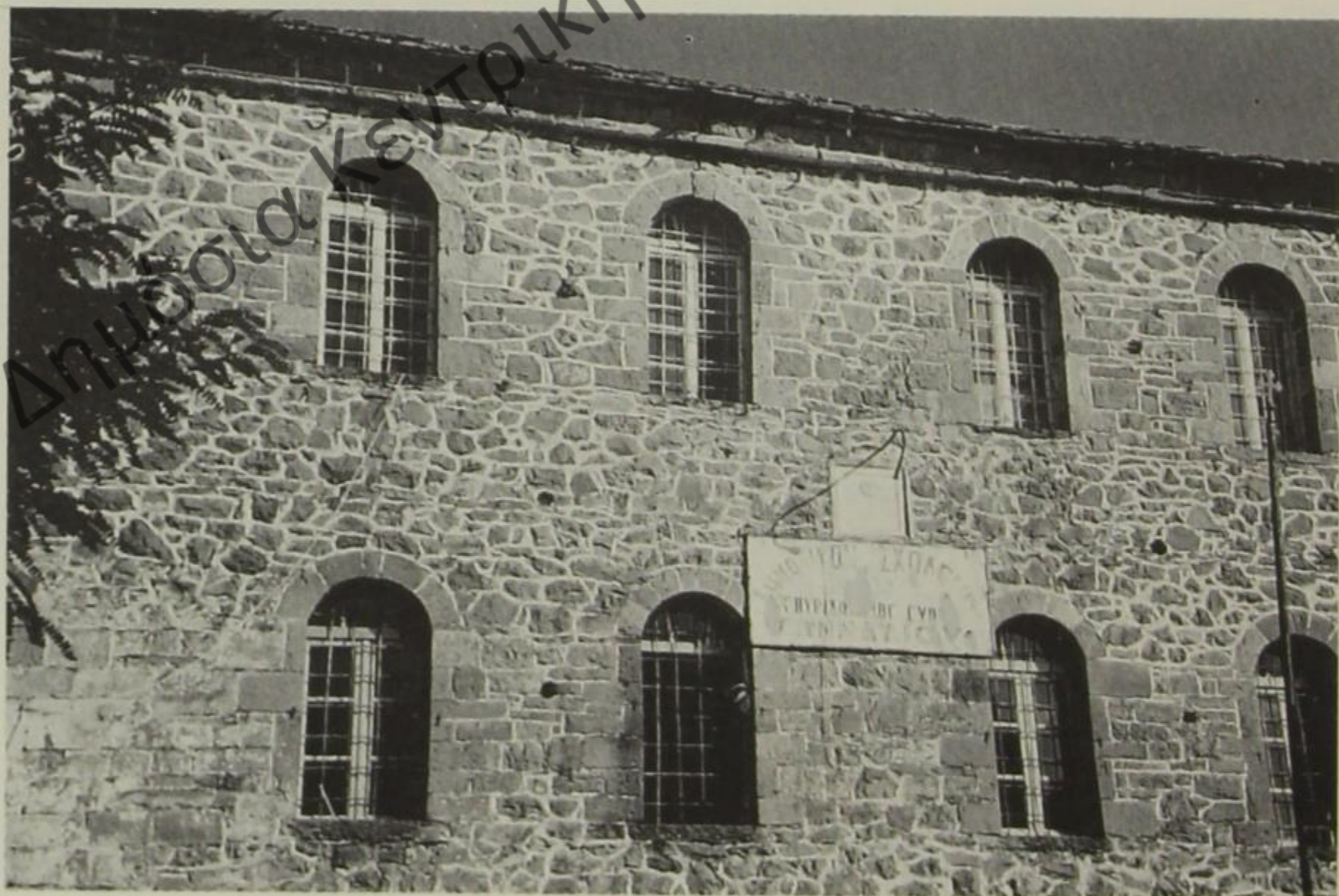
Το *Κέντρο Νεότητας Μολίστης* χτίστηκε πάνω σ' ένα παλαιότερο κτίσμα του οικισμού, το οποίο αρχικά ήταν χασάπικο και μεταγενέστερα μπακάλικο. Βρίσκεται στην πλατεία της Μόλιστας. Στο ισόγειο ήταν διαμορφωμένος ένας ενιαίος χώρος με τρούλο, όπως και το αντίστοιχο κτίσμα του Μοναστηρίου, και μια άλλη αίθουσα, πιο σύγχρονη, που χρησιμοποιούσαν ως παντοπωλείο και αποθήκη των κρασιών που παρήγαν από τα αμπέλια της εκκλησίας. Στον επάνω όροφο υπήρχαν τέσσερα δωμάτια. Στο ένα εγκαταστάθηκε το πρώτο ταχυδρομικό γραφείο της επαρχίας Κόνιτσας, που ιδρύθηκε μετά την απελευθέρωση της Ηπείρου από τους Τούρκους (1913) και τιμής ένεκεν το ανοικοδόμησαν (με τη βοήθεια ενός συγχωριανού τους), μετά την καταστροφή του κτιρίου από πυρκαγιά το 1985 και παρά την ερήμωση του οικισμού. Μάλιστα ούτε το ταχυδρομείο, ούτε ο ταχυδρόμος πληρώνουν ενοίκιο στην κοινότητα, προκειμένου να παραμείνουν στο χωριό. Το καινούργιο κτίριο έγινε το 1986-1987. Η *Αδελφότητα Μολιστινών* συνέδραμε με 800.000 δρχ., η κοινότητα με 600.000 και μπόρεσαν να ρίξουν την πλάκα και να κάνουν την πρώτη διαμόρφωση του ισόγειου. Το Υπουργείο Νέας Γενιάς επιδότησε το έργο με 6.000.000 δρχ. (1991-2), γι' αυτό, άλλωστε, ονομάστηκε “Κέντρο Νεότητας”, ονομασία μάλλον παράδοξη, εφόσον οι μόνιμοι κάτοικοι του χωριού το χειμώνα είναι μόνο τρεις.

Καφενεία-μπακάλικά στο Ασημοχώρι

Κτίριο με πολλαπλές λειτουργίες
(γραφεία κοινότητας, ξενώνας, καφενείο) στο Μοναστήρι

Η Σπυριδώνειος Σχολή στο Γαναδιό

Το "Κέντρο Νεότητας Μολίστης"
στην πλατεία της Μολίστας

Κοινοτικό γραφείο Καστανέας και γραφείο του Προοδευτικού
Πολιτιστικού Συλλόγου "Άγιος Νικόλαος"

Το Παρθενάγωγείο στο Γαναδιό

Το σχολείο στην Καστάνιανη

Οδικό δίκτυο: Ο Μεντράς (1959: 821) περιέγραφε την κατάσταση του οδικού δικτύου της επαρχίας Κόνιτσας στα τέλη της δεκαετίας του 1950 ως εξής: «*Η οδική απόστασις της Κονίτσης από τα δύο σημαντικώτερα ορεινά χωρία, Αγία Παρασκευή και Πυρσόγιαννη είναι 30 χιλιόμετρα. Αλλά η κατάστασις της οδού είναι τοιαύτη, ώστε να μην επιτρέπη την δι' αυτοκινήτου διαδρομήν τοιαύτης εντός χρονικού διαστήματος ολιγωτέρου της μιας και ημισείας ώρας. Εξ άλλου οι δρόμοι ούτοι είναι προσφάτου κατασκευής· προ πέντε ετών αι δι' αυτοκινήτου βαταί οδοί των ορεινών χώρων μόλις εισεχώρουν εις βάθος 20 χλμ. Το ήμισυ των ορεινών χωρίων δύναται να επικοινωνή δι' αυτοκινήτου, εις ωρισμένας περιπτώσεις η οδός σταματά εκτός του χωρίου εις απόστασιν πορείας ενός τετάρτου της ώρας. Τα άλλα χωρία επικοινωνούν με τον εξωτερικόν κόσμον δι' ατραπών. Αι αποστάσεις λοιπόν υπολογίζονται ανά ώρα πορείας και ουχί δια του χιλιομέτρου*». Η κατασκευή του καινούργιου δρόμου που συνδέει τα χωριά Πυρσόγιαννη και Βούρμπιανη άρχισε το 1957 και τέθηκε σε λειτουργία το 1961 (Γιώσης 1983: 102 και 106). Ο δρόμος του Μοναστηρίου «είναι η προέκταση εκείνου που ξεκινά από το Καπηλιό (τοπωνυμία που θα ήταν σκόπιμο να ορίζει επίσημα και τη διασταύρωση Πυρσόγιαννης-Αγίας Παρασκευής

αντικαθιστώντας τη σημερινή ανόητη Μπέλεϋ) και οδηγεί στη Μόλιστα. Κατασκευάστηκε κατά το 1957 με χρήματα της Κοινότητας που εξασφάλιζε τότε από την εκμετάλλευση του μεγάλου δάσους της» (Γκούτος 1983: 41).

Ο δρόμος που οδηγεί από τον κεντρικό οδικό άξονα στην Καστάνιανη άρχισε να χαράζεται το 1950. Οι δρόμοι και τα καλντερίμια της Καστάνιανης, τα οποία αρχίζουν να ανακατασκευάζονται την περίοδο της μεταπολίτευσης, δεν ακολουθούν πάντα την παραδοσιακή γραμμή. Ορισμένα μέλη της αδελφότητας εξέφρασαν τη λύπη τους σε Γ.Σ., για την κατασκευή δρόμων, όπως εκείνου που οδηγεί από το «Μεσοχώρι» στο Γεφύρι που χάλασε το «χρώμα» του χωριού. Βέβαια η κατασκευή δρόμων με τον παραδοσιακό τρόπο απαιτεί τριπλάσια δαπάνη (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 1/2/1981). Άλλοι πάλι διαπιστώνουν ότι οι δρόμοι του χωριού, ιδιαίτερα τις περιόδους όπου οι απόδημοι επισκέπτονται το χωριό, «έγιναν τόποι στάθμευσης αυτοκινήτων, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η εξυπηρέτηση των κατοίκων» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 16/12/1984).

Οι δρόμοι στο Ασημοχώρι στρώθηκαν με τσιμέντο τη δεκαετία του 1980. Ο δρόμος που ανεβαίνει από το ποτάμι στη Δροσοπηγή ανοίχτηκε το 1957-8. Ωστόσο το μουλάρι είναι ακόμα χρήσιμο στους Κερασοβίτες, ως φορτηγό ζώο, εκεί που το αυτοκίνητο δε μπορεί να φτάσει. Κουβαλάνε καυσόξυλα ή πέτρες από το ποτάμι για να χτίσουν μάντρες, σπίτια κ.λπ.

Ηλεκτροδότηση-Υδροδότηση: Η κατασκευή υδραγωγείου στη Βούρμπιανη άρχισε το 1964 με πόρους που διέθεσε το Κληροδότημα, ενώ την ίδια εποχή αποφασίζεται η διάλυση του ξενώνα –ο οποίος λειτουργούσε από το Δεκέμβριο του 1953– εφόσον είχε περιέλθει σε αχρηστία (Γιόσης 1983: 109). Το δίκτυο ύδρευσης περατώθηκε το 1965.

Η Καστάνιανη έχει ηλεκτρικό ρεύμα από το 1967-8. Αλλά και το Μοναστήρι και η Δροσοπηγή ηλεκτροδοτήθηκαν κατά την περίοδο της δικτατορίας και συγκεκριμένα τη διετία 1968-9, ενώ το Ασημοχώρι γύρω στα 1960.

Το υδραγωγείο και η ηλεκτροδότηση της Μόλιστας έγιναν επίσης στην περίοδο της δικτατορίας. «Αυτό ήταν το σωτήριο, γιατί δεν υπήρχε τρόπος να πηγαίνεις κάθε τόσο στην Κόνιτσα, δεν υπήρχαν αυτοκίνητα. Τότε υπήρχε η συγκοινωνία και αυτή όχι με λεωφορείο έστω των αγόνων γραμμών, κάτι φορτηγά ερχόνταν, οπότε ήταν ταλαιπωρία. Ερχόμενο όμως το φως, το νερό που έβαλε στα σπίτια ο κόσμος, είπαν δόξα τω θεώ, θεωρούνταν μεγάλο γεγονός» (Λέτσιος Γ.). Ο ίδιος πληροφορητής αναφέρει πώς ολοκληρώθηκε τελικά το έργο του δικτύου ύδρευσης: «Αφού είχαμε φτιάξει την υδατομάτευση, μας είχε

δώσει η νομαρχία ένα ποσό και θέλαμε άλλες 70.000, για να κάνουμε το εσωτερικό δίκτυο, δε μπορούσαμε αλλιώς. Μία άνοιξη ή καλοκαίρι είχε έρθει ο Παττακός στο Κεράσοβο και πήγαμε κι εμείς με τον πρόεδρο της κοινότητας. “Εσύ είσαι ο πρόεδρος της Μόλιστας, τι θέλεις πρόεδρε;”. “Κύριε πρόεδρε έχω 7 χρόνια που παρακαλάω το νομάρχη να μου δώσει 70.000, για να κάνω το εσωτερικό δίκτυο και δε μου τα δίνει”. “Αύριο θα πας να τα πάρεις” του λέει ο Παττακός. Την άλλη μέρα πήγαμε και πήραμε τα λεφτά». Με ανάλογο τρόπο ήρθε και το ηλεκτρικό ρεύμα στη Μόλιστα.

Στο Μοναστήρι λόγω ελλείψεως νερού, οι κάτοικοι είχαν εφεύρει ένα σύστημα άρδευσης των κηπαρίων, που το ονόμαζαν «τα μερόνυκτα»: «Τα νερά δεν είναι τόσα πολλά, για να μπορούν να ποτίζουν οι κάτοικοι κατά βούληση. Για να αποφευχτούν οι καβγάδες, οι παλαιοί, που ήταν πολύ σοφοί, επινοήσαν ένα σύστημα –τόρα το πού το βρήκαν δε γνωρίζω, εγώ το βρήκα έτσι. Το ονόμαζαν “τα μερόνυκτα”. Πιάσαν και μετρήσαν τα κηπάρια του χωριού συνολικά, αλλά και του καθενός ξεχωριστά. Ανάλογα με τα κηπευτικά που φύτευε ο καθένας και το χώρο που αυτά καταλάμβαναν χρειάζονταν συγκεκριμένο χρόνο ποτίσματος μέσα στην εβδομάδα. Έτσι εκείνος που είχε 100 μέτρα κήπο έπαιρνε μία ώρα ποτίσματος, εκείνος που είχε 200 μέτρα, δύο ώρες. Από 300 μέτρα και πάνω άλλαζε η μέτρηση, γιατί μέχρι την Κατοχή τα χωράφια αυτά, που ήταν σπαρμένα με καλαμπόκι, το οποίο όμως χρειάζεται κάθε δύο εβδομάδες πότισμα, βρισκόνταν μέσα στο χωριό. Έτσι πήραν το μισό νερό τα μέτρα από τα 200 και πάνω. Οι ώρες άλλαζαν που έπαιρνε νερό το κάθε νοικοκυριό κάθε μέρα, καθώς επίσης ανά οκταήμερο άλλαζε η παροχή νερού από μέρα σε νύχτα. Το σύστημα αυτό επανερργοποιείται και σήμερα, όταν το νερό δεν είναι αρκετό. Το σύστημα αυτό ίσχυε και για τα χωράφια, που χωρίζονταν στη μέση από ένα δρόμο. Τη μια χρονιά φύτευαν στη μια πλευρά καλαμπόκι και στην άλλη σιτάρι και την επόμενη αντίστροφα. Η περιοχή έχει πολλές πηγές, αλλά με λίγο νερό, που με την επέκταση των δασών τα τελευταία χρόνια συνεχώς λιγοστεύει» (Παναγιώτου Στ.).

Το Κεράσοβο έχει άφθονο νερό, που προέρχεται από πηγές του Σμόλικα. Αντιστοιχεί ένα πηγάδι για κάθε δύο σπίτια.

Στην Πυρσόγιαννη δεν αντιμετωπίζουν πρόβλημα νερού, εκτός από τον Αύγουστο που επιστρέφουν οι απόδημοι. Έχουν δύο δίκτυα ύδρευσης: ένα εξωτερικό και ένα εσωτερικό, που είναι καινούργιο. Επειδή γίνεται κατάχρηση στο πότισμα των κηπαρίων, σκοπεύουν να τοποθετήσουν ρολόγια μέτρησης στο εσωτερικό δίκτυο. Το 1975 έκαναν ενέργειες για την τοποθέτηση ανακλαστήρα στην Πυρσόγιαννη για τη λειτουργία της τηλεόρασης εκεί και

στην Καστάνιανη (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 9/2/1975). Το 1976 ο Σ.Κ.Β. διέθεσε χρηματικό ποσό για τη δαπάνη τοποθέτησεως τηλεοπτικού αναμεταδότη στην Οξιά (Γιόσης 1983: 125).

Εκκλησίες και ιερείς: Η λειτουργία ή μη των χώρων λατρείας της ορθοδοξίας αποτελεί στοιχείο προσέλκυσης ή απομάκρυνσης των κατοίκων από τον τόπο. Η έλλειψη ιερέων σ' ορισμένα χωριά, συνέπεια της πληθυσμιακής ερήμωσής τους, συντελεί στην γενικότερη απορρύθμιση της κοινωνίας. Ήδη από το 1968 δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Κόνιτσα* (Φεβρουάριος 1968: 14) η ακόλουθη είδηση: «Πληροφορηθήκαμε ότι στο χωριό Φούρκα μια ηλικιωμένη, η Τριανταφυλλιά Οικονόμου, πέθανε και ενταφιάστηκε χωρίς ιερέα και νεκρώσιμη ακολουθία, επειδή δεν υπήρχε ιερέας στην κοινότητα και στις γύρω κοινότητες».

Η κεντρική εκκλησία του Κεφαλοχωρίου είναι αφιερωμένη στη γιορτή των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης. Παπάς υπάρχει μόνιμος στο χωριό, όπως άλλωστε και στην Καστάνιανη. Στην Πουρνιά ο ιερέας έρχεται κάθε δεκαπέντε μέρες και λειτουργεί την εκκλησία, η οποία είναι αφιερωμένη στους Ταξιάρχες Μιχαήλ και Γαβριήλ. Η τωρινή εκκλησία είναι χτισμένη ακριβώς στη θέση της παλιάς, η οποία είχε κτισθεί το 1807, αλλά κάηκε στις 10 Ιανουαρίου 1919 (Χρηστίδης 1991: 134). Το Κεράσοβο έχει μόνιμο ιερέα, ο οποίος κατάγεται από την Πυρσόγιαννη. Τα νέα παιδιά πάντως, δε γίνονται παπάδες.

Η ηλεκτρική εγκατάσταση στην κεντρική εκκλησία της Βούρμπιανης έγινε το 1962, με δωρεά του Ν. Τράντα (Γιόσης 1983: 106). Το 1965, ο *Σύνδεσμος της Κοινότητας Βουρμπιάνης* με έγγραφό του στη Μητρόπολη, διαμαρτυρήθηκε γιατί δεν πήγε στη Βούρμπιανη ιερέας την Πρωτοχρονιά «και δια πρώτη φορά δεν έγινε η πατροπαράδοτη λειτουργία εις την Εκκλησία, γεγονός που έκανε εντύπωση και προκάλεσε θλίψη και πίκρα εις όλους τους Βουρμπιανίτες» (Γιόσης 1983: 110).

Η κεντρική εκκλησία του Ασημοχωρίου είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου και της Δροσοπηγής στην Αγία Παρασκευή. Την έκτισε η αδελφότητα της Αμερικής το 1934, όπως επίσης και το σχολείο. Παπάς έρχεται στη Δροσοπηγή κάθε 15 μέρες. Στη Μόλιστα, το Γαναδιό και το Μοναστήρι έρχεται ιερέας από το γειτονικό Πύργο. Η κεντρική εκκλησία του Γαναδιού είναι αφιερωμένη στους Αγίους Ταξιάρχες. Στο Γαναδιό υπάρχουν επίσης οκτώ οικογενειακά ξωκλήσια. Η εκκλησιαστική επιτροπή έχει πρόεδρο τον παπά από τον Πύργο, αν και τη φροντίδα της εκκλησίας έχουν αναλάβει οι επίτροποι από το Γαναδιό. Η Πυρσόγιαννη έχει δύο ιερείς: ένα

«παπαδοδάσκαλο», ο οποίος είναι μόνιμος κι έναν ηλικιωμένο παπά που έχει πάρει σύνταξη. Στη Μολυβδοσκεπάστη το γνωστό μοναστήρι της Παναγίας της Μολυβδοσκεπάστης είναι αυτοδιοίκητο και η αδελφότητα δεν παρεμβαίνει στη λειτουργία του¹²².

Το Μοναστήρι έχει πάρει το όνομά του από το μοναστήρι που σύμφωνα με την παράδοση χτίστηκε το 12ο αι., αν και εξακριβωμένα το τοποθετούν μόλις στις αρχές του 18ου αι. Ο σημερινός ναός είναι μεταγενέστερος. Σ' αυτόν μεταστεγάστηκε το 1892 ο παλαιότερος ναός, που βρισκόταν στο δεξιό τμήμα του σημερινού και καταστράφηκε ύστερα από μια νεροποντή, καθώς η περιοχή, λόγω της κτηνοτροφικής εκμετάλλευσης, δεν είχε δάση. Έτσι οι καλόγεροι αναγκάστηκαν να μεταφέρουν τον καινούργιο ναό σε πιο προστατευμένο χώρο. Σ' αυτόν ανήκουν πενήντα εκτάρια δάσους για την προστασία της Ιεράς Μονής. Το μοναστήρι είναι αφιερωμένο στα Εισόδια της Θεοτόκου, γιορτάζει στις 21 Νοεμβρίου και θεωρείται από τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής «από τα μεγαλύτερα προσκυνήματα». Η τοπική παράδοση, την οποία συναντάμε και σ' άλλες περιοχές, αναφέρει ότι ένας τσοπάνος έχανε συχνά το τραγί του, το οποίο επέστρεφε με βρεγμένα τα γένια. Αφού το παρακολούθησε, διαπίστωσε ότι πήγαινε σε μια πηγή και έπινε νερό. Δίπλα στην πηγή βρήκε μιαν εικόνα της Παναγίας. Αυτό θεωρήθηκε σημάδι θεϊκό, γι' αυτό έχτισαν εκεί το μοναστήρι και το αφιέρωσαν στην Παναγία (βλ. και Loukatos 1972). Στις 17 Ιανουαρίου 1974 έκλεψαν από το μοναστήρι τέσσερις λειψανοθήκες και τη μικρή φορητή εικόνα της Παναγίας, την οποία πολλοί πιστοί θεωρούσαν θαυματουργή. Αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως υποστηρίζεται, οι Τούρκοι ποτέ δεν το πείραξαν· απεναντίας ένα τμήμα του ονομάζεται «βεράντα του πασά», από το τάμα ενός μπέη της Κόνιτσας, προς «τω Παναγία τω Μολίστα», που θεώρησε ότι γιάτρεψε το άρρωστο παιδί του. Υπάρχουν επίσης τέσσερα ιδιωτικά ξωκλήσια.

Ιατρική περίθαλψη: Η βασική ιατρική μονάδα, που εξυπηρετεί όλη την επαρχία Κόνιτσας είναι το Κέντρο Υγείας, υπαγόμενο στο Δήμο της Κόνιτσας. «Γιατρός έρχεται –αν έρχεται– στην Πουρνιά από την Αγία Παρασκευή μια φορά την εβδομάδα» (Θεοδώρου Λ.). Το Κεράσοβο έχει αγροτικό ιατρείο. Ο γιατρός έρχεται τρεις φορές την εβδομάδα.

Στο κοινοτικό κτίριο του Κεφαλοχωρίου στεγάζεται το αγροτικό ιατρείο. Γιατρός έρχεται μια φορά την εβδομάδα. Στη Βούρμπιανη αγροτικό ιατρείο

¹²²Για την ιστορία του μοναστηριού της Παναγίας της Μολυβδοσκεπάστης, βλ. Παπαδοπούλου 1995.

δημιουργήθηκε το 1970 με την προσθήκη ενός δωματίου στο κτίριο του κοινοτικού γραφείου (Γιόσης 1983: 118). Αυτοτελές κοινοτικό ιατρείο αποπερατώθηκε, με ευθύνη του *Συνδέσμου*, το 1976. Τα έξοδα ήταν των Κ. Τράντα και Γ. Βογιατζάκη, εις μνήμην του αποβιώσαντος Ν. Τράντα.

Στην Καστάνιανη ο αγροτικός γιατρός έρχεται από την Πυρσόγιαννη μια φορά την εβδομάδα (κάθε Πέμπτη) ενώ στο Μοναστήρι μια φορά την εβδομάδα από την Αγία Παρασκευή, στο αγροτικό ιατρείο της οποίας υπάγεται και το Μοναστήρι. Γιατρός δεν υπήρχε, ούτε υπάρχει στο Ασημοχώρι. Οι άμεσες, απλές ιατρικές τους ανάγκες καλύπτονται από το γιατρό της Βούρμπιανης, που εξετάζει ασθενείς σε αίθουσα του κοινοτικού καταστήματος.

Στη Δροσοπηγή αγροτικό ιατρείο υπάρχει μεν, αλλά ο γιατρός έρχεται δυο φορές την εβδομάδα (Τρίτη και Πέμπτη). Το νηπιαγωγείο μετατράπηκε σε αγροτικό ιατρείο και κατοικία του γιατρού. Αγροτικό ιατρείο υπάρχει στο Γαναδιό, αλλά χωρίς μόνιμο γιατρό. Περιστασιακά έρχεται γιατρός από το αγροτικό ιατρείο του Κερασόβου.

Γενικότερα έχουμε να παρατηρήσουμε ότι η έλλειψη οργανωμένης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης αποθαρρύνει τους συνταξιούχους –ιδιαίτερα εκείνους που έχουν προβλήματα υγείας– να μείνουν μόνιμα στα χωριά τους.

Άλλες υπηρεσίες: Ταχυδρομείο πηγαίνει στο Ασημοχώρι δυο φορές την εβδομάδα. Ταχυδρομείο υπάρχει στη Μόλιστα. Στη Δροσοπηγή λειτούργησε σταθμός χωροφυλακής από το 1934 έως το 1978, οπότε και μεταφέρθηκε στο Κεφαλοχώρι.

2.3 Πόροι και έργα των κοινοτήτων

Οι πόροι της κοινότητας Καστανιανιτών προέρχονται από το κληροδότημα του ομοχώριου Δ. Παπαδήμα (το οποίο ενεργοποιήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980) και από το κράτος. Το κληροδότημα περιλαμβάνει πέντε σύγχρονα μεγάλα διαμερίσματα, τα οποία η κοινότητα νοικιάζει και εισπράττει τα έσοδα. Η κοινότητα διαθέτει τα χρήματα του κληροδοτήματος (4,5 εκατομμύρια δρχ. το χρόνο) για κοινωφελή έργα στο χωριό. Από τα χρήματα του κληροδοτήματος Δ. Παπαδήμα διαμόρφωσαν μερικούς δρόμους στο χωριό και κατασκευάζουν καινούργιο υδραγωγείο. Υπάρχει πρόβλημα με το νερό, που χάνεται στους αγρούς και δεν οδηγείται στις δεξαμενές, ενώ παράλληλα με τη αύξηση των δασών τα τελευταία χρόνια, λόγω του περιορισμού της κτηνοτροφίας, το νερό απορροφάται από τα δέντρα.

Το 1995 το κράτος επιχορήγησε την κοινότητα Καστάνιανης με 600.000 δραχμές για τη συντήρηση του σχολείου και με 800.000 δραχμές για την ασφαλτόστρωση του δρόμου που οδηγεί στο νεκροταφείο. Στη δεκαετία του 1980, η κοινότητα επιχορηγήθηκε με 700.000 δραχμές για τη διαμόρφωση εσωτερικών δρόμων.

Τα έσοδα της κοινότητας Αμαράντου ανέρχονται σε 15-20 εκατομμύρια δραχμές ετησίως. Στον Αμάραντο υπάρχουν ατμούχα ιαματικά λουτρά, τα οποία περιέχουν ραδόνιο. Τα λουτρά επισκέπτονται 1.000-1.100 άτομα τη θερινή περίοδο. Το 1983 δημιουργήθηκε η *Εταιρεία Λαϊκής Βάσης*, για την εκμετάλλευση των λουτρών, στην οποία συμμετέχουν κατά 49% οι κάτοικοι και 51% η κοινότητα. Προς το παρόν η αξιοποίησή τους είναι υποτυπώδης, αλλά έχουν ξεκινήσει έργα για τον εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεών τους. Από την εκμετάλλευση των λουτρών η κοινότητα εσοδεύει 8.000.000 δρχ. το χρόνο, ενώ έχει πόρους και από την εκμετάλλευση του κοινοτικού δάσους και από την ενοικίαση των βοσκοτόπων σε κτηνοτρόφους τη θερινή περίοδο. Με τους πόρους αυτούς, η κοινότητα ξεχρέωσε ένα δάνειο που πήρε από την Εθνική Τράπεζα, με το οποίο κατασκεύασε το δρόμο Αγίας Βαρβάρας-Αμαράντου. Επίσης, πληρώνει τους μισθούς του γραμματέα, του κλητήρα και του δασοφύλακα και ασχολείται με έργα ύδρευσης και άρδευσης. Ενίσχυσε την αδελφότητα για την αγορά του γραφείου της στην οδό Μενάδρου 20 στην Αθήνα (Π.Δ.Σ.Α.Α.Η. 14/3/1984).

Ξενώνας στο Ασημοχώρι

Οι πόροι της κοινότητας Ασημοχωρίου προέρχονται από την εκμετάλλευση του δάσους από το Δασικό Συνεταιρισμό· αποτελείται από 18-20 άτομα που εργάζονται ένα μήνα το καλοκαίρι. Το δάσος είναι κοινοτικό και ο συνεταιρισμός πληρώνει φόρους στο κράτος, αλλά κυρίως στην κοινότητα. Ένα μικρό μέρος από τους πόρους που προέρχονται από την εκμετάλλευση του δάσους, μένει τελικά στην κοινότητα, το μεγαλύτερο μέρος περιέρχεται στο Δημόσιο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων για τους μισθούς των δύο υπαλλήλων, του δασοφύλακα και του γραμματέα. Έσοδα έχει το χωριό κυρίως από την ενοικίαση των ιδιωτικών βοσκοτόπων σε κτηνοτρόφους από τους νομούς Θεσπρωτίας και Πρέβεζας. Έχει συσταθεί επιτροπή διαχείρισης των βοσκοτόπων. Με τα χρήματα που συγκεντρώνονται εκτελεί κάποια έργα συντήρησης στο χωριό, που αφορούν το δίκτυο ύδρευσης (προβλήματα από κατολισθήσεις, πάγο), τους δρόμους, την ηλεκτροδότηση κ.λπ. Ο πρόεδρος της κοινότητας επέτυχε ώστε να ενταχθεί αυτή στο κοινοτικό πρόγραμμα INTERRE 1, και να επιχορηγηθεί με το ποσό των 40-50 εκατομμυρίων για την ανέγερση ξενώνα με 7 δωμάτια τρίκλινα, καθιστικό και δύο δωμάτια στο ισόγειο. Το χειμώνα επισκέπτονται το χωριό κυνηγοί, χιονοδρόμοι, τουρίστες, οι οποίοι μέχρι τώρα δεν είχαν που να καταλύσουν.

Οι πόροι της κοινότητας Δροσοπηγής είναι λιγостоί (1-1,5 εκατ. ετησίως) και προέρχονται από την ενοικίαση κτημάτων, που έχουν παραχωρηθεί σ' αυτήν από το Δημόσιο για εκμετάλλευση. Τα κτήματα νοικιάζονται ως βοσκοτόπια σε κτηνοτρόφους από τη Φούρκα, τη Λαγκάδα και σ' ένα Δροσοπηγίτη που έχει 800 «κεφάλια». Οι ενοικιάσεις βοσκοτόπων είναι η βασική πηγή έσόδων και της κοινότητας Μολυβδοσκεπάστης.

Η κοινότητα Γαναδιού νοικιάζει βοσκοτόπια που βρίσκονται έξω από τον οικισμό, σ' ένα «ξένο», δηλαδή «μη χωριανό», αντί του ποσού των 100.000 δρχ. Υπάρχει και ένας συγχωριανός κτηνοτρόφος, που έχει τριάντα πρόβατα, τα οποία βόσκουν ελεύθερα στα κτήματα του χωριού. Παλαιότερα η κοινότητα είχε έσοδα από την υλοτόμηση του δάσους, πριν δημοσιοποιηθεί το μεγαλύτερο μέρος του. Το 1986-7 η κοινότητα Γαναδιού επιχορηγήθηκε από τη Νομαρχία Ιωαννίνων με 100.000 δρχ. (Π.Δ.Σ.Σ.Γ. 4/2/1987).

Ο Αναγκαστικός Συνεταιρισμός Κοινής Χορτονομής του Κερασόβου έχει έσοδα 5.000.000 δρχ. το χρόνο από την ενοικίαση των βοσκοτόπων σε κτηνοτρόφους από την Ελασσώνα και τη Σαμαρίνα. Τα διαθέτει στην ηλεκτροδότηση του χωριού, στην ύδρευση και σε άλλα κοινωφελή έργα. Από την υλοτόμηση του δάσους η κοινότητα Αγίας Παρασκευής παίρνει ένα

ποσοστό 5%. Ένα δέντρο –μαύρη πεύκη ή έλατο– μπορεί να αποφέρει και 200.000 δρχ. (το κυβικό έχει 50.000 δρχ.).

Στο διάστημα 1981-1988 η κοινότητα Μόλιστας επιχορηγήθηκε δύο φορές από το ΥΠ.Ε.ΧΩ.ΔΕ (300.000 και 500.000 δρχ.) για την πλακόστρωση της πλατείας και τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου. Από το ΥΠ.ΠΟ επιχορηγήθηκε κατ' επανάληψη για τις πολιτιστικές εκδηλώσεις που διοργανώνονται τον Αύγουστο, την περίοδο του πανηγυριού (σ' αυτές πρωτοστατεί η αδελφότητα).

Το ξενοδοχείο στην Πυρσόγιαννη, που χτίζεται τώρα, η αξιοποίηση των ισογείων αιθουσών του παλαιού σχολείου, προκειμένου να στεγαστεί το λαογραφικό μουσείο που θα περιλάβει το πλούσιο φωτογραφικό υλικό από την επαγγελματική και κοινωνική ζωή των μαστόρων (η φωτογράφος κα Παπαγεωργίου έχει αναλάβει τη συντήρησή του), αποτελούν έργα που γίνονται με πρωτοβουλίες της κοινότητας¹²³. Οι πόροι της κοινότητας προέρχονται από την εκμετάλλευση του δάσους. Υπάρχει ένας Δασικός Συνεταιρισμός. Στο χωριό μένουν δεκαπέντε αστυφύλακες που επιτηρούν τα σύνορα για την παράνομη διέλευση Αλβανών. Από το ενοίκιο των κτιρίων ενισχύεται ο τοπικός σύλλογος (η Προοδευτική Ένωση) με 600.000 δρχ. το χρόνο.

2.4 Ευεργέτες των κοινοτήτων και κληροδοτήματα

Ο αείμνηστος πρόεδρος της *Ηπειρωτικής Εταιρείας* Αλέξανδρος Μαρμολάδης, σε εισήγησή του στο Β' Παγκόσμιο Πανηπειρωτικό Συνέδριο με θέμα «Μεταπολεμικά Κληροδοτήματα και Δωρεαί» των Ηπειρωτών προς την ιδιαίτερή τους πατρίδα, μεταξύ άλλων επισήμανε (1971: 6): «Από τα εκατοντάδραχμα των εράνων υπέρ ανεγέρσεως ναών, σχολείων, ηρώων μέχρι των χιλιάδων δολλαρίων κατατίθενται εις τον βωμόν της Ηπειρωτικής φιλοπατρίας και φιλογενείας. Φάλαγγες δωρητών, αφιερωτών, συνδρομητών και ευεργετών από όλα τα μέρη της γης, όπου ο Ηπειρώτης απόδημος έχει μεταφέρει τον μόχθον του, χρυσορρόας ποταμός οδεύει προς την Ήπειρόν μας και ευρύνεται η κοίτη του και εκτείνεται το μήκος του κατά εκπληκτικόν τρόπον, ώστε

¹²³ Πρόεδρος της Κοινότητας Πυρσόγιαννης για δεύτερη τετραετία είχε εκλεγεί –την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας– ο Β. Παπαγεωργίου, δικηγόρος, ο οποίος έχει αναπτύξει αξιόλογη δραστηριότητα από το 1986, ως γραμματέας της Προοδευτικής Ένωσης Πυρσόγιαννης και από το 1990 ως πρόεδρος της κοινότητας.

ν'αποτελή αναβίωσιν της παλαιάς, της ωραίας παραδόσεως των πατέρων και των πάππων. Η ίδια κεντρική, κατευθύνουσα γραμμή, ο πόθος προς την ιδιαίτερα πατρίδα, και την ευρύτερη Ελλάδα, η ευγένεια αισθημάτων, η φιλαλληλία, ο έρωσ προς την παιδεία και φιλομουσία, η ευσέβεια, γνωρίσματα των ευεργετών του παρελθόντος αιώνας χαρακτηρίζουν και τους νέους ευεργέτας. Οικονομία προς συλλογήν του πλούτου και αφειδής σπατάλη προς έργα ευποιίας, όταν επιστή η ώρα». Η επαρχία της Κόνιτσας γέννησε πολλούς ευεργέτες που πρόσφεραν κάποιες φορές και ολόκληρη την περιουσία τους, είτε απευθείας στην κοινότητα είτε στους συλλόγους και στις αδελφότητες (βλ. παρακάτω), για τη βελτίωση της ζωής των συντοπιτών τους.

Ευεργέτης της Πουρνιάς είναι ο Βασίλειος Έξαρχος –από αυτόν πήρε και την ονομασία της η ομώνυμη περιοχή της Αθήνας «Εξάρχεια»– ο οποίος άφησε κληροδότημα στην ιδιαίτερη πατρίδα του ένα μαγαζί στην περιοχή των Εξαρχείων, που τώρα είναι ξενοδοχείο με σαρανταεννέα δωμάτια, το «Εξάρχειο»¹²⁴. Με την 5226/1900 απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών η διαθήκη κηρύχτηκε κυρία και η κοινότητα, αφού αποδέχτηκε την ευεργεσία, έγινε κάτοχος της περιουσίας. Οι υποχρεώσεις του κληροδοτήματος προς την Εθνική Τράπεζα έληξαν το 1930, οπότε άρχισαν να εισρέουν στην Πουρνιά τα εμβάσματα, με τα οποία έγιναν πολλά κοινωφελή έργα, όπως το Δημοτικό σχολείο στην πλατεία του χωριού, η κατασκευή τοίχων αντιστήριξης του αμαξιτού δρόμου στη Δήμοντα, άλλες τοιχοποιίες, η γέφυρα στη Βολνίστα, η περίφραξη με σιδερένια κάγκελα του νεκροταφείου, η κατασκευή νέων και η επισκευή των παλιών καλντεριμιών στους δρόμους του χωριού, η συνδρομή του στην κατασκευή του υδραγωγείου, η διάνοιξη ποτιστικών αυλακιών, η επίστρωση της πλατείας, η τοποθέτηση αναμεταδότη για την τηλεοπτική κάλυψη. Το κληροδότημα ενισχύει τους αναξιοπαθούντες συγχωριανούς (χήρες, ορφανά), ιδιαίτερα την περίοδο των Χριστουγέννων και δίνει προικοδοτήσεις σε κορίτσια που έχουν ανάγκη (Χρηστίδης 1991: 221-227). Το κληροδότημα διαχειρίζεται η Εκκλησιαστική Επιτροπή του χωριού.

Μεγάλος ευεργέτης της Καστάνιανης είναι ο Δημήτριος Παπαδήμας, ο οποίος, με τη διαθήκη που συνέταξε στις 18 Φεβρουαρίου 1927 στη Λάρισα,

¹²⁴Ο Έξαρχος είχε αγοράσει με τη βοήθεια της Εθνικής Τράπεζας ένα οικοδομημένο οικόπεδο στη θέση Πινακωτά της συνοικίας των Αθηνών Νεάπολης και αργότερα το μισό εξ αδιαιρέτου ενός οικοπέδου 3.554 “τετραγωνικών πήχεων” στη συνοικία Κυψέλη. Με την επιχειρηματική του δράση «ανέδειξε την περιοχή από χωράφια σε μια από τις πιο κεντρικές συνοικίες της Αθήνας» (Χρηστίδης 1991: 221-227).

άφηνε στην κοινότητα, μετά από το θάνατο και της συζύγου του (1965) ένα κληροδότημα. Περιλάμβανε κάποια ακίνητα στη Λαμία, για τη δημιουργία κοινωφελών έργων στο χωριό.

Πρόσφερε τέσσερα εκατομμύρια δρχ. για την ανέγερση του ξενώνα στο χωριό. Τον ξενώνα κατασκεύασε η κοινότητα, με τη βοήθεια της αδελφότητας· το έργο ολοκληρώθηκε το 1993.

Πολλά έργα στο Μοναστήρι έγιναν με τις οικονομικές προσφορές Μοναστηριωτών του εξωτερικού, που είχαν κάποια οικονομική άνεση, π.χ. όλα τα καλντερίμια του οικισμού είναι προσφορά του γιατρού Δημ. Τζαλόπουλου (1934-5). Μέχρι τότε οι δρόμοι ήταν χωμάτινοι, με αποτέλεσμα το χειμώνα να είναι γεμάτοι λάσπη. Άλλος δωρητής της κοινότητας είναι ο Νικόλαος Γκάνος, με χρήματα του οποίου χτίστηκε η κεντρική εκκλησία του Αγίου Αθανασίου (1924 περίπου). Ο Φρίξος Παπαχρηστίδης αναστήλωσε μια βρύση στο χωριό, που είχε χτιστεί με χρήματα του παππού του. Επίσης πολλοί Μοναστηριώτες πρόσφεραν κατά καιρούς χρήματα για τη συντήρηση και τον εφοδιασμό του σχολείου με εκπαιδευτικό υλικό, όργανα χημείας κ.λπ.

Βρύση στο Μοναστήρι με ταμπέλα που γνωστοποιεί τον ευεργέτη:
 «ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΦΡΙΞΟΥ ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΙΔΗ
 ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΠΑΤΡΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ»

Μεγάλοι ευεργέτες της ενιαίας Μόλιστας ήταν ο Νικόλαος Ξυνός που άφησε στη ιδιαίτερη πατρίδα του με τη διαθήκη που συνέταξε στο Βουκουρέστι το 1845, 15.000 γρόσια και ο γιος του Σπυρίδων Ξυνός. Από τον Κανονισμό των αγαθοεργημάτων Ξυνού (1912) πληροφορούμαστε ότι η βούληση του ευεργέτη Ν. Ξυνού –η οποία και πραγματοποιήθηκε– ήταν «εκ του εισοδήματός του ιδρυθή εκκλησία «Κοίμησις της Θεοτόκου», να βοηθήται η εκκλησία των Ταξιαρχών, να γίνη Σχολείον, να γίνωσι γέφυραι εις τους ποταμούς, να γίνωνται ελεημοσύναι εις τους πτωχούς, να δίδωνται μικροί μισθοί εις τους ιερείς δια να λειτουργώσιν εις την Εκκλησίαν της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, να συντηρείται η Εκκλησία δια των χρειωδών, ήγουν ελαίου, θυμιάματος κλπ. Και να γίνηται τουλάχιστον άπαξ του έτους μετ' αρχιερέως ή ελλείψει τούτου μεθ' επτά ιερέων μνημόσυνον». Ο γιός του Σπ. Ξυνός εκτέλεσε μέρος των εντολών της διαθήκης του πατέρα του. Στη δική του διαθήκη άφησε και άλλες καταθέσεις από την προσωπική του περιουσία «ίνα ιδρυθή Σχολείον δια παιδας και κοράσια εις την συνοικίαν Γενναδιό (sic) του χωρίου Μολίστης και οίκος διά διανυκτέρευσιν των πτωχών». Η κοινότητα Γαναδιού διαχειρίζεται και το κληροδότημα της Ευδοξίας Τσέρτου, η οποία, με την από 18/11/1956 διαθήκη της, άφησε αυτοτελή κεφάλαιο με σκοπό την προικοδότηση άπορων κοριτσιών και την παροχή υποτροφιών σε άπορους μαθητές και σπουδαστές και των δύο φύλων, που κατάγονται και κατοικούν στο Γαναδιό, καθώς και για τη δημιουργία Υφαντουργικής Σχολής στην κοινότητα¹²⁵.

Κληροδότημα στην κοινότητα και την εκκλησία της Βούρμπιανης άφησαν και οι αδελφοί Γ. και Χ. Χαρισιάδης, οι οποίοι έκαναν περιουσία στη Βλαχία της Ρουμανίας (Π.Γ.Σ.Φ.Α.Β. 4/4/1893).

2.5 Η παραδοσιακή οικιακή παραγωγή τσίπουρου

Σε αρκετά χωριά της περιοχής παράγεται και σήμερα τσίπουρο. Στην Καστάνιανη λειτουργούν ακόμη πέντε καζάνια παραγωγής τσίπουρου (παλαιότερα ήταν δέκα). Το χρονικό διάστημα που αποστάζουν το τσίπουρο (μέσα Νοεμβρίου) αποτελεί μια ακόμη ευκαιρία για τους αποδήμους, να επισκεφτούν το χωριό τους.

¹²⁵Οι διαθήκες των ευεργετών Νικολάου και Σπυρίδωνα Ξυνού, ο Κανονισμός των Αγαθοεργημάτων Ξυνού (1912) και ο Κανονισμός των Αγαθοεργημάτων Ευδοξίας Τσέρτου (ΦΕΚ Α' 7/10/68) έχουν δημοσιευθεί από το Χαρίλαο Γκούτο (1983: 59-80).

Στο Ασημοχώρι λειτουργούν δύο καζάνια παρασκευής τσίπουρου. Παράγονται 1000-1200 κιλά το χρόνο (κάθε καζάνι βγάζει 5-6 κιλά τσίπουρο). Τα σταφύλια της περιοχής δεν προλαβαίνουν να ωριμάσουν, εξαιτίας του κρύου, έτσι οι Ασημοχωρίτες αγοράζουν σταφύλια, ιδιαίτερα οι μαγαζάτορες των καφενείων, για την παραγωγή τσίπουρου και κρασιού.

Η Δροσοπηγή έχει τρία καζάνια. Το πρώτο δεκαήμερο του Οκτωβρίου αρχίζει ο τρύγος και το Νοέμβριο «αρχίζουν τα καζάνια», στα οποία συμμετέχουν και οι απόδημοι. Ιδιαίτερα όσοι απόδημοι έχουν εγκατασταθεί στα Γιάννενα και στην Καστοριά πηγαίνουν τα σαββατοκύριακα και τα εορταστικά τριήμερα στο χωριό.

Το Γαναδιό προπολεμικά είχε 14 ιδιωτικούς άμβυκες (καζάνια με ογλά). Σήμερα χρησιμοποιούνται μόνο τέσσερις. Ο Θ. Γκούτος (1983: 215) δίνει μια σύντομη περιγραφή της παραγωγής αυτού του τύπου ρακής: «Προπολεμικά το Γαναδιό παρήγαγε 130.000 οκάδες σταφύλια. Ο τρύγος γίνονταν για όλο το χωριό την ίδια μέρα. Το στούμπισμα των σταφυλιών γίνεται με τον στούμπο σε ειδικό καδί. Ο μούστος και τα τσίπουρα (στέμφυλλα) ρίχνονται σε κάδιους (sic) χωρητικότητας μέχρι 1.500 οκάδων. Το καπάκι του κάδιου μένει ανοιχτό για δέκα μέρες μέχρις ότου βράσει το κρασί. Κατόπιν σφραγίζεται μέχρι την απόσταξη του που γίνεται σε ευρίχωρα μαγειριά (καζαναριά)». Το Νοέμβριο έρχονται αρκετοί απόδημοι στο χωριό, γιατί η παραγωγή του τσίπουρου συνδυάζεται με γλέντια στα σπίτια που έχουν καζάνια, αλλά και με συλλογικό γλέντι στην Πνευματική Στέγη του χωριού. Ο επόμενος χρονικός σταθμός επαφής των αποδήμων με τη γενέτειρα είναι το Πάσχα. Πολλοί που πηγαίνουν στο Γαναδιό το Πάσχα, μένουν μέχρι τα «καζάνια» (Νοέμβριο). Δεν μπορούν να μείνουν, κατά κανόνα, όσοι εργάζονται και όσοι συνταξιούχοι προσέχουν τα εγγόνια των εργαζόμενων παιδιών τους στην Αθήνα. Αν εκλείψουν οι δέκα μόνιμοι κάτοικοι του Γαναδιού, θα προκύψει πρόβλημα φύλαξης του οικισμού. Το μόνο παρήγορο στοιχείο είναι ότι αρκετές οικογένειες μένουν στην Κόνιτσα ή στα Γιάννενα, και έτσι έχουν συχνότερη επαφή με το Γαναδιό τα σαββατοκύριακα.

Στην Πυρσόγιαννη υπάρχει ένα αποστακτήριο παραγωγής τσίπουρου. Με νόμο του Μεταξά είχαν δοθεί καζάνια στους παραγωγούς, στους οποίους επέτρεπαν να παράγουν 40 κιλά τσίπουρο. Παλαιότερα είχε και η εκκλησία δικά της καζάνια. Προπολεμικά υπήρχαν 10 στρέμματα στο βουνό με αμπέλια, τα οποία φύλαγαν για να μη τα κλέψουν ή για να μη τα φάνε τα γουρούνια, γιατί ήταν πολύ γλυκά. Στη γιορτή του Σωτήρος, στις 6 Αυγούστου, μοίραζαν

κόκκινα σταφύλια στην εκκλησία. Τώρα λίγα αμπέλια υπάρχουν –γύρω στα 150 τετραγωνικά μέτρα έξω από τα σπίτια τους– και αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της χαμηλής παραγωγής, που οφείλεται και στην αλλαγή των κλιματολογικών συνθηκών. Η ωρίμανση των σταφυλιών καθυστερεί: «*το Σεπτέμβρη δεν έχουν ακόμα κοκκινίσει*» (Βετσαλής). Έχει ο καθένας 200-300 κιλά, αγοράζουν και ένα μέρος σταφυλιών από τη Μακεδονία και κάνουν κρασί και τσίπουρο.

2.6 Πολιτιστικοί σύλλογοι με έδρα τα χωριά της επαρχίας Κόνιτσας

Πολυάριθμοι είναι οι «πολιτιστικοί», «εκπολιτιστικοί» και «εξωραϊστικοί» σύλλογοι που έχουν συσταθεί από τη δεκαετία του 1980 στα χωριά και το Δήμο της επαρχίας Κόνιτσας. Τέτοιοι σύλλογοι είναι: ο Πολιτιστικός Σύλλογος Αετομηλίτσας (1994), ο Πολιτιστικός Σύλλογος Αηδονοχωρίου Κόνιτσας (1989), ο Πολιτιστικός Σύλλογος Αμαράντου (1988), ο Εκπολιτιστικός Σύλλογος Αρματιωτών “Ο Σμυλιανός” (1982), ο Πολιτιστικός Σύλλογος Βούρμπιανης (1993), ο Εκπολιτιστικός Σύλλογος Τράπεζας Κόνιτσας (1987), ο Εκπολιτιστικός και Μορφωτικός Σύλλογος Ηλιόραχης Κόνιτσας (1989), ο Εξωραϊστικός και Εκπολιτιστικός Σύλλογος Καβασίλων Κόνιτσας (1987), η Φιλοπρόοδος Αδελφότητα Καλλιθέας Κονίτσης (1982), ο Φιλοπρόοδος Σύλλογος Κεφαλοχωρίου Κόνιτσας (1983), ο Πολιτιστικός Σύλλογος Κλειδωνιάς (1984), ο Φιλοπρόοδος Σύλλογος Μαζίου Κόνιτσας (Κόνιτσα, 1983), ο Εκπολιτιστικός Σύλλογος Νικάνορα Κόνιτσας (1983), ο Εξωραϊστικός και Φιλοπρόοδος Σύλλογος Πηγής Κόνιτσας (1982), η Προοδευτική Ένωση Πύργου Κόνιτσας – πρώην «Προοδευτική Ένωσις Στράτσιανης Κονίτσης»– (1933), ο Εκπολιτιστικός και Εξωραϊστικός Σύλλογος Φούρκας Κονίτσης (1985), ο Εκπολιτιστικός Σύλλογος Χιοναδιτών (1986). στο Δήμο Κόνιτσας εδρεύει ο Εκπολιτιστικός Σύλλογος Άνω Κόνιτσας “Ο Άγιος Νικόλαος” (1989), ο Πολιτιστικός Σύλλογος Κόνιτσας “Παναγία Στομίου” (1990) και ο Λαογραφικός Σύλλογος Κόνιτσας “Οι Ρίζες” (Νιτσιάκος (επιμ.) 1988: 171-177).

Ο Φιλοπρόοδος Σύλλογος Κεφαλοχωρίου ιδρύθηκε το 1983 στο Κεφαλοχώρι και ασχολείται με ζητήματα του χωριού, όπως είναι η συντήρηση των εκκλησιών, η διοργάνωση των πανηγυριών, η λειτουργία του λαογραφικού μουσείου κ.λπ. Επίσης παίρνει πρωτοβουλίες που έχουν σχέση με τον

εξωραϊσμό του οικισμού. Τέτοια πρωτοβουλία ήταν «η δεντροφύτευση μέσα στο χωριό, για να ομορφύνει» (Σδούκος).

Στην Καστάνιανη υπάρχει και ο Προοδευτικός Φιλανθρωπικός Σύλλογος Καστανέας Κονίτσης, στον οποίο ανήκει και το οίκημα στο χωριό. Αποτελείται από ένα καφενείο, ένα μικρό ξενώνα, τα γραφεία της κοινότητας και τα γραφεία του συλλόγου. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της Κατοχής ο εν Λουδοβίκω της Αμερικής Ευεργετικός Σύλλογος Καστάνιανης "Άγιος Νικόλαος" (έτος ίδρυσης 1909) περιήλθε σε αδράνεια, καθώς ελάχιστα μέλη του έμειναν στην Αμερική. (Γκάσιος 1971: 290-297). Έτσι, ύστερα από συνεννόηση με τους ντόπιους ιδρύθηκε στην Καστάνιανη στις 8 Ιουλίου 1956 ο Προοδευτικός Σύλλογος. Ο σκοπός της ίδρυσής του ήταν: «α) Η εκτέλεσις προοδευτικών έργων δια τον εκπολιτισμόν και την εν γένει Κοινωνικήν εξύψωσιν των κατοίκων της Κοινότητος Καστανέας εριδομένων επί των Ελληνοχριστιανικών παραδόσεων· ήτοι 1) Καταβολή πάσης προσπάθειας ηθικής και υλικής δια την αποπεράτωσιν της οδού Γεφύρας –Σπηλιωτοπούλου– Καστανέας. 2) Εκτέλεσις εξωραϊστικών έργων εν τω Νεκροταφείω και εν τη Κεντρική Πλατεία της Κοινότητος. 3) Ίδρυσιν βιβλιοθήκης διά την καλύτεραν επιμόρφωσιν των νέων του χωριού και 4) Καταβολή προσπάθειας διά την εκτέλεσιν παντός έργου εξυπηρετούντος τον σκοπόν της ιδρύσεως του Συλλόγου. β) Η ηθική και εις περίπτωσιν εκτάκτου ανάγκης υλική υποστήριξις παντός απόρου και απροσπατητού κατοίκου της Κοινότητος Καστανέας. γ) Η επίτευξις των σχέσεων μεταξύ των μελών του Συλλόγου και των κατοίκων της Καστάνιανης» (Καταστατικό του Προοδευτικού Φιλανθρωπικού Συλλόγου Καστανέας Κονίτσης, 17 Ιουνίου 1956, άρθρο 2°).

Η Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης ιδρύθηκε το 1926. Ο Γ. Μαυρομμάτης (1989: 47) μας δίνει μια γλαφυρή περιγραφή του τρόπου με τον οποίο δημιουργήθηκε ο σύλλογος, ένας από τους πλέον ενεργούς συλλόγους της περιοχής και σήμερα: «Μια παρέα 5-6 ατόμων ήταν μαζεμένοι στο καφενείο του χωριού και συζητούσαν τις εντυπώσεις που είχαν αποκομίσει από τα ταξίδια τους. Δεν ήταν πια οι νέοι της παλιάς εποχής, αγράμματοι και άξεστοι, αλλά ούτε και σπουδαγμένοι σε πανεπιστήμια. Είχαν τελειώσει οι περισσότεροι το Σχολαρχείο και είχαν ανεπτυγμένο το αίσθημα της πατριδολατρίας, χαρακτηριστικό γνώρισμα των Πυρσογιαννιτών, και τη φιλομάθεια. Προβληματισμένοι από την έλλειψη πνευματικής κίνησης στο χωριό και την ανυπαρξία πολιτιστικής δραστηριότητας μετά από τόσα χρόνια ελεύθερου βίου (από το 1913 μέχρι τότε, 1926), έρριζαν (sic) την ιδέα να ιδρυθεί ένας

οργανισμός, ένας σύλλογος που σκοπός του θα είναι η σύσφιξη των σχέσεων των μελών του και η προοδευτική ανέλιξη του χωριού. Η πρώτη ιδέα ήταν του αείμνηστου Παντελή Παπανικολάου και του Δημοσθένη Γκόψη, την οποία επεκρότησαν και οι υπόλοιποι. Καλλιεργήθηκε κατάλληλα σαν ιδέα και σαν σκοπός μεταξύ και άλλων ταξιδεμένων νέων του χωριού και έγινε πράξη με τη συμμετοχή και των δασκάλων Γ. Ιατρίδη και Φ. Παπαλαμπρίδη». Η πρώτη εκδήλωση που διοργάνωσε η Ένωση ήταν το ανέβασμα μιας θεατρικής παράστασης. Το έργο που επέλεξαν ήταν η «Γκόλφω». Ο Μαυρομμάτης σημειώνει ότι η επιτυχία της παράστασης ήταν εντυπωσιακή και άνοιξε τους ορίζοντες δραστηριότητας του συλλόγου και κατ' επέκταση του χωριού πέρα από τη συνέχιση των θεατρικών παραστάσεων μέχρι το 1949 με τα έργα «Εσμέ», «Γκόλφω», «Στέλλα» κ.ά., που τα έπαιζαν νέοι του χωριού. Σημαντική καινοτομία ήταν η παρουσία μιας γυναίκας, της Βικτωρίας Καραγκιόζη στην πρώτη παράσταση, η οποία υποδύθηκε την Γκόλφω. Μ' αυτήν «έσπασε το φράγμα της σεμνοτυφίας που επικρατούσε με τον περιορισμό της γυναίκας στα καθήκοντα του σπιτιού και έδωσε ώθηση για παραπέρα εξελίξεις στα γράμματα και τα επαγγέλματα» (ό.π.: 48). Με τα χρήματα που συγκέντρωνε από τις συνδρομές των μελών και τις δωρεές, έκανε πολλά κοινωφελή έργα στην Πυρσόγιαννη, όπως κοινοτικό κατάστημα, ξενοδοχείο, ιατρείο, λαογραφικό μουσείο και στέγασε το ταχυδρομείο και την αστυνομία.

Το κτίριο της Προοδευτικής Ένωσης Πυρσόγιαννης

Η Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης και η παροικία των Ιωαννίνων με το σύλλογο που έχει δημιουργήσει τα τελευταία χρόνια, αναπτύσσουν ιδιαίτερη δράση στο χωριό. Τη δεκαετία του 1970 η Ένωση φρόντισε για τη διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής του χωριού (αναστήλωσε δύο βρύσες, ανακατασκεύασε τα τελευταία χρόνια τα καλντερίμια με τον παραδοσιακό τρόπο). Οι στέγες των σπιτιών σκεπάζονται με τούβλα, γιατί η πλάκα έχει μεγάλο κόστος, αλλά και γιατί οι χτιστάδες, που γνωρίζουν την τεχνική της κατασκευής της, είναι δυσεύρετοι. Τις επισκευές των πετρόχτιστων σπιτιών έχουν αναλάβει οι περαστικοί Βορειοηπειρώτες και Αλβανοί. Το 1995 ο σύλλογος ασχολήθηκε με την αποπεράτωση του ξενοδοχείου. Από το ενοίκιο των κτιρίων στους αστυφύλακες που μένουν στο χωριό, ενισχύεται η Προοδευτική Ένωση με 600.000 δρχ. το χρόνο. Άλλοι πόροι του συλλόγου προέρχονται από τις εισφορές των μελών και των φίλων.

Αρχαιρεσίες για την ανάδειξη νέου Δ.Σ. γίνονται κάθε δύο χρόνια, στις 17 Ιανουαρίου, ημέρα που γιορτάζει ο πολιούχος των Ιωαννίνων, ο τοπικός Άγιος Γεώργιος και κάνουν πανηγύρι στο χωριό. Από τα 5 άτομα του Δ.Σ. τα 4 μένουν στα Γιάννενα. Η Προοδευτική Ένωση διοργανώνει συναυλίες, ομιλίες λαογραφικού περιεχομένου, προσκαλεί θεατρικούς θιάσους, κ.λπ.

Εκτός από τους πολιτιστικούς συλλόγους, που αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία, υπάρχουν και σωματεία που σκοπό τους έχουν την προστασία του περιβάλλοντος καθώς και την ανάπτυξη μορφών οικοτουρισμού. Τέτοιοι σύλλογοι είναι ο Χιονοδρομικός-Ορειβατικός Σύλλογος Διστράτου (1981), ο Οργανισμός Προστασίας Περιβάλλοντος και Πρασίνου Κοινότητας Κεφαλοχωρίου, ο Εκπολιτιστικός-Ορειβατικός-Εξωραϊστικός και Αθλητικός Σύλλογος Παλαιόσελίου "Η Αγία Παρασκευή" (1978), ο Ορειβατικός Σύλλογος Κόνιτσας "Νομάς" (1996), ο Σύλλογος Ερασιτεχνών Αλιέων Κονίτσης και Προστασίας Περιβάλλοντος "Ο Βοϊδομάτης" (1984) και ο Σύλλογος Ερασιτεχνών Ψαράδων Μαζίου-Αετόπετρας-Αηδονοχωρίου-Μελισσόπετρας-Μολυβδοσκεπάστου (Αετόπετρα, 1983, Νιτσιάκος (επιμ.) 1988: 171-177).

Παράλληλα μ' αυτούς τους συλλόγους, έχουν ιδρυθεί τα τελευταία χρόνια και οι σχετικά πιο σύγχρονες σωματειακές μορφές των κοινοτικών γραφείων τουριστικής, οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης, καθώς και των Πνευματικών Κέντρων, όπως είναι η Κοινοτική Επιχείρηση Τουριστικής και Πολιτιστικής Ανάπτυξης Διστράτου, ο Γεωργικός-Οινοποιητικός Συνεταιρισμός Μολυβδοσκεπάστης, η Κοινοτική Εταιρεία Πνευματικό Κέντρο Κοινότητας

Κεφαλοχωρίου, τα Πνευματικά Κέντρα του Μαζιού (1996) και του Δήμου Κόνιτσας (1992). Επίσης στην Κόνιτσα έχει συσταθεί ο Ραδιοφωνικός Σταθμός Ι. Μητροπόλεως "Ράδιο Δρυϊνουπόλεως", ενώ λίγα είναι τα αθλητικά σωματεία, όπως ο Ποδοσφαιρικός, Αθλητικός Σύλλογος Διστράτου (1981), ο Ποδοσφαιρικός, Αθλητικός Όμιλος Κόνιτσας (1987) και ο Αθλητικός Γυμναστικός Σύλλογος Κόνιτσας "Ο Αώος" (1987, ό.π.: 171-177).

2.7 Σύλλογοι με έδρα άλλες περιοχές την Ελλάδα (εκτός Αθήνας) και του εξωτερικού

Οι απόδημοι της επαρχίας Κόνιτσας εγκαταστάθηκαν, εκτός από την πρωτεύουσα, και σ' άλλα αστικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού, όπου και σύστησαν τοπικούς συλλόγους, αρκετοί εκ των οποίων είχαν –ή και έχουν ακόμα– αξιόλογη δράση.

Ορισμένες οικογένειες Καστανιαντών εγκαταστάθηκαν ήδη από τη δεκαετία του 1950 στη Θεσσαλονίκη. Προπολεμικά οι πρόγονοί τους είχαν δημιουργήσει περιουσία στην Αμερική, που την είχαν επενδύσει σε αγορά διαμερισμάτων και πολυκατοικιών στη Θεσσαλονίκη. Τα ακίνητα αυτά, άλλοι από τους απογόνους κράτησαν και αξιοποίησαν και άλλοι τα πούλησαν και επένδυσαν τα χρήματα σε εμπορικές επιχειρήσεις.

Οι απόδημοι Καστανιανίτες της Αμερικής ίδρυσαν στις 30 Ιουνίου 1909 τον εν Λουδοβίκω της Αμερικής Ευεργετικό Σύλλογο Καστανιανής "Άγιος Νικόλαος". Ο σύλλογος συστήθηκε «επ' αδεία της Σεβαστής ημών Οθωμανικής Κυβερνήσεως», με σκοπό «1) το σχηματισμό αναγκαίου κεφαλαίου προς την ανοικοδόμησιν της Ορθοδόξου Χριστιανικής εκκλησίας του χωρίου Καστανιανής, Άγιος Νικόλαος και 2ον) τον σχηματισμόν, άμα τη τελειοποιήσει του πρώτου σκοπού, ειδικού αποθεματικού κεφαλαίου, ίνα οι τόκοι τούτου χρησιμοποιηθώσι προς αγοράν όλων των απαιτουμένων δι' έκαστον μαθητήν και μαθήτριά, των εκπαιδευομένων εντός των σχολείων μας και την τακτικήν διατήρησιν του Ελληνοδιδασκαλίου» (Κανονισμός του εν λουδοβίκω της Αμερικής Ευεργετικού Συλλόγου Καστανιανής "Άγιος Νικόλαος", 15/28 Αυγούστου 1909, άρθρο 1^ο). Στις αρχές της δεκαετίας του '80 δημιουργήθηκε ο Πολιτιστικός Σύλλογος Καστανιωτών Θεσσαλονίκης, ο οποίος όμως τώρα υπολειτουργεί. Αρχικά περιλάμβανε μόνο τα ιδρυτικά μέλη (20), στη συνέχεια εγγράφησαν και άλλα, επειδή όμως δεν υπήρχε συνοχή, όπως στην Αθήνα, ατόνησε. Ο σκοπός

ιδρύσεως του συλλόγου ήταν να επιλύσει το ζήτημα του κληροδοτήματος Δ. Παπαδήμα. Μόλις διευθετήθηκε το ζήτημα, ο σύλλογος διαλύθηκε. Εντούτοις, όσο ακόμα λειτουργούσε, συνέβαλε στην προώθηση ορισμένων έργων στο χωριό, όπως ήταν η δημιουργία του λαογραφικού μουσείου με τη συλλογή παραδοσιακών αντικειμένων, που υπήρχαν ακόμα στα σπίτια των συγχωριανών. Άλλοι κονιτσιώτικοι σύλλογοι στη Θεσσαλονίκη είναι ο Σύλλογος Φουρκιωτών Θεσσαλονίκης, ο Σύλλογος Αετομηλιτσιωτών Γράμμου "Η Αετομηλίτσα" (1977) και η Αδελφότητα Κεφαλοχωριτών Θεσσαλονίκης "Το Κεφαλόβρυσο" (Νιτσιάκος (επιμ.) 1988: 171-177).

Δύο είναι οι σύλλογοι που έχουν συστήσει οι Ασημοχωρίτες εκτός της Αθήνας: ένας στην Αμερική, που έχει περιέλθει σε αδράνεια, και ο Εκπολιτιστικός Σύλλογος Ασημοχωριτών που ιδρύθηκε το 1982 στα Γιάννενα. Οι Ασημοχωρίτες της Σαλαμάγκας ίδρυσαν τον Ιούλιο του 1915 τον Προοδευτικό Σύλλογο Λισκάτσι "Η Αγία Παρασκευή", με σκοπό την «ύδρευση του χωριού Λισκάτσι» και τον «εν γένει καλλωπισμό του χωριού». Ο σύλλογος της Αμερικής επέτυχε πράγματι να φέρει το νερό στο Ασημοχώρι (το 1920) από τη «βρύση της Τσούραινας», έργο το οποίο με μεταγενέστερες επιδιορθώσεις υπάρχει ακόμα στο μεσοχώρι (Τάτσης 1985: 81). Ο παλιός σύλλογος των Ασημοχωριτών αναβίωσε από νεότερους αποδήμους (περίπου 20) το 1969, οι οποίοι ίδρυσαν το Σύλλογο "Προφήτης Ηλίας" με έδρα το Charlotte N.C. της Αμερικής. Με τα χρήματα που έστειλαν οι απόδημοι ανακαινίστηκαν τα εξωκλήσια του προφήτη Ηλία, της Παναγίας και του Αγίου Νικολάου, συντηρήθηκε το σχολείο και τσιμεντοστρώθηκε ο δρόμος προς το νεκροταφείο (ό.π.: 85-6). Στην Αμερική σύστησαν συλλόγους και οι Πυρσογιαννίτες και οι Φουρκιώτες. Οι επωνυμίες και οι έδρες των συλλόγων ήταν αντίστοιχα Σύλλογος των εν Αμερική Πυρσογιαννιτών "Ο Άγιος Μηνάς" (N. York) και Αδελφότητα Φουρκιωτών Αμερικής (Manchester, 1905).

Τα Γιάννενα αποτέλεσαν πόλο έλξης και επιλέχτηκαν ως καινούργιος τόπος εγκατάστασης από πολλούς κατοίκους της επαρχίας Κόνιτσας. Αυτό πιστοποιείται άλλωστε και από τους ευάριθμους συλλόγους που ιδρύθηκαν από απόδημους της επαρχίας Κόνιτσας στην πρωτεύουσα του νομού Ιωαννίνων κατά τη μεταπολίτευση. Αναφέρουμε την Αδελφότητα των εν Ιωαννίνοις Αηδονοχωριτών "Η Ζωοδόχος Πηγή" (1975), τον Εκπολιτιστικό και Εξωραϊστικό Σύλλογο Φούρκας Κονίτσης "Παναγία η Κλαδόρμη" (1977), το Σύνδεσμο Πυρσογιαννιτών Ιωαννίνων (1982), τον Εκπολιτιστικό Σύλλογο Ασημοχωριτών (1983), τον Εκπολιτιστικό και Μορφωτικό Σύλλογο

Μολυβδοσκεπάστου “Άγιος Ευστάθιος” (1986), την *Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής Κονίσης* “Ο Σμόλικας” (1990), την *Αδελφότητα Διστρατιωτών Ιωαννίνων* (1992, βλ. και Νιτσιάκος (επιμ.) 1998: 171-177). Παραρτήματα της *Αδελφότητας Δροσοπηγιτών Κονίσης Ηπείρου* “Ο Άγιος Αθανάσιος”, που έχει έδρα την Αθήνα, αποτελούν οι αδελφότητες Δροσοπηγιτών των Ιωαννίνων, της Θεσσαλονίκης και της Καστοριάς.

Στην Καστοριά υπάρχει επίσης ο *Εξωραϊστικός, Πολιτιστικός, Λαογραφικός Σύλλογος Πλαγιάς Κονίσης* “Η Κοίμησις της Θεοτόκου”, ενώ στη Λάρισα ο *Εκπολιτιστικός Σύλλογος Παδιωτών* “Ο Σμόλικας” και ο *Σύλλογος Αετομηλιτσιωτών* “Το Ντένισκο” (1978).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

**ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ ΣΤΗΝ
ΑΘΗΝΑ**

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κεφάλαιο πρώτο

Η ίδρυση των συλλόγων

Η αρχαιότερη ηπειρωτική αδελφότητα της Αθήνας ήταν η «Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Βούρμπιανης» (στο εξής Φ.Α.Β.), η οποία άρχισε να λειτουργεί στις 25 Μαρτίου 1883. Σκοπός της αδελφότητας ήταν «η ανέγερσις καταλλήλων ιδρυμάτων διά την μόρφωσιν των τέκνων της πατρίδος μας Βούρμπιανης, συμφώνως προς τας ελληνικάς παραδόσεις και τας παραδόσεις της θρησκείας και της οικογενείας» (Γιώσης 1983: 15). Κύριος στόχος ήταν η αξιοποίηση του κληροδοτήματος του συμπατριώτη τους Χαρίση Ζήκου, που επιθυμούσε να διαθέσει την περιουσία του για την ίδρυση Σχολής στο χωριό του. Με τα χρήματα του κληροδοτήματος ιδρύθηκε Αρρεναγωγείο και Παρθεναγωγείο στη Βούρμπιανη, ενισχύθηκε η ίδρυση σχολείου στο Ασημοχώρι, η συντήρηση του σχολείου του Γοργοποτάμου και η ανέγερση της Σχολής των Χιονάδων (ό.π.: 36 και 42). Ο Μητροπολίτης Βελλάς και Κονίτσης Σπυρίδων Βλάχος φρόντισε για την εξεύρεση και το διορισμό δασκάλων, ώστε η σχολή να γίνει κέντρο εκπαίδευσης της περιοχής, γι' αυτό και τα γύρω χωριά πολλές φορές ενίσχυσαν οικονομικά τη λειτουργία της.

Η Φ.Α.Β. ανέπτυξε πλούσια φιλανθρωπική δράση, ενισχύοντας τις οικογένειες των απόρων μαθητών, ώστε να μην αναγκάζονται να εκπατρίζονται πρόωρα. Το 1908 συστήθηκε Οικοτροφείο στη Βούρμπιανη για τα παιδιά των γειτονικών χωριών τα οποία πλήρωναν ένα μικρό ποσό. «Εις το Οικοτροφείο εφοίτησαν Βλαχόφωνα, Αλβανόφωνα και Ελληνόφωνα παιδιά, που έλαβαν υποδειγματική αγωγή και μόρφωση» (ό.π.: 40). «Η Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης προσέφερε σημαντική υπηρεσία εις το Έθνος με τη λειτουργία της Σχολής και του οικοτροφείου που στάθηκαν προπύργιο κατά της αλβανικής, ιταλικής και ρουμανικής προπαγάνδας, που οργίαζαν εκείνη την εποχή εις την περιοχή» (Π.Γ.Σ.Φ.Α.Β. 25/10/1909).

Η έδρα της αδελφότητας ήταν στην Αθήνα, αλλά τα μέλη της βρίσκονταν διασκορπισμένα στην Αθήνα, το Λαύριο, την Πάτρα, τα Ιωάννινα, την Κοζάνη και την Αιδηψό. Μέλη της αδελφότητας ήταν και κάτοικοι της Βούρμπιανης, η οποία, όπως άλλωστε και σχεδόν όλη η Ήπειρος, ήταν υπόδουλη στους Τούρκους (Π.Γ.Σ.Φ.Α.Β. 18/4/1893). Το 1910, το τμήμα Ιωαννίνων της Φ.Α.Β. έπαψε να λειτουργεί, εξ αιτίας ειδικού νόμου της Τουρκίας που απαγόρευε την ύπαρξη τέτοιων σωματείων και ιδιαίτερα αυτών που η έδρα τους ήταν εκτός του Οθωμανικού κράτους. Τα απαγορευτικά μέτρα δεν κατάφεραν να διαλύσουν τη συνοχή των «απανταχού Βουρμπιανιτών». Αντίθετα, το έτος εκείνο, σχηματίστηκε τμήμα της Φ.Α.Β. στην Αντίς Αμπέμπα της Αβησσυνίας και στο Χαρτούμ του Σουδάν. Παρά τις τουρκικές απαγορεύσεις αυξήθηκε ο αριθμός των μελών του τμήματος Βούρμπιανης και το τμήμα των Ιωαννίνων διενήργησε έρανο προς ενίσχυση των σκοπών της αδελφότητας. Εισφορές συγκέντρωσαν και Βουρμπιανίτες που έμεναν στη Σμύρνη, στη Λίμνη Ευβοίας, στην Αντμπάρα του Σουδάν, στον Άγιο Λουδοβίκο και στη Φιλαδέλφεια της Αμερικής (Γιόσης 1983: 39-41).

Η Φ.Α.Β. απέκτησε και εθνικό χαρακτήρα με την ενίσχυση του απελευθερωτικού αγώνα της Ηπείρου. Το 1912 έστειλε 100 όπλα (γκράδες) και 10.000 φυσίγγια για την άμυνα της Βούρμπιανης και των γύρω χωριών από κάθε εχθρική επίθεση. Μετά την απελευθέρωση της Ηπείρου το Δ.Σ. της Φ.Α.Β. ανακοίνωσε τον Μάιο του 1913 ότι «διέθεσε σημαντικότερο ποσό φαινομενικά δια την ανέγερση του Οικοτροφείου, ενώ εις την πραγματικότητα το Δ.Σ. το διέθεσε δια την άμυνα της Πατρίδας κατά τον Βαλκανικό και Ελληνοτουρκικό πόλεμο» (ό.π.: 44-46).

Μετά την απελευθέρωση της Ηπείρου, η Ελληνική Κυβέρνηση εξέδωσε διάταγμα, με το οποίο αναλάμβανε την εκπαίδευση των ελευθερωμένων περιοχών, εξομοιώνοντας τις διάφορες σχολές με τα αντίστοιχα σχολεία της Ελλάδας. Η Αστική Σχολή της Βούρμπιανης διαιρέθηκε σε Δημοτικό και Ελληνικό Σχολείο. Έκτοτε έπαψε να υφίσταται ο βασικός σκοπός για τον οποίο είχε ιδρυθεί η αδελφότητα. Οι Βουρμπιανίτες όμως έκριναν ότι χρειαζόνταν πολλά έργα ακόμη να γίνουν στο χωριό τους, γι' αυτό αποφάσισαν να διατηρήσουν το σύλλογό τους με άλλο τίτλο και σκοπό.

Η Γ.Σ. της 1 Μαρτίου 1915 ενέκρινε το καταστατικό του νέου συλλόγου, που έφερε την επωνυμία *Σύνδεσμος Κοινότητος Βουρμπιάνης* (στο εξής Σ.Κ.Β.). Ο Σύνδεσμος εξακολούθησε το έργο της ενίσχυσης των φτωχών οικογενειών. Το 1923 έστειλε οικονομική βοήθεια στο *Σύνδεσμο Αναπήρων Πολέμου*

Ιωαννίνων, ενίσχυσε οικονομικά τους συγχωριανούς, που γύριζαν ταλαιπωρημένοι από την αιχμαλωσία, μοίρασε 300 οκάδες σιτάρι για σπορά στους φτωχούς και βοήθησε απόρους να βρουν εργασία (ό.π.: 58).

Το 1917 ενήργησε για την κατασκευή αποθήκης τροφίμων στην Κόνιτσα και για τον εφοδιασμό των κατοίκων με τρόφιμα κατά την περίοδο του χειμώνα. Αργότερα μερίμνησε για την επαναλειτουργία του οικοτροφείου, που είχε πάθει ζημιές από τους σεισμούς του 1919. Το 1921 ο Σ.Κ.Β. διέθεσε ένα ποσό για την τηλεφωνική σύνδεση του χωριού με την Κόνιτσα.

Παρά την ένταξη της Ηπείρου στο ελληνικό κράτος, ο Σύνδεσμος των απόδημων και ντόπιων Βουρμπιανιτών εξακολουθεί να έχει την πρωτοβουλία της αναδιοργάνωσης της εκπαίδευσης στη Βούρμπιανη.

Στις 19 Αυγούστου 1937 το Δ.Σ του Σ.Κ.Β. εξουσιοδότησε τον πρόεδρό του να αναλάβει πρωτοβουλία για την ίδρυση Πανηπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδας. Το καταστατικό της Π.Σ.Ε. εγκρίθηκε την ίδια χρονιά και η επίσημη έναρξη της λειτουργίας της έγινε στις 4 Μαρτίου 1938. Πρώτος πρόεδρος της Πανηπειρωτικής Συνομοσπονδίας εκλέχτηκε ο πρόεδρος του Συνδέσμου Κοινότητος Βουρμπιάνης, Μάρκος Θάνος.

Κατά την περίοδο της ιταλικής και γερμανικής Κατοχής ο Σύνδεσμος υπολειτούργησε. Εντούτοις, παρά τις δύσκολες περιστάσεις, όλοι οι Βουρμπιανίτες ανταποκρίθηκαν στην έκκλησή του και έστειλαν 510.000 δρχ. (1942) στο χωριό. Σκοπός ήταν να μοιραστούν κατά ένα μέρος, σε όσους υπέφεραν και το υπόλοιπο να διατεθεί για την επισκευή του ναού του Αγίου Ιωάννου. Οι 10.000 δρχ., που προορίζονταν για την κατασκευή κιγκλιδώματος της εκκλησίας της Παναγίας, δόθηκαν σε απόρους, «διότι εκείνο που προείχε τότε ήταν η σωτηρία των κατοίκων του χωριού» (ό.π.: 92).

Μετά την απελευθέρωση, το Δ.Σ του Συνδέσμου έκανε ενέργειες σε διάφορους οργανισμούς και υπηρεσίες παροχής βοήθειας (U.N.R.A., M.L.) για την αποστολή στη Βούρμπιανη ειδών διατροφής, ενδυμασίας και φαρμάκων. Επίσης ενήργησε εράνους και έριξε ιματισμό στο χωριό από αεροπλάνο (ό.π.: 92-93). Την περίοδο της Δικτατορίας, στη Γ.Σ. της 9 Φεβρουαρίου 1969 του Σ.Κ.Β., αναφέρεται ότι «παρατηρείται κάποια παρακμή του Χωριού, που οφείλεται εις τις καταστροφές που έπαθε κατά τον συμμοριτοπόλεμο και την αστυφιλία που ακολούθησε» (ό.π.: 113). Επίσης ανακοινώνεται ότι τα έσοδα από το κληροδότημα έχουν ελαττωθεί, γι' αυτό και η διάθεση πόρων για έργα στο χωριό είναι περιορισμένη. Γενικά κατά την περίοδο της δικτατορίας οι κοινωνικές κυρίως δραστηριότητες του Συνδέσμου –οι οικονομικές ενισχύσεις

συνεχίστηκαν από το κληροδότημα— παρουσιάζουν ύφεση. Έτσι, η χοροεσπερίδα που διοργανώνει ο *Σύνδεσμος της Κοινότητας Βούρμπιανης* το 1970 στην Αθήνα, σημείωσε μικρή επιτυχία.

Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας, επανέρχεται το ενδιαφέρον των Βούρμπιανιτών για τις δραστηριότητες του *Συνδέσμου*. Στη Γ.Σ. της 18 Μαρτίου 1979 παρευρίσκονται 108 μέλη, μεταξύ των οποίων και πολλοί νέοι (ό.π.: 128). Διοργανώνουν για πρώτη φορά χορό στη Βούρμπιανη, ο οποίος σημειώνει επιτυχία με τη συμμετοχή 300 ατόμων. Στη Γ.Σ. της 8 Απριλίου 1951 ψηφίσθηκε το νέο καταστατικό του *Συνδέσμου*. Η επόμενη αναθεώρηση έγινε στη Γ.Σ. της 26 Δεκεμβρίου 1971 (κατ' επιβολήν της δικτατορίας). Η *Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Βούρμπιανης* είχε σφραγίδα ωοειδούς σχήματος, με ένα σταυρό στο κέντρο. Το 1887 το Δ.Σ. άλλαξε τον τύπο της σφραγίδας, που έγινε στρογγυλή μ' ένα μικρό σταυρό στο κέντρο και κάτω από αυτόν δικέφαλο αετό στηριζόμενο σε ένα κλαδί. Η σφραγίδα αυτή διατηρείται έως σήμερα.

Αδελφότης Μολιστινών είχε ιδρυθεί στην Αθήνα προπολεμικά (1901), απαρτιζόμενη από λίγους αποδήμους και των τριών μαχαλάδων (Μόλιστας, Γαναδιού και Μοναστηρίου). Σύμφωνα με μαρτυρία του προέδρου της *Αδελφότητας Μοναστηριωτών*, η *Αδελφότης Μολιστινών* λειτουργούσε έως το 1949 και λίγο αργότερα διαλύθηκε. Ο ίδιος, την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας, δε γνώριζε κάποιο έργο της *Αδελφότητος Μολιστινών* στο Μοναστήρι.

Η *Εκπαιδευτική Αδελφότης Πυρσογιαννιτών* ιδρύθηκε το 1910 στην Αθήνα και είναι η μόνη κονιτσιώτικη αδελφότητα της προπολεμικής περιόδου, που είχε νομική υπόσταση ως σωματείο αναγνωρισμένο με βασιλικό διάταγμα (*Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, τεύχ. Α', αρ.φ. 148, 17/5/1912)¹²⁶. Η πρόσβαση στο τότε Υπουργείο Εσωτερικών από τους απόδημους ήταν εξαιρετικά δύσκολη ή και ακατόρθωτη. Η *Αδελφότης Πυρσογιαννιτών* πέτυχε τη νομική κατοχύρωσή της, εξαιτίας των προσβάσεων στο Υπουργείο Εσωτερικών του Πυρσογιαννίτη Ιατρίδη, μετέπειτα προέδρου του Συμβουλίου Επικρατείας. Αλλά η έγκριση δεν έγινε εφ' άπαξ: «Διατάσσωμεν δ' εντός της πρώτης τριμηνίας εκάστου έτους να υποβάλληται τω από των Εσωτερικών Υπουργείω η δια το προηγούμενον έτος λογοδοσία της Αδελφότητος, επιφυλασσόμενοι ν' ανακαλέσωμεν την έγκρισιν Ημών, εάν μη τηρηθή άρθρον τι του εγκρινομένου καταστατικού ή μη υποβληθή λογοδοσία τις εντός της τασσομένης προθεσμίας» (ό.π.: 966). Στο ιδρυτικό καταστατικό

¹²⁶ Αντίγραφο του πρωτότυπου φύλλου παρατίθεται στο Παράρτημα.

αναγράφεται ότι η αδελφότητα ιδρύθηκε «σκοπόν έχουσα την συμπλήρωσιν και συντήρησιν των εν Πυρσογιάννη Διδακτηρίων αρρένων και θηλέων, την διαρρύθμισιν ιδία επί το σκοπιμώτερον και λυσιτελέστερον της εκπαιδεύσεως των θηλέων, την ίδρυσιν καταλλήλων Εκπαιδευτικών Εργαστηρίων Φυσικής, την οργάνωσιν Βιβλιοθήκης και Γυμναστηρίου και την λειτουργίαν αυτών προς εκπαίδευσιν των φοιτώντων κατά τας υπαγορεύσεις των νεωτέρων μεθόδων» (ό.π.: 966). Η αδελφότητα είχε παραρτήματα στο Αγρίνιο, το Μεσολόγγι, το Αίγιο, την Ηγουμενίτσα και τα Γιάννενα. Στη δεκαετία του 1980, ο Πέτρος και η Αντιγόνη Φρόντζου αφήνουν κληροδότημα στην αδελφότητα ένα διώροφο σπίτι στην οδό Ζήνωνος στην Αθήνα. Ο σύλλογος αναθεωρεί το καταστατικό του το 1986 και αλλάζει την επωνυμία του σε *Πανελλήνιο Σύνδεσμο Πυρσογιαννιτών*. Δημιουργεί στο διώροφο κτίριο της Ζήνωνος τη *Στέγη Πυρσογιαννιτών*, με ειδικούς χώρους για διοργάνωση εκδηλώσεων, στην οποία στεγάζει μόνιμη έκθεση φωτογραφίας των μαστόρων της πέτρας.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στα τέλη του 19ου αι. είχε ιδρυθεί, η *Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Κονίτσης* (1897) με σκοπό την πνευματική ανάπτυξη των κατοίκων της Κόνιτσας και τη βελτίωση των εκπαιδευτηρίων της. Στη δεκαετία του 1920 οι καταγόμενοι από την πόλη της Κόνιτσας ίδρυσαν το *Σύνδεσμο Κονιτσιωτών "Ο Αώος"*. Ο Νικόλαος Τζάκας, ξενοδόχος καταγόμενος από την Κόνιτσα, πρωτοστάτησε στη δημιουργία του συλλόγου μαζί με τον Τάκη Παπαδημούλη, υπάλληλο στο Υπουργείο Οικονομικών και τον Κώστα Γαμπρή, φοιτητή της ιατρικής. Ο *Σύνδεσμος*, τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, ενίσχυσε τα σχολεία και έφτιαξε κάποιες βρύσες στην Κόνιτσα. Την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου απόησαν οι δραστηριότητές του· επαναδραστηριοποιείται το 1962 από τους εναπομείναντες Κονιτσιώτες. Πρόεδρος του *Συνδέσμου* έγινε ο Τάκης Παπαδημούλης. Αρχίζει τότε η πρώτη εκδοτική περίοδος του περιοδικού *Κόνιτσα*, η οποία διήρκεσε έως το 1973 (βλ. παρακάτω στα «περιοδικά των συλλόγων»). Ο *Σύνδεσμος* υπήρχε έως τα τέλη της δεκαετίας του 1980, οπότε και διαλύθηκε.

Ένας από τους επόμενους συλλόγους που ιδρύθηκαν στην Αθήνα, είναι των απόδημων από το Τούρνοβο (σημ. Γοργοπόταμο), με την επωνυμία *Σύλλογος Τουρνοβιτών "Η Ένωσις"* (1924). Στους σκοπούς ίδρυσης του συλλόγου περιλαμβάνεται εκτός από την αδελφική συνένωση και αλληλεγγύη των μελών του και «η ενέργεια προς μεταφοράν ύδατος ποσίμου εν τω χωρίω και η σύντονος προσπάθεια παρά τοις αρμοδίοις προς κατασκευήν αμυντικών έργων

δια την προφύλαξιν των αγρών του Ποταμού και εν γένει επιδίωξιν προς βελτίωσιν της συγκοινωνίας και εκπαιδεύσεως του χωρίου Τουρνόβου μέσων» (καταστατικό 19/10/1924). Την περίοδο της Κατοχής ο σύλλογος αδράνησε.

Ο Σύλλογος Ασημοχωριτών «*Η Πρόοδος*» ιδρύθηκε το 1926 στην Αθήνα και λειτούργησε έως το 1965. Ο γιατρός Β. Χρήστου ήταν από τα ιδρυτικά μέλη και η κινητήρια δύναμη του συλλόγου, ο οποίος μαζί με την *Αδελφότητα Βουρμπιανιτών* πρωτοστάτησε στην ίδρυση της *Πανηπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδας*. Την πρώτη περίοδο λειτουργίας του, ο σύλλογος δεν είχε πολλά μέλη, ούτε την οικονομική δυνατότητα για την πραγματοποίηση έργων στο χωριό. Η σύστασή του είχε ως στόχο τη σύσφιγξη των κοινωνικών δεσμών της ομάδας των εσωτερικών αποδήμων του Ασημοχωρίου, δεσμών που χαρακτηρίζονταν από μια στάση άμυνας απέναντι στο ξένο κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλον της αθηναϊκής πρωτεύουσας. Ο πρεσβύτερος Διονύσιος Τάτσης εξαίρει τον πατριωτικό χαρακτήρα του συλλόγου. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «σε εποχές που οι πολιτικές καταστάσεις ήταν ανώμαλες και η πατρίδα μας συχνά ήταν ανοιγμένη σε πολέμους, ο Σύλλογος βοήθησε ποικιλοτρόπως το χειμαζόμενο χωριό» (Τάτσης 1985: 86). Ο σύλλογος επανασυστήθηκε το 1953. Τις δεκαετίες του 1950 και 1960 ανέλαβε τις εξής πρωτοβουλίες: συμμετείχε στην ανακαίνιση του ναού του Αγίου Νικολάου και στην επιδιόρθωση του ναού του Αγίου Αθανασίου, ανήγειρε ηρώο στην πλατεία του χωριού (1962), εξοπλισε το σχολείο με εποπτικά όργανα, ενήργησε για την ανοικοδόμηση του χωριού που είχε καεί τον Αύγουστο του 1949, για την κυριότητα του δάσους, για το Δασικό Συνεταιρισμό (1951), για τον πρώτο αυτοκινητόδρομο Κόνιτσας-Ασημοχωρίου (1955). Την περίοδο της Δικτατορίας αδράνησε και επαναλειτούργησε από νεότερα μέλη το 1976, ύστερα από αναθεώρηση του αρχικού καταστατικού.

Το 1933 συστήθηκε η *Αδελφότης Αγίας Βαρβάρας Κονίτσης Ηπείρου*, η οποία αναθεώρησε το καταστατικό της στις 6 Φεβρουαρίου 1975, με σκοπούς κοινωνικούς, πολιτιστικούς και εξωραϊστικούς.

Το 1958 οι απόδημοι από τον Αμάραντο Κόνιτσας ίδρυσαν την *Αδελφότητα Αμαράντου Ηπείρου «Άγιος Γεώργιος»*. Το αρχικό καταστατικό αναθεωρήθηκε το 1983-4 ως προς τους σκοπούς της αδελφότητας, ενώ το ποσοστό της απαρτίας στις Γενικές Συνελεύσεις αυξήθηκε. Την ίδια χρονιά ιδρύθηκε και η *Αδελφότητα Μολυβδοσκεπαστινών «Η Παναγία η Μολυβδοσκεπάστος»*.

Οι πρώτοι είκοσι απόδημοι Κερασοβίτες ίδρυσαν την αδελφότητα της Αθήνας το 1959, με τη επωνυμία *Αδελφότης Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας «Το*

Κεράσοβον". Οι σκοποί της σύστασης του συλλόγου ήταν «η πατριωτική ένωση των εν Αθήναις, Πειραιεί και λοιπαίς πόλεσι της Ελλάδος εξ Αγίας Παρασκευής Κονίτσης καταγομένων, η ανάπτυξις πνεύματος συναδελφώσεως και αλληλεγγύης μεταξύ αυτών, η υλική και ηθική ενίσχυσις της γενέτειρας Αγίας Παρασκευής Κονίτσης και η εκτέλεσις εν αυτή κοινοφελών έργων αποσκοπούντων εις την προαγωγήν και εξυπηρέτησιν της Κοινότητος ως και η ηθική ενίσχυσις αναξιοπαθούντων συγχωριανών μας» (αναθεωρημένο καταστατικό, άρθρο 2^ο, 25/9/1979).

Με την πάροδο των ετών και τον επαναπατρισμό –στην Αθήνα, όχι στο χωριό– αρκετών μεταναστών του εξωτερικού, η αδελφότητα της Αθήνας εξελίχθηκε στην πιο δυναμική ομάδα του πληθυσμού του Κερασόβου, η οποία στη δεκαετία του 1980 επέδειξε αξιόλογο έργο (μέχρι τότε η δράση της περιοριζόταν στις συνήθειες κοινωνικές εκδηλώσεις των αδελφοτήτων, όπως η κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας, ο αποκριάτικος χορός, συνεστιάσεις, οικονομική και ηθική ενίσχυση απόρων συγχωριανών τους). Η δραστηριότητά της επεκτείνεται και στη δεκαετία του 1990, μολονότι αρχίζουν να παρατηρούνται έντονα τα σημάδια της κρίσης των τοπικών συλλόγων, κυρίως λόγω της έλλειψης συμμετοχής των μελών τους. Το 1981 προσχωρούν στην Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας, η οποία έχει στόχους κυρίως αναπτυξιακούς, την παρεμπόδιση ή έστω την επιβράδυνση της δημογραφικής ερήμωσης των χωριών και του Δήμου Κόνιτσας.

Η Αδελφότητα Καστανιανιτών Κόνιτσας Ηπείρου ιδρύθηκε στην Αθήνα το 1960. Οι Καστανιανίτες εγκαταστάθηκαν σε διάφορες περιοχές της Αθήνας, όπως στο Χαλάνδρι, το Βύρωνα και το Γαλάτσι. Οι πρώτες συνεδριάσεις των αποδήμων Καστανιανιτών έλαβαν χώρα στο καφενείο "Αθηναϊκόν" (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. αρ.1, 17, 25) και στο καφενείο "Νέον" (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. αρ. 4). Το 1971 αποφάσισαν να προβούν «εις την ενοικίασιν γραφείου δια την στέγασιν της αδελφότητος, μηνιαίας συνολικής δαπάνης μέχρι 1.000 δραχμών» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 17/1/1971). Το 1973 μίσθωσαν γραφείο στην οδό Κλεισθένους 7 με μηνιαίες δαπάνες στέγασης 3.750 δρχ. (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 21/1/1973), το οποίο εγκατέλειψαν το 1975 και εγκαταστάθηκαν δωρεάν στο γραφείο της Π.Σ.Ε. Την πρώτη Γ.Σ., της 14 Ιανουαρίου 1962, πραγματοποίησαν στο Εργατικό Κέντρο Αθηνών. Οι Γ.Σ. της 20 Ιανουαρίου 1963 και 29 Ιανουαρίου 1967 έγιναν σε αίθουσα του ξενοδοχείου "Μπάγκειον", ενώ της 17 Ιανουαρίου 1971 και 21 Ιανουαρίου 1973 στο ξενοδοχείο "Stanley". Από τη Γ.Σ. της 2 Φεβρουαρίου 1975 οι συνελεύσεις της

αδελφότητας λαμβάνουν χώρα στα γραφεία της Πανεπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδας. Τα ξενοδοχεία που πραγματοποιούν τις συνελεύσεις τους οι Η.Σ., όπως και τα γραφεία της Π.Σ.Ε., βρίσκονται στην περιοχή της πλατείας Ομονοίας, χώρο κοινωνικής επαφής και επικοινωνίας των εσωτερικών μεταναστών της μεταπολεμικής περιόδου¹²⁷.

Το αρχικό καταστατικό αναθεωρήθηκε από τη Γ.Σ. της 26 Νοεμβρίου 1972 και προσαρμόστηκε αναγκαστικά στις διατάξεις του Ν.Δ. 795/1971 της Δικτατορίας. Την αναθεώρησή του ψήφισαν 33 μέλη και η γλώσσα στην οποία γράφτηκε το νέο καταστατικό ήταν η καθαρεύουσα.

Σημαντική αλλαγή στη λειτουργία των Γ.Σ των συλλόγων αποτέλεσε η τροποποίηση του άρθρου 10: «*Η εν τη παραγράφω 1 του άρθρου 10 οριζόμενη απαρτία αντί του "τετάρτου" ορίζεται το "ήμισυ" τουλάχιστον των οικονομικώς εντάξει έναντι της Αδελφότητος μελών*» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 26/11/1972).

Η επόμενη αναθεώρηση του καταστατικού έγινε στη Γ.Σ. της 30 Ιανουαρίου 1983. Οι λόγοι που αναφέρεται ότι έκαναν απαραίτητη την τροποποίηση του καταστατικού της αδελφότητας είναι: «*α) Η παρέλευση σχεδόν δεκαετίας από την 26/11/1972, που έγινε η τελευταία τροποποίηση του καταστατικού της αδελφότητας. β) Ορισμένες ατέλειες και ελλείψεις του καταστατικού, που έκαναν δύσκολη την εφαρμογή του στην πράξη. γ) Η καθιέρωση της Δημοτικής γλώσσας στα Σχολεία και στη Διοίκηση*» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 30/1/1983).

Όλα τα άρθρα του καταστατικού είναι πλέον γραμμένα στη δημοτική και με μονοτονικό σύστημα. Τα άρθρα παραμένουν δώδεκα, όπως και στο προηγούμενο καταστατικό, παρά τις προσθήκες, παραλείψεις και μεταβολές που επήλθαν σ' αυτό. Το περιεχόμενο των περισσότερων άρθρων παραμένει το ίδιο, με την παράλειψη απλώς ή προσθήκη ορισμένων στοιχείων. Μόνο το άρθρο 10 μεταβάλλεται ριζικά, προς όφελος των Γενικών Συνελεύσεων του συλλόγου. Συγκεκριμένα:

«*Οι Γενικές Συνελεύσεις θεωρούνται ότι βρίσκονται σε απαρτία, αν παραβρίσκεται το 1/2 τουλάχιστον των μελών του Σωματείου, που είναι ταμειακά εντάξει προς αυτό. Η Γενική Συνέλευση σε περίπτωση που δεν πραγματοποιηθεί απαρτία επαναλαμβάνεται μετά οκτώ (8) ημέρες από την πρώτη, στον ίδιο τόπο, την ίδια ώρα και με τα ίδια θέματα ημερήσιας διάταξης, οπότε η Γενική Συνέλευση βρίσκεται σε απαρτία με οσαδήποτε μέλη κι αν βρίσκονται*».

¹²⁷Τη δεκαετία του 1990 η πλατεία Ομονοίας θα εξελιχθεί στον κατεξοχήν κοινωνικό χώρο για τους πολυάριθμους οικονομικούς μετανάστες από άλλες χώρες (Αλβανοί, Βορειοηπειρώτες, Ρουμάνοι, Πόντιοι κ.λπ.).

Η αδελφότητα δε διέκοψε ποτέ τη λειτουργία της. Η δικτατορία (1967-1974) υποχρέωσε ορισμένα «μη αρεστά» μέλη να παραιτηθούν και γενικά την περίοδο αυτή οι δραστηριότητες της αδελφότητας ήταν υποτονικές. «Ο απολογισμός (του Δ.Σ. για τη διετία 1967-9) ήτο πενιχρός εις εκδηλώσεις λόγω αφ' ενός μεν του θανάτου του κ. Παύλου Μησιακούλη, αφ' ετέρου δε της αδρανείας ενίων μελών δια την επιτυχίαν των σκοπών» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 2/2/1969). «Κατά το 1974 δεν επραγματοποιήθη χοροεσπερίς λόγω της επικρατούσης τότε καταστάσεως και της διαπιστώσεως υπό του Δ.Σ. απροθυμίας συμμετοχής πολλών εκ των μελών... Κατά το 1973 δεν επραγματοποιήθη η καθιερωθείσα εκδρομή εις το χωριό, λόγω του πραγματοποιηθέντος τότε δημοψηφίσματος κατά δε το 1974, αν και ανεκοινώθη η πραγματοποιηθείσα δια το χωριό εκδρομή, αυτή τελικώς δεν επραγματοποιήθη λόγω της μεσολαβούσης εν τω μεταξύ επιστρατεύσεως» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 9/2/1975).

Η πρώτη μεταδιδακτορική συνέλευση χαιρετίζεται με ενθουσιασμό από τα μέλη: «Η σημερινή συνέλευσις είναι η πρώτη ελεύθερη και δημοκρατική συνέλευσις, η οποία αποτελεί ένα ορόσημο. Προηγουμένως δεν ήτο δυνατόν να πραγματοποιηθούν όλαι οι (sic) λαμβανόμεναι αποφάσεις. Από σήμερα όμως είμαστε υποχρεωμένοι με τας παρουσιαζομένας νέας προϋποθέσεις και προοπτικάς να κοιτάξωμε να πραγματοποιήσωμε εις το μέλλον όλα εκείνα, τα οποία δεν επραγματοποιήσαμε μέχρι σήμερα» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 9/2/1975).

Το 1962 η Αδελφότητα Καστανιανιτών γίνεται μέλος της Πανηπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδας (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. αρ. 21). Η Αδελφότητα Καστανιανιτών είναι επίσης μέλος της Ομοσπονδίας Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας και ενός συλλόγου Κονιτσιωτών, που ιδρύθηκε στα Γιάννινα το 1993.

Οι απόδημοι από τους Χιονιάδες δημιούργησαν το 1965 την Αδελφότητα Χιοναδιτών "Ο Άγιος Αθανάσιος", ενώ το 1967 ιδρύθηκε και η Αδελφότητα Πύργου Κόνιτσας.

Ο Σύλλογος των απανταχού Πουρνιωτών "Ο Έξαρχος" ιδρύθηκε το 1972, με σκοπό τη σύσφιγξη των σχέσεων μεταξύ των απόδημων Πουρνιωτών, τη διατήρηση των τοπικών παραδόσεων και την ενίσχυση του χωριού τους, τη συμπράσταση, ιδίως κατά τις εορταστικές περιόδους, σε συγχωριανούς με ψυχολογικά προβλήματα που νοσηλεύονται σε ιδρύματα. Αναλυτικότερα: «Σκοπός του Συλλόγου είναι η προαγωγή των συμφερόντων των απανταχού Πουρνιωτών, κυρίως των κατοίκων του χωριού Πουρνιάς Κονίτσης. Η προαγωγή αυτή περιλαμβάνει την βελτίωση και ανάπτυξη των

πλουτοπαραγωγικών πηγών του χωριού, δηλαδή της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, της μελισσοκομίας, του τουρισμού, της δασοκαλλιέργειας και παντός άλλου μέσου αποβλέποντος εις την πρόοδον των κατοίκων του χωριού, εις τον οικονομικόν, τον κοινωνικόν, τον αναπτυξιακόν, τον μορφωτικόν κ.α. τομέα της αδελφού δράσεως. Η ανάπτυξις των αρχών της αλληλεγγύης, της αλληλοβοηθείας, της αρωγής στους πάσχοντες και τους άπορους και της μορφώσεως άπορων μαθητών, η δημιουργία φιλικών και ηθικών δεσμών μεταξύ των μελών. Η μελέτη και η παρακολούθησις των τοπικών ζητημάτων πάσης φύσεως, καθώς και η καταβολή προσπαθείας προς την επίλυσιν αυτών. Η παρακολούθησις της διαχειρίσεως εις το χωρίον της διατεθείσης περιουσίας του ευεργέτου Βασιλείου Εξάρχου» (καταστατικό του Συλλόγου των απανταχού Πουρνιωτών «Ο Εξάρχος», 1972). Η έδρα του Συλλόγου Πουρνιωτών είναι το σπίτι ενός μέλους του Δ.Σ., αλλά και ο Συνδέσμος της Αδελφότητας Οξιάς Ηπείρου «Ο Άγιος Νικόλαος», παρόλο που διαθέτει γραφείο στα Άνω Λιόσια, προτιμά να συνεδριάζει στο σπίτι κάποιου μέλους του Δ.Σ. Ο Σύνδεσμος της Αδελφότητας Οξιάς επανιδρύθηκε το 1974 (η πρώτη ίδρυση έγινε το 1905). Οι περισσότεροι απόδημοι από την Οξιά έχουν εγκατασταθεί στη Δυτική Αττική. Το Δ.Σ. αποτελείται από νέους ανθρώπους (το 1995 ο πρόεδρος Ευριπίδης Παπαχρήστου, τότε 45 ετών, ήταν ο μεγαλύτερος στο Δ.Σ. του συλλόγου). Ο σύλλογος αναθεώρησε το αρχικό καταστατικό το 1993. Ανάμεσα στα εδάφια που πρόσθεσε στους σκοπούς του σωματείου σημειώνουμε το εξής: «η) η ανάπτυξη αθλητικής δραστηριότητας (τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται από τις νέες γενιές των αποδήμων τη θερινή περίοδο σ' αρκετά χωριά) και θ) η συμμετοχή στις εθνικές και νόμιμες εθνικές εκδηλώσεις στη γενέτειρα και στον τόπο διαμονής».

Η Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών Κόνιτσας «ιδρύθηκε πριν από 20 χρόνια περίπου» (Τσελίφης). Οι σκοποί ίδρυσης του σωματείου ήταν «η σύσφιγξη των σχέσεων μεταξύ των μελών που διαμένουν στην Αθήνα, η παροχή βοήθειας σε όποιον είχε ανάγκη, η ανάπτυξη των δεσμών με τα χωριά και η οργάνωση διαφόρων εκδηλώσεων για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών» (Τσελίφης). Είναι ο μόνος σύλλογος των αποδήμων της επαρχίας Κόνιτσας, του οποίου τα μέλη κατάγονται από δύο μικρά χωριά την Πηγή και το Νικάνορα, τα οποία συνδέονταν με ιδιαίτερους δεσμούς, κυρίως συγγενικούς που συνεχίστηκαν και στο νέο τόπο εγκατάστασης, την Αθήνα. Η Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών στεγάζεται στο κτίριο της Π.Σ.Ε.

Ο Σύλλογος Γανναδιωτών "Οι Άγιοι Ταξιάρχαι" ιδρύθηκε το 1976. Οι σκοποί ίδρυσης του συλλόγου είναι: «1.α) Η ενίσχυσις των κοινωνικών και πολιτιστικών σχέσεων των μελών του. β) Η συνεργασία δια την παρακολούθησιν και προώθησιν των εκάστοτε ζητημάτων, τα οποία αφορούν εις τον χώρο και την ζωήν της κοινότητος χωριού Γανναδιού Κονίτσης και δη εις τα ιδρύματα των ευεργετών του, εις την παραδοσιακήν μορφήν του, εις την πολιτιστικήν ενίσχυσίν του και εις την προσέλκυσιν προς αυτό του ενδιαφέροντος του Κράτους και άλλων παραγόντων. 2. Μέσα επιτεύξεως των σκοπών του Συλλόγου είναι ιδίως: α) Η διοργάνωσις συνεστιάσεων εις Αθήνας και εκδρομών και συναντήσεως εις το χωριό και αλλού β) Αι συσκέψεις προς συζήτησιν των εκάστοτε ζητημάτων και υπόδειξιν καταλλήλων μέτρων γ) Η συνεργασία με άλλους Συλλόγους και ενώσεις των επιδιωκόντων παρομοίους σκοπούς. 3. Ο Σύλλογος δεν λαμβάνει θέσιν επί κρατικών και κομματικών θεμάτων και εκδηλώσεων, εις δε τας συνεδριάσεις της συνελεύσεως των μελών και του Διοικητικού Συμβουλίου δεν επιτρέπονται συζητήσεις επί τοιούτων θεμάτων» (καταστατικό 17/6/1976). Ο πρόεδρος του Συλλόγου Γανναδιωτών επέτυχε να ανακηρυχθεί το Γαναδιό διατηρητέος οικισμός από το ΥΠ.ΠΟ. (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ.φ. 325, Αθήνα 4/5/1988).

Η Αδελφότητα Λυκόραχης Αθηνών συστήθηκε το 1976. Αρκετά από τα ιδρυτικά μέλη της αδελφότητας επέστρεψαν στην Ελλάδα την περίοδο της μεταπολίτευσης από τους τόπους όπου είχαν μεταναστεύσει ως πολιτικοί πρόσφυγες. «Εγώ ήρθα εκείνη την εποχή από την Πολωνία, άλλοι από την Τσεχοσλοβακία. Πιο πριν ήταν πολύ λίγοι χωριανοί στην Αθήνα» (Σδούκος). Το αρχικό καταστατικό αναθεωρήθηκε ως προς τη διάρκεια θητείας του Δ.Σ., που από μονοετή την έκαναν διετή. Η Αδελφότητα Λυκόραχης Αθηνών στεγάζεται στο κτίριο της Π.Σ.Ε.

Ο Εξωραϊστικός Σύλλογος Πλαγιάς Κονίτσης "Η Ζέρμα" ιδρύθηκε στις 20 Απριλίου 1977 και η Αδελφότητα Μοναστηριωτών "Παναγία Θεοτόκος" το 1978. Το έμβλημα της σφραγίδας της είναι η Παναγία. Ξεκίνησε με 20 ιδρυτικά μέλη, ενώ σήμερα αριθμεί περί τα 140. Η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των απόδημων Μοναστηριωτών, η συντήρηση και ανακατασκευή των δημόσιων κτιρίων, δρόμων, εκκλησιών και βρυσών του χωριού, η οικονομική ενίσχυση της κοινότητας καθώς και η διάσωση και διατήρηση των τοπικών παραδόσεων είναι οι σκοποί της ίδρυσης της αδελφότητας. Για το σκοπό αυτό, προγραμματίζουν τη διοργάνωση περιοδικών λαογραφικών εκθέσεων στο

κοινοτικό κατάστημα από την πλούσια ιδιωτική συλλογή του συγχωριανού τους Βαγγέλη Βέργου.

Το 1993, η *Αδελφότητα Μοναστηριωτών* έκανε αρχαιρεσίες, προκειμένου να περιλάβει το Δ.Σ. νέα πρόσωπα, γιατί μέχρι τότε επαναλαμβάνονταν τα ίδια άτομα. Γεγονός είναι ότι τα 6-7 άτομα του Δ.Σ. εναλλάσσονται στις θέσεις και αυτά αποτελούν ουσιαστικά την ψυχή του συλλόγου, κάτι που παρατηρείται στην πλειοψηφία των ηπειρωτικών συλλόγων. Οι περισσότεροι είναι γεννημένοι στο χωριό και έχουν ζήσει τα παιδικά και τα εφηβικά τους χρόνια εκεί. Τα πρώτα χρόνια, όταν τα μέλη συμμετείχαν πιο ενεργά στις εκδηλώσεις, οι συνελεύσεις γίνονταν στην Αθήνα, στις αρχές Δεκεμβρίου. Με την αλλαγή του καταστατικού (1993) οι συνελεύσεις μεταφέρθηκαν στο χωριό, το μήνα Αύγουστο. Η θητεία του Δ.Σ. είναι διετής. Η μεταφορά των συνελεύσεων στο χωριό κρίθηκε απαραίτητη, λόγω της έλλειψης συμμετοχής των μελών στις τελευταίες συνελεύσεις του συλλόγου στην Αθήνα (στην τελευταία παρευρίσκονταν μόνο 11 άτομα). Η κάμψη συμμετοχής των μελών άρχισε να παρατηρείται από το 1988-1990.

Το 1978 ιδρύθηκε και η *Αδελφότητα Μολιστινών*. Ο *Σύλλογος Εξοχιτών Κόνιτσας* ιδρύθηκε μόλις στις 26 Φεβρουαρίου 1982 και αριθμεί 55 μέλη περίπου. Οι απόδημοι Δροσοπηγίτες σύστησαν σύλλογο με την επωνυμία *Αδελφότητα Δροσοπηγιτών Κονίτσης Ιωαννίνων "Ο Άγιος Αθανάσιος"*. Συλλόγους ίδρυσαν στην Αθήνα και η Λαγκάδα, το Δίστρατο (1978), η Κλειδωνιά (*Αδελφότητα Κλειδωνιατών Κονίτσης "Ο Βοϊδομάτης"*, 1985), η Αετόπετρα (1981), το Αηδονοχώρι, το Πληκάτι (*Πολιτιστικός Σύλλογος Πληκατίου "Ο Γράμμος"*), η Μελισσόπετρα και το Μάζι, οι περισσότεροι απ' τους οποίους έχουν πέσει σε αδράνεια¹²⁸.

Το 1981 ιδρύθηκε και δευτεροβάθμιο σωματείο των συλλόγων της επαρχίας Κόνιτσας, με την επωνυμία *Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας* και πρόεδρο, επί σειράν ετών, τον Πυρσογιαννίτη δικηγόρο Μιχάλη Μαρτσέκη. Μέλη της Ομοσπονδίας είναι 22 σύλλογοι: Πυρσόγιαννης, Ασημοχωρίου, Χιονάδων, Οξιάς, Δίστρατου, Πουρνιάς, Γοργοπόταμου, Κόνιτσας, Αμαράντου, Γαναδιού, Πηγής-Νικάνορος, Καστάνιανης, Εξοχής, Μόλιστας, Λαγκάδας, Λυκόραχης, Δροσοπηγής, Αγίας Βαρβάρας, Αγίας Παρασκευής, Μολυβδοσκεπέπαστης, Πλαγιάς και η *Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης*. Η

¹²⁸Τα σωματεία της Λαγκάδας και του Δίστρατου είναι ενεργοί σύλλογοι αλλά δεν καταφέραμε να συγκεντρώσουμε στοιχεία. Για την ύπαρξη των συλλόγων της Μελισσόπετρας, του Μαζιού, της Αετόπετρας και του Αηδονοχωρίου στην Αθήνα, βλ. Νιτσιάκος (επιμ.) 1998: 171-177.

Ομοσπονδία έχει στόχο «να δημιουργήσει δεσμούς αλληλεγγύης και αγάπης των μελών της και μεταξύ αυτών και των Κοινοτήτων της Επαρχίας Κόνιτσας, καθώς και σύσφιγξη των σχέσεων των καταγομένων από την επαρχία της Κόνιτσας, που είναι διεσπαρμένοι σ' όλη την Ελλάδα και το εξωτερικό». Επίσης «να μεριμνά για τη μόρφωση και ανάπτυξη της νεολαίας και για την αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της Επαρχίας» (Κόνιτσα, Μάιος 1980: 65-66). Η Ομοσπονδία στοχεύει στην παρεμπόδιση ή έστω την επιβράδυνση της δημογραφικής ερήμωσης των χωριών και του Δήμου της Κόνιτσας. Η παρουσία της στα ζητήματα της Ηπείρου αρχίζει ουσιαστικά το 1986. Για το σκοπό αυτό, συγκρότησε ομάδες εργασίας από επιστήμονες και επαγγελματίες που κατάγονται από την επαρχία της Κόνιτσας. Εργάσθηκαν όλοι εθελοντικά και χωρίς καμία αμοιβή και αφού μελέτησαν τα διάφορα αναπτυξιακά προγράμματα που χρηματοδοτεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, μέσω των Ταμείων Περιφερειακής Ανάπτυξης, κατάρτισαν τεχνικοοικονομικές μελέτες για διάφορα έργα, αρκετές από τις οποίες υποβλήθηκαν στις αρμόδιες υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στις 3 Μαρτίου 1991, με πρωτοβουλία της Ομοσπονδίας, όλες οι κοινότητες της επαρχίας Κόνιτσας αποφάσισαν την σύσταση *Αναπτυξιακού Συνδέσμου*, ο οποίος τελικά δε λειτούργησε: η Νομαρχία έκρινε ότι δεν ήταν νόμιμη η σύστασή του, εφόσον η επαρχία είχε διαιρεθεί σε δυο γεωγραφικές ενότητες.

Στις 24 Οκτωβρίου 1990 η Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας διοργάνωσε ημερίδα με θέμα την «Προστασία του Εθνικού Δρυμού Πίνδου στη Βάλια Κάλντα Αώου», με αφορμή τον προγραμματισμό της Δ.Ε.Η. να κατασκευάσει υδροηλεκτρικό φράγμα στην τοποθεσία που ενώνονται τα νερά του ρεματός της Βάλια Κάλντα και της Σαλατούρα, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα την παύση της ροής των νερών προς την κοίτη του Αώου ποταμού, γεγονός με μεγάλες οικολογικές επιπτώσεις στο ευρύτερο οικοσύστημα της περιοχής.

Στις 27 Ιανουαρίου 1991 η Ομοσπονδία συνδιοργάνωσε, στο κλειστό γυμναστήριο Περιστερίου, με τις Ομοσπονδίες Άνω Καλαμά, Μουργκάνας και Πωγωνίου και υπό την αιγίδα του Δήμου Περιστερίου, εκδήλωση συμπαραστάσης στους πρόσφυγες της Βορείου Ηπείρου με τη συμμετοχή μουσικοχορευτικών συγκροτημάτων απ' όλη την Ελλάδα.

Το 1992, ανέλαβε πρωτοβουλία για την έκδοση τουριστικού βιβλίου για την επαρχία Κόνιτσας με ιστορικό και λαογραφικό περιεχόμενο, ενώ στις 22 Απριλίου 1994 διοργάνωσε Συμπόσιο –με την αρχαιοελληνική έννοια του

όρου, χωρισμένο στο «δείπνο» και τον «πότο»— κατά τη διάρκεια του οποίου οι συνδαιτημόνες εξέφρασαν την άποψή τους σχετικά με τη «Συμβολή των Αποδημικών Οργανώσεων στη διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς»¹²⁹.

Άλλες εκδηλώσεις της Ομοσπονδίας ήταν η «εκδήλωση μνήμης και τιμής στον Εθνάρχη Σεβαστιανό» στις 13 Μαρτίου 1995 στην αίθουσα του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός, με βασικούς ομιλητές το διάδοχό του στη μητρόπολη Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανής και Κόνιτσας Ανδρέα και τον Θεόδωρο Ζήση, καθηγητή Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Η Ομοσπονδία διατηρεί επαφές με την Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων Γερμανίας στη Στουτγάρδη, σε εκδήλωση της οποίας στις 20 Οκτωβρίου 1995, ο Μ. Μαρτσέκης ανέπτυξε εισήγηση με θέμα τον «Απόδημο Ελληνισμό στο χώρο και στο χρόνο».

Στον πίνακα αρ. 12 παραθέτουμε τις επωνυμίες των συλλόγων της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα και τη χρονιά ίδρυσής τους με χρονολογική σειρά, καθώς επίσης και τις χρονολογίες αναθεώρησης του καταστατικού τους.

Παρατηρούμε ότι κατά την τουρκοκρατούμενη φάση της Ηπείρου ιδρύθηκαν στην Αθήνα τέσσερις σύλλογοι από την επαρχία της Κόνιτσας, την περίοδο του μεσοπολέμου άλλοι τέσσερις, ενώ η πλειοψηφία των συλλόγων συστήνεται τη μεταπολεμική περίοδο, εποχή που, όπως ήδη έχουμε επισημάνει, ιδρύεται το 63% των ηπειρωτικών συλλόγων.

Επάγγελμα των ιδρυτικών μελών των Συλλόγων: Ποιοι ήταν οι απόδημοι που πρωτοστάτησαν στην ίδρυση των κονιτσιώτικων συλλόγων της Αθήνας; Τα περισσότερα ιδρυτικά μέλη των αδελφοτήτων των Καστανιανιτών, Κερασοβιτών, Τουρνοβιτών και Χιοναδιτών¹³⁰ ήταν οικοδόμοι, οι οποίοι συνέχισαν στην πρωτεύουσα την παράδοση του επαγγέλματος, αφού έμαθαν τα νέα υλικά και τις τεχνικές. Αρκετοί απ' αυτούς εξελίχτηκαν σιγά σιγά σε εργολάβους. Ορισμένοι έκαναν άλλα επαγγέλματα, π.χ. ο πρώτος πρόεδρος της *Αδελφότητας Καστανιανιτών* είχε καφενείο (στην οδό Ακαδημίας 77). Οι περισσότεροι μετανάστες της Αθήνας από τα χωριά Πηγή και Νικάνορας ήταν οικοδόμοι και ένα μικρότερο ποσοστό δάσκαλοι, όπως και της *Αδελφότητας Λυκόραχης Αθηνών*. Οικοδόμοι και σερβιτόροι ήταν οι απόδημοι από τον Αμάραντο που σύστησαν το 1958 την αδελφότητα. Από τη δεκαετία του 1980 η

¹²⁹ Τα Πρακτικά του Συμποσίου για τη συμβολή των αποδημικών οργανώσεων στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ημερίδας με θέμα την προστασία Εθνικού Δρυμού Πίνδου στη Βάλια Κάλντα Αώου έχουν δημοσιευθεί από την Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας.

¹³⁰ Αρκετοί απόδημοι Χιοναδίτες ήταν ελαιοχρωματιστές.

Πίνακας 12

ΕΠΩΝΥΜΙΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥ	ΙΔΡΥΣΗ	ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ
Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Βούρμπιανης, Σύνδεσμος Κοινότητος Βουρμπιάνης	1883 1915	1893
Αδελφότης Μολιστινών	1901	
Σύνδεσμος της αδελφότητας Οξυάς Ηπείρου "Άγιος Νικόλαος"	1905 1974	1993
Εκπαιδευτική Αδελφότης Πυρσογιαννιτών	1910	
Πανελλήνιος Σύνδεσμος Πυρσογιαννιτών	1986	
Σύνδεσμος Κονιτσιωτών "Ο Αώος"	δεκ. '20	1962
Σύλλογος Τουρνοβιτών "Η Ένωσις"	1924	
Σύλλογος Ασημοχωριτών "Η Πρόοδος"	1926	1976
Αδελφότης Αγίας Βαρβάρας Κονίτσης Ηπείρου	1933	1975
Αδελφότητα Αμαράντου Ηπείρου "Άγιος Γεώργιος"	1958	1983/4
Αδελφότητα Μολυβδοσκεπαστινών "Η Παναγία η Μολυβδοσκεπάστος"	1958	
Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας "Το Κεράσοβον"	1959	1979
Αδελφότητα Καστανιανιτών Κόνιτσας Ηπείρου	1960	1972, 1983
Αδελφότητα Χιοναδιτών "Ο Άγιος Αθανάσιος"	1965	
Αδελφότητα Πύργου Κόνιτσας	1967	1975
Σύλλογος των απανταχού Πουρνωτιών "Ο Έξαρχος"	1972	
Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών Κόνιτσας	~1975	
Σύλλογος Γαργαδιωτών "Οι Άγιοι Ταξιάρχαι"	1976	
Αδελφότητα Δυκόραχης Αθηνών	1976	
Αδελφότητα Μοναστηριωτών "Παναγία Θεοτόκος"	1978	1993
Αδελφότητα Μολιστινών	1978	
Αδελφότητα Δίστρατου	1978	
Σύλλογος Εξοχιτών Κόνιτσας	1982	
Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας	1981	
Αδελφότητα Αετόπετρας	1981	
Αδελφότητα Κλειδωνιατών Κονίτσης "Ο Βοϊδομάτης"	1985	

πλειοψηφία του Δ.Σ. αποτελείται από νέα μέλη, πτυχιούχους ανώτερης ή ανώτατης σχολής. Την πρώτη περίοδο λειτουργίας του Συλλόγου Ασημοχωριτών, εκτός από το Β. Χρήστου που ήταν γιατρός, τα υπόλοιπα ιδρυτικά μέλη ήταν οικοδόμοι. Οι περισσότεροι μετανάστες της Οξιάς, οι οποίοι από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα, ασχολήθηκαν με οικοδομικά επαγγέλματα. Από την επόμενη γενιά πολλοί σπούδασαν ή ανέπτυξαν επιχειρηματική δραστηριότητα, όπως φαίνεται και από τα επαγγέλματα του Δ.Σ. του συλλόγου το 1995.

Πολλά λοιπόν από τα ιδρυτικά μέλη των κονιτσιώτικων συλλόγων της Αθήνας ήταν οικοδόμοι, ιδιαίτερα στους συλλόγους που ιδρύθηκαν μέχρι τη δεκαετία του 1960, γεγονός που δείχνει ότι συνέχισαν στον αστικό χώρο – με τις απαραίτητες προσαρμογές στις σύγχρονες τεχνικές – την επαγγελματική παράδοση του τόπου τους. Επίσης, αρκετά από τα πρώτα μέλη ήταν δάσκαλοι και ορισμένοι απόφοιτοι Ανωτάτων Σχολών. Οι επόμενες γενιές των Ηπειρωτών μεταναστών της Αθήνας έδωσαν πολλούς επιστήμονες. Στη Γ.Σ. της 1 Φεβρουαρίου 1970 του Συνδέσμου της Κοινότητας Βουρμπιάνης αναφέρεται ότι οι τρεις τελευταίες γενιές Βουρμπιανιτών έβγαλαν 145 επιστήμονες, πολλοί από τους οποίους διακρίθηκαν (Π.Γ.Σ.Σ.Κ.Β. 1/2/1970).

Τα ιδρυτικά μέλη της Αδελφότητας Μοναστηριωτών ήταν εργάτες, επιστήμονες, δημόσιοι και ιδιωτικοί υπάλληλοι και του Συλλόγου Γανναδιωτών κυρίως ιδιωτικοί υπάλληλοι και συνταξιούχοι. Τα περισσότερα από τα ιδρυτικά μέλη του Συλλόγου Πουρνιωτών ήταν απόφοιτοι κάποιας ανώτερης ή ανώτατης σχολής, αλλά υπήρχαν και «απλοί χωριανοί, που είχαν απλώς τελειώσει το Δημοτικό, οικοδόμοι και νοικοκυρές» (Θεοδώρου Κ.). Οι απόδημοι από τη Μολυβδοσκεπάστη, ένα γεωργοκτηνοτροφικό χωριό στα όρια των επαρχιών Πωγωνίου και Κόνιτσας, σύστησαν την αδελφότητα στην Αθήνα στα τέλη της δεκαετίας του 1950. Τα μέλη της ήταν δάσκαλοι, ιερείς, φοιτητές, εργάτες και εμποροβιοτέχνες.

Κεφάλαιο δεύτερο

Οργάνωση των συλλόγων

Αριθμός μελών: Τα εγγεγραμμένα μέλη της *Αδελφότητας Καστανιανιτών* είναι 100 περίπου με τους γαμπρούς και τις νύφες, αλλά τα μέλη που συμμετέχουν ενεργά, με την ανάληψη πρωτοβουλιών και όχι απλά παρακολουθώντας, ανέρχονται σε 50 περίπου¹³¹. Η παρατήρηση ότι «σχεδόν τα ίδια πάντοτε πρόσωπα λαμβάνουν μέρος εις όλας τας εκδηλώσεις της αδελφότητας και πολλά από τα μέλη μας απουσιάζουν συνεχώς, καίτοι είναι δυνατόν να συμμετάσχουν» γίνεται ήδη από τα πρώτα χρόνια ύπαρξης της αδελφότητας (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ.43: 5/11/1966). Στη Γ.Σ. της 1 Φεβρουαρίου

131

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ Γ.Σ.	ΑΡΙΘ. ΕΝΕΡΓΩΝ ΜΕΛΩΝ	ΑΡΙΘ. ΤΑΜ. ΕΝΤ. ΜΕΛΩΝ
29/ 1/1967	46	
2/ 2/1969	25	
17/ 1/1971	39	60
27/ 1/1973	39	
9/ 2/1975	45	57
1/ 2/1981	58	
30/ 1/1983	54	102
16/12/1984	47	
15/12/1985	54	63
14/12/1986	35	55
20/12/1987	15	
18/12/1988	31	46
16/12/1990	44	46
13/12/1992	27	51

(Στοιχεία από τα Πρακτικά των Γενικών Συνελεύσεων της *Αδελφότητας Καστανιανιτών Κόνιτσας Ηπείρου*). Ενεργά μέλη θεωρούνται εκείνα που συμμετείχαν δια της ψήφου τους στην εκλογή του νέου Δ.Σ.

1981 ανακοινώνεται ότι «από τα 208 μέλη που είναι γραμμένα στην *Αδελφότητα μόνο 34 είναι οικονομικά τακτοποιημένα*». Στη Γ.Σ. της 30 Ιανουαρίου 1983 ανακοινώνεται ότι «από τα 236 μέλη της *Αδελφότητας είναι τακτοποιημένα μόνο 102*». Στη Γ.Σ. της 9 Φεβρουαρίου 1975 γίνεται πρόταση «*δια την εγγραφήν και των γυναικών ως μελών της Αδελφότητος*». Φαίνεται ότι οι γυναίκες αρχίζουν να συμμετέχουν ως μέλη στους συλλόγους μόλις την περίοδο της μεταπολίτευσης¹³².

Ο Πανελλήνιος Σύνδεσμος Πυρσογιαννιτών έχει εγγεγραμμένα 440 μέλη, από τα οποία συμμετέχουν στις εκδηλώσεις του 150-250 άτομα. Ο Σύνδεσμος της *Αδελφότητας Οξυάς Ηπείρου "Άγιος Νικόλαος"* έχει 110 εγγεγραμμένα και από τα οποία 60 μέλη είναι ενεργά. Ο βασικός πυρήνας της *Αδελφότητας Μοναστηριωτών* αποτελείται από 15-20 άτομα. Τα ταμειακά εντάξει μέλη, που συμμετέχουν στις εκδηλώσεις της αδελφότητας ανέρχονται σε 140 περίπου. Η έλλειψη συμμετοχής πάντως δεν οφείλεται σε διαφωνίες ή επικρίσεις χωριανών για ατασθαλίες. Ο πυρήνας των Μοναστηριωτών κατοικεί στην περιοχή του Μπραχαμίου στην Αθήνα, ενώ αρκετοί μένουν στα Ιλισία και στο Γουδί. Στα Γιάννενα υπάρχουν 5 οικογένειες, που ανήκουν στο ίδιο γένος. Άλλες οικογένειες έχουν εγκατασταθεί στο Αίγιο, στο Ξυλόκαστρο, στη Θεσσαλονίκη, στη Λαμία και αλλού.

Στην *Αδελφότητα Αγίας Περσασκευής* είναι εγγεγραμμένα 300 μέλη περίπου, αλλά εκείνοι που συμμετέχουν στις συνελεύσεις είναι γύρω στους 60. Δεν αναγράφονται στους καταλόγους όλα τα μέλη, γιατί, στην περίπτωση αυτή, δε θα μπορούσαν να έχουν απαρτία και να παίρνουν αποφάσεις στις συνελεύσεις τους.

Ο αριθμός των μελών της *Αδελφότητας Μολυβδοσκεπαστινών* και του *Συλλόγου Ασημοχωριτών* ανέρχεται στα 110 άτομα. Τα ενεργά μέλη που συμμετέχουν στις συνελεύσεις και στις εκδηλώσεις του *Συλλόγου Ασημοχωριτών* είναι περίπου 65, ενώ του *Συλλόγου Γανναδιωτών* είναι 181, τα οποία, σύμφωνα με τον πρόεδρο του συλλόγου, συμμετέχουν όλα στις εκδηλώσεις. Η *Αδελφότητα Μολιστινών* αριθμεί 100 μέλη περίπου.

¹³² Μια ευρύτερη διερεύνηση της συμμετοχής των γυναικών στους ηπειρωτικούς συλλόγους θα παρουσίαζε ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς θα μας έδινε μια εικόνα των αλλαγών και των αντιστάσεων της κοινωνικής συγκρότησης των οικογενειών των Ηπειρωτών μεταναστών του αθηναϊκού αστικού χώρου.

Ο αριθμός των εγγεγραμμένων μελών του *Συλλόγου Πουρνιωτών* ανέρχεται στα 150 άτομα περίπου. «*Τα ενεργά μέλη είναι το Διοικητικό Συμβούλιο περίπου*» (Θεοδώρου Λ.).

«*Τα ενεργά¹³³ μέλη της Αδελφότητας Πηγιωτών Νικανορητών είναι 140 περίπου, τα εγγεγραμμένα είναι λίγο περισσότερα*» (Τσελίφης).

Ο αριθμός των ενεργών μελών της *Αδελφότητας Λυκόραχης Αθηνών* είναι περίπου 70 άτομα.

Διαπιστώσεις για ελάττωση του αριθμού των μελών των αδελφοτήτων υπάρχουν ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα. Η πρώτη κονιτσιώτικη αδελφότητα που ιδρύθηκε στην Αθήνα, η *Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Βούρμπιανης*, στη Γ.Σ. της 7 Απριλίου 1891 διαπιστώνει ότι ελαττώθηκε ο αριθμός των μελών της, γιατί πολλοί Βουρμπιανίτες δεν έδειχναν το απαραίτητο ενδιαφέρον (Γιόσης 1983: 23). Στις εκλογές της *Φ.Α.Β.* της 7 Απριλίου 1899 στην Αθήνα προσήλθαν 146 μέλη, για να εκλέξουν νέο Δ.Σ. (Π.Γ.Σ.Φ.Α.Β. 7/4/1899). Το 1910 το Τμήμα Ιωαννίνων της *Φ.Α.Β.* έπαψε να λειτουργεί, εξαιτίας ειδικού Νόμου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο οποίος απαγόρευε την ύπαρξη τέτοιων σωματείων και ιδιαίτερα αυτών που η έδρα τους ήταν εκτός του Οθωμανικού κράτους (ό.π.: 39).

Οι αναγνωρισμένες, από το *Συνδέσμο Κοινότητος Βουρμπιάνης*, παραιοκίες Βουρμπιανιτών ήταν της Αθήνας, των Ιωαννίνων, της Θεσσαλονίκης και της Βούρμπιανης, οι οποίες, άλλωστε, εξέλεγαν όλες μαζί το Διοικητικό Συμβούλιο του συλλόγου. Στις εκλογές της 20 Ιανουαρίου 1924, ψήφισαν για την εκλογή του νέου Δ.Σ. 221 μέλη από την Αθήνα, 50 από τη Βούρμπιανη, 82 από τα Ιωάννινα και 179 από τη Θεσσαλονίκη (Π.Γ.Σ.Σ.Κ.Β. 20/1/1924). Ο αριθμός μελών του *Συνδέσμου* αυξάνεται πολύ τα επόμενα χρόνια, ιδιαίτερα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, εξαιτίας της συνεχούς διαρροής του πληθυσμού της ελληνικής επαρχίας προς τα αστικά κέντρα. Έτσι, στις εκλογές της 21

¹³³ Η έννοια του ενεργού μέλους διαφέρει ανάμεσα στους πληροφορητές. Από τις απαντήσεις των πληροφορητών –οι οποίοι είναι μέλη των Διοικητικών Συμβουλίων των συλλόγων– προκύπτουν δύο κατηγορίες ενεργών μελών. Ενεργό μέλος θεωρείται και εκείνος που συμμετέχει στις αποφάσεις και στη διοργάνωση των εκδηλώσεων του συλλόγου, αλλά και εκείνος που απλώς μετέχει στις διάφορες δραστηριότητες. Ανάλογα με την προσωπική άποψη του κάθε πληροφορητή για το τι σημαίνει ενεργό μέλος, ποικίλλουν και τα μεγέθη που δίνονται από αυτούς. Έτσι, χαμηλός αριθμός ενεργών μελών –βλ. Σύλλογο Πουρνιωτών– σημαίνει συνήθως ένα πυρήνα από τους πιο δραστήριους και ευαισθητοποιημένους αποδήμους, οι οποίοι αποτελούν την “ψυχή του συλλόγου”. Αντίθετα μεγάλος αριθμός ενεργών μελών –βλ. *Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών*– φωτογραφίζει συνήθως τα μέλη που συμμετέχουν με την παρουσία τους στις εκδηλώσεις. Γενικά οι αριθμοί που δίνονται είναι κατά προσέγγιση.

Φεβρουαρίου 1926 ψήφισαν 657 μέλη από την Αθήνα, 737 από τη Θεσσαλονίκη, 158 από τα Ιωάννινα και 129 από τη Βούρμπιανη (Π.Γ.Σ.Σ.Κ.Β. 21/2/1926). Στις εκλογές της 24 Μαρτίου 1929 τα μέλη που συμμετείχαν στη ψηφοφορία για την ανάδειξη του καινούργιου Δ.Σ. μειώθηκαν: 111 από την Αθήνα, 724 από τη Θεσσαλονίκη, 28 από τα Ιωάννινα και 63 από τη Βούρμπιανη (Π.Γ.Σ.Σ.Κ.Β. 24/3/1929). Από τη δεκαετία του 1960 αρχίζει να παρατηρείται μείωση των μελών που συμμετέχουν στις Γ.Σ. του *Συνδέσμου*. Στη Γ.Σ. της 6 Μαΐου 1961 παρέστησαν 32 από τα 72 ταμειακώς εντάξει μέλη (Γιώσης 1983: 104-105), ενώ στη Γ.Σ. της 13 Μαρτίου 1966 το Δ.Σ. κάνει έκκληση προς τους συμπατριώτες της Αθήνας να δείξουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το *Σύνδεσμο* και να συμπαρασταθούν στο έργο του (Π.Γ.Σ.Σ.Κ.Β. 13/3/1966).

Την περίοδο της μεταπολίτευσης αναζωπυρώνεται το ενδιαφέρον των Βουρμπιανιτών για το *Σύνδεσμο*. Έτσι στη Γ.Σ. της 18 Μαρτίου 1979 παρευρίσκονται 108 μέλη, μεταξύ των οποίων και πολλοί νέοι (Γιώσης 1983: 128). Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 τα ταμειακώς εντάξει μέλη του *Συνδέσμου* ανέρχονται σε 80.

Προϋποθέσεις εγγραφής νέων μελών: Η βασική προϋπόθεση εγγραφής νέου μέλους στους τοπικούς συλλόγους είναι η καταγωγή από τον τόπο, που αποτελεί το ενδιαφέρον του σωματείου. Μέλη των συλλόγων μπορούν να γίνουν οι γαμπροί και οι νύφες, ακόμη και οι φίλοι του χωριού. Έτσι, όποιος είναι φίλος της *Αδελφότητας Μοναστηριωτών* και του χωριού μπορεί να εγγραφεί στο σύλλογο με μια απλή αίτηση. Δικαίωμα εγγραφής στο *Σύλλογο Ασημοχωριτών* έχουν οι καταγόμενοι από το Ασημοχώρι, οι γαμπροί και οι νύφες.

Τακτικά, επίτιμα, αντεπιστέλλοντα, ιδρυτικά μέλη: Στο άρθρο 5 του καταστατικού του *Συλλόγου Τουρνοβιτών "Η Ένωσις"* γίνεται διάκριση των μελών του συλλόγου σε τακτικά, επίτιμα και αντεπιστέλλοντα. «Και τακτικά μεν θεωρούνται πάντες οι καταγόμενοι εκ του χωρίου Τουρνόβου και καταβάλλοντες δραχμάς μεν δέκα ως δικαίωμα εγγραφής εφ' άπαξ, δραχμάς δε δεκαπέντε κατά μήνα ως συνδρομήν. Επίτιμα δε υπό του Διοικ. Συμβουλίου εκλεγόμενα ως τοιαύτα δια την φιλοπατρίαν και δια τας προσφερθησομένας πολυτίμους υπηρεσίας εις τον Σύλλογον και αντεπιστέλλοντα πάντα τα ευρισκόμενα εις την επιτυχίαν του σκοπού του Συλλόγου». Στο άρθρο 7 του καταστατικού του *Συλλόγου Γανναδιωτών "Οι Άγιοι Ταξιάρχαι"* υπάρχει και

Πίνακας 13

ΣΥΛΛΟΓΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΛΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΕΡΓΩΝ ΜΕΛΩΝ
Πανελλήνιος Σύνδεσμος Πυρσογιαννιτών	440	150-250
Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας “Το Κεράσοβον”	300	60
Αδελφότητα Αμαράντου Ηπείρου “Άγιος Γεώργιος”		160-170
Αδελφότητα Πύργου Κόνιτσας	150	
Σύλλογος των απανταχού Πουρνιωτών “Ο Έξαρχος”	150	10
Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών Κόνιτσας	140	140
Αδελφότητα Μοναστηριωτών “Παναγία Θεοτόκος”	140	15-20
Σύνδεσμος της αδελφότητας Οξυάς Ηπείρου “Άγιος Νικόλαος”	110	60
Αδελφότης Αγίας Βαρβάρας Κονίτσης Ηπείρου	120	
Σύλλογος Ασημοχωριτών “Η Πρόοδος”	110	65
Αδελφότητα Καστανιανιτών Κόνιτσας Ηπείρου	100	50
Αδελφότητα Μολιστινών	100	
Σύνδεσμος Κοινότητας Βουρμπιάνης	80	
Αδελφότητα Λυκόραχης Αθηνών		70
Σύλλογος Εξοχιτών Κόνιτσας	55	
Σύλλογος Τουρνοβιτών “Η Ένωσις”	50	
Αδελφότητα Χιοναδιτών “Ο Άγιος Αθανάσιος”		50

Πηγή: Ε.Σ.Ε.Κ. 1995

όριο ηλικίας για το νέο μέλος: «Τα μέλη του Συλλόγου διακρίνονται εις ιδρυτικά, τακτικά και επίτιμα. Τακτικόν μέλος δύναται να καταστή πας όστις συνεπλήρωσε το 21ον έτος της ηλικίας του και κατάγεται εκ του Γανναδίου ή έχει συγγένειαν ή φιλίαν προς καταγόμενον εξ αυτού ... Επίτιμον μέλος δύναται να ανακηρύσσεται, δι' αποφάσεως της Συνελεύσεως κατόπιν προτάσεως του Διοικητικού Συμβουλίου ή 10 μελών, πας όστις προσέφερε αξιόλογους υπηρεσίας εις το χωριό ή τον Σύλλογον».

Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 3 του καταστατικού, η *Αδελφότητα Καστανιανιτών* ανακήρυξε το συγχωριανό της, πολιτικό μηχανικό, Κώστα Γκάσιο, ως επίτιμο μέλος της, «για τις σημαντικές προσφορές του στην κατασκευή της πλατείας του χωριού, διαθέτοντας δωρεάν μηχανήματα, προσωπικό κ.α. έξοδα, καθώς και την προσωπική του απασχόληση».

Διάρκεια θητείας Διοικητικού Συμβουλίου: Η συνηθέστερη θητεία των Δ.Σ. είναι η διετής. Το Δ.Σ. του *Συλλόγου Γανναδιωτών* –σύμφωνα με το καταστατικό– έχει μονοετή θητεία. Η ετήσια θητεία μετατράπηκε σε διετή με απόφαση Γ.Σ., γιατί είναι δύσκολο να συγκεντρώνονται κάθε χρόνο τα μέλη για να εκλέξουν νέα διοίκηση. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 οι αρχαιρεσίες γίνονται πριν απ' το πανηγύρι του Δεκαπενταύγουστου στο χωριό, γιατί αυτή την εποχή οι απόδημοι της Αθήνας παίρνουν τις άδειές τους και πηγαίνουν στον τόπο καταγωγής. Ο σύλλογος έχει μεν την έδρα του στην Αθήνα, αλλά πολλά μέλη του μένουν στα Γιάννενα, και αυτός είναι ένας πρόσθετος λόγος που δυσκολεύει τη διεξαγωγή των αρχαιρεσιών στην πρωτεύουσα.

Το Δ.Σ. του *Συλλόγου Πουρνιωτών* έχει τριετή θητεία, ενώ της *Αδελφότητας Πηγιωτών Νικανορητών* έχει μονοετή. Τα Δ.Σ. της *Αδελφότητας Λυκόραχης Αθηνών* και του *Συλλόγου Ασημοχωριτών* έχουν διετή διάρκεια.

Στοιχεία λειτουργίας των Γενικών Συνελεύσεων: Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 οι Γενικές Συνελεύσεις των συλλόγων έχουν μεταφερθεί από την Αθήνα στα χωριά, την περίοδο Ιουλίου-Αυγούστου, που εισρέουν οι απόδημοι στη γενέτειρα.

Ο L.A. Coser (1956)¹³⁴ επισημαίνει ότι οι «εσωτερικές κοινωνικές συγκρούσεις που αναφέρονται σε σκοπούς, αξίες ή συμφέροντα που δεν αντιφάσκουν προς τις βασικές παραδοχές στις οποίες θεμελιώνεται η σχέση, τείνουν να επιτελούν μια θετική λειτουργία προς όφελος της κοινωνικής δομής. Συγκρούσεις του είδους αυτού τείνουν να διευκολύνουν την αναπροσαρμογή των κανόνων και των σχέσεων εξουσίας μέσα στις ομάδες, σύμφωνα με τις ανάγκες που αισθάνονται πως έχουν επιμέρους άτομα ή οι υποομάδες». Η παρατήρηση αυτή φαίνεται ότι ισχύει και στη λειτουργία των τοπικών συλλόγων της επαρχίας Κόνιτσας. Σε κάθε σύλλογο υπάρχει συνήθως μια μερίδα μελών, η οποία διαφωνεί ή είναι δυσαρεστημένη με τα πεπραγμένα του Διοικητικού Συμβουλίου, γεγονός που απεικονίζεται στα Πρακτικά των Γενικών

¹³⁴Πρβλ. Τσαούσης 1987⁴: 106-107.

Συνελεύσεων στην κριτική που ασκούν τα μέλη στην απερχόμενη διοίκηση του σωματείου. Η άσκηση κριτικής και η έκφραση διαφορετικής άποψης, αλλά και η συμμόρφωση της μειοψηφίας με τις απόψεις της πλειοψηφίας καταδεικνύει τα δημοκρατικά ήθη, που γενικά επικρατούν στη λειτουργία των ηπειρωτικών συλλόγων. Οι συγκρούσεις αναδεικνύονται, τις περισσότερες φορές, σε εσωτερικό παράγοντα κοινωνικής συνοχής μέσα στην τοπική ομάδα.

«Είμαστε υπερήφανοι, γιατί την εντολή την οποία μας δώσατε, την διαχειριστήκαμε με μεγάλη προσοχή και κατορθώσαμε να έχουμε εκδηλώσεις σοβαρές και επιτυχημένες, παρ' όλον ότι μια μικρή μερίδα χωριανών δεν συμμετείχε στις εκδηλώσεις, δεν είχε θέση θετική έναντι της Αδελφότητας. Δεν πειράζει όμως. Η πρόοδος και τα έργα αυτής είναι αποτελέσματα των αγωνιζομένων και των όσων πιστεύουν στην σημερινή αναγκαιότητα των καιρών ότι η συλλογική δράσις είναι εκείνη που δημιουργεί καταστάσεις μέσα στις οποίες τα άτομα ευδοκιμούν και ευδαιμονούν» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 29/1/1967).

Ο έλεγχος που ασκείται στους τοπικούς συλλόγους από τα μέλη τους εξαρτάται και από τις συγγενειακές και ευρύτερες κοινωνικές σχέσεις, έτσι όπως αυτές διαμορφώθηκαν στη μικρή κοινωνία του χωριού, πριν απ' την οριστική μετανάστευση της δεκαετίας του 1960.

Οι αποφάσεις του Συνδέσμου της αδελφότητας Οξυάς παίρνονται από τα μέλη του στην Αθήνα. Έχουν εκλέξει μια υποεπιτροπή από μόνιμους κατοίκους του χωριού, η οποία εισηγείται στο σύλλογο τι ανάγκες υπάρχουν στην κοινότητα, την οποία ο σύλλογος συνδράμει οικονομικά.

Κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας οι Γενικές Συνελεύσεις των συλλόγων ατόνησαν ή και καταργήθηκαν. Για παράδειγμα το Δ.Σ. της Αδελφότητας Αμαράντου Ηπείρου "Ο Άγιος Γεώργιος" έκανε τρία χρόνια για να συνεδριάσει. Από τις 10 Απριλίου 1967 – 11 μέρες πριν την επιβολή της χούντας – συνεδρίασε πάλι στις 8 Ιουνίου 1970. Ειδοποίησε μάλιστα «άπαντα τα μέλη της Αδελφότητος δια τη Γενικήν Συνέλευσιν και την υποβολήν Αιτήσεως εις την Γενικήν Ασφάλειαν προς έκδοσιν της σχετικής αδείας» (Π.Δ.Σ.Α.Α.Η. 8/6/1970).

Η θεματολογία των συνεδριάσεων των Δ.Σ. των συλλόγων αποτελεί αξιόλογη πηγή για την καταγραφή της δράσης τους. Για το λόγο αυτό κρίναμε σκόπιμο να παρουσιάσουμε στο Παράρτημα της εργασίας, αναλυτικά τη θεματολογία όλων των συνεδριάσεων του Δ.Σ. ενός κονιτσιώτικου συλλόγου – του Συλλόγου Γανναδιωτών "Οι Άγιοι Ταξίαρχαι" – έτσι όπως αυτή αναδεικνύεται από τα Πρακτικά των Συνεδριάσεων.

Κεφάλαιο τρίτο

Τα οικονομικά των συλλόγων

Η ετήσια εισφορά: Τα μέλη των συλλόγων, για να έχουν δικαίωμα ψήφου στις αποφάσεις των Γενικών Συνελεύσεων και ιδιαίτερα στην εκλογή Διοικητικού Συμβουλίου, πρέπει να καταβάλλουν κάθε χρόνο στον ταμία του σωματείου, το ορισμένο ποσό της ετήσιας συνδρομής. Η ασυνέπεια που δείχνουν ορισμένα μέλη στην καταβολή των συνδρομών, είναι παλαιό φαινόμενο. Στη Γ.Σ. της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας Βούρμπιανης του 1893 «διεπιστώθη αδιαφορία των μελών διά την καταβολήν των τακτικών συνδρομών και το Δ.Σ. συνάντησε δυσκολίες εις την πρόβλεψη των αναγκαίων δαπανών» (Γιώσης 1983: 23).

Η ετήσια εισφορά των μελών του Συλλόγου Πουρνιωτών, της Αδελφότητας Πηγιατών Νικανορητών και του Συλλόγου Τουρνοβιτών είναι 1.000 δραχμές. Τα μέλη δίνουν και έκτακτες προαιρετικές εισφορές, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα ζητήματα του συλλόγου.

Τα έσοδα της Αδελφότητας Αγίας Παρασκευής προέρχονται από τις εισφορές των μελών της και από τα ενοίκια του κτιρίου στο χωριό (ξενώνας, ένα κατάστημα, Ο.Τ.Ε.) και του ιατρείου. Το ποσό της εγγραφής νέου μέλους είναι 1.000 δρχ. και η ετήσια συνδρομή για το περιοδικό 2.000 δρχ., αλλά συνήθως τα μέλη δίνουν περισσότερα. Η ετήσια εισφορά των μελών της Αδελφότητας Λυκόραχης Αθηνών είναι 600 δραχμές.

Το ποσό της ετήσιας συνδρομής του Συλλόγου Γανναδιωτών το 1989-1990 ήταν 1.000, το 1991-1992 αυξήθηκε σε 1.500 και από το 1993-1995 διαμορφώθηκε στις 2.000 δραχμές· αντίστοιχο είναι και το ποσό της εισφοράς στην Αδελφότητα Μολυβδοσκεπαστινών.

Η συνδρομή των μελών της *Αδελφότητας Μολιστινών* μέχρι το 1994 ήταν 500 δρχ. το χρόνο, ενώ το 1995 αυξήθηκε σε 1.000 δραχμές. Η συνδρομή στην *Αδελφότητα Μοναστηριωτών* είναι 500 δρχ. το χρόνο, αλλά δεν τη δίνουν τακτικά τα περισσότερα μέλη. Το ποσό της ετήσιας εισφοράς που καταβάλουν τα μέλη της *Αδελφότητας Ασημοχωριτών*, συνήθως τη μέρα των αρχαιρεσιών για την εκλογή νέου Δ.Σ., αλλά και όποτε άλλοτε επιθυμούν, είναι 500 δρχ. και είναι προαιρετικό.

Η *Αδελφότητα Δροσοπηγιτών* συγκεντρώνει πόρους από το χορό και τις ετήσιες συνδρομές των μελών της, τους οποίους διαχειρίζεται μαζί με την κοινότητα για τις ανάγκες του χωριού. Το 1995 η αδελφότητα προσέφερε 500.000 δρχ. και η κοινότητα 1.000.000 δρχ., για τη συντήρηση του κοινοτικού κτιρίου του χωριού.

Τα έσοδα του Σ.Κ.Β. το 1981 ήταν 100.000 δρχ. από τις εισφορές των μελών και 2,5 εκατομμύρια από το κληροδότημα (Γιώσης ό.π.: 133).

Οι βασικές πηγές εσόδων της *Αδελφότητας Καστανιανιτών* είναι οι έκτακτες εισφορές¹³⁵ από ορισμένα μέλη και φίλους του συλλόγου και οι εισπράξεις από τους χορούς. Αντίθετα οι τακτικές εισφορές, με την εγγραφή νέου μέλους και την ετήσια συνδρομή, δεν καταβάλλονται κανονικά από όλα τα μέλη. Σε κάθε Γ.Σ. το απερχόμενο Δ.Σ. εκφράζει τα παράπονά του ως προς την «αδιαφορία, που δείχνουν πολλά από τα μέλη της αδελφότητας, για την καταβολή της ετήσιας συνδρομής» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 18/2/1979). Στη Γ.Σ. της 1 Φεβρουαρίου 1981 ανακοινώνεται ότι «από τα 208 μέλη, που είναι γραμμένα στην *Αδελφότητα* μόνο 34 είναι οικονομικά τακτοποιημένα». Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων, που συγκεντρώνει ο σύλλογος, διατίθεται σε έργα που γίνονται για τη συντήρηση και τον εξωραϊσμό του χωριού. Το 1981 σημειώνεται μία σημαντική αύξηση στα οικονομικά του συλλόγου. «Οι έκτακτες εισφορές από τα μέλη έφτασαν στο

¹³⁵ Η ετήσια συνδρομή στην *Αδελφότητα Καστανιανιτών* ήταν μέχρι το

1967: 30 δρχ. (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 29/1/1967).

1969: 50 δρχ. (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 29/1/1967)

1971: 100 δρχ. (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 17/1/1971)

1977: 200 δρχ. (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 30/1/1977)

1983: 500 δρχ. και 100 δρχ. το δικαίωμα εγγραφής (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 30/1/1983)

1990: 1.000 δρχ. (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 18/12/1988)

ποσό 335.200 δραχμών» και «ο Προϋπολογισμός από 120.000 δραχμές έφτασε το 1.003.635 δραχμές» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 1/2/1981)¹³⁶.

Ορισμένοι σύλλογοι έχουν αυξήσει τα τελευταία χρόνια το ποσό της ετήσιας συνδρομής, όπως η *Αδελφότητα Οξυάς*, στην οποία τα μέλη της συνεισφέρουν 5.000 δρχ. ετησίως.

Συγκριτικά αναφέρω ότι, σύμφωνα με την έρευνα που διενεργήσαμε για τις δραστηριότητες των ηπειρωτικών συλλόγων της Αθήνας, ο μέσος όρος (mean) των ετήσιων εισφορών είναι 1.370 δρχ., με διάμεσο (median) ανάμεσα στις 100 και τις 3.600 δρχ., τις 1.000 δρχ. και δεσπόζουσα τιμή (mode) τις 1.000 δρχ. (το 55,8% των ηπειρωτικών συλλόγων έχει ορίσει την ετήσια συνδρομή των μελών σε 1.000 δρχ. το χρόνο).

Κρατικές επιχορηγήσεις: Ο ιδιωτικός φορέας είχε για αιώνες την πρωτοβουλία για την οργάνωση των κοινωνικοπολιτιστικών εκδηλώσεων. Τα τελευταία μόνο χρόνια το κράτος άρχισε να διαδραματίζει ενεργητικό και κατευθυντήριο ρόλο, σε σημείο μάλιστα που να επηρεάζει και το χαρακτήρα των πολιτιστικών εκδηλώσεων που οργανώνονται από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Η κρατική πολιτιστική πολιτική –τουλάχιστον μέχρι το 1977 που έγινε η έρευνα του Ε.Κ.Κ.Ε.– ενίσχυε τις παραδοσιακές πολιτιστικές

¹³⁶ ΤΑΜΕΙΟ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΙΤΩΝ ΚΟΝΙΤΣΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Γ. Σ.	ΕΣΟΔΑ	ΕΞΟΔΑ	ΥΠΟΛΟΙΠΟ ΤΑΜΕΙΟΥ
17/ 1/1962			1.448
23/ 1/1963			2.053,50
9/ 5/1965			938
29/ 1/1967	40.471	27.138	13.333
2/ 2/1969			33.484,30
9/ 2/1975	94.257	68.190	26.097
30/ 1/1977	163.265	133.598	55.734
18/ 2/1979			132.745
1/ 2/1981	1.003.635	962.011	41.624
30/ 1/1983	515.451	492.096	23.355
16/12/1984	1.058.176	948.968	109.208
15/12/1985	826.836	659.225	236.819
14/12/1986	1.621.008	1.554.279	66.729
18/12/1988	1.621.008	1.244.862	323.272

εκδηλώσεις, που εξυπηρετούν τη διατήρηση της ταυτότητας της αγροτικής κοινωνίας (Γκιζέλης κ.ά. 1977: 19-20)¹³⁷.

Η διετία 1983-84 χαρακτηρίζεται από την πλούσια δραστηριότητα των πολιτιστικών φορέων σε όλη την ελληνική επικράτεια (Μπασκόζος 1993). Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι σύμφωνα με στοιχεία του ΥΠ.ΠΟ οι κρατικές επιχορηγήσεις στην πενταετία 1976-1981 ήταν 153.4 εκατ. δραχμές, ενώ την πενταετία 1982-1987 έφτασαν τα 1.176 εκατ. δραχμές (Κόνσολα 1990: 75). Τα χρήματα αυτά βοήθησαν και ολιγομελείς ή ανίσχυρους οικονομικά συλλόγους να πραγματοποιήσουν κάποιες εκδηλώσεις.

Τα στοιχεία που έχουμε για τις κρατικές επιχορηγήσεις των συλλόγων της επαρχίας Κόνιτσας της Αθήνας είναι αποσπασματικά. Στην ερώτηση αν και πότε έλαβαν οικονομική ενίσχυση από κάποιο κρατικό φορέα, η απάντηση των πληροφορητών ήταν ότι δεν έλαβαν ποτέ καμία βοήθεια ή ότι ήταν τόσο ασήμαντη που δε θυμούνταν ακριβή στοιχεία. Γεγονός πάντως είναι, ότι οι κρατικές επιχορηγήσεις των τοπικών συλλόγων εξαρτώνται και από τις πρωτοβουλίες και το βαθμό διείδυσης ορισμένων μελών των συλλόγων σε κρατικούς μηχανισμούς.

Ο Σύνδεσμος της αδελφότητας Οξιάς Ηπείρου "Άγιος Νικόλαος" επιδοτήθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών το 1988 με 5.000.000 δρχ. για την κατασκευή του έργου ύδρευσης της Οξιάς. Η Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής έχει επιχορηγηθεί μια φορά από το ΥΠ.ΠΟ με 200.000 δρχ. Κρατική βοήθεια ήταν και το δάνειο που πήραν για το κτίσιμο του ξενώνα. Η Αδελφότητα Λυκόραχης Αθηνών επιχορηγήθηκε από το Ζάππειο Ίδρυμα για την ανακατασκευή του σχολείου στο χωριό.

Η Αδελφότητα Μοναστηριωτών επιχορηγήθηκε το 1986 με 180.000 δρχ. για διάφορες επισκευές στο χωριό. Δύο φορές επιχορηγήθηκαν από το ΥΠ.ΠΟ με 300.000 δρχ για την εκδήλωση του πανηγυριού και μια φορά πήραν χρήματα από τη Νομαρχία για την επισκευή της στέγης του σχολείου. Την περίοδο της μεταπολίτευσης, η Νομαρχία ανέλαβε την ανακατασκευή των καλντεριμιών.

Η Αδελφότητα Καστανιανιτών επιχορηγήθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού και το Υφυπουργείο Ν. Γενιάς με τα παρακάτω ποσά: το 1980, 80.000 δρχ., το 1983, 67.480 δρχ., το 1985, 80.000 δρχ., το 1988, 100.000 δρχ., το 1992, 500.000 δρχ. και το 1993 με 500.000 δρχ.

¹³⁷Για την οργάνωση και διοίκηση των εθνικών πολιτιστικών πόρων και εκδηλώσεων, βλ. τη διδακτορική διατριβή της Όλγας Τσακηρίδη-Θεοφανίδη (1991).

Δωρεές μελών. Μεγάλοι ευεργέτες και κληροδοτήματα Η Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Βούρμπιανης, στα τέλη του 19ου αι., διαχειριζόταν τα εισοδήματα των εκκλησιών, των εκκλησιαστικών κτημάτων και της κοινότητας Βούρμπιανης, ύστερα από κοινή απόφαση όλων των φορέων (Π.Γ.Σ.Φ.Α.Β. Νοέμβριος 1884). Μεγάλος ευεργέτης της Βούρμπιανης είναι ο Χαρίσης Ι. Ζήκος ή Τσομπάνος, που πέθανε το 1882 και κληροδότησε την περιουσία του για να ιδρυθεί Σχολή στη Βούρμπιανη. Το κληροδοτήμα περιλάμβανε δύο ακίνητα (ένα στην οδό Ευριπίδου 48 και ένα στην οδό Σοφοκλέους 66). Οι Βουρμπιανίτες της Αθήνας, για να αξιοποιήσουν το κληροδοτήμα του συμπατριώτη τους, ίδρυσαν τη Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Βούρμπιανης και μαζί με τις προσφορές των συμπατριωτών τους από όλα τα μέρη δημιούργησαν Σχολή και Οικοτροφείο στη Βούρμπιανη (Γιόσης 1983: 5-7). Ο γιατρός Αλέξιος Τράντας, μεγάλος ευεργέτης της Βούρμπιανης και πρόεδρος επί σειράν ετών του *Συνδέσμου Κοινότητος Βουρμπιανής* προκηρύσσει έπαθλο 10.000 δρχ. για το νικητή του διαγωνισμού, για την καλύτερη μελέτη γλωσσικού ή λαογραφικού περιεχομένου (1926), ενώ το 1932 δημιουργείται το «*Τράντειον Κεφάλαιον Χειμερινής Πρόνοιας*» ύστερα από τη δωρεά 30.000 δρχ. με τις οποίες θα αντιμετωπιζόταν κάθε χρόνο η αγορά και διάθεση σιταριού στη Βούρμπιανη (Γιόσης ό.π.: 77). Επίσης κάθε χρόνο ενίσχυε οικονομικά άπορες οικογένειες και προικοδοτούσε φτωχά κορίτσια. Το 1935 προσφέρει στο *Σύνδεσμο* 30.000 δρχ. για την ανάπτυξη της δενδροκαλλιέργειας και της σηροτροφίας στο χωριό (ό.π.: σ. 83). Το 1941 διέθεσε, όπως κάθε χρόνο, το ποσό των 15.000 δρχ. όχι για προικοδοτήσεις, αλλά για οικονομική ενίσχυση των άπορων οικογενειών που είχαν δοκιμαστεί στην περίοδο της Κατοχής.

Μεγάλοι ευεργέτες του *Συνδέσμου της Κοινότητος Βούρμπιανης* είναι οι: 1) Χαρίσης Ι. Ζήκος ή Τσομπάνος (1883), 2) Απόστολος Στράτος (1885), 3) Ρίζος Ι. Ζήκος (1885), 4) Ζήσης Σωτήρης (1885), 5) Χρήστος Ψύλλας (1887) 1912, 6) Θεμιστοκλής Πάνος (1887), 7) Αλέξιος Τράντας (1911-1960), 8) Βασίλειος Μελάς (1912), 9) Βασίλειος Τζόγιας (1912), 10) Ζήσης Κιτσαντώνης (1913) και 11) Νικόλαος Παπασωτηρίου (1977, Γιόσης ό.π.: 11).

Δωρητής της *Αδελφότητας Καστανιανιτών* είναι ο Μπότσιος, ο οποίος πρόσφερε 50.000 για την ενίσχυση ορισμένων εκδηλώσεων. Γενικά ενισχύουν με μικροποσά (5-10.000 δρχ.) κυρίως το σύλλογο που εδρεύει στο χωριό, αλλά και την αδελφότητα. Σύμφωνα με το καταστατικό, ο δωρητής που προσφέρει στο σύλλογο από 30.000 και πάνω, θεωρείται ευεργέτης του συλλόγου.

Ο Ασημοχωρίτης γιατρός Βασίλειος Χρήστου πέθανε στις 9 Μαΐου 1994 και άφησε ένα κληροδότημα στην αδελφότητα, το οποίο, μέχρι την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας δεν είχε ακόμη αξιοποιηθεί. Το κληροδότημα περιλαμβάνει 14 διαμερίσματα και δύο μαγαζιά στην Αθήνα. Η επιθυμία του διαθέτη είναι να διατεθούν τα χρήματα στο Ασημοχώρι κυρίως, αλλά και στα γειτονικά χωριά, όπως π.χ. στη Λαγκάδα, στο Γοργοπόταμο κ.α., με σκοπό να προικοδοτηθούν νιόπαντρα ζευγάρια, να βοηθηθούν οικονομικά χήρες και νέοι που σπουδάζουν, να γίνει ένα ξενοδοχείο-ξενώνας στο χωριό, ηλεκτροφωτισμός, δεντροφύτευση κ.ά. (συνολικά 18 ζητήματα). Διαχειριστής του κληροδοτήματος ορίζεται ο Σύλλογος Λισκασιτών "Η Πρόοδος" και τρία άτομα από άλλα χωριά, τα οποία στις 5-6 περισσότερο σοβαρές υποθέσεις μπορούν να ασκήσουν βέτο. Οι Ασημοχωρίτες αισιοδοξούν ότι το κληροδότημα θα δώσει μια πνοή ανανέωσης στο χωριό τους.

Ο Σύνδεσμος της Αδελφότητας Οξιάς Ηπείρου έχει έσοδα από την εκμίσθωση των ιδιόκτητων κτημάτων που βρίσκονται στα όρια της Οξιάς και τα οποία ανήκουν σε μέλη της αδελφότητας. Τα έσοδα διατίθενται αποκλειστικά και μόνο σε έργα, τα οποία εξυπηρετούν και τις ανάγκες των εκμισθωτών (καταστατικό του Συνδέσμου της αδελφότητας Οξιάς "Άγιος Νικόλαος", κεφ. Β', παρ. Δ., 1993). Ο σύλλογος έχει έσοδα από το κληροδότημα Κουρκουμπάνη, το οποίο παραχωρεί στο σωματείο την εκμετάλλευση κάποιων κτημάτων στην Οξιά και τα ενοίκια δύο ακινήτων (στην Πάτρα και στα Γιάννενα). Ο Απόστολος Βενέτης έγινε μεγάλος ευεργέτης του συλλόγου, με την παραχώρηση σ' αυτόν της εκμετάλλευσης ενός μαγαζιού που είχε στα Γιάννενα.

Οι δωρεές των μελών της Αδελφότητας Μοναστηριωτών κυμαίνονται σε μικρά ποσά των 5-10.000 δρχ. Αρκετά μέλη του Συλλόγου Γανναδιωτών έχουν προσφέρει ποσά μέχρι 30.000 δρχ. για την ενίσχυση του συλλόγου.

Στην ερώτηση «αν η Αδελφότητα Λυκόραχης Αθηνών έχει κάποιον ή κάποιους ευεργέτες» η απάντηση που δόθηκε είναι χαρακτηριστική για τη σημαντική "πνευματική" προσφορά των Ηπειρωτών δασκάλων στους συλλόγους που ίδρυσαν οι απόδημοι Ηπειρώτες στην Αθήνα: «Ο δάσκαλος Φασούλης Θεοφάνης, που διετέλεσε πρόεδρος της αδελφότητας παλιά, τώρα έχει πεθάνει, ευεργέτησε το σύλλογο πνευματικά» (Σδούκος).

Έσοδα από τις εκδηλώσεις: Ένα μεγάλο μέρος των εσόδων των συλλόγων αποτελούν τα κέρδη από τη διοργάνωση διαφόρων εκδηλώσεων, όπως είναι οι αποκριάτικοι χοροί, οι εκδρομές, και η πώληση ημερολογίου και αντζέντας.

Από τον παρακάτω πίνακα εξόδων και εσόδων του χορού, που διοργάνωσε η *Αδελφότητα Καστανιανιτών* το 1966, παρατηρούμε ότι τα έσοδα που μένουν στο ταμείο του σωματείου προέρχονται κυρίως από την πώληση των λαχείων και δευτερευόντως από τα εισιτήρια ή τις προσφορές μελών και φίλων του συλλόγου.

Πίνακας 15. Οικονομικός απολογισμός του χορού της *Αδελφότητας Καστανιανιτών* το 1966

ΕΣΟΔΑ	ΠΟΣΟ
TABLE D' HOTE (293 X 80 ΔΡΧ.)	23.440 δρχ.
Λαχείο	9.720 δρχ.
Οικονομική ενίσχυση χορού από τον κ Σ. Μουστρίδη	100 δρχ.
Οικονομική ενίσχυση χορού από το καφενείο ΝΕΟΝ	400 δρχ.
ΣΥΝΟΛΟ	33.660 δρχ.

ΕΞΟΔΑ	ΠΟΣΟ
ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΑ ΕΝΤΥΠΩΝ TABLE D' HOTE	500 δρχ.
Φάκελοι λαχείου	40 δρχ.
Γραμμάτιο μουσικοσυνθετών	350 δρχ.
Μεταφορικά δώρων χορού εις Κέντρον	50 δρχ.
Εισιτήρια στο Κέντρον "Φωλιά της αλεπούς" (286 X 70 δρχ.)	20.020 δρχ.
Έξοδα φαγητού οργανοπαικτών και επισήμων	300 δρχ.
ΣΥΝΟΛΟ	21.260 δρχ.

(Πηγή: Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ.40, 19/3/1966).

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, παρατηρείται μια αύξηση των εσόδων των συλλόγων, όπως φαίνεται και από τον πίνακα 16 για την *Αδελφότητα Καστανιανιτών*. Ο πίνακας 17 μας δίνει μια εικόνα του αριθμού των ατόμων που συμμετείχαν στους χορούς του παραπάνω συλλόγου, καθώς και της διακύμανσης των τιμών των εισιτηρίων, των λαχείων και των κερδών από τους χορούς που διοργάνωσε το σωματείο την περίοδο από το 1961-1972.

Τα έσοδα της *Αδελφότητας Ασημοχωριτών* από το χορό που διοργανώνει ο σύλλογος στην Αθήνα, όχι κάθε χρόνο, κυμαίνονται από 100 έως 200.000 δρχ.

Πίνακας 16. Ταμείο Αδελφότητας Καστανιαντιών Κόνιτσας Ηπείρου

ΗΜΕΡΟΜ. Γ.Σ.	ΕΣΟΔΑ	ΕΞΟΔΑ	ΥΠΟΛΟΙΠΟ ΤΑΜΕΙΟΥ
17/ 1/1962			1.448
23 /1/1963			2.053,50
9/ 5/1965			938
29/ 1/1967	40.471	27.138	13.333
2/ 2/1969			33.484,30
9/ 2/1975	94.257	68.190	26.097
30/ 1/1977	163.265	133.598	55.734
18/ 2/1979			132.745
1/ 2/1981	1.003.635	962.011	41.624
30/ 1/1983	515.451	492.096	23.355
16/12/1984	1.058.176	948.968	109.208
15/12/1985	826.836	659.225	236.819
14/12/1986	1.621.008	1.554.279	66.729
18/12/1988	1.621.008	1.244.862	323.272

(Πηγή: Π.Δ.Γ.Α.Κ.Κ.Η. και Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η.)

Πίνακας 17. Χοροί της Αδελφότητας Καστανιαντιών Κόνιτσας Ηπείρου

ΧΡΟΝΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ	ΤΙΜΗ ΕΙΣΙΤΗΡ.	ΤΙΜΗ ΛΑΧΕΙΟΥ	ΕΣΟΔΑ
1961	300	10 δρχ.	15 δρχ.	8.420 δρχ.
1962	300	10 δρχ.		
1964	198	60 δρχ.	20 δρχ.	9.548 δρχ.
1965	300	80 δρχ.	20 δρχ.	12.400 δρχ.
1971				10.000 δρχ.
1972	225			3.000 δρχ.

(Πηγή: Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. και Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η.)

Κεφάλαιο τέταρτο

Κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες στον τόπο καταγωγής και στον τόπο εγκατάστασης

4.1 Κοινωφελή έργα των συλλόγων στα χωριά

Τα κοινωφελή έργα της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας Βούρμπιανης ξεκίνησαν ήδη από το 1884 με τη δημιουργία καταλύματος για τους φύλακες και τα τουρκικά στρατιωτικά αποσπάσματα που περνούσαν από κει, προκειμένου να απαλλαγεί ο πληθυσμός από τις ενοχλήσεις τους (Π.Γ.Σ.Φ.Α.Β. Νοέμ. 1884). Η Σχολή –το βασικό έργο της Φ.Α.Β.– θεμελιώθηκε το φθινόπωρο του 1884. Ένα χρόνο μετά τελείωσε το διδακτήριο, το οποίο περιλάμβανε στο κάτω πάτωμα Παρθεναγωγείο και στο επάνω πάτωμα Σχολείο Αρρένων. Η αδελφότητα πλήρωνε και τη μισθοδοσία του δασκάλου, που τα πρώτα χρόνια ήταν ο συμπατριώτης τους Γεώργιος Σούρλας. Το 1893 το Σχολείο Αρρένων είχε 130 μαθητές και 5 τάξεις (η 5η αντιστοιχούσε στη Β΄ του Ελληνικού Σχολείου), το Παρθεναγωγείο είχε τρεις τάξεις και 38 μαθήτριες και το Νηπιαγωγείο 45 παιδιά (Γιόσης 1983: 25).

Το Σεπτέμβριο του 1893 αναθεώρησαν τον κανονισμό της αδελφότητας με σκοπό τη συντήρηση της Σχολής, την ανέγερση ξεχωριστού κτιρίου για το Παρθεναγωγείο και την ίδρυση βιβλιοθήκης. Στο νέο κανονισμό πρόσθεσαν ένα άρθρο, σύμφωνα με το οποίο, κάθε Βουρμπιανίτης που είχε παιδί στη Σχολή, όφειλε να είναι μέλος της αδελφότητας και να πληρώνει τη συνδρομή του σ' αυτήν, αλλιώς θα έπρεπε να καταβάλει δίδακτρα. Το άρθρο αυτό κρίθηκε αναγκαίο, γιατί πολλοί Βουρμπιανίτες και μάλιστα εύποροι, που είχαν παιδιά στο σχολείο, έβλεπαν το έργο της αδελφότητας με αδιαφορία (ό.π.: 24-25).

Το Δ.Σ. του έτους 1897-1898 πέτυχε τη μετατροπή του εξατάξιου Δημοτικού και Ελληνικού Σχολείου σε πεντατάξια Αστική Σχολή. «Αλλά οι διδάσκαλοι δεν εφάρμοσαν το πρόγραμμα, που τους εστάλει, και τα αποτελέσματα δεν ήσαν εκείνα που ανεμούντο. Ομοίως και η διδασκαλία εφάρμοσε προηγούμενες μεθόδους και δεν ευχαρίστησε» (ό.π.: 28). Το 1904 αγόρασαν μια

ραπτομηχανή και εισήγαγαν το μάθημα της ραπτικής στο Παρθεναγωγείο. Το 1905 το Αρρεναγωγείο είχε 6 τάξεις και 90 μαθητές και το Παρθεναγωγείο είχε 90 μαθήτριες και νήπια.

Από το 1926 ο Σ.Κ.Β. δραστηριοποιείται πάλι για την ανέγερση της νέας Σχολής, η οποία θα εξυπηρετούσε τις εκπαιδευτικές ανάγκες της Βούρμπιανης και της γύρω περιοχής, αλλά και πολλών μαθητών που προέρχονταν από χωριά της Β. Ηπείρου. «*Η θεμελίωση και η έναρξη των εργασιών έγινε με χρήματα (100.000) που διέθεσε ο Σύνδεσμος εις το Ταμείο Εκπαιδ. Πρόνοιας Βούρμπιανης. Το Κράτος ενέκρινε ασήμαντο ποσό (50.000) και μετά από ενέργειες του Συνδέσμου διέθεσε ποσό (50.000) και το Κληροδότημα Β. Μελά*» (ό.π.: 63). Επειδή το ποσό ήταν μικρό, ο Σ.Κ.Β. στράφηκε προς τον πρόεδρο της Επιτροπής Κληροδοτημάτων Ηπείρου, Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα, ο οποίος ενέκρινε να αναλάβει η Επιτροπή με δική της δαπάνη την ανέγερση της Σχολής. Τελικά η Επιτροπή διέθεσε ένα μόνο μέρος του ποσού και ο Σύνδεσμος έδωσε τις 100.000 δρχ., για την ανέγερση Οικοτροφείου που θα κάλυπτε τις ανάγκες των Βορειοηπειρωτών. Το 1926 ο αριθμός των οικοτρόφων αυξήθηκε σε 60. Προέρχονταν από όλα τα γύρω χωριά και από χωριά της Β. Ηπείρου (Ερσέκας, Λεσκοβικίου κ.α.) και ήταν παιδιά ελληνόφωνα, αλβανόφωνα και βλαχόφωνα. Το 1927 το Ελληνικό Σχολείο μετατράπηκε σε ημιγυμνάσιο σύμφωνα με το νέο εκπαιδευτικό σύστημα. Όλες τις σχολικές χρονιές ο Σύνδεσμος έστελνε στους μαθητές σχολικά είδη, χάρτες, βιβλία και από τη δεκαετία του 1960 λαστιχένια παπούτσια (ό.π.: 106).

Ήδη από τη δεκαετία του 1930, οι σύλλογοι έκαναν προσπάθειες για την ανάπτυξη των χωριών τους και τη συγκράτηση του πληθυσμού τους. Ο Σύνδεσμος Κοινότητας Βουρμπιάνης προώθησε την ανάπτυξη της γεωργίας και της δενδροκομίας, προκειμένου να ενισχυθεί η παραγωγή και να σταματήσει η έξοδος των κατοίκων της Βούρμπιανης προς τις πόλεις.

Το 1931, η Ένωση Νέων Βουρμπιάνης έστειλε γεωπόνο στο χωριό για τη δημιουργία αγροκηπίου και τη διδασκαλία του εμβολιασμού. Την ίδια περίοδο ο Σύνδεσμος αποφάσισε να ενισχύσει τη συνεταιριστική κοπή και εκμετάλλευση των ξύλων, ώστε οι υλοτομούμενες εκτάσεις να μετατραπούν σε λιβάδια για τη διατροφή των ζώων (ό.π.: 74-75). Το 1933 το Δ.Σ. του Συνδέσμου αποφάσισε την κατασκευή αρδευτικών έργων για τη συλλογή των ποτιστικών υδάτων, την ενίσχυση της σιτοκαλλιέργειας των χέρσων εκτάσεων, την ανάπτυξη της μικρής κτηνοτροφίας και τη γεωργική κατάρτιση των νέων στη Γεωργική Σχολή Κόνιτσας. Οι ντόπιοι όμως δεν ακολουθούσαν τις

υποδείξεις του γεωπόνου και εξακολουθούσαν να εφαρμόζουν τις καλλιεργητικές μεθόδους που γνώριζαν (ό.π.: 82). Ο Σύνδεσμος συνέχισε τις προσπάθειές του, παρά τη διαπίστωση ότι «οι Πατριώτες εις Βούρμπιανη δεν ενδιαφέρθησαν δια την ανάπτυξη της γεωργίας και δενδροκαλλιέργειας σύμφωνα με το πρόγραμμα» (Π.Δ.Σ.Σ.Κ.Β. 6/9/1938).

Οι προσπάθειες για την αναζωογόνηση της οικονομίας της Βούρμπιανης συνεχίστηκαν και τις επόμενες δεκαετίες. Το 1955, ο Σύνδεσμος σε συνεργασία με την επιτροπή του Κληροδοτήματος Χ. Ζήκου, προωθεί τις εργασίες εκτέλεσης αρδευτικού έργου στη Βούρμπιανη –το οποίο ολοκληρώνεται το 1956– καθώς και του έργου υδρεύσεως, με την κατασκευή δικτύου μεταφοράς του νερού της Αγίας Παρασκευής (βρύση Λιάκου). Το Δ.Σ. του Συνδέσμου, στη διετία 1957-8, βοήθησε την ενίσχυση του υφαντηρίου, την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας με την αγορά ταύρου και την ενίσχυση του Δασικού Συνεταιρισμού και της αμπελουργίας. Το 1976 μισθώθηκε ένας βοσκός με χρήματα του Κληροδοτήματος, για να αναλάβει τη βοσκή των αιγοπροβάτων και των αγελάδων του χωριού. Η κατασκευή υδραγωγείου άρχισε το 1964 με πόρους που διέθεσε το Κληροδοτήμα, ενώ την ίδια εποχή αποφασίζεται η διάλυση του ξενώνα –ο οποίος λειτουργούσε από το Δεκέμβριο του 1953– εφόσον είχε περιέλθει σε αχρηστία (Γιόσης 1983: 109). Το 1964 ο Σύνδεσμος ενεργεί για την ίδρυση Γυμνασίου, που θα εξυπηρετούσε όλη την περιοχή, όπως συνέβαινε και με τη Σχολή της Φ.Α.Β., που λειτούργησε την περίοδο της Τουρκοκρατίας με άριστα αποτελέσματα.

Η μείωση του πληθυσμού της Βούρμπιανης και των γειτονικών χωριών – από τη δεκαετία του 1940– είχε ως συνέπεια την αδράνεια του Ημιγυμνασίου και του Οικοτροφείου, η επαναλειτουργία των οποίων αρχίζει να εξετάζεται από το Σύνδεσμο το 1970 μαζί με τη δυνατότητα αύξησης των πόρων του χωριού, προκειμένου «να συγκρατηθεί ο Πληθυσμός και να αναζωογονηθεί η Βούρμπιανη, που συνεχώς φθίνει εξ αιτίας της αστυφιλίας, όπως όλα τα χωριά» (ό.π.: 117). Μετά από τις συντονισμένες ενέργειες του Συνδέσμου και της Πανηπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδος εγκρίθηκε από το Υπουργείο Παιδείας η επαναλειτουργία του Ημιγυμνασίου, το οποίο άρχισε να λειτουργεί από την 29η Σεπτεμβρίου 1975. Παράλληλα επαναλειτούργησε και το Οικοτροφείο με έξοδα του Συνδέσμου, ο οποίος «έκαμε αγώνα δια να εξασφαλίσει τα απαραίτητα εφόδια και τα απαιτούμενα οικονομικά μέσα με εισφορές συμπατριωτών και φίλων της Βούρμπιανης και χορηγήσεις Οργανισμών, Ιδρυμάτων και του Υπουργ. Κοιν. Υπηρεσιών» (ό.π.: 124). Το 1975

στο Οικοτροφείο έμεναν 70 μαθητές και μαθήτριες από χωριά της περιοχής. Με ενέργειες του Σ.Κ.Β. λειτούργησε από το Π.Ι.Κ.Π.Α. Μαθητική Εστία, που προσέφερε πρωϊνό ρόφημα και ένα γεύμα στους οικοτρόφους. Το 1978 το Οικοτροφείο είχε 50 οικοτρόφους και με φροντίδες του Σύνδεσμου ενισχύθηκε οικονομικά με εισφορές και προσφορά τροφίμων από βιομηχανίες, καθώς και με τρεις τόνους τρόφιμα από μαθητές και μαθήτριες σχολείων της Αθήνας (ό.π.: 128).

Το 1976 ο Σ.Κ.Β. διαθέτει χρηματικό ποσό για τη δαπάνη τοποθέτησεως τηλεοπτικού αναμεταδότη στην Οξιά.

Η βελτίωση των εκκλησιών ήταν από τα πρώτα κοινωφελή έργα των αδελφοτήτων στους τόπους της ιδιαίτερης καταγωγής τους. Η Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Βούρμπιανης στη Γ.Σ. της 5 Ιανουαρίου 1892 συγκροτεί μία επιτροπή, που σκοπό της έχει τη συγκέντρωση πόρων, για την ανέγερση νέας εκκλησίας στη θέση της παλαιάς και ετοιμόρροπης κεντρικής εκκλησίας της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (ό.π.: 23)

Όλα τα χρόνια της λειτουργίας του, ο Σύνδεσμος προέβηκε σε ενέργειες για την επισκευή των δρόμων, την κατασκευή βрусών, γεφυριών, καινούργιων δρόμων, την αγιογράφιση (όπως αυτή του Παντοκράτορος, το 1930) και τη συντήρηση των εκκλησιών.

Ο χώρος της παλαιάς Σχολής θεωρείται «χώρος ιερός» και διαμορφώνεται σε πλατεία με την ονομασία «Πλατεία της Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητος Βούρμπιανης» (ό.π.: 71). Το 1963, ο Σύνδεσμος κρίνει αναγκαία τη διαμόρφωση κεντρικής πλατείας και την κατασκευή νέων κοινοτικών δρόμων. Το 1966 διαθέτει τα απαραίτητα χρηματικά ποσά για την κατασκευή τεσσάρων βрусών (Τούρκου Πηγάδι, Αγ. Ιωάννου, Γκίνη, και Αγ. Βαρβάρας) και πέντε γεφυριών στο χωριό (ό.π.: 108-111). Το 1969 αναθέτουν σε καλλιτέχνη την κατασκευή των προτομών των Μεγάλων Ευεργετών Χ. Ζήκου και Α. Τράντα, με σκοπό να τοποθετηθούν στο χωριό (Γιώσης 1983: 114). Το 1978 αποφασίζεται η κατασκευή τσιμεντένιων αυλάκων για την κανονική άρδευση των κήπων και των αγρών.

Ο Σύνδεσμος αναλαμβάνει ουσιαστικά να εκπληρώσει βασικές οικονομικές υποχρεώσεις της κοινότητας, όπως την αποζημίωση του κοινοτικού ταχυδρόμου, ενώ την ενισχύει για την αντιμετώπιση διαφόρων αναγκών της, όπως η πληρωμή του ηλεκτρικού ρεύματος και η επισκευή του δικτύου ύδρευσης. «Είναι γνωστόν ότι η Κοινότης Βούρμπιανης δεν διαθέτει πόρους και

δεν μπορεί να επισκευάσει, να συντηρήσει ή να εκτελέσει κανένα έργο χωρίς βοήθεια από το Σύνδεσμο ή το Κληροδότημα» (ό.π.: 128-132)

Το 1972 «ενεκρίθει (sic) η κατασκευή με τσιμέντο ενός δρόμου κάθε χρόνο» (ό.π.: 120). Το 1981 συζητούν για την «απαράδεκτη κατάσταση των δρόμων της Βούρμπιανης» και εκλέγουν πενταμελή επιτροπή, η οποία πραγματοποιεί επιμέτρηση και μελέτη κατασκευής όλων των δρόμων με τσιμεντόστρωση και αποχέτευση (ό.π.: 133). Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, παρά το κλίμα ύφεσης που παρατηρείται στον Σύνδεσμο, οι Βουρμπιανίτες της Αθήνας αναλαμβάνουν πρωτοβουλία, μαζί με τους συμπατριώτες τους της Θεσσαλονίκης και των Ιωαννίνων, και συγκεντρώνουν 7.000.000 δραχμές για την αναστήλωση της κεντρικής εκκλησίας (κτισμένη το 1902) και την αγιογράφισή της.

Οι απόδημοι που έχουν μεταναστεύσει στα αστικά κέντρα και κυρίως στην Αθήνα, μεταφέρουν τα αστικά πολιτισμικά πρότυπα στο χωριό τους. Το τσιμέντο, ένα σύγχρονο οικοδομικό υλικό, φθινό και εύκολο στην κατασκευή, αντικαθιστά σταδιακά, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, τα παραδοσιακά οικοδομικά υλικά της ηπειρώτικης αρχιτεκτονικής, την πέτρα και το σχιστόλιθο. Η αντικατάσταση των πέτρινων καλντεριμιών με τους τσιμεντένιους δρόμους στα χωριά της Ηπείρου εξυπηρετεί τη μετακίνηση των ανθρώπων με τα μηχανοκίνητα μέσα μεταφοράς (αυτοκίνητα, δίκυκλα), τα οποία αντικατέστησαν τα παραδοσιακά φορτηγά ζώα (μουλάρι, γαϊδούρι, άλογο). Οι τσιμεντένιοι δρόμοι εξάλλου εκφράζουν το σύγχρονο, μοντέρνο, αστικό στοιχείο που οι Ηπειρώτες μετανάστες της Αθήνας –όπως άλλωστε και οι περισσότεροι εσωτερικοί μετανάστες– εισέπραξαν ως στοιχείο προόδου, γι' αυτό επιδιώκουν να το μεταφέρουν και στα χωριά τους. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 πάντως, αρχίζει να παρατηρείται μία αντίστροφη πορεία¹³⁸ προς την αναζήτηση των παραδοσιακών μορφών (π.χ. το Γαναδιό ανακηρύσσεται διατηρητέος οικισμός).

Από χειρόγραφη επιστολή με ημερομηνία 10 Μαρτίου 1912 υπογεγραμμένη από το Δ.Σ. της *Εκπαιδευτικής Αδελφότητας Πυρσογιαννιτών* πληροφορούμαστε την ανέγερση της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου στην Πυρσόγιαννη: «εσκεπάσθη τη βοήθεια του Υψίστου και των γεννναίων συνδρομών των τέκνων της φιλάτης πατρίδος Πυρσόγιαννης». Η *Αδελφότητα Πυρσογιαννιτών* κατασκεύασε στο χωριό, μετά την αδελφοποίησή της με την Νίκαια της

¹³⁸Ο Μ.Γ. Μερακλής επισημαίνει ότι τη δεκαετία του 1980 άρχισε στο ύπαιθρο μια εκτεταμένη αναβίωση του *vieux style* στον τομέα της κατοικίας (1984: 29).

Γαλλίας στην περίοδο της Δικτατορίας, το κτίριο που στεγάζεται το κοινοτικό γραφείο. Στη δεκαετία του 1990, σημαντικό έργο του Πανελληνίου Συνδέσμου Πυρσογιαννιτών στάθηκε η πρωτοβουλία που ανέλαβε στη Γ.Σ. της 10/12/1989, δημιουργίας κεντρικής πλατείας στην είσοδο του χωριού «ανάλογης τεχνικής κατασκευής με την ιστορία του χωριού μας, ως πρότυπο μαστοροχωριού»¹³⁹. Η πρόταση υιοθετήθηκε και από την Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης, που πρόσφερε 300.000 δρχ. για την αναπαλαίωση του θόλου της βρύσης Γκουμπέ και 1.000.000 δρχ. για τις τοιχοποιίες της πάνω πλατείας (δηλαδή μπροστά από το καφενείο του Γ. Βετσκαλή, του Σωτήρη Βλάχου, το μονοπώλιο του Μίχου Γκάσιου μέχρι τον Άγιο Γεώργιο) και από τον Σύνδεσμο Πυρσογιαννιτών Ιωαννίνων, που ενίσχυσε με 100.000 δρχ.¹⁴⁰. Ο Σύνδεσμος θέλοντας να τιμήσει τους προγόνους μαστόρους της Πυρσόγιαννης, έχει αναλάβει πρωτοβουλία για το στήσιμο στη νέα πλατεία ενός μνημείου που θα παριστάνει το «Χτίστη-Μάστορα» την ώρα που δουλεύει. Έχει απευθυνθεί στο γνωστό Ηπειρώτη γλύπτη Παύλο Βρέλλη, ο οποίος έχει αναλάβει τη δημιουργία του.

Η Αδελφότητα Μολυβδοσκεπαστινών έχει ενεργήσει για τη συντήρηση των 72 βυζαντινών μνημείων της περιοχής της, από τα οποία τα είκοσι βρίσκονται εν ενεργεία, επικουρώντας το έργο της Εφορίας Βυζαντινών μνημείων. Τη δεκαετία του 1990 η αδελφότητα αναπαλαίωσε τέσσερις ναούς, μεταξύ των οποίων και των Αγίων Αποστόλων, στον οποίο γίνεται και το πανηγύρι της 30ης Ιουνίου.

«Το βασικό έργο της Αδελφότητας Μοναστηριωτών είναι αυτό το κατάστημα που βλέπετε στην πλατεία, καθώς επίσης και ο καθαρισμός της πλατείας από βάτα, βρωμιές κ.λπ. Το κατάστημα χτίστηκε στη θέση ενός μαγαζιού προπολεμικού, που το είχε ο Μήτσος ο μπακάλης –μόλις είχαμε μια δραχμή πρέχαμε στο Μήτσο να αγοράσουμε καραμέλες– ενώ στο κάτω μέρος ήταν το καλαντζίδικο. Σ' αυτό εργάζονταν οι γανωτήδες, που έρχονταν από την Τζαμουριά και καλαλούσαν τα σκεύη. Ανοίξαμε την πόρτα, ύστερα από υπόδειξη του παπά, που τυχαίνει να είναι μερακλής σ' αυτά όλα, το ταβανώσαμε, το κάναμε με πλάκες, αγοράσαμε ψυγείο, καταψύκτη, εξοπλισμό, 120 καρέκλες, 35 τραπέζια, πάγκους. Επισκευάσαμε την οροφή του σχολείου, γιατί είναι πάρα πολύ

¹³⁹Επιστολή με ημερομηνία 18/6/1990 του Μ. Μαρτσέκη, προέδρου του Πανελληνίου Συνδέσμου Πυρσογιαννιτών, προς κάθε Πυρσογιαννίτη.

¹⁴⁰Το υπόλοιπο ποσό (το έργο είχε συνολικό κόστος 2.650.000 δρχ, σύμφωνα με την εκτίμηση των υπεύθυνων μηχανικών Λεωνίδα Δόβα και Θανάση Παπαγεωργίου) ανέλαβε ο Πανελλήνιος Σύνδεσμος Πυρσογιαννιτών.

ωραίο κτίριο, πέτρινο και με ασβέστη –δεν είναι όλα τα σπίτια ασβεστωμένα στο χωριό, άλλα έγιναν με λάσπη– δημιουργήσαμε το κοινοτικό ιατρείο, βάλουμε ειδικό κρεβάτι, πήραμε βρύσες, ανατομικούς χάρτες, όργανα και τα απαραίτητα φάρμακα. Έχουμε το πρώτο ιατρείο που δημιουργήθηκε στην επαρχία. Αυτό μας το είπε ο αγροτικός γιατρός και μετά από μας έφτιαξε η Πουρνιά νομίζω. Με τις εισπράξεις που κάναμε από τους χορούς, με λίγες συνδρομές, με λίγη ζητιανιά από ανθρώπους που είχανε κάποια λεφτά, ξεκινήσαμε σιγά σιγά το έργο που είχε προϋπολογισμό 4 εκατομμύρια. Για πρώτη φορά λειτούργησε το 1987. Κάναμε εγκαίνια, ξεκινήσαμε το χορό και από τότε συνεχίζουμε και τον κάνουμε. Τώρα έχει μια ελαφρά κάμψη σε σχέση με τα πρώτα χρόνια, όπως συνήθως στην αρχή όλα ανεβαίνουν και μετά αρχίζουν κάπως να ξεφτίζουν. Πρασπαθούμε όλοι μαζί, κοινότητα, σύλλογος, εκκλησιαστική επιτροπή και οι χωριανοί όσο μπορούνε, πάντα βέβαια θα υπάρξουν και οι προστριβές, και κάποιες διαφωνίες, πάντως μέχρι τώρα πηγαίνουμε καλά και θα συνεχίσουμε να πηγαίνουμε καλά. Άλλο έργο του συλλόγου είναι ο ξενώνας που διαμορφώνουμε πάνω από το κατάστημα (η αδελφότητα). Το παλαιότερο κτίσμα είχε για οροφή ένα τρούλο, τον οποίο ρίξαμε και τοποθετήσαμε πλάκα. Από πάνω κάναμε πάτωμα, φτιάξαμε ένα καμπινέ, ανακαινίσαμε το παλιό τζάκι, φτιάξαμε μπάνια, τα κουφώματα, αλλά αφήσαμε το παλιό ταβάνι με τις πήχες, όχι σπουδαία πράγματα, αλλά μπορεί τώρα να κοιμηθεί κάποιος ξένος για ένα βράδυ...» (Παναγιώτου Στ.).

Άλλο έργο της *Αδελφότητας Μοναστηριωτών* –σε συνεργασία με την Εκκλησιαστική Επιτροπή– ήταν η κατασκευή μιας μικρότερης εκκλησίας στα θεμέλια της κεντρικής εκκλησίας που καταστράφηκε από φωτιά το 1982. Η Εκκλησιαστική Επιτροπή είχε συντηρήσει πριν από μερικά χρόνια τα τέσσερα ξωκλήσια του χωριού. Η *Αδελφότητα Μοναστηριωτών* έχει συντηρήσει επίσης δύο βρύσες του χωριού.

Στο Κεράσοβο το πιο σημαντικό συλλογικό αναπτυξιακό έργο της δεκαετίας του 1980 ήταν η κατασκευή ενός διώροφου κτιρίου με πολλαπλές λειτουργίες (ξενώνας, καταστήματα, γραφεία, αποθήκες)¹⁴¹. Η κατασκευή του, που στοίχισε 25 εκατομμύρια, πραγματοποιήθηκε χάρη στην κινητοποίηση όλων των κοινωνικών δυνάμεων του χωριού, με πρωτεργάτη την *Αδελφότητα της Αθήνας*, αλλά και της *Αδελφότητας της Αμερικής*, καθώς και του *Αναγκαστικού Συνεταιρισμού Κοινής Χορτονομής* και με την εξασφάλιση ενός δανείου 5

¹⁴¹Για την επιβίωση της παραδοσιακής κοινοτικής συλλογικότητας στο Κεράσοβο, βλ. Κακάμπουρα-Τίλη 1996.

εκατομμυρίων από το Υπουργείο Γεωργίας (Κιτσάκης 1985 : 15-16, περ. *Το Κεράσοβο* φ.1, Ιούλιος-Αύγουστος 1983 : 6).

Με παρόμοιες κατασκευές κτιρίων στον τόπο ιδιαίτερης καταγωγής έχουν ασχοληθεί –σύμφωνα με την έρευνα που διενεργήσαμε– το 26,1% των ενεργών ηπειρωτικών αδελφοτήτων (οι ενεργές ηπειρωτικές αδελφότητες στην Αθήνα σήμερα υπολογίζονται ότι αποτελούν το 1/3 περίπου του συνόλου των ηπειρωτικών σωματείων που ιδρύθηκαν από τις αρχές του 20ου αι.). Αξίζει να σημειωθεί ότι η περάτωση του κτιρίου ολοκληρώθηκε όχι μόνο χάρη στα χρήματα που διέθεσαν οι Κερασοβίτες, αλλά και χάρη στην προσωπική εργασία των ίδιων, ντόπιων και αποδήμων (οι τελευταίοι εργάζονταν κατά τη διάρκεια των θερινών διακοπών τους στο χωριό) (*Το Κεράσοβο*, Ιούνιος-Αύγουστος 1988 : 11).

Η πλειοψηφία των ηπειρωτικών συλλόγων (73,9%) ασχολείται με κοινωφελή έργα στους τόπους καταγωγής των μελών τους. Τα βασικά έργα είναι η συντήρηση των κοινόχρηστων χώρων και μνημείων του δομημένου χώρου (πλατεία, δρόμοι, δημόσιες βρύσες, παγκάκια, κ.λπ.) και των θρησκευτικών μνημείων του τόπου προέλευσης (εκκλησία, ξωκλήσια), ενώ λιγότεροι σύλλογοι ασχολούνται με την κατασκευή μνημείων τοπικού και εθνικού πατριωτικού χαρακτήρα (ηρώα, επιτύμβιες στήλες αγωνιστών) και αθλητικών εγκαταστάσεων και χώρων παιδικής ψυχαγωγίας.

Το 1986-7, με πρωτοβουλία και δαπάνες της *Αδελφότητας Καστανιανιτών*, πλακοστρώθηκε η πλατεία της Καστάνιανης με πλάκες Καρύστου (οι ντόπιες πλάκες τρίβονται και φθείρονται εύκολα τους χειμερινούς μήνες), η οποία ήταν σκεπασμένη με χώματα και τσιμέντο. Ακόμα, έγινε συντήρηση τμημάτων καλντεριμιών προς τη Ράχη και προς τη Μεσαριά. Διαμορφώθηκε πίσω από το σχολείο ένας χώρος σε παιδική χαρά και γήπεδο μπάσκετ.

Ο *Σύνδεσμος της αδελφότητας Οξιάς* έχει επιδείξει ιδιαίτερη δραστηριότητα από το 1990. Έφτιαξε καινούργιο δίκτυο ύδρευσης και αποχέτευσης στην Οξιά, έστρωσε με ειδικό μπετόν τους δρόμους του χωριού, κατασκεύασε παιδική χαρά και καινούργιους δρόμους. Ο *Σύλλογος Πουρνιωτών* έχει συμβάλει στη συντήρηση των βρυσών του χωριού, στη διαμόρφωση εξωτερικών χώρων, όπως της πλατείας, στην επισκευή κοινοτικών κτιρίων και στον εξοπλισμό μιας αίθουσας, για να γίνει χώρος ψυχαγωγίας της νεολαίας, στη δημιουργία παιδικής χαράς και γηπέδου μπάσκετ για τη νεολαία. Στους στόχους του *Συλλόγου Πουρνιωτών* είναι η αποκατάσταση ενός παραδοσιακού γεφυριού της περιοχής τους, αλλά περιμένουν ενίσχυση και από το κράτος –έχουν κάνει

αιτήσεις στο ΥΠ.ΠΟ.— γιατί ο προϋπολογισμός του έργου είναι 10 εκατομμύρια, ποσό υπέρογκο για τις δυνατότητές τους, καθώς επίσης και η διαμόρφωση του χώρου της πλατείας, σύμφωνα με το σχέδιο ενός Πουρνιώτη αρχιτέκτονα, έργο για το οποίο απαιτούνται 30.000.000 δρχ. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, η Εκκλησιαστική Επιτροπή της Πουρνιάς μερίμνησε για την κατασκευή ενός δωματίου στο προαύλιο της εκκλησίας· εκεί φιλοξενείται ο παπάς, ο οποίος έρχεται κάθε δεκαπέντε μέρες στην Πουρνιά.

Η *Αδελφότητα Δροσοπηγιτών* έχει επηρεάσει τη σημερινή διαμόρφωση του χωριού, με την προσθήκη κάγκελων στην πλατεία, τη διαμόρφωση ετοιμόρροπων τοίχων και την κατασκευή δρόμων. «*Η αδελφότητα έχει αλλάξει μάλλον το χαρακτήρα της, δηλαδή από εκπολιτιστικός φορέας έχει γίνει κατασκευαστικός φορέας. Οι ανάγκες της κοινότητας είναι πάρα πολλές και ίσως γι' αυτό το λόγο να παράλειψε το χαρακτήρα της, να μη λειτούργησε τόσο πολιτιστικά όσο έπρεπε να λειτουργήσει*» παρατηρεί —περιγράφοντας μια πραγματικότητα που χαρακτηρίζει τις δραστηριότητες της πλειοψηφίας των ηπειρωτικών συλλόγων, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης— ο κοινοτικός σύμβουλος της Δροσοπηγής Δ. Ρέππας. Οι απόδημοι Δροσοπηγίτες ήθελαν το αυτοκίνητό τους να φτάνει απ' έξω από το σπίτι τους στο χωριό. Έτσι το παραδοσιακό καλντεριμί σκεπάστηκε με το σύγχρονο τσιμέντο. Η κατασκευή ή η επιδιόρθωση των καλντεριμιών θα ήταν και πιο αργή στην εκτέλεσή της και πιο δαπανηρή. Οι απόδημοι, μέσω της *Αδελφότητας Δροσοπηγιτών*, αλλά και οι ντόπιοι, δεν επέλεξαν την παραδοσιακή τεχνική εξαιτίας του υψηλού της κόστους, αλλά και του περιορισμένου χρόνου των αποδήμων να βοηθήσουν ή να επιβλέψουν τη χρονοβόρα κατασκευή του καλντεριμιού.

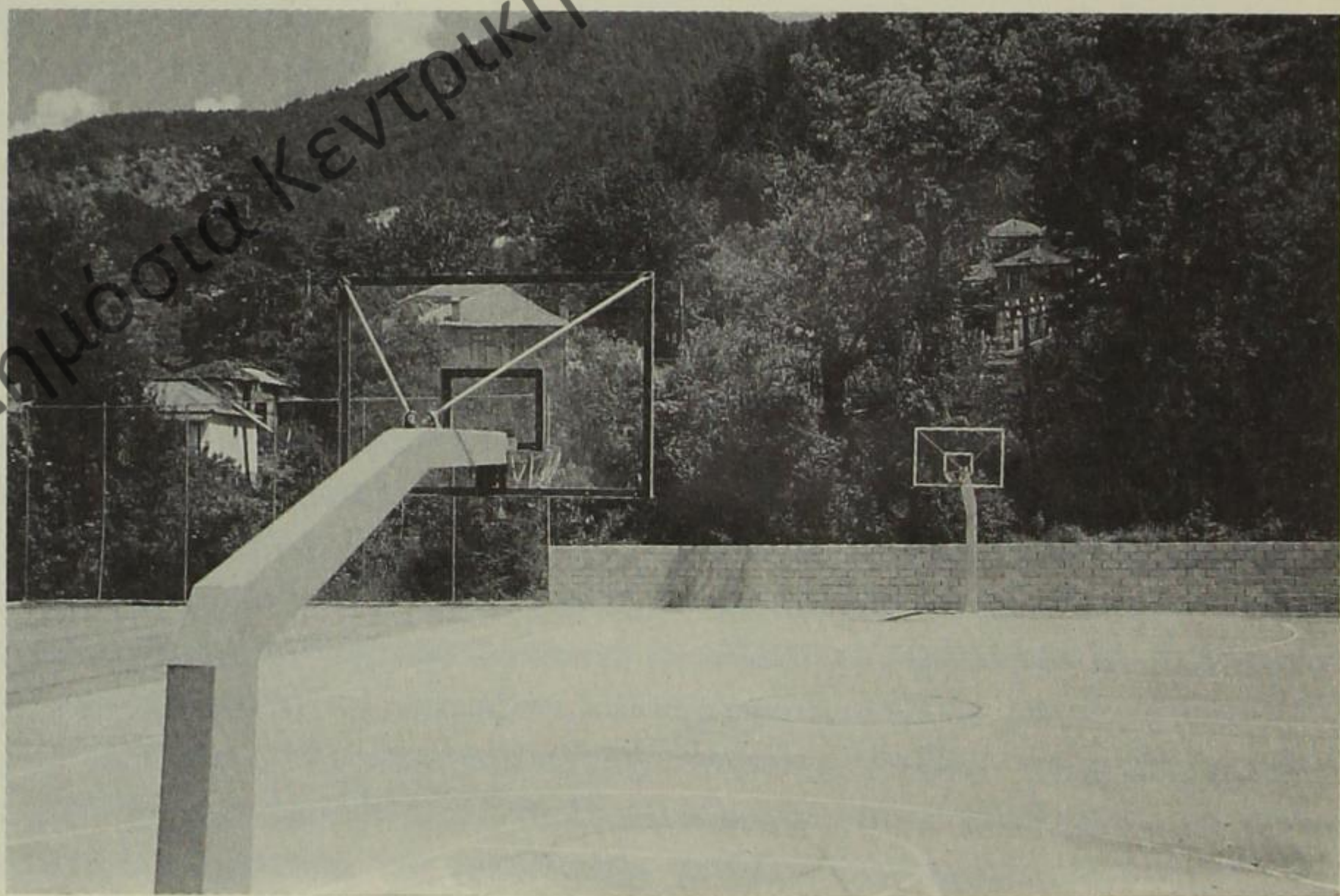
Η *Αδελφότητα Ασημοχωριτών* έχει συντηρήσει την κεντρική εκκλησία, τα ζωκλήσια και έχει διαμορφώσει ένα πάρκο σε παιδική χαρά, με τη δωρεά του προέδρου της αδελφότητας Βασίλειου Γιαννούλη. Με τη συντήρηση του δομημένου χώρου της Πηγής και του Νικάνορα ασχολείται και η *Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών*.

Δίπλα στα έργα νέων κατασκευών ή συντήρησης παλαιότερων κτισμάτων, κυρίως σχολείων και εκκλησιών, στέκουν και οι παρεμβάσεις των συλλόγων, που σχετίζονται με την ιστορική μνήμη των οικισμών. Στην κατηγορία αυτή ανήκει η κατασκευή ηρώων. Στα Π.Δ.Σ.Α.Α.Η., 15/9/1969 διαβάζουμε ότι «*επιτεύχθη η πραγματοποίησης του Ηρώου, ενός μεγίστης σημασίας έργου για την αδελφότητα και την ιδιαίτερα πατρίδα της, το χωριό μας. Εις την πρώτη πλάκα*

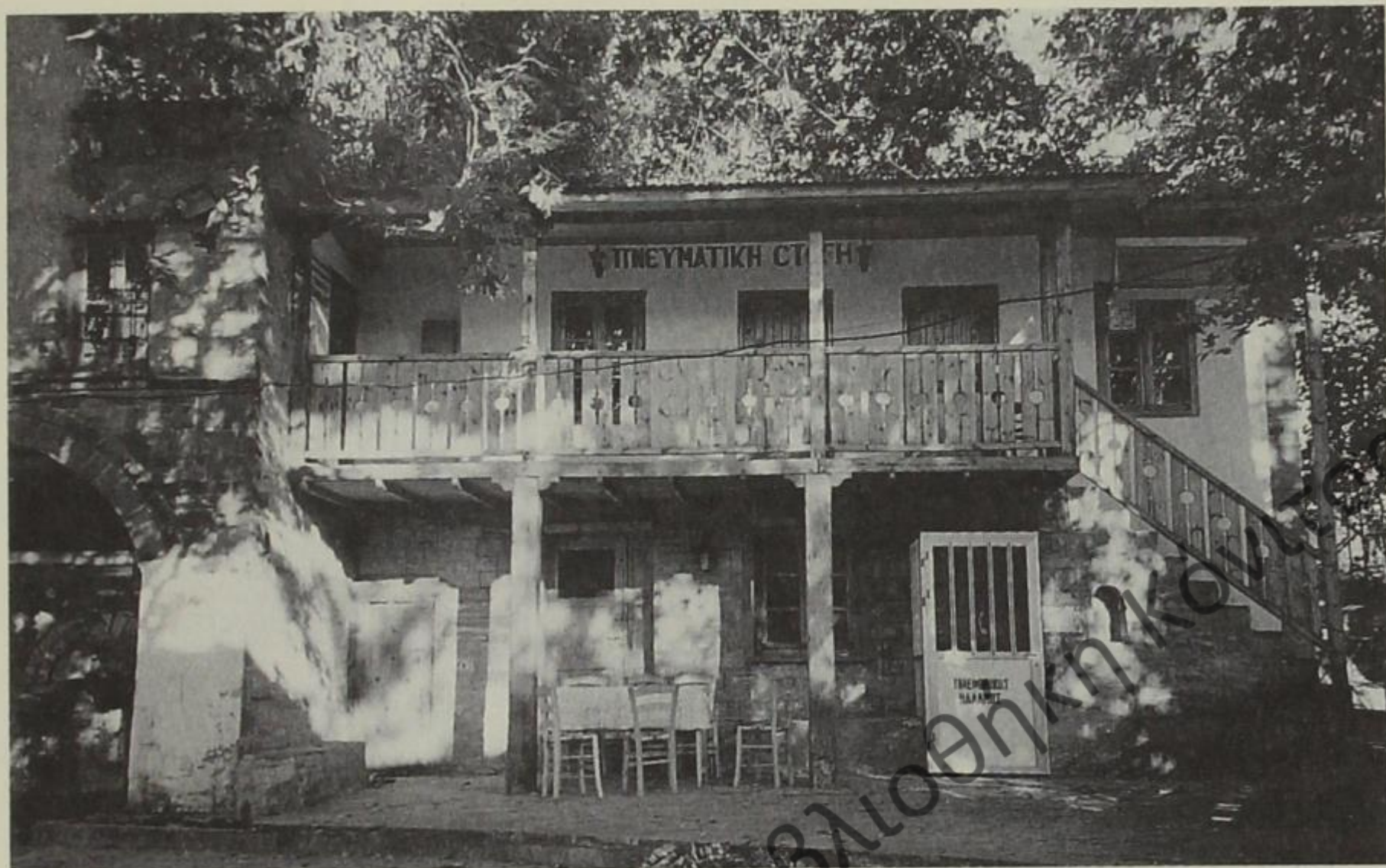
του ηρώου εγγράφησαν τα ονόματα των φονευθέντων υπέρ πίστεως και πατρίδας πεσόντων συγχωριανών μας, βάσει βεβαίως καταστάσεως, που μας έστειλε ο πρόεδρος της κοινότητας, συμφωνία βέβαια όλων των μελών του κοινοτικού συμβουλίου· ο χώρος ο οποίος ορίσθη να τοποθετηθή το ηρώον είναι ο χώρος έξωθεν της εκκλησίας και του κοινοτικού γραφείου, βάσει εγγράφου του κοινοτικού συμβουλίου της κοινότητας». Επίσης, η Αδελφότητα Αμαράντου τοποθέτησε κεραίες τηλεόρασης στο χωριό και βοήθησε στην αναστήλωση του παλαιού σχολείου. Στη συνεδρίαση της 5 Νοεμβρίου 1986 το Δ.Σ. της αδελφότητας αποφάσισε να χρησιμοποιήσει τη ξυλεία που πρόσφερε στο σύλλογο η κοινότητα, για την επισκευή του παλαιού σχολείου του χωριού, το οποίο θα μετέτρεπαν σε Πολιτιστικό Κέντρο Νεότητας (Π.Δ.Σ.Α.Α.Η. 5/11/1986).

«Ο Σύλλογος (Γαναδιωτών) έχει κάνει πολλά, πάρα πολλά για το χωριό. Αν δεν υπήρχε ο σύλλογος το σχολείο θά 'χε πέσει. Απ' το κράτος δεν είχαμε καμία συμπαράσταση. Το συντήρησε και το σκέπασε με πλάκα μαύρη και το σιγούρεψε» (Ξάνθος). Άλλα έργα του συλλόγου στο χωριό είναι οι βρύσες (κατασκευή και επισκευή), το κοινοτικό ιατρείο, η πλακόστρωση της πλατείας, η «Πνευματική Στέγη» που βρίσκεται στην πλατεία του χωριού· σ' αυτή γίνονται οι ετήσιες γενικές συνελεύσεις της αδελφότητας, οι οποίες έχουν μεταφερθεί στο χωριό τη θερινή περίοδο. Η αίθουσά της χρησιμοποιείται και ως εντευκτήριο, όταν οι καιρικές συνθήκες δεν επιτρέπουν την παραμονή στον εξωτερικό χώρο της πλατείας, ενώ εκεί γίνεται "το δεύτερο πανηγύρι" το Νοέμβριο με την παραγωγή του καινούργιου τσίπουρου. Επίσης χρησιμοποιείται τις περιόδους των εκλογών. Ανακατασκευάζουν τη Σπυριδώνειο Σχολή (και εδώ η σκεπή είχε καταστραφεί, όπως και στα κοινοτικά κτίρια των περισσότερων χωριών, εξαιτίας της ευαισθησίας της πλάκας). Δεν έχουν αποφασίσει ακόμη ποια θα είναι η χρήση της. Μια σκέψη είναι να στεγάσουν λαογραφική συλλογή από παραδοσιακά αντικείμενα, που ήδη έχουν αρχίσει να συγκεντρώνουν. Επίσης ο σύλλογος έχει αναλάβει το μοναδικό μαγαζί του χωριού, το οποίο είναι καφεπαντοπωλείο και εξυπηρετεί και τα άλλα δύο χωριά, τη Μόλιστα και το Μοναστήρι. Η κοινότητα με το σύλλογο έχουν πολλή καλή συνεργασία. Κατά κοινή ομολογία των Μολιστινών το χωριό ξαναζωντάνεψε με τα έργα και τις δραστηριότητες που ανέλαβε η αδελφότητα. Οι απόδημοι με τις εισφορές τους και με την προσωπική εργασία τους "εξωράϊσαν" τον κεντρικό δημόσιο χώρο του οικισμού, τοποθετώντας πλάκες στην πλατεία, που ως τότε ήταν σκεπασμένη με χώματα. Ακόμα και οι επιχορηγήσεις της πολιτείας έρχονταν,

ύστερα από επανειλημμένες πιέσεις των απόδημων Μολιστινών σε αρμόδια κέντρα. Άλλα έργα της αδελφότητας στο χωριό είναι η αναμόρφωση του κεντρικού κτιρίου, ο χώρος στάθμευσης των αυτοκινήτων στην πλατεία, που πρώτα ήταν αδιαμόρφωτος και γεμάτος ακαθαρσίες, η άσφαλτος, η διάνοιξη των δρόμων, το νέο δίκτυο ύδρευσης, η κατασκευή γηπέδου μπάσκετ. Η *Αδελφότητα Μολιστινών*, τα πρώτα χρόνια της επαναλειτουργίας της τη δεκαετία του 1970, για να προσφέρει ένα κίνητρο στους συνταξιούχους να μείνουν στο χωριό, ενίσχυε την πενιχρή αγροτική σύνταξη των 12.000 με άλλα τόσα χρήματα, με την προϋπόθεση να μείνει ο συνταξιούχος στο χωριό. Αυτή η προσπάθεια της αδελφότητας δε στάθηκε όμως ικανή να δράσει από μόνη της ως κίνητρο, γιατί το ποσό εξακολουθούσε να παραμένει χαμηλό για την ικανοποίηση των αναγκών των ηλικιωμένων, ούτε υπήρχε οργανωμένη ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη για την αντιμετώπιση των επειγόντων περιστατικών όλης της επαρχίας (το ιατρικό κέντρο της Κόνιτσας διέθετε ένα μόνο ασθενοφόρο την περίοδο της έρευνας). Ελπίδα για την αμεσότερη επίλυση των προβλημάτων της επαρχίας Κόνιτσας αποτελεί η ίδρυση *Συνδέσμου Κοινοτήτων* (1993-4).

Γήπεδο μπάσκετ στη Μόλιστα

Η Πνευματική Σταθι στο Γαναδιό

Ταμπέλα που πιστοποιεί την ανακατασκευή της πλατείας του Γαναδιού από το Σύλλογο Γανναδιωτών "Οι Άγιοι Ταξίαρχαι"

Καλντερίμι στο Γαλαδί

Πυρσόγιαννη: άποψη της ανακατασκευασμένης πλατείας

Η *Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής* έκανε πρόταση σε ορισμένες οικογένειες, που είχαν ένα μύλο, να τον επισκευάσει η αδελφότητα (με την οικονομική συμπαράσταση του Δήμου Κόνιτσας), με τον όρο να τον εκμεταλλευτεί για 15 χρόνια, για να πλένουν οι γυναίκες του χωριού τα ρούχα και να βλέπουν και οι νέοι τη λειτουργία των παραδοσιακών νεροτριβών. Η πρόταση δεν ευδοκίμησε. Ο Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ. έφτιαξε ένα ταπητουργείο στις αρχές της δεκαετίας του 1960 στο Κεράσοβο, στο οποίο εργάζονταν 20-30 γυναίκες. Δεν έφτιαχναν παραδοσιακά χαλιά, αλλά «βιομηχανοποιημένα, ακριβά χαλιά» (Κοντοδήμος Δ.). Παραδοσιακοί αργαλειοί υπάρχουν στα υπόγεια των σπιτιών στο Κεράσοβο, αλλά «τους έφαγε ο σκόρ'ς, το σαράκι» (Κοτούλας Β.).

4.2 Κοπή πρωτοχρονιάτικης πίτας

Η *Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών* καθιερώθηκε να «κόβει» το πρώτο δεκαπενθήμερο του Ιανουαρίου την πρωτοχρονιάτικη πίτα. Είναι

παρασκευασμένη με το χωριάτικο παραδοσιακό τρόπο της Ηπείρου. Ένα μέρος της εκδήλωσης αφορά τα παιδιά: τους μοιράζουν δώρα κι αυτά τραγουδούν κάλαντα κι άλλα παραδοσιακά τραγούδια. Τα τελευταία χρόνια πληθαίνουν οι «γιορτές των παιδιών» των αδελφοτήτων, οι οποίες συνήθως συνδυάζονται και με την κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας, στην προσπάθεια των μεγαλύτερων ηλικιακά μελών να φέρουν τους νέους κοντά στο σύλλογο και κατ' επέκταση στον τόπο καταγωγής. Στα Π.Δ.Σ.Α.Α.Η. (28/2/1989) αναφέρεται ότι η γιορτή των παιδιών στο ξενοδοχείο Στάνλεϋ είχε επιτυχία· οι ζαχαροπλάστες του χωριού πρόσφεραν στα 90 παιδιά, ηλικίας 5-18 ετών, πίτες και γλυκά.

Η τελευταία φορά που διοργάνωσε κοπή πίτας η *Αδελφότητα Μοναστηριωτών* ήταν το 1992. Είναι μία εκδήλωση που δεν γίνεται κάθε χρόνο. Αντίστοιχη εκδήλωση διοργανώνει και η *Αδελφότητα Λυκόραχης Αθηνών*.

Η κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας έχει σταματήσει τα τελευταία χρόνια να υπάρχει ως δραστηριότητα του *Συλλόγου Γανναδιωτών*.

Ο *Σύνδεσμος της Κοινότητας Βούρμπανης* πραγματοποιεί για πρώτη φορά κόψιμο πρωτοχρονιάτικης πίτας σε αίθουσα ξενοδοχείου στις 9 Ιανουαρίου 1980. Την επόμενη χρονιά συμμετέχουν «180 και πλέον συμπατριώτες και φίλοι» (Γιόσης 1983: 131-133). Με την ευκαιρία της συνεύρεσης των μελών σ' αυτή την εκδήλωση αρκετοί σύλλογοι πραγματοποιούν και γενικές συνελεύσεις, όπως η *Αδελφότητα Μολυβδοσκεπαστινών*.

Η συνήθεια της κοπής της πρωτοχρονιάτικης πίτας των τοπικών συλλόγων, αλλά και άλλων κοινωνικών και επαγγελματικών σωματείων, φαίνεται ότι έχει ισχυρή παράδοση και έλκει την καταγωγή της σε αντίστοιχες πρωτοβουλίες των παλαιότερων συντεχνιών και αδελφοτήτων. «Τα συμβούλια και τα μέλη τους συγκεντρώνονταν, με πνεύμα "οικογενειακό", την παραμονή ή ανήμερα το απόγευμα (χωρίς ν' απουσιάζουν κι από τη δική τους οικογενειακή τελετή), έκοβαν την πίτα και μοιράζονταν με αδελφικό πνεύμα τα κομμάτια της, για το καλό το δικό τους και του κοινού επαγγέλματος. Ο πρωτομάστορας, το αφεντικό ή ο πρόεδρος έπαιρναν θέση οικογενειάρχου, εσταύρωναν την πίτα και την εμοίραζαν. Το νόμισμα ήταν τότε γενναίο δώρο για τον τυχερό, και μπορούσε να το πάρει κι ο πιο άσημος μαθητευόμενος. Το ίδιο γινόταν και στις μακριά από τις οικογένειές τους ομάδες, των ναυτικών, των αρρώστων, των ορφανών και των επιστρατευμένων, που συγκεντρώνονταν ολόγυρα στην πίτα για τη στοργική τελετουργία της μοιρασιάς, αναζητώντας όχι μονάχα την προσωπική εύνοια αλλά και την κοινή συμπαράσταση της τύχης» (Λουκάτος Δ.1984: 132).

Ο Δ.Σ. Λουκάτος υποστηρίζει ότι πουθενά αλλού στο έθιμο αυτό δεν «δίνεται η δημοσιότητα και δεν γίνεται με τόση εξωοικογενειακή οικειότητα, όσο στην Ελλάδα. Από οικογενειακά ευετηρικό, το έθιμο της μαντικής βασιλόπιτας έγινε κοινωνικό, φιλανθρωπικό και κοσμικό». Και συνεχίζει κρίνοντας τη σύγχρονη προσαρμογή του εθίμου: «Τόσο το καλύτερο, αφού εξακολουθεί να συγκινεί όλες τις τάξεις, να θεωρείται αίσιο ξεκίνημα της χρονιάς και να συμβολίζει τον συνεργατικό δεσμό και την αλληλεγγύη» (ό.π.: 132-133).

Πράγματι η επιδίωξη της σύσφιγξης των σχέσεων ανάμεσα στους αποδήμους και της ενίσχυσης της κοινωνικής αλληλεγγύης ανήκουν στους βασικούς σκοπούς ίδρυσης των τοπικών συλλόγων και φυσικά των ηπειρωτικών σωματίων. Το άνοιγμα του εθίμου της πρωτοχρονιάτικης βασιλόπιτας από την οικογενειακή εστία σε ευρύτερους κοινωνικούς σχηματισμούς υπηρετεί και ενισχύει, στο συμβολικό-εθιμικό επίπεδο, την κοινωνική αλληλεγγύη. Η ευχή για την καλή χρονιά της οικογένειας διευρύνεται σε ευχή για την ευημερία και την προκοπή των ευρύτερων ομάδων που πραγματοποιούν το έθιμο.

4.3 Χοροί

Οι χοροί των συλλόγων γίνονται την περίοδο κυρίως της Αποκριάς σε κέντρα της Αθήνας. Οι χοροί εξυπηρετούν το βασικό κοινωνικό και ιδρυτικό σκοπό των τοπικών συλλόγων, που είναι η σύσφιγξη των σχέσεων των αποδήμων. Αποτελούν έως τώρα μία από τις βασικές εκδηλώσεις των συλλόγων.

Ο Σύλλογος Πουρνιωτών διοργανώνει κάθε χρόνο, σε κέντρο της Αθήνας, ένα χορό, ο οποίος «είναι καθαρά παραδοσιακός» (Θεοδώρου Κ.). Καλούν παραδοσιακούς οργανοπαίκτες από την Κόνιτσα. Χορό αποκριάτικο διοργανώνουν και οι αδελφότητες Πηγιωτών Νικανορητών και Λυκόραχης Αθηνών.

Ο Σύνδεσμος Κοινότητος Βουρμπιάνης πραγματοποίησε την πρώτη χοροεσπερίδα το 1955 (Γιώσης 1983: 99). Από τότε η διοργάνωση χοροεσπερίδας, συνήθως την περίοδο της Αποκριάς στην Αθήνα, καθιερώνεται ως σημαντική κοινωνική εκδήλωση του Συνδέσμου. Στη Γ.Σ. της 18 Μαρτίου 1979 χαιρετίζεται από όλους «η εξαιρετική επιτυχία της χοροεσπερίδος που πραγματοποιήθει (sic) εις Βούρμπιανη και συνεκέντρωσε περί τα 300 άτομα»

(Π.Γ.Σ.Σ.Κ.Β. 18/3/1979). Είναι ο πρώτος χορός που διοργανώνουν οι απόδημοι Βουρμπιανίτες στον τόπο καταγωγής και όχι στον τόπο εγκατάστασης και συνδέεται με το γενικότερο κλίμα «επιστροφής στις ρίζες», που επικρατεί έντονα αυτή την εποχή. Το Φεβρουάριο του 1980 «έγινε με πολύ μεγάλη επιτυχία ο ετήσιος χορός του Συνδέσμου, όπου ομάδα κοριτσιών με τοπικές στολές χόρευε με συνοδεία οργάνων από την Βούρμπιανη τοπικούς χορούς» (Γιώσης 1983: 131).

Η *Αδελφότητα Ασημοχωριτών* διοργανώνει χορούς σε ξενοδοχεία της Αθήνας, όπως το «Στάνλεϋ», το «Τιτάνια», και σε ορισμένα κέντρα. Καλούν παραδοσιακές κομπανίες από την Κόνιτσα (τον Πανουσάκο, τον Κώστα Χαλκιά και τον Νίκο Φιλιππίδη που κατάγεται από την Αγία Παρασκευή αλλά μένει στην Αθήνα). Στους χορούς αυτούς, για να προσελκύσουν τη νεολαία, έχουν και λαϊκή μουσική, αλλά η κύρια διασκέδασή τους παραμένει παραδοσιακή. Στις 28 Φεβρουαρίου 1998 διοργανώθηκε εκδήλωση μνήμης και τιμής στο μεγάλο ευεργέτη του Ασημοχωρίου και των γειτονικών χωριών Βασίλειο Χρήστου. Η εκδήλωση ξεκίνησε με το μνημόσυνο στο ναό του Αγίου Κωνσταντίνου Ομονοίας και συνεχίστηκε το βράδυ με δεξίωση στο ξενοδοχείο Στάνλεϋ, στην οποία έγινε γλέντι με «το συγκρότημα του εξαίρετου κοντοχωριανού μας καλλιτέχνη Νίκου Φιλιππίδη, όπου με τους πρώτους ήχους του κλαρίνου του άναψαν φωτιές» (*Τα Ασημοχωρίτικα*, τεύχ. 1., Άνοιξη 1980: 7).

Στη δεκαετία του 1990, ο αποκριατικός χορός αποτελεί σε μερικές περιπτώσεις τη μοναδική δραστηριότητα των αποδήμων στην Αθήνα, εφόσον η υπόλοιπη δράση τους πραγματοποιείται στον τόπο καταγωγής. Ο αποκριατικός χορός του *Συλλόγου Γανναδιωτών* παλαιότερα γινόταν με παραδοσιακά όργανα που έρχονταν από την Κόνιτσα (οι Μπετζαίοι). Γλεντούσαν σε μια ταβέρνα ενός συγχωριανού τους στην Ηλιούπολη μέχρι το πρωί, ενώ τα τελευταία χρόνια «εκμοντερνίστηκαν». Ο χορός το 1995 έγινε σε ένα «σκυλάδικο», κατά το χαρακτηρισμό ορισμένων, στο Βύρωνα, και τον συνδιοργάνωσαν οι σύλλογοι των πρώην τριών μαχαλάδων της Μόλιστας, για να έχει μεγαλύτερη συμμετοχή.

Ο πρώτος χορός της *Αδελφότητας Καστανιανιτών Κόνιτσας* έγινε τις Απόκριες του 1961 στο κέντρο «Ρομάντζο». Τη διοργάνωση του χορού είχε αναλάβει το Δ.Σ., αλλά και μέλη της αδελφότητας με ιδιαίτερο ζήλο. Το Δ.Σ. συνεδρίασε έξι φορές, προκειμένου να επιτύχει την όσο το δυνατό καλύτερη οργάνωση του πρώτου «ανταμώματος» των απόδημων Καστανιανιτών της Αθήνας (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. αρ. 4,5,6,7,8,9). Σ' αυτό το χορό η *Αδελφότητα*

Καστανιανιτών καλεί τον παραδοσιακό οργανοπαίκτη από το Κεράσοβο Ανδρέα Χαλκιά «ίνα μετά του συγκροτήματός του έλθη εις τον χορόν, εφ' όσον δεν θα αξιώση να πληρωθή ιδιαιτέρως από την αδελφότητα, αλλά θα αρκεσθή εις τα τυχόν τυχερά εκείνων, οι οποίοι θα σύρουν τον χορό. Τα εν λόγω Ηπειρωτικά όργανα θα παίζουν εναλλάξ με την μουσικήν κατά διαστήματα, που θα καθορισθούν εις νεωτέραν συνεδρίασιν» (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 5).

Εκτός από την αναγκαιότητα την κοινωνικής συνάντησης τίθεται και η πρακτική αναγκαιότητα της οικονομικής ενίσχυσης της αδελφότητας. Για τον σκοπό αυτό ορίζουν εισιτήριο εισόδου στην αίθουσα διασκέδασης (10 δρχ.), τυπώνουν λαχεία, αξίας 15 δρχ. το ένα, και κινητοποιούνται όλοι να συγκεντρώσουν δώρα από καταστήματα, τα οποία θα διαφήμιζαν σ' αυτόν τον πρώτο χορό της Αδελφότητας Καστανιανιτών.

Στο Πρακτικό αρ. 38 (6/3/1966) αναφέρεται ότι «εξουσιοδοτείται ο Πρόεδρος της αδελφότητος, όπως προβή εις την σφράγισιν των λαχείων υπό της σχετικής υπηρεσίας και χορήγησιν αδείας λαχειοφόρου αγοράς εκ μέρους της Γεν. Ασφάλειας»¹⁴². Σε ειδική συνεδρίαση (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ.9) ρύθμισαν ποιι θα ήταν οι υπεύθυνοι για την υποδοχή, για την τοποθέτηση των ανθρώπων στα τραπέζια και τη διευθέτηση των παραπόνων, για την κουζίνα, για το λαχείο, όρισαν εκφωνητή και υπεύθυνο για την πιστή εκτέλεση του προγράμματος¹⁴³.

¹⁴²Επίσης, στο Πρακτικό αρ. 41 (29/5/1966) γίνεται αναφορά στο σχεδιασμό διοργάνωσης μιας εκδρομής στην Καστανιανή, όπου μεταξύ άλλων αποφασίζεται «να καταβληθή από τώρα προσπάθεια να εξευρεθή αυτοκίνητο από το ΚΤΕΛ Ιωαννίνων και να γίνουν εγκαίρως αι δηλώσεις συμμετοχής, για να εκδοθούν αι σχετικά άδειαι από την Γενική Ασφάλεια, δεδομένου ότι το χωριό μας ευρίσκεται εντός της επιτηρουμένης ζώνης».

¹⁴³«Η αναγγελία του εκφωνητού για την έναρξι του προγράμματος θα γίνη την 11ην, ενώ η προσέλευσις θα αρχίση από της 9 ώρας. Έναρξις σερβιρίσματος 9.30 κατά βούλησιν.

Ωρα Πρόγραμμα

11 Χαιρετισμός προέδρου

11.05 Καθιερωμένο 10λεπτο νουμπέτι από μουσικήν εξέδραν

11.15 Άνοιγμα χορού από πρόεδρον, Διοικητικόν Συμβούλιον και ηλικιωμένους σεβαστούς χωριανούς

11.30 Χορός ευρωπαϊκός με τη Μουσική Ορχήστρα

12.00 Ελληνικοί χοροί (Επίσημοι κ.λπ. ξένοι) με τα Ηπειρωτικά όργανα

12.30 Διανομή φακέλων με αριθμούς λαχείου

12.30 Χορός ευρωπαϊκός με τη Μουσική Ορχήστρα

1.00 Καλλιτεχνικό Πρόγραμμα Κέντρου (Απόλλων Γαβριηλίδης, Τούλα Δημητρίου και Μίμος Γιαννόπουλος)

1.30 Ελληνικός χορός με τα Ηπειρωτικά όργανα

2.00 Ευρωπαϊκός χορός με τη Μουσική Ορχήστρα

2.30 Ηπειρωτικά όργανα και χορός Ελληνικός μέχρι πρωΐας» (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 9).

Ο πρόεδρος της αδελφότητας και το Δ.Σ. αντικαθιστούν στην κοινωνική ιεραρχία των μεταναστών της Καστάνιανης τον πρόεδρο της κοινότητας και τις αρχές του χωριού, οι οποίες μαζί με τους «ηλικιωμένους σεβαστούς χωριανούς» άνοιγαν το χορό σ' όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις. Διατηρούν και στην πόλη την ηλικιακή ιεραρχία (μέσα δεκαετίας 1960). Στη διασκέδαση εισχωρεί και η «ευρωπαϊκή μουσική», η οποία εναλλάσσεται με τα ηπειρώτικα όργανα, τα οποία τελικά και θα κυριαρχήσουν στο γλέντι των Ηπειρωτών μεταναστών. «Ο χορός επέτυχε πλήρως, το πρόγραμμα εξετελέσθη πιστώως, η προσέλευσις ικανοποιητικότατη δια της παρουσίας τριακοσίων σχεδόν ατόμων, και το κεφι αδιάπτωτον μέχρι της 7ης πρωϊνής» (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 10). Οι επόμενοι χοροί της Αδελφότητας Καστανιανιτών έγιναν σε κοσμικά κέντρα της Πλάκας, όπως στο "Πλακιώτικο σαλόνι" και τη "Φωληά της αλεπούς".

Η Αδελφότητα Μολυβδοσκεπαστινών διοργανώνει κι αυτή αποκριατικό χορό. Το 1998, ο χορός που έγινε στο ξενοδοχείο President, είχε μεγάλη συμμετοχή (300 άτομα περίπου), γιατί εκτός από τους συγχωριανούς ήρθαν και οι φίλοι του χωριού από το Δήμο της Φιλοθέης, ο οποίος το 1997 αδελφοποιήθηκε με την κοινότητα της Μολυβδοσκεπάστης¹⁴⁴ και από το Σύνδεσμο Ελληνίδων, που έχει υιοθετήσει το χωριό από το 1987.

Παραθέτω μια αναφορά για την Αδελφότητα Μοναστηριωτών, που έχει γενικότερη ισχύ: «Στην αρχή (ενν. η αδελφότητα) ήταν νέα, μεγάλωνε, απλωνότανε, ξεκινήσαμε με χορό οπωσδήποτε. Κάναμε κάθε χρόνο χορό. Προτιμούσαμε λαϊκά όργανα, πολλές φορές φέρναμε από δω (ενν. την επαρχία Κόνιτσας). Για ένα διάστημα κάναμε στο Ηπειρώτικο Σαλόνι, στο Βάγια, στο Σιάτρα και λοιπούς, είχαμε τεράστια επιτυχία, αφού, να φανταστείτε, ένα μικρό χωριουδάκι είμαστε και πιάναμε γύρω στα 250-260 εισιτήρια. Τον πρώτο χορό τον είχαμε κάνει πάλι οι τρεις κοινότητες μαζί και είχαμε πιάσει πάνω από 400 εισιτήρια και μετά αφήσαμε τις πόρτες ανοιχτές και έμπαινε ο κόσμος... Τότε ήμασταν πιο οργανωμένοι. Κάναμε χορούς μέχρι πριν 3 χρόνια, σιγά-σιγά άρχιζε να ξεφτίζει η όρεξη... Στους χορούς που διοργανώναμε στην Αθήνα καλούσαμε όργανα από δω, τον Πανουσάκο, το Βαγγέλη, το Νίκο Αλεξίου, χωρίς συμφωνία, αλλά παρ' όλα αυτά βγάζανε πολλά λεφτά, γιατί τους Ηπειρώτες τους λένε τσιγκούνηδες, αλλά είναι οι πιο χουβαρντάδες στα όργανα¹⁴⁵. Η Μόλιστα είχε

¹⁴⁴Βλ. Τα εν Δήμω Φιλοθέης, τεύχ. 12, Δεκ. 1997, σ. 31.

¹⁴⁵Γενικά οι κονιτσιώτικοι σύλλογοι της Αθήνας δε φέρνουν «φίρμες» του παραδοσιακού τραγουδιού στα γλέντια που διοργανώνουν, αλλά προτιμούν τους οργανοπαίκτες από την επαρχία τους.

οικογένειες οργανοπαικτών, αλλά και κάθε χωριό είχε μια οικογένεια γύφτων. Αυτοί ασχολούνταν με τα όργανα και τα σίδερα¹⁴⁶. Η κοινότητα τους πρόσφερε σπίτι, που το λέγαμε γυφτοκάλυβο. Εγώ δεν πρόλαβα την τελευταία οικογένεια γύφτων, ενώ στη Μεσαριά και το Γαναδιό υπήρχαν μέχρι πρότινος. Οι δύο οικογένειες γύφτων που έμεναν στη Μόλιστα, του Αλεξίου και του Μπέτζου, σήμερα κατοικούν στην Κόνιτσα και έχουν μαγαζιά με κασέτες και με τα όργανά τους γυρίζουν σε γάμους, πανηγύρια» (Παναγιώτου Στ.).

Οι απόδημοι παλαιότερα διοργάνωναν το χορό τους στην αίθουσα κάποιου ξενοδοχείου και καλούσαν λαϊκούς οργανοπαίκτες από την Κόνιτσα και γλεντούσαν κυρίως με τον παραδοσιακό τρόπο. Ήδη από τη διοργάνωση του πρώτου χορού της *Αδελφότητας Καστανιανιτών* παρατηρούμε και την παράλληλη εμφάνιση της ευρωπαϊκής μουσικής στο παραδοσιακό γλέντι, η οποία στη δεκαετία του 1980 θα αντικατασταθεί από τα λαϊκά. Οι απόδημοι δικαιολογούν την παρουσία αυτή με το επιχείρημα, ότι στους χορούς έρχονταν και «ξένου», που δεν μπορούσαν να διασκεδάσουν όλη τη βραδιά με τους ήχους του «βαριού» ηπειρώτικου κλαρίνου. Από την άλλη οι νεότερες γενιές των αποδήμων, που έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Αθήνα, επιζητούν τη συμπόρευση των «αστικών νεωτερισμών» με την παράδοση¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Ο ομάδα των Γύφτων κατείχε τη γνώση της τεχνικής της σιδηρουργίας και κατασκεύαζε τα «γύφτικα εργαλεία» φαινόμενο που παρατηρείται στον ελληνικό και ευρύτερο βαλκανικό χώρο από το 15ο ως τα τέλη του 19ου αι., και σε ορισμένες περιοχές ως τα μέσα του 20ου αι. Οι Γύφτοι ήταν πρωταρχικά σιδεράδες και έπειτα μουσικοί-οργανοπαίχτες και αγωγιάτες. Η θέση τους στην παραδοσιακή κοινωνία της Τουρκοκρατίας, αλλά και μέχρι πρόσφατα, ήταν περιθωριακή (Ρόκου 1982: 345). Κατοικούσαν στις παρυφές των οικισμών όπου εγκαθίσταντο. Στη Θράκη το χειμώνα έμεναν γύρω από τα χωριά και τις πόλεις, στις οποίες έμπαιναν μόνο για να διαθέσουν τα προϊόντα τους. Αρχές του Μάρτη ξεκινούσαν για τους τόπους, στους οποίους θα έβρισκαν τροφή τα ζώα τους. Απ' αυτή την περιοδικότητα των κινήσεων βγήκε και η παροιμιακή έκφραση «ο Μάρτης μέσα και ο γύφτος έξω» (Μερακλής 1984: 83-84). Ο Μ. Μερακλής χαρακτηρίζει την παραδοσιακή μουσική της Ηπείρου «γύφτικη», όπου «τον τόνο στη μουσική δίνουν εκεί τα γύφτικα τραγούδια. Οι γύφτοι γύριζαν παντού για να καλύπτουν μουσικά, αυτοί αποκλειστικά, τις κοινωνικές εκδηλώσεις και πρώτιστα πανηγύρια και γάμους. Ακόμα και σε χωριά ορεινά, με ποιμενικό χαρακτήρα, όπου επικρατούσε η φλογέρα, τους γύφτους καλούσαν για να παίζουν σε γάμους και πανηγύρια» (1992: 82-83).

¹⁴⁷ Ο Κ. Σαχινίδης επισημαίνει στη διδακτορική του διατριβή, που αναφέρεται στην κοινωνική λειτουργία του παραδοσιακού χορού στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία μέσα από το παράδειγμα του νομού Μαγνησίας, τη διαφορά στη διασκέδαση νέων και ηλικιωμένων: Οι νέοι διασκεδάζουν και με ξένη σύγχρονη μουσική και ξένους χορούς, ενώ αρκετοί ηλικιωμένοι, παράλληλα με τους ελληνικούς χορούς ψυχαγωγούνται και με παλαιά Ευρωπαϊκή μουσική και χορούς. Παρατηρούμε δηλαδή ότι τα ξένα μουσικά και χορευτικά πρότυπα αναπτύσσονται παράλληλα με την

Ο περιορισμός του νυχτερινού ωραρίου στα κέντρα διασκέδασης για ένα διάστημα ήταν ένας ακόμη αρνητικός παράγοντας για τη συμμετοχή του κόσμου, γιατί το πραγματικό γλέντι άρχιζε τις πρωινές ώρες. Τα πρώτα χρόνια της αποδημίας, όταν η επικοινωνία δεν ήταν τόσο εύκολη, γιατί ούτε τηλέφωνο ούτε αυτοκίνητο είχαν οι περισσότεροι, και όλοι βρισκόνταν στο στάδιο της επαγγελματικής αποκατάστασης και δημιουργίας, περίμεναν με μεγάλη λαχτάρα το χορό της αδελφότητας, στον οποίο θα αντάμωναν με συγγενείς και φίλους από το χωριό. Τώρα «ο χορός στην Αθήνα έχει καταντήσει να είναι εθιμική εκδήλωση περισσότερο παρά ουσιαστική» (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 33: 23/5/1965).

Ο Σύνδεσμος Πυρσογιαννιτών αντικατέστησε το χορό με τα «Πυρσογιαννίτικα γεύματα». Στην πρόσκληση του Δ.Σ. (20/11/1992), για το Πυρσογιαννίτικο γεύμα του 1992, διαβάζουμε: «Στις 13 Δεκεμβρίου 1992, ημέρα Κυριακή και ώρα 2 μ.μ., στο Ξενοδοχείο ΣΤΑΝΜΕΥ, μετά τη Συνέλευση των Μελών, θα δοθεί το Παραδοσιακό «ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΙΤΙΚΟ ΓΕΥΜΑ». Μαζί με το πλούσιο και εκλεκτό μενού του ΣΤΑΝΜΕΥ, θα προσφερθεί η παραδοσιακή «Πυρσογιαννίτικη Πίττα», που θα παρασκευασθεί από Πυρσογιαννίτισες, ειδικά για το γεύμα αυτό». Η αίθουσα χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο ένα μέρος συνεδριάζουν για τα ζητήματα του χωριού, ενώ στο άλλο τα τραπέζια τοποθετούνται σε σχήμα Π, διάταξη που ενώνει όλους τους συνδαιτημένους σε μια μεγάλη παρέα, στην οποία όλοι επικοινωνούν και συμμετέχουν, τραγουδώντας παραδοσιακά τραγούδια.

2.4 Εκδρομές

Οι εκδρομές σ' όλα τα τουριστικά μέρη της Ελλάδας, αλλά και στα χωριά προέλευσης των αποδήμων, αποτελούν πάγια δραστηριότητα όλων των τοπικών συλλόγων. Από το 1962 η Αδελφότητα Καστανιανιτών αρχίζει να διοργανώνει εκδρομές στο χωριό. Μεγάλη επιτυχία σημείωσε η εκδρομή στην Καστάνιανη που είχε διοργανώσει η αδελφότητα το καλοκαίρι του 1966, για τον εορτασμό της Αγίας Παρασκευής. «Ένα πλήρες λεωφορείον εξ Αθηνών, με μέλη της αδελφότητος και φίλους του χωριού μας ανεχώρησε την ορισθείσαν ώραν της 24ης Ιουλίου, ημέραν Κυριακήν. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας

παραδοσιακή μουσική και τους χορούς, αλλά διαφέρουν, όπως είναι φυσικό, από γενιά σε γενιά (1995: 220). Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για τα μέλη των ηπειρωτικών συλλόγων.

αφίχθημεν εις Ιωάννινα, όπου συναντηθήκαμε μετά των συγχωριανών μας των άλλων πόλεων Θεσσαλονίκης, Αγρινίου, Πύργου και Ιωαννίνων. Την επομένη πρωΐαν της 25 Ιουλίου κατέφθασε και ένα πούλμαν συγχωριανών μας εκ Πρεβέζης». Επειδή «τα αυτοκίνητα του ΚΤΕΛ δεν ηδύναντο να κινηθούν εις τον στενόν δρόμον πέραν της Γεφύρας (διακλάδωσις Πυρσόγιαννης-Καστάνιανης), λόγω της ακαταλληλότητος του δρόμου», το Δ.Σ. ναύλωσε 11 ταξί για τη μεταφορά των εκδρομέων στο χωριό τους. «Η διαδρομή θεαματική, πρωτοφανής, επιβλητική. Ουδέποτε άλλοτε σε χωριό της Ηπείρου έφθασαν ομαδικά δέκα πέντε αυτοκίνητα μεταφέροντα τα ταξιδεμένα παιδιά της» (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 42: 27/8/1966).

Η εκδρομή του 1966 λειτουργεί στη μνήμη των αποδήμων Καστανιανιτών ως ορόσημο στην επαφή με τον τόπο καταγωγής τους, καθώς ήταν το πρώτο οργανωμένο “αντάμωμα” των ξενιτεμένων Καστανιανιτών με τους συγχωριανούς τους: «Αν πρέπει να αξιολογηθή η δράσις της Αδελφότητος από της ιδρύσεώς της, το γεγονός τής εκδρομής αυτής πρέπει να πάρη αναμφισβήτητα την πρώτη θέση στα επιτεύγματα. Η οργάνωσις της εκδρομής οφείλεται φυσικά εις την Διοίκησιν. Η επιτυχία της όμως είναι έργο των χωριανών μας, τόσο των μελών της Αδελφότητος όσο και των άλλων Καστανιανιτών των άλλων πόλεων της χώρας μας με την Πρέβεζα επικεφαλής. Από τα Γιάννενα, τη Θεσσαλονίκη, το Αγρίνιο και άλλες πόλεις οι Καστανιανίτες ΣΥΝΕΡΡΕΥΣΑΝ εις το χωριό». Το γεγονός χαρακτηρίζεται «ιστορικό για το χωριό και την Αδελφότητα. Η εκδήλωσις αυτή είναι κορύφωμα επιτεύγματος, απόδειξις της αναγκαιότητος της οργανώσεώς μας και δικαίωσις των οραματισμών των ιδρυτών της» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., 29/1/1967).

Τη δεκαετία του 1980, σχεδόν όλοι έχουν αποκτήσει ιδιωτικά αυτοκίνητα, γεγονός το οποίο συντελεί στο να πηγαίνει η κάθε οικογένεια μόνη της στο χωριό. Έτσι η καθιερωμένη εκδρομή στην Καστάνιανη δεν έγινε το 1987, γιατί δεν υπήρξε συμμετοχή, και όσοι μετακινήθηκαν χρησιμοποίησαν δικά τους μέσα (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., 20/12/1987). Δε χρειάζεται πλέον η διοργάνωσις από την αδελφότητα κάποιας εκδρομής, για να μπορέσει ο απόδημος να επισκεφθεί το γενέθλιο τόπο του· έτσι όμως χάνεται η συλλογικότητα των κινήσεων και της επαφής μεταξύ των αποδήμων.

Στη Γ.Σ. της 1 Φεβρουαρίου 1981, αποφασίζεται να οργανωθεί από την αδελφότητα εκδρομή στην Καστάνιανη «την ημέρα της απογραφής του πληθυσμού, διότι τούτο θα έχη σαν αποτέλεσμα την αύξηση των χορηγήσεων,

αλλά και την αποφυγή δυσάρεστων συνεπειών, όπως διαγραφή της Κοινότητας, συγχώνευσή της με άλλες κ.λπ.» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., 1/2/1981).

Άλλες εκδρομές έχουν διοργανώσει στο Δήλεσι (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 30: 21/3/1965), στην Πελοπόννησο (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 34: 31/7/1965), στους Δελφούς (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 42: 27/8/1966), στον Άγιο Ιωάννη το Ρώσο στην Εύβοια (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., 9/2/1975). Το 1994 πήγαν στην Πάρνηθα.

Η *Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής* οργανώνει εκδρομές ορειβασίας στο Σμόλικα με διανυκτέρευση πάνω στο βουνό. Στόχος τους είναι η κατασκευή ενός καταφυγίου για τους ορειβάτες.

Η *Αδελφότητα Μοναστηριωτών* διοργάνωσε εκδρομές σε περιοχές γύρω από την Αθήνα, την Αργολίδα, την Κορινθία, τη Φωκίδα. Η εκδρομή που έγινε το 1992 στο χωριό, στον εορτασμό των Εισοδίων της Θεοτόκου στο ομώνυμο μοναστήρι, σημείωσε μεγάλη επιτυχία.

Ο *Σύλλογος Πουρνιωτών* διοργανώνει εκδρομές, ψυχαγωγικού και μορφωτικού χαρακτήρα σε κοντινή συνήθως ακτίνα από την Αθήνα, όπως π.χ. στον Άγιο Ιωάννη το Ρώσο. Εκεί πηγαίνει εκδρομή και η *Αδελφότητα Οξυάς*.

Παλαιότερα έκανε και ο *Σύλλογος Γαυναδιωτών* εκδρομή στη Στενή Ευβοίας, αλλά και στο Γαυναδίο την ημέρα της γιορτής των Ταξιαρχών, όπου λειτουργούν την εκκλησία του χωριού, ανταμώνουν απόδημοι και ντόπιοι και βγάζουν και το τσίπουρο της χρονιάς.

Η *Αδελφότητα Ασημαχωριτών* έχει διοργανώσει εκδρομές στη Στυμφαλία λίμνη της Πελοποννήσου, τη Στενή Ευβοίας, τους Δελφούς, το Ναύπλιο, τον Παρνασσό, η *Αδελφότητα Πύργου Κόνιτσας* στους Δελφούς, το Ναύπλιο, την Αίγινα, τη Σύρο· ο *Σύλλογος Εξοχιτών Κόνιτσας* στην Επίδαυρο, το Τολό, την παραλία Κιάτου, την Αγία Λαύρα, το Μέγα Σπήλαιο, τη Στενή και τα Βασιλικά Ευβοίας, τον Παρνασσό, τους Δελφούς και τα Γιάννενα· ο *Εξωραϊστικός σύλλογος κοινότητας Πλαγιάς Κονίτσης* στο νομό Ιωαννίνων, τη Θεσσαλία, τη Στερεά Ελλάδα, την Πελοπόννησο και την Εύβοια· ο *Σύλλογος Τουρνοβιτών* στην Αράχωβα και τους Δελφούς· η *Αδελφότητα Αμαράντου* στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα. Η πρώτη εκδρομή της *Αδελφότητας Αμαράντου* έγινε το 1981 και είχε συμμετοχή γύρω στα 150 άτομα· «τώρα με δυσκολία συμπληρώνουμε ένα λεωφορείο των 50 ατόμων» (Γκούτος).

Ο *Σ.Κ.Β.* προγραμματίσει την πρώτη του εκδρομή στο γενέθλιο τόπο των μελών του το 1953, η οποία τελικά δεν πραγματοποιήθηκε λόγω ελλείψεως ενδιαφέροντος από τα μέλη του συλλόγου (Γιώσης 1983: 97). Η πρώτη εκδρομή του *Συνδέσμου* έγινε το 1955 στον Κάλαμο Αττικής (ό.π.: 99). Το

1960, διοργάνωσαν εκδρομές στο Σούνιο και Πόρτο Ράφτη και το Δεκαπενταύγουστο στη Βούρμπιανη. Τις εκδρομές στο χωριό συνδύαζαν με τη γιορτή κάποιου αγίου. Έτσι, το 1961 πραγματοποιούν εκδρομή στη Βούρμπιανη την ημέρα της γιορτής του Προφήτη Ηλία (ό.π.: 105). Ανάλογη εκδρομή, τετραήμερη, πραγματοποιούν και το 1981 (ό.π.: 135). Άλλα μέρη, στα οποία ο Σύνδεσμος διοργάνωσε εκδρομές, είναι τα Μπίσια Γερανίων, ο Άγιος Ιωάννης Ρώσος, τα Καλάβρυτα, το Κεφαλάρι (Άργους), η Τράπεζα Αιγίου. Αν και τα ταμειακώς εντάξει μέλη έχουν ελαττωθεί τα τελευταία χρόνια, εντούτοις η συμμετοχή στις εκδρομές είναι μεγάλη: «γεμίζουμε κάθε φορά δύο με τρία πούλμαν» (Κιτσαντώνης).

Ο Σύνδεσμος Πυρσογιαννιτών, σε συνεργασία με την Ομοσπονδία των Αδελφοτήτων της Επαρχίας Κόνιτσας, διοργάνωσε στις 28 Μαΐου 1993 πενθήμερη εκδρομή στην Αλβανία. Επισκέφτηκαν πόλεις και περιοχές της Β. Ηπείρου και της λοιπής Αλβανίας, όπως το Αργυρόκαστρο, τους Αγίους Σαράντα, τη Χειμάρα, την Αυλώνα, το Δυρράχιο, τα Τίρανα, τη Σκύδρα, την Κρούγια, το Βεράτι, το Ελβασάν, την Κορυτσά και το Τεπελένι. Στα πλαίσια της εκδρομής έγιναν και διάφορες εκδηλώσεις σε χωριά της Βορείου Ηπείρου στα οποία η Ομοσπονδία παρέδωσε διάφορα είδη, όπως τον εξοπλισμό μιας εκκλησίας και ενός σχολείου. Ο Σύνδεσμος Πυρσογιαννιτών, σε συνεργασία με την Ομοσπονδία, πραγματοποίησε τετραήμερη εκδρομή στην Πυρσόγιαννη και σ' άλλα χωριά της επαρχίας Κόνιτσας, το Μάρτιο του 1994. Στα πλαίσια της εκδρομής έγινε σ' όλα τα χωριά της επαρχίας Κόνιτσας συμβολική δενδροφύτευση δέκα δέντρων φλαμουριάς (τίλιο) σε κάθε χωριό, με παράλληλες μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις.

Η Αδελφότητα Λυκόραχης Αθηνών διοργανώνει εκδρομές κυρίως στο χωριό, όπως και η Αδελφότητα Αγίας Βαρβάρας, η οποία πηγαίνει και σ' άλλα μέρη (Πελοπόννησο, Χαλκίδα, ορεινή Κορινθία). Η Αδελφότητα Μολυβδοσκεπαστινών διοργανώνει εκδρομή στο χωριό κάθε χρόνο στις 30 Ιουνίου, όπου γίνεται και το πανηγύρι των Αγίων Αποστόλων σε συνεργασία με την κοινότητα και το σύλλογο των Ιωαννίνων.

Από την έρευνα που διενεργήσαμε το 1993 για τις δραστηριότητες των ηπειρωτικών συλλόγων, το 93,9% οργανώνει κάποια εκδρομή. Οι προτιμήσεις τους ως προς τις περιοχές έχουν ως εξής: 1) Ήπειρος και Στερεά Ελλάδα 69,8%, 2) Πελοπόννησος 65,1%, 3) Τόπος καταγωγής 41,9%, 4) Θεσσαλία 14,3%, 5) Μακεδονία-Θράκη 12,5% και 6) Εξωτερικό 7,1%.

Για την εξαιρετική πολιτιστική σημασία του ταξιδιού σε συνδυασμό μάλιστα με την ανάπτυξη του τουρισμού στους νεότερους χρόνους, γίνονται ενδιαφέρουσες επισημάνσεις από το Β. Πούχνερ, με την ευκαιρία της παρουσίασης απ' αυτόν δυο τόμων αφιερωμένων στα ζητήματα αυτά (Πούχνερ 1995: 162-175)¹⁴⁸. Ο Δ.Σ. Λουκάτος αναφέρει πως πολλοί ερευνητές σημειώνουν ότι οι ρίζες του σύγχρονου τουρισμού βρίσκονται στα μεγάλα προσκυνήματα, όχι μόνο τα χριστιανικά και ιδιαίτερα του Μεσαίωνα (από τα πιο δημοφιλή ήταν, και εξακολουθούν και είναι, οι Άγιοι Τόποι και τα Ιεροσόλυμα), αλλά και σε εκείνα που ήταν ονομαστά στην αρχαιότητα ή αργότερα στις θρησκείες των ανατολικών λαών. Επίσης επισημαίνει ότι ο εξωτερικός τουρισμός ενδιαφέρεται κυρίως για τις «αρχαιότητες», ενώ ο εσωτερικός για τα λαϊκά πανηγύρια, αλλά σε κάποια στιγμή οι δρόμοι τους διασταυρώνονται και ύστερα από το πανηγύρι οι χριστιανοί προσκυνητές πάνε να δούν και τις κοντινές αρχαιότητες, ενώ οι ξένοι τουρίστες, ύστερα από την αρχαιολογική επίσκεψη πηγαίνουν και στο κοντινό χωριό, να γνωρίσουν τους απογόνους του τόπου και να χαρούν το λαϊκό τους πανηγύρι (Λουκάτος Δ. 1963: 120-130)¹⁴⁹. Το φαινόμενο του τουρισμού, μόλις έχει αρχίσει να μελετάται πιο σοβαρά από κοινωνιοψυχολογική άποψη, ως φυγή από την καθημερινότητα, τον «δικό μας πολιτισμό» τον εαυτό μας εν γένει¹⁵⁰.

Ωστόσο οι εκδρομές που διοργανώνουν οι τοπικοί σύλλογοι δεν υπάγονται σε αμιγώς τουριστική κατηγορία, γιατί ο πρωταρχικός σκοπός για τον οποίο γίνονται είναι η ισχυροποίηση των μεταξύ τους σχέσεων. Δεν είναι οι άγνωστοι που βρίσκονται τυχαία σ' ένα τουριστικό λεωφορείο, με μόνη ίσως κοινή

¹⁴⁸ Συγκεκριμένα, ο τόμος των H. Bausinger-K. Beyrer και G. Korff, *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus* [Ο πολιτισμός του ταξιδιού. Από το προσκύνημα στον σύγχρονο τουρισμό] München, Beck 1991., εστιάζει στο φαινόμενο του ταξιδιού μέσα από μια γενική ιστορική και μορφολογική πλευρά, η οποία περιλαμβάνει όλη την Ευρώπη και βλέπει τα πράγματα από την πλευρά των επισκεπτών· ο τόμος των B. Pöttler και U. Kammerhofer-Aggermann, *Tourismus und Regionalkultur. Referate der Österr. Volkskundetagung 1992 in Salzburg* [Τουρισμός και τοπικός πολιτισμός. Ανακοινώσεις στο Συνέδριο της Αυστριακής Λαογραφίας 1992 στο Salzburg], Wien, Selbstverlag des Österr. Vereins für Volkskunde 1994, περιλαμβάνει ανακοινώσεις από λαογραφικό συνέδριο, οι οποίες προσεγγίζουν την πλευρά των «δεκτών», επικεντρώνοντας στα προβλήματα που προκαλεί ο μαζικός τουρισμός στην Αυστρία, μια από τις τουριστικότερες χώρες της Ευρώπης (ο πληθυσμός της κάθε χρόνο τριπλασιάζεται από τους τουρίστες).

¹⁴⁹ Βλ. του ίδιου άρθρο με θέμα «Εκδρομές και Λαογραφία», 1946: 71-72

¹⁵⁰ Βλ. την ενδιαφέρουσα ανακοίνωση του Ueli Gyr με θέμα τη «Συμπεριφορά τουριστών και δομές συμβόλων. Για μια τυπολογία της οργανωμένης κατανάλωσης βιωμάτων», στο τόμο των Pöttler κ.ά, 1992: 41-56, πρβλ. Πούχνερ 1995: 170-171.

αναφορά το ενδιαφέρον για τον καινούργιο τόπο που θα γνωρίσουν· αντίθετα είναι άνθρωποι που συνδέονται με φιλικές και συγγενικές σχέσεις και οπωσδήποτε με κοινή καταγωγή ή αγάπη για τον ίδιο τόπο. Γι' αυτό άλλωστε και διοργανώνουν πολλές εκδρομές στη γενέτειρά τους. Ας προσέξουμε τους αριθμούς παραπάνω: το 69,8% των ηπειρωτικών συλλόγων πηγαίνει εκδρομή στην Ήπειρο και το 41,9% στο ίδιο του το χωριό, που είναι τόσο δύσκολο, εξαιτίας της απόστασης, να το επισκεφτεί όσο συχνά μπορεί π.χ. ένας Πελοποννήσιος της Αθήνας να επισκεφτεί τη δική του γενέτειρα. Ιδιαίτερα οι απόδημοι Ηπειρώτες των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών, πήγαιναν συχνά εκδρομές στα χωριά τους ναυλώνοντας λεωφορεία –πριν αγοράσουν ιδιωτικά αυτοκίνητα– όπου η σύντομη επαφή τους προσλάμβανε την ιερότητα του προσκυνήματος, όπως είδαμε παραπάνω να περιγράφουν οι Καστανιανίτες την εκδρομή που έκαναν στο χωριό τους το 1966.

Πόσο συχνή είναι όμως η επαφή των απόδημων Κονιτσιωτών με τον τόπο της ιδιαίτερης καταγωγής τους σήμερα; Οι απόδημοι Καστανιανίτες πηγαίνουν στο χωριό τους τις Απόκριες, το Πάσχα και το καλοκαίρι. Τις Απόκριες του 1976 υπήρξε ιδιαίτερη συμμετοχή και κέφι. Απόδημοι και ντόπιοι έψησαν αρνιά και το βράδυ γλέντησαν στο σχολείο. Οι νέοι συμμετέχουν στις εκδηλώσεις της Αποκριάς, ντύνονται μασκαράδες με τις τοπικές ενδυμασίες και αναβιώνουν παραδοσιακά δρώμενα, όπως η στέψη του γαμπρού και της νύφης στην πλατεία με τους οργανοπαίκτες, ο τσιγγάνος με το ντέφι και η αρκούδα. Οι γυναίκες ντύνονταν και ντύνονται καρναβάλια· συνήθως μεταμφιέζονται σε άντρες¹⁵¹.

Οι «Αθηναίοι» Κερασοβίτες –έτσι τους αποκαλούν οι ντόπιοι– επισκέπτονται συνήθως τρεις φορές το χρόνο το χωριό: τις Απόκριες, το Πάσχα και κυρίως το καλοκαίρι, οπότε γίνεται και το πανηγύρι. Οι άντρες που άλλοτε συμμετείχαν τις περισσότερες φορές μόνο στο πανηγύρι, λόγω του εποχικού ξενιτεμού τους με τις ομάδες των μαστόρων, με την αλλαγή των εργασιακών συνθηκών, φαίνεται να μετέχουν τώρα και στις εορταστικές περιόδους της Αποκριάς και του Πάσχα. Εντυπωσιάζει το γεγονός, ότι τις δύο αυτές χρονικές περιόδους πηγαίνουν ομαδικά στο χωριό, με πούλμαν που ναυλώνει η αδελφότητα και αναβιώνουν διάφορα παραδοσιακά έθιμά τους, όπως το κάψιμο των κέδρων τις απόκριες (Αθανασίου 1990: 13). Οι Κερασοβίτες συνέχισαν να ασκούν το επάγγελμα του οικοδόμου και στην Αθήνα. Παρόλο όμως που οι

¹⁵¹Για τις παραδοσιακές ομαδικές μεταμφιέσεις στον ελληνικό αλλά και τον ευρύτερο βαλκανικό χώρο, βλ. Μέγας 1988 (1956¹): 97-122 και Πούχνερ 1988.

θερινοί μήνες αποτελούν χρόνο οικοδομικών εργασιών, οι Κερασοβίτες από τα τέλη του Ιουλίου πηγαίνουν στο χωριό τους, για το μεγάλο «αντάμωμα» που γίνεται στο πανηγύρι (26 Ιουλίου). «Εμείς, για το πανηγύρι μας, και δουλειά νά'χουμε την παρατάμε και ερχόμαστε στο χωριό. Άλλωστε, τα τελευταία χρόνια ο Αύγουστος είναι νεκρός επαγγελματικά μήνας στην Αθήνα» (Κοντοδήμος Δ.).

Το Πάσχα του 1995 μαζεύτηκαν 50 άτομα στο Μοναστήρι, ενώ το καλοκαίρι φτάνουν τα 150. Το Ασημοχώρι ξαναζωντανεύει –εκτός από το καλοκαίρι– τα Χριστούγεννα και το Πάσχα, εποχή κατά την οποία η εκκλησία λειτουργεί χάρη στον παπά Τάτση. Τις Απόκριες δεν έρχονται πολλά άτομα στο Ασημοχώρι (50 περίπου). Άλλοτε συνήθιζαν να ανάβουν μια φωτιά που την ονόμαζαν «λήσταρχο». Οι γυναίκες μεταμφιέζονταν σε άντρες και οι άντρες σε γυναίκες. Άλλες μεταμφιέσεις ήταν του ζητιάνου, του Βλάχου κ.λπ. Παλαιότερα οι γυναίκες έπαιζαν και το γαϊτανάκι. Κάθε Πάσχα συγκεντρώνονται 100 άτομα περίπου στο χωριό (πηγαίνουν κυρίως οι οικογένειες εκείνες που έχουν εγκατασταθεί στα Γιάννενα).

Μετά το κλείσιμο των σχολείων, οι πρώτοι που πηγαίνουν στο Γαναδιό είναι οι γιαγιάδες με τα εγγόνια τους. Ακολουθούν οι γονείς, την περίοδο του Αυγούστου οι περισσότεροι, οι οποίοι έρχονται μόλις πάρουν την άδειά τους. Κάποιοι ηλικιωμένοι κάθονται μέχρι το Νοέμβριο, εποχή που βγαίνουν τα τσίπουρα.

Εκτός από το καλοκαίρι, όπου σημειώνεται η μεγαλύτερη προσέλευση, οι απόδημοι Μολιστινοί πηγαίνουν στη γενέτειρα και το Πάσχα. Η κεντρική εκκλησία, ο Άγιος Νικόλαος, λειτουργεί υποτυπωδώς, γιατί δεν υπάρχει μόνιμος παπάς. Ένας παπάς καλύπτει τις θρησκευτικές ανάγκες τεσσάρων χωριών. Ανάσταση κάνουν στις 7.00 μ.μ. Στις 8.00μ.μ. ο παπάς πηγαίνει στο Γαναδιό για να κάνει ανάσταση, στις 10.00μ.μ. στο Μοναστήρι και στις 12.00 φτάνει στο χωριό του.

Οι *Αδελφότητες Δροσοπηγιτών* των Ιωαννίνων και της Καστοριάς οργάνωσαν τις Απόκριες του 1995 τον ετήσιο χορό στο σχολείο του χωριού, με το παραδοσιακό κάψιμο των κέδρων. Έως τη δεκαετία του 1970 οι κάτοικοι μεταμφιέζονταν την Πρωτοχρονιά, ενώ τις Απόκριες γίνονταν λίγες μεταμφιέσεις. «Γινόταν αναπαράσταση χωριάτικου γάμου (γαμπρός-νύφη), του γέροντα που έπασχε και ήθελε επείγοντως ιατρική βοήθεια (γέρος και γριά). Την Πρωτοχρονιά, μετά την εκκλησία, οι νέοι έστηναν το χορό στην πλατεία και μόλις τέλειωνε ο χορός πήγαιναν σ' όλα τα σπίτια με τη σειρά. Από το κάθε σπίτι έπαιρναν λίγο αλεύρι, αυγό, τυρί και κρέας. Τα συγκέντρωναν σ' ένα σπίτι, που το

είχαν ορίσει για το γλέντι το βράδυ. Νωρίτερα οι αδελφές, οι αρραβωνιαστικές μαγείρευαν, έφτιαχναν την πίτα και το τραπέζωμα γινόταν σ' ένα σπίτι. Αυτά τα έκαναν ο όμιλος των μεταμφιεσμένων μαζί με τα νεαρά συγγενικά τους άτομα ανήμερα της Πρωτοχρονιάς» (Παπαδημητρίου).

Μετά τον Εμφύλιο, παρά τις καταστροφές, κάθε Κυριακή στηνόταν ο χορός στην πλατεία, με μουσική από δίσκους γραμμοφώνου. Η μουσική ήταν παραδοσιακή, όταν όμως έπεφτε η νύχτα, έβαζαν ευρωπαϊκή. Ο πρόεδρος της κοινότητας αναφέρει πως, όταν αρραβωνιάστηκε το 1958, η επαφή μεταξύ των αρραβωνιασμένων ήταν δύσκολη κατά τη διάρκεια της ημέρας, εξαιτίας της αυστηρότητας των ηθών της ορεινής ηπειρώτικης κοινωνίας. Ωστόσο ο αρραβωνιαστικός το βράδυ κοιμόταν στο σπίτι της αρραβωνιαστικής, κρυφά δήθεν. Αποτελούσε ένα είδος άγραφου νόμου η συνεύρεση αυτή των αρραβωνιασμένων¹⁵².

Τις Απόκριες, δεν έρχονται πολλοί απόδημοι στην Πυρσόγιαννη. Παλαιότερα οι πόρτες στις αυλές τέτοιαν εποχή ήταν ανοιχτές για όλους και τα τραπέζια είχαν φαγητά για όποιον έμπαινε στο σπίτι. Ντύνονταν μασκαράδες (παπάς, τσολιάς κ.λπ.) και περνούσαν από σπίτι σε σπίτι. Παλαιότερα έκαιγαν κέδρα σε κάθε γειτονιά, τώρα ανάβουν μια μεγάλη φωτιά στην κεντρική πλατεία. Την Καθαρή Δευτέρα έκαναν τα κούλουμα στην εξοχή, όπου έστηναν το χορό. Χαρταετό άρχισαν να πετούν τα παιδιά τα τελευταία χρόνια. Η συνήθεια αυτή ήρθε από τις πόλεις και μεταδόθηκε στα χωριά¹⁵³.

2.5 Πανηγύρια

Όπως είδαμε, πολλές μετακινήσεις των αποδήμων προς τα χωριά τους, γίνονται με την ευκαιρία του καθιερωμένου πανηγυριού, το οποίο αποτελεί, ορισμένες φορές, και τον αποκλειστικό σκοπό της μετακίνησης. Το πανηγύρι, γιορτή προς τιμή ενός αγίου, ανάγεται συνήθως σε μακρά παράδοση ενώ διατηρεί στη σύγχρονη εποχή μια ξεχωριστή σημασία για την κοινωνική ομάδα που το τελεί. Γι' αυτό θα γίνει ανάλογη εξέτασή του.

Τα πανηγύρια στα υπό μελέτη χωριά της επαρχίας Κόνιτσας, ξαναζωντάνεψαν ουσιαστικά την περίοδο της μεταπολίτευσης, με πρωτοβουλία των αποδημικών αδελφοτήτων σε συνεργασία με τις κοινότητες. Τα

¹⁵²Βλ. Μερακλής 1986: 44-46

¹⁵³Βλ. Λουκάτος 1988: 15-24

περισσότερα πανηγύρια έχουν μετατοπισθεί χρονικά τη θερινή περίοδο και κυρίως το δεκαπενθήμερο πριν και μετά το Δεκαπενταύγουστο. Το πανηγύρι του Μοναστηρίου, μέχρι πριν από πενήντα χρόνια, γινόταν τη μέρα της γιορτής του Αγίου Αθανασίου, στις 18 Ιανουαρίου, προς τιμήν του ομώνυμου αγίου-προστάτη του χωριού. Εξάλλου και η παλαιά εκκλησία, που ήταν στο νεκροταφείο και κάηκε το 1982, και η καινούργια, είναι αφιερωμένες στον Άγιο Αθανάσιο.

«Είχαν αποφασίσει τότε οι γέροντες να κάνουν του Αγίου Αθανασίου το πανηγύρι, επειδή τότε ερχόνταν οι μαστόροι που ήταν διεσπαρμένοι και ο χειμώνας τους συγκέντρωνε. Ο καιρός όμως ήταν πολύ κακός εκείνη την εποχή και δεν βόλευε, γιατί τότε είχαν περισσότερη κτηνοτροφία και οικίσματα και ο κόσμος δεν βόλευε για τα πανηγύρια. Αποφάσισαν μετά να κάνουν μία αλλαγή. Την κάμαν την αλλαγή στις 8 Σεπτεμβρίου. Υπήρξε και σκέψη για μετάθεση του πανηγυριού στις 2 Μαΐου (ανακομιδή των λειψάνων), αλλά επειδή είναι κινητή εορτή δεν προτιμήθηκε. Το πανηγύρι γινόταν επί 8 χρόνια στις 8 Σεπτεμβρίου. Αυτά έγιναν παλαιά, πριν από 50 χρόνια. Η αλλαγή της ημερομηνίας του πανηγυριού αποτέλεσε αιτία διαμάχης μεταξύ των χωριανών και επί 3-4 χρόνια οι μισοί πανηγύριζαν στις 8 Σεπτεμβρίου και οι άλλοι μισοί στις 18 Ιανουαρίου. Βλέποντας ότι δεν ήταν σωστό να χωρίζεται το χωριό στα δύο, αποφάσισαν και μέχρι το 1980 –ένα μεσοδιάστημα (4-5 χρόνια) είχε σταματήσει το πανηγύρι, επειδή είχε φύγει πάρα πολύς κόσμος– γινόταν 8 Σεπτεμβρίου, το Γενέθλιον της Θεοτόκου, όπου εορταζόταν σ' ένα ιδιωτικό εκκλησάκι στα ενδιάμεσα από τις δύο κοινότητες (ενν. η σημερινή Μόλιστα). Η θεία λειτουργία ήταν καταναυκτική, οργανωμένη κατάσταση μπορώ να πω, καλύτερη από τη σημερινή. Ήταν πιο λαϊκό το πανηγύρι, πιο ζεστό. Το πανηγύρι τότε γινόταν στα σπίτια, δεν υπήρχε κάποιο μαγαζί. Μετά τη θεία λειτουργία γινόταν αγιασμός. Ο εορτάζων, ο οποίος είχε το εκκλησάκι, θα πρόσφερε το γλυκό, συνήθως λουκούμι και ρακί και θα γίνονταν δυο τρεις χοροί. Μετά όποιος συγχωριανός ερχόταν από τα ξένα, πηγαίναμε όλοι να τον καλωσορίσουμε στο σπίτι του (τότε ερχόμασταν κάθε 3-4 χρόνια, ενώ τώρα ερχόμαστε 10 φορές το χρόνο, οπότε δεν έχει «καλωσόρισες»), όπου και εκεί ήταν έθιμο τα κεράσματα λουκουμιού και ρακιού, αλλά και ο χορός μεταφερόταν στο σπίτι αυτό. Αυτά γίνονταν μέχρι τις 1.30-2.00 η ώρα. Στη συνέχεια οι οργανοπαίκτες (4-5 άτομα) κατανέμονταν στα σπίτια για μεσημεριανό φαγητό και ανάπαυση. Κατά τις 3.00 η ώρα –όχι όπως τώρα που περιμένουμε να πάει 9.00 η ώρα για ν' αρχίσουμε το πανηγύρι– ξεκινούσε το γλέντι μαζί με τους συγγενείς που είχαν έρθει από τα γύρω χωριά. Ήταν πολυέξοδο τότε το πανηγύρι,

όχι όπως σήμερα που γυρνάς μ' ένα λουκάνικο και μια μπίρα. Άλλος λόγος που μεταφέρθηκε το πανηγύρι, εκτός βέβαια από τις κακές καιρικές συνθήκες που δυσκόλευαν τη μετακίνηση των συγγενών και κατοίκων διπλανών χωριών, καθώς μάλιστα δεν υπήρχαν και δρόμοι, ήταν ότι δεν υπήρχε και το ζαρζαβάτι, ενώ το Σεπτέμβριο υπήρχε και η ντομάτα και η πιπεριά από τον κήπο μας, που συνόδευαν το κρέας. Υπήρξε μία διακοπή του πανηγυριού για 4-5 χρόνια, γινόταν μόνο η θεία λειτουργία, ερχόταν κάνας γύφτος, τραβούσαμε κανά νουμπέτι και κόκαλο... Μετά, με απόφαση του συλλόγου το 1987, μεταφέρθηκε το πανηγύρι στις 6 Αυγούστου. Ωστόσο είχε δημιουργηθεί και ο χώρος αυτός (κοινοτικό γραφείο, καφενείο), ο οποίος μπορούσε να εξυπηρετήσει τους ξένους, σ' αυτό τον τύπο το νέο που εξελίχτηκαν τα πανηγύρια σε όλη την επαρχία» (Παναγιώτου Στ.).

«Ένα ακόμη έθιμο που έχουμε την ημέρα του πανηγυριού είναι ο πλειστηριασμός του Τίμιου Σταυρού¹⁵⁴. Πρώτα γίνονται τα υψώματα έξω από την εκκλησία και ακολουθούσε γλέντι, πάντοτε του Αη Γιαννιού. Όταν ύψωνε ο παπάς το σταυρό έκανε μία δέηση μ' ένα πρόσφορο επ' ονόματι του εορταζομένου. Σ' αυτή τη γιορτή συμμετείχε όλο το χωριό. Όποιος χωριανός ήθελε, έκανε μυστική προσφορά για τον Τίμιο Σταυρό και κατέληγε σ' εκείνον που έκανε τη μεγαλύτερη. Το έθιμο αυτό ισχύει και σήμερα, το μεταφέραμε όμως στις 6 Αυγούστου, την ημέρα του πανηγυριού. Οι προσφορές γίνονται σε λάδι. Μ' αυτό τον τρόπο εξασφαλίζουμε το λάδι που χρειάζεται η εκκλησία για να λειτουργήσει. Πέρεσι, το ύψος του λαδιού έφτασε τα 500 κιλά, η εκκλησία δε χρειαζόταν τόσο λάδι, έτσι η εκκλησιαστική επιτροπή, σε συννενοήση με το χωριανό που έκανε την τελική προσφορά, κράτησε τα 200 κιλά λάδι και τα υπόλοιπα τα πήρε σε χρήματα, που τα διέθεσε για άλλες ανάγκες της εκκλησίας. Παράλληλα όμως με το σταυρό, πωλούνταν κι άλλα πράγματα, για να υπάρχουν έσοδα για την εκκλησία. Υπήρχε ένα μαντήλι που φορούσαν οι Ηπειρώτισσες, που έβγαινε κι αυτό μαζί με την εικόνα και είχε περισσότερο χρηματική αξία. Εκείνος που έπαιρνε το σταυρό ετοίμαζε τηγανίτες και άλλα εδέσματα και καλούσε όλο το χωριό στο σπίτι του για γλέντι μαζί με τα όργανα. Το γλέντι γινόταν ανήμερα του Αη Γιαννιού παλαιότερα, ενώ τώρα μεταφέρθηκε ή την επόμενη μέρα του πανηγυριού ή κάποια από τις επόμενες κατά την κρίση του νοικοκύρη... Το πανηγύρι κρατά δύο μέρες, 5 και 6 Αυγούστου, παλαιότερα εμείς μπορούσαμε να το κάνουμε και τρεις, ανάλογα το κέφι» (Βέργος Α.).

¹⁵⁴Για τους εθιμικούς εκκλησιαστικούς πλειστηριασμούς, βλ. Αλεξιάδης 1977 και Παπακυπαρίσσης 1998.

Χαρακτηριστικό στοιχείο της περιοχής, όσον αφορά τα όργανα, είναι ότι δεν προσυμφωνείται κάποιο ποσό με την κοινότητα ή το σύλλογο, αλλά αυτός που χορεύει πρώτος κερνάει ό,τι θέλει τους οργανοπαίκτες (σε χρήμα). Στο Μοναστήρι πηγαίνει η κομπανία του Πανουσάκου. Δε χρησιμοποιούν μικροφωνικές εγκαταστάσεις. Στην αρχή παίζουν τα «νουμπέτια» (τα καθιστικά τραγούδια ή τραγούδια της τάβλας, που σε παλαιότερες εποχές τραγουδιόνταν την ώρα του φαγητού). Ο χορός είναι περιμετρικός και συγκεντρωτικός. Δεν υπήρχε κάποια μέρα που να είναι αφιερωμένη στους ξένους, αλλά δεν υπήρχε και κανένας περιορισμός σε όποιον επιθυμούσε να ακολουθήσει το χορό, τον οποίο έσερναν πρώτοι εκείνοι που είχαν κεράσει τα όργανα. επικρατεί μια τάξη: ο καθένας θα χορέψει πρώτος με τη σειρά του 3-4 χορούς μαζί με κάποιο συγγενικό του πρόσωπο και με την κομπανία των οργάνων να τον ακολουθεί σε κάθε βήμα του. Ο χορός σχηματίζει ένα ή και δύο κύκλους και αποτελείται από άντρες και γυναίκες. Αν έχουν έρθει ξένοι, θα παροτρυνθούν, σε περίπτωση που επιθυμούν, να χορέψουν πρώτοι.¹⁵⁵

Παλαιότερα, την έναρξη του χορού την έκανε ο ιερέας¹⁵⁶ και ακολουθούσαν εκπρόσωποι της εκκλησιαστικής επιτροπής και οι γέροντες, η ιεράρχηση δηλαδή στο χορό γινόταν παραδοσιακά με βάση την ηλικία και το φύλο¹⁵⁷. Σήμερα παρατηρείται το φαινόμενο οι ηλικιωμένοι να μη σηκώνονται να χορέψουν. Φιλονικίες πάνω στο χορό και παρεξηγήσεις δεν συνηθίζονται σ' αυτό το χωριό, αλλά ούτε και στα υπόλοιπα της περιοχής μελέτης.

Οι χοροί που χορεύονται είναι ο “τσάμικος”, ο δημοφιλέστερος στα χωριά της επαρχίας Κόνιτσας, ο “πωγωνήσιος” (“συρτός στα δύο”), “στα τρία”, αλλά και νησιώτικα –σε πολύ πιο μικρή συχνότητα– καθώς και κάποια τραγούδια που συνάπτονται με ένα συγκεκριμένο χορό. Οι οργανοπαίκτες γνώριζαν και γνωρίζουν τις προτιμήσεις κάθε πρωτοχορευτή και κάθε χρόνο ξέρουν τι κομμάτια θα παίξουν, όταν θα μπει εκείνος πρώτος στο χορό. Μοντέρνοι χοροί δεν έχουν παρεισφρήσει στο πανηγύρι. Ακόμα και οι νέοι άνθρωποι, που δεν

¹⁵⁵Βλ. τη διδακτορική διατριβή του Ηλία Δήμα για τον παραδοσιακό χορό στο Συρράκο (1989).

¹⁵⁶Η παρουσία του παπά στο χορευτικό κύκλο ασφαλώς είναι μια υπόμνηση των παλαιών σχέσεων του χορού με τη λατρεία (Μερακλής 1992: 92-93).

¹⁵⁷Ο Η. Δήμας επισημαίνει τις πολλαπλές κοινωνικές σημασιοδοτήσεις του χορού και τον κοινωνικοποιητικό ρόλο του στην κλειστή παραδοσιακή κοινωνία της Ηλείου, στην οποία «ο χορός ήταν από τα λίγα μέσα έκφρασης, επικοινωνίας και ψυχαγωγίας, που συντελούσε στην ένταξη και τη συμμετοχή του ατόμου στην ευρύτερη κοινωνική ομάδα» (1992: 22). Για την κοινωνική λειτουργία, παραδοσιακή και σύγχρονη, του παραδοσιακού χορού, βλ. και Loutzake 1984, 1989, Ζωγράφου 1989, Αλεξάκης 1992, Bottomley 1992.

έζησαν τη ζωή του χωριού άμεσα και θα μπορούσαν να έχουν εισαγάγει νεωτερικά στοιχεία, δεν επιθυμούν να αλλοιώσουν την παραδοσιακή φυσιογνωμία του πανηγυριού. Αντίθετα μάλιστα, συμμετέχουν ενεργά και απολαμβάνουν τους παραδοσιακούς χορούς¹⁵⁸.

Ο αριθμός των πανηγυριωτών ποικίλλει, ανάλογα προς τη μέρα που πέφτει κάθε χρόνο η γιορτή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα. Αν είναι Σαββατοκύριακο υπάρχει μεγαλύτερη συμμετοχή, πάντως ο αριθμός φτάνει περίπου τα 400 άτομα.

Η κομπανία του Μ. Πανουσάκου στο πανηγύρι του Μοναστηρίου

¹⁵⁸ Στην έρευνα του Κ. Σαχινίδη, οι νέοι ηλικίας 15-25 ετών που ζουν σε διαφορετική περιοχή από τον τόπο καταγωγής τους συνδιασκεδάζουν συχνότερα από τους ηλικιωμένους με τους συμπατριώτες τους. Επίσης, συνεχίζουν να διατηρούν δεσμούς με τη γενέτειρα και να έχουν επαφή με τους τοπικούς χορούς (1995: 162 και 214).

Το πανηγύρι της Παναγίας στο Μοναστήρι:
Ορχηστρική και χορευτής

Η κομπανία του Α. Φύλιππου
στο πανηγύρι της Παναγίας στη Δροσοπηγή

Πανηγύρι Δροσοπηγής: διπλός χορός, οι άντρες στον εσωτερικό κύκλο και οι γυναίκες στον εξωτερικό

Το πανηγύρι της Δροσοπηγής διαρκεί τρεις μέρες. Τα παλαιότερα χρόνια (έως τα τέλη της δεκαετίας του 1950) οι νοικοκυρές έφτιαχναν το «ρουφτένιο» (ρεβιθόψωμο), το έβρασαν στο δισάκι μαζί με τυρί και πήγαιναν στην εκκλησία, όπου κέρναγε η μία την άλλη. Κρέας έτρωγαν το Δεκαπενταύγουστο, το Πάσχα και τα Χριστούγεννα παστουρμά. Η πρώτη μέρα είναι αφιερωμένη στους ξένους, ενώ η δεύτερη ανήκει στους ντόπιους. Τη δεύτερη μέρα το χορό ανοίγει γύρω από τον πλάτανο ένα γυναικείο χορευτικό με παραδοσιακές ενδυμασίες. Ακολουθούν οι πιο ηλικιωμένοι και στη συνέχεια, τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας. Οι παλαιότεροι διατηρούν ακόμη το διαχωρισμό των χορευτικών κύκλων κατά φύλο (βλ. και Δήμας 1992). Ο εσωτερικός κύκλος αποτελείται από άντρες και ο εξωτερικός από γυναίκες. Οι νεότερες γενιές, που δεν έχουν μεγαλώσει στο χωριό, αναμιγνύονται και στους δύο κύκλους.

Χορεύουν όλες οι οικογένειες με τη σειρά τους. Οι κορυφαίοι του χορού συνδέονται με συγγενικές σχέσεις. Μέχρι τον πόλεμο, ο χορός ήταν τετράδιπλος, δύο σειρές άντρες και δύο σειρές γυναίκες. Ο χρόνος ήταν περιορισμένος, εφόσον το σούρουπο διαλυόταν ο χορός και, για να χορέψουν όλοι πρώτοι, σχημάτιζαν τέσσερις κύκλους, στους οποίους χόρευαν μπροστά δύο ζευγάρια. «Βγαίναμε στα πεζούλια και ο καθένας έφερνε κρασί από το σπίτι

του και κερνούσε τους άλλους. Δεν υπήρχε ούτε η ψησταριά ούτε τίποτε» (Παπαδημητρίου). Η προσήλωση στους παλαιούς τοπικούς χορούς επιβιώνει ακόμα – σε σύγκριση με τις πεδινές περιοχές της Ηπείρου – σε σημαντικό βαθμό.

Πάντως, ακόμη και σ' αυτά τα ορεινά χωριά, παρατηρούνται πολιτισμικές προσμείξεις από άλλα μέρη της Ελλάδας, τις οποίες φέρνουν οι «ξένου» γαμπροί και οι νύφες (βλ. και Σαχινίδης 1995). Την τελευταία πενταετία, π.χ. στο πανηγύρι της Δροσοπηγής, ακούγονται και ποντιακά τραγούδια, καθώς και νησιώτικα. Σπανίζουν τα «ελαφρολαϊκά», που συνηθίζονται σ' άλλα χωριά της Ελλάδας. Η άρση της κλειστής κοινότητας, που υπήρχε έως το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αντανακλάται σήμερα στο πολιτιστικό επίπεδο.

Ο χορός ξεκινούσε από το ξωκλήσι της Παναγίας και μεταφερόταν στην πλατεία. Διαρκούσε όσο και το φως της ημέρας, εφόσον δεν υπήρχε ακόμα ηλεκτρικό ρεύμα στο χωριό. Εξάλλου, η επόμενη μέρα ήταν εργάσιμη. Έπρεπε να πάνε στο χωράφι, το προϊόν του οποίου θα τους συντηρούσε όλο το χρόνο. Σήμερα το χωράφι έχει δασωθεί, έχει εκλείψει, ενώ το ηλεκτρικό ρεύμα παρατείνει το γλέντι αποδήμων και ντόπιων Δροσοπηγιτών έως τις πρωινές ώρες της επόμενης μέρας.

Οι οργανοπαίκτες είναι ο Ανδρέας Φιλιππίδης¹⁵⁹ με τον αδελφό του Γιώργο που μένει στο Κεράσοβο, ενώ ο τραγουδιστής και ο τέταρτος οργανοπαίκτης κατάγονται από τα Γιάννενα. Τα τελευταία πέντε χρόνια χρησιμοποιούν μικροφωνικές εγκαταστάσεις¹⁶⁰ και παίζουν καθισμένοι πάνω σε μια εξέδρα που στήνεται στο κέντρο της πλατείας. Τα σύγχρονα μέσα διευκολύνουν το παίξιμο των ηλικιωμένων πια παραδοσιακών οργανοπαικτών. Η αδελφότητα τους δίνει ένα ποσό για τις μικροφωνικές εγκαταστάσεις, αλλά η πραγματική

¹⁵⁹Για τη γενεαλογία της οικογένειας των Φιλιππιδαιών –σιδεράδων και μουσικών– από το Κεράσοβο, βλ. Διονυσόπουλος 1996. Για τον Ανδρέα Φιλιππίδη, ο Διονυσόπουλος αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ο Αντρέας, το μικρότερο παιδί του Κώστα, σιδεράς, πρόσχαρος και με ιδιότυπο χιούμορ, παίζει λαούτο και ντέφι. Όμως, είναι περισσότερο γνωστός για το κλαρίνο του, ιδιαίτερα στα χορευτικά κομμάτια. Το περιοδικό «Αρμολοΐ», πριν από 18 χρόνια θα γράψει γι' αυτόν: «Βαρύ κλαρίνο και με μεγάλη αντοχή στο παίξιμο, που έχει τις περισσότερες συμπάθειες στην επαρχία της Κόνιτσας». Ο Αντρέας δεν έχει αρσενικό παιδί, και έτσι σταματάει από αυτή τη μεριά η άμεση σειρά των μουσικών. Σήμερα μένει στην Κόνιτσα, όπου διατηρεί σιδεράδικο. Η περιοχή που κινείται μουσικά είναι κυρίως η Μόλιστα, το Κεράσοβο και τα Βλαχοχώρια» (ό.π.: 462).

¹⁶⁰Η είσοδος των μικροφωνικών δεν αρέσει στους περισσότερους· όταν κάποιος αντέδρασαν έντονα σ' ένα πανηγύρι για την παρουσία των μικροφωνικών, ο Θωμάς Μπέτζος, ένας λαϊκός οργανοπαίκτης, έδωσε αποστομωτική απάντηση: «Εσύ είσαι κτίστης, ε; Γιατί δεν κουβαλάς τα τούβλα στον τρίτο όροφο με τα χέρια, όπως παλιά; Αγόρασες αναβατόριο! Εγώ γιατί να ξεθεώνουμαι όλη τη νύχτα χωρίς μηχανήματα;» (ό.π.: 467).

αμοιβή τους γίνεται παραδοσιακά: μέσα στο χορό. Ελάχιστες είναι οι κομπανίες που διατηρούν το παραδοσιακό παίξιμο, ακολουθώντας τους πρώτους χορευτές και χωρίς τη χρήση μικροφωνικών εγκαταστάσεων. Τέτοιες κομπανίες είναι του Κώστα Χαλκιά από τη Βούρμπιανη και του Μιχάλη Πανουσάκου.

Το πανηγύρι της Δροσοπηγής δε σταμάτησε ποτέ να γίνεται. Ο εκκλησιασμός τελείται το πρωί του Δεκαπενταύγουστου, στο ξωκλήσι της Παναγίας, που βρίσκεται στην είσοδο του οικισμού. Στο θρησκευτικό μέρος συμμετέχει ο πληθυσμός του χωριού, που το θρήσκευμά τους είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. Από τη δεκαετία του 1950 και μετά εμφανίστηκαν και κάποιοι μάρτυρες του Ιεχωβά, οι οποίοι σήμερα υπολογίζονται σε 30-40 άτομα περίπου. Οι Δροσοπηγίτες αυτοί δεν έχουν γίνει μέλη της αδελφότητας, με το πρόσχημα, ότι θέλουν να απαλειφθεί από την επωνυμία του συλλόγου η προσφώνηση «Άγιος Αθανάσιος».

Το πανηγύρι της Καστάνιανης είναι διήμερο και γίνεται παραμονή και ανήμερα της γιορτής της Αγίας Παρασκευής (26 Ιουλίου). Παλαιότερα, διαρκούσε τρεις και τέσσερις μέρες. Έρχονταν από την παραμονή οργανοπαίκτες της περιοχής (η κομπανία του Πανουσάκου και του Αλεξίου) και άρχιζαν το γλέντι. Ανήμερα της Αγίας Παρασκευής πήγαιναν όλες οι οικογένειες στο ξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής, μian ώρα ποδαρόδρομο προς στον κάμπο. Μετά τον εκκλησιασμό, έψηναν κρέατα¹⁶¹ ή έτρωγαν τα φαγητά που είχαν φέρει από τα σπίτια τους και στη συνέχεια έστηναν το χορό μέχρι αργά το απόγευμα. Το βράδυ συνεχιζόταν το γλέντι στο χωριό.

Με τη μεσολάβηση της αδελφότητας, το πανηγύρι επεκτάθηκε από το 1967-8 και την επόμενη μέρα, τη γιορτή του Αγίου Παντελεήμονα, ενώ τη μεθεπόμενη προστέθηκε ανάβαση στην Ανάληψη, ένα εκκλησιάκι στα 1450 μέτρα περίπου, που κανονικά γιορτάζει το Μάη, αλλά, επειδή οι απόδημοι δε μπορούσαν να παρευρίσκονται, η γιορτή μεταφέρθηκε το καλοκαίρι.

¹⁶¹ Δε συνάντησα σε κάποιο από τα χωριά της υπό μελέτη περιοχής, επιβίωση προσφοράς αιματηρής θυσίας ζώου (κουρμπάνι) στον τιμώμενο άγιο, τελετουργία συχνή, σε παλαιότερες εποχές, στο Θρακικό και μικρασιατικό χώρο. Για τις νεοελληνικές αιματηρές θυσίες, βλ. Αικατερινίδης 1979.

Πανηγύρι στην Καστανιάνη (Φωτ. Αρχείο Ν. Κατσαρού)

Τις δεκαετίες του 1960 και 1970, το γλέντι, κατά την άποψη των ηλικιωμένων, ήταν πιο πηγαίο. Τα τελευταία χρόνια, το πανηγύρι περιορίζεται την παραμονή και ανήμερα της γιορτής της Αγίας Παρασκευής και, ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες και τη συμμετοχή, γίνεται είτε στο καφενείο του συλλόγου είτε στην πλατεία είτε, σε περίπτωση βροχής, μέσα στο σχολείο. Η συμμετοχή ανέρχεται στα 500 άτομα περίπου. Χορεύουν άντρες και γυναίκες μαζί, ενώ παλαιότερα χόρευαν σε δύο κύκλους: ο εξωτερικός αποτελούνταν από άντρες και ο εσωτερικός από γυναίκες. Μπροστά χόρευε και εξακολουθεί να χορεύει ο άντρας με τη γυναίκα του ή κάποια συγγενή του. Στο χορευτικό κύκλο συμμετέχει όποιος θέλει. Δε συνεπάγεται ότι όποιος πληρώνει τα όργανα, χορεύει ατομικά ή μόνο μαζί με την οικογένειά του και τους φίλους του (επιβίωση συλλογικού ήθους). Παλαιότερα υπήρχε και ηλικιακή ιεραρχία: μπροστά χόρευαν οι ηλικιωμένοι και ακολουθούσαν οι νεότεροι.

Το πανηγύρι αρχίζει να φθίνει. Η πρώτη επισήμανση έγινε στη Γ.Σ. της 20 Δεκεμβρίου 1987. Οι απόδημοι Καστανιανίτες το αποδίδουν στις σύγχρονες συνθήκες διαβίωσης στις πόλεις και στο οικονομικό κόστος. Είναι το λεγόμενο «τελετουργικό αποθεματικό», που σε πολλές περιοχές της Ηπείρου οι κάτοικοι

επιδίωκαν να εξασφαλίζουν κάθε χρόνο, για την κάλυψη των αυξημένων κοινωνικών τους υποχρεώσεων σε περιπτώσεις, όπως οι γάμοι και τα πανηγύρια. Το τελετουργικό αποθεματικό, πολλές φορές δημιουργούνταν σε βάρος του μικρού ούτως ή άλλως εισοδήματος που διέθετε η οικογένεια για τη συντήρησή της, εξαιτίας της μεγαλύτερης σημασίας που αποδιδόταν στην όσο το δυνατόν καλύτερη και πλουσιότερη παρουσία της οικογένειας στις κοινωνικές εκδηλώσεις (Γκιζέλης 1975: 22). Η νοοτροπία αυτή εξακολουθεί να λανθάνει στις συνειδήσεις αποδήμων και ντόπιων, οι οποίοι, για να έχουν ευπρεπή παρουσία στο πανηγύρι που αποτελεί σταθμό για τη συμβολική έννοια της κοινότητας και της επιβίωσής της,¹⁶² πρέπει να διαθέσουν καταρχήν ένα σεβαστό ποσό για το «κέρασμα των οργάνων». Για να χορέψει μια οικογένεια πρώτη στον ομαδικό χορό τέσσερις-πέντε χορούς «θα πρέπει να ρίξει στα όργανα πέντε, δέκα χιλιάδες και το ποσό αυξάνει ανάλογα το μεράκλωμα και την τσέπη, φυσικά».

Το πανηγύρι της Πουρνιάς γίνεται το Δεκαπενταύγουστο και διοργανώνεται από το σύλλογο σε συνεργασία με την κοινότητα. Μικρότερο πανηγύρι διοργανώνεται στη κινητή εορτή της Ζωοδόχου Πηγής, στην οποία είναι αφιερωμένο ένα ξωκλήσι, από τους Πουρνιώτες που έχουν εγκατασταθεί σε αστικά κέντρα της Ηπείρου, αν οι καιρικές συνθήκες το επιτρέψουν.

Η καλύτερη και με μεγαλύτερη συμμετοχή εκδήλωση του Συλλόγου Γανναδιωτών είναι εκείνη που διοργανώνει το Δεκαπενταύγουστο στο χωριό, γνωστή ως «πανηγύρι του Γαναδιού». Τα τελευταία δέκα χρόνια δεν τελείται την ημέρα της γιορτής των Αγίων Ταξιαρχών, που είναι οι πολιούχοι άγιοι του χωριού, γιατί η γιορτή τους είναι στις 8 Νοεμβρίου, εποχή που οι απόδημοι δεν μπορούν να μεταβούν στην κοινότητα. Έτσι η αδερφότητα μετέφερε το πανηγύρι το Δεκαπενταύγουστο. Το πρωί γίνεται εκκλησιασμός και αρτοκλασία στην εκκλησία του νεκροταφείου, που είναι αφιερωμένη στην Κοίμιση της Θεοτόκου. Στη συνέχεια πηγαίνουν στα σπίτια αυτών που γιορτάζουν, σχηματίζοντας τρεις ομάδες: οι άντρες μαζί με τα όργανα, οι γυναίκες και τέλος τα παιδιά. Η οικογένεια του εορτάζοντος θα κεράσει τσίπουρο με γλυκό (τα τελευταία χρόνια αγοράζεται από το ζαχαροπλαστείο) και καφέ. Οι οργανοπαίκτες παίζουν νουμπέτια, όπως το «ξενιτεμένο μου πουλί» και ο εορτάζων με τους οικείους του θα σηκωθεί να χορέψει. Οι επισκέψεις σε πομπή στα σπίτια όσων γιορτάζουν συνηθίζονται και στη

¹⁶²Για τη συμβολική έκφραση της κοινότητας μέσα από το παράδειγμα του χορού στο Κίνικ' (Περιβόλι Γρεβενών), βλ. Νιτσιάκος 1994: 33-54 και 1995: 133-150.

Μολυβδοσκεπάστη, κατά τη διάρκεια του διήμερου ή τριήμερου πανηγυριού, που γίνεται στις 30 Ιουνίου, στη γιορτή των Αγίων Αποστόλων· συνδιοργανώνεται από την κοινότητα και τους συλλόγους της Αθήνας και των Ιωαννίνων και συμμετέχουν 500-600 άτομα.

Οι Γαναδιώτες έχουν κρατήσει το κοινό μεσημεριανό γεύμα (χορτόπιτες και τυρόπιτες) κάτω από τον πλάτανο στην πλατεία του χωριού. Οι οργανοπαίκτες είναι Βορειοηπειρώτες. Δε χρησιμοποιούν μικροφωνικές εγκαταστάσεις. Στην αρχή παίζουν νουμπέτια και σιγά σιγά το γλέντι δυναμώνει με τον ομαδικό χορό. Ο σύλλογος αναλαμβάνει να ψήσει σουβλάκια και λουκάνικα και να παρέχει μύρες και ποτά, εφόσον το καφενείο δεν έχει τη δυνατότητα να εξυπηρετήσει τους πανηγυριστές. Τα έσοδα από το πανηγύρι διατίθενται από το σύλλογο για κοινωφελή έργα στην κοινότητα. Συμμετέχουν 200 άτομα περίπου. Οι κοπέλες κάποιες φορές ντύνονται με τις παραδοσιακές ενδυμασίες.

Το πανηγύρι της Μόλιστας, πλαισιωμένο και από άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις, γίνεται το Δεκαπενταύγουστο και διαρκεί τρεις μέρες. Εκτός από τους ντόπιους οργανοπαίκτες (Πανουσαίος, Αλεξίου, Χριστόπουλος), που δεν τους πληρώνουν προκαταβολικά, καλούν, όταν έχουν χρήματα, και καλλιτέχνες του δημοτικού τραγουδιού (Σιάτρας, Βάγιας), ή του «ελαφρολαϊκού» (Πλακιάς από την Άρτα), οι οποίοι αμείβονται με μικρότερα ποσά απ' αυτά που συνήθως ζητούν. Εδώ παίζουν ρόλο οι προσωπικές σχέσεις των τραγουδιστών με τα μέλη της κοινότητας. Στις εκδηλώσεις αυτές συμμετέχουν και κάτοικοι των γειτονικών χωριών (το ετήσιο πανηγυρικό αντάμωμα). Παράλληλα διοργανώνουν και άλλες εκδηλώσεις, όπως ομιλίες για το περιβάλλον, τα ναρκωτικά (από το 1990 και μετά, όπου είχαν βρει πηγή χρηματοδότησης), αγώνες μπάσκετ στο γήπεδο¹⁶³ που κατασκεύασε η κοινότητα με τη βοήθεια της αδελφότητας (οι απόδημοι στην Αθήνα εξασφαλίζουν κάποτε επιχορηγήσεις για την κοινότητα). Μέχρι το 1960 το πανηγύρι γινόταν στη γιορτή του Αγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου). Ο Γιάννης Λέτσιος το θυμόταν να πραγματοποιείται έως το 1958. Η εγκατάλειψη του οικισμού από τον πληθυσμό του συντέλεσε στη διακοπή της εθμικής αυτής εκδήλωσης. Η αδελφότητα θα ξαναζωντανέψει το πανηγύρι μεταφέροντάς το χρονικά στην περίοδο του Δεκαπενταύγουστου, (η ημερομηνία μεταφέρεται, στην περίπτωση που ο Δεκαπενταύγουστος πέφτει ημέρα Κυριακή, την επόμενη Κυριακή, αν

¹⁶³Το γήπεδο άρχισε να κατασκευάζεται το 1987 και ολοκληρώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

πέσει μεσοβδόμαδα, το κάνουν νωρίτερα), τότε που οι απόδημοι επιστρέφουν στο χωριό για τις διακοπές τους.

Στο πανηγύρι της Μόλιστας υπάρχει συμμετοχή και από άλλα χωριά, καθώς υπάρχουν και κάποιες δυνατότητες διασκέδασης (το κτίριο του «Κέντρου Νεότητας», που λειτουργεί ως αναψυκτήριο-ψησταριά), οι οποίες λείπουν από άλλα χωριά. Δεν μπορεί να συνδυαστεί με τον εορτασμό κάποιου αγίου ή αγίας, γιατί τις δύο μεγάλες αυγουστιάτικες γιορτές πανηγυρίζουν τα διπλανά χωριά: του Σωτήρος (6 Αυγούστου), το Μοναστήρι και της Παναγίας το Γαναδιό, στα οποία συμμετέχουν και οι Μολιστινοί. Παλαιότερα οι συγγενείς από το Γαναδιό, το Μοναστήρι και την Πουρνιά έρχονταν για μεσημεριανό φαγητό στα σπίτια των συγγενών τους στη Μόλιστα, έμεναν για το χορό που γινόταν το απόγευμα και έφευγαν την επόμενη μέρα, εφόσον οι αποστάσεις μπορεί να μην ήταν μεγάλες, αλλά δρόμοι δεν υπήρχαν και μεταφορικό μέσο ήταν το μουλάρι.

Με την αναβίωση του πανηγυριού από την *Αδελφότητα Μολιστινών*, το πρωί γίνεται ο εκκλησιασμός και μετά την απόλυση ακολουθούν τα κεράσματα του παραδοσιακού τσίπουρου και λουκουμιού. Στη συνέχεια τρώνε όλοι μαζί σε κοινό γεύμα στην πλατεία. Τα πρώτα χρόνια που ιδρύθηκε η αδελφότητα, πρόσφερε τα φαγητά (κοτόπουλα, ψάρια) ή τα ποτά δωρεάν. Τα τελευταία χρόνια δεν έχει την οικονομική δυνατότητα για τέτοιου είδους προσφορές, ενώ παράλληλα οι ίδιοι παρατηρούν ότι έχει επέλθει ένας κορεσμός. Το πρακτικό πρόβλημα του ήλιου που τους ενοχλούσε, το έλυσαν απλώνοντας δύο αλεξίπτωτα πάνω από την πλατεία. Παρόλα αυτά, το κοινό μεσημεριανό γεύμα έπεσε σε παρασμό και λόγω των οικονομικών ανισοτήτων, που δημιουργούσαν δυσάρεστα συναισθήματα στα οικονομικά ασθενέστερα μέλη της κοινότητας. Ένας χωριανός μπορεί να φάει στο σπίτι του «ψωμί και ελιά», όχι όμως και στον κοινωνικά ελεγχόμενο χώρο της πλατείας. Το αντάμωμα αυτό διατηρείται ακόμα, όπως είπαμε, στο γειτονικό χωριό, το Γαναδιό. Έστω και δέκα οικογένειες βγαίνουν στην πλατεία, τρώνε μαζί και χορεύουν με τα παραδοσιακά όργανα.

Στο Κεράσοβο πανηγυρίζουν της Αγίας Παρασκευής. Το πανηγύρι είναι διήμερο (26 και 27 Ιουλίου). Το 1995 συμμετείχαν 2.500 άτομα περίπου, λιγότεροι από άλλες χρονιές. Την πρώτη μέρα εκκλησιάζονται στο εκκλησάκι της Αγίας Παρασκευής (η κεντρική εκκλησία είναι αφιερωμένη στην Κοίμιση της Θεοτόκου), γίνεται αρτοκλασία και ακολουθεί χορός έξω από την εκκλησία με τους τοπικούς οργανοπαίκτες (Φιλιππιδάιοι) και τα κεράσματα του

λουκουμιού και του τσίπουρου, καθώς και κρέατος, που πολλές φορές είναι προσφορά μιας κερασοβίτικης οικογένειας. Το μεσημέρι τρώνε οικογενειακά στα σπίτια τους τα ψητά. Κάθε νοικοκυρά τα έχει ψήσει στον παραδοσιακό φούρνο που όλα τα σπίτια διαθέτουν.

Το απόγευμα, το χορό ξεκινούν στο μεσοχώρι γυναίκες και άντρες ντυμένοι με τις τοπικές παραδοσιακές στολές. Τα ενδύματα της αντρικής φορεσιάς αποτελούν το πουκάμισο, το τζιπούνι, μία παραλλαγή της φουστανέλας, οι κάλτσες (τα χολέβια), το σελάχι και τις επίσημες στιγμές, τα τσαρούχια με μαύρη φούντα. Τη γυναικεία φορεσιά αποτελούν ο κατ(ι)φές με χρωματιστές κορδέλες, η ποδιά, το μαντήλι (τσεμπέρι), η ζώνη με μεγάλη πόρπη, ο επενδύτης (σαγιάκι), το ασημοσούγιαδο και μαύρες γόβες. Τις στολές αυτές τις έραψε ένας ράφτης από τη Φούρκα, που γνωρίζει την τεχνική της παραδοσιακής ενδυμασίας του τόπου. Τα τελευταία χρόνια ντύθηκαν μόνο οι γυναίκες με τις παραδοσιακές στολές. «Η αγάπη για το χωριό είναι από τα 50 χρόνια και πάνω. Οι πιο νέες δε δείχνουν τόσο ενδιαφέρον όσο εκείνες που έζησαν στο χωριό» (Κοντοδήμος Δ.).

Ο χορός είναι ζυγός. Οι άντρες, σύμφωνα με το έθιμο, χόρευαν στον εξωτερικό κύκλο και οι γυναίκες στον εσωτερικό, αλλά αυτό στην πράξη δεν τηρείται, όπως και η ηλικιακή ιεραρχία. Πρώτος χορεύει εκείνος που έχει παραγγείλει το τραγούδι στους οργανοπαίκτες. Χορεύουν παραδοσιακούς, τοπικούς χορούς (τσάμικο, συρτό στα τρία, ζαγορίσιο), καλαματιανό, αλλά και τσιφτετέλι. «Τραγούδια δε φτιάχναμε εμείς παλιά. Τα τραγούδια έρχονταν απ' αλλού. Και λόγω που ήμασταν ξενιτεμένοι, τα μαθαίναμε εκεί και γι' αυτό ξέρουμε και καλαματιανό και μάθαμε και το τσιφτετέλι» (Κοντοδήμος Δ.). Τα ποτά που καταναλώνουν είναι κρασί (παλαιότερα ήταν δικής τους παραγωγής), τσίπουρο, μπίρα. Οι νεότεροι πίνουν και ουϊσκι (ξενική, αστική επίδραση). Το βράδυ, το πανηγύρι συγκεντρώνεται στις τρεις ψησταριές του χωριού, απ' τις οποίες η κάθε μία έχει τους δικούς της οργανοπαίκτες, οπότε και οι πανηγυριστές μοιράζονται στα μαγαζιά. Αυτή η διάσπαση κατά κάποιο τρόπο του ενιαίου χαρακτήρα του πανηγυριού παρατηρείται στα κεφαλοχώρια κυρίως, τα οποία διαθέτουν περισσότερες από μία ψησταριές, και εξαιτίας του εμπορικού ανταγωνισμού που υπάρχει μεταξύ τους, οι ιδιοκτήτες τους μισθώνουν κομπανίες λαϊκών οργανοπαικτών, προκειμένου να προσελκύσουν τον κόσμο. Οι πληροφορητές υποστήριξαν ομόφωνα ότι δε δημιουργούνται παρεξηγήσεις μεταξύ τους, εξαιτίας της επιλογής ενός μαγαζιού αντί άλλου, γεγονός που σε άλλα χωριά παρατηρείται και μάλιστα μέχρι αρκετά πρόσφατα

η επιλογή γινόταν και με πολιτικά κριτήρια. Το πανηγύρι στο Κεράσοβο δε σταμάτησε ούτε την περίοδο του πολέμου. Μάλιστα μέχρι το 1940, εκτός από τη θρησκευτική και ψυχαγωγική λειτουργία του, είχε και εμπορικό χαρακτήρα. Γινόταν παράλληλα και ζωοπανήγυρη (με άλογα, μουλάρια, βόδια, κατσίκια, πρόβατα κ.λπ.).

Το Κεράσοβο κάνει δύο ακόμη πανηγύρια: Στη γιορτή των Δώδεκα Αποστόλων σ' ένα ξωκλήσι του χωριού γίνεται πανηγύρι στις 30 Ιουνίου αντί στις 11 Ιανουαρίου, μέρα της θρησκευτικής γιορτής, και στη γιορτή του Προφήτη Ηλία, στις 20 Ιουλίου. Τα ξωκλήσια του Αγίου Αθανασίου, του Προφήτη Ηλία και του Αγίου Θεοδοσίου είναι ιδιωτικά. Ανήκουν σε οικογένειες του χωριού, οι οποίες και διοργανώνουν τα πανηγύρια στη μνήμη του προστάτη αγίου της οικογένειάς τους, προς τιμήν του οποίου έχτισαν το εκκλησάκι.

Στην Πηγή γίνεται πανηγύρι στη γιορτή της Αγίας Παρασκευής και του Αγίου Παντελεήμονα. Το πανηγύρι διοργανώνεται από τους τοπικούς φορείς με τη συμμετοχή της αδελφότητας. Στο Νικάνορα γίνεται πανηγύρι ανήμερα του Οσίου Νικάνορα, στις 7 Αυγούστου¹⁶⁴. Διατηρεί την παραδοσιακή μορφή του. Οι οργανοπαίκτες παίζουν χωρίς τη βοήθεια μικροφωνικών εγκαταστάσεων. Στο Κεφαλοχώρι πανηγυρίζουν στη γιορτή του Προφήτη Ηλία (20 Ιουλίου). Το πρωί ανεβαίνουν στο ξωκλήσι του Προφήτη Ηλία και μετά τη λειτουργία στήνουν το χορό, που τον συνεχίζουν το βράδυ στην πλατεία του χωριού. Οργανοπαίκτες έρχονται από την Κόνιτσα (η κομπανία του Πανουσάκου) ή τη Βούρμπιανη. Διατηρεί την παραδοσιακή μορφή του. Στη Βούρμπιανη το πανηγύρι γινόταν μέχρι πρόσφατα του Προφήτη Ηλία, στις 20 Ιουλίου, αλλά τα τελευταία χρόνια ο Πολιτιστικός Σύλλογος της Βούρμπιανης το έχει μεταφέρει τη δεύτερη ημέρα του Δεκαπενταύγουστου, γιατί αυτή την εποχή συγκεντρώνονται στο χωριό οι απόδημοι. Για το λόγο αυτό το ονόμασαν «χαιρετισμό των ξενιτεμένων». «Έτσι τη μια μέρα χορεύουμε στην Πυρσόγιαννη, το διπλανό χωριό, και την άλλη στη Βούρμπιανη» (Κιτσαντώνης).

Γενικά, η συντριπτική πλειοψηφία των πανηγυριών γίνεται την περίοδο του Δεκαπενταύγουστου. Πολλά χωριά, όπως ήδη έχουμε επισημάνει, έχουν

¹⁶⁴Η ιεράρχηση των αγίων μιας περιοχής γίνεται με βάση το χώρο εξάπλωσης της λατρείας του κάθε αγίου, η οποία κλιμακώνεται από την οικογενειακή λατρεία έως τη λατρεία από τους κατοίκους της ευρύτερης επαρχίας. Τα Γιάννενα απέκτησαν σχετικά πρόσφατα το νεομάρτυρα Γεώργιο. Σ' όλη την Ήπειρο, ιδιαίτερα αγαπητοί άγιοι είναι ο Άγιος Γεώργιος ο μεγαλομάρτυρας, ο Άγιος Νικόλαος και ο Προφήτης Ηλίας, ενώ στην περιοχή Κόνιτσας και Πωγωνιανής τιμούν κατά προτίμηση τον Όσιο Νικάνορα, σημειώνει ο Γρ. Γκιζέλης (ό.π.: 27-28).

μετακινήσει στην περίοδο αυτή τα πανηγύρια τους: στην Οξιά γινόταν παλαιότερα του Προφήτη Ηλία (20 Ιουλίου)· στο Γοργοπόταμο το πανηγύρι γινόταν της Αγίας Παρασκευής, έως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε και σταμάτησε, για να μεταφερθεί, σχετικά πρόσφατα κι αυτό, το Δεκαπενταύγουστο· στην Αγία Βαρβάρα γινόταν στον κάμπο στα Εισόδια της Θεοτόκου, «*τώρα που ο κάμπος είναι χέρσος, το πανηγύρι μεταφέρθηκε στο χωριό μια εβδομάδα μετά το Δεκαπενταύγουστο*» (Παπαμιχάλης).

Στους Χιονιάδες και στο Ασημοχώρι το πανηγύρι του Προφήτη Ηλία δε γίνεται τα τελευταία χρόνια, λόγω πένθους πολλών συγχωριανών, στο οποίο επίσης συμμετέχει όλη η κοινότητα. Η στάση αυτή υπαγορεύεται από τις συγγενικές σχέσεις που συνδέουν πολλούς ομοχωρίους, αλλά και από το παραδοσιακό ήθος σύμφωνα με το οποίο η αντιμετώπιση του θανάτου γίνεται συλλογικά και με συγκεκριμένο και επαναλαμβανόμενο τελετουργικό¹⁶⁵.

Οι λαϊκοί οργανοπαίκτες, που παίζουν μουσική στο πανηγύρι του Ασημοχωρίου, είναι συνήθως οι Χαλκιάδες από τη Βούρμπιανη. Δε χρησιμοποιούν μικροφωνικές εγκαταστάσεις, συνοδεύουν με τη μουσική τους το χορό του πρώτου χορευτή. Ο εορτασμός του πανηγυριού διαρκεί μία μέρα. Αρχίζει με τον εκκλησιασμό στο ενοκλήσι του Προφήτη Ηλία και συνεχίζεται με το γλέντι σε ένα ειδικά διαμορφωμένο χώρο στο δάσος. Μέσα στις οξιές και τα έλατα, οι πανηγυριστές τρώνε τα ψητά τους και γλεντούν με τα παραδοσιακά όργανα. Συνήθως το πανηγύρι διοργανώνεται από το σύλλογο της Αθήνας, γιατί εκεί βρίσκεται ο πιο ζωντανός πυρήνας των Ασημοχωριτών, ο οποίος στέλνει κάλεσμα στους συγχωριανούς και μέσα από το νεοσύστατο περιοδικό του, «για το πανηγύρι του *Αϊ Λια*, στο μεγάλο αντάμωμα του *Ιζερού*» (Τα Χινοαδίτικα 1998, φ.1: 23).

Οι σύλλογοι της Αθήνας διοργανώνουν «πανηγύρια» και στην Αθήνα, μόνο που αυτά δεν έχουν την «αυθεντικότητα» του χώρου ούτε και τη συμμετοχή των ντόπιων. Η *Αδελφότητα Πηγιατών Νικανορητών* διοργανώνει τέτοιο πανηγύρι στην Πάρνηθα το πρώτο δεκαπενθήμερο του Μαΐου παρέχοντας στα μέλη της δωρεάν μεταφορά και διατροφή.

Αυτονόητα, ο χορός, το τραγούδι και η μουσική είναι τα ουσιαστικά στοιχεία του πανηγυριού. Κι αν, λίγο πολύ, χορεύουν και τραγουδούν όλοι όσοι συμμετέχουν, μουσικοί δεν είναι όλοι. Από τις πιο γνωστές κομπανίες¹⁶⁶

¹⁶⁵ Βλ. και Μερακλής 1986: 64-68.

¹⁶⁶ Η κο(υ)μπανία των λαϊκών οργάνων ή αλλιώς *τακίμι*, *παρέα* και πρόσφατα *συγκρότημα*, διαμορφώθηκε με τη σημερινή της σύνθεση μετά τις μεταρρυθμίσεις του Σουλτάνου Μαχμούτ

οργανοπαικτών στην επαρχία Κόνιτσας είναι του Μιχάλη Πανουσάκου. Τα μέλη της είναι οι: Νίκος Αλεξίου (κλαρίνο), Μιχάλης Πανουσάκος (κλαρίνο), Πέτρος Αλεξίου (ακορντεόν), Δημήτρης Χριστόπουλος (βιολί), Θανάσης Χριστόπουλος (κλαρίνο, ακορντεόν, λαούτο) και ο Χρήστος (ακορντεόν, λαούτο). Οι Χριστόπουλοι έχουν καταγωγή από την Πυρσόγιαννη, ο Πανουσάκος από τη Βούρμπιανη, ο Αλεξίου από τη Μόλιστα. Ισχυρίζονται ότι είναι οι τελευταίοι εκπρόσωποι της παραδοσιακής κονιτσιώτικης μουσικής. Στο Μοναστήρι δεν πληρώνονται από την κοινότητα ή το σύλλογο. Με οικονομική προσυμφωνία παίζουν στο Αμάραντο, την Πυρσόγιαννη, την Πηγή κ.α. Οι κοινότητες ή οι σύλλογοι πληρώνουν κάποιους ιδιαίτερα γνωστούς οργανοπαίκτες (Πετρολούκας Χαλκιάς, Γρηγόρης Καψάλης) από 500.000-1.000.000 τη βραδιά, δυνατότητα που παρέχεται από τις επιχορηγήσεις του ΥΠ.ΠΟ. Οι οργανοπαίκτες αυτοί έγιναν γνωστοί ευρύτερα και εκτός της Ηπείρου, με τις ηχογραφήσεις δίσκων με παραδοσιακά ηπειρώτικα τραγούδια, αλλά και μέσω του ραδιοφώνου.

Τα τελευταία χρόνια έχουν περάσει στην Ήπειρο και αρκετοί περιπλανώμενοι Αλβανοί οργανοπαίκτες, οι οποίοι παίζουν ηπειρωτικούς σκοπούς, αλλά τραγουδούν συνήθως στα αλβανικά.

Οι απόδημοι προτιμούν τους γνωστούς οργανοπαίκτες στις εκδηλώσεις που διοργανώνουν στην Αθήνα, αλλά και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας και του εξωτερικού. Η κομπανία του Πανουσάκου και γενικότερα οι τοπικές λαϊκές κομπανίες της Κόνιτσας, μετακινούνται το χειμώνα στο εσωτερικό της Ηπείρου, αλλά και προς την Καστοριά και τη Λάρισα, για να παίζουν σε γάμους και χορούς.

Στην Κόνιτσα υπάρχουν πέντε παραδοσιακές κομπανίες, οι οποίες ξεχωρίζουν από το όνομα εκείνου που παίζει κλαρίνο. Οι τρεις γνωστότερες είναι του Μιχάλη Πανουσάκου, του Ανδρέα Φιλίππιδη και του Βαγγέλη Μπέτζιου. Οι κομπανίες αυτές είναι ενσωματωμένες στην κοινωνία της

(1826), όταν οι Τούρκοι εισήγαγαν από την Ευρώπη τα ψιλά της όργανά, δημιουργώντας το συγκρότημα της Τούρκικης κλασικής μουσικής, το λεγόμενο *αλά Τούρκα* και *φασίλ*, το οποίο μοιάζει πολύ στην πλήρη σύνθεσή του με τη δική μας κομπανία. Έτσι ο τζουρνάς, η φλογέρα και το νταούλι που χρησιμοποιούσαν ως τότε οι Τούρκοι στα γλέντια τους, σιγά σιγά εκτοπίστηκε από το κλαρίνο, το βιολί, το λαούτο και το ντέφι. Η νέα αυτή σύσταση των οργάνων διαδόθηκε στο χώρο της τουρκικής επικράτειας. Η Μαζαράκη υποθέτει ότι στην Ήπειρο πρέπει να ήρθε μέσω Μακεδονίας και Αλβανίας από τους Τουρκόγυφτους. Για το λαϊκό κλαρίνο στην Ελλάδα, βλ. Μαζαράκη 1959 και για τη κομπανία των λαϊκών οργάνων της Ηπείρου, βλ. Μπέτης 1965.

επαρχίας Κόνιτσας, γνωρίζουν τα τοπικά έθιμα, αλλά και τις προσωπικές μουσικές προτιμήσεις του κάθε χορευτή :

«Εμείς εδώ ταλαιπωρούμαστε, ξέρεις τι ταλαιπωρία τραβούμε εμείς με το όργανο εδώ. Άμα θα μας δεις απόψε θα πεις, καλά αυτοί οι ανθρώπ' που την έχουν αυτήν τη ψυχή. Εδώ χορεύει ο χορευτής και φέρνω και εγώ γύρα, χορεύω με διακόσιους χορευτάς, απόψε όπως αλωνίζουν τα στάρια κάτω στην πλάσ', είν' μεγάλη ταλαιπωρία, γι' αυτό και δεν μπορεί να `ρθει κανένας επαγγελματίας εδώ απάνω στα χωριά. Κι αν θα `ρθεί κατ' ανάγκη, γιατί δε θα είμαι εγώ, ο Θανάσης ή ο Νίκος θα τον βάλουν με το ζόρ', θα υποκύψουν οι ανθρώπ'. Κι αυτός θα κάτσ' καταή και θα πει ό,τι θέλει αυτός, όχι τι θέλει ο χωριανός εδώ απ' το χωριό, που δεν τον ξέρ', δεν ξέρει τα εθίματά του. Άμα θα μπει εδώ στο χορό ο Βασίλης ή ο Βαγγέλης δεν είναι ανάγκη να μου πει ποιό θα πάρω, απ' την αρχή μέχρι το τέλος ξέρω πού θα τον αρχίσω και πού θα τον τελειώσω. Εμείς έχουμε πολύ διαφορετικό τρόπο στο παίξιμο, δεν μπορεί κανένας ούτε ο Πετρολούκας, ούτε ο Χαλκιάς ο μακαρίτης, όχι ο Σαλέας, όχι όποιος ...» (Πανουσάκος Μ.).

Η κάθε κομπανία παίζει σχεδόν στα ίδια χωριά κάθε χρόνο. Έτσι ο Πανουσάκος δεν πηγαίνει ποτέ στα Ζαγοροχώρια, γιατί υπάρχουν εκεί άλλες τοπικές κομπανίες, όπως του Σαλέα ή του Γρηγόρη Καψάλη, αλλά και γιατί δεν γνωρίζουν καλά τα ιδιαίτερα τοπικά τραγούδια και τον τρόπο παιχνίματος και κυρίως τους ίδιους τους ανθρώπους και τις προσωπικές τους προτιμήσεις. Μικροφωνικές εγκαταστάσεις χρησιμοποιούν στα πανηγύρια μεγάλων χωριών (Κεράσοβο, Αμάραντος). Οι λαϊκοί οργανοπαίκτες επηρεάζονται στον τρόπο παιχνίματος όχι τόσο από τους πατεράδες τους, αλλά από τις λεγόμενες «φίρμες» του δημοτικού τραγουδιού.

Στο Μουσικό Γυμνάσιο Δολιανών διδάσκουν εννέα λαϊκοί κλαρινιτζήδες. Οι οργανοπαίκτες ήταν και είναι γύφτοι. Τα παιδιά τους σήμερα δε θέλουν ν' ακολουθήσουν το επάγγελμα του οργανοπαίκτη, γιατί αυτό τονίζει την καταγωγή τους, που εξακολουθεί να αποτελεί ένα κοινωνικό «μειονέκτημα». Αλλά και οι ενήλικες αποποιούνται την πολιτισμική τους ταυτότητα, εφόσον ορίζουν το γύφτο ως «έναν που είναι άπλυτος, βρωμιάρης, που ζει σε μια σκηνή στην ύπαιθρο, αυτός που μαζεύει τα σίδερα, αυτός που ήταν ο καμιναδόρος» και αντιδιαστέλλουν τους εαυτούς τους προς εκείνους «εμείς είμαστε μουσικοί, δεν είμαστε γύφτ', έχουμε σπίτια, εγώ έχω δυο, τρία σπίτια, δε γυρίζω στους δρόμους να πουλώ χαλιά, να πουλώ τέτοια πράματα» λέει με παράπονο ο κλαρινιτζής Νίκος Αλεξίου.

2.7 Χορευτικά συγκροτήματα

Οι *Αδελφότητες Καστανιανιτών* και *Μοναστηριωτών* δεν έχουν οργανωμένο χορευτικό συγκρότημα. Στους χορούς που διοργανώνουν, οι κοπέλες ντύνονται συνήθως με τις παραδοσιακές στολές του χωριού και χορεύουν τους τοπικούς χορούς (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 20).

Ο *Σύλλογος Πουρνιωτών* είχε χορευτικό συγκρότημα μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980, οπότε και διαλύθηκε. Έκτοτε, οι γυναίκες ντύνονται περιστασιακά με αυθεντικές παραδοσιακές στολές και χορεύουν στους χορούς που διοργανώνει ο σύλλογος. Τα τελευταία χρόνια αγόρασαν φουστάνελες για τους άντρες, χωρίς όμως αυτές να αποτελούν στοιχείο της παραδοσιακής ανδρικής ενδυμασίας της Πουρνιάς (φολκλοριστική προσέγγιση που δημιουργεί σύγχυση στη διατήρηση της συλλογικής πολιτισμικής μνήμης). Σύμφωνα με το γραμματέα του *Συλλόγου Πουρνιωτών* Λ. Θεοδώρου, «οι άντρες φορούσαν κοστούμι τα τελευταία 100 τουλάχιστον χρόνια».

Χορευτικό συγκρότημα προσπάθησε να δημιουργήσει και η *Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών* χωρίς επιτυχία, εφόσον δεν εκδηλώθηκε ενδιαφέρον από τους νέους. Άτυπο χορευτικό συγκρότημα συγκροτείται από απόδημους Λυκοραχίτες στους χορούς που διοργανώνουν. Η *Αδελφότητα Αμαράντου* έχει δημιουργήσει χορευτικό συγκρότημα από 8-9 παιδιά, αγόρια και κορίτσια, ηλικίας 8-20 ετών.

Η *Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής* έχει «παιδικό μπαλέτο»¹⁶⁷ που το αποτελούν παιδιά ηλικίας 10-15 ετών. Φορούν παιδικές παραδοσιακές ενδυμασίες των οικογενειών τους και χορεύουν τους παραδοσιακούς χορούς.

Δεν υπάρχει οργανωμένη χορευτική ομάδα των απόδημων *Ασημοχωριτών*, αλλά σε χορούς που διοργανώνουν στην Αθήνα, ντύνονται 10 περίπου κορίτσια με τις αυθεντικές ενδυμασίες των γιαγιάδων τους.

Ο *Σύνδεσμος Βουρμπιανιτών* είχε χορευτικό συγκρότημα, το οποίο στη δεκαετία του 1980 άνοιγε τους χορούς του συλλόγου στην Αθήνα. Το Φεβρουάριο του 1980 «έγινε με πολύ μεγάλη επιτυχία ο ετήσιος χορός του Συνδέσμου, όπου ομάδα κοριτσιών με τοπικές στολές χόρεψε με συνοδεία

¹⁶⁷ Η Μ. Ζωγράφου αναφέρει τον όρο «μπαλετοποίηση του χορού», ο οποίος προέκυψε από τις απαιτήσεις των οργανωμένων χορευτικών συγκροτημάτων για καλύτερη σκηνική παρουσία, αλλά και από την εκμάθηση κλασικού και μοντέρνου χορού από πολλά Ελληνόπουλα, ιδίως στις πολυάριθμες ιδιωτικές σχολές που έχουν σχετικά πρόσφατα ιδρυθεί (1989: 127).

οργάνων από την Βούρμπιανη τοπικούς χορούς» (Γιόσης 1983: 131). Τη δεκαετία του 1990, η διοργάνωση χορού ατόνησε στην Αθήνα, «αφού έχει να γίνει χορός τρία χρόνια, εξαιτίας ορισμένων θανάτων συμπατριωτών μας. Το χορευτικό έχει μετατοπιστεί στη Βούρμπιανη. Πέρυσι (1994), στο πανηγύρι του Δεκαπενταύγουστου, παρουσιάστηκαν τα παιδιά του χορευτικού στη Βούρμπιανη και υπό την καθοδήγηση του κ. Μάτσακα, καθηγητή της Γυμναστικής Ακαδημίας, χόρεψαν 22 τοπικούς χορούς και μας ενθουσίασαν» (Κιτσαντώνης).

Άτυπα χορευτικά συγκροτήματα έχουν πολλοί ηπειρωτικοί σύλλογοι. Είναι οι χορευτικές ομάδες που συγκροτούνται αυθόρμητα από νέους, αλλά και μεγάλους –οι γυναίκες αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία τέτοιων αυθόρμητων χορευτικών ομάδων– περιστασιακά, με την ευκαιρία της διοργάνωσης ενός χορού στην Αθήνα ή στο χωριό. Οι χοροί που χορεύουν είναι κυρίως οι τοπικοί, τους οποίους έχουν μάθει βιωματικά, με τη συμμετοχή τους από την παιδική ηλικία στα πανηγύρια του χωριού και σ' άλλες εκδηλώσεις ή από κάποιο δάσκαλο, ο οποίος κι αυτός συνήθως είναι μέλος του τοπικού συλλόγου¹⁶⁸.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

¹⁶⁸Ο Η. Δήμας προτείνει: «οι διάφοροι πολιτιστικοί σύλλογοι, των οποίων η συμβολή στη διάσωση και τη διάδοση της πολιτισμικής μας κληρονομιάς είναι πολύ μεγάλη, θα πρέπει να περιορίζονται μόνο στους τοπικούς χορούς, ή τουλάχιστον να διευρύνουν το τοπικό χορευτικό ρεπερτόριο με χορούς άλλων περιοχών των οποίων όμως γνωρίζουν τα στοιχεία που τους χαρακτηρίζουν» (1994: 142)

Παραδοσιακές στολές στο γραφείο του
Προοδευτικού Συλλόγου Καστανέας

Παραδοσιακές στολές στο κτίριο της
Αδελφότητας Αγίας Παρασκευής στο χωριό

Οι χορευτές φορούν τις παραδοσιακές στολές του τόπου τους, τις οποίες έχουν από τους προγόνους τους ή είναι πρόσφατα ραμμένες και αποτελούν ιδιοκτησία του συλλόγου. Οι άτυπες χορευτικές ομάδες ανοίγουν συνήθως τον ετήσιο χορό των ηπειρωτικών συλλόγων στην Αθήνα, με παραδοσιακούς ηπειρωτικούς χορούς, με τους οποίους άλλωστε θα συνεχιστεί και το γλέντι των απόδημων Ηπειρωτών. Η πρόταξη των νέων χορευτών-μελών της αποδημικής κοινότητας, ντυμένων με την παραδοσιακή ενδυμασία, στα ανταμώματα των αποδήμων συμβολίζει τη διάθεση των ηλικιωμένων ατόμων για ενεργοποίηση της δικής τους πολιτισμικής μνήμης και για μετάδοσή της στις νέες γενιές.

Λιγότεροι είναι οι σύλλογοι που έχουν οργανωμένα χορευτικά συγκροτήματα, όπως φαίνεται να δείχνει η ποσοτική ανάλυση της έρευνάς μας για τις δραστηριότητες των ηπειρωτικών συλλόγων. Συγκεκριμένα το 40,9% απάντησε ότι έχει χορευτικό συγκρότημα –και εδώ όμως δε μπορούμε να είμαστε βέβαιοι αν αναφέρονταν σε οργανωμένη ή άτυπη χορευτική ομάδα– ενώ το 6,8% απάντησε ότι είχαν χορευτικό συγκρότημα που διαλύθηκε και το 2,3%, ότι στόχος του συλλόγου είναι η δημιουργία ενός συγκροτήματος.

2.8 Θεατρικές παραστάσεις και αναβιώσεις παραδοσιακών εθίμων

Οι ηπειρωτικοί σύλλογοι δεν ασχολούνται ιδιαίτερα με θεατρικές παραστάσεις ή με αναβιώσεις παραδοσιακών εθίμων. Στην έρευνά μας για τις δραστηριότητες των ηπειρωτικών συλλόγων το 72,1% απάντησε αρνητικά στη σχετική ερώτηση, ενώ μόλις το 18,6% απάντησε ότι ασχολείται με τη διοργάνωση θεατρικών παραστάσεων. Συχνότερα, καλούν στα χωριά τους τη θερινή περίοδο κάποιο θίασο, για να δώσει παράσταση και σπανιότερα, συγκροτούν τα μέλη του συλλόγου σε συνεργασία με τους ντόπιους και άλλους απόδημους της κοινότητας κάποιο ερασιτεχνικό θίασο.

Οι νέοι της *Αδελφότητας Λυκόραχης Αθηνών* διοργάνωσαν για πρώτη φορά μιά θεατρική παράσταση στο χωριό τους με θέμα το «Χορό του Ζαλόγγου» στις 25/3/1995. Στο Κεράσοβο, έχουν πάει δυο φορές θίασοι και έδωσαν θεατρικές παραστάσεις, ύστερα από πρωτοβουλία του ΥΠ.ΠΟ. Στο σχολείο ακόμα σώζεται η σκηνή πάνω στην οποία δίνονταν μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960, μαθητικές θεατρικές παραστάσεις με έμφαση στη λαϊκή παράδοση (π.χ. «Της Άρτας το γεφύρι»), αλλά και με ηθοποιούς ενήλικες χωριανούς. Στη Βούρμπιανη, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, τα παιδιά του δημοτικού σχολείου παρουσίαζαν θεατρικά δρώμενα.

Στο Γοργοπόταμο, ο *Σύλλογος Τουρνοβιτών* διοργάνωσε προπολεμικά, αλλά και στην Κατοχή, κάποιες θεατρικές παραστάσεις με έργα του Σπυρίδωνος Περεσιάδη («Γκόλφω», «Εσμέ η Τουρκοπούλα»). Η *Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης* πρωτοστάτησε στην περιοχή με το ανέβασμα της «Γκόλφως» το 1926¹⁶⁹.

Η *Αδελφότητα Καστανιανιτών* ανέλαβε πρωτοβουλίες από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 για τη διοργάνωση θεατρικών παραστάσεων. Η Καστανιανη άλλωστε έχει παράδοση στη διοργάνωση θεατρικών

¹⁶⁹Για την *Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης* και το ανέβασμα της «Γκόλφως», βλ. παραπάνω στο κεφάλαιο «Πολιτιστικοί σύλλογοι με έδρα τα χωριά της επαρχίας Κόνιτσας». Στην προτίμηση αυτή σε έργα του κωμειδύλλιου και του δραματικού ειδυλλίου, θεατρικού είδους που άκμασε στα τέλη του 19ου αι., ενυπάρχει και μια διάσταση νοσταλγίας της ζωής του χωριού από το μετακινημένο χωρικό των αστικών κέντρων. Ο Μ.Γ. Μερακλής εύστοχα το χαρακτηρίζει ως «ένα αστικό και χωρικό είδος μαζί», «ένα χωρικό θέατρο για ένα αστικό κοινό, που προέρχεται από το χώρο της υπαίθρου» (1989: 149). Για το κωμειδύλλιο, βλ. επίσης Χατζηπανταζής 1981 και Παπαϊωάννου 1983.

παραστάσεων. Ήδη την περίοδο της Κατοχής παίχτηκε από νέους της Καστάνιανης στο χωριό, αλλά και στα γειτονικά χωριά και στα Γιάννενα, ένα θεατρικό έργο με τίτλο «Μάρτυρες και εκδικητές», που αναφερόταν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Θεατρικές παραστάσεις συνεχίζονταν κατά καιρούς να δίνονται στο χωριό από τους ντόπιους και κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960.

Το 1980 παίζεται στο χωριό «Η τύχη της Μαρούλας» από θίασο που δημιουργούν οι ίδιοι οι Καστανιανίτες. Από τότε, κάθε χρόνο, διοργανώνονται στην Καστάνιανη θεατρικές παραστάσεις και μουσικές-ποιητικές βραδιές, δηλ. αφιερώματα σε ποιητές με τη συνοδεία μουσικών οργάνων (πιάνο, κιθάρα), που παίζουν νέοι καταγόμενοι από το χωριό. Η αδελφότητα έχει αγοράσει ένα ηλεκτρονικό πιάνο, μια κιθάρα με τη μικροφωνική της εγκατάσταση –έτσι τώρα δεν δαπανούν χρήματα για ενοικίαση– μικρόφωνα, φωτιστικά και μόνιμη πτυσσόμενη εξέδρα (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 13/12/1992). Οι νέοι φέρνουν κι αυτοί δικά τους μουσικά όργανα (βιολί, μπάσο, κλαρίνο). Τον Αύγουστο του 1995 διοργάνωσαν μουσική εκδήλωση με δυο πιάνο, δυο βιολιά, κιθάρα κ.λπ. στην πλατεία του χωριού, μπροστά στην εκκλησία και το σχολείο.

Η μεγάλη όμως αγάπη των νέων είναι το θέατρο. Είναι ενδεικτικό ότι τον Αύγουστο του 1995, δύο ρόλους υποδύθηκαν παιδιά ηλικίας 13 και 16 χρόνων, γιατί τα μεγαλύτερα παιδιά δεν επαρκούσαν. Από το 1980 ανεβάζουν κάθε καλοκαίρι ένα θεατρικό έργο του ελληνικού ρεπερτορίου (Ψαθάς, Καμπανέλλης, Ξενόπουλος, Κορομηλάς, Πρετεντέρης, Σακελλαρίου, Μάλαμας).

Η σύγχρονη διοργάνωση των πολιτιστικών εκδηλώσεων στην Καστάνιανη έχει τη ρίζα της στα γλέντια που διοργάνωναν από το 1970 κάθε Πάσχα και καλοκαίρι οι απόδημοι νέοι του χωριού, αρχικά σε σπίτια και αργότερα σε αίθουσα του σχολείου. Τα γλέντια αυτά συνδύαζαν τις σύγχρονες επιθυμίες των νέων της εποχής με τις παραδοσιακές προτιμήσεις των μεγαλύτερων και συντέλεσαν στη σύσφιγξη των σχέσεων των νέων της δεκαετίας του 1970 (σημερινών 45άρηδων), οι οποίες συνεχίζονται μέχρι σήμερα. Αυτό το δημιουργικό και συνάμα αλληλέγγυο κλίμα μεταδόθηκε και στη σύγχρονη νεολαία.

Έτσι, κάθε καλοκαίρι οι νέοι διοργανώνουν θεατρικές παραστάσεις ή αναπαραστάσεις σκηνών της κοινωνικής ζωής του χωριού (θέρισμα-αλώνισμα-τρύγος), απαγγελίες ποιημάτων (των Κρυστάλλη, Παλαμά, Σικελιανού, Ρίτσου, Βρεττάκου, Βάρναλη, Σεφέρη, Ελύτη, καθώς και δημοτικής ποίησης), αφιερώματα σε Έλληνες ποιητές (Σικελιανό, Κάλβο, Παλαμά, Κρυστάλλη) ή

ακόμα και σε ολόκληρες χρονικές περιόδους της ελληνικής ποίησης (αρχαιότητα, μεσαίωνας, νεότεροι χρόνοι). Η Πειραματική Ορχήστρα Νέων Καστάνιανης δίνει μουσικές παραστάσεις¹⁷⁰. Οι πολιτιστικές αυτές εκδηλώσεις

¹⁷⁰Οι παρακάτω θεατρικές παραστάσεις, μουσικοποιητικές εκδηλώσεις και αναπαραστάσεις σκηνών της παραδοσιακής κοινωνικής ζωής του χωριού έγιναν από μέλη της αδελφότητας μαζί με νέες και νέους που κατάγονται από το χωριό, εκτός από το μουσικό 2ήμερο της Ε.Λ.Σ. το 1985.

ΘΕΑΤΡΙΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

- 1980: «Η Πηνελόπη σε ηπειρωτικό χωριό»
 1981: «Η τύχη της Μαρούλας» (Κορομηλά)
 1982: «Ο Φον Δημητράκης» (Δ. Ψαθά)
 1983: «Το Στραβόξυλο» (Δ. Ψαθά)
 1984: «Η αυλή των θαυμάτων» (Ι. Καμπανέλη)
 1985: «Ο Πειρασμός» (Γρηγ. Ξενόπουλου)
 1986: «Ούτε γάτα ούτε ζημιά» (Αλ. Σακελλαρίου)
 1987: «Εξοχικό κέντρο ο ΕΡΩΣ» (Δ. Ψαθά)
 1988: «Ο Αφελής» (Δ. Ψαθά)
 1989: «Η γυνή να φοβείται τον άνδρα» (Κ. Πρετεντέρη)
 1990: «Προίκα μου αγαπημένη» (Δ. Ψαθά)
 1994: «Το ξύλο βγήκε απ' τον παράδεισο» (Α. Σακελλαρίου)
 1995: 2 μονόπρακτα «Το προξενιό της Πανωραίας» και «Ο Ψευδοτρομοκράτης» (Λ. Μάλαμα).

ΜΟΥΣΙΚΕΣ - ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

- (Παρουσίαση των ποιητών - απαγγελίες - μουσική - τραγούδια)
 1982: Ποίηση δημοτική, Κρυστάλλη, Παλαμά, Σικελιανού, Ρίτσου, Βρεττάκου, Βάρναλη, Σαφέρη, Ελύτη. Τραγούδια.
 1983: Τραγούδια δημοτικά τοπικά και δημοτική ποίηση
 1984: Ποίηση Σικελιανού - Βάρναλη - Ρίτσου
 1985: α) Ποίηση αφιερωμένη στους ηπειρώτες ποιητές (Βηλαρά, Κρυστάλλη),
 β) 2ήμερο μουσικών εκδηλώσεων από καλλιτέχνες της Ε.Λ.Σ., φίλους της Καστάνιανης
 1987: 3.000 χρόνια Ελληνική Ποίηση (μέρος 1ο): Αρχαιότητα
 1988: 3.000 χρόνια Ελληνική Ποίηση (μέρος 2ο): Μεσαίωνας
 1990: 3.000 χρόνια Ελληνική Ποίηση (μέρος 3ο): Νέα Χρόνια
 1991: Αφιέρωμα στον Άγγελο Σικελιανό
 1992: Αφιέρωμα στον Ανδρέα Κάλβο για τα 200 χρόνια από τη γέννησή του
 1993: Αφιέρωμα στον Κ. Παλαμά για τα 50 χρόνια από το θάνατό του
 1994: α) Αφιέρωμα στον Κ. Κρυστάλλη για τα 100 χρόνια από το θάνατό του,
 β) εκδηλώσεις για τα 100 χρόνια από το χτίσιμο του Δημοτικού σχολείου
 1995: α) Αναπαράσταση σκηνών της κοινωνικής ζωής του χωριού (θέρισμα-αλώνισμα-τρύγος) / τραγούδια της ξενιτιάς, του έρωτα κ.λπ.
 β) Πειραματική ορχήστρα νέων Καστάνιανης

Αναπάρασταση σκηνών της παραδοσιακής κοινωνικής ζωής του χωριού από τους νέους της Καστάνιανης (Φωτ. Αρχείο Ν. Κατσαρού)

της Καστάνιανης είναι πρωτόγνωρες για την ελληνική επαρχία, όχι μόνο για το υψηλό τους επίπεδο, αλλά –και αυτό είναι το σπουδαιότερο– για την ενεργητική και ενθουσιώδη συμμετοχή των νέων ανθρώπων.

Αναβίωση παραδοσιακών εθίμων: Οι απόδημοι αναβιώνουν κατά καιρούς ορισμένα παραδοσιακά έθιμα. Συγκριτικά αναφέρω ότι μόλις το 9,3% των ηπειρωτικών συλλόγων αναβιώνει παραδοσιακά έθιμα, συνήθως τον παραδοσιακό γάμο. Αναφερθήκαμε παραπάνω (στο κεφάλαιο «εκδρομές») στην αναβίωση εθίμων στα χωριά από ντόπιους και απόδημους, κυρίως την περίοδο της Αποκριάς και του Πάσχα. Αλλά η νοσταλγία τους για τα «παλιά τα χρόνια» εκφράζεται κάποιες φορές και τα Χριστούγεννα. Έτσι τα Χριστούγεννα του 1990, όταν είχαν ανέβει αρκετοί Πουρνιώτες στο χωριό, «σηκώθηκαν το πρωϊ και άναψαν μια τέραστια φωτιά στην πλατεία του χωριού. Μετά πήραν τζουμάκες και χτυπούσαν εδώ και εκεί λέγοντας τα κάλαντα από σπίτι σε σπίτι. Οι νοικοκυραίοι δε τους έδιναν χρήματα, αλλά κουλούρες, σα ψωμάκια. Αυτό το έθιμο αναβίωσε μια χρονιά» (Θεοδώρου Λ.).

Το Νοέμβριο η *Αδελφότητα Πηγιαωτών Νικανορητών* αναβιώνει στην Αθήνα τα μπόλια, ένα τοπικό έθιμο της επαρχίας Κόνιτσας. Βράζουν δημητριακά,

όπως σιτάρι, καλαμπόκι κ.λπ. και το έδεσμα αυτό μοιράζεται στα μέλη του συλλόγου¹⁷¹.

Στο Μοναστήρι αναβίωσαν μία φορά τη δεκαετία του 1980 και άλλη μία το 1992, το ζ(ι)αφέτι. Έτσι ονόμαζαν τα παλαιότερα χρόνια το γλέντι που διοργάνωνε ο ξενιτεμένος στη Ρουμανία ή σ' άλλο μέρος της Ελλάδας ή του εξωτερικού, όταν επέστρεφε στο σπίτι του. Τα ζιαφέτια γίνονταν στην εξοχή, σε κάποιο από τα ξωκλήσια του χωριού με ψήσιμο κρεάτων και γλέντι με τις παραδοσιακές κομπανίες. Η αναβίωση του εθίμου αυτού από τους απόδημους Μοναστηριώτες έγινε στην πλατεία του χωριού, με μουσική από κασετόφωνο. Οι νέοι πρωτοστάτησαν στην εκδήλωση.

Ο πρόεδρος της *Αδελφότητας Λυκόραχης* Δ. Σδούκος σχολιάζει: «Τα έθιμα δεν μπορούμε να τα βρούμε (εν. οι απόδημοι). Κάπου χάνονται και σε μας. Οι ντόπιοι κυρίως τα κρατούν. Οι ξενιτεμένοι τα χάνουν».

Στην Πυρσόγιαννη διατηρούν ακόμη ένα έθιμο το Πάσχα, το «αυγός ανέστη». Την πρώτη μέρα της Αναστάσεως μάνουν στα σπίτια και συνήθως ψήνουν κρέας, εκτός αν έχουν πένθος. Τη δεύτερη μέρα, γιορτάζουν την ανάσταση στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και τα σπίτια που ανήκουν στη γειτονιά της εκκλησίας είναι όλα ανοικτά, εκτός, και πάλι, αυτών που έχουν πένθος. Περιφέρονται κατά παρέες από σπίτι σε σπίτι και κερνιώνται τσίπουρο, λουκούμι κι ένα αυγό κόκκινο. Την τρίτη ημέρα ο παπάς λειτουργεί στην εκκλησία του αγίου Νικολάου, όπου γιορτάζει η αντίστοιχη γειτονιά, την τέταρτη ο εορτασμός μεταφέρεται στη γειτονιά της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου και την πέμπτη στην εκκλησία του Αγίου Μηνά. Την Παρασκευή πηγαίνουν στην εκκλησία της Παναγίας, όπου μετά τον εκκλησιασμό κάνουν μικρό πανηγύρι με όργανα, γιατί οι απόδημοι έχουν ήδη αρχίσει να φεύγουν για τις πόλεις και το βράδυ συνεχίζουν το γλέντι στην πλατεία, «στον πλάτανο». Οι εκκλησίες αυτές, εκτός από τον Άγιο Νικόλαο, που είναι κεντρική, είναι οικογενειακές και τις συντηρούν οι οικογένειες που τις έχουν χτίσει, εκτός από την Παναγία, που έχει πολλά έξοδα και την συντηρεί η εκκλησιαστική επιτροπή.

¹⁷¹Είναι τα λεγόμενα «πολυσπόρια» (σπόροι δημητριακών και οσπρίων), που μοιράζονται στις αγροτικές κοινωνίες, με την ευχή της εξασφάλισης της αφθονίας των καρπών για το χρόνο που έρχεται. Η γιορτή των Εισοδίων της Θεοτόκου (21 Νοεμβρίου) αποτελεί σταθμό για την περίοδο της χειμερινής σποράς, γι' αυτό και το λαϊκό όνομα της γιορτής είναι της Παναγίας της Μεσοσπορίτισσας, επειδή ο καλός γεωργός, ιδιαίτερα της Β. Ελλάδας, πρέπει ως την ημέρα αυτή να έχει σπείρει τουλάχιστον το μισό σπόρο (Μέγας 1988: 33-35).

Τον Αύγουστο του 1994, ο Πολιτιστικός Σύλλογος της Βούρμπιανης διοργάνωσε ένα αθλητικό διαγωνισμό, το «γύρο της Βούρμπιανης» και απένειμε έπαθλα στους τρεις πρώτους νικητές, μια αναβίωση ανάλογων παιδικών αγώνων που γίνονταν παλαιότερα στο χωριό. Ο σύλλογος διοργάνωσε παράλληλα και διαγωνισμό ζωγραφικής.

2.9 Λαογραφικά μουσεία, συλλογές και εκδόσεις

Λαογραφικά μουσεία και συλλογές: Το μοναδικό λαογραφικό μουσείο της περιοχής μελέτης, είναι το Μουσείο Ηπειρωτών Μαστόρων στην Πυρσόγιαννη. Το μουσείο ίδρυσε η Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης, στο κτίριό της στην Πυρσόγιαννη, με υλικό που άρχισαν τα μέλη της να συγκεντρώνουν από το 1970. Το πλούσιο υλικό που έχει συγκεντρωθεί αφορά την τεχνική, τη μυστική γλώσσα (κουδαρίτικα), τα δρομολόγια, τα εργαλεία, τα συμφωνητικά, τις κατασκευές των μαστόρων της Πυρσόγιαννης, καθώς και υλικό σχετικό με την καθημερινή ζωή και τις συνθήκες δουλειάς στα ταξίδια τους. Συγκεκριμένα: 1) Πάνω από 2.000 φωτογραφίες από την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, το Αργυρόκαστρο, το Χαρτούμι, την Αλεξάνδρεια, το Ασσουάν, την Αιθιοπία, την Τεχεράνη, την Ταυρίδα, την Αμερική, την Αθήνα, τα Γιάννενα, το Μεσολόγγι, το Αγρίνιο, τη Σπάρτη, την Κόρινθο, το Βόλο, την Καρδίτσα, τις Σέρρες, και την Ξάνθη, οι οποίες καλύπτουν την περίοδο 1870-1950 και καταδεικνύουν την καθημερινή ζωή και τα έργα των μαστόρων. 2) Πάνω από 2.500 φωτογραφίες, σχέδια, αποτυπώσεις κατασκευών (γεφύρια, εκκλησίες, σχολεία, καμπαναριά, τζαμιά, φάροι, μύλοι, λιοτρίβια, σπίτια, δημόσια και ιδιωτικά κτίρια) απ' όλη την Ελλάδα και το εξωτερικό, μια συστηματική καταγραφή της τοπικής αρχιτεκτονικής, των υλικών κάθε περιοχής και των αισθητικών ρευμάτων των τριών τελευταίων αιώνων στα Βαλκάνια. 3) Κιτάπια και συμφωνητικά δουλειάς, δεφτέρια-τετράδια λογαριασμών για τα μεροκάματα, αγορές τροφίμων και υλικών, ομόλογα και συναλλαγματικές, διαβατήρια, προσωπικά ημερολόγια, σημειώσεις και αλληλογραφία με την οικογένεια. 4) Παλιά εργαλεία, σχέδια εργαλείων και σχέδια της χρήσης τους με σημειώσεις και παρατηρήσεις παλιών μαστόρων. 5) Συνεντεύξεις και κινηματογραφικά ντοκυμαντέρ για τη ζωή και την τεχνική των μαστόρων (φίλμ super 8 και 16 χιλιοστών). Πρόσφατα δημιουργήθηκε και το Κέντρο Έρευνας Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς για την ανάδειξη και την αξιολόγηση του πλουσιώτατου αυτού

υλικού (επιχορηγούνται μαζί με το μουσείο από το Κοινοτικό Πρόγραμμα Διασυνοριακής Συνεργασίας INTERREG 2). Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς των μαστόρων η Περιφέρεια Ηπείρου αποφάσισε να ιδρύσει στην Πυρσόγιαννη τη *Σχολή Μαστόρων της Πέτρας* (επιχορηγείται από το πρόγραμμα ΕΑΠΤΑ), που στοχεύει στην αναβίωση του παραδοσιακού αυτού επαγγέλματος και θα αποτελέσει φυτώριο νέων μαστόρων (*Αρμολοΐ*, περ. Β', τεύχ. 1, Φθιν. 1997).

Ένας από τους στόχους της *Αδελφότητας Αγίας Παρασκευής* είναι η μετατροπή του παλαιού σχολείου σε λαογραφικό μουσείο. Το λαογραφικό μουσείο θα περιλαμβάνει αντικείμενα του παλαιότερου παραδοσιακού βίου τους, που αυτή τη στιγμή δεν έχουν λειτουργική αξία στη σύγχρονη ζωή τους, παρά μόνο στο επίπεδο της αναπαραγωγής της συλλογικής μνήμης. Τα αντικείμενα αυτά (οικιακά σκεύη, αργαλειοί, παγούρια, κόφες, επάργυρες ζώνες, φλουριά, αυθεντικές φουστανέλλες κ.α.) βρίσκονται προς το παρόν στα υπόγεια των σπιτιών ή στα σεντούκια. Τα τελευταία χρόνια ορισμένοι Κερασοβίτες έχουν αρχίσει να αναστηλώνουν τις καλύβες που είχαν στα χωράφια, για να διανυκτερεύουν άνθρωποι και ζώα κατά τις περιόδους των αγροτικών εργασιών.

Κεράσοβο: Το σχολείο μετατρέπεται σε Λαογραφικό μουσείο

Καστάνιανη: η αίθουσα του παλιού σχολείου έγινε χώρος συλλογής λαογραφικού υλικού

Σκέψεις για τη συγκέντρωση λαογραφικού υλικού αρχίζουν να αναπτύσσονται μεταξύ των μελών της *Αδελφότητας Καστανιανιτών* από το 1967 (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 29/1/1967), γεγονός που καταδεικνύει ότι ήδη από τη δεκαετία του 1960 τα παραδοσιακά οικιακά σκεύη, τα αγροτικά εργαλεία, οι παραδοσιακές ενδυμασίες έχουν χάσει τη λειτουργική τους σημασία και έχουν υποβαθμιστεί σε αντικείμενα μουσειακής χρήσης (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 29/1/1967). Η κοινότητα έχει παραχωρήσει μian αίθουσα του σχολείου και ο *Προοδευτικός Σύλλογος της Καστάνιανης* μαζί με την *Αδελφότητα της Αθήνας* και το *Σύλλογο της Θεσσαλονίκης* ενισχύουν οικονομικά και ηθικά την προσπάθεια για τη συγκέντρωση αντικειμένων του παραδοσιακού τους πολιτισμού, με σκοπό τη δημιουργία μιας συγκροτημένης λαογραφικής συλλογής. Ο *Σύλλογος της Θεσσαλονίκης* συνέβαλε στη δημιουργία του λαογραφικού μουσείου με τη συλλογή παραδοσιακών αντικειμένων που υπήρχαν ακόμα στα σπίτια των συγχωριανών τους. Η συλλογή περιλαμβάνει: λανάρι, σαρμανίτσες, φεγγίτες, αποθηκευτικούς κάδους και δερμάτινους σάκους (κουζίν') για κρασί ή τυρί, ένα αλέτρι, εκκλησιαστικά είδη (ευαγγέλια, εικόνες, κ.λπ.), παλαιά μαστορικά εργαλεία (σφυριά, πριόνια κ.α).

Με πρωτοβουλία και δαπάνες του *Προοδευτικού Συλλόγου Καστάνιανης* και ενίσχυση από την αδελφότητα και την κοινότητα, έφτιαξαν 6 γυναικείες στολές

πλήρεις και 4 αντρικές (2 φουστανέλες και 2 μπουραζάνες). Στα σπίτια τους υπάρχουν και γνήσιες στολές από τους παππούδες και τις γιαγιάδες τους, τις οποίες φορούν καμιά φορά τις Απόκριες ή σε κάποιο χορό στην Αθήνα και στο χωριό.

Κάποιες πρώτες προσπάθειες έχουν ξεκινήσει για διαμόρφωση λαογραφικής συλλογής στην Πηγή και το Νικάνορα. Μόλις πρόσφατα, ξεκίνησε μια προσπάθεια πιο συστηματική και στους Χιονιάδες για τη δημιουργία *Μουσείου των Χιονιαδιτών αγιογράφων*. Το μουσείο θα στεγασθεί στο κτίριο του δημοτικού σχολείου, το οποίο με απόφαση του ΥΠ.ΠΟ. ανακηρύχθηκε διατηρητέο και για την επισκευή του περατώθηκαν τα αρχιτεκτονικά σχέδια και οι οικονομοτεχνικές μελέτες. Το έργο εντάχθηκε στο αναπτυξιακό πρόγραμμα της επαρχίας με επιχορήγηση 10 εκατομμυρίων δρχ. (Εκ *Χιονιάδων*, φ.1, Άνοιξη 1988: 40). Στο Κεφαλοχώρι, ο *Φιλοπρόοδος Σύλλογος Κεφαλοχωρίου*, που έχει την έδρα του στο χωριό, δημιούργησε λαογραφική συλλογή, η οποία λειτουργεί από το 1994. Η συλλογή στεγάζεται σε αίθουσα του σχολείου και περιλαμβάνει γεωργικά εργαλεία, γυναικείες παραδοσιακές ενδυμασίες, παλαιές φωτογραφίες από τη ζωή των Λυκοραχιτών κ.λπ.

Η ιδιωτική λαογραφική συλλογή του Μοναστηριώτη Ευάγγελου Βέργου είναι πολύ πλούσια και βρίσκεται σε ιδιόκτητο χώρο του συλλέκτη στα Γιάννενα. Περιλαμβάνει αυθεντικές ενδυμασίες από την Ήπειρο και τη Μακεδονία, 10 ποδιές του αργαλειού από τις περιοχές του Πωγωνίου και των Τζουμέρκων, γουρουνοτσάρουχα, κοσμήματα, νομίσματα από την εποχή του Όθωνα και εξής, οικιακά σκεύη και αντικείμενα (σαρμανίτσες, παλιά πιάτα και κουτάλια, λυχνάρια, ταμπακιέρες, μπακίρια, τσαντήλες για τυρί, γουδιά, λαϊνιά), κυπριά, ζύγια, τσεκούρια, σίδερα που έδεσαν τα ζώα για να μη φύγουν από το χωράφι, λαιμαριές για τα ζώα, ένα σαμάρι, ένα πέτρινο μύλο, ένα σιδερένιο παλιό κρεβάτι, ένα παϊτόνι, μια παλιά σάλπιγκα, ταβερνίσια καρτούτσα (δράμια) με την κορόνα του βασιλιά σφραγισμένα από την αγορανομία της εποχής, καντήλια, εικόνες, όπλα του 19^{ου} αι. (περίστροφο προέλευσης Μαυροβουνίου, έτος κατασκευής 1870 περίπου, γιαταγάνι έτους κατασκευής 1826, σπαθί αξιωματικού ε.κ. 1919, δύο ξιφολόγχες κ.λπ.), παλιές φωτογραφίες οικογενειών, αλλά και πολιτικών και ιστορικών προσώπων (π.χ. Παπαδόπουλος, Μακάριος) κ.ά.

Προσπάθεια για τη συγκέντρωση παραδοσιακών αντικειμένων, φωτογραφιών κ.λπ. γίνεται στα πλαίσια του *Αναπτυξιακού Συνδέσμου των Μαστοροχωριών*, που περιλαμβάνει τα χωριά Αετομηλίτσα, Πληκάτι,

Γοργοπόταμο, Χιονάδες, Ασημοχώρι, Βούρμπιανη, Πυρσόγιαννη, Οξιά, Λαγκάδα, Δροσοπηγή, Κεφαλοχώρι, Καστανέα, Φούρκα, Αγία Παρασκευή, Μόλιστα, Γαναδιό, Μοναστήρι. Ο *Αναπτυξιακός Σύνδεσμος των Μαστοροχωρίων* ιδρύθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 με στόχο την ανάπτυξη της περιοχής.

Λαογραφικά μουσεία και συλλογές έχει συστήσει το 32,5% των ηπειρωτικών συλλόγων. Από το 1980 έως το 1990 συγκεντρώθηκαν πολλές χιλιάδες αντικειμένων λαογραφικού ενδιαφέροντος, με βάση κυρίως την ιδιωτική πρωτοβουλία πολιτιστικών σωματείων και ιδρυμάτων και τη μερική ενίσχυση της Πολιτείας και δημιουργήθηκαν πάνω από τετρακόσια μικρά και μεγάλα λαογραφικά μουσεία και συλλογές σ' ολόκληρο τον ελληνικό χώρο (Προβατάκης 1994: 40). Την τελευταία δεκαετία έχουν γίνει μια σειρά από συναντήσεις ειδικών, σχετικά με την οργάνωση, τη λειτουργία και το ρόλο των λαογραφικών μουσείων¹⁷². Παραθέτουμε την άποψη της Α. Κυριακίδου-Νέστορος, έτσι όπως την εξέφρασε η συνεργάτιδά της Ε. Σκουτέρη-Διδασκάλου, για τη σημασία του λαογραφικού μουσείου στην ενίσχυση της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας: «...το λαογραφικό (και ιδιαίτερα το τοπικό) μουσείο, που τρέφει τη συλλογική μνήμη και άρα: την κοινωνική συνοχή της κοινότητας, δεν είναι –δεν πρέπει να είναι– ένας χώρος με μόνιμα εκθέματα σαν απολιθώματα, αλλά ένας οργανισμός που ζει για να εξωτερικεύει τη συλλογική μνήμη και να τροφοδοτεί τον εγκέφαλο της κοινότητας: της μικρής μας πατρίδας» (1994: 49-50).

Εκδόσεις: Οι σύλλογοι συχνά τυπώνουν ημερολόγια, τα οποία πωλούν στα μέλη και στους φίλους τους, για να ενισχύσουν τα οικονομικά τους.

Η *Αδελφότητα Καστανιανιτών* έχει εκδώσει κατά καιρούς και ημερολόγια που περιλαμβάνουν φωτογραφίες με τοπία της Καστανιανής και της γύρω περιοχής. Το 1964 τύπωσαν 300 αντίτυπα ημερολογίου, «εκ των οποίων απεστάλησαν εις Ιωάννινα 30, εις χωρίον 126, εις Θεσσαλονίκην 12, εις Πρέβεζαν 8, εις τα Γραφεία διετέθησαν 42, ο κ. Μενέλαος Γκόσος 11 και υπάρχουν αδιάθετα 71» (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 30: 21/3/1965). Το 1987 αποφασίζουν την έκδοση ημερολογίου με «παλιακές φωτογραφίες» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 20/12/1987).

¹⁷²Βλ. Λαογραφικά Μουσεία 1984, Συνάντηση Μουσειολογίας 1987, Εκπαιδευτικό Σεμινάριο 1988, Επιστημονικό Συμπόσιο 1988, Εκπαιδευτικό Σεμινάριο 1991, Συνάντηση Λαογραφικών Μουσείων 1994.

Η *Αδελφότητα Μοναστηριωτών* τύπωνε ημερολόγια κατά περιόδους. Το 1994 ωστόσο είχαν έλλειμα 120.000 δρχ. από το ημερολόγιο, γιατί δεν το αγόρασαν τα μέλη του συλλόγου, ένδειξη του γενικότερου κλίματος αδιαφορίας των μελών. Έτσι, το 1995 αποφάσισαν να μην εκδώσουν ημερολόγιο. Ο *Σύλλογος Πουρνιωτών* έχει εκδώσει τρία ημερολόγια, όπως επίσης κατά καιρούς και η *Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών*, η *Αδελφότητα Λυκόραχης Αθηνών* και ο *Σύλλογος Γανναδιωτών*. Ο *Σύλλογος Ασημοχωριτών* εκδίδει ημερολόγιο με τις τοποθεσίες του χωριού, για ενίσχυση των εσόδων του.

Ορισμένοι σύλλογοι εκδίδουν και ατζέντα, η οποία περιλαμβάνει όλα τα μέλη του σωματείου με τα τηλέφωνα, τις διευθύνσεις και το επάγγελμά τους. Έτσι όλοι γνωρίζουν τις επαγγελματικές ιδιότητες των συντοπιτών τους και τις περισσότερες φορές επιδιώκουν συνεργασία. Επίσης, η ατζέντα διευκολύνει και τις κοινωνικές επαφές, ιδιαίτερα στα καλέσματα γάμων.

Μια άλλη σημαντική, αλλά σπάνια, εκδοτική δραστηριότητα των συλλόγων είναι η έκδοση εφημερίδας ή περιοδικού.¹⁷³ Ο *Σύνδεσμος Κονιτσιωτών* "Ο *Αώος*" άρχισε να εκδίδει το περιοδικό *Κόνιτσα* το Μάιο του 1962, με τον υπότιτλο *Μηνιαίον περιοδικόν της επαρχίας Κονίτσης. Εκδιδόμενον εν Αθήναις υπό του Συνδέσμου Κονιτσιωτών "Ο Αώος"*. Με την ίδια επωνυμία κυκλοφορούσε στην πόλη της Κόνιτσας μια εβδομαδιαία εφημερίδα από τον Παναγιώτη Φλώρο, κατά τη διετία 1914-1915, ο οποίος συνέχισε την έκδοση περιοδικά, συνήθως κατά τις προεκλογικές περιόδους και μετά το 1915. Η νέα έκδοση από τους αποδήμους της Αθήνας θεωρεί αυτήν την περίοδο ως την πρώτη εκδοτική περίοδο (Λαδογιάννη 1995: 541-542). Η δεύτερη εκδοτική περίοδος διήρκεσε έως το Μάιο του 1973. Την περίοδο αυτή, το περιοδικό εκδίδεται στην Αθήνα από συντακτική ομάδα και έχει τακτικούς συνεργάτες και ανταποκριτές στην Κόνιτσα και στα Γιάννενα. Στόχος του είναι η επικοινωνία των αποδήμων με την πατρίδα τους και η ενημέρωσή τους για τα προβλήματά της, καθώς και η αναζήτηση λύσεων για την ανάπτυξη της περιοχής και την αναστροφή του μεταναστευτικού ρεύματος. Ο Γιάννης Λυμπερόπουλος εξηγεί το λόγο που σταμάτησε η έκδοση του περιοδικού: «*Το περιοδικό σταμάτησε το 1973, γιατί εγώ που το εξέδιδα πείστηκα από τη χούντα*

¹⁷³ Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει μελέτες που ανιχνεύουν την πολιτισμική τοπική ταυτότητα μιας περιοχής μέσα από τοπικά έντυπα, εφημερίδες και περιοδικά, αναλύοντας ταυτόχρονα και το ίδιο το έντυπο. Αναφέρω ενδεικτικά: Αυδίκος 1993, Λαδογιάννη 1995, Βαρβούνης 1995γ: 92-97.

να καταχωρήσω πράγματα, που δε μπορούσα να καταχωρήσω. Εμένα μ' είχαν βάλει μέσα, μ' είχαν συλλάβει σαν προοδευτικό και έτσι το 'κλεισα. Δεν ήθελα να ενταχθώ στην άποψη της χούντας. Το περιοδικό επανεξεδόθη το 1980 από το Λάμπρο Βλάχο, ένα συνταξιούχο δάσκαλο, αφού πήρε την άδεια από τον Σύνδεσμο, έως το 1984, πέντε χρόνια συνολικά. Τότε αποφασίστηκε να μεταφερθεί η έκδοσή του στην Κόνιτσα, γιατί εντωμεταξύ είχαν δημιουργηθεί κάποιες καλές προϋποθέσεις για να εκδίδεται στην Κόνιτσα. Δεν είχε πλέον έννοια, ένα περιοδικό που αναφερότανε στα θέματα της Κόνιτσας, να εκδίδεται από τους μετανάστες. Τότε παραιτήθηκε ο Λάμπρος και σχηματίστηκε μια συντακτική επιτροπή στην Κόνιτσα, επικεφαλής της οποίας είναι ο Σωτήρης Τουφίδης». Στο περιοδικό Κόνιτσα ανακοινώνονται οι εκδηλώσεις, τα αποτελέσματα Γενικών Συνελεύσεων καθώς και οι κοινωνικές ειδήσεις των μελών των αποδημικών αδελφοτήτων της περιοχής, που δεν εκδίδουν κάποιο έντυπο.

Η Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας εκδίδει περιοδικό με την επωνυμία *Το Κεράσοβο*. Το περιοδικό αποτελεί μέσο επικοινωνίας της αδελφότητας με τους «απανταχού Κερασοβίτες». Το πρώτο φύλλο εκδίδεται τον Ιούλιο-Αύγουστο του 1983 και στο πρώτο του άρθρο δηλώνει το σκοπό της έκδοσής του: «επιτέλους αποχτούμε δικιά μας φωνή, δικά μας μάτια και αυτιά. Θα βλέπουμε, θα ακούμε, και θα φωνάζουμε όσο θέλουμε με το δικό μας στόμα συνειδητά και υπεύθυνα. Καιρός πια να δείξουμε μόνοι μας την παλληκαριά μας και την αγάπη μας για τον τόπο μας. Για το χωριό μας. Καιρός να δείξουμε τους αγώνες μας για την ανάπτυξή του, τους στόχους μας, τα προγράμματά μας για ένα Κεράσοβο άξιο του ονόματός του». επίσης παρουσιάζει τη θεματολογία του: «Τα νέα της αδελφότητας με όλες τις δραστηριότητες. Του συλλόγου νέων του Κερασόβου. Τα νέα της Επαρχίας μας σε ότι αφορά το χωριό μας. Την μεγάλη αγάπη των φίλων του χωριού μας και υποστηρικτάς της αδελφότητάς μας που είναι πάρα πολλοί». αλλά και τους συγγραφείς του: «Γράφετε μόνοι σας τα νέα του σπιτιού σας, της γειτονιάς σας, και τις προτάσεις σας, και τις σκέψεις σας ακόμα. Για μια πλούσια σε ύλη εφημεριδούλα». Το περιοδικό είναι τριμηνιαίο και στις σελίδες του δημοσιοποιούνται οι οικονομικές, κοινωνικές, αναπτυξιακές και πολιτιστικές πρωτοβουλίες όλων των κοινωνικών ομάδων που έχουν συγκροτήσει οι Κερασοβίτες.

Σχετικά πρόσφατα (Άνοιξη του 1988) εξέδωσαν το πρώτο τεύχος τους, δύο ακόμα περιοδικά από συλλόγους της επαρχίας Κόνιτσας: 1) *Τα Ασημοχωρίτικα*, με τον υπότιτλο *Περιοδική Έκδοση Επικοινωνίας και Ενημέρωσης του*

Συλλόγου Ασημοχωριτών Αθηνών “Η Πρόοδος” και 2) εκ Χιονιάδων, με τον υπότιτλο *Περιοδική Πολιτιστική Έκδοση. Τα Ασημοχωρίτικα* είναι επανέκδοση του περιοδικού *Ασημοχώρι*, που εξέδιδε ο πρεσβύτερος Διονύσιος Τάτσης στην Κόνιτσα εδώ και εικοσιπέντε χρόνια, και για λόγους προσωπικούς ανέστειλε την έκδοσή του. Ο Σύλλογος Ασημοχωριτών αποφάσισε να συνεχίσει το έργο τού αφοσιωμένου στο Ασημοχώρι κληρικού με την έκδοση ενός νέου περιοδικού, που «στόχος του θα είναι η ενημέρωση, η επικοινωνία και η αναψυχή των χωριανών. Επίσης μέσα στις προσδοκίες του θα είναι και η συμβολή στην αναβάθμιση του χωριού, η επισήμανση των αναγκών του και προπαντός η καταγραφή και η έκφραση των ασημοχωρίτικων παλμών, του ασημοχωρίτικου πνεύματος». Τα θέματα με τα οποία ασχολείται είναι οι εκδηλώσεις του συλλόγου οι αναγκαστικές συνενώσεις χωριών σε δήμους, τα νέα του χωριού, λαογραφικά ζητήματα, οι απόψεις των νέων για το περιοδικό και για διάφορα κοινωνικά ζητήματα (π.χ. τα ναρκωτικά), «ιστορίες του παλιού καιρού», «τα Ασημοχωρίτικα της Αθήνας», πρόσωπα και μαρτυρίες, άρθρα κοινωνικού και πολιτιστικού περιεχομένου, «κοινωνικές ειδήσεις»¹⁷⁴ και γελοιογραφίες. Η κίνηση έκδοσης του περιοδικού εντάσσεται στα πλαίσια των εντολών της διαθήκης του Ασημοχωρίτη ευεργέτη Βασιλείου Κων. Χρήστου και τα έξοδά της καλύπτονται από το κληροδότημα (*Τα Ασημοχωρίτικα*, τεύχ.1, Άνοιξη 1988: 3).

Το περιοδικό *Εκ Χιονιάδων* έχει περισσότερο λόγιο χαρακτήρα· ενδιαφέρεται για την ιστορία και τη λαογραφία του χωριού Χιονιάδες και προτρέπει όσους έχουν «σχόλια, ιδέες, θυμούνται παλιά τραγούδια, γνωρίζουν τα ήθη και έθιμα του χωριού» να τα στείλουν στο περιοδικό, για να καταγραφούν και να διασωθούν. Το περιοδικό εκδίδεται από συντακτική επιτροπή, η οποία θέτει στον πρόλογό της την κρισιμότητα της κατάστασης των Χιονιάδων και καλεί όλους τους Χιονιαδίτες και ιδιαίτερα τους νέους, να δραστηριοποιηθούν και να επικοινωνήσουν με τους συλλόγους (*Εκ Χιονιάδων*, τεύχ. 1, Άνοιξη 1988: 3).

Ορισμένοι σύλλογοι εκδίδουν και μονογραφίες ιστορικού και λαογραφικού περιεχομένου του χωριού τους –ή και ιστορικό των δραστηριοτήτων του

¹⁷⁴Ο Δ.Σ. Λουκάτος έχει επισημάνει «τη λαογραφική και γενικότερα εθνογραφική και ανθρωπολογική σημασία, που μπορούν να έχουν οι κοινωνικές μικρο-αγγελίες που πληροφορούν για όλες τις περιπτώσεις της ζωής και θανάτου μελών της κοινωνίας μας, με τρόπον λακωνικό, και «σημειωτικό» (1990: 366). Ενδιαφέρουσα είναι και η παρατήρησή του για τις επιδεικτικές φωτογραφίες που στέλνουν οι απόδημοι του εξωτερικού, οι οποίες λειτουργούν ως ερέθισμα για νέες αποδημίες (1993: 243-246).

συλλόγου τους— τις οποίες συνήθως γράφουν δάσκαλοι ή τοπικοί λόγιοι¹⁷⁵. Οι μονογραφίες αυτές αποτελούν σημαντική πηγή πληροφοριών για τον επιστήμονα ερευνητή (Μερακλής 1990: 18). Συγκριτικά αναφέρω, ότι εφημερίδες και περιοδικά εκδίδει το 23,3% των ενεργών ηπειρωτικών συλλόγων, οι οποίες είναι συνήθως διμηνιαίες ή τριμηνιαίες, μονογραφίες το 41,5% από τη μεταπολίτευση και εξής, ενώ με τη συλλογή ιστορικών φωτογραφιών από την παραδοσιακή ζωή της κοινότητας το 26,2% των σωματείων.

2.10 Άλλες εκδηλώσεις

Πανελλήνιες ή τοπικές εκδηλώσεις εθνικού χαρακτήρα: Αρκετοί σύλλογοι συμμετέχουν στις εκδηλώσεις, που διοργανώνει η *Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας* και η *Πανεπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας*. Η ανέγερση ηρώων στις πλατείες των χωριών (βλ. π.χ. στα «Κοινωφελή έργα» την πρωτοβουλία της *Αδελφότητας Αμαράντου* για την ανέγερση ηρώου στην κεντρική πλατεία του χωριού) αποτελεί τοπική εκδήλωση εθνικού χαρακτήρα. Με τα μνημεία αυτά οι τοπικές κοινωνίες θυμούνται τη συμβολή των τιμώντων συντοπιτών τους που έδωσαν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια κάποιου εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα (επανάσταση του '21, βαλκανικοί πόλεμοι, αντίσταση εναντίον των Γερμανών κατακτητών).

Πανελλήνιες ή τοπικές εκδηλώσεις εθνικού χαρακτήρα οργανώνει το 30,4% των ενεργών ηπειρωτικών συλλόγων. Συγκεκριμένα το 15,2% των ηπειρωτικών συλλόγων διοργανώνει πατριωτική εκδήλωση στη γιορτή της 28^{ης} Οκτωβρίου και το 6,5% στη γιορτή της 25^{ης} Μαρτίου, στις δυο μεγάλες εθνικές επετείους. Ένα ποσοστό 6,5% των ηπειρωτικών συλλόγων —κυρίως οι βορειοηπειρωτικοί σύλλογοι— πραγματοποιούν εκδηλώσεις στην επέτειο κηρύξεως της ανεξαρτησίας της Β. Ηπείρου (17/2/1914) και ένα μικρότερο ποσοστό 4,3% στην επέτειο της απελευθέρωσης των Ιωαννίνων από τους Τούρκους (21/2/1913). Παρατηρούμε ότι οι απόδημοι οργανώνουν εκδηλώσεις με μεγαλύτερη συχνότητα στις πανελλήνιες εθνικές επετείους απ' ότι στις τοπικές πατριωτικές.

¹⁷⁵ Βλ. τη Βιβλιογραφία

Ομιλίες και διαλέξεις - Προκηρύξεις διαγωνισμών: Σπάνια οι τοπικοί σύλλογοι διοργανώνουν ομιλίες και διαλέξεις· όταν γίνονται, έχουν συνήθως κοινωνικά και ιατρικά θέματα, ή είναι παρμένα από την τοπική ιστορία και λαογραφία. Η *Αδελφότητα Λυκόραχης Αθηνών* διοργάνωσε με πρωτοβουλία των γυναικών ομιλία για τα γυναικεία προβλήματα.

Το 1926 ο πρόεδρος του Σ.Κ.Β. Αλ. Τράντας προκήρυξε διαγωνισμό με γλωσσικό και λαογραφικό περιεχόμενο και έπαθλο 10.000 δρχ. (Γιόσης 1983: 65). Στο εορτασμό των 75 χρόνων από την ίδρυσή του, ο *Σύνδεσμος* (1959) «ανέθεσε εις πατριώτες (sic) να γράψουν ιστορικά και λαογραφικά κείμενα, διά να εκδοθούν εις αναμνηστικό (sic) λεύκωμα» (Γιόσης 1983: 103). Στην ετήσια τακτική συνέλευση του Σ.Κ.Β. ο Δ. Σούλης αναφέρθηκε στην ιστορία και τις παραδόσεις της Βούρμπιανης (ό.π.: 125).

Ο εορτασμός της μέρας ίδρυσης του συλλόγου ή του προστάτη αγίου: Ο Σ.Κ.Β. είχε καθιερώσει ήδη από τον πρώτο Κανονισμό της Φ.Α.Β, την 30η Ιουνίου ως ημέρα της Ετήσιας Εορτής του *Συνδέσμου*. Το 1979 η γιορτή έγινε με τη συμμετοχή πολλών συμπατριωτών και το βράδυ της ίδιας μέρας πραγματοποιήθηκε συγκέντρωση σε ξενοδοχείο της Κηφισιάς (ό.π.: 131).

Στην καθιερωμένη αυτή ετήσια γιορτή του Σ.Κ.Β. έγινε το 1982 η έναρξη των εκδηλώσεων του εορτασμού της Εκατονταετηρίδας του *Συνδέσμου* και το Δ.Σ. παρουσίασε στους συμπατριώτες το αναμνηστικό μετάλλιο, που εξέδωσε με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 100 χρόνων ζωής του *Συνδέσμου* (ό.π.: 136). Στις 18 Ιουλίου έγινε στη Βούρμπιανη μνημόσυνο υπέρ των Μεγάλων Ευεργετών, των Ευεργετών, των Δωρητών, των Μελών των Δ.Σ. και Μελών του *Συνδέσμου* των εκατό ετών που πέρασαν. Στο μνημόσυνο παρευρέθησαν 7 από τα 11 μέλη του Δ.Σ., αρκετοί Βουρμπιανίτες από τα Γιάννενα και τη Θεσσαλονίκη, όλοι οι ντόπιοι χωριανοί και εκπρόσωπος από το Πληκάτι.

Βραβεύσεις αριστούχων μαθητών: Μια ακόμα δραστηριότητα των ηπειρωτικών συλλόγων αποτελεί η βράβευση των αριστούχων μαθητών και των επιτυχόντων στα Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι., που κατάγονται από την κοινότητα προέλευσης των μελών τους. Το 55,6% των Η.Σ. επιβραβεύει τα νέα μέλη της κοινότητας που «προκόβουν στα γράμματα», μια δραστηριότητα που δεν είναι τόσο συχνή στους συλλόγους της επαρχίας Κόνιτσας.

Στη Γ.Σ. της 13 Δεκεμβρίου 1992 η *Αδελφότητα Καστανιανιτών* αποφάσισε να βραβεύει τους αριστούχους μαθητές, που κατάγονται από την Καστάνιανη. Η *Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών* βραβεύει με συμβολικό χρηματικό ποσό τους αριστούχους μαθητές που κατάγονται από τα χωριά Πηγή και Νικάνορα

και η *Αδελφότητα Αμαράντου* έχει δώσει βραβεία σε μαθητές του δημοτικού για τη συγγραφή της καλύτερης έκθεσης. Από το 1980 ο Σ.Κ.Β. αποφάσισε να χορηγεί βραβεία σε αριστούχους Βουρμπιανίτες μαθητές (Γιόσης 1983: σ. 131).

Βραβεύσεις συλλόγων: Στις 18 Ιανουαρίου 1981 η *Πανηπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας*, σε εορταστική εκδήλωσή της, βράβευσε το *Σύνδεσμο της Κοινότητας Βουρμπιάνης* για την όλη δραστηριότητά του, τονίζοντας ότι η ίδρυση της Π.Σ.Ε. είναι έργο του *Συνδέσμου*¹⁷⁶. Στις 23 Δεκεμβρίου 1997, η Ακαδημία Αθηνών βράβευσε τον *Πανελλήνιο Σύνδεσμο Πυρσογιαννιτών* για την εν γένει πολιτιστική παρουσία του.

Ίδρυση Τράπεζας αίματος: Ορισμένοι σύλλογοι ιδρύουν Τράπεζα αίματος για τα μέλη τους. Η πρωτοβουλία αυτή δείχνει την κοινωνική ευαισθησία των Ηπειρωτών της διασποράς και αποκαλύπτει και μian άλλη, πολύ πιο ρεαλιστική και πρακτική έκφραση του συντροφικού και ανθρωπιστικού πνεύματος που διακρίνει τα μέλη ορισμένων σωματείων. Η *Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής* ίδρυσε Τράπεζα αίματος στις 16 Ιανουαρίου 1983 στο Λαϊκό νοσοκομείο της Αθήνας (*Το Κεράσοβο* Ιούλ.-Αυγ. 1983: 3), το οποίο μπορεί να χρησιμοποιήσει οποιοσδήποτε συγχωριανός τους έχει ανάγκη.

Η *Αδελφότητα Πηγιωτών Νικονορητών* ίδρυσε το 1993 Τράπεζα αίματος στην Αθήνα, η οποία διαθέτει φιάλες αίματος στα μέλη της που το χρειάζονται.

Πολιτιστικές ανταλλαγές: Μέσα στα πλαίσια της πολιτιστικής επικοινωνίας με άλλα κράτη ήρθε στην Πουρνιά το 1993 ένα χορευτικό παραδοσιακό συγκρότημα από τη Σουηδία, το οποίο είχε προσκληθεί εκ μέρους της κοινότητας από απόδημους Πουρνιώτες της Σουηδίας.

Μετά την εισβολή του Αττίλα στην Κύπρο «κατεβλήθησαν προσπάθειαι δια την σύσφιξιν των σχέσεων και την ενίσχυσιν των δεινοπαθούντων, (η *Αδελφότητα Καστανιανιτών*) προσέφερε οικονομική βοήθειαν χιλίας (1.000) δρχ. εις τους υποφέροντας Κυπρίους αδελφούς. Επραγματοποιήθησαν επαφαί με την *Κοινότητα Βούλας*, η οποία υιοθέτησε το χωριό» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 9/2/1975).

Η γυναικεία συμμετοχή στους συλλόγους: Η συμβολή των γυναικών στους ηπειρωτικούς συλλόγους περιοριζόταν –έως τα μέσα της δεκαετίας του

¹⁷⁶Ο πρώτος πρόεδρος της Π.Σ.Ε. ήταν ο Μάρκος Θάνος, πρόεδρος τότε του Σ.Κ.Β., γενικός γραμματέας ο Ασημοχωρίτης Βασίλειος Χρήστου, επίτιμος πρόεδρος του Συνδέσμου και Β' γεν. γραμματέας ο Κων/νος Λάλος, επί σειράν ετών γραμματέας του *Συνδέσμου Κοινότητας Βουρμπιάνης*. Το βραβείο και το πρώτο αναμνηστικό μετάλλιο βρίσκονται στο γραφείο του *Συνδέσμου* (Γιόσης 1983: 134).

1970– στους παραδοσιακά γυναικείους ρόλους, όπως ήταν η δημιουργία πιτών και γλυκισμάτων και η διανομή τους στις διάφορες εκδηλώσεις, καθώς και οι φιλανθρωπικές δραστηριότητες. Στα πλαίσια αυτά, οι γυναίκες και τα κορίτσια των απόδημων Καστανιανιτών συγκέντρωσαν από γνωστές και φιλικές οικογένειες παιχνίδια και δώρα, για να τα στείλουν, στις γιορτές των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς του 1966, στα παιδιά του Νηπιαγωγείου και του Δημοτικού Σχολείου του χωριού (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ.35: 20/11/1965). Από τη δεκαετία του 1980 όμως ο ρόλος τους αναβαθμίζεται και αρχίζουν και συμμετέχουν στη Διοίκηση των συλλόγων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

συλλόγου τους— τις οποίες συνήθως γράφουν δάσκαλοι ή τοπικοί λόγιοι¹⁷⁵. Οι μονογραφίες αυτές αποτελούν σημαντική πηγή πληροφοριών για τον επιστήμονα ερευνητή (Μερακλής 1990: 18). Συγκριτικά αναφέρω, ότι εφημερίδες και περιοδικά εκδίδει το 23,3% των ενεργών ηπειρωτικών συλλόγων, οι οποίες είναι συνήθως διμηνιαίες ή τριμηνιαίες, μονογραφίες το 41,5% από τη μεταπολίτευση και εξής, ενώ με τη συλλογή ιστορικών φωτογραφιών από την παραδοσιακή ζωή της κοινότητας το 26,2% των σωματείων.

2.10 Άλλες εκδηλώσεις

Πανελλήνιες ή τοπικές εκδηλώσεις εθνικού χαρακτήρα: Αρκετοί σύλλογοι συμμετέχουν στις εκδηλώσεις, που διοργανώνει η *Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας* και η *Πανεπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας*. Η ανέγερση ηρώων στις πλατείες των χωριών (βλ. π.χ. στα «Κοινωφελή έργα» την πρωτοβουλία της *Αδελφότητας Αμαράντου* για την ανέγερση ηρώου στην κεντρική πλατεία του χωριού) αποτελεί τοπική εκδήλωση εθνικού χαρακτήρα. Με τα μνημεία αυτά οι τοπικές κοινωνίες θυμούνται τη συμβολή των τιμώμενων συντοπιτών τους που έδωσαν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια κάποιου εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα (επανάσταση του '21, βαλκανικοί πόλεμοι, αντίσταση εναντίον των Γερμανών κατακτητών).

Πανελλήνιες ή τοπικές εκδηλώσεις εθνικού χαρακτήρα οργανώνει το 30,4% των ενεργών ηπειρωτικών συλλόγων. Συγκεκριμένα το 15,2% των ηπειρωτικών συλλόγων διοργανώνει πατριωτική εκδήλωση στη γιορτή της 28^{ης} Οκτωβρίου και το 6,5% στη γιορτή της 25^{ης} Μαρτίου, στις δυο μεγάλες εθνικές επετείους. Ένα ποσοστό 6,5% των ηπειρωτικών συλλόγων —κυρίως οι βορειοηπειρωτικοί σύλλογοι— πραγματοποιούν εκδηλώσεις στην επέτειο κηρύξεως της ανεξαρτησίας της Β. Ηπείρου (17/2/1914) και ένα μικρότερο ποσοστό 4,3% στην επέτειο της απελευθέρωσης των Ιωαννίνων από τους Τούρκους (21/2/1913). Παρατηρούμε ότι οι απόδημοι οργανώνουν εκδηλώσεις με μεγαλύτερη συχνότητα στις πανελλήνιες εθνικές επετείους απ' ότι στις τοπικές πατριωτικές.

¹⁷⁵ Βλ. τη Βιβλιογραφία

Ομιλίες και διαλέξεις - Προκηρύξεις διαγωνισμών: Σπάνια οι τοπικοί σύλλογοι διοργανώνουν ομιλίες και διαλέξεις· όταν γίνονται, έχουν συνήθως κοινωνικά και ιατρικά θέματα, ή είναι παρμένα από την τοπική ιστορία και λαογραφία. Η *Αδελφότητα Λυκόραχης Αθηνών* διοργάνωσε με πρωτοβουλία των γυναικών ομιλία για τα γυναικεία προβλήματα.

Το 1926 ο πρόεδρος του Σ.Κ.Β. Αλ. Τράντας προκήρυξε διαγωνισμό με γλωσσικό και λαογραφικό περιεχόμενο και έπαθλο 10.000 δρχ. (Γιόσης 1983: 65). Στο εορτασμό των 75 χρόνων από την ίδρυσή του, ο *Σύνδεσμος* (1959) «ανέθεσε εις πατριώτες (sic) να γράψουν ιστορικά και λαογραφικά κείμενα δια να εκδοθούν εις αναμνηστικό (sic) λεύκωμα» (Γιόσης 1983: 103). Στην ετήσια τακτική συνέλευση του Σ.Κ.Β. ο Δ. Σούλης αναφέρθηκε στην ιστορία και τις παραδόσεις της Βούρμπιανης (ό.π.: 125).

Ο εορτασμός της μέρας ίδρυσης του συλλόγου ή του προστάτη αγίου: Ο Σ.Κ.Β. είχε καθιερώσει ήδη από τον πρώτο Κανονισμό της Φ.Α.Β, την 30η Ιουνίου ως ημέρα της Ετήσιας Εορτής του *Συνδέσμου*. Το 1979 η γιορτή έγινε με τη συμμετοχή πολλών συμπατριωτών και το βράδυ της ίδιας μέρας πραγματοποιήθηκε συγκέντρωση σε ξενοδοχείο της Κηφισιάς (ό.π.: 131).

Στην καθιερωμένη αυτή ετήσια γιορτή του Σ.Κ.Β. έγινε το 1982 η έναρξη των εκδηλώσεων του εορτασμού της Εκατονταετηρίδας του *Συνδέσμου* και το Δ.Σ. παρουσίασε στους συμπατριώτες το αναμνηστικό μετάλλιο, που εξέδωσε με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 100 χρόνων ζωής του *Συνδέσμου* (ό.π.: 136). Στις 18 Ιουλίου έγινε στη Βούρμπιανη μνημόσυνο υπέρ των Μεγάλων Ευεργετών, των Ευεργετών, των Δωρητών, των Μελών των Δ.Σ. και Μελών του *Συνδέσμου* των εκατό ετών που πέρασαν. Στο μνημόσυνο παρευρέθησαν 7 από τα 11 μέλη του Δ.Σ., αρκετοί Βουρμπιανίτες από τα Γιάννενα και τη Θεσσαλονίκη, όλοι οι ντόπιοι χωριανοί και εκπρόσωπος από το Πληκάτι.

Βραβεύσεις αριστούχων μαθητών: Μια ακόμα δραστηριότητα των ηπειρωτικών συλλόγων αποτελεί η βράβευση των αριστούχων μαθητών και των επιτυχόντων στα Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι., που κατάγονται από την κοινότητα προέλευσης των μελών τους. Το 55,6% των Η.Σ. επιβραβεύει τα νέα μέλη της κοινότητας που «προκόβουν στα γράμματα», μια δραστηριότητα που δεν είναι τόσο συχνή στους συλλόγους της επαρχίας Κόνιτσας.

Στη Γ.Σ. της 13 Δεκεμβρίου 1992 η *Αδελφότητα Καστανιανιτών* αποφάσισε να βραβεύει τους αριστούχους μαθητές, που κατάγονται από την Καστάνιανη. Η *Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών* βραβεύει με συμβολικό χρηματικό ποσό τους αριστούχους μαθητές που κατάγονται από τα χωριά Πηγή και Νικάνορα

Κεφάλαιο πέμπτο

Σχέσεις μεταξύ των αποδήμων και μεταξύ αποδήμων και μόνιμων κατοίκων της επαρχίας Κόνιτσας

5.1 Σχέσεις αποδήμων και ντόπιων

Δεν αποτελεί πρόθεση αυτής της εργασίας η σε βάθος ανάλυση των κοινωνικών σχέσεων ανάμεσα στους απόδημους και τους ντόπιους, είτε σε διαπροσωπικό είτε σε θεσμικό επίπεδο. Εντούτοις, θεωρούμε χρήσιμο να καταθέσουμε τις παρατηρήσεις που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας, τόσο στους συλλόγους όσο και σε ορισμένα χωριά της επαρχίας Κόνιτσας (βλ. Εισαγωγή), με την ελπίδα να λειτουργήσουν ως ερέθισμα για μελλοντικές έρευνες. Για το λόγο αυτό, θα αφήσουμε τους πληροφορητές να μιλήσουν, χωρίς να παρεμβαλουμε σχόλια.

«Δικά τους παιδιά είμαστε. Δε μας βλέπουν σα ξένους», αναφέρει χαρακτηριστικά ο Κώστας Θεοδώρου, περιγράφοντας τις σχέσεις των ντόπιων με τους απόδημους Πουρνιώτες. «Βέβαια σε ορισμένα ζητήματα μπορεί να αντιφάσουν (ενν. οι ντόπιοι), όπως έγινε π.χ. με τις μπασκέτες. Δε μπορούσαν να συλλάβουν το δικό μας το πνεύμα, ότι δηλαδή για να δημιουργήσεις ζωή και κίνηση σε ένα χωριό πρέπει να έχεις τη νεολαία. Και η νεολαία, για να έρθει (ενν. στο χωριό) πρέπει να ψυχαγωγηθεί, να βρει κάτι για να περάσει ευχάριστα, να παίξει μπάσκετ, βόλεϋ, πιγκ-πογκ. Ότι μπορούμε (ενν. ο Σύλλογος) κάνουμε για να μπορούν οι νέοι να περνούν ευχάριστα το χρόνο τους στο χωριό».

«Οι ντόπιοι δε δέχονται και πολύ τη γνώμη μας (ενν. των αποδήμων Πουρνιωτών). Θεωρούν –όχι όλοι– ότι εμείς είμαστε το χωριό, δε θα μας πείτε εσείς πώς θα ενεργήσουμε. Υπάρχει μια καχυποψία» (Θεοδώρου Λ.).

«Οι ντόπιοι (ενν. Λυκοραχίτες) μας περιμένουν (ενν. τους απόδημους), γιατί γεμίζουμε το χωριό. Όταν φεύγουμε, από τον Αύγουστο και πέρα, δακρύζουν. Και τώρα που κάναμε αυτή την εκδήλωση (ενν. τη θεατρική παράσταση στις 25

Μαρτίου 1995), την περίμεναν με χαρά, για να δουν κάτι διαφορετικό. Ήταν για αυτούς ένα γεγονός» (Σδούκος Δ.).

Οι ντόπιοι Κερασοβίτες αποκαλούν τους συγχωριανούς τους που μένουν στην Αθήνα «Αθηναίους», γεγονός που δημιουργεί πικρία στους δεύτερους, ιδιαίτερα σ' εκείνους που έζησαν τα παιδικά τους χρόνια στο χωριό και αισθάνονται ότι είναι γηγενείς Κερασοβίτες.

Οι σχέσεις των μόνιμων κατοίκων με τους αποδήμους Δροσοπηγίτες είναι πολύ καλές. Ιδιαίτερα οι μόνιμοι λαχταρούν τον ερχομό των απόδημων συγχωριανών τους, που θα τους βγάλουν από την καθημερινή ρουτίνα.

Παραθέτουμε μια εικόνα των σχέσεων μεταξύ ντόπιων και αποδήμων Καστανιανιτών, έτσι όπως αυτή αποτυπώνεται στα Πρακτικά των συνεδριάσεων του Δ.Σ. της αδελφότητας και των Γενικών Συνελεύσεων: Ο πρόεδρος του Δ.Σ. της *Αδελφότητας Καστανιανιτών*, στη συνεδρίαση της 8 Οκτωβρίου 1961, εισηγείται την αποστολή στην κοινότητα Καστάνιανης του ποσού των 5.000 δρχ. για την αποπεράτωση του ξενώνα (Π.Δ.Σ.ΣΑ.Κ.Κ.Η., αρ. 14). Στις 12 Νοεμβρίου 1961 αποφασίζουν να ενισχύσουν οικονομικά ένα συγχωριανό τους και μέλος της αδελφότητας, ο οποίος καταστράφηκε ολοσχερώς από τις πλημμύρες που έπληξαν την Αθήνα στις 4 και 5 Νοεμβρίου 1961. Στην ίδια συνεδρίαση αποφασίζουν να στείλουν στον Προοδευτικό Σύλλογο του χωριού 6.000 δρχ. (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 15), ενώ στις 30 Απριλίου 1962 αποφάσισαν να στείλουν 8.000 δρχ. στο Σύλλογο, για την αποπεράτωση του ξενώνα (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 21), την 1 Ιουνίου 1962, 3.000 δρχ. (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 22), και την 21 Μαρτίου 1965, 10.000 δρχ. (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 30). Η αδελφότητα στέλνει χρήματα (500 δρχ.) στο σχολείο του χωριού, για την αγορά ειδών γραφικής ύλης (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 30: 21/3/1965). Ένας συγχωριανός, ο Ορέστης Γκιόσος, διαθέτει τα πρώτα χρόνια το γραφείο του δωρεάν, για να συνεδριάζει το Δ.Σ. της αδελφότητας (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 29/1/1967).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 δεν είχαν ακόμα αμβλυνθεί τα μετεμφυλιακά πάθη μεταξύ των κατοίκων της Καστάνιανης (και της Ελλάδας γενικότερα). Η αδελφότητα των αποδήμων διαμεσολάβησε για να εξομαλύνει τις αντιθέσεις: «Μετά την αποπεράτωση του ξενώνα, το καφενείο αυτού ενοικιάστηκε σ' ένα χωριανό και οι μισοί περίπου συγχωριανοί άρχισαν να μη πηγαίνουν σ' αυτό. Έτσι ο ξενώνας αντί να ενώνει (sic) τους συγχωριανούς μας, άρχισε να τους χωρίζει... (Μέλη της αδελφότητας) προσπάθησαν να τους συμφιλιώσουν και να τους κάνουν να δώσουν τα χέρια» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η.

29/1/1967). Στην περίοδο της Δικτατορίας ο πρόεδρος της Καστανιανής «αιτείται την αποστολήν 3.000 δρχ. ίνα μην κόψη το φως της Κοινότητος η Δ.Ε.Η.» και η αδελφότητα πληρώνει το κοινόχρηστο φως της κοινότητας (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 2/2/1969).

Στη Γ.Σ. της 15 Δεκεμβρίου 1985 εγκρίνεται η δημιουργία Τράπεζας αίματος για τα μέλη της αδελφότητας. Στη Γ.Σ. της 16 Δεκεμβρίου 1990 της *Αδελφότητας Καστανιανιτών* γίνεται αναφορά «στη σύγκρουση που υπάρχει μεταξύ των Καστανιανιτών των ντόπιων και Αθηναίων» και συμφωνούν ότι θα πρέπει να καταβάλουν προσπάθεια για τη σύσφιγξη των σχέσεων μεταξύ όλων των Καστανιανιτών.

Ο Σύνδεσμος της Κοινότητας Βούρμπιανης, από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του, κατέβαλε προσπάθειες για την ανάπτυξη του χωριού με τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και του υφαντηρίου. Οι ντόπιοι όμως συμπατριώτες τους δε φαίνονταν να δείχνουν ενδιαφέρον. Το 1933, το Δ.Σ του Συνδέσμου αποφάσισε την κατασκευή αρδευτικών έργων για τη συλλογή των ποτιστικών υδάτων, την ενίσχυση της σιτοκαλλιέργειας των χέρσων εκτάσεων, την ανάπτυξη της μικρής κτηνοτροφίας και τη γεωργική κατάρτιση των νέων στη *Γεωργική Σχολή Κόνιτσας*. Οι ντόπιοι όμως δεν ακολουθούσαν τις υποδείξεις του γεωπόνου και εξακολουθούσαν να εφαρμόζουν τις καλλιεργητικές μεθόδους που γνώριζαν (Γιόσης 1983: 82).

Οι σχέσεις του Γαλαδιού με τα γειτονικά χωριά Μόλιστα και Μοναστήρι, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια που τα χωριά ερήμωσαν από τον πληθυσμό τους, είναι καλές και χαρακτηρίζονται από συντροφικότητα και αλληλεγγύη στην αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων. Μέχρι και την απελευθέρωση από τους Γούρκους το 1913 τα χωριά αυτά αποτελούσαν τρεις μαχαλάδες ενός χωριού, όπως έχουμε επισημάνει, της Μόλιστας, όνομα που τελικά κράτησε από το 1919 ο μεσαίος μαχαλάς, η Μεσαριά, ενώ ο μαχαλάς Μποτσιφάρι μετονομάστηκε από το 1928 σε Μοναστήρι (Γκούτος 1983: 7). Την εποχή που έγινε αυτός ο διαχωρισμός δημιουργήθηκαν προστριβές στη χάραξη των συνόρων που οριοθετούσαν τα τρία χωριά, καθώς επίσης και στο θέμα της διεκδίκησης του νερού. Το νερό είναι ένα πάγιο πρόβλημα των ορεινών πληθυσμών, το οποίο οξύνεται τους θερινούς μήνες και λόγω της προσέλευσης των αποδήμων, επειδή θέλουν να το χρησιμοποιούν και για την άρδευση των κηπαρίων τους, ενώ συνήθως αρκεί μόνο για ύδρευση.

5.2 Σχέσεις κοινοτήτων και συλλόγων

Στις εκδηλώσεις που γίνονται στην Πουρνιά, ο σύλλογος δίνει το προβάδισμα στον πρόεδρο της κοινότητας, ο οποίος είναι μέλος του συλλόγου. Γενικά υπάρχει συνεργασία ανάμεσα στους δύο φορείς.

Η *Αδελφότητα Πηγιωτών Νικανορητών* δεν οργανώνει η ίδια εκδηλώσεις, αλλά στηρίζει τις δραστηριότητες των πολιτιστικών συλλόγων και των κοινοτήτων των χωριών της επαρχίας Κόνιτσας.

Οι σχέσεις της *Αδελφότητας Αγίας Παρασκευής* με την κοινότητα, με τις δύο αδελφότητες του Κιάτου και των Ιωαννίνων και με τον *Αναγκαστικό Συνεταιρισμό Κοινής Χορτονομής* είναι πολύ καλές. Τα κριτήρια με τα οποία επιλέγουν τον πρόεδρο της κοινότητας είναι η μόνιμη διαμονή του στο χωριό και οι συγγενειακές σχέσεις. Αρκετοί πληροφορητές υποστηρίζουν ότι λίγες είναι οι περιπτώσεις που ψήφισαν με γνώμονα τις πολιτικές-κομματικές τους πεποιθήσεις.

Ο *Σύνδεσμος της Κοινότητας Βουρμπιανής* λειτούργησε και ως πραγματικός «σύνδεσμος», προκειμένου να επιλύσει διαφορές που κατά καιρούς προέκυπταν ανάμεσα σε διάφορους φορείς της Βούρμπιανης. Έτσι το 1960 βοήθησε στην τακτοποίηση της διαφοράς μεταξύ της κοινότητας και του Δασικού Συνεταιρισμού (Γιόσης 1983: 104).

Οι σχέσεις της *Αδελφότητας Μοναστηριωτών* με την κοινότητα είναι πολύ καλές. Ο πρόεδρος της κοινότητας μένει στα Γιάννενα, αλλά πηγαίνει στο χωριό κάθε σαββατοκύριακο.

5.3 Κοινωνικές σχέσεις των αποδήμων στην Αθήνα

Οι επαφές των Καστανιανιτών στην Αθήνα είναι συχνές. Παλαιότερα συναντιόντουσαν στο καφενείο «Νέον» στην Ομόνοια, το οποίο, πριν γίνει η σύγχρονη αλυσίδα καφεστιατορίων, ήταν ιδιοκτησία συγχωριανού τους. Το καφενείο αυτό λειτούργησε επί χρόνια ως χώρος κοινωνικών επαφών των απόδημων Καστανιανιτών.

Τα τελευταία χρόνια το σημείο επαφής των Καστανιανιτών της Αθήνας είναι το φωτογραφείο του συγχωριανού τους Νίκου Κατσαρού, απέναντι από τον Άγιο Δημήτριο στους Αμπελοκήπους. Ένας πυρήνας συντηρεί την επαφή

πηγαίνοντας εκεί μια φορά την εβδομάδα και μια ευρύτερη ομάδα έχει οπωσδήποτε συχνή τηλεφωνική επαφή. Στις ονομαστικές γιορτές επισκέπτονται τους συγχωριανούς τους για να τους ευχηθούν, χωρίς να περιμένουν πρόσκληση, που είναι συνήθεια αστική, και μέχρι πριν από λίγα χρόνια μερικοί καλούσαν και παραδοσιακές κομπανίες από την Κόνιτσα για το γλέντι της ονομαστικής γιορτής τους. Από τα πρώτα χρόνια ύπαρξης της αδελφότητας τέθηκε ο στόχος να πυκνώσουν τις επαφές «μ' όλους τους εδώ Καστανιανίτες και να γίνουν πιο στεναί αι μεταξύ μας σχέσεις», αλλά και «με τους άλλους συλλόγους του χωριού μας και με όλους τους χωριανούς μας που βρίσκονται τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό» (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ. 33: 23/5/1965).

Πολλές φορές οι απόδημοι Καστανιανίτες μεσολαβούν για την άμβλυνση ή εξάλειψη των αντιθέσεων ανάμεσα στους συγχωριανούς τους που έμειναν στο χωριό: «Κατά την επίσκεψη στο χωριό ασκήσαμε όλη μας την επιρροή να εξαλείψουμε τις αντιθέσεις, να προαγάγουμε την αγάπη και να πραγματοποιήσουμε την επιβαλλομένη συνεργασία των χωριανών μας για το συμφέρον τους και για το καλό του χωριού» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 29/1/1967). Για να επιτύχει τους σκοπούς της η αδελφότητα, αλλά και κάθε απόδημος ως άτομο, πρέπει μεταξύ άλλων «να επιδιώξη να έχη επαφήν με μέλη αδελφότητος επιστήμονες και ανθρώπους που έχουν πόστα εις δημόσιες υπηρεσίες για εξυπηρέτηση όχι μόνον των ζητημάτων του χωριού, αλλά και των ατομικών ζητημάτων των μελών και γενικώς όλων των χωριανών» (Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η., αρ.33: 23/5/1965).

Οι πρώτοι Κερασοβίτες μετανάστες, που εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα στις αρχές της δεκαετίας του 1960 είχαν συχνές κοινωνικές επαφές. Ιδιαίτερα την ονομαστική γιορτή ενός συγχωριανού, τιμούσαν με την παρουσία τους όλοι οι Κερασοβίτες που βρίσκονταν στην Αθήνα, χωρίς να περιμένουν πρόσκληση: «Κάθε γιορτή ήταν και ένα μικρό πανηγύρι. Αυτό διατηρήθηκε μέχρι το 1972, οπότε άρχισε σιγά σιγά να ξεφτίζει. Τώρα βαριούνται να πάνε να ευχηθούν, ούτε στους συγγενείς δεν πηγαίνουν. Παίρνει τηλέφωνο και λέει ότι δεν έχει καιρό να έρθει. Τόσο άλλαξε η κοινωνία» (Κοντοδήμος Δ.).

Η συνεκτικότητα των συγγενειακών και ευρύτερων κοινωνικών σχέσεων έχει διαταραχθεί μετά το μεγάλο κύμα της μετανάστευσης της δεκαετίας του 1960. Η απόσταση ανάμεσα στην πρώτη γενιά των μεταναστών και στα παιδιά τους αρχίζει να μεγαλώνει, καθώς τα δεύτερα έχουν γεννηθεί και κοινωνικοποιηθεί μέσα στον αθηναϊκό αστικό χώρο. Πολλές φορές δε

γνωρίζουν οι μεγαλύτεροι σε ποια οικογένεια ανήκουν τα νεότερα μέλη της κοινότητας. Για να διατηρήσει τη στοιχειώδη κοινωνική επαφή ανάμεσα στις κερασοβίτικες οικογένειες, η αδελφότητα διοργανώνει τους χορούς στην Αθήνα και στο χωριό, για να γνωριστούν μεταξύ τους και τα παιδιά των αποδήμων. Το μεγαλύτερο μέρος των Κερασοβιτών μεταναστών της Αθήνας συνέχισε και στο νέο τόπο εγκατάστασης την παράδοση του επαγγέλματος του κτίστη και αρκετοί εξελίχτηκαν σε εργολάβους-επιχειρηματίες. Μεταξύ των Κερασοβιτών υπάρχει επαγγελματική αλληλεγγύη, που έχει τη ρίζα της στην παραδοσιακή κοινωνική αλληλεγγύη. Έτσι θα προτιμήσουν σε μια δουλειά να πάρουν «Κερασοβίτη παρά ξένο» (Κοντοδήμος). Η κοινοτική αλληλεγγύη επιβιώνει και πέρα από τα χωρικά πλαίσια της κοινότητας¹⁷⁷. Από τα επαγγελματικά έθιμα, εκείνο που διατηρείται σήμερα, κυρίως από τους παλαιότερους, είναι η συνθηματική γλώσσα, που μιλούσαν οι μαστόροι, για να μην τους καταλαβαίνει το αφεντικό τους, τα κουδαρίτικα.

Στην Αθήνα, οι Μοναστηριώτες έχουν απαφές κυρίως σε επίσημες κοινωνικές στιγμές, όπως κηδείες και ονομαστικές γιορτές, στις οποίες πηγαίνουν να ευχηθούν, χωρίς να περιμένουν συγκεκριμένο κάλεσμα (αυτό το χαρακτηρίζουν «αστική συνήθεια») και χωρίς να πρέπει να προσφέρουν οπωσδήποτε δώρο, όπως συνηθίζεται στα αστικά κέντρα, γιατί αφενός δεν αποτελούσε ποτέ δική τους συνήθεια και αφετέρου δε θέλουν το οικονομικό κόστος που επιφέρει η αγορά του, να αποτελέσει αιτία αποξένωσης.

Οι Ασημοχωριίτες ανταμώνουν στην κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας. Στην εκδήλωση αυτή οι γυναίκες φτιάχνουν παραδοσιακές πίτες. Το αντάμωμα γίνεται και εκτός συλλόγου. Στις ονομαστικές γιορτές οι συγγενείς και οι φίλοι από το Ασημοχώρι θα ευχηθούν στο συγχωριανό, θα συμμετέχουν στη χαρά του γάμου του και θα τον συλλυπηθούν στο πένθος του. Και η επαφή των απόδημων Μολιστινών γίνεται σε κηδείες, μνημόσυνα και γάμους και στις εκδηλώσεις του συλλόγου. Ο χορός, που διοργανώθηκε το 1995 και από τα τρία χωριά δεν είχε πάντως επιτυχία από την πλευρά της συμμετοχής, κι αυτό αποδίδεται κυρίως σε οικονομικούς λόγους. Παρόλα αυτά, όταν πρόκειται για ζητήματα της ιδιαίτερης πατρίδας τους, ενώνουν τις δυνάμεις τους.

Η πληθυσμιακή ερήμωση των οικισμών της υπό έρευνα περιοχής Κόνιτσας είχε κι ένα θετικό αντίκτυπο στις σχέσεις των απόδημων. Τα πολυάριθμα προβλήματα των εγκαταλειμμένων χωριών αντιμετωπίστηκαν με ομαδικό

¹⁷⁷ Βλ. και Νιτσιάκος 1991: 39-64

πνεύμα, που θυμίζει την παραδοσιακή κοινοτική συλλογικότητα και αλληλεγγύη (Κακάμπουρα-Τίλη 1996).

Έτσι, το ισόγειο του κτιρίου του *Κέντρου Νεότητας* στη Μόλιστα λειτουργεί ως καφεενείο χάρη στην εθελοντική εργασία ενός ξενομερίτη που έχει έρθει για τις διακοπές του. Όλα τα σκεύη είναι προσφορές μελών ή φίλων της αδελφότητας. Η ύπαρξη του καφεενείου έχει ζωτική σημασία, γιατί εκπληρώνει τις κοινωνικές λειτουργίες του οικισμού, διασφαλίζοντας μ' αυτό τον τρόπο την ίδια τη ζωή του. Εξάλλου «χωριό χωρίς καφεενείο είναι πεθαμένο». Ο πρόεδρος της κοινότητας Μόλιστας έζησε στην Αθήνα από το 1945, που έφυγε από το χωριό, έως το 1985, που πήρε τη σύνταξή του, οπότε και αποφάσισε να επιστρέψει στο χωριό, ύστερα από απουσία σαράντα χρόνων.

5.4 Παραδοσιακοί γάμοι

Η ενδογαμία –ο γαμπρός και η νύφη να καταγονται από κάποιο μαχαλά της Μόλιστας– ήταν το χαρακτηριστικό γνώρισμα έως την εποχή έξαρσης της μετανάστευσης, στη δεκαετία του 1950, οπότε οι γάμοι άρχισαν να ξεφεύγουν από τα όρια των τριών μαχαλάδων του χωριού, ύστερα του νομού και γενικότερα της περιφέρειας Ηπείρου. Η παρατήρηση αυτή επεκτείνεται σ' όλη την περιοχή μελέτης. Ο τελευταίος παραδοσιακός γάμος στο Μοναστήρι έγινε το 1975. Επειδή η νύφη δεν καταγόταν από το χωριό, παραλείφθηκε η μεταφορά με το μουλάρι των προικιών στο σπίτι του γαμπρού, καθώς και τα «πιστρόφια». Στη στέψη χρησιμοποιούσαν στέφανα-κορόνες, που φυλάσσονται στην εκκλησία του Αγίου Αθανασίου. Σπάνια περίπτωση θεωρείται πια ο γάμος ατόμων, που να προέρχονται και οι δυο τους οικογένειες από το Γαναδιό. Οι περισσότεροι έχουν παντρευτεί ξένους και ξένες, δηλ. μη χωριανούς.

Ενδογαμία επικρατούσε στο Κεράσοβο μέχρι το 1956, οπότε και άρχισαν οι επιγαμίες αρχικά με οικογένειες κοντινών χωριών και αργότερα από όλη την Ελλάδα. Μέχρι τη δεκαετία του 1960, όταν σταμάτησαν οριστικά οι περιοδικές μετακινήσεις των μαστόρων του Κερασόβου (διαρκούσαν από τον Οκτώβριο μέχρι τον Ιούλιο), όλες οι γεννήσεις παιδιών γίνονταν από τον Απρίλιο μέχρι τον Ιούλιο. Ο κερασοβίτικος γάμος παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με το σαρακατσάνικο. Η κερασοβίτισα Ελένη Κοντοδήμου αναφέρει ότι νύφη φόρεσε το λευκό πέπλο, για πρώτη φορά το 1924. Παλαιότερα φορούσαν ένα

σκουφί πλεγμένο στο χέρι και γύρω γύρω κεντημένο, το οποίο αντικαταστάθηκε από το μαντήλι και αργότερα από το πέπλο. Το νυφικό φουστάνι ήταν ίσιο και στενό. Το χρώμα του δεν ήταν αποκλειστικά λευκό, αλλά και κόκκινο ή ροζ. Τα νυφικά με τα φουρό πρωτοφορέθηκαν το 1958-9. Το πρώτο φουρό μάλιστα το έφτιαξαν με σακούλες από αλεύρι. Τα παπούτσια τα «καλά» ήταν τα λουστρίνια, τα οποία ήταν κατασκευασμένα από λάστιχο. Η προίκα απαρτιζόταν από οικοσκευή και το ρουχισμό της νύφης και του μελλοντικού σπιτιού της (κλινοσκεπάσματα, βελέντζες, πετσέτες κ.α.). Σε περίπτωση που οι γονείς ήταν πιο εύποροι μπορεί να έδιναν χωράφι στο γαμπρό για να φτιάξει σπίτι, αλλά δε τὸ θεωρούσαν ως προίκα. Η γνωριμία γινόταν με συνοικέσιο (δεν υπήρχε το έθιμο να αρραβωνιάζουν τα παιδιά τους από 3-4 ετών¹⁷⁸, όπως γινόταν σε άλλα χωριά της Ηπείρου) ή με «κρυφή αγάπη».

Στις 12 Αυγούστου του 1994 έγινε στη Βούρμπιανη ο γάμος των Χαλκιάδων, με την παραδοσιακή εθιμοτυπία. «Φέτος έγινε ένας γάμος στη Βούρμπιανη. Γύφτους τους λένε, αλλά δεν είναι γύφτοι, είναι πολύ καλύτεροι από τους άλλους. Ονομάζονται Χαλκιάδες και μένουν στο γύφτικο μαχαλά και αυτός πάντρεψε την κόρη του και είδαμε ένα γάμο παραδοσιακό». Ο τελευταίος παραδοσιακός γάμος στο Ασημαχώρι έγινε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 από δύο χωριανούς που μένουν στην Αμερική.

5.5 Η νέα γενιά των αποδήμων

«Οι νέοι αγαπούν το χωριό (Πουρνιά), έρχονται το καλοκαίρι για μια-δυο εβδομάδες. Δεν μπορούν να κάτσουν περισσότερο. Αφού κι εγώ θυμάμαι τον εαυτό μου, όταν μεγάλωσα λίγο, δεν μπορούσα να κάτσω πάρα πολύ, όταν δεν είχα την παρέα μου. Ήθελα να πάω σε κατασκήνωση, όπου θα έβρισκα άλλα παιδιά για να παίζω» (Θεοδώρου Κ.). Το εγκαταλειμμένο σχολείο έχει γίνει χώρος διασκέδασης της νεολαίας.

«Οι μικρές ηλικίες, μέχρι 18 ετών, συμμετέχουν στις δραστηριότητες του συλλόγου (Πηγιωτών-Νικανορητών) τα τελευταία 4-5 χρόνια. Κάπου χάνονται,

¹⁷⁸Για τους αρραβώνες και τους γάμους μικρής ηλικίας, βλ. Θανάτσης 1983.

κάπου ξανάρχονται μετά σε μεγαλύτερες ηλικίες. Το καλοκαίρι έρχονται στο χωριό για λίγο καιρό» (Τσελίφης Θ.).

Οι νέοι πηγαίνουν στο Ασημοχώρι, ιδιαίτερα οι ηλικίες κάτω των 17 ετών. Ο σύλλογος και η κοινότητα έχουν δημιουργήσει μικρούς χώρους για αθλοπαιδιές. Οι νέοι πηγαίνουν εκδρομές στο δάσος, επισκέπτονται τα γειτονικά χωριά και οργανώνουν νυχτερινά γλέντια. Συμμετέχουν στο σύλλογο και στην έκδοση του περιοδικού *Τα Ασημοχωρίτικα* με άρθρα τους. Βέβαια το αντάμωμα στην Αθήνα είναι δύσκολο, εξαιτίας των μακρινών αποστάσεων και της εντατικοποίησης της ζωής, που αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες για κοινωνικές επαφές.

Το στοιχείο που επαναφέρει τη νεολαία στα χωριά το καλοκαίρι είναι τα παραδοσιακά πανηγύρια. Παρατηρήθηκε το φαινόμενο, τα τελευταία χρόνια, να μην έρχονται στα χωριά οι πατεράδες (κατά ένα μέρος για εργασιακούς λόγους), αλλά οι παππούδες και τα εγγόνια.

Οι νέοι της Καστάνιανης είναι οι πιο δραστήριοι από όλα τα χωριά της Κόνιτσας, που ερευνήσαμε. Έχουν ενεργητική συμμετοχή στα κοινά με τη διοργάνωση των πολιτιστικών εκδηλώσεων το καλοκαίρι. Στις αρχαιρεσίες που έγιναν το καλοκαίρι του 1995 για την ανάδειξη του νέου Δ.Σ. του συλλόγου στο χωριό, εξελέγησαν και δύο νέοι που μένουν στα Γιάννινα. Ο σκοπός των μεγαλύτερων στην ηλικία ατόμων της αδελφότητας είναι να εμφυσήσουν στη νέα γενιά, εκτός από την αγάπη για το χωριό, και τη συνειδητοποίηση της ανάγκης της διατήρησης των κοινωνικών σχέσεων και στην Αθήνα.

Οι νέοι προσοπηγίτες πηγαίνουν το καλοκαίρι στο χωριό. Η διασκέδασή τους είναι το καφενείο, η ψησταριά και το γλέντι του πανηγυριού ή και κάποια αθλητική εκδήλωση, συνήθως ένας ποδοσφαιρικός αγώνας. Εκδρομές δεν πηγαίνουν συχνά, προτιμούν να ξενυχτούν κουβεντιάζοντας στο καφενείο. Ζητούν από τον πρόεδρο της κοινότητας κάποιο χώρο για να κάνουν πάρτυ (ηλικίες από 15-20 ετών). Για τη νέα γενιά της μεγαλούπολης, ο τόπος καταγωγής είναι ταυτισμένος περισσότερο με τις πασχαλινές και θερινές διακοπές τους. Και στο Γαναδιό πηγαίνουν οι νέοι και το αγαπούν πολύ· συμμετέχουν άλλωστε ενεργά στις εκδηλώσεις του συλλόγου.

Στη Μόλιστα, η ανακατασκευή των πατρικών κατοικιών με βάση και τις σύγχρονες ανέσεις (π.χ. εσωτερική τουαλέτα), αλλά και ο σταδιακός κορεσμός που προκαλεί ο τρόπος ζωής στις μεγαλουπόλεις, στις οποίες έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει, καθώς επίσης και η απώλεια της επαφής με τη φύση αποτελούν στοιχεία προσέλκυσης νέων στο χωριό. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Δ.Σ. της

αδελφότητας (το 1995) αποτελούνταν από νέους ηλικίας γύρω στα 30. Υπολογίζεται ότι το καλοκαίρι έρχονται 70 περίπου παιδιά –σχολικής κυρίως ηλικίας– και από τους τρεις μαχαλάδες. Κατεβαίνουν και από τους άλλους μαχαλάδες στο γήπεδο μπάσκετ της Μόλιστας. Γενικότερα μένουν κοντά στις γιαγιάδες και τους παππούδες και δεν απομακρύνονται μόνο τους από τα όρια των τριών γειτονικών χωριών.

Η νέα γενιά Κερασοβιτών αγαπά το χωριό, το οποίο έχουν συνδυάσει με τις διακοπές του Πάσχα και με το πανηγύρι. Μέχρι τα εφηβικά τους χρόνια ακολουθούν τις οικογένειές τους στο χωριό και γνωρίζουν την παράδοσή του μέσα από τις διηγήσεις των γεροντότερων, ενώ ταυτόχρονα αποκομίζουν δικές τους εμπειρίες, που τους δένουν με τον τόπο. Ακολουθεί μία περίοδος που αρκετοί δεν έχουν επαφή με το χωριό (σπουδές, επαγγελματική αποκατάσταση, στρατιωτική θητεία, τουρισμός), η οποία σταδιακά αποκαθίσταται, όταν δημιουργούν δικές τους οικογένειες. Η αδελφότητα προσπαθεί να προσεγγίσει τους νέους, εκτιμώντας ότι αυτό είναι το σπουδαιότερο και το δυσκολότερο έργο της. Γι' αυτό σκέφτονται να δημιουργήσουν ένα στέκι για τους νέους στην Κυψέλη, με τηλεόραση και βίντεο ή να βάλουν μουσικά όργανα ή ένα πινακ-πογκ, όπως έβαλαν και στο σχολείο του χωριού, για να απασχολούνται οι νέοι. Η κοινότητα έφτιαξε γήπεδο μπάσκετ στο χωριό για να προσελκύσει τους νέους. Το 1995, η αδελφότητα διοργάνωσε σ' ένα καφενείο της Κυψέλης, που λειτουργεί ως στέκι επαφής των Κερασοβιτών, ένα γλέντι μόνο για τους νέους. Οι νέοι ενδιαφέρονται να μάθουν παλιές ιστορίες του Κερασόβου, Γι' αυτό και επιδιώκουν να δημοσιεύουν στο περιοδικό τις ιστορίες των συγχωριανών τους. Δυστυχώς δεν υπάρχουν παλιά ημερολόγια από τα ταξίδια των μαστόρων ή από άλλες στιγμές της καθημερινής ή της επίσημης ζωής. Οι νέοι που μένουν στο Κερασόβο μόνιμα, δεν ξεπερνούν τους δέκα. Ασχολούνται με την κτηνοτροφία (εκτροφή αγελάδων), και με τη μεταφορά καυσόξυλων από το δάσος. Οι δύο νέες του χωριού εργάζονται στο ταπητουργείο. Τον ελεύθερο χρόνο τους τον περνούν σε μία από τις τρεις καφετέριες του χωριού ή σε εκδρομές που διοργανώνουν στο Σμόλικα (Σημείο) ή στα κοντινά χωριά.

Πάντως, φαίνεται ότι για την τρίτη και τέταρτη γενιά των αποδήμων τα «παλιά ήθη», όπως ο σεβασμός των ηλικιωμένων ατόμων και των ιερέων, ενεργοποιούνται περισσότερο στο «φυσικό τους χώρο», το χωριό. «Τα παλιά ήθη λειτουργούν ακόμη στους Κερασοβίτες. Υπάρχει σεβασμός. Όταν βλέπουμε γέροντα του φιλάμε το χέρι, ιδίως οι γυναίκες. Τα παιδιά φιλάνε το χέρι του παπά. Και στην Αθήνα το κάνουν, στο χωριό όμως με άλλο σεβασμό. Εμείς που

είμαστε μεγάλοι τώρα, μες στα 50 μας, θυμόμαστε τα παλιά, που βλέπαμε το δάσκαλο, τον καπετάνιο που λέγαν τότε της αστυνομίας, τον παπά και καθόμασταν προσοχή. Ο σεβασμός κρατήθηκε σ' εμάς, οι νέοι όμως σήμερα δεν έχουν τόσο. Στο χωριό όμως υπάρχει ο σεβασμός» (Κοντοδήμος Δ.).

Την προπολεμική εποχή οι νέοι της επαρχίας Κόνιτσας ανέλαβαν πρωτοβουλίες για τη σύσταση συλλόγων. Το έτος 1924 ιδρύθηκε στην Αθήνα η *Ένωση Νέων Βουρμπιάνης της Ηπείρου*, με 100 μέλη περίπου, που είχε σκοπό την πνευματική ανάπτυξη των νέων και την εκτέλεση κοινωφελών έργων στο χωριό τους. Η Ένωση, παρά τα περιορισμένα οικονομικά του πρώτου έτους λειτουργίας της, έστειλε βιβλία και γραφική ύλη στα ορφανά παιδιά και ανέλαβε τα έξοδα κατασκευής γέφυρας στη θέση «Παναγία» (Γιόσης 1983: 62).

Επίσης συστήνουν συλλόγους με σκοπό την ενίσχυση και τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας και την προστασία των δασών. Το 1927¹⁷⁹, ιδρύθηκε κι άλλος σύλλογος από νέους της Βουρμπιανής, η *Ένωση Νέων Βουρμπιάνης*, με σκοπό τη γεωργική ανάπτυξη του τόπου (Π.Δ.Σ.Σ.Κ.Β. 22/1/1928). Τον επόμενο χρόνο (1 Απριλίου 1928), οι νέοι της Καστάνιανης ιδρύουν σύλλογο, με σκοπό τη φυσική και τεχνική αναδάσωση των γειτονικών λόφων και βουνών. Ο σύλλογος είχε την επωνυμία *Τοπική Φιλοδοσική Ένωση Νεολαίας Καστάνιανης* και ανέπτυξε αξιόλογη δράση μέχρι το 1940 (Γκάσιος 1971: 280-289).

Από τα Πρακτικά Γ.Σ. του Σ.Κ.Β. την περίοδο της μεταπολίτευσης, πληροφορούμαστε ότι «οι παρευρεθέντες εις την Συνέλευση αισθάνθησαν ικανοποίηση από την παρουσία πολλών νέων Βουρμπιανιτών της Αθήνας» (Π.Γ.Σ.Σ.Κ.Β. 18/3/1979).

Ολοένα περισσότεροι νέοι έρχονται, την τελευταία πενταετία, στην Πυρσόγιαννη. Η κοινότητα τούς παρέχει το σχολείο για τη ψυχαγωγία τους. Παρατηρείται μια μεταφορά των αστικών συνηθειών τους στο χωριό, από την

¹⁷⁹Την ίδια εποχή συστήθηκε, με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Κόνιτσας, και ο *Πανεπαρχιακός Σύνδεσμος της Επαρχίας Κονίτσης*, ο οποίος φιλοξενούνταν στο γραφείο του *Συνδέσμου Κοινότητας Βουρμπιάνης* (Γιόσης ό.π.: 67).

άλλη πλευρά όμως, συμμετέχουν ενεργά στις παραδοσιακές εκδηλώσεις¹⁸⁰, όπως στο πανηγύρι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

¹⁸⁰Για τη σχέση της ηπειρωτικής νεολαίας με την παράδοση, τα πολιτιστικά ενδιαφέροντά της, το ποσοστό συμμετοχής της στις δραστηριότητες ή ακόμα και στη διοίκηση των ηπειρωτικών συλλόγων και άλλα θέματα, όπως οι απόψεις των νέων για το ρόλο που διαδραματίζει η παράδοση στην Ενωμένη Ευρώπη και για το κατά πόσο αυτή ενδέχεται να χρησιμοποιηθεί για την έξαρση του εθνικισμού, βλ. Κακάμπουρα-Τίλη 1997.

Επιλεγόμενα

Από τα μέσα του 19ου αιώνα ως την απελευθέρωση της Ηπείρου οι Ηπειρώτες της διασποράς ιδρύουν αδελφότητες και συλλόγους με σκοπό την ενίσχυση της παιδείας και την ενδυνάμωση της εθνικής συνείδησης στην υπόδουλη Ήπειρο. Ιδρύουν σχολεία και εκκλησίες και ενισχύουν οικονομικά το δάσκαλο και τον παπά του χωριού τους, καθώς και όσους συντοπίτες τους είχαν ανάγκη.

Μετά την απελευθέρωση της Ηπείρου και την ενσωμάτωσή της στο ελληνικό κράτος και ιδιαίτερα μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εξακολουθούν να συγκροτούν συλλόγους στους τόπους αποδημίας με σκοπό τη ενίσχυση των κοινωνικών δεσμών μεταξύ τους, τη συντήρηση και ανακατασκευή του δομημένου χώρου της γενέτειρας και τη διατήρηση της τοπικής παράδοσης. Την περίοδο αυτή, η Αθήνα αποτελεί τον ισχυρό (σχεδόν ακατανίκητο) πόλο έλξης της αποδυναμωμένης οικονομικά ελληνικής επαρχίας, με αποτέλεσμα να εξελιχθεί σε μια μεγαλούπολη χωρίς γνήσιο (εξαιτίας ακριβώς αυτής της αγροτικής εισροής) αστικό χαρακτήρα,¹⁸¹ ικανό να αφομοιώσει τις πολλαπλές πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των αποδήμων, οι οποίοι «επανιδρύουν» τις κοινότητές τους στον καινούργιο τόπο εγκατάστασης.

Η περιοδικότητα της αποδημίας του ανδρικού μόνο πληθυσμού της περιοχής μετατράπηκε μετά τον πόλεμο σε οριστική εγκατάλειψη των ορεινών κοινοτήτων από ολόκληρη την οικογένεια. Η αναγκαστική απομάκρυνση όμως δε σήμαινε διόλου και την υποχώρηση του κοινοτικού πνεύματος, κάθε άλλο μάλιστα. Οι απόδημοι επιδίωξαν τη διατήρησή του, γιατί αναγνώριζαν ότι αποτελούσε καθοριστικό στοιχείο της ταυτότητάς τους.

Οι σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα δημιουργούνται μέσα στα πλαίσια της αγροτοαθηναϊκής μετανάστευσης. Οι απόδημοι βρίσκονται ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες· ανάμεσα στην Αθήνα και τα χωριά της επαρχίας Κόνιτσας. Το «σώμα τους είναι στην Αθήνα, αλλά η

¹⁸¹ Βλ. και Δαμιανάκος-Ζακοπούλου-Κασίμης-Νιτσιάκος 1997: 9

ψυχή τους στο χωριό», όπως οι ίδιοι λένε. Και εδώ αρχίζει ο μεσολαβητικός ρόλος των τοπικών συλλόγων ανάμεσα στην Κεντρική Διοίκηση (Υπουργεία, Δημόσιες Υπηρεσίες) και τις τοπικές κοινωνίες (Κοινότητες χωριών): «Με έγγραφα υπομνήματα, με παρουσιάσεις στους αρμοδίους υπουργούς, βουλευτές και τις Κρατικές Υπηρεσίες και με τηλεγραφήματα διαμαρτυρίας και δημοσιεύματα στον Τύπο, συντελέσαμε στην μη παραλλαγή του δρόμου στην Ντέρτη από την απέναντι πλευρά του ποταμιού. Αντιδράσαμε εναντίον της αντιδικίας του Δασάρχη για την νομή του Δάσους και αποσπάσαμε την υπόσχεση της Υπηρεσίας Δασών ότι το θέμα θα λυθή υπέρ των απόψεων του χωριού. Έχουμε την υπόσχεση της Δ.Ε.Η. ότι το φετινό καλοκαίρι θα γίνη η ηλεκτροδότησις του χωριού» (Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η. 29/1/1967).

Η χρόνια απουσία συστηματικής πολιτικής για την αποκεντρώση και την ανάπτυξη της επαρχίας Κόνιτσας έχει απογοητεύσει ντόπιους και απόδημους, αλλά συγχρόνως και τους ενεργοποιεί. Χαρακτηριστικό είναι ότι ένας απόδημος από τη Μόλιστα σημειώνει για το χωριό του: «Τούτο το χωριό, για να μπορέσει να κρατηθεί, περισσότερο βοηθήσαμε εμείς παρά κάθε μία κυβέρνηση. Περισσότερο βοηθάμε οι ίδιοι οι κάτοικοι, που μένουμε σε διάφορα μέρη της Ελλάδος, άλλοι στην Αθήνα, άλλοι στα Γιάννενα και σε διάφορες πόλεις. ερχόμαστε εδώ κάθε καλοκαίρι, προσφέρουμε ό,τι έχει ο καθένας και ό,τι καλύτερο μπορούμε το κάνουμε στο χωριό. Οι κυβερνήσεις μάς έχουν παρατήσει όλες, είναι γεγονός αυτό. Αυτό θέλω να τονισθεί, γιατί είμαστε παραμεθόριες περιοχές και αν δεν υπήρχαν και 5-6 άνθρωποι να παραμείνουν το χειμώνα εδώ... Φέτος το χειμώνα υπήρχαν στο χωριό μόνο τρεις κάτοικοι μόνιμοι, ο αδελφός μου, που είναι ο πρόεδρος του χωριού με τη γυναίκα του και ένας ταχυδρόμος, ο οποίος ήταν εδώ λόγω της εργασίας του μέχρι την Παρασκευή, και το σαββατοκύριακο έφευγε. Το σαββατοκύριακο δύο άτομα ήταν μόνο στο χωριό μας το χειμώνα, δηλ. από το Νοέμβριο μέχρι το Φεβρουάριο». Ο ίδιος δεν αμφιβάλλει ως προς την ευθύνη των αρμοδίων: «Το κράτος φταίει που έφυγε ο κόσμος από δω, δεν έχω να σας πω τίποτε άλλο και ερήμωσαν τα χωριά αυτά και δυστυχώς παραμεληθήκαν τελείως. Μετά την ίδρυση του συλλόγου ξαναπήραν κάποια ζωντάνια, γιατί αλλιώς θα χόρευαν αρκούδες εδώ μέσα στην πλατεία που βλέπετε. Μόνο οι σύλλογοι λιγάκι μπορέσαν και τα κρατήσαν, αν δεν ήταν κι αυτοί, θα είχαν σβήσει στην κυριολεξία... Δυστυχώς μαζευτήκαμε όλοι στην Αθήνα, φτιάξαμε μια Αθήνα με 4,5-5 εκατομμύρια, όπως γνωρίζουμε όλοι μας και κοιτάμε συνέχεια τα προβλήματα της Αθήνας, πως θα διώξουμε το νέφος, και πως θα φτιάξουμε το κυκλοφοριακό» (Λέτσιος Μ.).

Τα μέλη των ηπειρωτικών συλλόγων, που συμμετέχουν ενεργά στις δραστηριότητες, είναι όσοι έχουν ζήσει, τουλάχιστον τα παιδικά τους χρόνια, στο χωριό και έχουν βιωματική σχέση με την τοπική παράδοση. Η έλλειψη πάντως ελεύθερου χρόνου, η εντατικοποίηση της ζωής, οι μεγάλες αποστάσεις στην πόλη, είναι βασικοί λόγοι της μη συμμετοχής των απόδημων Ηπειρωτών στη λειτουργία των συλλόγων και στις δραστηριότητες που διοργανώνονται στην Αθήνα, οι οποίες, τη δεκαετία του 1990, έχουν εμφανώς χαλαρώσει. Από την άλλη πλευρά όμως οι αδελφότητες των Χιονιάδων και του Ασημοχωρίου πρόσφατα αποφάσισαν (1998) και πραγματοποίησαν την έκδοση περιοδικών στην Αθήνα και ο Σύνδεσμος Πυρσογιαννιτών δημιούργησε την *Πνευματική Στέγη Πυρσογιαννιτών*. Οι σύλλογοι που ενισχύονται από κληροδοτήματα έχουν σαφώς μεγαλύτερη εμβέλεια δραστηριοτήτων. Και εδώ πρέπει να επισημάνουμε το φαινόμενο του Ηπειρώτη ευεργέτη και της προσφοράς στον τόπο του.

Ένα αξιοσημείωτο φαινόμενο αποτελεί το γεγονός, ότι η δράση των αποδήμων μετατοπίζεται, στην περίοδο της μεταπολίτευσης, στον τόπο καταγωγής τους, όπου επιδίδονται –σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς (Κοινότητα, Σύλλογο, Συνεταιρισμό)– σε μια προσπάθεια συντήρησης και «ανακατασκευής» του εγκαταλειμμένου δομημένου χώρου και διατήρησης της πολιτισμικής μνήμης, με την δημιουργία λαογραφικών μουσείων και συλλογών και με την αναβίωση των πανηγυριών. Η επισήμανσή μας για την επιβίωση της παραδοσιακής κοινοτικής συλλογικότητας στο Κεράσοβο¹⁸² μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι επεκτείνεται σ' όλη την υπό μελέτη περιοχή.

Μόλις πρόσφατα ψηφίστηκε το «σχέδιο Καποδίστριας» για τις συνενώσεις των χωριών σε δήμους, το οποίο διαμορφώθηκε στο «νόμο 2539/4-12-1997, συγκρότηση της Πρωτοβάθμιας Αυτοδιοίκησης». Σύμφωνα με το νόμο, στην επαρχία Κόνιτσας δημιουργούνται δύο δήμοι: 1) *Δήμος Μαστοροχωρίων* αποτελούμενος από τις πρώην 12 κοινότητες –Ασημοχώρι, Βούρμπιανη, Γοργοπόταμος, Δροσοπηγή, Καστανέα, Κεφαλοχώρι, Λαγκάδα, Οξιά, Πλαγιά, Πληκάτι, Πυρσόγιαννη και Χιονιάδες– οι οποίες μετονομάζονται σε «οικισμούς» με έδρα την Πυρσόγιαννη (*Τα Ασημοχωρίτικα Άνοιξη 1988: 9*). 2) *Δήμος Κόνιτσας*, με έδρα την Κόνιτσα, και οικισμούς τις πρώην κοινότητες Αγίας Βαρβάρας, Αγίας Παρασκευής, Αετόπετρας, Αηδονοχωρίου, Αμαράντου, Αρμάτων, Γαναδιού, Ελευθέρου, Εξοχής, Ηλιορράχης,

¹⁸² Βλ. Κακάμπουρα-Τίλη 1996

Καβασίλων, Καλλιθέας, Κλειδωνιάς, Μαζίου, Μελισσόπετρας, Μόλιστας, Μολυβδοσκεπάστης, Μοναστηρίου, Νικάνορος, Πάδων, Παλαιοσελλίου, Πηγής, Πουρνιάς, Πύργου, είναι ένας από τους πολυπληθέστερους –από πλευράς αριθμού συνενούμενων κοινοτήτων– δήμου της χώρας (*Τα Νέα* 11/10/1997: 25-26). Η κατάργηση των κοινοτήτων και η μετεξέλιξή τους σε οικισμούς ενός δήμου δε θα επιφέρει δραστικές αλλαγές μόνο στο καθεστώς της τοπικής αυτοδιοίκησης, αλλά θα επηρεάσει αναπόφευκτα και τους τοπικούς συλλόγους, που έχουν ως πλαίσιο αναφοράς τους την κοινότητα. Ο πρόεδρος της *Ομοσπονδίας Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας* Μ. Μαρτσέκης δίνει το στίγμα του νέου ρόλου, που πρέπει να αναλάβει η αδελφότητα και ο απόδημος: «Οι αδελφότητες των αποδήμων καλούνται να ενεργοποιηθούν και να αναλάβουν καινούργιο ρόλο και να βάλουν καινούργιους στόχους. Θα αναλάβουν ρόλο διατήρησης –συντήρησης του χωριού, σ' όλη την ποικιλόμορφη κοινωνική-οικονομική και εθνική αποστολή του» (1988: 9). Οποσδήποτε μια νέα φάση αρχίζει στη σχέση μεταξύ των αποδήμων και της τοπικής κοινωνίας.

Η πρόσφατα δημοσιευμένη έρευνα για την εξουσία, εργασία και μνήμη σε τρία χωριά της Ηπείρου (Γρεβενίτι, Πυρσόγιαννη, Αετόπετρα) επιβεβαιώνει τη δυναμικότητα των πολλαπλών παρεμβάσεων των Ηπειρωτών της διασποράς στο χώρο της γενέτειρας και αναδεικνύει τους μηχανισμούς αντίστασης της τοπικής κοινωνίας που είναι: «η αντίδραση στην εξατομίκευση, την ανωνυμοποίηση, τον κατατεμαχισμό και την εργαλειοποίηση των κοινωνικών σχέσεων, που επιβάλλει η σύγχρονη κοινωνία» (Δαμιανάκος-Ζακοπούλου-Κασίμης-Νιτσιάκος 1997: 31).

Οι σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας, που έχουν μακρά διάρκεια ζωής, αποτελούνται από τους απόδημους που κατάγονται από τους ορεινούς κυρίως οικισμούς, τα παλαιότερα Μαστοροχώρια. Ο *Σύνδεσμος Κονιτσιωτών «Ο Αώος»* έσβησε τυπικά στη δεκαετία του 1980, αλλά η συνεκτικότητα των κοινωνικών δεσμών μεταξύ των αποδήμων στην Αθήνα είχε χαλαρώσει πολύ νωρίτερα. Η προέλευσή τους από ένα αστικό κέντρο συντέλεσε στην ευκολότερη ενσωμάτωσή τους στη μεγαλούπολη. Αντίθετα οι απόδημοι από τα χωριά δεν εντάσσονται εύκολα στο μεγάλο αστικό κέντρο. Οι πρώτοι απόδημοι συνδέονταν με δεσμούς συγγένειας –και όχι μόνο εξ αίματος, αλλά και με μορφές πνευματικής συγγένειας, όπως η κουμπαριά– προερχόμενοι από ένα σφιχτά και παραδοσιακά συναρθρωμένο κοινωνικό σύστημα¹⁸³. Η ίδρυση

¹⁸³Βλ. Νιτσιάκος 1991: 65-94

συνεπώς των αδελφοτήτων δεν είναι απλώς αποτέλεσμα νοσταλγίας για τη γενέτειρα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι η και πρακτικά σκόπιμη επανίδρυση των χωριών τους στο «ξένο» αστικό κέντρο. Για την πρώτη γενιά μεταναστών λειτουργούν ως χώροι κάποιας «ασφάλειας», με την επανεύρεση, σε ευρύτερη βάση και συσπείρωση, της τοπικής τους παράδοσης, της πολιτισμικής ταυτότητάς τους. Η δεύτερη ωστόσο και περισσότερο η τρίτη γενιά προσεγγίζει πλέον τον τόπο καταγωγής της περισσότερο «φολκλοριστικά». Η αναβίωση της παράδοσης όμως δε γίνεται για επιδερμική τουριστική κατανάλωση –η τουριστική υποδομή άλλωστε των χωριών βρίσκεται σε εμβρυακό στάδιο– αλλά για τη μετάδοση της τοπικής πολιτισμικής ταυτότητας στις νέες γενιές. Η δεύτερη και τρίτη γενιά των αποδήμων έχει αναπτύξει εξάλλου τα δικά της βιώματα σε σχέση με το χωριό, σε χρονικές περιόδους που βγαίνουν έξω από το χρόνο της καθημερινότητας. Η καθημερινότητα αφορά τη ζωή στο σύγχρονο αστικό κέντρο, ενώ το χωριό το συναντούν στη διακοπή της. Εκεί έρχονται σε επαφή με τη φύση, στοιχείο καθοριστικό και λυτρωτικό που απουσιάζει από τη ζωή τους στην πόλη και με τους προγόνους τους, οι οποίοι τους μιλούν, σε κάποιο βαθμό, σε παραδοσιακές αξίες. Παράλληλα αναπτύσσουν σχέσεις με συνομήλικούς τους, με τους οποίους συμμερίζονται ή ανακαλύπτουν κοινούς «τόπους» συμπεριφοράς. Η μεγάλη συμμετοχή των νέων στα αναβιωνόμενα από τους συλλόγους πανηγύρια και άλλες παρεμφερείς εκδηλώσεις μαρτυρεί τη διάθεση «των κοινοτήτων σε αποδημία» για συνέχεια της παράδοσης και διατήρηση της τοπικής ταυτότητας, η οποία προχωρεί πέρα από το σύμβολο μιας παραδοσιακής ενδυμασίας ή της θεατρικής αναβίωσης ενός εθίμου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι κι αυτό δεν έχει την αξία του¹⁸⁴.

¹⁸⁴ Μεταφέρω την άποψη του Χρ. Μαρτσέκη, ενός νέου απόδημου Πυρσογιαννίτη της Αθήνας. Η άποψη αυτή κατατέθηκε στο Συμπόσιο που διοργάνωσε η Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας με θέμα τη συμβολή των αποδημικών οργανώσεων στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς: «Δημιουργούμε ένα μουσείο μάστορα στην Πυρσόγιαννη. Μαζεύουμε όλα τα αντικείμενά τους, μαζεύουμε τις αναμνήσεις τους, μαζεύουμε όλη την κληρονομιά τους. Μα εκτός από τα αντικείμενα μαζεύουμε και κάτι πιο ουσιαστικό, που εμένα προσωπικά με τραβάει και μου λύνει προβλήματα ζωής, μου καθορίζει στάση ζωής. Μαζί με τα αντικείμενα μαζεύουμε και την εθελοντική προσφορά εργασίας, διατηρούμε τη γνώμη ότι τα σπίτια τα χτίζαν όλοι μαζί· έλεγα εγώ να χτίσω σπίτι και μαζευόταν όλο το χωριό. Όταν αυτό εγώ το βλέπω στο χωριό μου, να χτίζουμε όλοι μαζί την πλατεία του χωριού, να βάζουμε μια πέτρα όλοι μαζί, αυτό μου λύνει πρόβλημα ζωής, μου καθορίζει στάση ζωής στην Αθήνα, που είναι τόσο απάνθρωπη, απάνθρωπη πραγματικά και έχω ένα φάρμακο, ένα οδηγό και πιστεύω ότι θα πορευθώ αν όχι σωστά, πάντως θα προσπαθήσω προς αυτή την κατεύθυνση» (Πρακτικά Συμποσίου 1994: 26-27). Η παρατήρηση αυτή είναι σημαντική, γιατί η τοπική ταυτότητα συνδέεται με τη διαχείριση της συλλογικής μνήμης και αυτή δεν καθορίζεται μόνο από τα σύμβολα, αλλά και από τις αξίες της παράδοσης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Πίνακας 18. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΩΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΓΑΝΝΑΔΙΩΤΩΝ “ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΤΑΞΙΑΡΧΑΙ”

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΙΣ Δ.Σ. ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΓΑΝΝΑΔΙΩΤΩΝ	ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΩΝ
23/12/1976	εκλογή Δ.Σ. / καθορισμός του ποσού εγγραφής των μελών σε 100 δρχ. και της ετήσιας συνδρομής σε 100 δρχ. επίσης. / αγορά βιβλίων και άλλων υλικών για τις ανάγκες του Συλλόγου
21/ 1/1977	(με τη συμμετοχή όλων των μελών) αποφ. ο αποκριάτικος χορός να γίνει στην ταβέρνα ενός συμπατριώτη τους με τιμή εισιτηρίου 200 δρχ. και η έκδοση λαχνών προς 50 δρχ. ο καθένας
30/ 3/1977 2/ 4/1977	ανακοινώνεται ότι τα κέρδη από το χορό είναι 42.440 δρχ. αποφ. η αγορά 2 κρεβατιών, 2 στρωμάτων, κουβερτών και ειδών κουζίνας για τον <u>ξενώνα</u> του Γαναδιού / ανακατασκευή της <u>λόντζας</u> (τοιχοποιΐα και ξύλινα καθίσματα) γύρω από τον πλάτανο / επισκευή και διαμόρφωση του <u>καταστήματος</u> στην κεντρική πλατεία του χωριού, ύστερα από έγκριση της Σχολικής Εφορείας, στην οποία ανήκει το κτίριο / <u>ανάθεση των εργασιών σε συγχωριανό τους</u>
21/ 9/1977	αμοιβή τεχνίτη για την ανακατασκευή του καταστήματος (καφενείο-μπακάλικο): 30.000 δρχ.
12/11/1977	<u>αποφ. η μετάβαση και επιστροφή των μελών στο χωριό, για να ψηφίσουν στις βουλευτικές εκλογές της 20/11/1977.</u>
13/12/1977	αρχαιρεσίες / εκλογή νέου Δ.Σ. / αποφ. η <u>οικονομική ενίσχυση τριών συγχωριανών τους στο χωριό</u> (από 500 δρχ.) και η αποστολή ενός μικροδέματος αξίας 200 δρχ. στις οικογένειες του Γαναδιού με τις ευχές του Συλλόγου για τα Χριστούγεννα
25/ 1/1978	αποφ. ο αποκριάτικος χορός να γίνει σε ταβέρνα ενός συμπατριώτη τους, με τιμή εισιτηρίου 250 δρχ.
25/ 3/1978 24/ 4/1978	αναφορά στην επιτυχία του χορού. αρχαιρεσίες στο Τμήμα του Συλλόγου, που εδρεύει στα Γιάννενα και εκλογή Δ.Σ.
12/ 5/1978	αποζημίωση εργολάβου για την ανακατασκευή του καφενείου / εγκρίσεις αναλήψεων από το ταμείο του Συλλόγου για πληρωμές υδραυλικών υλικών και ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων του καφενείου
17/ 7/1978	αποφ. να ζητήσουν από ένα συγχωριανό τους να αναλάβει τη λειτουργία του καφενείου και την ανακατασκευή της “λόντζας” του πλατάνου και την <u>πλακόστρωση της κεντρικής πλατείας</u> (δαπάνη 25.000 δρχ).
2/12/1978	αποφ. η σύγκλιση Γενικής Συνέλευσης / <u>έκδοση ημερολογίου έτους 1979</u> και διάθεσή του στα μέλη και τους φίλους του Συλλόγου αντί 50 δρχ. / αποστολή ενός ημερολογίου δωρεάν σε κάθε οικογένεια του Γαναδιού.
15/12/1978	διαδικαστικά και οικονομικά θέματα με το Τμήμα των Ιωαννίνων

- 20/ 1/1979
4/ 5/1979
22/ 6/1979
8/ 7/1979
22/ 7/1979
17/ 9/1979
19/10/1979
9/12/1979
27/ 2/1980
28/ 2/1980
22/ 3/1980
6/ 6/1980
5/ 7/1980
12/ 8/1980
2/10/1980
20/10/1980
- αρχαιρεσίες / εκλογή νέου Διοικητικού Συμβουλίου
έγκριση δαπανών για την ανακατασκευή της λόντζας και του καφενείου (40.000 δρχ.)
ανακοινώνεται η αποπεράτωση των εργασιών ανακατασκευής της λόντζας του πλατάνου και της στέγης του καφενείου και η έγκριση της εξόφλησης του λογαριασμού / αποφ. ο εορτασμός της ημέρας του Σωτήρος (6 Αυγούστου 1979) στο Γαναδιό / έγκριση ποσού 20.000 δρχ. για τον παραπάνω εορτασμό
αποφ. η κατασκευή ξύλινων κάγκελων στη λόντζα του πλατάνου
έγκριση ανάληψης χρημάτων για εξόφληση λογαριασμών
αναφορά στην επιτυχία της συνεστίασεως της 6/8/1979 στο Γαναδιό / οικονομικές προσφορές για το αρμολοϊ της λόντζας και την κατασκευή αποχωρητηρίου βόθρου
εγκρίσεις δαπανών (6.500 δρχ. για κατασκευή και τοποθέτηση ξύλινων ραφιών στο καφενείο και 40.000 δρχ. για την κατασκευή αποχωρητηρίου βόθρου, αρμολοϊ λόντζας) / έγκριση συμφωνητικού παραχωρήσεως και εκμεταλλεύσεως του καφενείου του χωριού σ' ένα συγχωριανό τους για 8 χρόνια / έγκριση συγκλήσεως Γενικής Συνέλευσης το πρώτο 10ήμερο του Δεκεμβρίου
αρχαιρεσίες / εκλογή νέου Δ.Σ. / συζητήθηκαν οικονομικές εκκρεμότητες και εκλογή κέντρου για τον αποκριάτικο χορό τους / αποφ. η αποστολή δωρεάν ημερολογίων του 1980 σε συμπατριώτες του εξωτερικού και στις οικογένειες του χωριού
ανακοινώνεται ότι τα έσοδα από το χορό είναι 36.950 δρχ. / έγκριση του Δ.Σ. του Τμήματος Ιωαννίνων και καθορισμός των αρμοδιοτήτων και υποχρεώσεών του
συζ. τεχνικά ζητήματα σχετικά με την ανακατασκευή του καφενείου
αποφ. η ανάληψη 30.000 δρχ. για την εξόφληση του τεχνίτη που ασχολήθηκε με την ανακατασκευή του καφενείου
αποφ. η οικονομική ενίσχυση της κοινότητας Γαναδιού με 10.000 δρχ. για την αντιμετώπιση δικαστικών εξόδων. Η κοινότητα Γαναδιού υπέβαλλε αγωγή εναντίον της Κοινότητας Μόλιστας διεκδικώντας το νερό "Λουπότσιανη"
έγκριση αποστολή χρημάτων για τις δικαστικές δαπάνες
έγκριση ανάληψης χρημάτων για την εξόφληση των εργασιών ανακατασκευής του καφενείου
έγκριση της πρότασης του προέδρου για μεταφορά των χρημάτων του Συλλόγου σε έντοκο βιβλιάρo φυσικών προσώπων, μελών του Δ.Σ. (η Νομισματική Επιτροπή αποφασίζει ότι από την 1/7/1980 οι καταθέσεις Νομικών Προσώπων είναι άτοκες)
ανακοινώνεται η κατασκευή τσιμεντένιου αγωγού στο χώρο στάθμευσης των αυτοκινήτων με προσωπική εργασία του προέδρου και άλλων

- συμπατριωτών / έγκριση πρόσθετων δικαστικών δαπανών (10.000 δρχ.) / αποφ. η συνεστίαση των μελών στην ταβέρνα "ο Μήτσος" / ορισμός τόπου και χρόνου Γ.Σ. (1/12/1980, αίθουσα Πανηπειρωτικής) / αποφ. η έκδοση ημερολογίου για το 1981
- 5/11/1980 συζ. σχετικά με το δικαστικό αγώνα της Κοινότητας για το νερό "Λουπότσιανης"
- 8/12/1981 αρχαιρεσίες / εκλογή νέου Δ.Σ.
- 21/ 3/1981 "Απεφασίσθη η μετάβασις με πούλμαν εις Γανναδιόν κατά την 5ην Απριλίου 1981, ημέραν απογραφής, ίνα δυνηθή η Κοινότης μας να υφίσταται" (σ.52) / αποφ. η ανακαίνιση του ξενώνα.
- 16/ 4/1981 απάντηση σε επιστολή του Τμήματος Ιωαννίνων / αποφ. τα χρήματα του Συλλόγου να δοθούν για την ανακαίνιση του ξενώνα
- 4/ 6/1981 ανακοιν. η παραίτηση του Δ. Χήρα από υπεύθυνου του καφενείου και η αντικατάστασή του από τη συγχωριανή Ελευθερία Τζιμηνάση
- 16/ 1/1982 αρχαιρεσίες / εκλογή νέου Δ.Σ. / αποφ. η αγορά τραπεζιών καρεκλών και ψυγείου για το καφενείο και η επίστρωση του δρόμου Μεσαριάς-Γαναδιού με αμμοχάλικο
- 6/ 5/1982 αποφ. να γίνει εκδρομή στο Γαναδιό με τη ευκαιρία του εορτασμού της Πεντηκοστής και του Αγίου Πνεύματος.
- 8/10/1982 έγκριση της ανάληψης ποσού 145.000 δρχ. από τον πρόεδρο του Συλλόγου για την ανακατασκευή του ξενώνα και για την επισκευή της στέγης του Παρθεναγωγείου / αποφ. η πραγματοποίηση εκδρομής στις 7/11/1982, ημέρα εορτασμού των Αγίων Ταξιαρχών στην Παύλιανη και στις Θερμοπύλες
- 24/11/1982 διατύπωση ευχαριστηρίων στον πρόεδρο για την επιτυχία της εκδρομής / έγκριση ανάληψης 30.000 δρχ. για την εξόφληση της δαπάνης ανακατασκευής της στέγης του Παρθεναγωγείου / αναζήτηση αίθουσας για την ετήσια Γ.Σ.
- 29/ 5/1983 αποφ. η οικονομική ενίσχυση του Συλλόγου Μοναστηριωτών (5.000 δρχ.), για την ανακατασκευή της κατεστραμμένης από φωτιά εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου / αποφ. η εγγραφή του Συλλόγου στη νεοϊδρυθείσα Συνομοσπονία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας / αποφ. η διοργάνωση χορού σε συνεργασία με το Τμήμα των Ιωαννίνων το 15 Αύγουστο στο χωριό.
- 15/ 6/1983 αποφ. η συνέχιση των εργασιών ανακατασκευής του πρώην ξενώνα (Αμελικό) και η αναζήτηση προσφορών από εργολάβους των Κοινοτήτων Μόλιστας, Γαναδιού και Μοναστηρίου.
- 7/ 8/1983 αποφ. η εορταστική εκδήλωση της 15ης Αυγούστου 1983 στο χωριό να περιλάβει τη διάθεση ψητού σούβλας σε τιμή 1.000 δρχ. το κιλό, με μέριμνα του Συλλόγου. Επίσης την έκδοση 1.000 λαχνών με πρώτο δώρο μια ασπρόμαυρη τηλεόραση αξίας 15.000 δρχ., προσφορά του Συλλόγου / αποφ. η διάθεση 99.000 δρχ. για την ανακατασκευή του

- πρώην ξενώνα / αποφ. η διάθεση 65.000 δρχ. για την ανακατασκευή του καμπαναριού (Τσίγκα).
- 23/11/1983 αναφορά στην επιτυχία της εκδήλωσης του 15Αύγουστου στο χωριό / εγκρίσεις αναλήψεων από το βιβλιάριο του Συλλόγου
- 26/ 1/1984 αρχαιρεσίες / εκλογή νέου Δ.Σ. / αποφ. ο αποκριάτικος χορός του Συλλόγου να γίνει στο κέντρο "Ο Κώστας". Προτείνεται σ' όλα τα μέλη να συγκεντρώσουν δώρα και να διαθέσουν εισιτήρια. Επίσης αποφασίστηκε η έκδοση 700 λαχνών με τιμή 100 δρχ. ο ένας και η αμοιβή της ορχήστρας που θα έρθει από την Κόνιτσα σε 2.000 δρχ. για κάθε οργανοπαίκτη
- 17/ 5/1984 αναφορά στις εργασίες που έγιναν για την ολοκλήρωση ανακατασκευής του ισογείου του πρώην ξενώνα (νυν Πνευματικής Στέγης) / αποφ. η κατασκευή στέγης από πλάκα της βρύσης "Νατσέοι" και αρμολοίμα στους υπάρχοντες τοίχους
- 13/ 1/1985 στο νέο Δ.Σ. και μια γυναίκα (μέλος) / πρόταση για διοργάνωση απογευματινού τσαγιού από ομάδα γυναικών του Συλλόγου για ενίσχυση των οικονομικών του / αποφ. η αποστολή ευχαριστηρίου επιστολής στη Νομαρχία των Ιωαννίνων για την ενίσχυση του Συλλόγου με 40.000 δρχ. και στο Β. Μπάγκα για τη δωρεάν διάθεση μαρμάρων για την Πνευματική Στέγη του Γαναδιού
- 27/ 5/1986 αποφ. η οικονομική ενίσχυση του Συλλόγου Μολιστινών με 20.000 δρχ., για την ανακατασκευή του κατεστραμμένου κτιρίου του Ταχυδρομείου. / αποφ. να δοθούν 30.000 δρχ. για την ανακατασκευή της βρύσης "Τσανάδες", 200.000 δρχ. για την ανακατασκευή της πλατείας, 30.000 δρχ. για έναρξη εργασιών κατασκευής χώρου αθλοπαιδειών πίσω από το σχολείο, 50.000 δρχ. για την κατασκευή πέτρινης τοιχοποιίας στο χώρο στάθμευσης των αυτοκινήτων και 50.000 δρχ. για καθαρισμό του λάκου από την Κρεβάτα μέχρι τη βρύση Μπιρατνό / αποφ. η αποστολή επιστολών προς τη Νομαρχία Ιωαννίνων, το ΥΠ.ΠΟ, το ΥΠΕΧΩΔΕ, για να βοηθήσουν την ανακατασκευή της Σπυριδώνειου Σχολής και του Παρθεναγωγείου
- 4/ 2/1987 αποφ. για τον αποκριάτικο χορό να εκδοθούν 1.800 λαχεία με τιμή λαχνού 100 δρχ. και η διάθεση 30-40.000 δρχ για αγορά δώρων / αποφ. η αγορά ψυγείου για το καφενείο του χωριού / ανακ. η οικονομική βοήθεια (100.000 δρχ.) της νομαρχίας Ιωαννίνων προς την κοινότητα Γαναδιωτών / αποφ. η εγγραφή στην Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας
- 7/ 1/1988 αποφ. ο αποκριάτικος χορός να γίνει στην ταβέρνα "Κληματαριά", με τιμή κάρτας 1.500 δρχ. / ανακοιν. ότι τα έσοδα από την εκδήλωση του 15Αύγουστου 1987 είναι 126.847 δρχ. / αποφ. η διάθεση 20.000 δρχ. για τη χαλικόστρωση ενός δρόμου του χωριού
- 30/ 6/1988 ανακοιν. ότι τα έσοδα από τον αποκριάτικο χορό είναι 134.784 / αποφ. η

- ετήσια Γενική Συνέλευση και οι αρχαιρεσίες της να γίνουν στις 14/8/1988 στο χωριό / ανακοιν. ότι το σχολείο (Σπυριδώνειος Σχολή) κηρύχθηκε διατηρητέο / αποφ. η εγγραφή στην Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας / αποφ. η οικονομική ενίσχυση της Κοινότητας για την αποκατάσταση των βλαβών του δικτύου ύδρευσης.*
- 15/ 9/1988** εκλογή νέου Δ.Σ., ύστερα από τις αρχαιρεσίες που έγιναν το Δεκαπενταύγουστο στο χωριό / αποφ. να γίνει κοινή συνεστίαση με το Σύλλογο Μοναστηριωτών
- 1/ 7/1989** αποφ. η πραγματοποίηση συνεστίασης το 15 Αύγουστο στο χωριό / αποφ. η αποστολή υπομνημάτων σε κρατικούς φορείς για την αποπεράτωση της Πνευματικής Στέγης, του χώρου αθλοπαιδιών και της ανακατασκευής του σχολείου / ανακ. η δωρεά ενός μέλους του Συλλόγου / αποφ. η έκτακτη Γ.Σ. να γίνει στο χωριό στις 13/8/1989 / αποφ. να δοθεί οικον. ενίσχυση στην κοινότητα για το δικαστικό αγώνα του νερού "Λουπότσιανης".
- 22/ 8/1989** ύστερα από τη Γ.Σ. που έγινε τον Αύγουστο στο Γαλαδί το Δ.Σ. αποφάσισε την ανακατασκευή της κρεβάτας, των βрусών, μιας μικρής πλατείας, τις επισκευές δρόμων, την αγορά δύο μπασκετών και ενός φιλέ, τον ηλεκτροφωτισμό της πλατείας και την ανανέωση του συμβολαίου παραχώρησης του καφεενείου στο συγχωριανό τους Αρ. Τζιμηνάδη. "Επίσης τονίσθηκε από όλους να γραφεί στο μισθωτήριο όρος, για την απαγόρευση ανάρτησης κομματικών φυλλαδίων-αφισσών στο χώρο του καφεενείου" (σ.85).
- 27/ 2/1990** παραίτηση του προέδρου του Δ.Σ., εξαιτίας της παραβίασης, όπως ισχυρίστηκε, απόφασης της Γ.Σ. και ενός όρου συμφωνητικού με ένα εργολάβο από μεμονωμένα άτομα / το νέο Δ.Σ. αποφ. να διεκδικήσει την επιστροφή στο ταμείο του Συλλόγου 126.382 δρχ.
- 25/ 6/1990** επισημαίνεται η εξακολούθηση του προβλήματος της επιστροφής των χρημάτων από το Τμήμα των Ιωαννίνων / αποφ. να συζητηθεί το θέμα στη Γ.Σ. του Αυγούστου / επειδή το κράτος δεν τους επιχορηγεί για τη διάσωση του σχολείου, αποφάσισαν να εκδώσουν 2.500 λαχνούς, αξίας 300 δρχ. ο ένας, με στόχο τη συγκέντρωση 750.000 δρχ. / αποφ. οι λαχνοί να διατεθούν στο πανηγύρι του Αυγούστου και να αγοραστούν δώρα αξίας 250.000 δρχ. / αποφ. να δώσουν το 1/3 της δαπάνης (17.500 δρχ.) για την τοποθέτηση ενός στέγαστρου στη διασταύρωση του δημόσιου δρόμου με τον Κοινοτικό, ύστερα από πρόσκληση του Συλλόγου Μόλιστας / έγκριση 15.000 δρχ. για τη ρευματοδότηση της κρεβάτας και του γραφείου του Συλλόγου / αποφ. η εξόφληση (100.000 δρχ.) της ανακατασκευής των βрусών "Μπιρατνό" και "Τσανάδη".
- 10/10/1990** προβλήματα στη σύνθεση του Δ.Σ. / αποφ. να εξασφαλίσουν για την ανακατασκευή της στέγης του σχολείου τη συγκατάθεση της Κοινότητας και οι εργασίες να γίνουν σύμφωνα με τη μελέτη της Νομαρχίας / διαφωνίες σχετικά με τη χρήση του γραφείου του Συλλόγου στο χωριό,

- πρόταση και για τη στέγαση αγροτικού ιατρείου / αποφ. ο αποκριάτικος χορός να γίνει από κοινού με τους Συλλόγους της Μόλιστας και του Μοναστηρίου.
- 5/12/1990** προβλήματα στις σχέσεις των μελών του Δ.Σ. / επιβεβαίωση της προηγούμενης απόφασης για τη στέγη του σχολείου.
- 13/ 9/1992** Γενική Συνέλευση 16/8/1992, αρχαιρεσίες, εκλογή νέου Δ.Σ. με διετή θητεία / ανακοινώνεται ότι τα έσοδα από το πανηγύρι του Δεκαπενταύγουστου είναι 303.780 δρχ. και ότι το ταμείο του Συλλόγου έχει 1.128.531 δρχ.
- 16/ 3/1993** παραίτηση μέλους της Ελεγκτικής Επιτροπής / αίτηση μέλους για διαγραφή του από τον Σύλλογο / αποφ. να δοθούν στην Κοινότητα 500.000 δρχ. για την ανακατασκευή του γηπέδου μπάσκετ / αίτηση στο ΥΠ.ΠΟ για επιχορήγηση του πανηγυριού / αποφ. η έκδοση 2.000 λαχείων, αξίας 250 δρχ. ο καθένας και η διάθεση 250.000 δρχ. περίπου για την αγορά δώρων / αποφ. να μη γίνει αποκριάτικος χορός στην Αθήνα
- 22/ 6/1994** συζητήθηκε η αναγκαιότητα συνέχισης του θεσμού του πανηγυριού και για τη σύσφιγξη των σχέσεων μεταξύ των μελών του και για την οικονομική ενίσχυση του Συλλόγου / αποφ. για το πανηγύρι του Δεκαπενταύγουστου στο Γαναδίο να μη γίνει λαχειοφόρος αγορά και να διατεθούν, όπως στο παρελθόν, σουβλάκια, λουκάνικα, μπύρες κ.λπ. / αποφ. η Γ.Σ. να γίνει στις 13-8 στο χωριό / επισημάνθηκε η αναγκαιότητα επισκευής της κατασκευής του ισογείου του σχολείου
- 6/ 7/1994** αποφ. να δεχτούν την πρόταση ενός εργολάβου από την Κόνιτσα για την ανακατασκευή του ισογείου του σχολείου.

(Οι υπογραμμίσεις είναι δικές μας. Ανακ. = ανακοινώνεται, αποφ. = αποφασίζεται, συζ. ⇒ συζητείται).

Πίνακας 19. Νέα και παλαιά ονόματα των χωριών της επαρχίας Κόνιτσας

Νέα ονόματα	Παλαιά ονόματα	Νέα ονόματα	Παλαιά ονόματα
1. Αγία Βαρβάρα	Πλάβαλη	21. Κλειδωνιά	Λιτινιάουστα
2. Αγία Παρασκευή	Κεράσοβο	22. Λαγκάδα	Μπλίζδιανη
3. Αετομηλίτσα	Ντέντσικο	23. Λυκόραχη	Λούψικο
4. Αετόπετρα	Σαναβό (Σανοβό)	24. Μάζιο	Μάζι
5. Αηδονοχώριο	Οστανίτσα	25. Μελισσόπετρα	Μελισσόπετρα
6. Αμάραντος	Ίσβορος	26. Μόλιστα	Μόλιστα
7. Άρματα	Αρμάτοβο	27. Μολυβδοσκεπάστη	Δεπαλίτσα
8. Ασημοχώριο	Λεσκάτσι	28. Μοναστήριο	Μποτσιφάρι
9. Βούρμπιανη	Βούρμπιανη	29. Νικάνωρ	Κορτίνιστα
10. Γαναδιό	Γαναδιό	30. Οξυά	Σέλτσι
11. Γοργοπόταμος	Τούρνοβο	31. Πάδες	Πάδες
12. Καλλιθέα	Γορίτσα	32. Παλαιοσέλιο	Παλιοσέλι
13. Δίστρατο	Μπριάζα	33. Πηγή (Πεκλάρι)	Πεκλάρι
14. Ελεύθερο	Γκριζμπάν	34. Πληκάτιο	Πληκάτι
15. Εξοχή	Ζέλιστα	35. Πουρνιά	Σταρίτσανη
16. Πλαγιά	Ζέρμα	36. Πυρσόγιαννη	Πυρσόγιαννη (Πρυσόγιαννη)
17. Ηλιόραχη	Κουτσούφλιανη	37. Πωγωνίσκος	Δουτσικό
18. Καβάσιλα	Καβάσιλα	38. Πύργος	Στράτσιανη
19. Δροσοπηγή	Καντσικο	39. Φούρκα	Φούρκα
20. Καστανέα	Καστάνιανη	40. Χιονάδες	Χιονάδες

(πηγή: Στεργιοπούλος 1934: σ. 205)

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΕΥΧΟΣ Α.

ΑΡΙΘ ΦΥΛΛΟΥ 148

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΗ 17 ΜΑΪΟΥ

1912

ΝΟΜΟΙ ΚΑΙ ΔΕΚΛΩΣΕΙΣ

Βασιλικά Διατάγματα

Παρά το ηλεκτρομηχανολογικό εργαστήριο του Υπουργείου των Εσωτερικών
Παρά αποδοχή έμμεσου όρκου πανηγύρεως επί των εργαζομένων μηχανικών και τεχνικών επί των εν Γατοβνη του δήμου Ηλιδος έκδοσιν πανηγύριον της 21 Μαΐου 1912

Παρά έγκρισιν της τροποποιήσεως των άρθρων 4, 5 και 16 του νόμου καταστατικού της ιονελληνικού Σχολαστικής εταιρείας
Παρά έγκρισιν του καταστατικού της Ελληνικής Αερίων Εταιρείας Προσωπικής της Αιτίας

(1)

Παρά το ηλεκτρομηχανολογικό εργαστήριο του Υπουργείου των Εσωτερικών

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Έχοντας υπ όψιν τον νόμον Γ'ΑΓ' της 14 Αυγούστου του 1911 περί οργάνου ηλεκτρομηχανολογικού εργαστηρίου του επί των Εσωτερικών Υπουργείου κρός Δαγγον των γνωμόνων μηχανικών και ηλεκτρικών και επί τα άρθρα 2 και 4 του αυτού νόμου, προσέτι των Ημετέρων επί των Εσωτερικών και Οικονομικών Υπουργίων, μετά γνωμοδότησιν από 18 Απριλίου 1912 του κατ' τον νόμον Γ'ΦΜΒ' (1910) Συμβουλίου των Υπουργών και τροχιοδρόμων, απερατίσθην και διατάσσειν

1) Εγκρίσθαι και δικαιοδοσία του προσωπικού.

Άρθρον 1.

Το ηλεκτρομηχανολογικόν εργαστήριον εγκαθιδρύσθαι εν ταίς επί τούτω προώρισμέναις αιθούσαις του Μουσείου Πολυτεχνείου περιλαβόμεναι επί του κερύοντος δύο μόνον τμήματα, το ηλεκτρικόν και το μηχανολογικόν.

Άρθρον 2.

Είς το πρώτον των εν τω άνωτέρω άρθρω αναφερομένων τμημάτων, το ηλεκτρικόν, διενεργούσθαι άπαντα τα σχετικά προς ηλεκτρικές μηχανικάς, μηχανικές ή γεωμétrικας δοκιμασίας, καθώς και οι φωτομετρικά δοκιμασία των δια φωτισμού ή ηλεκτρικών λαμπών, επί των οποίων έκδοσιν, το μηχανολογικόν, άπαντα τα σχετικά προς μηχανικές, μηχανικές ή γεωμétrικας άπαντων δοκιμασίας, καθώς και άπαντα τα σχετικά με μηχανολογικά και ματρίαις ή οι τοιαύται επί της άνωτέρω των ολικών.

Άρθρον 3.

Η ειδική διεύθυνσις των εργασιών άριστέρων των μηχανικών τούτων του εργαστηρίου ανατίθεται εις τον έκαστοτε επί βαθμύ Νομομηχανικόν ήλεκτρολόγον του Δημοσίου, όστις και θέρει την εφόδον επί των προαριθμών και της συντηρήσεως των ολικών του εργαστηρίου, προτίθει την άγοράν νέων μηχανών, συσκευών εν γένει και συγγραμμάτων άριστέρων των μηχανικών και έχει υπό τας άμέσους διαταγάς αυτού και τους δυνάμει του αυτού νόμου παρά τη άκηραία του εργαστηρίου διορισμένους, υπομηχανικόν και ήλεκτροτεχνίτην, δι' ών προτίθει εις την έκτέλεσιν πασών των εν τω ηλεκτρικώ τμήματι σχετικών εργασιών.

Άρθρον 4.

Η έκτέλεσις των εν τω μηχανολογικώ τμήματι εργασιών ανατίθεται, υπό την έκδίλθιν του ως άνω προώρισμένου του εργαστηρίου τη βοηθεία του αυτού ως άνω προσωπικού, εις ένα των εν τω υπηρεσία του Ελέγχου μηχανουργών, όστις έχει και την ειδικήν φροντίδα επί της άκρίβους και άπιστομηχανικής έκτελέσεως των εν αούτφ κειραματιστικών εργασιών και της συντηρήσεως των εις αούτην δια τακτικού πρωτοκόλλου παραδιδόμενων μηχανών, όργάνων, συσκευών καθόλου και συγγραμμάτων.

Άρθρον 5.

Άπαντα τα σχετικά προς διομηχανικές δοκιμασίας ή άπιστομηχανικές έρεύναι έγγραφα ή πρωτόκολλα δοκιμασιών των ολικών υποαριθμών υπό του προώρισμένου του εργαστηρίου, του συνεργαζομένου μηχανουργού προσκομίζόμενος μόνον εάν πρόκειται περί μηχανολογικών εργασιών.

Άρθρον 6.

Ο παρά τω άνω, εργαστήριον διομηχανικός κρατεί τό πρωτόκολλον των άκρίβους και άπιστομηχανικών εργασιών

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ

ΤΟΥ

ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΟΥΡΝΟΒΙΤΩΝ

“ Η ΕΝΩΣΙΣ ”

ΕΓΚΡΙΘΕΝ ΔΙΑ ΤΗΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 5017 ΠΡΟΦΑΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1925

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

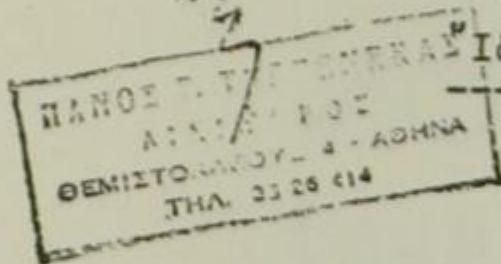
21!

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ιδρυσις - "Έδρα - Σκοπός

Α ρ θ ρ ο ν 1ο ν

Ιδρύεται Σωματεῖον τῶν ἐν Ἀθήναις - Πειραιεῖ καὶ Προαστεῖσις ἐξ Ἀγίας Παρασκευῆς Κονίτσης Ἡπειροῦ καταγομένων ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν " Ἀδελφότης Ἀγίας Παρασκευῆς , τὸ Κεράσσοβον " .
"Έδρα ὀρίζονται αἱ Ἀθῆναι .-

Α ρ θ ρ ο ν 2ο ν

Σκοπὸς τῆς Ἀδελφότητος εἶναι ἡ πατριωτικὴ ἔνωσις τῶν ἐν Ἀθήναις Πειραιεῖ , καὶ λοιπαῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος ἐξ Ἀγίας Παρασκευῆς Κονίτσης καταγομένων , ἡ ἀνάπτυξις πνεύματος συναδελφώσεως καὶ ἀλληλεγγύης μεταξὺ αὐτῶν, ἡ ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ ἐνίσχυσις τῆς γενετικῆς Ἀγίας Παρασκευῆς Κονίτσης καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἐν αὐτῇ κοινοφελῶν ἔργων ἀποσκοπούντων εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ ἐξυπηρέτησιν τῆς Κοινότητος , ὡς καὶ ἡ ἠθικὴ ἐνίσχυσις ἀναξιοπαθούντων συγχωριανῶν μας .-

Πρὸς εὐδωσὴν καὶ προαγωγὴν τοῦ ὡς ἄνω σκοποῦ ἡ ἀδελφότητα δύναται νὰ ἀποκτῇ κατὰ πλήρη κυριότητα νομὴν ἢ κατοχὴν ἀκίνητα , δι' ἀγορᾶς ἢ ἄλλως πως ὅπουδήποτε ἐν Ἑλλάδι ὡς καὶ νὰ ἀνεγείρῃ ἐπὶ ἀκινήτων ἰδίων αὐτῆς ἢ ἀλλοτρίων κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀντιπαροχῆς ἢ ἄλλων οἰκοδομᾶς ἢ κτίσματα ἐν γένει . Πρὸς κτήσιν τῶν ἀκινήτων τούτων ἢ οἰκοδόμησιν ἐπ' αὐτῶν δύναται ἡ ἀδελφότης νὰ συνομολογῇ χρηματικὰ δάνεια παρ' οἰουδήποτε πιστωτικοῦ ἰδρύματος ἢ Τραπεζῆς .-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἐγγραφή μελῶν - Δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις αὐτῶν .-

Α ρ θ ρ ο ν 3ο ν .-

Μέλη τῆς ἀδελφότητος δύνανται νὰ γίνουν οἱ καταγόμενοι ἐξ Ἀγίας

Σύλλογος Πυρσογιαννιτών

1984

Απόφα της Πυρσογιαννης, 1926

Δημοσιονομική Κέντρον Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

**ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ
"ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ"**

Η Καστανιανική παράδοση ξαναζει... Από τις πολιτιστικές εκδηλώσεις "Καστανιανή 95"

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόρινθου

1996

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

Δε	Τρ	Τε	Πε	Πα	Σα	Κυ	Δε	Τρ	Τε	Πε	Πα	Σα	Κυ	Δε	Τρ	Τε	Πε	Πα	Σα	Κυ	Δε	Τρ	Τε	Πε	Πα	Σα	Κυ	Δε	Τρ	Τε
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

Πε	Πα	Σα	Κυ	Δε	Τρ	Τε	Πε	Πα	Σα	Κυ	Δε	Τρ	Τε	Πε	Πα	Σα	Κυ	Δε	Τρ	Τε	Πε	Πα	Σα	Κυ	Δε	Τρ	Τε	Πε	Πα	Σα
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29		

Κόνιτσα

66. Γενάρης - φλεβάρης 1996

ΚΕΡΑΣΟΒΟ

Μάρτης - Απρίλης '91

Τα Ασημαχωρίτικα

Περιοδική Έκδοση του Συλλογού Ασημαχωρίτων Αθηνών
Η ΠΡΟΟΔΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 3 - ΑΝΟΙΞΗ 1999

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ἕκ Χιονιάδων

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΕΥΧΟΣ 1 - ΑΝΟΙΞΗ 1998 - ΔΡΧ. 1.000

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Rea Kakaboura-Tili*In between Centre and Periphery: Migrant Associations from the Konitsa Region in Athens***SUMMARY**

Migrant associations were founded in Greece after the Second World War in the context of massive population movements from rural areas to urban centres. The phenomenon of internal migration assumed great dimensions in that period with Athens being the main urban centre for accomodating migrants in their search for a better future.

This thesis examines the associations founded in Athens by Epirote migrants mainly from the remote and mountainous region of Konitsa. Why did internal migrants found them? Which were their aims and goals? How were they structured? What kind of activities do they undertake both in their place of origin and their place of settlement? Migrant associations from the Konitsa region based in Athens are trying to rebuild their deserted villages, to preserve their regional identity and to pass in to the next generations.

The approach adopted by the author is a combination of the social-historical method with functionalism. Archives research and fieldork with participant observation were carried out in order to collect the necessary data.

ἔκ Χιονιάδων

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΤΕΥΧΟΣ 1 - ΑΝΟΙΞΗ 1998 - ΔΡΧ. 1.000

Rea Kakaboura-Tili*In between Centre and Periphery: Migrant Associations from the Konitsa Region in Athens***SUMMARY**

Migrant associations were founded in Greece after the Second World War in the context of massive population movements from rural areas to urban centres. The phenomenon of internal migration assumed great dimensions in that period with Athens being the main urban centre for accomodating migrants in their search for a better future.

This thesis examines the associations founded in Athens by Epirote migrants mainly from the remote and mountainous region of Konitsa. Why did internal migrants found them? Which were their aims and goals? How were they structured? What kind of activities do they undertake both in their place of origin and their place of settlement? Migrant associations from the Konitsa region based in Athens are trying to rebuild their deserted villages, to preserve their regional identity and to pass in to the next generations.

The approach adopted by the author is a combination of the social-historical method with functionalism. Archives research and fieldork with participant observation were carried out in order to collect the necessary data.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

- Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, τεύχ. Α', αρ. φ.148, 17/5/1912
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, αρ.φ. 325, Αθήνα 4/5/1988
- Κανονισμός του «εν Λουδοβίκω της Αμερικής Ευεργετικού Συλλόγου Καστάνιανης «Άγιος Νικόλαος», (15/28 Αυγούστου 1909)
- Καταστατικό της Αδελφότητας Αγίου Γεωργίου Φιλιππιάδος Πρεβέζης «Ο Άγιος Γεώργιος» (28 Μαΐου 1980)
- Καταστατικό της Αδελφότητας Βαθυπεδιωτών Ιωαννίνων «Το Βαθύπεδον» (1 Απριλίου 1973)
- Καταστατικό της Αδελφότητας Βασιλοπουλιωτών Ηπείρου (12 Ιανουαρίου 1982, έτος ίδρυσης 1931)
- Καταστατικό της Αδελφότητας Καριτσαίων Ηπείρου (19 Φεβρουαρίου 1984, έτος ίδρυσης 1957)
- Καταστατικό της Αδελφότητας Κουρεμαδιωτών Θεσπρωτίας Ηπείρου «Η Κοίμησις της Θεοτόκου» (1 Δεκεμβρίου 1971, έτος ίδρυσης 1939)
- Καταστατικό της Αδελφότητας Λαλίζης «Η Αγία Παρασκευή» (2 Απριλίου 1973)
- Καταστατικό της Αδελφότητας Παλαιοχωριτών Θεσπρωτίας «Ο Άγιος Δημήτριος» (11 Απριλίου 1971)
- Καταστατικό της Αδελφότητας Πρεβεζάνων Αθηνών (8 Απριλίου 1979)
- Καταστατικό της Αδελφότητας Ριζοβουνιωτών Πρεβέζης «Παναγία Καστρί» (19 Ιουνίου 1977)
- Καταστατικό της Αδελφότητας Σκαφιδιωτών Λεκανοπεδίου Αττικής (1 Δεκεμβρίου 1981)
- Καταστατικό της Αδελφότητας Στρατίνιστας «Ο Άγιος Νικόλαος» (19 Μαΐου 1985, έτος ίδρυσης 1921)
- Καταστατικό του Βορειοηπειρωτικού Συλλόγου «Σελασφόρος» (14 Μαΐου 1972, έτος ίδρυσης 1948)
- Καταστατικό της Ενώσεως Δροπολιτών «Ο Δρίνος» (7 Νοεμβρίου 1965)
- Καταστατικό της Ενώσεως Επαρχίας Δελβίνου Βορείου Ηπείρου (28 Ιουνίου 1972)
- Καταστατικό της Ενώσεως Ηπειρωτών Αχαρνών (30 Μαρτίου 1980)
- Καταστατικό της Εταιρείας Θεάτρου Ηπείρου (30 Μαΐου 1978)
- Καταστατικό του Ηπειρωτικού Συνδέσμου Πειραιώς (18 Ιουλίου 1972, έτος ίδρυσης 1886)
- Καταστατικό του Μορφωτικού-Εκπολιτιστικού-Εκδρομικού Συλλόγου Λουριωτών «Ο Άγιος Βαρνάβας» (3 Οκτωβρίου 1976)
- Καταστατικό της Ομοσπονδίας Αδελφοτήτων Τζουμερκιωτών (25 Ιουνίου 1986, έτος ίδρυσης 1947)
- Καταστατικό της Ομοσπονδίας Αδελφοτήτων Χωρίων Μουργκάνας (29 Σεπτεμβρίου 1982)

- Καταστατικό του Πανελληνίου Συνδέσμου Αποφοίτων Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς (30 Μαρτίου 1977)
- Καταστατικό της Πανηπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδας (27/11/1988, έτος ίδρυσης 1937)
- Καταστατικό του Προοδευτικού Φιλανθρωπικού Συλλόγου Καστανέας Κονίτσης (17 Ιουνίου 1956)
- Καταστατικό του Συλλόγου των εν Αττική Αγιωτών Νομού Πρεβέζης (10 Ιουνίου 1979)
- Καταστατικό του Συλλόγου Γανναδιωτών «Οι Άγιοι Ταξιάρχαι» (17 Ιουνίου 1976)
- Καταστατικό του Συλλόγου των αποδήμων Γιαννιωτών «Οι Ζωσιμάδες» (16 Μαΐου 1979)
- Καταστατικό του Συλλόγου Ηπειρωτών Αγίου Δημητρίου (Μπραχαμίου) Αττικής «Το Κούγκι» (20 Απριλίου 1981)
- Καταστατικό του Συλλόγου Θεσπρωτών Σπουδαστών (5 Δεκεμβρίου 1974)
- Καταστατικό του Συλλόγου των απανταχού Κοτσανοπουλιωτών Πρεβέζης «Ο Βαλαωρίτης» (5 Μαρτίου 1980)
- Καταστατικό του Συλλόγου Νέων Πωγωνίου (28 Σεπτεμβρίου 1975)
- Καταστατικό του Συλλόγου Νικολιτσιωτών Πρεβέζης «Η Αγία Κυριακή» (27 Απριλίου 1975)
- Καταστατικό του Συλλόγου Πρεβεζάνων Σπουδαστών (1 Δεκεμβρίου 1974)
- Καταστατικό του Συλλόγου Σκιαδατών Λάκκας Σουλίου Πρεβέζης «Ο Άγιος Χριστόφορος» (15 Νοεμβρίου 1970)
- Καταστατικό του Συλλόγου Τουρνοβιτών «Η Ένωσις» (19 Οκτωβρίου 1924)
- Καταστατικό του Συνδέσμου της αδελφότητας Οξυάς «Άγιος Νικόλαος» (1993)
- Περιοδικό *Αρμολοΐ*, Έκδοση Προοδευτικής Ένωσης Πυρσόγιαννης, περ.Β', τεύχ.1, Φθινόπωρο 1997
- Περιοδικό *Εκ Χιοναδιών*, Περιοδική Πολιτιστική Έκδοση του Πολιτιστικού Συλλόγου Χιοναδιτών και της Αδελφότητας Χιοναδιτών «Ο Άγιος Αθανάσιος», τεύχ.1, Άνοιξη 1998
- Περιοδικό *Τα Ασημοχωρίτικα*, Περιοδική Έκδοση Επικοινωνίας και Ενημέρωσης του Συλλόγου Ασημοχωριτών Αθηνών «Η Πρόοδος», τεύχ.1, Άνοιξη 1998
- Περιοδικό *Τα εν Δήμω Φιλοθέης*, τεύχ. 12, Δεκ. 1997, «Το Μολυβδοσκεπάστο στον χώρο και χρόνο», σ.31
- Περιοδικό *Το Κεράσοβο*, Έκδοση της Αδελφότητας Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας «Το Κεράσοβο» φ.1, Ιουλ.-Αυγ. 1983, Ιουν.-Αυγ. 1988
- Περιοδικό *Το Κεράσοβο*: Αθανασίου Β., «Η αποκριατική εκδρομή της αδελφότητας στο χωριό», (Ιαν.-Μάρτ.1990), σ.13. Τζίνας Χρ. «Το Κεράσοβο που ξέραμε και χάνεται μπορεί να σωθεί», (Απρ.-Ιούν. 1994), σ.4
- Περιοδικό *Κόνιτσα*, Μηνιαίο Όργανο Επικοινωνίας και Προβολής της Επαρχίας Κόνιτσας, Β' περίοδος: Φεβρ. 1968, Ιούν.-Ιούλ.-Αύγ. 1968, Ιούλ.-Αύγ.-Σεπτ. 1970. Γ' περίοδος: Μάιος 1980
- Πρακτικά Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου της Αδελφότητας Αμαράντου Ηπείρου «Ο Άγιος Γεώργιος» (10/8/1958, 10/10/1958, 8/2/1959, 31/5/1959, 7/6/1959,

15/11/1959, 22/11/1959, 6/12/1959, 28/1/1960, 24/4/1960, 10/7/1960, 25/9/1960, 5/2/1961, 21/1/1962, 11/2/1962, 8/4/1962, 15/8/1962, 30/9/1962, 19/5/1963, 27/5/1963, 2/6/1963, 25/8/1963, 15/9/1963, 17/11/1963, 30/6/1964, 26/12/1964, 27/6/1965, 17/9/1965, 7/5/1966, 19/2/1967, 23/2/1967, 27/3/1967, 10/4/1967, 8/6/1970, 14/6/1970, 17/6/1970, 21/6/1970, 25/6/1970, 8/8/1970, 20/9/1970, 12/10/1970, 2/11/1970, 26/1/1971, 22/11/1971, 16/2/1972, 20/4/1972, 4/5/1972, 10/1/1973, 28/1/1973, 2/2/1973, 9/2/1973, 14/2/1973, 18/2/1973, 19/2/1973, 4/3/1973, 5/6/1973, 4/6/1973, 12/9/1973, 7/10/1973, 28/1/1974, 25/2/1974, 3/3/1974, 3/3/1974, 6/4/1974, 30/3/1974, 30/5/1974, 5/7/1974, 22/9/1974, 6/10/1974, 30/11/1974, 1/2/1975, 2/3/1975, 22/3/1975, 29/3/1975, 3/4/1975, 28/4/1975, 10/10/1975, 2/12/1975, 12/2/1976, 26/3/1976, 9/5/1976, 9/5/1976, 27/9/1976, 7/11/1976, 4/2/1977, 17/2/1977, 18/9/1977, 25/9/1977, 14/12/1977, 27/1/1978, 17/5/1978, 14/9/1978, 9/7/1979, 21/1/1980, 10/2/1980, 21/2/1980, 12/4/1980, 6/6/1980, 24/10/1980, 14/12/1980, 16/1/1981, 16/1/1982, 30/1/1982, 5/5/1982, 20/8/1982, 10/10/1982, 31/12/1982, 16/1/1983, 19/2/1983, 21/5/1983, 22/10/1983, 9/12/1983, 18/2/1984, 14/3/1984, 4/5/1984, 19/10/1984, 16/12/1984, 22/5/1985, 25/9/1985, 11/12/1985, 20/5/1986, 5/11/1986, 14/12/1986, 1/6/1987, 25/9/1987, 15/11/1987, 28/11/1987, 12/3/1988, 11/12/1987, 18/3/1988, 22/4/1988, 20/6/1988, 12/10/1988, 16/12/1988, 13/1/1989, 28/2/1989, 22/11/1989, 25/1/1990, 21/2/1990, 28/2/1990, 28/3/1990, 5/4/1990, 11/5/1990, 29/6/1990, 10/10/1990, 29/11/1990, 1.2.1991, 22/3/1991, 17/4/1991, 3/5/1991, 10/6/1991, 2/10/1991, 10/11/1991, 6/12/1991, 9/1/1992, 3/2/1992, 11/2/1992, 11/2/1992, 31/3/1992, 12/6/1992, 9/10/1992, 22/11/1993, 4/2/1993, 23/2/1993, 9/6/1983, 22/9/1983, 24/11/1993, 17/1/1994, 28/1/1994, 4/2/1994, 21/2/1994, 16/3/1994, 18/3/1994, 30/3/1994, 30/5/1994, 30/9/1994, 3/11/1994, 24/11/1994, 4/1/1995, 13/1/1995, 26/1/1995, 9/2/1995, 2/3/1995.

Πρακτικά Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου της *Αδελφότητας Καστανιανιτών Κονίτσης Ηπείρου*, αρ. 1 - 45 (από 10/8/1960 έως 5/2/1967).

Πρακτικά Γενικών Συνελεύσεων της *Αδελφότητας Καστανιανιτών Κονίτσης Ηπείρου* (29/1/1967, 2/2/1969, 17/1/1971, 26/11/1972, 9/2/1975, 30/1/1977, 4/12/1977, 18/2/1979, 1/2/1981, 30/1/1983, 16/12/1984, 15/12/1985, 14/12/1986, 20/12/1987, 18/12/1988, 16/12/1990, 13/12/1992).

Πρακτικά Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου *Συλλόγου Γανναδιωτών «Οι Άγιοι Ταξιάρχαι»* αρ. 1 - 61 (από 23/12/1976 έως 6/7/1994)

Πρακτικά Ημερίδας με θέμα *Προστασία Εθνικού Δρυμού Πίνδου στη Βάλια Κάλντα Αώου*, Αθήνα 24 Οκτωβρίου 1990, έκδ.: Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας

Πρακτικά 3^{ου} Παγκόσμιου Πανηπειρωτικού Συνεδρίου, Γιάννενα 27 Αυγούστου 1982

Πρακτικά 4^{ου} Παγκόσμιου Πανηπειρωτικού Συνεδρίου, Άρτα 19-21 Αυγούστου 1988

Πρακτικά 5^{ου} Παγκόσμιου Πανηπειρωτικού Συνεδρίου, Πρέβεζα 19-22 Αυγούστου 1993

Β' ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ Γεώργιος Ν. 1979, *Νεοελληνικές αιματηρές θυσίες. Λειτουργία - Μορφολογία - Τυπολογία*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Παράρτημα του Δελτίου της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας 8
- ΑΙΝΑΛΗ Ρ. 1973, *Δημογραφικά χαρακτηριστικά και εξελίξεις της μείζονος περιοχής Αθηνών, Προσχέδιο για το Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθηνών*, 4^{ος} τόμος, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε., σσ. 36-76
- ΑΛΕΞΑΚΗΣ Ελευθέριος Π. 1992, «Χορός, εθνοτικές ομάδες και συμβολική συγκρότηση της κοινότητας στο Πωγώνι της Ηπείρου. Μελέτη μιας περίπτωσης», *Εθνογραφικά* 8, σσ. 71-86
- 1996, «Οικιστική και σημειολογία του χώρου στην Ήπειρο. Συγκριτική προσέγγιση (επαρχίες Φιλιατών, Πωγωνίου, Κόνιτσας)», εισήγηση στο Α' Επιστημονικό Συμπόσιο με θέμα *Η επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο*, (Κόνιτσα, 12,13,14 Μαΐου 1995) Κόνιτσα: Δήμος Κόνιτσας. Πνευματικό Κέντρο, σσ. 159-205
- ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ Μηνάς Αλ. 1977, «Εθιμικοί εκκλησιαστικοί πλειστηριασμοί», *Δωδώνη* 6: 1, σσ. 397-405
- 1980, «Βιβλιογραφία για την Ήπειρο (1970-1978). Λαογραφία», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 22, Ιωάννινα, σσ.283-305
- 1981, «Βιβλιογραφία για την Ήπειρο (1979-1980). Λαογραφία», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 23, Ιωάννινα, σσ.402-423
- 1984, «Βιβλιογραφία για την Ήπειρο (1982-83). Λαογραφία», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 26, Ιωάννινα, σσ.363-390
- 1985, «Λαϊκές αυτοβιογραφικές συνεντεύξεις (Δείγματα από τη Σορωνή Ρόδου)», *Δωδεκανησιακά Χρονικά* 10, σσ. 38-53
- 1986-87α, «Συμπλήρωμα και ευρετήρια στη λαογραφική βιβλιογραφία για την Ήπειρο των ετών 1970-1983», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 28, Ιωάννινα, σσ.377-413
- 1986/87β, «Η λαογραφική έρευνα στην Ήπειρο (1970-1985). Επισκόπηση-Αιτήματα-Συμπεράσματα», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 28, Ιωάννινα: σσ.126-153
- 1988, *Η Ελληνική και διεθνής επιστημονική ονοματοθεσία της Λαογραφίας*, Αθήνα: Καρδαμίτσα
- 1988/89, «Ηπειρωτική Λαογραφική βιβλιογραφία του έτους 1984», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 29, Ιωάννινα, σσ.499-516
- 1989, *Λαϊκές επιγραφές και ονόματα σε ελληνικά αυτοκίνητα. Συμβολή στην έρευνα σύγχρονων λαογραφικών φαινομένων*, Αθήνα: Καρδαμίτσα
- 1992, «Ηπειρωτική Λαογραφική βιβλιογραφία του έτους 1985», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 30, Ιωάννινα, σσ.383-402
- 1994, «Ηπειρωτική Λαογραφική βιβλιογραφία των ετών 1986-1990», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 31, Ιωάννινα, σσ.215-265

- 1997, «Αυτοβιογραφία και Λαογραφία. Κείμενα από τον Μικρασιατικό χώρο», ανάτυπο από τα Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου Μικρασιατικής Λαογραφίας, *Μικρασιατικά Χρονικά* 20, σσ.5-14
- ΑΜΑΝΤΟΣ Κωνσταντίνος 1930, «Η αναγνώρισις υπό των μωαμεθανών θρησκευτικών δικαιωμάτων των Χριστιανών και ο ορισμός του Σινάν πασά», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 5, σσ. 197-210
- ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ Οδ. 1927, «Ο Κωνσταντίνου Ηρακλής Βασιιάδης», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 2, σσ. 1-17
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Χ. 1925, «Η κτηνοτροφία εν Ηπείρω και το ενοικιοστάσιον βοσκών», εφ. *Ηπειρωτική ηχώ*, α.φ.332, σ.1
- ΑΡΑΠΟΓΛΟΥ Μιχάλης Η. 1996, «Κόνιτσα - Άνθρωπος και χώρος. Η ταυτότητα μέσα στη διαφορά», εισήγηση στο Α΄ Επιστημονικό Συμπόσιο με θέμα *Η επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο*, (Κόνιτσα 12,13,14 Μαΐου 1995), Κόνιτσα: Δήμος Κόνιτσας. Πνευματικό Κέντρο, σσ.137-144
- ΑΥΔΙΚΟΣ Βαγγέλης Γρ. 1990 «Προς μια λαογραφία του αστικού χώρου», *Διαβάζω* 245, Αθήνα, σσ. 67-70
- 1991, *Πρέβεζα 1945-1990. Όψεις της μεταβολής μιας επαρχιακής πόλης. Λαογραφική εξέταση*, διδακτορική διατριβή, Πρέβεζα: εκδ. Δήμου Πρέβεζας
- 1993, *Η ταυτότητα της περιφέρειας στο μεσοπόλεμο. Το παράδειγμα της Ηπείρου*, Αθήνα: Καρδαμίτσα
- 1994, «Παραδοσιακός χορός και χορευτικοί όμιλοι. Ύφος και έκφραση», στα πρακτικά του τόμου *Χορός και Κοινωνία*, Κόνιτσα: Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κόνιτσας, σσ.125-135
- 1995, «Αστική Λαογραφία: Ουτοπία ή πραγματικότητα;», *Εθνολογία*, 3 (1994), Αθήνα, σσ.163-187
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Απόστολος Ε. 1961, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. 1^{ος}, Θεσσαλονίκη
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος Απ. 1992, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Ηπείρος*, Θεσσαλονίκη: εκδ. οίκος Αδελφών Κυριακίδη
- ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ Μ[ανόλης] Γ. 1993, *Σύγχρονοι προσανατολισμοί της Ελληνικής Λαογραφίας*, Αθήνα: Πορεία
- 1994, *Συμβολή στη μεθοδολογία της επιτόπιας λαογραφικής έρευνας*, Αθήνα: Οδυσσέας
- 1995α, *Παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά και Θρησκευτική Λαογραφία*, Αθήνα: Οδυσσέας
- 1995β, *Εξελίξεις και μετασχηματισμοί στον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό*, Θεσσαλονίκη: εκδ. fragmenta / Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Λέσχη
- 1995γ, «Πολιτισμική ταυτότητα και τοπικός τύπος. Η περίπτωση μιας Σαμιακής εφημερίδας», ανάτυπο από τα Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα *Άξονες και προϋποθέσεις για μια διεπιστημονική έρευνα*, που διοργάνωσε το Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», Αθήνα, σσ. 91-107

- ΒΕΡΓΕΤΗ Μαρία Κ. 1994, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα. Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας Εθνοτοπικής Ταυτότητας*, Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη
- ΒΟΤΤΟΜΛΕΥ Gill 1992, «Η μετανάστευση, τα γηρατειά και η γλώσσα του χορού», *Εθνογραφικά* 8, σσ. 87-91
- ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ Μαρίνα 1985, *Η ενδυμασία στη Ζάκυνθο μετά την Ένωση (1864-1910). Συμβολή στη μελέτη της ιστορικότητας και της κοινωνιολογίας του ενδύματος*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα
- BURGEL Guy 1976, *Αθήνα: η ανάπτυξη μιας μεσογειακής πρωτεύουσας*, μτφρ. Πέτρος Ρυλμόν, Αθήνα: Εξάντας
- ΓΕΔΕΩΝ Μανουήλ Ι. 1888-1889, *Κανονικαί διατάξεις, επιστολαί, λύσεις, θεσπίσματα των αγιωτάτων Πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως, από Γρηγορίου του Θεολόγου μέχρι Διονυσίου του από Αδριανουπόλεως, τόμος Β΄, εν Κωνσταντινουπόλει: Πατριαρχικό Τυπογραφείο*
- _ 1934, *Μνεία των προ εμού 1800-1863-1913*, εν Αθήναις: τυπ. Τα Χρονικά
- ΓΙΟΣΗΣ Μιχαήλ Ανδρ. 1983, *Το ιστορικό της λειτουργίας και δράσεως του Συνδέσμου Κοινότητος Βούρμπιανης από το 1883 έως το 1983*, Αθήνα: Έκδοση του Συνδέσμου της Κοινότητος Βούρμπιανης.
- ΓΚΑΣΙΟΣ Χρήστος Ν. 1971, *Ιστορία της Καστάγιανης Κονίτισης*: Ιωάννινα.
- ΓΚΑΤΖΟΥΓΙΑΝΝΗΣ Γρηγόρης Δ. 1982, *Το χωριό Ζέρμα (Πλαγιά) Κόνιτσας Ηπείρου*, Αθήνα
- ΓΚΑΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Σ. Μ. 1978, «Τα Κουδαρίτικα», *Ηπειρωτική Εστία* 27, σσ.832-842
- ΓΚΙΖΕΛΗΣ Γρηγόρης 1975, «Ηπειρωτικάί θρησκευτικάί πανηγύρεις», *Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου (Ηπειρος - Μακεδονία - Θράκη)*, (Θεσσαλονίκη 18-20 Απριλίου 1974), Θεσσαλονίκη: Ι.Μ.Χ.Α., σσ. 21-33
- ΓΚΙΖΕΛΗΣ Γρηγόρης, ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ηλιάννα, ΓΑΡΔΙΚΗ-ΠΑΠΑ Ολυμπία, ΚΑΡΑΤΖΑ Αναστασία 1977, *Πρακτική και οργάνωση των κοινωνικοπολιτιστικών δραστηριοτήτων Α΄: Έκθεση και συλλογή στοιχείων για τον ελληνικό χώρο. Β΄: Μητρώο και αρχείο συλλόγων*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- ΓΚΟΥΤΟΣ Χαρίλαος 1983, *Μολιστινά. Ιστορικά στοιχεία για τα χωριά της Μόλιστας Κονίτισης Γανναδιό, Μεσσαριά, Μοναστήρι*, Αθήνα.
- _ 1985, *Εργασιακές σχέσεις των οικοδόμων στη χερσαία Ελλάδα μετά το 1800. (Συμβολή στην ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Δικαίου)*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα
- ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ Στάθης 1976, *Κοινωνιολογία του Ρεμπέτικου*, Αθήνα: εκδ. Ερμείας
- _ 1987, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Αθήνα: Πλέθρον
- ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ Στάθης, ΖΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Έρση, ΚΑΣΙΜΗΣ Χαράλαμπος, ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ Βασίλης 1997, *Εξουσία, εργασία και μνήμη σε τρία χωριά της Ηπείρου. Η τοπική δυναμική της επιβίωσης*, Αθήνα: Πλέθρον / Ε.Κ.Κ.Ε.
- ΔΗΜΑΣ Ηλίας Σ. 1989, *Ο παραδοσιακός χορός στο Συρράκο. Λαογραφική και Ανθρωπολογική προσέγγιση*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα
- _ 1992, *Ο χορός στην κοινωνική ζωή της Ηπείρου. Επιδράσεις και εξελίξεις*, Αθήνα
- ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ 1975, *Παγκόσμιος γεωγραφία. Άτλας, (Ελλάς 2)*, Αθήνα: εκδ. Κουτσούμπος

- ΔΗΜΗΤΡΑΣ Η., ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ Μ., ΣΙΑΜΠΟΣ Γ. 1973, *Εξελίξεις και προοπτικά του πληθυσμού της Ελλάδος (1920-1985)*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. και Υπ. Ναυτιλίας Μεταφορών και Επικοινωνιών
- ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ Ευάγγελος 1974, *Η Μόλιστα της Ηπείρου*, ανάτυπον εκ του ΣΤ' τόμου της Επιστημονικής Επετηρίδος της Πολυτεχνικής Σχολής, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειον Πανεπιστήμιον
- 1980, *Κοινωνικός σχηματισμός και πολεολογικός χώρος. Είκοσι οικισμοί της Επαρχίας Κόνιτσας Ηπείρου*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Επιστημονική επετηρίδα της Πολυτεχνικής Σχολής. Τμήμα Αρχιτεκτόνων - Παράρτ. Αριθ. 1 του Η' τόμου
- ΔΙΟΝΥΣΟΠΟΥΛΟΣ Νίκος 1996, «Το Κεράσοβο και οι μουσικοί του. Η μουσική οικογένεια των Φιλιππιδαιών», εισήγηση στο Α' Επιστημονικό Συμπόσιο με θέμα *Η Επαρχία Κόνιτσα στο χώρο και το χρόνο*, (Κόνιτσα 12-14 Μαΐου 1995), Κόνιτσα: Δήμος Κόνιτσας, Πνευματικό Κέντρο, σσ. 457-476
- ΔΟΥΣΜΠΗΣ Χρ. 1991α, 1991β, 1991γ, «Ιστορική προσέγγιση του οικισμού της Κόνιτσας», περ. *Κόνιτσα* 36: σσ.46-48, 37: σσ.84-86, 38: σ.125
- DUVERGER Maurice 1976, 1990⁵, *Μέθοδοι Κοινωνικών Επιστημών*, τόμος 2^{ος}, μετάφραση Νίκου Παπαδοδήμα, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΠΑΠΥΡΟΣ - LAROUSSE - BRITANNICA 1982, Αθήνα, σ.302, (λ. «Αδελφότητα»)
- ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 1988, *Λαογραφικά μουσεία και συλλογές. Οργάνωση-Λειτουργία*, (Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, 7-10 Μαΐου 1985), Αθήνα
- ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ 1991, *Συντήρηση λαογραφικών αντικειμένων*, (Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, 7-10 Νοεμβρίου 1988), Αθήνα
- ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ 1962², *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν*, τόμος Α', Αθήνα: σ.209, (λ.«Αδελφότης»)
- ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ 1988, *Λαογραφικά Μουσεία στην Ελλάδα: Μορφές - Εξέλιξη - Προοπτικές*, Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ - ΜΕΛΤ
- ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ, ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ, ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΗΠΕΙΡΟΥ 1960, «Το Πρόγραμμα Οικονομικής Αναπτύξεως της Ηπείρου (1960-1964)», *Ηπειρωτική Εστία* 10, σσ. 48-62, 151-162, 235-249, 335-348, 432-445
- Ε.Σ.Υ.Ε. 1962, *Έκθεσις δοκιμαστικής ερεύνης επί των κινήτρων και των συνθηκών μεταναστεύσεως του πληθυσμού των αγροτικών περιοχών*, Αθήναι
- 1964, *Η μετανάστευσις προς την περιφέρειαν Πρωτευούσης*, Αθήναι
- ΕΤΑΙΡΕΙΑ «ΗΠΕΙΡΟΣ» 1993: Εταιρεία Αγροτικής Ανάπτυξης «ΗΠΕΙΡΟΣ» Α.Ε. 1993, *Τοπικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα 2^{ης} Γ.Ε. του Ν. 1416/84 επαρχίας Κόνιτσας*, μέρος Α' (ανάλυση υφιστάμενης κατάστασης), Ιωάννινα
- ΕΥΘΥΜΙΟΥ Αναστάσιος 1957, «Μικρά συμβολή εις την Ιστορίαν της Κονίτσης», *Ηπειρωτική Εστία* 6, σσ. 626-629
- 1970, 1971, 1973, «Παλαιά έγγραφα και ιστορικές επιγραφές και ενθυμήσεις εκ της επαρχίας Κονίτσης», *Ηπειρωτική Εστία* 19: σσ. 29-30, 20 (1971): σσ.61-64, 22 (1973), σσ.228-233

- 1975, 1978, «Παλαιά έγγραφα της επαρχίας Κονίτσης», *Ηπειρωτική Εστία* 24: σσ. 785-790, 27 (1978): σσ. 616-622
- 1979, 1980, 1981, 1982, «Κονιτσιώτικα Χρονικά (Εποχή Τουρκοκρατίας)», *Ηπειρωτική Εστία* 28 (1979): σσ.60-62, σσ. 619-620, 29 (1980): σσ.804-809, 30 (1981): σσ.268-274, 31 (1981): σσ.399-404, σσ. 699-704, 32 (1982): σσ.350-352
- 1989, «Παλαιά έγγραφα (Ιστορικά και Λαογραφικά), *Ηπειρωτική Εστία* 28, σσ. 295-299
- 1990, «Ιστορικά περιοχής Κονίτσης», *Ηπειρωτική Εστία* 39, σσ. 613-615
- ΖΑΧΟΣ Αρ. 1928, «Αρχιτεκτονικά σημειώματα. Ιωάννινα», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τεύχ. 3, σσ. 295-306
- ΖΙΩΓΑΣ Θ.Β., ΤΣΙΓΚΟΥΛΗΣ Χ.Β., ΒΕΛΛΑΣ Γ.Ι. 1993, *Κάντσικο - Δροσοπηγή. Συγγραφή για ένα μαστοροχώρι της Ηπείρου*, Αθήνα: Έκδοση της Αδελφότητας Δροσοπηγιωτών Κόνιτσας "Ο ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ"
- ΖΩΓΡΑΦΟΣ Β. 1981, *Ήπειρος. Οι περιφερειακές ανισότητες και η δομή του χώρου*: Ιωάννινα
- ΖΩΓΡΑΦΟΥ Μαγδαληνή 1989, *Λαογραφική - Ανθρωπολογική προσέγγιση του σέρα - χορού των Ποντίων*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα
- ΘΑΝΑΤΣΗΣ Γ. 1983, *Αρραβώνες και γάμοι μικρής ηλικίας*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα
- ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ 1962, τόμος 1^{ος}, Αθήναι, σ. 406 (λ.«Αδελφότης»)
- ΚΑΚΑΜΠΟΥΡΑ-ΤΙΛΗ Ρέα 1996, «Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας «Το Κεράσοβο». Η επιβίωση της παραδοσιακής κοινοτικής συλλογικότητας στο χωριό και στην πόλη», εισήγηση στο Α' Επιστημονικό Συμπόσιο με θέμα *Η Επαρχία Κόνιτσα στο χώρο και το χρόνο*, (Κόνιτσα 12-14 Μαΐου 1995), Κόνιτσα: Δήμος Κόνιτσας, Πνευματικό Κέντρο, σσ. 423-432
- 1997, *Παράδοση και Ηπειρωτική Νεολαία*, Αθήνα: Έκδοση της Πανεπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδας
- ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ Κ. Δ. 1931, *Αγροτικά. Έρευνα επί της οικονομικής και κοινωνικής μορφολογίας της Ελλάδος και των γειτονικών σλαβικών χωρών*, Αθήνα
- ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ Βασίλης 1983, *Η καταναλωτική συμπεριφορά στην ελληνική κοινωνία 1960-1975*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- ΚΑΣΙΜΑΤΗ Κ. 1984, *Μετανάστευση - Παλιννόστηση. Η προβληματική της δεύτερης γενιάς*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- ΚΑΥΣΕΡ Bernard 1968, *Ανθρωπογεωγραφία της Ελλάδος: στοιχεία δια την μελέτην της αστυφιλίας*, μετάφραση Τ. Τσαβέα και Μ. Μερακλή, Αθήναι: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Κ.Ε.Π.Ε. 1972, *Σχέδιον προτύπου μακροχρονίου αναπτύξεως της Ελλάδος*, Αθήναι
- ΚΙΤΣΟΣ Κων. 1985, *Τα Ζωγράφεια Διδασκαλεία (Κεστοράτι Αργυροκάστρου: 1874-1891)*, Ιωάννινα
- ΚΟΝΣΟΛΑ Ντόρα 1990, *Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα. Η περιφερειακή διάσταση*, Αθήνα: εκδ. Παπαζήσης.

- ΚΟΝΤΗΣ Βασίλης 1979, «Ο Αλβανικός Σύνδεσμος της Πριζρένης και ο ρόλος του στο ζήτημα του καθορισμού των Ηπειρωτικών συνόρων» *Βαλκανική βιβλιογραφία* 5 (1976), Θεσσαλονίκη, σσ. 197-208.
- ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ Γεώργιος Δ. 1982, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας*, Αθήνα: Νέα Σύνορα
- ΚΟΣΜΑΣ Νίκος Β. 1956, «Το Ηπειρωτικό λαϊκό σπίτυ», *Ηπειρωτική Εστία* 5, σσ.713-722
- ΚΟΣΣΕΡΗΣ Χρυσ. 1961, «Η Κοινοτική Ανάπτυξις. Η εφαρμογή της Κοινοτικής Αναπτύξεως εν τη Ζώνη Πειραματισμού και Επιδείξεως, ως παράγοντας αξιοποιήσεως των δραστηριοτήτων του Προγράμματος», *Ηπειρωτική Εστία* 10, σσ. 670-684
- ΚΟΤΑΡΙΔΗΣ Νίκος 1966: Κοταρίδης Ν. (εισαγωγή-επιμέλεια), *Ρεμπέτες και ρεμπέτικο τραγούδι*, κείμενα: Ανδριάκαινα Ελένη, Ζαϊμάκης Γιάννης, Κουρής Γιάννης, Παναγιωτόπουλος Παναγής, Παπαχριστόπουλος Νίκος, Σπυριδάκη Θάλεια, Τζάκης Διονύσης, Χατζηδάκης Κώστας, Επίμετρο: Δαμιανάκος Στάθης, Αθήνα: Πλέθρον
- ΚΟΤΖΑΜΑΝΗΣ Β. 1986, *Η Ελλάδα στον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο: συγκριτικά στοιχεία για τη δημογραφική εξέλιξη στη μεταπολεμική περίοδο (1950-1985)*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- ΚΟΥΒΕΛΗ Αναστασία 1984, «Το στοιχείο της παραμόρφωσης στην εμπειρική κοινωνική έρευνα: τυποποιημένο ερωτηματολόγιο και ελεύθερη συνέντευξη», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 54, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε., σσ.21-47
- ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ-ΝΕΣΤΟΡΟΣ Άλκη 1978, *Η θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη
- 1989, «Η οργάνωση του χώρου στον παραδοσιακό πολιτισμό» στα *Λαογραφικά μελετήματα*, τόμος 1^{ος}, Αθήνα: Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, σσ. 41-55
- 1989, «Η ελληνική λαογραφία στη σύγχρονή της προοπτική» στα *Λαογραφικά μελετήματα*, τόμος 1^{ος}, Αθήνα: Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, σσ. 86-110
- (επιμέλεια Νόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, Κυριάκου Ντελόπουλου, Μαρίας Καίρη) 1993, *Λαογραφικά μελετήματα*, τόμος 2^{ος}, Αθήνα: Πορεία
- ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ-ΝΕΣΤΟΡΟΣ Άλκη, ΙΣΜΗΡΛΙΑΔΟΥ Αδέλλα, ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΡΕΑ Άννα, ΠΥΡΓΑΚΗ Α., ΒΟΥΤΥΡΑ Έφη, ΔΕΛΤΣΑ Ρίτσα 1989, «Λαογραφία και προφορική ιστορία», *Εντευκτήριο* 8, σσ. 39-57
- LACCI Livio A. 1961, «Οικονομική και κοινωνική ανάπτυξις της Ηπείρου», *Ηπειρωτική Εστία* 10, σσ.530-541, 659-670
- ΛΑΔΟΓΙΑΝΝΗ Γεωργία 1995, «Ηπειρωτική Εστία. Η πνευματική κίνηση των Ιωαννίνων κατά τη δεκαετία του 1950», στον τόμο: *Κείμενα κριτικής για τη νεοελληνική λογοτεχνία*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- 1996, «Το περιοδικό Κόνιτσα στη δεκαετία του 1960: Μαρτυρία ερήμωσης και απορρύθμισης της ελληνικής επαρχίας», εισήγηση στο Α΄ Επιστημονικό Συμπόσιο

- με θέμα *Η Επαρχία Κόνιτσα στο χώρο και στο χρόνο*, (Κόνιτσα 12-14 Μαΐου 1995), Κόνιτσα: Δήμος Κόνιτσας, Πνευματικό Κέντρο, σσ.539-550
- ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ Ιωάννης 1887-1890, *Ηπειρωτικά μελετήματα*, Ιωάννινα
- ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ 1984: *Πρακτικά Πρώτης Συνάντησης για τα Λαογραφικά Μουσεία της Ελλάδας*, Μύκονος
- ΛΕΛΟΒΙΤΗΣ Λάμπρος Δ. 1962, «Η στενότητα των καλλιεργουμένων εδαφών και η εξ αυτής προκαλούμενη δημογραφική πίεσις εις την Ζ.Π.Ε. Ηπείρου - Κερκύρας και Λευκάδος», *Ηπειρωτική Εστία* 11, σσ. 733-757
- ΛΕΟΝΤΣΙΝΗΣ Γεώργιος Ν. 1980, «Το αστικοαγροτικό κίνημα στα Κύθηρα και ο «Καταστατικός Χάρτης» της πολιτικής διοικήσεως των χωρικών», *Πρακτικά Δ. Πανιονίου Συνεδρίου* 1, σσ.216-243
- _ 1991, *Ζητήματα Επτανησιακής Κοινωνικής Ιστορίας*, Αθήνα: εκδ. Τολιόη
- ΛΙΒΑΔΕΩΣ Αλέξ. 1953, «Η Ηπειρωτική Εταιρεία και η συμβολή των Ηπειρωτών κατά τους αγώνες 1912-13», *Ηπειρωτική Εστία* 2, σσ. 18-24, 132-139, 239-241
- _ 1964, *Το Ηπειρωτικόν Κομιτάτον, ο πρόδρομος της απελευθερώσεως της Ηπείρου*, Αθήνα
- ΛΟΥΚΑΤΟΣ Δημήτριος Σ. 1946, «Εκδρομές και Λαογραφία», περ. *Ο Παν*, τεύχ. 140 (Μάϊος 1946), σσ.71-72
- _ 1963, *Σύγχρονα Λαογραφικά* (Folklorica Contemporanea), Αθήναι
- _ 1984², *Χριστουγεννιάτικα και των γιορτών*, Αθήνα: Φιλippότη
- _ 1988, *Πασχαλινά και της Άνοιξης*, Β' έκδοση (αναθεωρημένη), Αθήνα: εκδ. Φιλippότη
- _ 1990, «Σύγχρονα Λαογραφικά IV. Η σημασία των Μικρών "Κοινωνικών Ειδήσεων" της Δημοσιογραφίας», ανάτυπο από τη *Λαογραφία* 35 (1987-1989), σσ. 365-370
- _ 1993, «Σύγχρονα Λαογραφικά V. Β' Μεταναστευτικές διαπιστώσεις. Οι επιδεικτικές φωτογραφίες των αποδήμων, ερέθισμα συνεχών αποδημιών», ανάτυπο από τη *Λαογραφία* 36 (1990-1992), σσ. 243-246
- ΛΟΥΚΑΤΟΣ Σπυρίδων 1961, «Ο πολιτικός βίος των Ελλήνων της Βιέννης», *Δελτίο Ιστορικής Εθνολογικής Εταιρείας* 15, σσ. 304 κ.ε.
- ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Γιάννης 1971, *Παζαριού ανατομή*, Αθήνα: εκδ. Ιππόνικος
- _ 1972, *Ορεινοί και Μεθόριοι*, Αθήνα
- _ 1993, «Οι Μπέρκοι. Παλιά Κονιτσιώτικη οικογένεια τιμαριούχων», περ. *Κόνιτσα* 52, σσ. 207-213
- _ 1994, *Σύντομο Ιστορικό της Κόνιτσας*, Κόνιτσα
- ΜΑΖΑΡΑΚΗ Δέσποινα 1959, *Το λαϊκό κλαρίνο στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κέδρος
- ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ Ευστ. 1964, *Η λαογραφική έρευνα και η συστηματική οργάνωσις της*, Αθήνα
- ΜΑΚΡΗΣ Γιώργος - ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Στέφ. 1990, *Το χερσαίο Δίκτυο Επικοινωνίας στο κράτος του Αλή πασά Τεπελενλή. Ενίσχυση της Κεντρικής εξουσίας και απόπειρα δημιουργίας ενιαίας αγοράς*, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση
- ΜΑΚΡΗΣ Κίτσος Α. 1981, *Χιοναδίτες ζωγράφοι. 65 λαϊκοί ζωγράφοι από το χωριό Χιονάδες της Ηπείρου*, Αθήνα: εκδ. Μέλισσα

- ΜΑΛΛΙΟΥ-ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΥ Βασιλική 1986, «Τα συνθηματικά ιδιώματα των τεχνιτών της Ηπείρου», *Ηπειρωτική Εστία* 35, σσ. 494-500
- ΜΑΜΜΟΠΟΥΛΟΣ Αλέξανδρος Χ. 1971, *Μεταπολεμικά κληροδοτήματα και δωρεαί*, εισήγηση στο Β΄ Παγκόσμιο Πανεπειρωτικό Συνέδριο (18-25 Ιουλίου 1971), Αθήνα: Φίλοι των Ιωαννίνων και πάσης Ηπείρου
- ΜΑΜΩΝΗ Κυριακή 1995, *Σύλλογοι Θράκης και Ανατολικής Ρωμυλίας (1861-1922). Ιστορία και δράση*, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, αρ. 261
- ΜΑΡΤΣΕΚΗΣ Μιχαήλ Ν. 1988, «Αναγκαστικές Συνενώσεις Χωριών σε Δήμους», *Τα Ασημοχωρίτικα*, τεύχ. 1, σσ. 8-9
- ΜΑΣΤΡΟΜΗΝΑΣ Νίκος Γ. 1985, *Από την ιστορία του Συλλόγου των Απανταχού Καρπαθίων*, Πειραιάς
- 1995, *Βήματα μιας πολύχρονης πορείας*, Αθήνα
- ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ Γιάννης 1989, *Ιστορία και παράδοση της Πυρσόγιαννης*, Ηγουμενίτσα
- ΜΕΓΑΣ Γ[εώργιος] Α. 1988 (1956¹), *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήνα: Οδυσσέας
- ΜΕΝΤΡΑΣ Ερρίκος 1959, «Κοινωνιολογική διερεύνηση 3 πεδινών και 3 ορεινών κοινοτήτων της περιοχής Κονίτσης», *Ηπειρωτική Εστία* 8: σσ. 815-822, 895-901, 985-993
- 1960, «Κοινωνιολογική διερεύνηση 3 πεδινών και 3 ορεινών κοινοτήτων της περιοχής Κονίτσης», *Ηπειρωτική Εστία* 9: σσ. 52-59, 228-236, 317-324, 405-409, 493-501, 601-615
- ΜΕΡΑΚΛΗΣ Μ[ιχάλης] Γ. 1972, «Τι είναι ο Folklorismus», *Λαογραφία* 28: σσ. 27-38 = *Λαογραφικά Ζητήματα* 1989, σσ. 109-125
- 1974, «Ο άνθρωπος της πόλης», *Λαογραφία* 29, σσ. 71-84 = *Λαογραφικά Ζητήματα* 1989, σσ. 65-82
- 1979, «Αστική Λαογραφία», *Δελτίο της Εταιρείας Σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας* 3, σσ. 11-13 = *Λαογραφικά Ζητήματα*, 1989, σσ. 61-64
- 1981, *Σημειώσεις Λαογραφίας*, τεύχος Α΄, *Έννοια και σκοπός της Λαογραφίας*, Ιωάννινα
- 1982, «Πολιτιστικά», περ. *Επιστημονική Σκέψη* 8: σσ. 18-24 = *Λαογραφικά Ζητήματα* 1989, σσ. 89-108.
- 1983, «Αυτοβιογραφίες Ηπειρωτών χωρικών», *Πρακτικά Δ΄ Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικού χώρου*, Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ, σσ. 181-187
- 1984, *Ελληνική Λαογραφία*, τόμ. 1^{ος}, *Κοινωνική συγκρότηση*, Αθήνα: Οδυσσέας
- 1986, *Ελληνική Λαογραφία*, τόμ. 2^{ος}, *Ήθη και έθιμα*, Αθήνα: Οδυσσέας
- 1987³, *Σύγχρονος Ελληνικός Λαϊκός Πολιτισμός*, Αθήνα: Καλλιτεχνικό Πνευματικό Κέντρο Ώρα
- 1989, *Λαογραφικά Ζητήματα*, Αθήνα: Χ. Μπούρας.
- 1990, «Θέσεις για τη Λαογραφία», *Διαβάζω* 245 (5/9/1990), σσ. 16-22
- 1992, *Ελληνική Λαογραφία*, τόμ. 3^{ος}, *Λαϊκή τέχνη*, Αθήνα: εκδ. Οδυσσέας
- 1993, *Έντεχνος Λαϊκός Λόγος*, Αθήνα: Καρδαμίτσα

- 1995, «Για την Ελληνική Λαογραφία», *Δωδώνη* 21, τεύχος 1 (1992), Ιωάννινα, σσ.13-33
- ΜΟΣΚΩΦ Κωστής 1978, *Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα*, Αθήνα: Σύγχρονη εποχή
- ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Λ[ουκία] Μ. 1991, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Αθήνα: Gutenberg
- ΜΠΑΔΑ Κωνσταντίνα 1983, *Η αθηναϊκή γυναικεία φορεσιά κατά την περίοδο 1687-1834. Ενδυματολογική μελέτη*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα
- 1986, «Βαθμοί αστικοποίησης του αγροτικού χώρου (Ηπειρος 1950 κ.ε.)», Πρακτικά Συνεδρίου Ιστορίας: *Ήπειρος: Κοινωνία - Οικονομία 15^{ος}-20^{ος} αιώνες* (4-7 Σεπτεμβρίου 1985), Ιωάννινα, σσ.227-239
- ΜΠΑΪΛΗΣ Πάνος 1994, «Μετανάστες στην Αθήνα. Έρευνα», *Τα Νέα* (20/10), σσ. 14-15, (21/10), σσ. 24-25, (22/10), σσ. 24-25
- ΜΠΕΤΗΣ Στέφανος 1965, «Η κουμπανία των λαϊκών οργάνων στον τόπο μας», *Ηπειρωτική Εστία* 14, σσ.372-378
- 1982, *Ηπειρωτική Ευποιΐα (ή Βιογραφική Συλλογή Ηπειρωτών ευεργετών της Τουρκοκρατίας)*, τ. Α', Γιάννινα
- 1984, «Ηπειρωτικές αδελφότητες και σύλλογοι της Τουρκοκρατίας», *Ηπειρωτική Εστία* 26, σσ. 201-328
- 1989, *Ηπειρωτική Ευποιΐα (ή Βιογραφική Συλλογή Ηπειρωτών ευεργετών της Ελληνοκρατίας)*, Γιάννινα
- ΜΠΟΓΔΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Δημ. 1952, «Τα Κουδαρίτικα», *Ηπειρωτική Εστία* 1, σσ.685-688
- ΜΠΟΓΚΑΣ Ευάγγελος 1960, «Η αντίδραση των Ηπειρωτών στη ρουμανική προπαγάνδα», *Ηπειρωτική Εστία* 9, σσ. 112-116
- ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ Ελευθερία Ι. 1984, *Η Αλβανική κίνηση στο βιλαέτι Ιωαννίνων και η συμβολή των Λεσχών στην ανάπτυξή της (1908-1912)*, Ιωάννινα
- 1995, *Η Ρουμανική προπαγάνδα στο Βιλαέτι Ιωαννίνων και στα Βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου (μέσα 19^{ου} αι. - 1900)*, τ.Α', Ιωάννινα
- ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ Βασίλης Γ. 1991, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Αθήνα: Οδυσσέας
- 1994, «Χορός και συμβολική έκφραση της κοινότητας. Το παράδειγμα του χορού στο Κίνικ' (Περιβόλι Γρεβενών)», στα πρακτικά του τόμου *Χορός και Κοινωνία*, Κόνιτσα: Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κόνιτσας, σσ. 33-54 και στο: *Οι ορεινές κοινότητες της βόρειας Πίνδου, στον απόηχο της μακράς διάρκειας*, Αθήνα: Πλέθρον, σσ.133-150
- 1995, «Από την κοινωνιοδημογραφική αποσύνθεση στη συμβολική ανασυγκρότηση και τη διαχείριση της κοινωνικής μνήμης. Η περίπτωση της Πυρσόγιαννης» στο: *Οι ορεινές κοινότητες της βόρειας Πίνδου, στον απόηχο της μακράς διάρκειας*, Αθήνα: Πλέθρον, σσ.79-132
- (επιμ.) 1998, *Νομός Ιωαννίνων. Σύγχρονη Πολιτισμική Γεωγραφία*, κείμενα: Νιτσιάκος Β., Αράπογλου Μ., Καρανάτσης Κ., Γιάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων

- ΝΤΑΤΣΗ Ευαγ. Αρ. 1988, «Οι θεωρητικοί προβληματισμοί στις λαο-εθνο-ανθρωπολογικές σπουδές», ανάπτυπο από το «ΣΥΝΔΕΙΠΝΟΝ», τιμητικό αφιέρωμα στον καθηγητή Δημήτριο Σ. Λουκάτο από παλαιούς μαθητές του στη Φιλοσοφική Σχολή Ιωαννίνων (1964-1969), Ιωάννινα, σσ.237-270
- ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ Μαρία 1987, *Οι Βαλκανικοί λαοί, Από την τουρκική κατάκτηση στην εθνική αποκατάσταση (14^{ος}-19^{ος} αι.)*, Ιωάννινα: έκδ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
- ΠΑΪΣΙΟΣ Γεώργιος 1962, *Αγιογραφία και Αγιογράφοι των Χιονάδων*, Ιωάννινα
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Βασίλης 1988, «Η «αποχώρηση» πληθυσμών από την πεδιάδα στο βουνό στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Ένας εξηγηματικός μύθος σύνθετων δημογραφικών φαινομένων», στα Πρακτικά Ελληνογαλλικού Συνεδρίου με θέμα *Ο αγροτικός κόσμος στον Μεσογειακό χώρο*, (Αθήνα 4-7 Δεκεμβρίου 1984), Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. - Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε.
- ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Νικόλαος Ι. 1958, *Ελλήνων συσσωματώσεις κατά την Τουρκοκρατία*, Αθήναι
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Γιώργος 1982, *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20ου αιώνα (αρχές 19^{ου} αι. ως 1912)*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σειρά επιστημονικών διατριβών της Φιλοσοφικής Σχολής 4
- ΠΑΠΑΔΑΚΗ Λυδία 1997, «Τοσοῦτοι οξύφωνοι αλέκτορες αναφωνούντες “γρηγορείτε”: οι ελληνικοί πολιτιστικοί σύλλογοι τον 19^ο αιώνα», *Τα Ιστορικά* 14 (τεύχος 27), σσ. 303-322
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Απόστ. Π. 1988, «Η παιδεία στη Βόρειο Ήπειρο μετά το '21 (19^{ος} και 20ός αι.)», *Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Επιστημονικού Συνεδρίου. Βόρειος Ήπειρος. Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός* (Κόνιτσα, 22-24 Αυγούστου 1987), Αθήνα, σσ. 349-408
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Στέλιος 1982, *Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο 1900-1975*, τόμος 1^{ος}, διδακτορική διατριβή, Ναύπλιο: Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Στέφ. 1962, «Εισαγωγή στην ιστορία των Ελληνικών Φιλεκπαιδευτικών Συλλόγων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», *Παρνασσός* 1, σσ. 247-258
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Βαρβάρα Ν. 1995, «Η Κόνιτσα και η ευρύτερη περιοχή της κατά τη βυζαντινή περίοδο», εισήγηση στο Α΄ Επιστημονικό Συμπόσιο με θέμα *Η Επαρχία Κόνιτσα στο χώρο και το χρόνο*, (Κόνιτσα 12-14 Μαΐου 1995), Κόνιτσα: Δήμος Κόνιτσας, Πνευματικό Κέντρο, σσ.75-99
- ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ Απόστολος Π. 1985, *Ο Αυτονομιτικός Αγώνας της Βορείου Ηπείρου 1914. Συνοπτική Ιστορική Επισκόπηση του Βορειοηπειρωτικού Ζητήματος*, Αθήνα
- ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ Μ. Μ. 1983, *Το κωμειδύλλιο και το θέατρο της αστικής πνευματικής αναγέννησης του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα
- ΠΑΠΑΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ Αναγνώστης Ευ. 1998, «Εθιμικοί εκκλησιαστικοί πλειστηριασμοί στο μικρασιατικό χώρο», Ανάπτυπο από τα *Μικρασιατικά Χρονικά* 20: Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου Μικρασιατικής Λαογραφίας, σσ. 327-339

- ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος 1932, *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, τ. ΣΤ'α, Αθήνα
- ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Ι.Ν. 1993, *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Β' τόμος, Αθήνα
- ΠΑΣΣΕΡΙΝΙ Λουίζα 1998, *Σπαράγματα του 20ού αιώνα. Η ιστορία ως βιωμένη εμπειρία*, μετάφραση: Οντέτ Βαρών-Βασάρ, Ιωάννα Λαλιώτου, Ιουλία Πεντάζου, Αθήνα: Νεφέλη
- ΠΑΠΑΤΑΞΙΑΡΧΗΣ Ευθύμιος 1992, «Ο κόσμος του καφενείου: Ταυτότητα και ανταλλαγή στον ανδρικό συμποσιασμό» στο βιβλίο: *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα. Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*, (επιμέλεια Ε. Παπαταξιάρχη και Θ. Παραδέλλη), Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη και Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σσ. 209-250
- ΠΑΤΣΕΛΗΣ Νικόλαος Β. 1965 και 1966α, «Το Συνέδριον του Βερολίνου και η προσάρτησις της Άρτης», *Ηπειρωτική Εστία* 14, σσ. 633-642 και 15, σσ. 12-19 και 113-124
- 1966β, «Ο Μητροπολίτης Δέρκων Νεόφυτος», *Ηπειρωτική Εστία* 15, σσ. 321-330
- 1966γ, «Οι Μωαμεθανοί εις την Ήπειρον», *Ηπειρωτική Εστία* 15, σσ. 433-442, 584-591
- 1967α, «Η Διπλωματική εξέλιξις του Βορειοηπειρωτικού Ζητήματος (1913-1926)», *Ηπειρωτική Εστία* 16, σσ. 461-478
- 1967β, «Οι Μωαμεθανοί εις την Ήπειρον», *Ηπειρωτική Εστία* 16, σ. 436
- ΠΑΤΣΟΥΡΟΣ Γ. 1964, «Περί μεταναστεύσεως», *Ηπειρωτική Εστία* 13, σσ. 424-439 και 549-566
- ΠΑΧΟΣ Κωνσταντίνος Μ. 1997, *Οι Λεριοί του Πειραιά και της Αθήνας. Η πατριωτική σωματειακή οργάνωσις των Λεριών και οι δραστηριότητές τους κατά την περίοδο 1929-1995*, Πειραιάς: Πανελλήνια Ένωση Λεριών
- ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Κ. (επιμέλεια) 1997, «Καποδίστριας: αφιέρωμα», *Τα Νέα* (11 Οκτωβρίου), σσ. 22-26 και 43-48
- ΠΗΓΙΑΚΗ Π. 1988, *Εθνογραφία. Η μελέτη της ανθρώπινης διάστασης στην κοινωνική και παιδαγωγική έρευνα*, Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη
- ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ Γ. Σ. 1977, «Ο ελληνισμός της Ηπείρου στις παραμονές της απελευθέρωσής του», *Δωδώνη* 6, Ιωάννινα, σσ. 355-375
- ΠΟΛΙΤΗΣ Ν[ικόλαος] Γ. 1909, «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1, σσ. 5-18
- ΠΟΥΧΝΕΡ Βάλτερ 1984, «Το παραδοσιακό κοινό του Θεάτρου σκιών στην Ελλάδα. Συμβολή στην έρευνα του θεατρικού κοινού», στο: *Ευρωπαϊκή Θεατρολογία*, Αθήνα
- 1988, *Λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια (συγκριτική μελέτη)*, Αθήνα: εκδ. Πατάκη
- 1995, Βιβλιοκρισία των τόμων H. Bausinger / K. Beyrer / G. Korff, *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus* [Ο πολιτισμός του ταξιδιού. Από το προσκύνημα στον σύγχρονο τουρισμό] Munchen, Beck 1991, σελ. 413, 133 εικ. και B. Röttler / U. Kammerhofer - Aggermann, *Tourismus und Regionalkultur. Referate der Österr. Volkskundetagung 1992 in Salzburg* [Τουρισμός και τοπικός πολιτισμός. Ανακοινώσεις στο Συνέδριο της Αυστριακής Λαογραφίας 1992 στο Salzburg],

- Wien, Selbstverlag des Österr. Vereins für Volkskunde 1994, σελ. 387, 30 εικ., *Λαογραφία* 37: σσ. 162-175)
- ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ 1988: Πρακτικά Συμποσίου με θέμα *Συμβολή των Αποδημικών Οργανώσεων στη διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς*, (Αθήνα 22 Απριλίου 1994), Αθήνα: έκδ. Ομοσπονδίας Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας
- ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ Θεοχάρης Μ. 1994, «Λαογραφικά μουσεία και συλλογές στον ελληνικό χώρο. Προϋποθέσεις και προοπτικές οργάνωσης, προβολής και λειτουργίας τους», στα Πρακτικά Α' Συνάντησης Λαογραφικών Μουσείων των χωρών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με θέμα *Ο ρόλος των λαογραφικών μουσείων στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης* (Αθήνα 1-5 Οκτωβρίου 1992), Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Λαογραφικής Μουσειολογίας, σσ. 39-44
- ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΠΕΙΡΟΥ 1960: Επιτροπές Κεντρικής και Τοπικής Ανάπτυξης Ηπείρου, «Το Πρόγραμμα Οικονομικής Ανάπτυξης της Ηπείρου (1960-1964)», *Ηπειρωτική Εστία* 10: σσ. 48-62, 151-162, 235-249, 335-348, 432-445
- ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ Ε. Γ. 1978, *Το Βορειοηπειρωτικόν Ζήτημα*, Αθήναι
- ΡΑΠΤΗΣ Δημήτρης Ελ. 1989, *Το Καναλάκι της Πρέβεζας. Μεταβολές στην πολιτισμική συμπεριφορά των κατοίκων μιας Ηπειρωτικής Κοινότητας στην Εικοσαετία 1965-1985*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα
- 1990, «Ο Σχεδιασμός μιας επιτόπιας Λαογραφικής Έρευνας. Τα πρακτικά της προβλήματα», *Διαβάζω* 245, σσ. 64-66
- 1996, «Διοικητικοί θεσμοί επί Τουρκοκρατίας στην Επαρχία Κονίτσης», εισήγηση στο Α' Επιστημονικό Συμπόσιο με θέμα *Η Επαρχία Κόνιτσα στο χώρο και στο χρόνο*, (Κόνιτσα 12-14 Μαΐου 1995), Κόνιτσα: Δήμος Κόνιτσας, Πνευματικό Κέντρο, σσ. 329-343
- ΡΟΚΟΥ Βασιλική 1982, «Το καμίνι», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 24, σσ. 345-361
- 1983, *Συμβολή στη μελέτη της κοινωνίας του κτηνοτροφικού χωριού (το παράδειγμα του Μετσόβου)*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα
- 1991, «Η διάσταση της γυναίκας στην παραδοσιακή κοινωνία», ανάπτυπο από το *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, Ιωάννινα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, σσ. 243-251
- 1996, *Η Παραδοσιακή Κοινωνία στο χρόνο της Μεγάλης Διάρκειας. Θεωρία Λαογραφίας*, Ιωάννινα
- ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ Δημήτριος 1954, «Η ενθύμηση του 1854. Οι Τούρκοι στην Ήπειρο», *Ηπειρωτική Εστία* 3, σσ. 591-593, 685-692
- 1959, «Τα Ισνάφια και τα Επαγγέλματα επί Τουρκοκρατίας στα Γιάννινα», *Ηπειρωτική Εστία* 8, σσ. 136-140, 214-218, 311-315, 387-396, 482-486, 563-569, 689.
- ΣΑΡΡΗΣ Νεοκλής χ.χ., *Οσμανική πραγματικότητα. Συστηματική παράθεση δομών και λειτουργιών*, τόμ. 2^{ος}, *Η δοσιματική διοίκηση*, Αθήνα: εκδ. Αρσενίδης
- ΣΑΧΙΝΙΔΗΣ Κωνσταντίνος Γ. 1995, *Κοινωνική λειτουργία του παραδοσιακού χορού στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία: Το παράδειγμα του Νομού Μαγνησίας*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Κέντρο Ελληνικού Χορού και Λαϊκού Πολιτισμού

- ΣΒΟΡΩΝΟΣ Νίκος Γ. 1986, *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, μετάφραση από τα γαλλικά Αικατερίνης Ασδραχά, Αθήνα: Θεμέλιο.
- ΣΔΟΥΚΟΣ Γιώργος 1988, *Λυκόραχη. Μπέηδες και ραγιάδες στα βουνά της Ηπείρου*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Μαϊάνδρος
- ΣΚΛΗΡΟΣ Ν. 1961, «Η ανάπτυξη της Ηπείρου», *Ηπειρωτική Εστία* 10, σσ.947-949
- ΣΚΟΥΤΕΡΗ-ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ Ελεονώρα 1994, «Λαογραφικά μουσεία, πολιτισμική ταυτότητα και ιστορική μνήμη: Όροι και επισημάνσεις», στα Πρακτικά Α' Συνάντησης Λαογραφικών Μουσείων των χωρών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με θέμα *Ο ρόλος των λαογραφικών μουσείων στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης* (Αθήνα 1-5 Οκτωβρίου 1992), Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Λαογραφικής Μουσειολογίας, σσ. 49-70
- ΣΟΥΡΛΑΣ Ευριπίδης 1929, «Η Κόνιτσα επί Τουρκοκρατίας», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 4, σσ. 195-254
- 1937, «Επαρχία Κονίτσης και Αλβανοί Μπέηδες», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 12, σσ.151-156
- 1941, «Μορφές και φυσιογνωμίες εκ της επαρχίας Κονίτσης», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 16, σσ. 103-228
- 1957, «Η ξυλογλυπτική τέχνη στην επαρχία Κονίτσης», *Ηπειρωτική Εστία* 6, σσ. 39-43
- ΣΤΑΜΕΛΟΣ Δημήτρης 1993³, *Νεοελληνική λαϊκή τέχνη*, Αθήνα: Gutenberg
- ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ Κ. Δ. 1934, «Τοπωνυμικόν της επαρχίας Κονίτσης», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 9, σ. 205
- ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ 1994: Πρακτικά Α' Συνάντησης Λαογραφικών Μουσείων των χωρών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με θέμα *Ο ρόλος των λαογραφικών μουσείων στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης* (Αθήνα 1992)
- ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ 1987: Πρακτικά Α' Συνάντησης Μουσειολογίας με θέμα *Το Μουσείο στη Σύγχρονη Κοινωνία*, (Ελληνικό Τμήμα ICOM, Αθήνα 1984)
- ΤΑΤΣΗΣ Διονύσιος Δ. 1985, *Το Λισκάτσι Κονίτσης (Ασημοχώρι)*, Θεσσαλονίκη.
- ΤΣΑΚΗΡΙΔΗ-ΘΕΟΦΑΝΙΔΗ Όλγα 1991, *Οργάνωση και διοίκηση των εθνικών πολιτιστικών πόρων και εκδηλώσεων. Συμβολή στη θεμελίωση μιας σύγχρονης πολιτιστικής πολιτικής*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα
- ΤΣΑΟΥΣΗΣ Δημήτρης Γ. 1987⁴, *Η Κοινωνία του Ανθρώπου*, Αθήνα: Gutenberg
- ΤΣΙΠΑΣ Νικόλαος Ι. 1992, *Αρμαθιά αναμνήσεων από την Πυρσόγιαννη*, Μαρούσι
- ΤΣΟΥΓΙΟΠΟΥΛΟΣ Γιώργος 1984, *Το ελληνικό αστικό κέντρο. Πρώτο μέρος: Μεθοδολογική προσέγγιση*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε
- ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος 1977, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, μτφρ. από τα γαλλικά Ιωάννας Πετροπούλου και Κωνσταντίνου Τσουκαλά, Αθήνα: Θεμέλιο
- ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ Βάσιας 1984, *Πειραιάς 1835-1870. Εισαγωγή στην ιστορία του ελληνικού Μάντσεστερ*, Αθήνα: Καστανιώτης
- ΦΑΛΤΑΪΤΣ Κωνσταντίνος 1928, «Λοτόμοι, Ταλιαδόροι, Βαγενάδες: Οι Πλανόδιοι Τεχνίτες του Ξύλου», περ. *Ελληνικά Γράμματα* (16 Αυγούστου), σσ. 181-184

- ΦΙΛΙΑΣ Βασίλης 1974, *Προβλήματα κοινωνικού μετασχηματισμού*, Αθήνα: Παπαζήσης
 _ (επιμέλεια) 1977, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*, Αθήνα: Gutenberg
 _ 1985, *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. Η νόθα αστικοποίηση 1800-1864*, Αθήνα: Gutenberg
- ΦΡΟΝΤΖΟΣ Πέτρος Ι. 1980, *Η παιδεία στην Πυρσόγιαννη επί Τουρκοκρατίας*, Αθήνα
- ΧΑΣΤΑΟΓΛΟΥ Βίλμα 1981, *Κοινωνικές θεωρίες για τον αστικό χώρο. Κριτική ανάλυση*, Αθήνα: Παρατηρητής
- ΧΑΤΖΗΠΙΑΝΤΑΖΗΣ Θόδωρος 1981, *Το κωμειδύλλιο*, τόμοι Α'-Β', Αθήνα
 _ 1984, *Η εισβολή του Καραγκιόζη στην Αθήνα του 1890*, Αθήνα: εκδ. Στιγμή
 _ 1986, *Της ασιάτιδος μούσης ερασταί... Η Ακμή του αθηναϊκού καφέ-αμάν στα χρόνια της βασιλείας του Γεωργίου Α'*, Αθήνα: εκδ. Στιγμή
- ΧΙΟΥΡΕΑΣ Τάκης Π. 1992, *Οι τοπικοί επαρχιακοί σύλλογοι Αττικής. Αναπτυξιακοί και πολιτιστικοί φορείς*, Αθήνα
- ΧΟΥΛΙΑΡΑΚΗΣ Μιχαήλ 1973, *Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος (1821-1921)*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ Χριστόδουλος Ι. 1991, *Πουρνιά Κονίτσης Ιωαννίνων. Το χωριό μου*. Αθήνα: Έκδοση του Συλλόγου των απανταχού Πουρνιωτών Κονίτσης Ηπείρου "Ο Έξαρχος".

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- ALLEN P. S. 1973, *Social and economic change in a depopulated community in southern Greece*, Ph. D dissertation, Brown University
- ANDERSON Michael 1971, *Family structure in nineteenth century Lancashire*, Cambridge: U.P.
- ANDERSON R.T., GALLATIN ANDERSON 1959, «Voluntary Associations and Urbanisation. A Diachronic Analysis», *American Journal of Sociology* 65: σσ. 267-273.
- ASCHENBRENNER S. 1972, «A contemporary community», στο William A. McDonald and George R. Rapp, Jr., eds., *The Minnesota Messenia expedition*. Minneapolis: University of Minnesota Press, σσ. 47-63
- BASHAM Richard 1978, *Urban Anthropology: The Cross-Cultural Study of Complex Societies*, Mayfield, Palo Alto, Cal.
- BAUM Willa K. 1977, *Transcribing and editing oral history*, Nashville: American Association for State and Local History
- BAUSINGER Hermann 1959, «Vereine als Gegenstand Volkskundlicher Forschung», *Zeit f. Volkskunde* 55 : σσ. 98-104
- BAXEVANIS J. 1972, *Economy and population movements in the Peloponnesus of Greece*, Athens: National Centre of Social Research

- BEIJER G. 1963, *Rural migrants in urban setting. An analysis of the literature on the problem consequent on the internal migration from rural to urban areas in 12 European countries (1945-1961)*, Netherlands: The Hague, Martinus Nijhoff
- BERNARD H. Russel 1995², *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*, U.S.A.: Altamira Press, Sage Publications
- BERTAUX-WIAME Isabelle 1981, «The Life History Approach to the Study of Internal Migration», στο Bertaux Daniel (επιμέλεια) *Biography and Society*, Benerly Hills, California: SAGE Publicatios Inc., σσ. 249-265
- BRUCKNER W. 1966, «Vereinwesen und Folkorismus. Eine Bestands aufnahme in Südhessen», *Populus Revisus. Beitrage zur Erforschung der Gegewart (Volksleben, Untersuchangen des Ludwig Uhland Instituts der Universität Tübingen*, 16), Tübingen: Tünbinger Vereinigung für Volkskunde, σσ. 77-98.
- BURGEL Guy 1973, *La Condition Industrielle à Athènes, 2ème Partie, Mobilité Geographique et Mobilité Sociale* Αθήνα: E.K.K.E.
- COSER L.A. 1956, *The Functions of Social Conflict*, N. Y.: Free Press
- DIETERICH K. 1918, *Hellenism in Asia Minor*, New York
- DORSON Richard M. 1981, «Doing Fieldwork in the city», *Folklore* 92, σσ. 149-154
- DUBISCH Jill 1977, «The city as resource. Migration from a Greek island village», *Urban Anthropology* 6: σσ. 65-81.
- DU BOULAY J. 1974, *Portrait of a Greek mountain village*, Oxford: Clarendon Press
- DUNDES Alan - PAGTER Carl 1975, *Work Hard and You Shall Be Rewarded: Urban Folklore from the Papework Empire*, Bloomington - London: Indiana University Press
- _ 1987, *When you' re up to your A.S.S. in Alligators... More Urban Folklore from the Paperwork Empire*, Detroit: Wayne State University Press
- FERRAROTTI Franco 1983, *Histoire et histoire de vie; la méthode biographique dans les sciences sociales*, με πρόλογο του Georges Balandier, Paris: Librairie des Meridiens
- FOX Richard C. 1977, *Urban Anthropology. Cities in their cultural settings*, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey
- FRIEDL Ern. 1962, *Vasilika*, New York: Holy, Rinehart and Winston
- _ 1970, «Field Work in a Greek Village», στον τόμο P. Golde (έκδ) *Women in the Field*, Chicago: Aldine Publishing Co, σσ. 195-217
- _ 1976, «Kin, class and selective migration» στο John G. Peristiany ed, *Mediterranean family structure*, Cambridge: Cambridge University Press: σσ. 363-387
- GOODE William 1963, *World revolution and family patterns*, London: The Free Press of Glencoe
- GUTENSWAGER Mary C. 1971, *Nea Aeolia: Persistence of tradition in an urban Greek community*, Ph. D. Thesis, University of North Carolina at Chapel Hill
- HIRSCHON Renée B. και THAKURDESAI 1970, «Society, culture and spatial organization: An Athens community», *Ekistics* 30: σσ. 187-196

- HIRSCHON Renée B. 1976, *The social institutions of an urban locality of refugee origin in Piraeus*, Ph. D Thesis, Oxford University
- JACKSON B. 1987, *Fieldwork*, Urbana - Chicago
- JENKINS J.G. 1960, «Field-work and documentation in Folk Life Studies», *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 90, σσ. 250-271
- KAESER Bernard 1964, *Géographie humaine de la Grèce*, Paris: P.U.F.
- KAESER Bernard, PECHOUX Yves, SINIGNON Michel 1971, *Exode rural et attraction urbaine en Grèce: matériaux pour une étude géographique des mouvements de population dans la Grèce contemporaine*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- KENNA M. 1977, «Greek urban migrants and their rural patron saint», *Ethnic Studies* 1, σσ. 14-23.
- KENNY M. - KERTZER D. (έκδ) 1983, *Urban Life in Mediterranean Europe: Anthropological Perspectives*, University of Illinois Press
- KERRI James Nwannukwu 1976, «Studying Voluntary Associations as adaptive Mechanisms: A Review of Anthropological Perspectives», *Current Anthropology* 17 (1): σσ. 23-48.
- KONTIS Basil 1983, «The Albanian Nationalist Movement and the Epiro-Thessalian Boundary Problem», *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου: Η τελευταία φάση της Ανατολικής κρίσεως και ο Ελληνισμός (1878-1881)*, Αθήναι, σσ. 305-315
- LAROUSSE P. χ.χ., «Fraternité» στο: *Grand Dictionnaire Universel du XIXE* 8: σσ. 791-792
- LEONTSINIS G. N. 1987, *The island of Kythera: A Social History, 1700-1863* (Ph.D. Thesis, University of New Anglia, 1981), Athens: National and Capodistrian University of Athens, Faculty of Arts, S. Saripolos' Library
- LOUKATOS Dimitrios S. 1972, *Le motif de la chèvre decouvrant des lieux sacrés, en Grèce* (Festschrift Matthias Zender: Studien zur Volkskultur, Sprache und Landesgeschichte, hrsg. Edith Ennen und Günter Wiegelmann), Bonn: σσ. 465-469
- LOUTZAKI Rena 1984, *Dance and society in a complex Greek peasant community*, Master thesis, Belfast: The Queen's University of Belfast
- 1989, *Dance as a cultural message. A study of style among the Greek refugees from northern Thrace in Micro Monastiri, Neo Monastiri and Aeginion*, thesis submitted for the degree of Ph. D, Belfast: The Queen's University of Belfast
- MARTISHNIG Michael 1982, *Vereine als Träger von Volkskultur in der Gegenwart am Beispiel Mattersburg*, Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch - historische Klasse, Sitzungsberichte, Bd 392, Mitteilungen des Instituts für Gegenwartsvolkskunde, Nr 9
- MAYNAUD J. 1965, *Les forces politiques en Grèce*, Etudes de politique no.10, Lausanne
- MAZARAKIS E. D. 1965, «Comment recueillir les éléments de la tradition orale: le rôle de l'informateur», *Λαογραφία* 22, σσ. 287-289
- MOSER H. 1962, «Vom Folklorismus in unserer Zeit», *Zeitschrift für Volkskunde* 58: σσ. 177-209

- _ 1964, «Der Folklorismus als Forschungsproblem der Volkskunde», *Hessische Blätter für Volkskunde* 55: σσ. 9-57.
- MOUSTAKA Calliope 1964, *The internal migrant: a comparative study in urbanization*, Athens: National Centre of Social Research.
- NITSIAKOS Vassilis 1985, *A Vlach pastoral community in Greece: The effects of its incorporation into the national economy and society*, Ph. D thesis, Cambridge: University of Cambridge, King's College, Department of Social Anthropology
- REDFIELD Robert 1955, *The Little Community*, Chicago: University of Chicago Press
- RICHTER Heinz A. 1996, «The offensive against Konitsa», εισήγηση στο Α' Επιστημονικό Συμπόσιο με θέμα *Η Επαρχία Κόνιτσα στο χώρο και το χρόνο*, (Κόνιτσα 12-14 Μαΐου 1995), Κόνιτσα: Δήμος Κόνιτσας, Πνευματικό Κέντρο, σσ.381-387
- ROLLEY P. - M. DE VISME 1915, *La Macédoine et l' Epire*, Sophia
- SALOUTOS Th. 1964, *The Greeks in the United States*, Cambridge Mass.
- SANDIS E. E. 1973, *Refugees and economic migrants in greater Athens*, Athens: National Centre of Social Research
- SKENDIS Stavros 1967, *The Albanian National Awakening*, Princeton, New Jersey
- SUTTON Susan B. 1978, *Migrant regional associations. An Athenian example and its implications*, PH.D. thesis, University of North Carolina at Chapel Hill.
- _ 1983, «Rural-Urban Migration in Greece» στο *Urban Life in Mediterranean Europe*, University of Illinois, σσ. 225-249
- THOMPSON Paul 1978, *The voice of the past, Oral History*, London: Oxford University Press
- VERMEULEN Cornelis J.J. 1970, *Families in urban setting*, Ph. D. Dissertation, Cornell University
- VERMEULEN Nans 1983, «Urban Research in Greece» στο *Urban Life in Mediterranean Europe*, University of Illinois, σσ.109-132
- WARSHAWER Gerold 1983, «Urban Folklore», στον τόμο Richard M. Dorson (έκδ.) *Handbook of American Folklore*, Bloomington: Indiana University Press, σσ. 162-171

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΗΤΕΣ

- Αλεξίου Νίκος, λαϊκός κλαρινοπαίκτης, 6/8/1995 (χρόνος συνέντευξης).
- Βαλσαμή Ειρήνη, διακοσμήτρια εσωτερικών χώρων και ζωγράφος, γεννημένη στο Γαναδιό, 9/8/1995
- Βετσαλής Γιώργος, τέως αντιπρόεδρος της Κοινότητας Πυρσογιαννιτών, συνταξιούχος, 16/8/1995
- Γαλάνη-Σουρέλη Ελένη, μέλος Δ.Σ. Αδελφότητας Πύργου Κόνιτσας, έρευνα Η.Σ. 1993
- Γκούτος Γιάννης, πρώην μέλος της Αδελφότητας Αμαράντου Ηπείρου «Άγιος Γεώργιος», 43 ετών, 26/6/1995
- Δάφνης Ιωάννης, επίτιμος πρόεδρος της Αδελφότητας Μολυβδοσκεπαστινών «Η Παναγία η Μολυβδοσκεπάστος», 7/5/1998
- Δερμιτζάκης Γιώργος, πρόεδρος του Συλλόγου Γανναδιωτών «Οι Άγιοι Ταξιάρχαι», έζησε στο Γαναδιό μέχρι 19 ετών, εκλέγεται στο Δ.Σ. του Συλλόγου επί 20 χρόνια, 4/7/1995
- Ζιώγας Θωμάς, εκπρόσωπος της Αδελφότητας Δροσοπηγιωτών Κόνιτσης Ιωαννίνων «Ο Άγιος Αθανάσιος», πολιτικός μηχανικός, 53 ετών, 9/6/1995.
- Θεοδώρου Κώστας, αντιπρόεδρος του Συλλόγου των απανταχού Πουρنيωτών «Ο Έξαρχος», δάσκαλος, 8/6/1995.
- Θεοδώρου Λάμπρος, γραμματέας του Συλλόγου των απανταχού Πουρنيωτών «Ο Έξαρχος», μαθηματικός, 50 ετών, (έχει ζήσει μέχρι 12 ετών στην Πουρνιά), 9/6/1995.
- Καζαμίας Νίκος, επίτιμος πρόεδρος του Συλλόγου Τουρνοβιτών «Η Ένωσις», δικηγόρος, 20/6/1995
- Καρράς Μηνάς, πρόεδρος Συλλόγου Εξοχιτών Κόνιτσας, έρευνα Η.Σ. 1993
- Κατσάνος Κωνσταντίνος, πρώην πρόεδρος της Αδελφότητας Καστανιανιτών Κόνιτσας, δικηγόρος, 38 ετών, 17/8/1995.
- Κιτσαντώνης Ιωάννης, μέλος του Δ.Σ. του Συνδέσμου Βουρμπιανιτών, 23/6/1995.
- Κοντοδήμος Γεώργιος, μέλος της Αδελφότητας Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας 'Το Κεράσοβο', 61 ετών, λαϊκός καλλιτέχνης, 11/8/1995
- Κοντοδήμος Δημήτριος, πρόεδρος της Αδελφότητας Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας 'Το Κεράσοβο', οικοδόμος, 56 ετών, 11/8/1995
- Κοντοδήμου Ελένη, μέλος της Αδελφότητας Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας 'Το Κεράσοβο', ιδιωτική υπάλληλος, 11/8/1995.
- Κοτούλας Βασίλειος, αντιπρόεδρος της Αδελφότητας Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας 'Το Κεράσοβο', μαραγκός, 61 ετών, 11/8/1995
- Κούκης Μιχαήλ, πρόεδρος της Αδελφότητας Αμαράντου Ηπείρου 'Ο Άγιος Γεώργιος', 28/6/1995
- Λέτσιος Γιάννης, ταμίας Συλλόγου Μοναστηριωτών 'Παναγία Θεοτόκος', 40 ετών, ορκωτός ελεγκτής, 6/8/1995

- Λέτσιος Γιάννης, δημόσιος υπάλληλος, πρώην πρόεδρος *Αδελφότητας Μολιστινών*, 9/8/1995
- Λέτσιος Μιχάλης, καταγωγή από *Μόλιστα*, 9/8/1995.
- Λυμπερόπουλος Γιάννης, πρώην πρόεδρος του *Συνδέσμου Κοιτισσιωτών 'Ο Αώος'*, κοινωνιολόγος, 15/6/1995
- Μαρτσέκης Μιχαήλ, πρόεδρος της *Πανελληνίου Συνδέσμου Πυρσογιαννιτών* και πρόεδρος της *Ομοσπονδίας Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας*, δικηγόρος, 3/1/1995 και 6/5/1998
- Μπένος Δημήτριος, πρόεδρος του *Προοδευτικού πολιτιστικού συλλόγου Καστανέας 'Ο Άγιος Νικόλαος'*, συνταξιούχος, 68 ετών, 17/8/1995.
- Μπίμπας Γιώργος, μέλος του Δ.Σ. του *Συλλόγου Καστανιανιτών Θεσσαλονίκης*, δικηγόρος, 48 ετών, 17/8/1995.
- Νικάς Γιώργος, πρόεδρος *Αδελφότητας Μολιστινών*, 31 ετών, 9/8/1995
- Ξάνθος Απόστολος, πρόεδρος *Κοινότητας Γαναδιού*, συνταξιούχος, μένει στα Γιάννενα, αλλά πηγαίνει συχνά στο χωριό, 9/8/1995
- Παναγιώτου Γιώργος, μέλος του Δ.Σ. της *Αδελφότητας Μοναστηριωτών 'Παναγία Θεοτόκος'*, μαθηματικός, 35 ετών, 20/6/1995.
- Παναγιώτου Στέφανος, πρόεδρος *Αδελφότητας Μοναστηριωτών 'Παναγία Θεοτόκος'*, 65 ετών, συνταξιούχος, 6/8/1995.
- Πανουσάκος Μιχάλης, λαϊκός κλαρινεταίικης, 6/8/1995
- Παπαγεωργίου Θανάσης, συνεργάτης του περιοδικού *Αρμολόι*, πολιτικός μηχανικός με καταγωγή από την *Πυρσόγιαννη*, 16/8/1995
- Παπαδημητρίου Κωνσταντίνος, πρόεδρος της *Κοινότητας Δροσοπηγής*. Από το 1992 που πήρε τη σύνταξη του μένει μόνιμα στο χωριό, 15/8/1995
- Παπαμιχάλης Γιάννης, μέλος του Δ.Σ. της *Αδελφότητας Αγίας Βαρβάρας Κονίτσης Ηπείρου*, έρευνα Η.Σ. 1993
- Παπαχρήστου Ευριπίδης, πρόεδρος *Αδελφότητας Οξιάς 'Άγιος Νικόλαος'*, αγγειολόγος, 46 ετών, έχει μεγαλώσει μέχρι τα 16 του χρόνια στο χωριό, 27/6/1995
- Ρέππας Δημήτριος, κοινοτικός σύμβουλος *Δροσοπηγής*, κάτοικος Θεσσαλονίκης, 15/8/1995
- Σακούλης Παντελής, πρόεδρος *Αδελφότητας Χιοναδιτών 'Ο Άγιος Αθανάσιος'*, 9/6/1995
- Σδούκος Δημήτριος, πρόεδρος της *Αδελφότητας Λυκόραχης Αθηνών*, 15/6/1995.
- Σερίφης Βαγγέλης, 55 ετών, δημόσιος υπάλληλος, καταγωγή από τη *Μόλιστα*, 9/8/1995
- Στεργίου Βασίλειος, φιλόλογος, καταγωγή από το *Ασημοχώρι*, 18/8/1995
- Στεργίου Γρηγόριος, πρόεδρος της *Κοινότητας Ασημοχωρίου*, συνταξιούχος (μένει τον περισσότερο καιρό στο χωριό), 18/8/1995
- Στεργίου Κωνσταντίνος, πρόεδρος της *Αδελφότητας Καστανιανιτών Κόνιτσας Ηπείρου*, δάσκαλος, 60 ετών, 17/8/1995.
- Σωτηρίου Βασίλειος, πρόεδρος της *Κοινότητας Καστανιανής*, 48 ετών, εργολάβος οικοδομών, 17/8/1995
- Τζομάκας Ιωάννης, μέλος Δ.Σ. της *Αδελφότητας Καστανιανιτών Κόνιτσας*, δικηγόρος, έμενε στο χωριό μέχρι 6 ετών, 21/6/1995

Τσελίφης Θωμάς, πρόεδρος της *Αδελφότητας Πηγιωτών Νικανορητών*, γιατρός, 15/6/1995.

Χάτσιος Ηλίας, πρόεδρος του *Εξωραϊστικού συλλόγου κοινότητας Πλαγιάς Κονίτσης 'Η Ζέρμα'*, έρευνα Η.Σ. 1993

Χολέβας Χριστόδουλος, μέλος του Δ.Σ. του *Συλλόγου Ασημοχωριτών 'Η Πρόοδος'* και μέλος του Δ.Σ. της *Ομοσπονδίας Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας*, 66 ετών, συνταξιούχος, κάτοικος Αθηνών, 18/8/1995.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Α

- Αβδέλα 35
 Αβδούλ Μετζίτ 29
 Αβησσυνία 132
 Αγαλίκια (ή σουμπασλήκια) 71
 Αγγλία 31
 Αγία Βαρβάρα (ή Πλάβαλη) 94, 204, 253
 Αγία Λαύρα 184
 Άγιοι Σαράντα 56, 185
 Άγιος Ιωάννης Ρώσος 185
 Άγιος Λουδοβίκος 132
 Άγιος Μηνάς 127
 Αγρίνιο 37, 85, 135, 183, 216
 Αγροτική παραγωγή 4, 89, 38
 Αγροτική/ές περιοχή/ές 5, 74, 84, 81
 Αγροτική τάξη 13
 Αγροτικός τρόπος ζωής 6, 13
 Αγροτικός χώρος 5, 12
 Αγροτο-αθηναϊκή μετανάστευση 5, 7
 Αγροτο-αστική μετανάστευση 4
 Αδελφάτα 26, 27, 28, 31
 Αδελφότητες 2, 8, 9, 26, 27, 33, 34, 36, 37
 Αδελφότης "Αγαπάτε αλλήλους" (Κορυτσά) 37
 Αδελφότης Αγίας Βαρβάρας Κονίτισης
 Ηπείρου* 48, 136, 145, 151, 185, 286
 Αδελφότης Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας "Το
 Κεράσοβον" 136
 Αδελφότης "Ο Άγιος Γεώργιος" (Βόλος) 38
 Αδελφότης "Ο Άγιος Γεώργιος" (Μεσολόγγι) 37
 Αδελφότης Αγίου Γεωργίου Φιλιππιάδος
 Πρεβέζης "Ο Άγιος Γεώργιος" 50, 52, 265
 Αδελφότης "Ο Άγιος Σπυρίδων" (Πρέβεζα) 37
 Αδελφότης Αγίου Γεωργίου των Γραικών
 (Βενετία) 33
 Αδελφότης των εν Αθήναις Αλβανών "Η
 Ενότης" 41
 Αδελφότης Αρτιστινών "Αλληλοβοήθεια"
 (Κουμάνοβο) 39
 Αδελφότης Αρτιστινών "Μέλισσα"
 (Κρούσεβατς της Σερβίας) 39
 Αδελφότης Βαβουριωτών Ηπείρου "Ο Άγιος
 Αθανάσιος" 47, 61
 Αδελφότης Βασιλοπουλιωτών Ηπείρου 48, 52,
 265
 Αδελφότης της Βελτίτσας "Πρόδοξος"
 (Γιάννενα) 36
 Αδελφότης της Βήσσανης
 Κωνσταντινουπόλεως 33
 Αδελφότης Βησσανιωτών του Πειραιά και της
 Αθήνας "Ο Άγιος Νικόλαος" 39
 Αδελφότης του Βιτσικού (Σέρρες) 34
 Αδελφότης των Βουλιαρατίου "Ο Άγιος
 Αθανάσιος" (Κωνσταντινούπολη) 34, 47, 61
 Αδελφότης Γλούστης Ηπείρου "Ο Πρόδρομος"
 61
 Αδελφότης της Δοβράς (Μακεδονία - Θράκη)
 34
 Αδελφότης Δολιανιτών Αλεξάνδρειας 38
 Αδελφότης του Δρεστενίκου (Μακεδονία -
 Θράκη) 34
 Αδελφότης Ζαγορισίων 41
 Αδελφότης Ζαραβίνας Πωγωνίου 39
 Αδελφότης Ζελίστης Κουρέντων 39
 Αδελφότης Καλλιθέας Φιλιατών Ηπείρου "Ο
 Άγιος Γεώργιος" 61
 Αδελφότης "Η Κοίμησις της Θεοτόκου"
 (Θεσπρωτία) 47, 51, 265
 Αδελφότης Κάτω Ραβενίων 39
 Αδελφότης της Κοβύλιανης Ιωαννίνων "Τρεις
 Ιεράρχες" (Γιάννενα) 36
 Αδελφότης Κουκουλιών Κουρέντων
 Αδελφότης Κυριών (Κορυτσά) 37
 Αδελφότης Λάβδανης Πωγωνίου 39, 41

*Όταν δεν αναγράφεται η έδρα της αδελφότητας ή του συλλόγου, αυτή εννοείται ότι είναι η Αθήνα

- Αδελφότης των απανταχού Λειωτών “Η Αγία Τριάς” 61
- Αδελφότης Λίστης “Ο Άγιος Προκόπιος” 61
- Αδελφότης Μαυρονοριτών Κουρέντων 40
- Αδελφότης Μολιστινών 104, 134, 142, 145, 148, 151, 155, 172, 201, 286
- Αδελφότης Μοσιοριτών 40
- Αδελφότης των απανταχού Μπισδουνιωτών Ιωαννίνων “Η Ελεούσα” 49
- Αδελφότης Νεοχωριτών Θεσπρωτίας “Ο Άγιος Νικόλαος” 61
- Αδελφότης των Νοβοσελιωτών (Κωνσταντινούπολη) 34
- Αδελφότης “Ο Νεομάρτυς Γεώργιος” (Πιτέστι) 39
- Αδελφότης Παπιγκινών στο Τούρνο-Σεβερίνο 39
- Αδελφότης Περάματος (Λεκοφάς) 26
- Γαρδικίου Φιλιατών Θεσπρωτίας “Η Γέννησις της Θεοτόκου” 61
- Αδελφότης των αποδήμων Πρεμετής, Κορυτσάς και περιχώρων “Η Φιλομάθεια” (Κωνσταντινούπολη) 34
- Αδελφότης Πρωτόπαππας “Άγιος Νικόλαος” (Γιάννενα) 36
- Αδελφότης Ριζοβουνιωτών Πρεβέζης «Παναγία Καστρί» 50, 265, 51
- Αδελφότης της Σαρακίνας “Η Άμιλλα” (Κωνσταντινούπολη) 34
- Αδελφότης Σκαφιδιωτών Λεκανοπεδίου Αττικής 50, 265, 52
- Αδελφότης της Σκόλας (Βενετία) 33
- Αδελφότης των Σχωριάδων “Η Γέννησις της Θεοτόκου” (Κωνσταντινούπολη) 34
- Αδελφότης των εν Αθήναις και Πειραιεί Τσαμαντιωτών “Ο Άγιος Δημήτριος” 47
- Αδελφότης Τσαμαντιωτών “Ο Άγιος Γεώργιος” (Worcesters Mass) 39
- Αδελφότης των Τσαραπλανιτών Πωγωνίου (Αίγυπτος) 38
- Αδελφότης των Φιλομούσων “Η Αναγέννησις” (Κορυτσά) 37
- Αδελφότης του Φλαμπουραρίου (Μακεδονία - Θράκη) 34
- Αδελφότης των Φώτων (Τρίκαλα) 38
- Αδελφότης Χαραυγιωτών Ηπείρου “Η Κοίμησις της Θεοτόκου” 61
- Αδελφότητα Αγίας Βαρβάρας Κονίτσης Ηπείρου 48, 136, 145, 151, 185, 286
- Αδελφότητα απανταχού Αγιοκοσμητών Πωγωνίου 48
- Αδελφότητα Αγιοργητών Πρέβεζας 50
- Αδελφότητα Αγίου Γεωργίου Φιλιππιάδος Πρεβέζης 50, 265, 52
- Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής Κόνιτσας “Το Κεράσοβο” 18, 48, 136, 145, 151, 266, 285
- Αδελφότητα Αγίας Παρασκευής Κονίτσης “Ο Σμόλικας” (Γιάννενα) 128
- Αδελφότητα των εν Ιωαννίνους Αηδονοχωριτών “Η Ζωοδόχος Πηγή” 127
- Αδελφότητα Αμαράντου Ηπείρου “Άγιος Γεώργιος” 136, 145, 151, 153, 266, 285
- Αδελφότητα Βαβουριωτών Ηπείρου “Ο Άγιος Αθανάσιος” 47, 61
- Αδελφότητα Βαθυπεδιωτών Ιωαννίνων “Το Βαθύπεδον” 48, 265, 54
- Αδελφότητα Βορειοηπειρωτών “Τα Ακροκεραύνεια όρη” 41
- Αδελφότητα Δημοκοριτών Πωγωνίου Ηπείρου 48
- Αδελφότητα Διστρατιωτών Ιωαννίνων (Γιάννενα) 128
- Αδελφότητα Δροσοπηγιτών Κονίτσης Ιωαννίνων “Ο Άγιος Αθανάσιος” 128, 142, 155, 170, 188
- Αδελφότητα Δωδωναίων της Αθήνας 49
- Αδελφότητα Ζυγιωτών Άρτας 46
- Αδελφότητα Ηπειρωτών Αργυρούπολης 59, 60
- Αδελφότητα Θεοδωριανιτών Άρτας 46
- Αδελφότητα Καριτσαίων Ηπείρου 48, 265, 52
- Αδελφότητα Καστανιανιτών Κόνιτσας Ηπείρου 52, 137, 139, 144, 145, 147, 151, 152, 155, 157, 160, 161, 169, 178, 179, 180, 181, 182, 207, 211, 218, 220, 225, 226, 229, 230, 267, 285, 286, 155
- Αδελφότητα Καταρρακτιωτών Ιωαννίνων “Η Αγία Παρασκευή” 48
- Αδελφότητα Κεφαλοχωρίου Θεσπρωτίας “Ο Πρόδρομος” 47
- Αδελφότητα Κεφαλοχωριτών Θεσσαλονίκης “Το Κεφαλόβρυσο” 127

- Αδελφότητα Κλειδωνιατών Κονίτσης "Ο Βοϊδομάτης" 125, 142, 145
- Αδελφότητα της κοινότητας Κοπάνης Ιωαννίνων "Ο Προφήτης Ηλίας" 49
- Αδελφότητα Κουρεμαδιωτών Θεσπρωτίας Ηπείρου "Η Κοίμησις της Θεοτόκου" 47, 265, 51
- Αδελφότητα Κρυονερίου (Λιμπόβου) Θεσπρωτίας "Ο Καλόγερος Σαμουήλ" 47
- Αδελφότητα Κρυσταλλοπηγιτών (Σελλιανιτών) "Η Αγία Τριάδα" 47
- Αδελφότητα των Κρυφοβιτών της Αθήνας "Η Θεοτόκος" 49
- Αδελφότητα Λάβδανης 39, 41
- Αδελφότητα Λαλίζης Ιωαννίνων "Η Αγία Παρασκευή" 48, 54, 265
- Αδελφότητα Λιθινιωτών Ηπείρου 48
- Αδελφότητα Λογγάδων Ιωαννίνων "Η Κοίμησις της Θεοτόκου" 49
- Αδελφότητα Λυκόραχης Αθηνών 141, 144, 221
- Αδελφότητα Μαζαρακιτών Ιωαννίνων "Άγιος Νικόλαος" 48
- Αδελφότητα Μακρύνου Ζαγορίου 48
- Αδελφότητα Μολυβδοσκεπαστινών "Η Παναγία η Μολυβδοσκεπάστος" 136, 145, 285
- Αδελφότητα Μοναστηριωτών "Παναγία Θεοτόκος" 49, 101, 134, 141, 142, 145, 146, 148, 150, 151, 155, 157, 159, 167, 168, 176, 180, 184, 207, 221, 231, 286
- Αδελφότητα Μυροδαφνιωτών Ηπείρου "Ο Άγιος Παντελεήμων" 48
- Αδελφότητα Νεοχωριτών Ιωαννίνων "Ο Άγιος Γεώργιος" 49
- Αδελφότητα Ξηροβάλτου "Ο Άγιος Νικόλαος" 48
- Αδελφότητα Παλαιοχωριτών Θεσπρωτίας "Ο Άγιος Δημήτριος" 47, 55, 265
- Αδελφότητα αποδήμων Πέντε Εκκλησιών Θεσπρωτίας 47
- Αδελφότητα των εν Αθήναις Πεστιωτών 49
- Αδελφότητα αποδήμων Πηγαδιωτών Δωδώνης "Η Αγία Παρασκευή" 49
- Αδελφότητα των απανταχού Πολυδροσιτών Θεσπρωτίας 47
- Αδελφότητα Πρεβεζάνων Αθηνών 50, 159, 265
- Αδελφότητα Πύργου Κόνιτσας 48, 139, 145, 151, 184, 285
- Αδελφότητα Ριαχώβου Ιωαννίνων "Άγιος Γεώργιος" 48
- Αδελφότητα Ριζοβουνιωτών Πρεβέζης "Παναγία Καστρί" 50, 51, 265
- Αδελφότητα Ροδαυγής Άρτας 46
- Αδελφότητα Σκαφιδιωτών Λεκανοπεδίου Αττικής 50, 52, 265
- Αδελφότητα Σταυρακίου Ιωαννίνων 49
- Αδελφότητα Στρατίνιστας Πωγωνίου Ιωαννίνων "Ο Άγιος Νικόλαος" 48, 53, 265
- Αδελφότητα Υψόλιανης "Η Αγία Παρασκευή" 41
- Αδελφότητα Φουρκιωτών Αμερικής 39, 127
- Αδελφότητα Χιοναδιτών Κόνιτσας "Ο Άγιος Αθανάσιος" 139, 145, 151, 266, 286
- Αδελφότητα Χρυσσοράχων "Η Αγία Τριάδα" 48
- Αδριανούπολη 25
- Αιτομηλίτσα 74, 91, 94, 219, 253
- Αιτόπετρα 69, 94, 142, 242, 243, 253
- Αηδονοχώρι 94, 142, 242, 243, 253
- Αθήνα 1, 5, 8, 10, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 30, 30, 40
- Αθηναϊκό αστικό χώρο 7, 42, 60, 232
- Αθλητικός Γυμναστικός Σύλλογος Κόνιτσας "Ο Αώος" 126
- Αίγινα 184
- Αίγιο 135, 148
- Αίγυπτος 38
- Αιδηψός
- Αιθιοπία 76, 216, 80
- Αικατερινίδης Γ.Ν. 197
- Αινάλη Ρ. 5
- Αλβανία 55, 69, 71, 88, 96, 102, 185, 31, 42, 64, 71, 205
- Αλβανικός εθνικισμός 30
- Αλβανικός Σύνδεσμος (Κωνσταντινούπολη) 273
- Αλβανοί 35, 71, 96, 97, 125, 205, 138
- Αλειφιάτικα 79
- Αλεξάκης Ε.Π. 70, 192
- Αλεξάνδρεια 76, 216, 26
- Αλεξιάδης Μ.Αλ. 13, 15, 19
- Αλεξίου Ν. 180, 200, 205, 206, 285

- Άμαντος Κ. 25
 Αμάραντος (ή Ίσβορος) 94, 206, 253
 Αμβρακικός κόλπος 31
 Αμερική 30, 38, 42, 43, 76, 81, 82, 83, 93, 99, 112, 123, 126
 Αναγκαστικός Συνεταιρισμός Κοινής Χορτονομής (Κεράσοβο) 116, 168, 231
 Αναπτυξιακός Σύνδεσμος των Μαστοροχωρίων 219
 Ανδρεάδου Οδ.
 Ανδρέας, μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανής και Κόνιτσας 144
 Ανθρωπολογική έρευνα 4
 Ανθρωπολόγοι
 Αντίς Αμπέμπα 132
 Αντμπάρα 81, 132
 Απόδειξη της συνέχειας 12
 Αποκριά 177, 187, 214
 Αποστολόπουλος Χ. 43
 Αραβαντινός Σπ.
 Αράπογλου Μ.Η. 69, 70, 276
 Αράχωβα 184
 Αρβανίτικος Σύνδεσμος 41
 Αργεντινή 80
 Αργολίδα 184
 Αργυρόκαστρο 37, 185, 216
 Άρτα 46
 Άρματα 94, 253
 Ασημοχώρι (ή Δε(ι)σκάτσι) 20, 89, 90, 94, 97, 100, 101, 105, 100, 114, 115, 121, 127, 131, 150, 159, 188, 204, 220, 223, 233, 235, 236, 242, 253, 77
 Ασημοχωρίτες 89, 90, 97, 102, 121, 127, 159, 233
 “Ασκητήριον” 26
 Ασσουάν 76, 216
 Αστική Ανθρωπολογία 12
 Αστική Λαογραφία 13, 14, 269, 275
 Αστική/ές περιοχή/ές 7
 Αστική τάξη 13, 27
 Αστικό κέντρο 240, 243, 244
 Αστικός πληθυσμός 5
 Αστικός τρόπος ζωής 6, 13
 Αστικός χώρος 2, 7, 11, 12, 13
 Αττική 3, 11, 41
 Αυδίκος Ε.Γρ. 43, 51, 55, 221
 Αυλώνα 185, 31
 Αυστραλία 83, 84, 85, 16, 80
 Αυστρία 35, 30, 186
 Αυστροουγγαρία 39, 31
 Αυτοβιογραφία/ες 19
 Αφρική 82
 Αώος 69
- Β**
 Βαγενάδικα (ή σόπικα) 80
 Βάγιας 200
 Βακαλόπουλος Απ. 25, 31, 32, 34, 35, 36, 39, 74
 Βακαλόπουλος Κ.Απ.
 Βαλκανικός χώρος 74, 76
 Βανάτο 35
 Βαρβούνης Μ.Γ. 9, 18, 221
 Βάρναλης Κ.
 Βασιάδης Ηρ. 31, 269
 Βασιλικά 184, 112
 Βατικανό
 Βέλλας Γ.Ι.
 Βενέτης Απ. 159
 Βενετική κυριαρχία 27
 Βεράτι 185
 Βεργέτη Μ.Κ. 6, 7, 11
 Βέργος Βαγγ. 191
 Βέρμιο 35
 Βερολίνιο Συνέδριο (1878) 34
 Βεσσαραβία 35
 Βετσακαλής Γ. 93, 96, 122, 285
 Βηλαράς Ι.
 Βιβλιογραφία 4, 8, 14, 15, 21, 268, 224
 Βίκος 69
 Βιογραφική μέθοδος 18
 Βιογραφική συνέντευξη 7
 Βιομηχανικές περιοχές 5
 Βλαχοβούλγαροι
 Βλάχοι 35
 Βλάχος Σπ. 59, 131
 Βλάχος Σωτ. 167
 Βογιατζάκης Γ. 114
 Βοϊδομάτης 69
 Βορειοηπειρώτες 55, 96, 97
 Βορειοηπειρωτικός Σύλλογος “Σελασφόρος” 55, 56

- Βοσνία 31
 Βουκοβίνα 35
 Βουκουρέστι 80, 81, 84, 87, 120
 Βουλγαρική Εξαρχία 31
 Βούρμπιανη 70, 76, 90, 94, 97, 102, 103, 109, 112, 113, 114, 120, 131, 132, 133, 134, 149, 150, 158, 163, 164, 185, 197, 203, 204, 205, 211, 220, 225, 231, 235, 238, 242, 253, 72, 77
 Βράϊλα 39
 Βράνιστα 76
 Βρέλλη-Ζάχου Μ. 14
 Βρέλλης Π. 167
 Βρεττάκος Α. 213
 Βωβούσα 31, 69
- Γ**
 Γαλλία 3, 31, 167
 Γάλλοι 6, 86
 Γαναδιό 20, 80, 94, 97, 99, 100, 101, 106, 108, 112, 114, 120, 121, 141, 166, 173, 174, 181, 184, 188, 201, 220, 234, 236, 248, 249, 251, 252, 253, 285
 Γαναδιώτες 84, 200
 Γεδεών Μ.Ι. 28, 31
 Γενούσος ποταμός 30
 Γερμανία 83, 84, 85, 16
 Γερμανία Α. 81, 85
 Γερμανία Δ. 81, 85
 Γεωργική Σχολή Κόνιτσας 63, 230
 Γεωργικός - Οινοποιητικός Συνεταιρισμός Μολυβδοσκεπάστης (Μολυβδοσκεπάστη) 125
 Γεωργικός κλήρος 83
 Γιάννενα 31, 32, 34, 35, 36, 38, 54, 72, 84, 85, 89, 90, 95
 Γιαννούλης Β. 170
 Γιαννιώτες 25, 71
 Γιόκας Τ. 5
 Γιόσης Μ.Α. 82, 90, 103, 109, 110, 112, 114
 Γκάνος Ν. 119
 Γκάσιος Μ. 123, 238, 76
 Γκατζουγιάννης Γ.Δ. 79, 83, 76
 Γκατσόπουλος Σ.Μ. 79
 Γκιζέλης Γρ. 3, 7, 8, 10, 157, 199, 203
 Γκούτος Χ. 80, 104, 110, 121, 184, 230, 285
 Γκριζμπάν (ή Ελεύθερο) 76, 253
- Γοργοπόταμος 94, 242, 253
 Γουδί 85, 148
 Γραμματικός Ν. 73
 Γράμμος 69
 Γρεβενά 89, 97
- Δ**
 Δάκας Γ. 41
 Δαμιανάκος Στ. 14, 243, 273, 240
 Δασικός Συνεταιρισμός 90, 95, 117
 Δεκαετία του 1950 83, 88, 103, 126, 197, 234, 273
 Δεκαετία του 1960 12, 44, 83, 84, 88, 89, 146, 150, 163, 218, 234, 273
 Δεκαετία του 1970 9, 84, 89, 125, 172, 188
 Δελβινάκι 31
 Δέρκων Ν. 32
 Δεύτερος (Β΄) Παγκόσμιος Πόλεμος 3, 45, 46
 Δήλεσι 184
 Δελφοί 184
 Δήμας Η.Σ. 195, 192, 208
 Δημητράκος 70
 Δημητράς Η. 5
 Δημητριάδης Ε. 76, 98, 99, 71
 Δημογραφικές εξελίξεις 92
 Δημοκρατικός Στρατός 87
 Δήμος Κόνιτσας 21, 242, 268, 269, 271, 272, 274, 277, 279, 284
 Δήμος Μαστοροχωρίων 242
 Δήμος Φιλοθέης 180, 266
 Διαμεσολαβητικός ρόλος 54, 61
 Διασπορά 21, 29, 30, 80, 226, 240, 243
 Διδασκαλεία Αθηνών, Ιωαννίνων, Κερκύρας, Λαρίσης, Τριπόλεως 32
 Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού 15
 Δικτατορία 43, 45, 46, 54, 56, 88, 110, 133, 134, 136, 138, 139, 153, 167, 230
 Διμερείς συμβάσεις 4
 Διονυσόπουλος Ν. 196
 Δίστρατο 94, 142, 253
 Δοβρίνοβο 31
 Δούμα Ειρ. 41
 Δούμαρης Ζ. 73
 Δούμας Ι. 41
 Δούσμπης Χρ. 71
 Δροσοπηγή (ή Κάντσικο) 20, 75, 89, 92, 94, 95, 97, 101, 102, 103, 110, 112, 114, 116, 121,

142, 170, 194, 195, 196, 197, 220, 242, 253,
272, 286, 76

Δροσοπηγιώτες 82

Δυρράχιο 185, 31

Ε

Εγκυκλοπαιδεία ΠΑΠΥΡΟΣ-LAROUSSE-
BRITANNICA 271

Εγνατία οδός 31

Εθνικά κράτη 12

“Εθνική Άμυνα” (Κορυτσά) 37

Εθνολογία 269, 12

Εθνοτοπική ταυτότητα 7

Εθνοτοπικοί σύλλογοι 7

Εκβιομηχάνιση 5

Ε.Κ.Κ.Ε. 3, 5, 7, 10, 156, 268, 270, 271, 272,
273, 277, 281, 282, 283

Εκπαιδευτική Αδελφότης Πυρρογιαννιτών 134, 145, 166

Εκπαιδευτικό σεμινάριο 220

Εκπολιτιστικός Σύλλογος Άνω Κόνιτσας
(Κόνιτσα) 122

Εκπολιτιστικός Σύλλογος Αρματιωτών “Ο
Σμυλιανός” (Άρματα) 122

Εκπολιτιστικός Σύλλογος Ασημοχωριτών
(Γιάννενα) 127

Εκπολιτιστικός Σύλλογος Επισκοπικού
Δωδώνης Ιωαννίνων 49

Εκπολιτιστικός και Μορφωτικός Σύλλογος
Ηλιόρραχης Κόνιτσας (Ηλιόρραχη) 122

Εκπολιτιστικός και Μορφωτικός Σύλλογος
Μολυβδόσκεπάστου “Άγιος Ευστάθιος”
(Γιάννενα) 128

Εκπολιτιστικός Σύλλογος Νικάνορα Κόνιτσας
(Νικάνορας) 122

Εκπολιτιστικός Σύλλογος Παδιωτών “Ο
Σμόλικας” (Λάρισα) 128

Εκπολιτιστικός - Ορειβατικός - Εξωραϊστικός
και Αθλητικός Σύλλογος Παλαιοσελίου “Η
Αγία Παρασκευή” (Παλαιοσέλι) 243

Εκπολιτιστικός Σύλλογος Τράπεζας Κόνιτσας
(Τράπεζα) 122

Εκπολιτιστικός και Εξωραϊστικός Σύλλογος
Φούρκας Κονίτσης “Παναγία η Κλαδόρμη”
(Γιάννενα) 122, 127

Εκπολιτιστικός και Εξωραϊστικός Σύλλογος
Φούρκας Κονίτσης (Φούρκα) 122, 127

Εκπολιτιστικός Σύλλογος Χιοναδιτών
(Χιονάδες) 122

Ελβασάν 185

Ελεύθερο 94, 242

Ελευθερουδάκης 26

Ελλάδα 1, 3

Ελληνικός Πολιτικός Σύλλογος (Γιάννενα) 35

Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος

Κωνσταντινουπόλεως 28, 30

Εμπορική και Φιλολογική Λέσχη “Πρόοδος”
(Γιάννενα) 36

Εμφύλιος 45, 87

Ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση 44

Εν Κωνσταντινουπόλει Ηπειρωτικός

Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος 32

Εν Λουδοβίκω της Αμερικής Ευεργετικός
Σύλλογος Καστανιάς “Άγιος Νικόλαος” 123,
126, 265

Ενσωμάτωση 56, 74

Ένωση Ηπειρωτών Άνω Λιοσίων 59

Ένωση Ηπειρωτών Αχαρνών 59, 60, 265

Ένωση Ηπειρωτών Μενιδίου 59

Ένωσις Δροπολιτών “Ο Δρίνος” 55, 56, 265

Ένωσις Επαρχίας Δελβίνου Βορείου Ηπείρου 55, 265

Ένωσις Ηπειρωτών Αχαρνών 59, 60, 265

Ένωσις Νέων Βουρμπιάνης 163, 238

Ένωσις Νέων Βουρμπιάνης της Ηπείρου 238

Έξαρχος Β. 118

Εξοχή 70, 94, 142, 242, 253

Εξωραϊστικός και Εκπολιτιστικός σύλλογος
Καβασίων Κόνιτσας 122

Εξωραϊστικός και Φιλοπρόοδος Σύλλογος
Πηγής Κόνιτσας (Πηγή) 122

Εξωραϊστικός σύλλογος Πλαγιάς Κονίτσης “Η
Ζέρμα” 49, 141, 287

Εξωραϊστικός Πολιτιστικός Λαογραφικός
Σύλλογος Πλαγιάς Κονίτσης “Η Κοίμησις της
Θεοτόκου” (Καστοριά) 128

Επαρχιακοί σύλλογοι αποδήμων Ελλάδας 7

Επίδαυρος 184

Επιστημονικό συμπόσιο 220, 268, 269, 271,
272, 273, 277, 279, 284

Επιτόπια έρευνα 17, 18, 20, 21, 92

Επιτροπή προς ενίσχυσιν της Ελληνικής
Εκκλησίας και Παιδείας (Κωνσταντινούπολη)
30

- Επιτροπή Κληροδοτημάτων Ηπείρου 163
 Εποχική αποδημική παράδοση 44
 Επτάνησα 89
 Εργατική τάξη 13
 Ερζεγοβίνη 31
 Ερσέκα 37, 71, 163
 Ερωτηματολόγια 16, 51, 2, 42
 Εσωτερική μετανάστευση 1, 4, 5, 44, 80, 75, 6
 Εσωτερικοί μετανάστες 2, 4, 6, 8, 43, 83, 166
 Ε.Σ.Υ.Ε. 11, 92, 271, 4, 5
 Εταιρεία "Ηπειρος" 69, 70, 271
 Εταιρεία Θεάτρου Ηπείρου 59
 Εταιρεία Λαϊκής Βάσης 115
 Εύβοια 44, 184
 Ευθυμίου Αν. 71, 72
 Ευρωπαϊκές χώρες 56
 Ευρώπη 4, 29, 13, 33, 74, 82, 83, 186, 205, 276, 280
 Εφημερίδες
Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος 134, 265
Εφημερίς της Κυβερνήσεως 141
 Ήπειρος 30
 Θρησκευτική Σάλπιγξ 36
 Παλμός Άνω Καλαμά 62
 Πανηπειρωτική 65
 Τα Τζουμέρκα 62
 Φωνή της Ηπείρου 30
- Ζ**
 Ζαγόρια 69, 89, 80
 Ζαγορίσιοι 71
 Ζακοπούλου Ε. 243, 240
 Ζάππας Κ. 32
 Ζάππας Χρ. 41
 Ζαρίφεια Διδασκαλεία της Φιλιππούπολης 32
 Ζάχος Αρ. 98
 Ζέλιστα (βλ. Εξοχή) 76, 253
 Ζέρμα (βλ. Πλαγιά) 76, 78, 102, 253, 270
 Ζερμιώτες 88
 Ζήκος Ρ.Ι. 158
 Ζήκος Χ. 158
 Ζήσης Σ. 158
 Ζ(ι)αφέτια 215
 Ζιώγας Θ.Β. 75, 76, 79, 285
 Ζωγράφια Διδασκαλεία 32, 272
 Ζωγράφος Β. 99
 Ζωγράφος Χρ. 32
 Ζωγράφου Μ. 207
- Η**
 Ηγουμενίτσα 85, 89, 96, 135, 275
 "Η Δωδώνη" (πατριωτικός σύλλογος εφήβων Ηπειρωτών) 38
 Ηλιόραχη 94, 253
 Ημικατευθυνόμενη συνέντευξη 18
 ΗΠΑ 42, 51, 82, 85
 Ήπειρος 11, 34, 40, 80, 104, 132, 144, 185
 Ηπειρωτική Αδελφότης Καΐρου 38
 Ηπειρωτική Ένωση (Αθήνα) 40
 Ηπειρωτική Ένωση (Τρίκαλα) 38
 Ηπειρωτική Εταιρεία 41
 Ηπειρωτικό Κομιτάτο (Γιάννενα) 35
 Ηπειρωτικός εν Κωνσταντινουπόλει Σύνδεσμος 33
 Ηπειρωτικός Σύνδεσμος Πειραιώς 54, 265
 Ηπειρωτικός Σύνδεσμος "Το Ζάλογγον" 40
 Ηπειρωτικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως 30, 32
 Ηπειρωτομακεδονικός Σύλλογος Αργινίου 37
 Ηπειρωτομακεδονικός Σύλλογος Λιβαδιάς 37
- Θ**
 Θανάτσης Γ. 14, 235
 Θάνος Μ. 133, 226
 Θεατρολογία 44
 Θέατρο σκιών 14
 "Θεολόγος" (Γιάννενα) 36
 Θεσσαλία 11, 33, 35, 44, 76, 77, 89, 97, 184, 185
 Θεσσαλονίκη 81, 85, 88, 101, 126, 127, 128, 144, 148, 149, 150, 166, 183, 225, 269
 Θεοδώρου Κ. 81, 146, 177, 228, 235, 285
 Θεοδώρου Λ. 96, 102, 113, 149, 207, 214, 228, 285
 Θήβα 7
 Θράκη 34
 Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία 26
- Ι**
 Ιερά Συμφωνία 73

- Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς 32, 59
 Ιθάκη 44
 Ιλίσια 148
 Ιόνια νησιά 44
 Ισαήμ 71
 Ίσβορος (βλ. Αμάραντος) 76, 253
 Ισμηρλιάδου Α. 273
 Ισραηλιτική Εκπαιδευτική Εταιρεία Ιωαννίνων 36
 Ιστορικοί λαοί 7
 Ιστορικός Πόντος
 Ιταλία 30
- Κ**
- Καβάσιλα 94, 253
 Κακάμπουρα-Τίλη Ρ. 18, 168, 234, 239, 242
 Καλάβρυτα 185
 Κάλαμος 212, 213
 Κάλβος Α. 212, 213
 Καλλιθέα 69, 94, 122, 243, 253
 Καλόβρυση 70, 91, 94
 Καμπανέλης Ι. 213
 Καναδάς 84
 Καναλάκι 14, 279
 Κάντσικο (βλ. Δροσοπηγή) 75, 76, 102, 253
 Καραβίδας Κ.Δ. 44
 Καρανάτσης Κ. 276
 Καραπάνος Κ. 32
 Καραποστόλης Β. 6
 Καρδίτσα 38
 Κασμάτη Κ. 83
 Κασίμης Χ. 240, 243
 Καστανιανή (ή Καστανέα) 20, 70, 76, 89, 90, 92, 93, 100, 101, 102, 109, 112, 114, 115, 118, 120, 123, 126, 169, 180, 182, 183, 197, 198, 211, 212, 213, 214, 218, 220, 225, 229
 Καστανιανίτες 82, 126, 137, 187, 198, 212
 Καστοριά 85, 95, 121, 128, 188, 205
 Καταναλωτικές ανάγκες 6
 Καταναλωτική συμπεριφορά 6, 272
 Κατοχή 4, 19, 43, 45, 46, 87, 111, 123, 133, 136, 158, 211, 212
 Κατσαρός Ν. 198, 214, 231
 Καφέ-αμάν 281, 114
 Καψάλης Γρ. 205
 Κεντρική Επιτροπή Βορειοηπειρωτικού Αγώνος (Κ.Ε.Β.Α.) 55
- Κέντρο Έρευνας Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς 216
 Κ.Ε.Π.Ε. 4, 272
 Κεράσοβο (ή Αγία Παρασκευή) 18, 20, 39, 40, 50, 51, 61, 63, 76, 78, 79, 86, 88, 97, 99, 102, 111, 112, 118, 128, 168, 169, 175, 177, 179, 196, 201, 203, 206, 211, 217, 231, 234, 237, 240, 242, 243, 253
 Κερασοβίτες 18, 79, 83, 84, 95, 99, 110, 136, 169, 187, 188, 217, 222, 229, 232
 Κεστοράτι 32, 272
 Κεφαλάρι Άργους 185
 Κεφαλονιά 44
 Κεφαλονίτες 43
 Κεφαλοχώρι 94, 114, 122, 203, 219, 220, 242
 Κηφισιά 225
 Κιάτο 184, 231
 Κιτσαντώνης Ι. 97, 185, 203, 208, 285
 Κίτσος Κ. 32
 Κλειδωνιά 69, 91, 94, 142, 243, 253
 Κογκό 81, 83
 Κοζάνη 132
 Κοινοτική Επιχείρηση Τουριστικής και Πολιτιστικής Ανάπτυξης Διστράτου (Δίστρατο) 125
 Κοινοτική Εταιρεία "Πνευματικό Κέντρο Κοινότητας Κεφαλοχωρίου" (Κεφαλοχώρι) 125
 Κοινωνική Ανθρωπολογία 12
 Κοινωνική Λαογραφία 5
 Κοινωνική συνοχή 11, 220
 Κοινωνικοϊστορική μέθοδος 14, 18
 Κοινωνιολόγοι 4, 17
 Κολώνια 71, 72
 Κομπογιαννίτικα 79
 Κόνιτσα (η πόλη) 21, 102
 Κόνσολα Ντ. 157
 Κόντης Β. 15
 Κοντογιώργης Γ. 72
 Κοντοδήμος Δ. 84, 99, 175, 188, 202, 232, 233, 238, 285
 Κοντοδήμου Ελ. 234, 285
 Κορινθία 184, 185, 232
 Κόρινθος 16
 Κορομηλάς Δ. 212
 Κορυτσά 34, 37, 55, 185

- Κοσμάς Ν.Β. 98
 Κοσσέρης Χ. 88
 Κοταρίδης Ν. 14, 273
 Κοτζαμάνης Β. 5
 Κοτούλας Β. 79, 175, 285
 Κουβέλη Α. 17
 Κουρμπάνι 197
 Κρατική πολιτική 4, 272
 Κραχ του 1929 42
 Κρήτη 11
 Κριμαϊκός πόλεμος 29
 Κρούγια 185
 Κρυστάλλης Κ. 212, 213
 Κύθηρα 27, 44, 274
 Κυκλάδες 44
 Κυριακίδου-Νέστορος Α. 12, 13, 17, 18, 19, 220
 Κυψέλη 84, 118, 237
 Κωμόπολη 5
 Κωνσταντινούπολη 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34
- Λ**
 Λαγκάδα 94, 102, 116, 142, 159, 220, 242, 253
 Λαδογιάννη Γ. 88, 221
 Λαϊκές Δημοκρατίες 83
 Λαϊκός Προοδευτικός Σύλλογος (Γιάννενα) 35
 Λαϊστα 31
 Λάλος Κ. 226
 Λάρισα 81, 89, 118, 128, 205
 Λαμπρίδης Γ. 33
 Λάμπρος Σπ. 40
 Λάμπρου Α. 41
 Λαογραφικά μουσεία 216, 220, 271
 Λαογραφικός Σύλλογος Κόνιτσας "Οι Ρίζες" 122
 Λαογράφος/οι 2, 9, 13, 14
 Λαύριο 41, 81, 132
 Λειτουργική μέθοδος 14
 Λειτουργισμός 17
 Λελοβίτης Λ.Δ. 44, 84, 145
 Λεοντσίνης Γ.Ν. 27
 Λεριοί 278
 Λεσνίτσα 31
 Λεσκοβίκι 55, 56, 163
 Λε(ι)σκάτσι (βλ. Ασημοχώρι)
 Λέτσιος Γ. (από Μόλιστα) 87, 110, 200, 285, 286
- Λέτσιος Μ. 241, 286
 Λιβαδέως Αλ. 35, 41
 Λίμνη Ευβοίας 81, 132
 Λουκάτος Δ.Σ. 13, 176, 177, 179, 186, 223
 Λουκάτος Σπ. 33
 Λυκόραχη 85, 90, 102, 142, 145, 151, 253
 Λυκοραχίτες 72, 75, 85, 207, 219, 228
 Λυμπερόπουλος Γ. 71, 221, 286
- Μ**
 Μαζαράκη Δ. 205
 Μαζαράκης Ευστρ. 18, 20
 Μάζι 69, 86, 94, 142, 253
 Μακεδονία 34
 Μακρής Γ. 71, 77
 Μακρής Κ.Α.
 Μάλαμας Αλ. 212, 213
 Μάλλιου-Καραγιώργου Β. 80
 Μαρώνη Κ. 9
 Μαντούδι 81
 Μαρινάδες 77
 Μαρούσι 84, 280
 Μαρτσέκης Μ.Ν. 142, 144, 243, 286
 Μαρτσέκης Χρ. 244
 Μαστρομηνάς Ν.Γ. 9, 275
 Μαυροβούνιο 30, 219
 Μαυρομμάτης Γ. 76, 77, 87, 88, 123, 124
 Μεγάλη Αλβανία 31
 Μεγάλη Ιδέα 12
 Μέγας Γ.Α. 187, 215
 Μέγα Σπήλαιο 184
 Μ. Κωνσταντίνος 26
 Μεθοδολογία 9
 Μελάς Β. 158, 163
 Μελάς Λ. 40, 41
 Μελισσόπετρα 70, 94, 125, 142, 243, 253
 Μεντράς Ε. 83, 86, 88, 95, 109, 275
 Μερακλής Μ.Γ. 1, 2, 6, 9, 11, 12, 13, 14, 19, 40, 72, 77, 166, 181, 189, 192, 204, 211, 224
 Μεσσήνιοι 43
 Μετανάστευση εσωτερική 1, 4, 5, 6, 42, 44, 45, 80, 85
 Μετανάστευση εξωτερική 17, 82, 84, 89
 Μεταπολεμική περίοδος 45
 Μεταπολίτευση 1, 15

Μέτσοβο 74
 Μικρά Ασία 5
 Μόλιστα 20, 76, 80, 87, 90, 92, 94, 96, 97, 98, 107, 110
 Μολιστινοί 188, 201
 Μολυβδοσκεπάστη/ο 69, 70, 94, 113, 116, 146, 180
 Μοναστήρι (ή Μποτσιφάρι) 20, 80, 84, 94, 96, 97, 99, 106, 110, 111, 112
 Μοναστηριώτες 119, 215, 233
 Μονογραφίες 8, 9, 223, 224
 Μορφωτικός-Εκπολιτιστικός-Εκδρομικός Σύλλογος Λουριωτών "Ο Άγιος Βαρνάβας" 50, 58, 265
 Μοσκόφ Κ. 74
 Μοσχόπολη 55
 Μουράτ Β' 25
 Μουσείο Ηπειρωτών Μαστόρων 216
 Μουσούρου Λ.Μ. 4, 42, 82, 83
 Μουτζούρικα 80
 Μπάδα Κ. 14
 Μπαϊλης Π. 7, 276
 Μπασκόζος Ι.Ν. 1, 157
 Μπέρκοι 274
 Μπέτζος Θ. 196
 Μπέτης Στ. 30, 32, 33, 35, 36, 37, 205
 Μπιλθούκι 76
 Μπίσια Γερανίων 185
 Μπογδανόπουλος Δ. 79, 276
 Μπόγκας Ε. 35
 Μπόλια 214
 Μπουκουραίικα 80
 Μπ(ου)λούκι/α 45, 76, 77, 78, 89

Ν

Νάσερ 82
 Νάσιου Α. 73
 Ναύπλιο 184, 277
 Ναυτιλία 4
 Νέα Ιωνία 5
 Νέα Ζηλανδία 81, 84
 Νέα Λαογραφία 13
 Νεότουρκοι 35
 Νησί των Ιωαννίνων 41
 Νησιά Αιγαίου 11

Νησιά Ιονίου 11
 Νικάνωρ (ή Νικάνορας) 76, 253
 Νικολαΐδου Ελ. 35, 276
 Νιτσιάκος Β. 8, 9, 51, 73, 74, 75, 76, 79, 93, 122, 125, 127, 128, 142, 199, 233, 240, 243, 276
 Νόθα αστικοποίηση 281
 Νορμανδοί 11
 Ντάτση Ευαγ. Αρ. 13
 Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ. 29, 31

Ξ

Ξάνθη 34, 216
 Ξάνθος Απ. 171, 286
 Ξενόπουλος Γρ. 212, 213
 Ξηρολίβαδο 35
 Ξυνός Ν. 120
 Ξυνός Σπ. 120

Ο

Οθωμανική αυτοκρατορία 26, 28, 29
 Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Επαρχίας Κόνιτσας 18, 62, 137, 142, 143, 145, 224, 250, 251, 267
 Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Νότιας Άρτας 62
 Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Τζουμερκιωτών 62
 Ομοσπονδία Αδελφοτήτων Χωρίων
 Μουργκάνας 61, 62
 Ομοσπονδία Άνω Καλαμά 62
 Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων Γερμανίας 144
 Ομοσπονδία Ηπειρωτών Λάκκας Σουλίου 62
 Ομοσπονδία Ραδοβυζινών Ν. Άρτας 62
 Οξιά 94, 101, 112, 140, 142, 146, 157
 Οργανισμός Προστασίας Περιβάλλοντος και Πρασίνου κοινότητας Κεφαλοχωρίου (Κεφαλοχώρι) 125
 Ορειβατικός Σύλλογος Κόνιτσας "Νομάς" (Κόνιτσα) 125
 Ορεινοί οικισμοί 70, 79, 88
 Ουγγαρία 81, 88

Π

Παγκρήτιος Ένωση 11
 Πάδες 94, 253
 Παΐσιος Γ. 177, 277
 Παλαμάς Κ. 212, 213

- Παλιοσέλι 94, 253
 Παναγιωταρέα Α. 273
 Παναγιωτόπουλος Β. 74, 277
 Παναγιώτου Στ. 111, 168, 181, 191, 286
 Πανελλήνιος Σύνδεσμος Αποφοίτων
 Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς 59
 Πανελλήνιος Σύνδεσμος Πυρσογιαννιτών 145,
 148, 151, 167
 Πανεπαρχιακός Σύνδεσμος της Επαρχίας
 Κόνιτσης 238
 Πανηπειρωτική Αδελφότητα Αιγύπτου 38
 Πανηπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας 11, 16, 63
 Πανηπειρωτικός Γυμναστικός Σύλλογος
 (Γιάννενα) 36
 Πάνος Θεμ. 158
 Πανουσάκος Μ. 178, 180, 192, 193, 197, 200,
 203, 205
 Πανσλαβισμός 31
 Πανταζής Β. 41
 Πανταζόπουλος Ν.Ι. 25, 277, 8
 Παξοί 44
 Παπαγεωργίου Β. 117
 Παπαγεωργίου Γ. 25, 277
 Παπαγεωργίου Θ. 167, 286
 Παπαγεωργίου Στ. 71, 274
 Παπαδάκη Α. 8, 277
 Παπαδάκης Μ. 271
 Παπαδήμας Δ. 114, 118, 127
 Παπαδημητρίου Κ. 82, 103
 Παπαδημουλής Τ. 135
 Παπαδόπουλος Απ. Π. 54, 277
 Παπαδόπουλος Στέλ. 18, 277
 Παπαδόπουλος Στεφ. 31, 277
 Παπαδοπούλου Β.Ν. 113, 277
 Παπαθεοδώρου Α.Π. 55, 277
 Παπαϊωάννου Μ.Μ. 212, 277
 Παπαρρηγόπουλος Κ. 30, 278
 Παπασωτηρίου Ν. 158
 Παπαταξιάρχης Ε. 43, 278
 Παπαχρήστου Ευρ. 140
 Παραδουνάβιες χώρες 30
 Παραδοσιακά πολιτισμικά πρότυπα 7,8
 Παραμυθιά 78, 89, 90
 Παρασκευόπουλος Ι.Ν. 18
 Παρέες του τραπεζιού 2
 Παρνασσός 184
 Πάρνηθα 184, 204
 Πάσχα 96, 121, 187, 188
 Πασχαλάδες 77
 Πάτρα 37, 132, 159
 Πατριαρχείο 27, 31
 Πατριωτικός Σύνδεσμος Χρυσοβίτσης
 Μετσόβου Ιωαννίνων 48
 Πατσέλης Ν.Β. 32, 37, 55, 71
 Πατσούρος Γ. 44, 45
 Πάχος Κ.Μ. 9
 Πειραιάς 41
 Πεκλάρι (βλ. Πηγή) 76, 253
 Πελοπόννησος 82, 184, 185, 194
 Περιβόλι 276, 35, 199
 Περιοδικά
 Αρμολοί 217
 Εκ Χιόνων 219
 Ηπειρωτικά Χρονικά 15
 Ηπειρωτική Εστία 270
 Κόνιτσα 112
 Τα Ασημοχωρίτικα 178
 Τα εν Δήμω της Φιλοθέης 266
 Το Κεράσοβο 169
 Περίοδος 1918-1924 7
 Περίοδος του Μεσοπολέμου 5
 Περσία 82
 Πετροπούλου Κ. 278
 Πηγή 94
 Πηγιάκη Π. 20
 Πίνδος 31, 96
 Πισπιρής Ι. 35
 Πλάβαλη (βλ. Αγία Βαρβάρα) 253
 Πλαγιά 94, 253
 Πλακιάς 200
 Πληθυσμός 94
 Πληκάτι 95, 253
 Πλεσίβιτσα 78
 Πλουμίδης Γ.Σ. 34, 38
 Πνευματική Στέγη Πυρσογιαννιτών 242
 Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κόνιτσης 269, 276
 Πνευματικό Κέντρο Ηπειρωτών 16
 Πνευματικό Κέντρο Μαζίου (Μάζι) 126
 Ποδοσφαιρικός, Αθλητικός Όμιλος Κόνιτσης
 (Κόνιτσα) 126
 Ποδοσφαιρικός, Αθλητικός Σύλλογος
 Διστράτου (Δίστρατο) 126

Ποιοτικές μέθοδοι 17
 Πολιτισμικά επιβιώματα 12
 Πολιτιστικός Σύλλογος "Άραχθος" 50
 Πολιτιστικός Σύλλογος Αετομηλίτσας
 (Αετομηλίτσα) 122
 Πολιτιστικός Σύλλογος Αηδονοχωρίου
 Κόνιτσας (Αηδονοχώρι) 122
 Πολιτιστικός Σύλλογος Αμαράντου
 (Αμάραντος) 122
 Πολιτιστικός Σύλλογος Βούρμπιανης
 (Βούρμπιανη) 122
 Πολιτιστικός Σύλλογος Δαφνωτής Άρτας 46
 Πολιτιστικός Σύλλογος Καστανιωτών
 Θεσσαλονίκης 126
 Πολιτιστικός Σύλλογος Κλειδωνιάς
 (Κλειδωνιά) 122
 Πολιτιστικός Σύλλογος Κόνιτσας "Παναγία
 Στομίου" 122
 Πολίτης Ν.Γ. 13, 279
 Πολωνία 88, 141, 81
 Ποντιακοί σύλλογοι 7
 Πόντιοι 11
 Πόρτο Ράφτη 185
 Πουρνιά 81, 91
 Πουρνιώτες 81
 Πούχνερ Β. 186
 Πρακτικά Συμποσίου 279
 Πρέβεζα 16, 20, 37, 40, 50
 Πρελιούμποβιτς Θ. 71
 Πρεμετή 34, 35
 Πρετεντέρης Κ. 212, 213
 Προβατάκης Θ.Μ. 213, 220
 Πρόγραμμα Ηπείρου 271
 Προεστώτες των πέντε κύκλων 73
 Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης
 (Πυρσόγιαννη) 123, 125, 142, 167, 211,
 216
 Προοδευτική Ένωση Πύργου Κόνιτσας
 (Πύργος) 122
 Προοδευτικός και Αλληλοβοηθητικός
 Σύνδεσμος "Η Αγία Τριάς" 48
 Προοδευτικός Φιλανθρωπικός Σύλλογος
 Καστανέας Κονίτσης 123
 Προοδευτικός Σύλλογος Λισκάτσι "Η Αγία
 Παρασκευή" (Αμερική) 127
 Πρόσφυγες 5, 18, 141, 143

Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση της
 Ελεύθερης Ελλάδας 87
 Προφορική ιστορία 13, 18, 273
 Πρωτεύουσα 5, 6, 40, 43, 45, 53, 83, 126
 Πρωτόγονοι λαοί 12
 Πρωτόπαπας Χ. 73
 Πρωτοψάλτης Ε.Γ.
 Πυργάκη Α. 273
 Πύργος 95, 253
 Πυρσόγιαννη 20, 70, 75, 76, 77, 85, 86, 87, 88,
 92, 93, 95, 96, 100, 101, 103, 109, 111
 Πωγόνια 78

Ρ

Ραδιοφωνικός Σταθμός Ι. Μητροπόλεως
 "Ράδιο Δρυϊνουπόλεως" (Κόνιτσα) 126
 Ράπτης Δ.Ελ. 18, 72, 73
 Ρεμπέτικο 14, 270
 Ρέππας Δ. 170, 286
 Ρεσίτ Μεχμέτ 71
 Ριζάρειος Σχολή 40
 Ρίτσος Γ. 212, 213
 Ρόκου Β. 74, 14, 75, 80, 181
 Ρομαντικός εθνοκεντρισμός 12
 Ρουμανία 35, 39, 43, 80, 81, 103, 120
 Ρουμανική προπαγάνδα 32
 Ρωσία 103, 131, 35

Σ

Σάββας Ι. 31
 Σακελλαρίου Αλ. 212, 213
 Σαλαμάγκας Δ. 26, 71, 127
 Σαμαρίνα 35, 97, 116
 Σαραντάπορος 69, 70, 75
 Σαρρής Ν. 29, 281
 Σαχινίδης Κ.Γ. 196, 181, 193
 Σβορώνος Ν.Γ. 4, 281
 Σδούκος Γ. 72, 75, 123, 141, 159
 Σδούκος Δ. 215, 229, 286
 Σεβαστιανός 144
 Σέλι 35
 Σέρρες 34, 216
 Σεφέρης Γ. 212, 213
 Σιάμπος Γ. 271
 Σιάτρας 180, 200
 Σιβηρία 81

- Σικελιανός Α. 212, 213
 Σινάν πασάς 25, 269
 Σκαλιστάδες 77
 Σκληρός Ν. 88
 Σκουτέρη-Διδασκάλου Ελ. 220, 273
 Σκύδρα 185
 Σμίξη 35
 Σμόλικας 69, 111, 184, 237
 Σμύρνη 132, 216
 Σοβιετική Ένωση 88
 Σουδάν 81, 132
 Σουηδία 81, 83, 84, 85, 226
 Σούλης Δ. 225
 Σούνιο 7, 185
 Σούρλας Ι. 73
 Σούρλας Ευρ. 71, 162
 Σπάρτη 216
 Σπυρίδωνας, μητροπολίτης Ιωαννίνων 163
 Σπυρομίλιος Σπ. 41
 Σταμέλος Δ. 77
 Σταρίτσανη (ή Πουρνιά) 76, 253
 Στενή Ευβοίας 184
 Στερεά Ελλάδα 44, 184, 185
 Στεργιόπουλος Κ.Δ. 253, 280
 Στεργίου Γρ. 90, 102, 286
 Στουτγάρδη 144
 Στράτος Α. 158
 Στράτσιανη (ή Πύργος) 76, 253
 Σύγχρονη Λαογραφία 18
 Σύλλογος των εν Αττική Αγιωτών Νομού Πρεβέζης 50, 51
 Σύλλογος Αετομηλιτσιωτών Γράμμου "Η Αετομηλίτσα" (Θεσσαλονίκη) 127
 Σύλλογος Αετομηλιτσιωτών "Το Ντένισκο" (Λάρισα) 128
 Σύλλογος των αποδήμων Αργυροκάστρου (Μασσαχουσέτη) 39
 Σύλλογος Αλεποχωριτών Ιωαννίνων "Ο Άγιος Γεώργιος" 48
 Σύλλογος Αλληλοβοηθείας (Κέρκυρα) 38
 Σύλλογος των απανταχού αποδήμων Αρετιωτών Ηπείρου "Η Ζωοδόχος Πηγή" 49
 Σύλλογος Ασημοχωριτών "Η Πρόοδος" 136, 145, 151
 Σύλλογος Ασημοχωριτών "Προφήτης Ηλίας" (Αμερική) 127
 Σύλλογος Βουργαλεριωτών Αττικής 46
 Σύλλογος Γανναδιωτών Κονίτσης "Οι Άγιοι Ταξιάρχαι" 49, 141, 145, 184, 221
 Σύλλογος των αποδήμων Γιαννιωτών "Οι Ζωσιμάδες" 59
 Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων (Κωνσταντινούπολη) 30
 Σύλλογος Εξοχιτών Κόνιτσας 49, 142, 145
 Σύλλογος Ηπειρωτών Αγίου Δημητρίου (Μπραχαμίου) Αττικής "Το Κούγκι" 59
 Σύλλογος Ηπειρωτών Ηλιούπολης Αττικής 60
 Σύλλογος Ηπειρωτών φοιτητών 41
 Σύλλογος Ηπειρωτισσών Γυναικων ή Ηπειρωτικός Σύλλογος Κυριών 41
 Σύλλογος αποδήμων Θεσπρωτικού "Τα Λέλοβα 50
 Σύλλογος Θεσπρωτών Σπουδαστών 56
 Σύλλογος των απανταχού Καρπαθίων 9, 275
 Σύλλογος Ερασιτεχνών Αλιέων Κονίτσης και Προστασίας Περιβάλλοντος "Ο Βοϊδομάτης" (Κόνιτσα) 125
 Σύλλογος των απανταχού Κοτσανοπουλιωτών Πρεβέζης "Ο Βαλαωρίτης" 50, 51
 Σύλλογος Κυψελιωτών Άρτας "Ο Άγιος Κοσμάς" 46
 Σύλλογος Ερασιτεχνών Ψαράδων Μαζίου - Αετόπετρας - Αηδονοχωρίου - Μελισσόπετρας - Μολυβδοσκεπάστου (Αετόπετρα) 125
 Σύλλογος Μηλιάς Μετσόβου 48
 Σύλλογος Μολιστινών Κόνιτσας "Η Μόλιστα" 49
 Σύλλογος Νικολιτσιωτών Πρεβέζης "Η Αγία Κυριακή" 50, 51, 266
 Σύλλογος Πλατανούσας Ιωαννίνων 48
 Σύλλογος Πληκατίου "Ο Γράμμος" 142
 Σύλλογος των απανταχού Πουρνιωτών "Ο Έξαρχος" 139, 145, 151
 Σύλλογος Πρεβεζάνων Σπουδαστών 50, 56, 266
 Σύλλογος των εν Αμερική Πυρσογιαννιτών "Ο Άγιος Μηνάς" 127
 Σύλλογος των εν Καρδίτση Σαμαρινιωτών 38
 Σύλλογος Σκαμνελιτών Ζαγορίου Ιωαννίνων 49
 Σύλλογος Σκιαδατών Λάκκας Σουλίου Πρεβέζης "Ο Άγιος Χριστόφορος" 50, 55, 266

- Σύλλογος Τουρνοβιτών "Η Ένωσις" 135, 145, 151, 184
 Σύλλογος Φουρκιωτών Θεσσαλονίκης 127
 Σύλλογοι ετεροδημοτών 7, 10
 Συμμαχικά προγράμματα 6
 Συμμετοχική παρατήρηση 7, 17, 20
 Συνάντηση Λαογραφικών Μουσείων 220
 Συνάντηση Μουσειολογίας 220
 Σύνδεσμος Αδελφότητας Βερενίκης Ηπείρου "Η Κοίμησις της Θεοτόκου" 49
 Σύνδεσμος της Αδελφότητας Οξυάς "Άγιος Νικόλαος" 140, 145, 148
 Σύνδεσμος Ελληνίδων
 Σύνδεσμος Ηπειρωτών Νοτίων Προαστίων Αττικής "Ο Ρόβας" 60
 Σύνδεσμος της Κοινότητος Βουρμπιάνης 112, 93
 Σύνδεσμος των Κονιτσιωτών "Ο Αώος" 88, 135, 145, 221, 243
 Σύνδεσμος των "παραβολάνων" ή "παραβόλων" ή "παραβολανών" 26
 Σύνδεσμος των εν Πειραιεί Ηπειρωτών 41
 Σύνδεσμος Λαϊστίων Καβάλας 34
 Σύνδεσμος Πυρσογιαννιτών Ιωαννιτών 127
 Σύνδεσμος της Πριζρένης 30
 Συνέδριο του Βερολίνου (1878) 34
 Συνθήκη των Παρισίων (1856) 29
 Συνταγματικός Πολιτικός Σύνδεσμος Ιωαννίνων 36
 Συνταγματικός Πολιτικός Σύνδεσμος Αργυροκάστρου "Η Ένωσις" 37
 Συντεχνίες 2, 25, 26, 35, 76, 77, 277
 Σύστημα των ποσοτώσεων 42
 «Σχήμα αφοσιώσεως» 8
 «Σχήμα μεσολαβήσεως» 8
 Σύρος 184
 Σωματείο Αρτοποιών Νομού Πειραιώς 41, 54
 Σωτηρίου Β. 93, 286
- Τ**
- Ταλιαδόροι 280, 77
 Τανζιμάτ 29
 Τάτσης Δ.Δ. 90, 127, 136, 223
 Ταυρίδα 216
 Τεπελένι 185
 Τεχεράνη 76
- Τζαβέλας Γ. 35
 Τζάκας Ν. 135
 Τζαλόπουλος Δ. 119
 Τζόγιας Β. 158
 Τζουμέρκα 62
 Τίρανα 185
 Τολό 184
 Τοπική κοινωνία 9
 Τοπική ταυτότητα 6, 7
 Τοπική Φιλοδοσική Ένωσις Νεολαίας Καστάνιανης 283
 Τοπικιστικός/οί 7
 Τοπικοί σύλλογοι 7, 8
 Τόπος εγκατάστασης 127
 Τόπος καταγωγής 8
 Τούρκοι 113, 205
 Τουρκοκρατία 8, 21, 25
 Τούρνοβο (βλ. Γοργοπόταμος) 71, 76, 77, 135, 253
 Τρανσυλβανία 35
 Τράντας Α. 158, 225
 Τράπεζα Αιγίου 185
 Τράπεζα Κόνιτσας 122
 Τρίκαλα 38
 Τσακηρίδη-Θεοφανίδη Ο. 157
 Τσαούσης Δ.Γ. 11, 152
 Τσελίφης Θ. 140, 149, 236, 287
 Τσέρτου Ευδ. 140, 149, 236, 287
 Τσεχοσλοβακία 88, 141
 Τσιγκούλης Χ.Β. 272
 Τσίπας Ν.Ι. 76
 Τσίπουρο/α 86, 89, 98, 120, 121, 122
 Τσιφλίκια 34
 Τσουγιόπουλος Γ. 12
 Τσουκαλάς Κ. 5, 33, 45, 80, 86, 280
 Τσοκόπουλος Β. 12, 280
 Τύμφη 69
- Υ**
- Υπερπόντια μετανάστευση 42
 Υψηλή Πύλη 25
- Φ**
- Φαλτάιτς Κ. 280
 Φανάρι 78
 Φασούλης Θ. 159
 Φιλαδέλφεια (Αμερικής) 132

- Φιλανθρωπική εν Αθήναις των Ηπειρωτών
Αδελφότης (Ηπειρωτικός Σύνδεσμος
Πειραιώς) 40, 54
- Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Βούρμπιανης 39
- Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης του Γρεβενιτίου
“Άγιος Δημήτριος” (Γιάννενα) 36
- Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Δρόβιανης
Βορείου Ηπείρου (Πάτρα) 37
- Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Κλεισαρίου
Αργυροκάστρου (Κωνσταντινούπολη) 34
- Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Κονίτισης 39, 135
- Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Κρετσούνιστας
Κουρέντων “Η Αγία Τριάς” 41
- Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Φουρκιωτών
(Manchester Αμερικής) 39
- Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης των Χλωμιωτών
(Κωνσταντινούπολη) 34
- Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Αγίας
Παρασκευής του Γραμμένου Ιωαννίνων 36
- Φιλεκπαιδευτικός Σύνδεσμος Κάτω
Ραβενιωτών Ηπείρου 39, 48
- Φιλεκπαιδευτικός Σύνδεσμος αποδήμων
χωριού Χάσκοβο Αργυροκάστρου (Worcester
Mass) 39
- Φιλελληνική Λέσχη Αργυροκάστρου 37
- Φίλιας Β. 5, 6, 18, 43
- Φιλιπιάδα 34
- Φιλιππίδης Α. 4, 194, 196, 205
- Φιλιππίδης Ν. 178
- Φιλοπρόοδος Αδελφότητα Καλλιθέας
Κονίτισης (Καλλιθέα) 122
- Φιλοπρόοδος Σύλλογος Κεφαλοχωρίου
Κόνιτσας (Κεφαλοχώρι) 122, 219
- Φιλοπρόοδος Σύλλογος Μαζίου Κόνιτσας
(Μάζι) 122
- Φιλόπτωχος Ηπειρωτομακεδονική Αδελφότης
(Πάτρα) 37
- Φιλόπτωχος των κυριών Αδελφότης “Η
Ζωοδόχος Πηγή” (Γιάννενα) 36
- Φολκλορισμός 1, 2, 13, 77, 207, 244
- Φούρκα 95, 112, 116, 202, 220, 253
- Φράγκοι 11
- Φρόντζος Π.Ι. 75
- Φρόντζου Α. 135
- Φωκίδα 184
- Χ**
- Χαλκιάς Α. 179
- Χαλκιάς Κ. 178, 197
- Χαλκίδα 7, 185
- Χαρισιάδη Α/φοί 120
- Χαρτούμ 76, 81, 132, 216
- Χασιώτης Σπ. 41
- Χαστάογλου Β. 12
- Χατζή (Γαζή) Εβρενός 71
- Χατζηπανταζής Θ. 14, 211
- Χάτι-σαφιφ του Γκουλχανέ 28, 29
- Χάτι Χουμαγιούν 29
- Χειμάρρα 185
- Χιονάδες 71, 76, 77, 95, 100, 220, 253
- Χιονοδρομικός - Ορειβατικός Σύλλογος
Διστράτου (Δίστρατο) 125
- Χιουρέας Τ.Π. 7, 43
- Χουλιάρακης Μ. 5, 281
- Χρηστίδης Χ.Ι. 76, 112, 118
- Χρήστου Β.Κ. 136, 146, 159, 178, 223, 226
- Χριστόπουλος Δ. 200, 205
- Χριστόπουλος Θ. 205
- Ψ**
- Ψαθάς Δ. 212
- Ψύλλας Χρ. 158
- Ψυχολογικά κίνητρα 6

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΟ

A

Allen P.S. 4, 281
 American Oral History Association 18
 Anderson M. 51, 281
 Anderson R.T. 2, 281
 Aschenbrenner S. 4, 281

B

Basham R. 2, 12, 281
 Bashkimi 35
 Baum W.K. 18, 281
 Bausinger H. 1, 186, 278, 281
 Baxevanis J. 4, 281
 Beijer G. 6, 282
 Bernard H.R. 20, 282
 Bertaux-Wiame I. 2, 6, 282
 Bottomley G. 192, 270
 Bruckner W. 282
 Burgel G. 5, 7, 270, 282

C

Coser L.A. 152, 282

D

Dieterich K. 29, 282
 Dorson R.M. 18, 282, 284
 Dubisch J. 4, 282
 Duboulay J. 4, 282
 Dundes A. 13, 282
 Duverger M. 20, 271

E

Ekistics 4, 282
 Ethno-regional identity 7

F

Fallmerayer 12
 Ferrarotti F. 18, 282
 Fieldwork 17, 282, 283
 Fox R.C. 112, 282
 Frasheri Αβδούλ 30

Friedl E. 4, 12, 18, 282

G

Goode W. 51, 282
 Gutenswager M.C. 4

H

Hirschon R.B. 4, 282, 283
 Homo urbanus 13

J

Jackson B. 18, 283
 Jenkins J.G. 18, 283

K

Kaesler B. 283
 Kammerhofer-Aggermann U. 186, 278
 Kayser B. 5, 272
 Kenna M. 283
 Kenny M. 2, 283
 Kerri J.N. 1, 283
 Kertzer D. 12, 283
 Kontis B. 31, 283
 Korff G. 186, 278

L

Lacci L.A. 88, 273
 Larousse P. 6, 283
 Leontsinis G. 27, 283
 Loukatos D.S. 113, 283
 Loutzaki R. 283

M

Martishnig M. 1, 2, 283
 Mattersburg 2
 Maynaud J. 6, 283
 Mazarakis E.D. 20, 283
 Moser H. 2, 283
 Moustaka C. 4, 284

N

Nitsiakos V. 74, 284

P

Pagter C. 13, 282
Participant observation 17, 263
Pöttler B. 186, 278

R

Redfield R. 12, 284
Regional identity 6, 263
Richter H. 87, 284
Rolley P. 38, 284
Rural-urban migration 4, 284

S

Saloutos Th. 51, 284
Sandis E.E. 4, 5, 284

Skendis S. 31, 284

Sutton S.B. 4, 8, 43, 284

T

Thompson P. 18

U

Urban anthropology 12, 281, 282
Urban folklore 13, 282, 284

V

Vermeulen C. 4, 284
Veurmelen H. 13, 284
M. De Visme 38, 284

W

Warshaver G. 13, 284

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

- Βλ.: Βλέπε
- Ε.Κ.Κ.Ε.: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
- Ε.Σ.Ε.Κ.: Έρευνα Συλλόγων Επαρχίας Κόνιτσας.
- Ε.Σ.Υ.Ε.: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος
- Η.Σ.: Ηπειρωτικοί Σύλλογοι
- Κ.Ε.Π.Ε.: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
- Π.Σ.Ε.: Πανεπιστημιακή Συνομοσπονδία Ελλάδας
- Φ.Α.Β.: Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Βουρμπιανής
- Σ.Κ.Β.: Σύνδεσμος Κοινότητας Βουρμπιανής
- Π.Γ.Σ.Φ.Α.Β.: Πρακτικά Γενικών Συνελεύσεων Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητος Βούρμπιανής.
- Π.Γ.Σ.Σ.Κ.Β.: Πρακτικά Γενικών Συνελεύσεων Συνδέσμου Κοινότητας Βουρμπιανής.
- Π.Δ.Σ.Α.Α.Η.: Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου Αδελφότητας Αμαράντου Ηπείρου
- Π.Δ.Σ.Α.Κ.Κ.Η.: Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου Αδελφότητας Καστανιανιτών Κονίτσης Ηπείρου
- Π.Γ.Σ.Α.Κ.Κ.Η.: Πρακτικά Γενικών Συνελεύσεων Αδελφότητας Καστανιανιτών Κονίτσης Ηπείρου
- Π.Δ.Σ.Σ.Γ.: Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου Συλλόγου Γανναδιωτών
- χ.χ.: χωρίς χρονολογία

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Το βιβλίο της Ρέας Κακάμπουρα-Τίλη «*Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες: οι σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα*», τυπώθηκε για λογαριασμό των εκδόσεων του Πνευματικού Κέντρου Δήμου Κόνιτσας σε 2.000 αντίτυπα, στο τυπογραφείο του Ι. Κοτσάτου.

Η βιβλιοδεσία έγινε στο βιβλιοδετείο των ΑΦΩΝ ΤΣΙΑΔΗ Ο.Ε.

Τη γενική επιμέλεια της έκδοσης είχε ο Εζνεπίδης Αντώνης,

Δωδεκανήσου 55 - Άνω Γλυφάδα, Τηλ.- FAX: 9633 871

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Έχει συμμετάσχει σε συνέδρια και είναι συνεργάτιδα της υπό έκδοση εγκυκλοπαίδειας Oxford - Εκδόσεις Πατάκη στην οποία έγραψε και επιμελήθηκε λήμματα Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας. Επίσης ήταν αναπλ. Επιστημονική υπεύθυνη - ο επιστημονικός υπεύθυνος ήταν ο καθ. Μ.Γ. Μερακλής - σε ερευνητικό πρόγραμμα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου στα Σχολεία Εφαρμογής Πειραματικών Προγραμμάτων στην Εκπαίδευση με θέμα "Διδασκαλία του Λαϊκού Πολιτισμού στην Α/βάθμια και Β/βάθμια Εκπαίδευση"

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόρινθου

Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες Οι σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα

Το θέμα που πραγματεύεται η εργασία αυτή είναι από τα σημαντικότερα που χαρακτηρίζουν ομαδικές τάσεις και νοοτροπίες στο σύγχρονο κόσμο σε χώρες μάλιστα, όπως η δική μας, για τον πρόσθετο λόγο, ότι ο εξαστισμός του αγροτικού πληθυσμού έχει λάβει εξαιρετικά μεγάλες διαστάσεις, λόγω των μαζικών μετακινήσεων που πραγματοποίησε ο πληθυσμός της περιφέρειας προς τα αστικά κέντρα και κατεξοχήν προς την πρωτεύουσα, την Αθήνα.

Τίθεται λοιπόν το ερώτημα, πως διαμορφώνεται και πως συμπεριφέρεται ο πληθυσμός αυτός, ποιες είναι οι αντιδράσεις του σ' αυτή τη διαδικασία μετάβασης και μετασχηματισμού. Η μελέτη των πολυαριθμότατων συλλόγων, που έχουν ιδρύσει οι εσωτερικοί μετανάστες στην Αθήνα, αναμφισβήτητα αποτελεί σημαντική συμβολή σε μια οπωσδήποτε ικανοποιητική απάντηση στο παραπάνω ερώτημα.

Μ.Γ. Μερακλής
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

52613

KON